

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU
I ZIEMIACH POGRANICZNYCH
W LATACH 2005–2006

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU
I ZIEMIACH POGRANICZNYCH
W LATACH 2005–2006

ŚLĄSKIE CENTRUM DZIEDZICTWA KULTUROWEGO
W KATOWICACH

BADANIA ARCHEOLOGICZNE
NA GÓRNYM ŚLĄSKU
I ZIEMIACH POGRANICZNYCH
W LATACH 2005–2006

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY
V HORNÍM SLEZSKU
A NA JEHO POMEZÍ
V LETECH 2005–2006

Katowice 2007

Redaktor tomu *Eugeniusz Tomczak*

Redaktor naukowy części czeskiej *Vratislav Janák*

Recenzent *Krzysztof Wachowski*

Adiustacja stylistyczna części polskiej *Gabriela Božek*

Adiustacja stylistyczna części czeskiej *Milada Písková*

Projekt graficzny *Józef Holard*

Redakcja techniczna *Stanisław Jakubiec i Jerzy Kubica*

Tłumaczenia czeskie *Vratislav Janák*

Tłumaczenia niemieckie i polskie *Janusz Murczkiewicz*

Autorzy zdjęć:

Jiri Juchelka ryc. 2 na s. 34, ryc. 2 na s. 259, ryc. 3 na s. 261; Janusz Zawiejski ryc. 3 na s. 93; Dariusz Rozmus ryc. 6 na s. 105; Jakub Šliwa ryc. 7 (wklejka); Józef Popielarz ryc. 8 (wklejka); Jerzy Romanow ryc. 12 na s. 121, ryc. 6 na s. 169, ryc. 4 na s. 177, ryc. 5–7 na s. 178; Marian Pawliński ryc. 3–4 na s. 136, ryc. 3 na s. 149, ryc. 4 na s. 151, ryc. 5 na s. 152; Tomasz Szemalikowski ryc. 8–9 na s. 153, ryc. 10–11 na s. 154; Arkadiusz Tarasiński ryc. 5 na s. 197, ryc. 6 na s. 198; Bogusław Choraży ryc. 3 na s. 234, ryc. 4 na s. 235, ryc. 5 na s. 237; Mariusz Krawczyk ryc. 3 na s. 252, ryc. 5 na s. 253; Sławomir Chwałek ryc. 2–3 na s. 279, ryc. 4 na s. 282; Dominik Abłamowicz ryc. 2 na s. 300

Mapy lokalizacyjne ze zbiorów Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Warszawie
Mapowy podkład © Český úřad zeměměřický a katastrální

Autorzy artykułów ponoszą odpowiedzialność prawną i finansową za zamieszczone w tomie ilustracje

Książka ukazała się dzięki pomocy finansowej:

Archeologického ústavu AV ČR v Brně, v.v.i., Muzeum Śląska Opolskiego w Opolu,
Starostwa Powiatowego w Kłobucku, Urzędu Miasta i Gminy Siewierz

© Copyright by Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach
Katowice 2007

ISBN 978-83-85871-52-1

WYDAWCA

Śląskie Centrum Dziedzictwa Kulturowego w Katowicach
40-036 Katowice ul. Juliusza Ligonia 7
tel./fax (032) 2517-104, e-mail: poczta@scdk.pl

Wyd. I. Ark. druk. 21

SKŁAD I ŁAMANIE

Firma Poligraficzno-Wydawnicza „Compal”, 43-300 Bielsko-Biała ul. Mickiewicza 28/2

DRUK

Ośrodek Wydawniczy Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP
„AUGUSTANA” sp. z o.o.
43-300 Bielsko-Biała pl. ks. M. Lutra 3

SPIS TREŚCI OBSAH INHALTSVERZEICHNIS

BADANIA WYKOPALISKOWE TERÉNNÍ VÝZKUMY AUSGRABUNGEN

Marta Połtowicz-Bobak, Dariusz Bobak, Sprawozdanie z I sezonu badań na paleolitycznym stanowisku 11 w Lubotyniu, województwo opolskie	15
Zpráva o první etapě výzkumu na paleolitické lokalitě 11 v Lubotyně, opolské vojvodství	
Ein Bericht von der ersten Grabungskampagne auf dem paläolithischen Fundplatz 11 in Lubotyń, Woiwodschaft Opole	
Anita Szczepanek, Paweł Jarosz, Magdalena Wieczorek-Szmał, Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku kultury łużyckiej w Opatowie (stanowisko 1), województwo śląskie	24
Zpráva o záchranném výzkumu na pohřebišti lužické kultury v Opatově (lokalita 1), slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Notgrabungen auf dem Gräberfeld der Lausitzer Kultur in Opatów (Fundplatz 1), schlesische Woiwodschaft	
Jiří Juchelka, Archeologický výzkum ve Velkých Hošticích – „U rozvodny”, okres Opava	32
Badania archeologiczne w Velkých Hošticích – „U rozvodny”, powiat opawski	
Archäologische Forschungen in Velké Hoštice – „U rozvodny”, Bezirk Opava	
Elwira Holc, Ewa Matyszczyk, Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury łużyckiej (stanowisko 2) w Pilszczu, województwo opolskie	39
Zpráva o záchranném výzkumu na pohřebišti lužické kultury (lokalita 2) v Pilszczi, opolské vojvodství	
Ein Bericht aus den Notgrabungen auf dem Gräberfeld der Lausitzer Kultur (Fundplatz 2) in Pilszcz, Woiwodschaft Opole	
Karol Dziegielewski, Urszula Bąk, Wstępne wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku z epoki brązu w Zbrojewsku, województwo śląskie	46

Predběžné výsledky výzkumu na pohřebišti z doby bronzové ve Zbrojewsku, slezské vojvodství Vorläufige Ergebnisse von den Grabungsforschungen am bronzezeitlichen Gräberfeld in Zbrojewsko, schlesische Woiwodschaft	
Czesław H a d a m i k, Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na wielokulturowym stanowisku 10/11 z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza w Dąbrowie Zielonej, województwo śląskie	67
Zpráva o záchranném výzkumu na polykulturní lokalitě 10/11 z doby římské a raného středověku v Dąbrowie Zielonej, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Notgrabungen auf dem mehrschichtigen Fundplatz 10/11 aus der römischen Kaiserzeit und dem Frühmittelalter in Dąbrowa Zielona, schlesische Woiwodschaft	
Aleksandra R o g a c z e w s k a, Sprawozdanie z badań na wczesnośredniowiecznym grodzisku na Górze Zamkowej w Będzinie (stanowisko 1), województwo śląskie	72
Zpráva o výzkumu na raněstředověkém hradisku na Zámecké hoře v Będzinu (lokalita 1), slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Forschungen am frühmittelalterlichen Burgwall auf dem Schlossberg (Góra Zamkowa) in Będzin (Fundplatz 1), schlesische Woiwodschaft	
Elwira H o l c, Ewa M a t u s z c z y k, Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na wczesnośredniowiecznej osadzie w Wilkowie (stanowisko 18), województwo opolskie	77
Zpráva o záchranném výzkumu na raněstředověkém sídlišti ve Wilkowie (lokalita 18), opolské vojvodství	
Ein Bericht von den Rettungsgrabungen auf der frühmittelalterlichen Siedlung in Wilków (Fundplatz 18), Woiwodschaft Opole	
Pavel S t a b r a v a, Výzkum na ostrožně v Hradci nad Moravicí – dílčí poznatky k pravěkému a slovanskému osídlení na parcele 1414/1 u Církevní školy sv. Ludmily, okres Opava	84
Badania na ostrogu w Hradcu nad Morawicą – częściowe wyniki badań prehistorycznego i słowiańskiego osadnictwa na parceli 1414/1 obok Szkoły Cerkiewnej św. Ludmily, powiat opawski	
Untersuchungen auf der Spornanlage in Hradec an der Moravica – Teilergebnisse zur vorgeschichtlichen und slawischen Besiedlung der Parzelle 1414/1 an der Ludmila-Kirchschule, Bezirk Opava	
Andrzej B a r t c z a k, Sprawozdanie z badań ratowniczych na osadzie wczesnośredniowiecznej (stanowisko 7) w Przeczycach, województwo śląskie	91
Zpráva o záchranném výzkumu na raněstředověkém sídlišti (lokalita 7) v Przeczycích, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Notgrabungen auf der frühmittelalterlichen Siedlung (Fundplatz 7) in Przeczycze, schlesische Woiwodschaft	
Leszek K r u d y s z, Dariusz R o z m u s, Bartłomiej Szymon S z m o n i e w s k i, Badania archeologiczne wczesnośredniowiecznej osady hutniczej w Dąbrowie Górniczej-Łośniu (stanowisko 8), województwo śląskie	99
Archeologický výzkum raněstředověké hutnické osady v Dąbrowie Górniczej-Łośni (lokalita 8), slezské vojvodství	
Archäologische Untersuchungen einer frühmittelalterlichen Verhüttungssiedlung in Dąbrowa Górnicza-Łosień (Fundplatz 8), schlesische Woiwodschaft	
Jerzy R o m a n o w, Wyniki badań sondażowych w zespole zamkowo-pałacowym w Strzelcach Opolskich, województwo opolskie	112

Výsledky sondážního výzkumu v hradním a palácovém komplexu v Strzelcích Opolských, opolské vojvodství Ergebnisse von den Sondageuntersuchungen im Schlosskomplex in Strzelce Opolskie, Woiwodschaft Opole	
Jiří Juchelka, Archeologický výzkum drobného středověkého opevnění v Závadě, okres Opava Badania archeologiczne niewielkich fortyfikacji średniowiecznych w Zavadzie, powiat opawski Archäologische Forschungen kleiner mittelalterlicher Befestigungen in Závada, Bezirk Opava	126
Marian Pawliński, Jacek Pierzak, Sprawozdanie z badań archeologicznych w kościele św. Wojciecha w Łanach Wielkich, województwo śląskie Zpráva o archeologickém výzkumu v kostele sv. Vojtěcha v Łanach Wielkich, slezské vojvodství Ein Bericht aus den archäologischen Untersuchungen in der Adalbertkirche in Łany Wielkie, schlesische Woiwodschaft	134
Jerzy Romanow, Wyniki badań ratowniczych na podzamczu wschodnim zamku książęcego w Kędzierzynie-Koźlu, województwo opolskie Výsledky záchranného výzkumu na výhodním podhradí knížecího hradu v Kędzierzynie-Koźlu, opolské vojvodství Ergebnisse von den Notgrabungen auf der östlichen Vorburg des Fürstenschlosses in Kędzierzyn-Koźle, Woiwodschaft Opole	141
Marian Pawliński, Sprawozdanie z badań archeologicznych na placu Tadeusza Kościuszki w Bytomiu, województwo śląskie Zpráva o archeologickém výzkumu na náměstí Tadeusze Kościuszka v Bytomí, slezské vojvodství Ein Bericht von den archäologischen Untersuchungen am Tadeusz-Kościuszko-Platz in Bytom, schlesische Woiwodschaft	146
Jerzy Romanow, Wyniki badań archeologicznych miejskiego muru obronnego w Opolu Výsledky archeologického výzkumu městské hradby v Opolí Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen der Stadtmauer in Opole	158
Jerzy Romanow, Zamek górny w Opolu. Archeologiczne badania sondażowe w obrębie fosy zamkowej Horní hrad v Opolí. Archeologický sondážní výzkum v okolí hradního příkopu Das obere Schloss in Opole. Archäologische Sondagegrabungen innerhalb des Schlossgrabens	174
Jiří Juchelka, Výzkum v prostoru ulic Komenského, Praskova a Sněmovní. Příspěvek k problematice opavského hradu Badania na obszarze ulic: Komenského, Praskova i Sněmovní. Przyczynek do problematyki grodu opawskiego Die Untersuchungen im Areal der Straßen: Komenského, Praskova und Sněmovní. Ein Beitrag zur Problematik der Burg von Opava	181
Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocuń, Badania na zamku w Chudowie, województwo śląskie Výzkum na zámku v Chudově, slezské vojvodství Untersuchungen auf dem Schloss in Chudów, schlesische Woiwodschaft	192
Czesław Hadamik, Wyniki badań wykopaliskowych na tzw. strażnicy z późnego średniowiecza (stanowisko 1) w Łutowcu, województwo śląskie Výsledky výzkumu na tzv. strážnici z vrcholného středověku (lokalita 1) v Łutowci, slezské vojvodství Ergebnisse von den Grabungsforschungen auf der sog. Warte aus dem Spätmittelalter (Fundplatz 1) in Łutowiec, schlesische Woiwodschaft	201

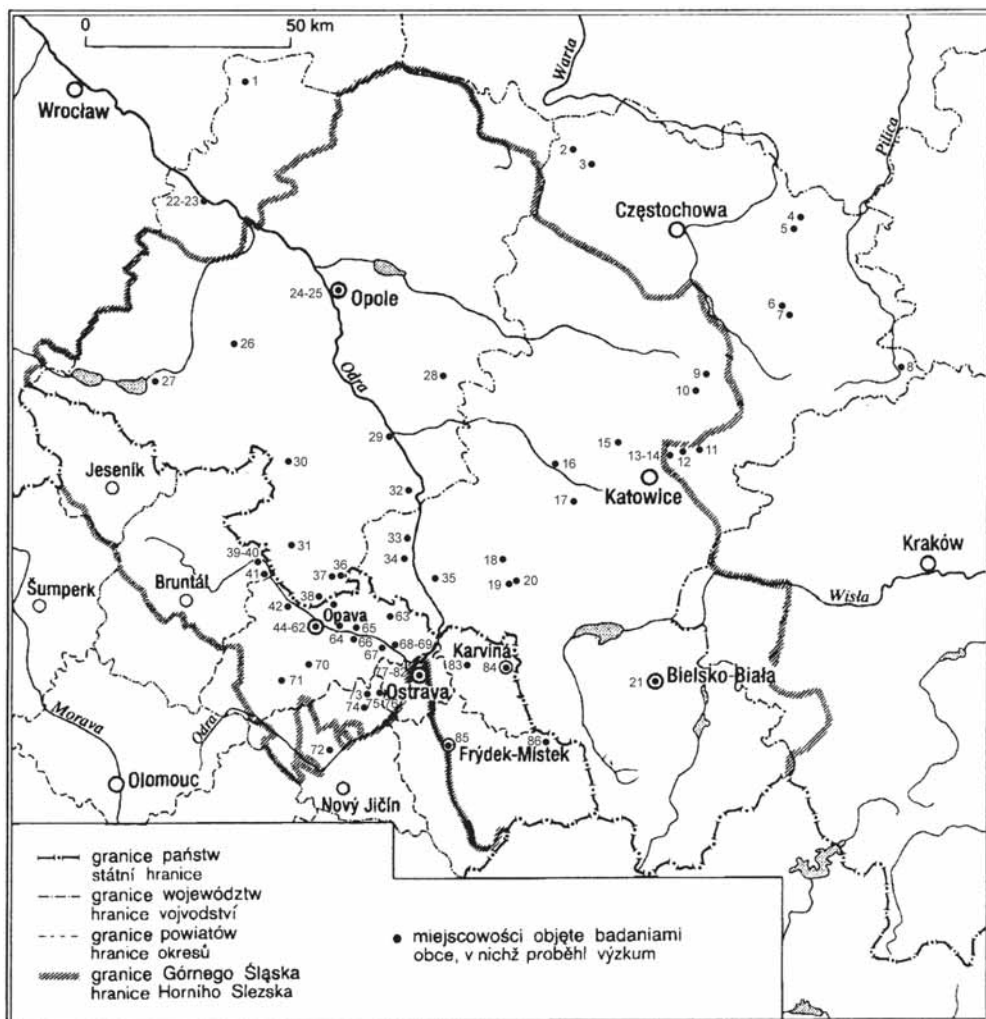
Aleksandra R o g a c z e w s k a, Sprawozdanie z nadzoru i badań sondażowych w Siewierzu, województwo śląskie	215
Zpráva o dohledu a sondážním výzkumu v Siewierzi, slezské vojvodství	
Ein Bericht von der Aufsicht und Sondagegrabungen in Siewierz, schlesische Woiwodschaft	
Zbyněk M o r a v e c, Archeologický výzkum na Kostelní ulici v Ostravě	227
Badania archeologiczne na ulicy Kościelnej w Ostrawie	
Archäologische Grabungen in der Kostelní-Straße in Ostrava	
Bożena C h o r ą ż y, Bogusław C h o r ą ż y, Wyniki badań archeologicznych na rynku w Bielsku-Białej, województwo śląskie	231
Výsledky archeologického výzkumu na Rynku v Bielsku-Białé, slezské vojvodství	
Ergebnisse der archäologischen Untersuchungen am Marktplatz in Bielsko-Biała, schlesische Woiwodschaft	
Ondřej T ů m a, Záchranný archeologický výzkum u kostela Narození Panny Marie v Orlové, okres Karviná	244
Ratownicze badania archeologiczne przy kościele Narodzenia Marii Panny w Orlovej, powiat karwiński	
Archäologische Notgrabungen an der Mariengeburtkirche in Orlová, Bezirk Karviná	
Czesław H a d a m i k, Sprawozdanie z badań archeologicznych zamku w Mirowie, województwo śląskie	247
Zpráva o archeologickém výzkumu na hradě v Mirowě, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den archäologischen Untersuchungen des Schlosses in Mirów, schlesische Woiwodschaft	
Mariusz K r a w c z y k, Ratownicze badania archeologiczne na rynku w Nysie, województwo opolskie	251
Archeologický výzkum na Rynku v Nise, opolské vojvodství	
Archäologische Notgrabungen am Marktplatz in Nysa, Woiwodschaft Opole	
Jiří J u c h e l k a, Dva archeologické výzkumy ve Frýdku-Místku. Ulice Hluboká a Farní	258
Dwa wykopy archeologiczne we Frydku-Mistku. Ulice Hluboká i Farní	
Zwei Grabungsflächen in Frýdek-Místek. Die Straßen Hluboká und Farní	
Aleksander A n d r z e j e w s k i, Mariusz R y c h t e r, Sprawozdanie z badań archeologicznych w Czeladzi, województwo śląskie	267
Zpráva o archeologickém výzkumu v Czeladzi, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den archäologischen Forschungen in Czeladź, schlesische Woiwodschaft	
Ondřej T ů m a, Předstihový archeologický výzkum na lokalitě Dolní Lištná – „Grodisko”, okres Frýdek-Místek	273
Poprzedzające badania archeologiczne na stanowisku Dolní Lištná – „Grodisko”, powiat Frýdek-Místek	
Vorausgehende archäologische Untersuchungen auf dem Fundplatz Dolní Lištná – „Grodisko”, Bezirk Frýdek-Místek	
Sławomir C h w a ł e k, Dariusz M a j e w s k i, Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowisku 1 w Świerklanach Dolnych, województwo śląskie	277
Zpráva o záchranném výzkumu na lokalitě 1 ve Świerklanach Dolních, slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Notgrabungen auf dem Fundplatz 1 in Świerklany Dolne, schlesische Woiwodschaft	

Czesław Hada m i k, Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na osadach z okresu rzymskiego, wczesnego średniowiecza i okresu nowożytnego w Przyrowie (stanowisko 32), województwo śląskie	286
Zpráva o záchranném výzkumu na sídlišťích z doby římské, raného středověku a z novověku v Przyrowě (lokalita 32), slezské vojvodství	
Ein Bericht von den Rettungsgrabungen auf den Siedlungen aus der römischen Kaiserzeit, dem Frühmittelalter und der Neuzeit in Przyrów (Fundplatz 32), schlesische Woiwodschaft	
Iwona Młodkowska-Przepiórowska, Zbigniew Przepiórowski, Dominik Abłamowicz. Wyniki badań archeologicznych na trasie budowy planowanej północnej obwodnicy Krzepic, województwo śląskie	290
Výsledky doplňujícího archeologického průzkumu a výzkumu na trase výstavby plánovaného severního obchvatu Krzepic, slezské vojvodství	
Ergebnisse der archäologischen ergänzenden Untersuchungen auf der Trasse der geplanten nördlichen Umgehungsstraße von Krzepice, schlesische Woiwodschaft	
Dominik Abłamowicz, Wyniki archeologicznych badań powierzchniowych i sondazowych na planowanej budowie południowej obwodnicy Siewierza, województwo śląskie	298
Výsledky povrchového průzkumu a sondáží na plánované stavbě obchvatu Siewierze, slezské vojvodství	
Ergebnisse archäologischer Prospektionen und Sondagegrabungen am geplanten Bau der südlichen Umgehungsstraße von Siewierz, schlesische Woiwodschaft	
Dominik Abłamowicz, Wyniki badań archeologicznych na planowanej trasie autostrady A1 w województwie śląskim	307
Výsledky archeologického průzkumu a výzkumu na plánované trase dálnice A1 ve slezském vojvodství	
Ergebnisse der archäologischen Forschungen auf der geplanten Strecke der Autobahn A1 in der schlesischen Woiwodschaft	
Autorzy	324

BADANIA WYKOPALISKOWE

TERÉNNÍ VÝZKUMY

Mapa 1. Badania wykopaliskowe na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2005–2006
 Mapa 1. Terénny výzkum v Horním Slezsku a na jeho pomezí v letech 2005–2006

**SPIS MIEJSCOWOŚCI GÓRNEGO ŚLĄSKA
I ZIEM POGRANICZNYCH, W KTÓRYCH W LATACH 2005–2006
PROWADZONO BADANIA WYKOPALISKOWE (MAPA 1)
SEZNAM OBCÍ V HORNÍM SLEZSKU A NA JEHO POMEZÍ,
V NICHŽ PROBĚHLY V LETECH 2005–2006 TERÉNNÍ VÝZKUMY
(MAPA 1)**

1 – Wilków, stan. 18, 2005 (Elwira Holec)	21 – Bielsko-Biała, rynek, 2005 (Bogusław Choraży)
2 – Zbrojewsko, stan. 3, 2005 (Marek Gedl), 2006 (Karol Dzięgielewski)	22 – Brzeg, kościół śś. Piotra i Pawła (minorytów), 2005 (Jerzy Niegoda)
3 – Opatów, stan. 1, 2005–2006 (Anita Szczepanek)	23 – Brzeg, plac Kościelny/ul. Dzierżona, 2006 (Piotr Janczewski)
4 – Dąbrowa Zielona, stan. 10/11, 2006 (Czesław Hadamik)	24 – Opole, mury obronne, 2005–2006 (Jerzy Romanow)
5 – Przyrów, stan. 32, 2006 (Czesław Hadamik)	25 – Opole, zamek górny, 2006 (Jerzy Romanow)
6 – Łutowiec, stan. 1, 2005–2006 (Czesław Hadamik)	26 – Sowin, stan. 8, 2005 (Mirośław Furmanek)
7 – Mirów, zamek, 2005 (Czesław Hadamik)	27 – Nysa, stare miasto, 2005–2006 (Mariusz Krawczyk)
8 – Łany Wielkie, przy kościele św. Wojciecha, 2005–2006 (Marian Pawliński)	28 – Strzelce Opolskie, zamek, 2005 (Jerzy Romanow)
9 – Siewierz, stare miasto, 2005 (Aleksandra Rogaczewska)	29 – Kędzierzyn-Koźle, zamek, 2005 (Jerzy Romanow)
10 – Przeczyce, stan. 7, 2006 (Andrzej Bartczak)	30 – Szonów, stan. 22, 2005 (Marek Bednarek)
11 – Dąbrowa Górnicza-Łosień, stan. 8, 2005–2006 (Dariusz Rozmus)	31 – Jędrzychowice, zbiornik retencyjny, 2006, (Ewa Matuszczyk)
12 – Będzin, stan. 1, 2005 (Aleksandra Rogaczewska)	32 – Dzielnica, stan. 17, 2005–2006 (Mirośław Furmanek)
13 – Czeladź, rynek, 2005 (Aleksander Andrzejewski)	33 – Brzeźnica, stan. 3, 2005–2006 (Jan Chochorowski)
14 – Czeladź, rynek, 2006 (Teresa Kosmala)	34 – Racibórz, ul. Młyńska, 2006 (Krystyna Kozłowska)
15 – Bytom, pl. T. Kościuszki, 2006 (Marian Pawliński)	35 – Lubomia-Kotówka, stan. 2, 2005 (Sławomir Kulpa)
16 – Gliwice, al. Jana Pawła II, 2005 (Monika Michnik)	36 – Dzierżysław, stan. 35, 2005 (Bolesław Ginter)
17 – Chudów, zamek, 2005–2006 (Arkadiusz Tarasiński)	37 – Lubotyń, stan. 11, 2006 (Marta Połtowicz)
18 – Rybnik, ul. Rynkowa, 3 Maja, Chrobrego i Zamkowej, 2005 (Mirośław Furmanek)	38 – Pilszcz, stan. 2, 2006 (Elwira Holec)
19 – Świerklany Dolne, stan. 1, 2006 (Sławomir Chwałek)	39 – Krnov-Kostelec, rekonstrukcja STL – plynovodu, 2006 (František Kolář)
20 – Świerklany Górne, stan. 2, 2006 (Andrzej Wójcik)	40 – Krnov, fa. Karnola, Řiční okruh, kanalizace, 2005 (František Kolář)

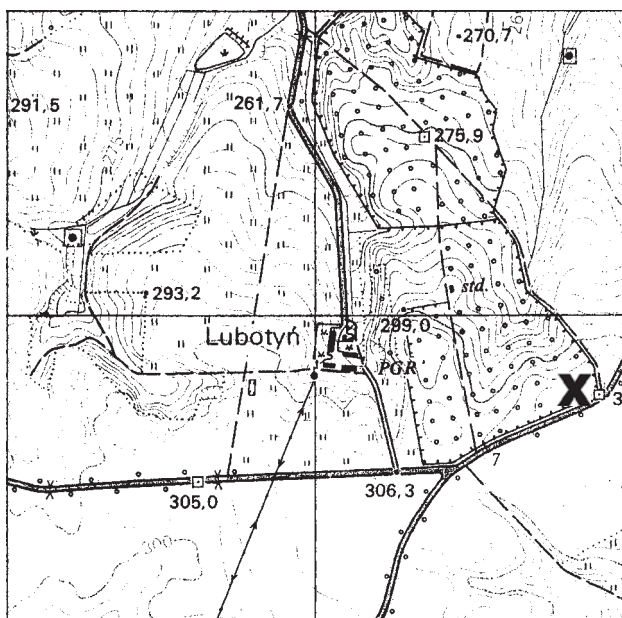
- 41 – Ůvalno, stavba skladovací haly fy. Den Braven, 2006 (Tereza Krasnokutská)
- 42 – Neplachovice, výstavba RD, 2005 (Tereza Krasnokutská)
- 43 – Oldřšov, komunikace a inženýrské sítě, 2006 (Tereza Krasnokutská)
- 44 – Opava, hrad, 2005 (Jiří Juchelka)
- 45 – Opava-Malé Hoštice, ul. Svobody, výstavba RD, 2005 (Jindřich Hlas)
- 46 – Opava, Holubí ul. 2, rekonstrukce suterénu budovy, 2005 (Marek Kiecoň)
- 47 – Opava, Beethovenova ul., SVŠ, sanace zdiva, 2005 (Marek Kiecoň)
- 48 – Opava, vnitroblok Lazebnická ul., kanalizace, 2005 (Michal Zezula)
- 49 – Opava-Malé Hoštice, kanalizace, 2005 (Jindřich Hlas)
- 50 – Opava, Bezručovo nám. 1, rekonstrukce suterénu a dvora, 2005 (Marek Kiecoň)
- 51 – Opava, nám. Osvoboditelů, zjišťovací sondy, 2005 (Michal Zezula)
- 52 – Opava, vnitroblok Mnišská ul., kanalizace, 2005 (Michal Zezula)
- 53 – Opava, vnitroblok Drůbeží trh, kanalizace, 2005 (Michal Zezula)
- 54 – Opava, Krnovská-Mařádkova ul., stavba bytového domu, 2006 (Jindřich Hlas)
- 55 – Opava, nám. Osvoboditelů a Janáčkovy sady, rekonstrukce, 2006 (František Kolář)
- 56 – Opava-Malé Hoštice, rekonstrukce kanalizace, 2006 (Jindřich Hlas)
- 57 – Opava, Krnovská ul. a Kasárenská ul., rekonstrukce vodovodu, 2006 (Marek Kiecoň)
- 58 – Opava-Jaktař, stavba RD, 2006 (Tereza Krasnokutská)
- 59 – Opava, Krnovská ul. 23, rekonstrukce plynovodu, 2006 (Pavel Malík)
- 60 – Opava, Drůbeží trh, rekonstrukce kanalizace, 2006 (Michal Zezula)
- 61 – Opava, nám. Osvoboditelů, vodovod, 2006 (František Kolář)
- 62 – Opava-Komárov, ul. Na Konečné, výstavba RD, 2005 (Tereza Krasnokutská)
- 63 – Závada, hrádek, 2005 (Jiří Juchelka)
- 64 – Velké Hoštice, „U rozvodny“, 2006 (Jiří Juchelka)
- 65 – Kravaře, Buly aréna – IV. etapa (Centrum pohybových aktivit), 2006 (Jindřich Hlas)
- 66 – Štítina, krypta a sondáže v kapli, 2006 (Hana Teryngerová)
- 67 – Jilešovice, elektrifikace železniční trati, 2005 (Marek Kiecoň)
- 68 – Hlučín, rekonstrukce autobusového nádraží, 2005 (Hana Teryngerová)
- 69 – Hlučín, rekonstrukce východního křídla zámku, 2006 (Hana Teryngerová)
- 70 – Hradec nad Moravicí, Církevní škola sv. Ludmily, 2006 (Pavel Stabrava)
- 71 – Radkov, rekonstrukce podlah kostela, 2006 (František Kolář)
- 72 – Hladké Životice, usedlost č. p. 8, 2006 (Tereza Krasnokutská)
- 73 – Olbramice, skládka zeminy, 2005 (Jindřich Hlas)
- 74 – Bravantice, stavba dálnice D47 – lokalita 11, 2006 (Jindřich Hlas)
- 75 – Klimkovice, rekonstrukce náměstí a Lidické ul., 2006 (Hana Teryngerová)
- 76 – Klimkovice, rekonstrukce parkoviště před zámkem, 2006 (Hana Teryngerová)
- 77 – Ostrava, Cingrova ul., elektrifikace železniční trati, přeložka kanalizace, 2006 (František Kolář)
- 78 – Ostrava, Dlouhá ul. 6 a 8, 2006 (Marek Kiecoň)
- 79 – Ostrava, Ostravské muzeum, 2005 (Tereza Krasnokutská)
- 80 – Ostrava, Masarykovo nám., ul. 28. října, kolektor, 2005 (Marek Kiecoň)
- 81 – Ostrava, Masarykovo nám., rekonstrukce, 2006 (Pavel Malík)
- 82 – Ostrava, Kostelní ul., 2006 (Zbyněk Moravec)
- 83 – Orlová, kostel Narození Panny Marie, 2006 (Ondřej Tůma)
- 84 – Karviná, rekonstrukce hrobky Larisch-Mönnichů, 2005 (Michal Zezula)
- 85 – Frýdek-Místek, Hluboká ul., 2006 (Jiří Juchelka)
- 86 – Dolní Lištná, „grodisko“, 2006 (Ondřej Tůma)

SPRAWOZDANIE Z I SEZONU BADAŃ NA PALEOLITYCZNYM STANOWISKU 11 W LUBOTYNIU, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Wyżyna Głubczycka należy do tych rejonów południowej Polski, w których notuje się ślady bardzo bogatego osadnictwa prahistorycznego ze wszystkich okresów, poczynając od starszej epoki kamienia. Stanowiska paleolityczne odkrywano już w okresie przedwojennym. Z tego też czasu pochodzą pierwsze wzmianki o stanowisku 11 w Lubotyniu, gmina Kietrz.

Stanowisko zostało odkryte i po raz pierwszy wspomniane przez H. Lindnera w latach 30-tych XX wieku. Po wojnie było

wzmiankowane w literaturze, choć nie zostało wówczas zidentyfikowane w terenie¹. Weryfikacja stanowiska stała się możliwa po wycięciu rosnącego na tym terenie sadu i rozpoczęciu uprawy pola, co wiąże się ze stosowaniem głębokiej orki. W 2001 roku zostało ono zidentyfikowane przez prof. Marka Gedla z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego podczas prowadzonych przez niego badań powierzchniowych w ramach AZP. Podczas badań znaleziono liczne (około 100) zabytki krzemienne

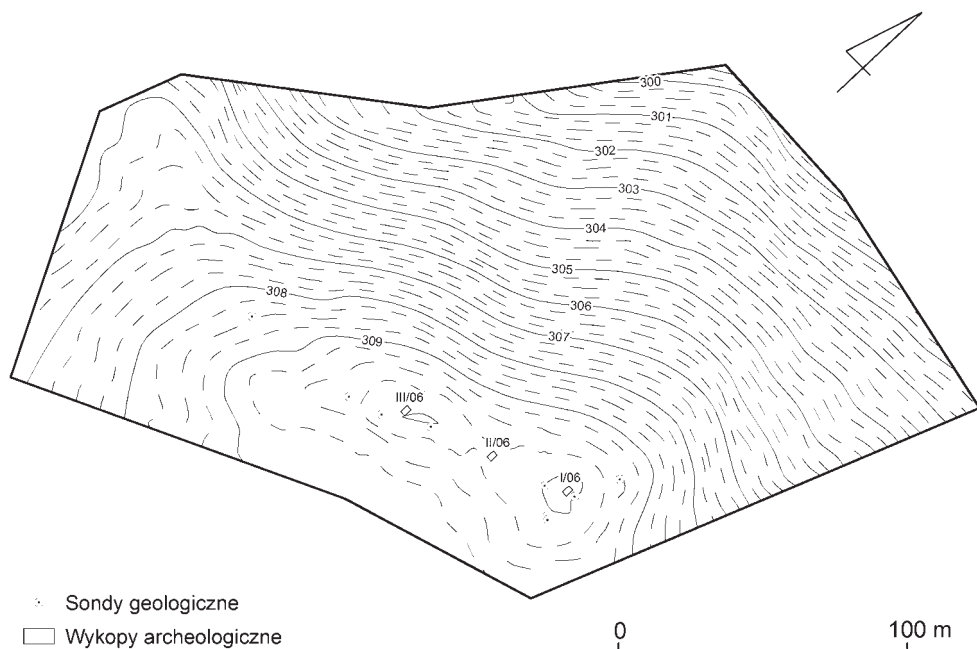
Ryc. 1. Lubotyń. Lokalizacja stanowiska 11. Skala 1:25 000

wykonane techniką łupania, w tym rdzenie i narzędzia. Wśród narzędzi zidentyfikowano m.in. fragment z retuszem bifacjalnym i kilka zgrzebeł (informacja ustna J. Wilczyńskiego, analiza materiałów wykonana przez M. Połtowicz, w zbiorach WKZ w Opolu). Materiały z powierzchni opracował mgr Jarosław Wilczyński (J. Wilczyński, w druku).

Sierpień 2006 roku to pierwszy sezon ratowniczych badań wykopaliskowych. W badaniach, prowadzonych pod kierunkiem autorów sprawozdania, uczestniczyli także dr J. Trąbska z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego (konsultacje mineralogiczne) oraz dr J. Badura z PIG, Oddział we Wrocławiu (badania geologiczne i geomorfologiczne). W pracach terenowych brali udział studenci archeologii IA UR. Prace finansowane były ze środków Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu oraz IA UR w Rzeszowie.

Stanowisko położone jest ok. 1 km na południowy zachód od centrum Dzierżysława, na szczycie pagórka o łagodnych stokach (ryc. 1). Jest to punkt położony powyżej w okolicy (309,8 m n.p.m.), umożliwiający obserwacje rozległych przestrzeni na wszystkie cztery strony świata. W tym miejscu występują też wychodnie krzemieni narzutowych, zalegających dziś licznie na powierzchni, pochodzących z utworów fluwioglacjalnych, które można łączyć z przedostatnim kompleksem glacialnym (Saale).

Pierwszy sezon badań miał na celu przede wszystkim wstępne rozpoznanie stanowiska – jego układu, zasięgu i stanu zachowania oraz identyfikację taksonomiczną i chronologiczną zachowanych pozostałości po osadnictwie paleolitycznym. W tym celu wyznaczono i odsłonięto trzy wykopy o powierzchni 3 x 2 m, zorientowane na osi północ-południe, określone odpowiednio jako wykopy I–III/06 (ryc. 2).

Ryc. 2. Lubotyń, stanowisko 11. Lokalizacja wykopów archeologicznych i odwiertów geologicznych na tle planu wysokościowego

Wykopy zlokalizowano na szczycie pagórka, w rejonach nagromadzenia zabytków na powierzchni. Wykonano też serię wierceń. W wykopie III/06 pod warstwą orną natrafiono na zarysy obiektów nieruchomych pochodzących z młodszych okresów pradziejów. Po zadokumentowaniu obiektów wykop został zasypany. Zabytki paleolityczne odkryte zostały w wykopach I/06 oraz II/06, przy czym za najważniejszy uznaje należy wykop I/06.

W wykopie II/06 pod warstwą orną natrafiono na utwory związane z sedymentacją wodnolodowcową, które należy łączyć ze zlodowaceniami środkowopolskimi. Są to rdzawe, a miejscami żółte piaski z soczewkami gliny i żwirów i pojedynczymi kamieniami. Zabytki paleolityczne, spoczywające z pewnością na złożu wtórnym, znaleziono głównie w dość dużej wkładce żwirów, w południowej części wykopu. W wykopie tym nie natrafiono na less. Zabytki krzemienne z wykopu II/06 odpowiadają pod względem typologicznym i technologicznym oraz stanu zachowania wyrobom, które zostały znalezione w wykopie I/06, i z pewnością są częścią tych samych zespołów, dlatego cały inwentarz zostanie omówiony łącznie.

Najważniejszy i najbogatszy okazał się wykop I/06. Jego eksplorację rozpoczęto od ławy zachodniej, liczącej 3 m². Na tej przestrzeni osiągnięto głębokość 210 cm. Ławę wschodnią przekopano do głębokości 70 cm. Eksploracja będzie kontynuowana w sezonie następnym. Obserwacja wszystkich czterech profili uzyskanych po wyeksplorowaniu ławy zachodniej pozwoliła na wstępne rozpoznanie stratygrafii stanowiska.

W wykopie I/06 zidentyfikowano co najmniej dwa poziomy kulturowe: wyższy, który należy łączyć z okresem przejściowym pomiędzy paleolitem środkowym a górnym, oraz niższy – środkowopaleolityczny. Poziom (lub poziomy?) górny zalega w warstwie lessu czystego (warstwa B) i podścielającego go lessu zglinonego z domieszką żwirów (warstwa C) oraz w wyraźnie wydzielającym się poziomie humusowym o ciemnoszarej, a miejscami

czarnej barwie, z licznymi węgielkami drzewnymi (gleba kopalna?). W warstwie tej, oznaczonej jako warstwa C2, występuje największe nagromadzenie zabytków archeologicznych, należących do zespołu przejściowego. Zabytki archeologiczne spoczywają tu na złożu wtórnym, choć ich redepozycja jest raczej niewielka, na co wskazują nie tylko układ krzemieni, z zachowanymi rejonami ich większego i mniejszego zagęszczenia, obecność licznych łusek, ale też lokalizacja – przy szczycie wzniesienia. Przesunięcie materiałów może wynosić od kilku do kilkunastu metrów.

Poniżej warstwy C2 znajduje się jeszcze jeden, słabiej zaznaczony i rysujący się tylko w niektórych partiach profilu, poziom humusowy (warstwa D1), oddzielony od poprzedniego warstwą zglinonego lessu (warstwa D). Wzajemne relacje pomiędzy tymi poziomami nie są jasne. Poniżej występują żwir i piasek (warstwa E). Zarówno w warstwie D, jak i E obserwuje się wyraźne zmniejszenie liczby zabytków archeologicznych. Warstwę E podścielają żółto-brązowe piaski warstwowane (warstwa F), rozcięte miejscami przez piaski niewarstwowane, o układzie mocno ukośnym lub pionowym (warstwa G); na profilu południowym widoczny jest zarys klina mrozowego wypełnionego sedymentem piaszczystym. W piaskach odkryto materiały środkowopaleolityczne – nieliczne, rozproszone w sedymentcie. Co najmniej część z nich pochodzi z klina mrozowego. Zabytki środkowopaleolityczne są z całą pewnością redeponowane, ale o stopniu tej redepozycji oraz o pierwotnym złożu materiałów nie można na razie niczego powiedzieć.

W rozważaniach nad układem przestrzennym materiałów i ich klasyfikacją chronologiczną i taksonomiczną oraz we wszelkich syntezach trzeba koniecznie uwzględnić bardzo niewielką powierzchnię, która została przebadana w I sezonie. Dlatego też zawarte w niniejszym artykule ustalenia należy traktować jako wstępne, które w miarę postępu badań mogą ulec zmianie.

Materialy

W sumie z obydwu wykopów pozyskano około 1500 krzemieni. Przeważająca większość z nich (ok. 1200 okazów) pochodzi z wykopu I/06. Około połowy stanowią fragmenty nieprzemysłowe, zwykle niewielkie, oraz fragmenty termiczne z pojedynczymi negatywami odbić. Najpewniej część surowych okruchów znalazła się na stanowisku nieprzypadkowo, lecz jako intencjonalnie przyniesione surowiaki, które jednak nie zostały wykorzystane. Niektóre z nich to fragmenty naturalnie popękanych artefaktów. Obecność innych surowych krzemieni, zwłaszcza małych rozmiarów, bezpośrednio nie jest związana z działalnością ludzką.

Stan zachowania krzemieni jest dość jednolity. Zdecydowana większość z nich jest mocno spatynowana, powierzchnie zaś są najczęściej lekko ogładzone. Obecne są też jednak krzemienie o cieńszej, plamistej patynie, niekiedy pokrywającej tylko jedną powierzchnię, podczas gdy druga jest mocno spatynowana. Wykorzystywano miejscowy krzemień narzutowy. Nie ma na razie żadnych dowodów na wykorzystywanie innych gatunków krzemienia. Znalezione natomiast jeden odłupki z ciemnobrązowego radiolarytu, pochodzącego z terenów położonych po południowej stronie Bramy Morawskiej, oraz jeden odłupki z drobnoziarnistego kwarcytu o nieokreślonej na razie proveniencji.

Zdecydowaną większość inwentarza stanowi debitaż, przede wszystkim odłupki i, w mniejszej liczbie, wióry. Część odłupków oddzielono z rdzeni krążkowatych, co potwierdzają też znalezione w wykopie I/06 rdzenie. Wióry, stosunkowo mało liczne, zwykle nie mają zaznaczonej dwupiętowości ani śladów zaprawy. Na ogół są dość masywne, o krępych kształtach, znacznie mniej liczne są wyroby smukłe, delikatne. Brak, jak na razie, świadectw pozwalających na określenie i opisanie stosowanych zabiegów związanych z formowaniem rdzeni. Z pewnością formowano i naprawiano pięty – oprócz samych pięt świadczą o tym obecne w inwentarzu pojedyncze odnawiaki. Bardzo nieliczne są odłup-

ki degrosisażowe oraz odłupki, które można łączyć z wczesną fazą zaprawy.

Rdzenie można podzielić na trzy zasadnicze grupy: rdzenie wiórowe, wiórowo-odłupkowe i odłupkowe. Towarzyszą im konkrety krzemienne z pojedynczymi negatywami i bliżej nieokreślone połupane fragmenty.

Rdzenie wiórowe to przede wszystkim formy jednopiętowe, bez śladów zaprawy. Większość ma pięty formowane lub zaprawiane. Bardzo nieliczne są formy zaczątkowe.

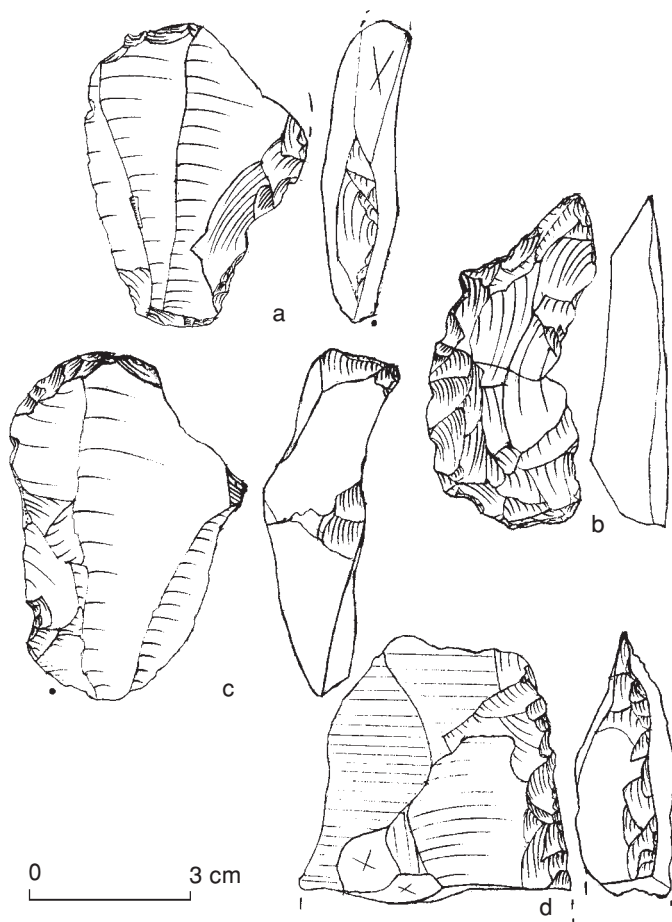
Na uwagę zasługują też rdzenie odłupkowe. Obok zwykłych rdzeni bez zaprawy, jedno- lub wielopiętowych, w inwentarzu obecne są też egzemplarze rdzeni krążkowatych oraz jeden zaczątkowy rdzeń lewaluaski typu *récurrent*. Rdzeń lewaluaski oraz jeden z rdzeni krążkowatych znaleziono znacznie poniżej głównej warstwy kulturowej. Towarzyszyły im nieliczne, rozproszone odłupki. Zabytki te były rozproszone w piaskach, rdzeń lewaluaski znaleziony został w wypełnisku kłina mrozowego. Na uwagę zasługuje fakt, że ich stan zachowania jest nieco odmienny: są słabiej spatynowane, za to mocniej ogładzone. To właśnie te artefakty należy zapewne łączyć z paleolitem środkowym.

Wśród narzędzi za najbardziej charakterystyczne należy uznać dwa ostrza liściowate (ryc. 3b), w tym jedno z retuszem bifacjalnym pokrywającym część powierzchni oraz dwa fragmenty, z których jeden należy z pewnością, a drugi z dużym prawdopodobieństwem klasyfikować jako fragmenty takich ostrzy. Półwytwory kolejnych dwóch bifacjalnych ostrzy znaleziono na powierzchni. Towarzyszą im drapacze, wśród których na specjalną uwagę zasługuje niewielka seria drapaczy łódkowatych wykonanych na odłupkach lub masywnych wiórach (3a?, c). Występują też zwykle drapacze wiórowe lub odłupkowe. Obecne są też zgrzebła różnych typów (ryc. 3d), w tym formy o starannych, wieloseryjnych retuszach, pojedyncze egzemplarze przekłuwaczy, narzędzia wnekowe oraz wióry i odłupki retuszowane. Część zgrzebeł i wiórów/odłupków retuszowanych ma staranne wie-

loseryjne retusze. Rylce prawie nie występują. Zidentyfikowano zaledwie jeden egzemplarz narzędzia i jeden rylczak. Nie zauważono doboru półsurowca. Dotyczy to zarówno braku doboru wiórów bądź odłupków, jak i braku preferencji, np. odłupków o określonej formie czy proporcjach pochodzących z pełnej fazy debitażu.

Młodszy z zespołów, stanowiący niemal całość odkrytych w 2006 roku materiałów, należy na podstawie analizy zabytków krzemiennych wiązać z jedną z kultur przypadających na okres przejściowy pomiędzy paleolitem środkowym a górnym, tj. z kulturą szelecką. Przemawiają za tym przede wszystkim ostrza liściowate oraz pozosta-

łe cechy inwentarza – zarówno towarzyszące ostrzom inne typy narzędzi, z silnie zaznaczoną komponentą narzędzi typu środkowopaleolitycznego, jak też cechy technologiczne. Szczątkowy rdzeń lewaluaski i część rdzeni krążkowatych natomiast należy łączyć najprawdopodobniej z inwentarzem środkowopaleolitycznym. Do tego inwentarza zaliczyć też należałoby zapewne część odłupków. Za taką interpretacją, oprócz potwierdzonej metody lewaluaskiej, przemawia też fakt, że pomiędzy główną warstwą kulturową a poziomem występowania rdzenia lewaluaskiego jest widoczny bardzo wyraźny spadek liczby zabytków oraz że zabytki te występują

Ryc. 3. Lubotyń, stanowisko 11. Wybór narzędzi

w zupełnie innym sedymencie. Być może, jako pewną wskazówkę można potraktować nieco inny stan zachowania zabytków z poziomów niższych, o czym była już mowa. Jednak nawet jeśli można stwierdzić obecność materiałów przejściowych i środkowopaleolitycznych, to ich dokładne rozdzielenie i identyfikacja chronologiczno-taksonomiczna nie są, na obecnym etapie badań, możliwe. Nie wiemy, gdzie biegnie granica pomiędzy obydwoma warstwami kulturowymi. Nie wiemy też, w jakim stopniu są zaburzone i przemieszczone układy zabytków. Jakiegolwiek interpretacje utrudnia także bardzo niewielka przebadana przestrzeń.

Brak dotychczas datowań bezwzględnych. Nie ma też na razie danych pozwalających na rekonstrukcję otaczającego stanowiska środowiska naturalnego. Przeprowadzone badania nie dają podstaw do określenia funkcji stanowiska ani żadnych bliższych danych odnośnie do jego zasięgu czy rozplanowania przestrzennego.

Zespół szelecki z Lubotynia jest kolejnym dowodem pobytu grup tej jednostki taksonomicznej na Wyżynie Głubczyckiej. W najbliższej okolicy ślady osadnictwa szeleckiego znane są z takich stanowisk, jak Dzierżysław 1² czy prawdopodobnie po-

wierzchniowe stanowisko Dzierżysław 79³. Bogate pozostałości osadnictwa szeleckiego znane są z różnych stanowisk na Morawach, takich jak np. Vedrovice, Neslovice, Jezeřany⁴. Stanowiska polskie są śladem wędrówek łowców z terenów położonych po południowej stronie Bramy Morawskiej. Bezpośrednim dowodem tych oczywistych związków jest na omawianym stanowisku import radiolarytu.

Pierwszy sezon badań w Lubotyniu pozwolił na identyfikację nowego stanowiska paleolitycznego na Wyżynie Głubczyckiej. Już dziś można powiedzieć, że mamy tu do czynienia z bogatym i dobrze zachowanym stanowiskiem szeleckim, zapewne jednym z najbogatszych, nie tylko w Polsce. Ważnym odkryciem jest też znalezienie zabytków środkowopaleolitycznych w dolnej części wykopu. Uzyskane dane należy traktować jako wstępne, a stanowisko wymaga dalszych, zakrojonych na większą skalę badań interdyscyplinarnych. Wyjaśnienia wymagają zagadnienia dotyczące nie tylko archeologii, ale także geologii i chronologii, rekonstrukcji środowiska naturalnego oraz procesów postdepozycyjnych, jakie miały miejsce na stanowisku. Badania będą kontynuowane w kolejnych sezonach.

PRZYPISY

¹ J.K. Kozłowski, *Paleolit na Górnym Śląsku*, Kraków 1964.

² J.K. Kozłowski, S.K. Kozłowski, *Epoka kamienia na ziemiach polskich*, Warszawa 1977.

³ M. Połtowiec, *Sprawozdanie z badań na paleolitycznym stanowisku 79 w Dzierżysławiu, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, Katowice 2006, s. 35–40.

⁴ J. Svoboda et al., *Paleolit Moravy a Slezska*, Brno 2002.

ZPRÁVA O PRVNÍ ETAPĚ VÝZKUMU NA PALEOLITICKÉ LOKALITĚ 11 V LUBOTYNĚ, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V srpnu 2006 roku proběhla 1. etapa záchranného archeologického výzkumu v Lubotyně. Lokalita leží asi 1,5 km na jih od obce Dzierżysław, na vrcholku pahorku s mírnými svahy (obr. 1).

Cílem první etapy výzkumu bylo především úvodní poznání lokality. Byly vytýčeny a odkryty tři výkopy s povrchem 3 x 2 m, orientované ve směru sever–jih, označené jako výkopy I–III/06 (obr. 2). Paleolitické nálezy byly objeveny ve výkopech I/06 a II/06. Za nejdůležitější je třeba považovat výkop I/06.

Ve výkopu II/06 byly pod vrstvou ornice zachyceny útvary, svázané s fluviglaciální sedimentací, jež je třeba spojovat se středopolským zaledněním. Paleolitické nálezy, jistě druhotné, byly získány hlavně v dosti velké čočce štěrku. Jistě je to část stéjných celků, jako jsou nálezy z výkopu I/06.

Ve výkopu I/06 byly identifikovány přinejmenším dva kulturní horizonty: vyšší, který je nutno spojovat s přechodem mezi středním a mladým paleolitem, a nižší, středopaleolitický. Horní horizont se nachází ve vrstvě čisté spraše (vrstva B) a pod ní ležící zhlíněné spraše s příměsí štěrku (vrstva C) a také především ve výrazně se rýsující vrstvě humusu s dřevěnými uhlíčky (fossilní půda? – vrstva C2). Archeologické nálezy jsou zde v druhotném uložení, jakkoliv je jejich redepozice spíše nevelká. Níže, v jižním profilu, je vidět obrys mrazového klínu, vyplněného písčitým sedimentem. V písku byly objeveny nepočetné středopaleolitické nálezy.

Z výkopů (hlavně I/06) bylo získáno okolo 1500 silicitů, pocházejících z lokálních ložisek. Asi polovina představuje úlomky neindustriálního původu. Byl též nalezen úštěp z tmavohnědého radolaritu,

pocházejícího z území na jih od Moravské brány a úštěp z jemnozrnného kvarcitu neurčitelné provenience. Převážná část silicitů je silně patinovaná.

Rozhodující většinu inventáře představuje debitáž, především úštěpy. Část úštěpů pochází z diskovitých jader. Čepele, poměrně málo početné, obvykle nenesou stopy po přípravě jader ani po těžbě z dvoupodstavových jader. Velmi nepočetné jsou úštěpy z počátečních fází přípravy jader.

Jádra lze rozdělit ve tři základní skupiny: jádra čepelová, především jednopodstavová, beze stop přípravy; jádra čepelovo-úštěpová a jádra úštěpová, mezi nimi diskovitá a jedno levalloiské. Spolu s nimi se objevují silicitové hlízy s ojedinělými negativy a blíže neurčitelné odloupnuté úlomky.

Mezi nástroji je nejcharakterističtější jeden listovitý hrot (obr. 3b) s bifaciální retuší, pokrývající část povrchu, a dva fragmenty, z nichž jeden jistě a druhý velmi pravděpodobně pochází z takových hrotů. Polotovary dvou dalších bifaciálních hrotů byly nalezeny na povrchu. Spolu s nimi se objevují škrabadla (obr. 3a?, c), mezi nimi několik kýlovitých, drasadla různých typů (obr. 3d), ojedinělé exempláře vrtáků, nástroje s vruby, jakož i retušované čepele a úštěpy. Část drasadel a retušovaných čepelí a úštěpů nese pečlivé retuše. Rydla se téměř neobjeví.

Mladší ze souborů, představující takřka všechny nálezy, objevené v roce 2006, je třeba spojovat na základě analýzy štípané industrie se szeletskou kulturou. Zbytkové levalloiské jádro a část diskovitých jader je ovšem nutno spojovat nejspíše se středním paleolitem. Nevíme, kudy běží hranice mezi oběma kulturními vrstvami. Nevíme také, nakolik je porušeno původní uložení a zda byly pozůstatky přemístěny. Jakoukoli interpretaci rovněž ztě-

žuje skutečnost, že byla prozkoumána jen velmi malá plocha.

První etapa výzkumu v Lubotyňě umožnila identifikovat novou paleolitickou lo-

kalitu v Hlubčické pahorkatině. Již dnes lze říci, že máme co do činění s bohatou a dobře zachovanou szeletskou stanicí.

Marta Połtowicz-Bobak, Dariusz Bobak

EIN BERICHT VON DER ERSTEN GRABUNGSKAMPAGNE
AUF DEM PALÄOLITHISCHEN FUNDPLATZ 11 IN LUBOTYŃ,
WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Im August 2006 wurde die erste Kampagne der Notgrabungen auf dem Fundplatz 11 in Lubotyń durchgeführt. Der Fundplatz liegt etwa 1,5 km südlich des Ortes Dzierżysław, auf einer Anhöhe von milden Abhängen (Abb. 1).

Die erste Forschungskampagne setzte sich vor allem zum Ziel, den Fundplatz vorläufig zu erkennen. Es wurden drei Grabungsflächen von einer Fläche 3 x 2 m, nord-östlich gerichtet, abgesteckt und freigelegt, die entsprechend als Grabungsflächen I–III/06 markiert wurden (Abb. 2). Paläolithische Funde kamen in den Grabungsflächen I/06 und II/06 zum Vorschein. Die wesentlichste Bedeutung kommt der Grabungsfläche I/06 zu.

In der Grabungsfläche II/06 kamen unter der Ackerschicht Gebilde zutage, die mit der fluvioglazialer Sedimentation zusammenhängen und mit der mittelpolnischen Eiszeit in Verbindung zu bringen sind. Die paläolithischen Funde, die wohl verlagert sind, kamen in einer ziemlich großen Kieseinlage zum Vorschein. Sie gehören gewiss denselben Fundkomplexen, die auch in der Grabungsfläche I/06 präsent sind.

In der Grabungsfläche I/06 wurden mindestens zwei Kulturhorizonte erkannt: der obere, der mit der Übergangsperiode zwischen dem Mittel- und Oberpaläolithikum zu verbinden ist, sowie der untere – vom Mittelpaläolithikum. Der obere (die oberen?) Horizont liegt in einer Schicht von reinem Löss (Schicht B) und in einer Schicht

von unter ihm liegendem Lehmlöss mit einer Kiesbeimischung (Schicht C) sowie, vor allem, in einem deutlich ablesbaren Humushorizont mit Holzkohlepartikeln (fossiler Boden? – Schicht C2). Die archäologischen Funde liegen hier verlagert, obwohl ihre Verschiebung eher nicht zu groß ist. Darunter, im Südprofil, ist ein Abriss eines mit Sandsediment verfüllten Frostkeils zu sehen. In den Sanden wurden wenige mittelpaläolithische Materialien gefunden.

In den Grabungsflächen (vornehmlich I/06) konnten etwa 1500 Feuersteine, die den Lokalablagerungen entstammten, geborgen werden. Etwa eine Hälfte bilden nicht industrielle Fragmente. Es wurde ein Abschlag aus dunkelbraunem Radiolarit gefunden, der aus den Gebieten südlich der Mährischen Pforte stammt, sowie ein Abschlag aus feinkörnigem Quarzit unbestimmbarer Provenienz. Die meisten Feuersteine sind stark patiniert.

Eine große Mehrheit des Inventars bilden Klingen und Abschlüge, vor allem die letzteren. Ein Teil davon stammt von Schildkernen. Die Klingen, relativ nicht so zahlreich, weisen weder Spuren von zwei Schlagflächen noch von Präparierung auf. Sehr selten sind Abschlüge von frühen Präparationsphasen.

Die Kerne lassen sich in drei Hauptgruppen gliedern: Klingenkerne vor allem mit einer Schlagfläche, ohne Präparationspuren, Klingen-Abschlag-Kerne und Abschlagkerne, darunter Schildkerne und ein Levallois-Kern. Sie werden von Feuer-

steinkonkretionen mit einzelnen Negativen und näher unbestimmten, zerschlagenen Fragmenten begleitet.

Unter den Geräten sind am kennzeichnendsten: eine Blattspitze (Abb. 3b) mit bifazialer Retusche, die einen Teil der Oberfläche deckt, sowie zwei Fragmente, von denen eins mit Sicherheit und das andere ziemlich sicher als Fragmente solcher Spitzen anzusprechen sind. Halbprodukte zweier weiterer bifazialer Spitzen wurden auf der Oberfläche gefunden. Sie werden von Kratzern (Abb. 3a? c), darunter einigen Bogenkratzern, Schabern unterschiedlicher Typen (Abb. 3d), einzelnen Bohrern, Kerbgeräten sowie retuschierten Abschlügen und Klingen begleitet. Die Schaber und retuschierten Klingen/Abschläge weisen zum Teil sorgfältige mehrfache Retuschen auf. Stichel treten fast nicht auf.

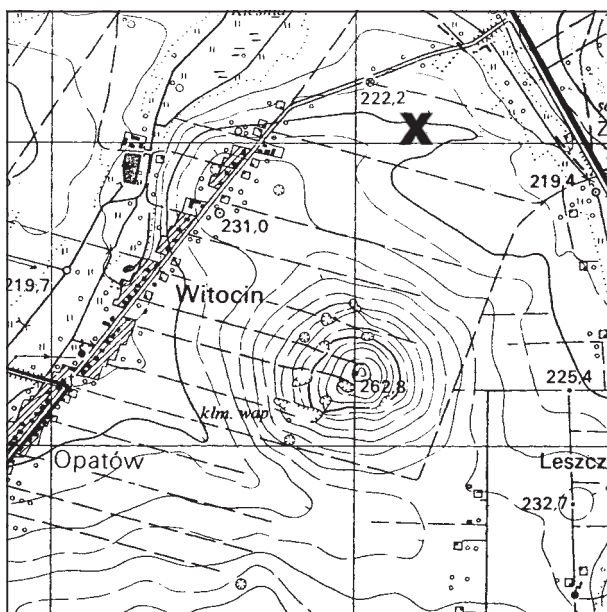
Der jüngere der Fundkomplexe, der fast alle im Jahre 2006 geborgenen Materialien ausmacht, ist aufgrund einer Analyse von Silexmaterialien mit dem Szeletien zu verbinden. Ein restlicher Levallois-Kern und ein Teil der Schildkerne sowie teilweise die Abschlüge gehören höchstwahrscheinlich ins mittelpaläolithische Inventar. Wir wissen nicht, wo die Grenze zwischen den beiden Kulturschichten zu ziehen ist. Wir wissen auch nicht, in welchem Grade sie gestört und die Fundlagen verlagert sind. Irgendwelche Interpretationen sind auch durch eine sehr kleine Untersuchungsfläche erschwert.

Die erste Grabungskampagne in Lubotyń ließ einen neuen paläolithischen Fundplatz auf der Głubczyce-Hochebene erkennen. Man darf heute schon sagen, dass wir es mit einem reichen und gut erhaltenen Fundplatz des Szeletien zu tun haben.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ RATOWNICZYCH NA CMENTARZYSKU KULTURY ŁUŻYCKIEJ W OPATOWIE (STANOWISKO 1), WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W latach 2005–2006 kontynuowano ratownicze badania wykopaliskowe na cmentarzysku kultury łużyckiej w Opatowie (stanowisko 1), województwo śląskie (ryc. 1)¹. Badania wykopaliskowe w 2005 roku finansował Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Katowicach, a w 2006 roku Zakład Antropologii UJ oraz Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego: „Program operacyjny: Dziedzictwo kulturowe. Priorytet: Ochrona zabytków archeologicz-

nych”². W 2005 roku przebadano obszar o powierzchni 7,75 a, na którym odkryto 39 grobów kultury łużyckiej (nr 1412–1451). Wyeksplorowano 15 grobów ciałałpalnych popielnicowych, 3 groby ciałałpalne bezpopielnicowe, 13 grobów ciałałpalnych z kośćmi złożonymi w pojemniku organicznym, 7 grobów szkieletowych, w których szkielety uległy całkowitemu rozkładowi, oraz grób symboliczny. Podczas badań w 2006 roku przebadano obszar

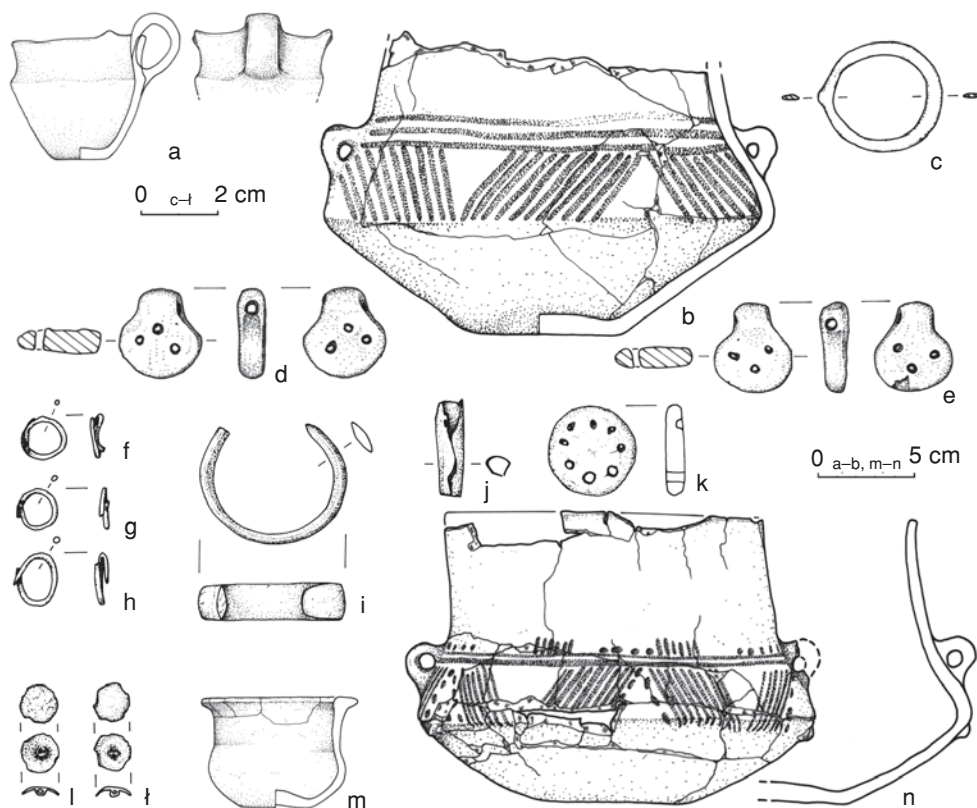
Ryc. 1. Opatów. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

o łącznej powierzchni 6,6 a, rejestrując 41 grobów kultury łużyckiej (nr 1452–1492). Odkryto 15 grobów ciałopalnych popielnicowych, 16 grobów ciałopalnych bezpopielnicowych, 3 groby ciałopalne z kośćmi złożonymi w pojemniku organicznym, grób szkieletowy z zachowanymi fragmentami kości długich, 5 grobów szkieletowych, w których szkielety nie zachowały się, oraz grób symboliczny.

W większości przypadków odkryte obiekty sepulkralne datować należy na klasyczną fazę podgrupy częstochowsko-gliwickiej grupy górnośląsko-małopolskiej³. Charakterystyczne dla nekropolii birtualnych z tego rejonu jest występowanie pochówków ciałopalnych i szkieletowych datowanych na ten sam okres. W grobach ciałopalnych popielnicowych zwykle znaj-

dowano pojedyncze naczynie – urnę z przepalonymi kośćmi, tylko w kilku obiektach popielnicy towarzyszyły dodatkowe naczynia znajdujące się obok lub wewnątrz urny (ryc. 2a, m; ryc. 3c; ryc. 4b). Popielnice tkwiły bezpośrednio w piasku, znajdowano je pod rozległymi brukami nagrobnymi lub też miejsce ich złożenia zaznaczone było przez niewielkie skupiska kamieni. Naczynia umieszczone były pionowo, bądź lekko ukośnie w słabo rysujących się na tle piasku jamach grobowych, tylko w grobie 1468 odwrócone do góry dnem naczynie przykrywało przepalone kości (ryc. 4c).

Podobnie jak w ubiegłych sezonach badawczych⁴ w latach 2005–2006 odkryto szczególnie bogato wyposażone groby ciałopalne popielnicowe zawierające szczątki dzieci (ryc. 2). W zdobionej na szyi

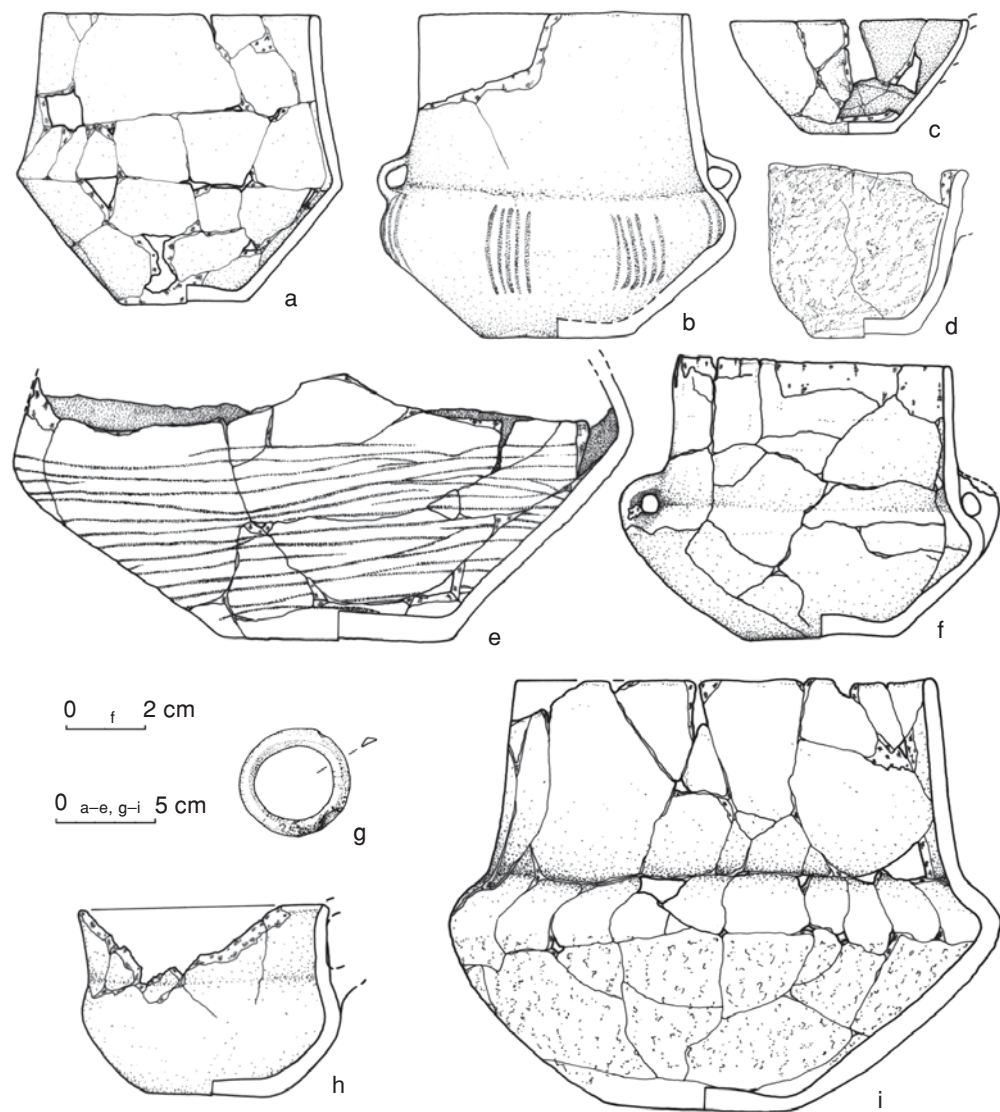

Ryc. 2. Opatów, stanowisko 1. Groby ciałopalne popielnicowe: a–e – grób 1419, f–n – grób 1452 (b, n – popielnice, a, m – przystawki, d, e, k – zawieszki gliniane, c, f–j, l–t – ozdoby z brązu)

i brzuchu popielnicy z grobu 1419, w której pochowano dziecko w wieku *infans I*, znaleziono naczynko, 2 zawieszki gliniane oraz kółko z brązu (ryc. 2a–e). Zdobiona urna z grobu 1452 zawierała także szczątki dziecka w wieku *infans I* oraz umieszczone na warstwie przepalonych kości naczynko, glinianą zawieszkę oraz wykonane

z brązu: bransoletę, 2 guzy, 3 skręty i rurkę (ryc. 2f–m).

Opisane bogate pochówki dzieci znajdowały się w południowej części cmentarzyska pokrytej rozległym brukiem kamiennym, eksplorowanej od 1998 roku. W tym rejonie odkryto także częściowo uszkodzony grób ciałopalny popielnicowy (1486)

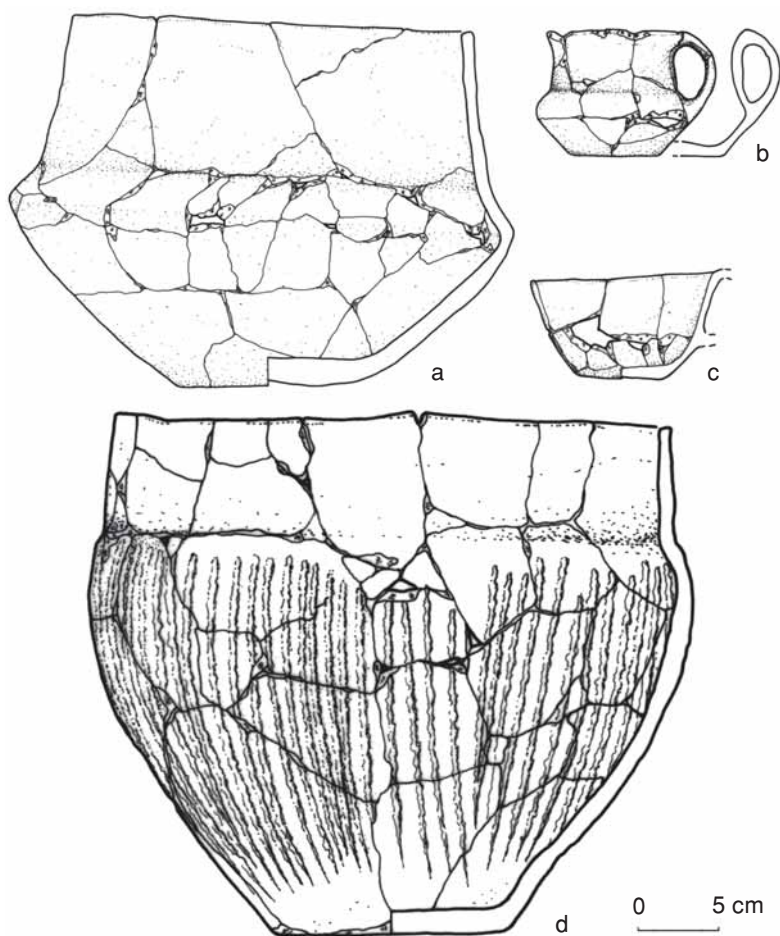

Ryc. 3. Opatów, stanowisko 1. Groby ciałopalne popielnicowe: a – grób 1420, b–c – grób 1424, d – grób 1483, e – grób 1414, f – grób 1434, g–h – grób 1489, i – grób 1435 (a, b, d, e, f, h, i – popielnice, c – przystawka, g – kółko z brązu)

zawierający szczątki mężczyzny w wieku *adultus-maturus*. W grobie tym znaleziono liczne przedmioty wykonane z brązu: 29 guzów regularnie rozmieszczonych na opasce z materiału organicznego, 2 skręty oraz szpilę. Pozostałe popielnice zawierające pochówki dzieci wyróżniały się dużym zróżnicowaniem naczyń wykorzystanych jako urny (ryc. 3a, b, d, g–i). Przepalone szczątki dzieci składano zarówno do waz i garnków, jak również do czarek, czepaków oraz kubków. W przypadku pochówków kobiet i mężczyzn popielnicami były głównie wazy i garnki, natomiast czarki i czepaki stanowiły przystawki i nie za-

wierały szczątków zmarłych (ryc. 3e; ryc. 4a, d)⁵.

Podczas prac ratowniczych prowadzonych przy granicy piaskowni odsłonięto dużą popielnicę – grób 1472. Była to waza o baniastym brzuścu i wyodrębnionej cylindrycznej szyi oraz obmazywanej powierzchni zewnętrznej brzuśca. Zawierała szczątki osobnika dorosłego płci trudnej do ustalenia (ryc. 4d). Naczynia o podobnej formie, obmazywane w dolnej części regularnymi ciągami palcowymi przypominającymi gęste żłobki, znajdowane były na cmentarzysku w Zbójewsku w grobach datowanych na III okres epoki brązu i na-

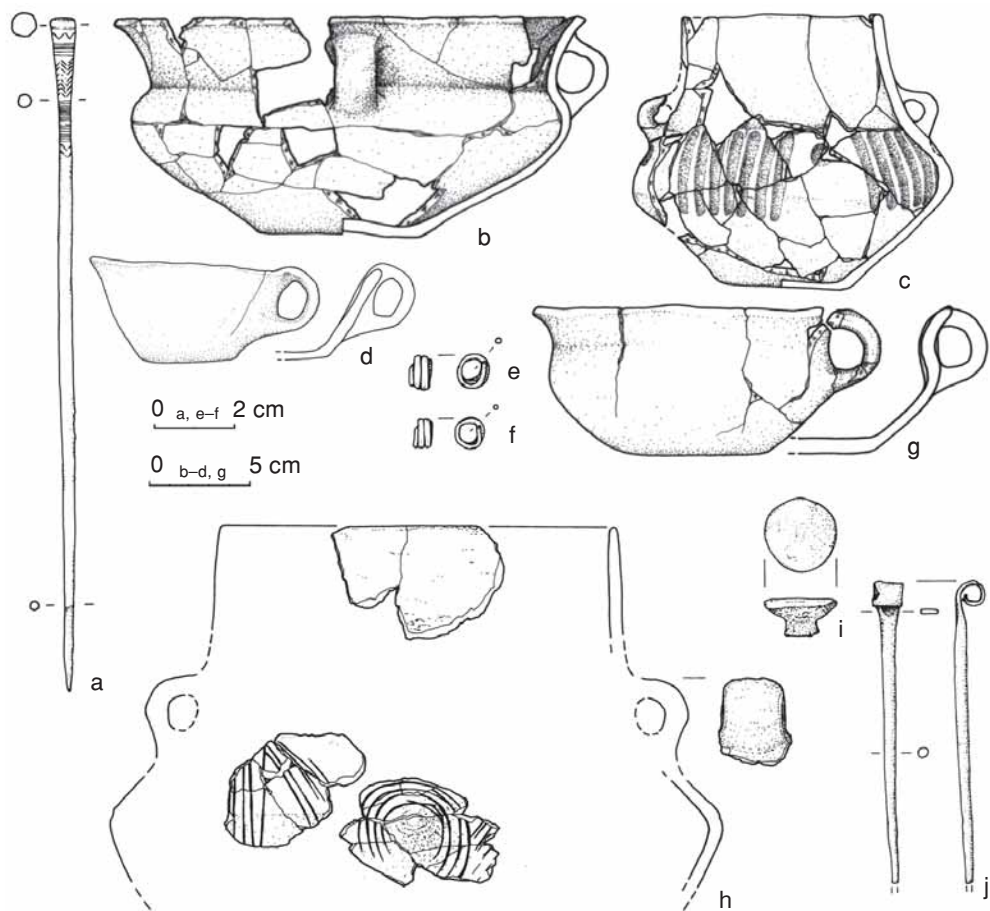

Ryc. 4. Opatów, stanowisko 1. Groby ciałałopalne popielnicowe: a–b – grób 1453, c – grób 1468, d – grób 1472 (a, c, d – popielnice, b – przystawka)

wiążącą do ceramiki typowej dla grupy konstantynowskiej z Polski środkowej⁶. Grób 1472 został odkryty w strefie, w której występowały już groby datowane na wczesną fazę użytkowania cmentarzyska. Podobnie datować należy grób ciałopalny bezpopielnicowy 1467, w którego jamie znajdowały się fragmenty zniszczonego naczynia zdobionego guzami na brzuscu (ryc. 5h). W pozostałych grobach ciałopalnych bezpopielnicowych znajdowano tylko pojedyncze fragmenty zniszczonych naczyń, jedynie w grobie 1455, w którym pochowano mężczyznę w wieku *maturus*, znaleziono także szpilę z brązu oraz guzik kościany (ryc. 5i, j).

Pochówki ciałopalne z kośćmi złożonymi pierwotnie w pojemniku organicznym były płytko zalegającymi, kolistymi, zwartymi skupieniami przepalonych kości o średnicy ok. 20–30 cm. Groby te zwykle były pozbawione wyposażenia. Brak wyposażenia uniemożliwia ustalenie pozycji chronologicznej większości tego typu pochówków. Obecność zwartego, niewielkiego skupiska przepalonych kości odróżnia ten typ pochówku od grobów ciałopalnych bezpopielnicowych.

Zaledwie w jednym grobie szkieletowym (1484) znajdowały się pozostałości kości długich osoby dorosłej zachowane dzięki obecności w jamie grobu przedmio-

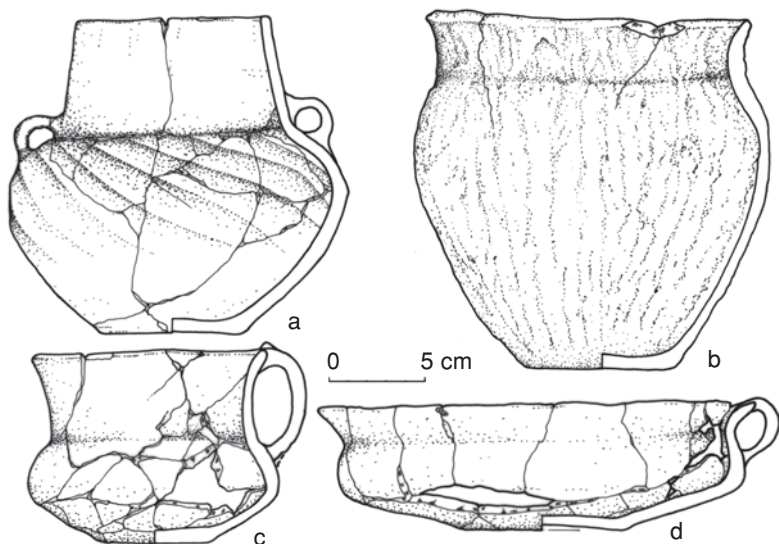
Ryc. 5. Opatów, stanowisko 1: a–c – grób 1444, d – grób 1459, e–g – grób 1484, h – grób 1467, i–j – grób 1455 (b–d, g–h – naczynia gliniane, a, e–f, j – ozdoby z brązu, i – guzik kościany)

tów wykonanych z brązu – paciorków typu *salta leone* (ryc. 5e–f). Środkowa część tego obiektu została uszkodzona nowożytnym wkopem rabunkowym. Podobnie zniszczony został domniemany grób szkieletowy 1444. Wkop rabunkowy uszkodził jamę grobu i naruszył pierwotny układ wyposażenia. Dlatego też szpilę z brązu (ryc. 5a) znaleziono w południowej części jamy, na głębokości 70 cm, a naczynia rekonstruowano z fragmentów zalegających na głębokości 30–40 cm oraz na dnie jamy grobu, na głębokości 100 cm (ryc. 5b, c). Pozostałe obiekty sepulkralne, w których nie znaleziono kości, należy uznać za domniemane groby szkieletowe lub cenotafy. Świadczą o tym kamienne konstrukcje nagrobne, orientacja i rozmiary jam grobowych oraz układ wyposażenia. Klasycznym przykładem takiego domniemanego pochówku szkieletowego jest obiekt 1459, w którym na głębokości 60–70 cm, w niewielkiej jamie grobowej zorientowanej po linii północ–południe, znaleziono czerpak (ryc. 5d).

Cenotafem jest bez wątpienia obiekt 1429 (ryc. 6). W jamie grobowej znaleziono tu garnek, wazę, odwrócony do góry dnem kubek oraz nakrywającą garnek, czę-

ściowo zniszczoną, misę. W grobie tym nie odkryto materiału kostnego, choć na podstawie obserwacji podobnych obiektów, ale zawierających kości można przypuszczać, że rolę urny mógł pełnić zarówno garnek, jak i waza. Pozostałe obiekty, w których nie znaleziono kości, miały różny charakter. Część z nich to skupiska kamieni, pod którymi znajdowała się jama zawierająca fragmenty ceramiki, lub obiekty, w których zwarte skupisko kamieni tworzyło rozległą, prostokątną, owalną lub stożkową konstrukcję osiagającą niekiedy znaczną głębokość.

Badania prowadzone na cmentarzysku w latach 2005–2006 koncentrowały się w miejscach występowania większych skupisk obiektów sepulkralnych znajdujących się na obszarze zagrożonym wybiórką piasku. Łącznie przebadano obszar o powierzchni 14,35 a, na którym odkryto 80 grobów z III–V okresu epoki brązu. Wśród odkrytych pochówków dominowały groby ciałałpalne popielnicowe. Przewaga grobów ciałałpalnych popielnicowych nad innymi typami pochówków jest wyraźnie widoczna w młodszej fazie użytkowania cmentarzyska⁷. W dalszym ciągu nie uchwycono północnego, zachodniego i południowego

Ryc. 6. Opatów, stanowisko 1. Wyposażenie grobu symbolicznego: a – waza, b – garnek, c – kubek, d – misa

zasięgu występowania na stanowisku obiektów sepulkralnych. Odkrycie w trakcie badań grobów zniszczonych wkopami rabunkowymi świadczy o penetracji stano-

wiska przez „poszukiwaczy skarbów”, co przy znacznym już zniszczeniu cmentarzyska wybiórką piasku stanowi dla nekropoli kolejne poważne zagrożenie.

PRZYPISY

¹ A. Szczepanek, P. Jarosz, M. Wieczorek-Szmal, *Sprawozdanie z badań ratowniczych na cmentarzysku z epoki brązu w Opatowie, stanowisko 1, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, Katowice 2006, s. 86–92 – tam wcześniejsza literatura.

² W prowadzonych badaniach uczestniczyli studenci i doktoranci specjalizacji antropologia z Uniwersytetu Jagiellońskiego.

³ M. Gedl, *Wielkie cmentarzysko grupy górnośląsko-małopolskiej w Zbrojewsku, pow. Kłobuck*, [w:] *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, pod red. M. Gedla, Warszawa 2002, s. 247–275.

⁴ A. Szczepanek, P. Jarosz, M. Wieczorek-Szmal, *Pochówki dzieci z cmentarzyska kultury łużyckiej w Opatowie, stan. 1, pow. Kłobuck, woj. śląskie*, [w:] *Funeralia Lednickie 6: Dusza ma-luczka a strata ogromna*, Poznań 2004, s. 259–262.

⁵ A. Szczepanek, M. Wieczorek-Szmal, P. Jarosz, *Pochówki kobiet i mężczyzn na cmentarzysku kultury łużyckiej w Opatowie, pow. Kłobuck, woj. śląskie*, [w:] *Funeralia Lednickie 5: Kobieta – Śmierć – Mężczyzna*, Poznań 2003, s. 257–261.

⁶ M. Gedl, *Zespół osadniczy z epoki brązu nad środkową Liswartą*, „Śląskie Prace Prehistoryczne” t. 4: 1995, s. 147–168.

⁷ A. Szczepanek, M. Wieczorek-Szmal, P. Jarosz, *Obrządek pogrzebowy na bitytualnym cmentarzysku z epoki brązu w Opatowie, pow. Kłobuck, woj. śląskie*, [w:] *Funeralia Lednickie 4: Popiół i kość*, Wrocław-Sobótka 2002, s. 361–372.

Anita Szczepanek, Paweł Jarosz, Magdalena Wieczorek-Szmal

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA POHŘEBIŠTI LUŽICKÉ KULTURY V OPATOVĚ (LOKALITA 1), SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V letech 2005–2006 pokračoval záchranný výzkum na bitytualním pohřebišti lužické kultury v Opatově (lokalita 1), slezské vojvodství (obr. 1). Byla prozkoumána plocha v celkové výměře 14,35 aru, na které bylo objeveno 80 hrobů (č. 1412–1492). Lze je datovat do III. i IV.–V. periody doby bronzové (obr. 2–6). Bylo zjištěno: 30 popelnicových žárových hrobů, 19

prostých žárových hrobů (bez popelnic), 16 žárových hrobů s kostmi, původně složenými ve schránce z organického materiálu, 13 pravděpodobných kostrových hrobů, v nichž podlehlý kostry úplnému rozkladu a 2 symbolické hroby. Přes mnohaletý výzkum se nepodařilo zjistit rozsah pohřebiště.

Anita Szczepanek, Paweł Jarosz, Magdalena Wieczorek-Szmal

EIN BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM GRÄBERFELD
DER LAUSITZER KULTUR IN OPATÓW (FUNDPLATZ 1),
SCHLESISCHE WOIWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In den Jahren 2005–2006 wurden Notgrabungen auf dem birituellen Gräberfeld der Lausitzer Kultur in Opatów (Fundplatz 1), schlesische Woiwodschaft, fortgesetzt (Abb. 1). Es konnte eine Fläche von insgesamt 14,35 a erforscht werden, auf der 80 Gräber (Nr. 1412–1492) zutage kamen. Sie sind in die III. und IV–V. Periode der Bronzezeit zu datieren (Abb. 2–6). Darun-

ter wurden ausgesondert: 30 Urnengräber, 19 urnenlose Brandgräber, 16 Brandgräber mit ursprünglich in einen Behälter aus organischem Stoff hingelegten Knochen, 13 vermutliche Körpergräber, wo die Skelette vollständig zersetzt worden sind, sowie zwei symbolische Gräber. Trotz mehrjähriger Untersuchungen konnte das Areal des Gräberfelds nicht erfasst werden.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM VE VELKÝCH HOŠTICÍCH – „U ROZVODNY”, OKRES OPAVA

1. Poloha lokality a geomorfologický popis

Archeologický výzkum na katastru obce Velké Hoštice se uskutečnil v rámci výstavby podzemního kabelového vedení v prostoru rozvodny R Hoštice společnosti ČEZ (obr. 1) v době od 3.4.2006 do 4.5.2006.

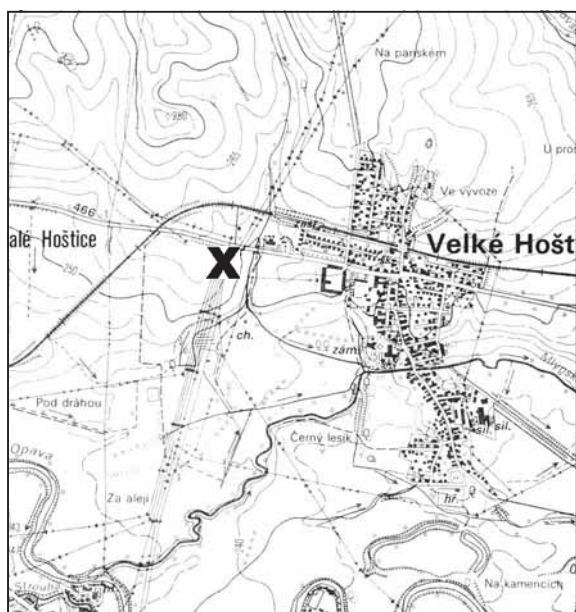
Lokalita se nalézá v provincii Středoevropské nížiny, soustavy Středopolských nížin, podsoustavy Slezská nížina, celku Opavská pahorkatina a podcelku Hlučínská pahorkatina.

2. Geologický a pedologický popis

Geologické podloží zde tvoří navátá spraš překrývající fluviolakustrinní glaciální sedimenty. Místy se vyskytují půdotvorné substráty hlinitých spraší, u kterých je podloží tvořené fluviální štěrkovou terasou würmského stáří.

3. Charakteristika lokality

Lokalita je situována na západ od obce Velké Hoštice v trati „U rozvodny” na výrazné terénní vlně s terasou klonící se

Obr. 1. Velké Hoštice. Poloha lokality. Měřítko 1:25 000

k jihovýchodu a jihu. Východní část návrší je u své paty lemována bezejmennou lokální vodotečí, pod jižním svahem se nachází studánka zásobující jiný bezejmenný potok tekoucí do řeky Opavy.

Naleziště bylo již v minulosti výrazně narušeno výstavbou rozvodny a sloupy vysokého napětí a nedávno také výkopem pro kabeláž Českých drah, kdy se zemní práce soustředily na jižním svahu návrší a prakticky prořaly střed lokality.

4. Historie naleziště

Na dané lokalitě nebyl doposud realizován žádný regulérní archeologický výzkum a zmiňovaná akce je tedy první svého druhu v tomto prostoru obce Velké Hoštice. V minulosti zde ovšem bylo provedeno několik dílčích povrchových prospekci, které přinesly jednoznačné důkazy o pravěkém a středověkém osídlení.

V roce 1940 bylo muzeu v Ratiboři postoupeno několik keramických fragmentů údajně náležících pozdně římskému období, které v širším prostoru naší lokality našli V. Karger a G. Stumpf¹. Mělo se jednat o misku na nožce, zlomek jiné misky a keramické střepy s „nehtovými“ vrypky. V letech 1953 až 1955 prováděl na lokalitě povrchový průzkum také L. Jisl, který zde rovněž našel keramický materiál odpovídající přibližně stejnému období². Neméně důležité je i Jislovo zjištění, týkající se osídlení daného prostoru v době hradištní³. Objeveny zde byly totiž střepy zdobené vlnovkou či vpichy datované do 10. století⁴. Daná poloha pak měla být na podkladě nalezeného materiálu osídlena také v průběhu středověku⁵.

5. Archeologický výzkum a popis archeologických situací

Archeologický výzkum se soustředil na místech, kde se očekávalo, že by případné zemní práce mohly narušit archeologické situace. V první fázi byl dozorován výkop pro přeložku kabelu, který směřoval po celé délce východní strany oplocení až k samotné hranici rozvodny. V těchto místech nebyla zpozorována žádná sídlištní aktivita.

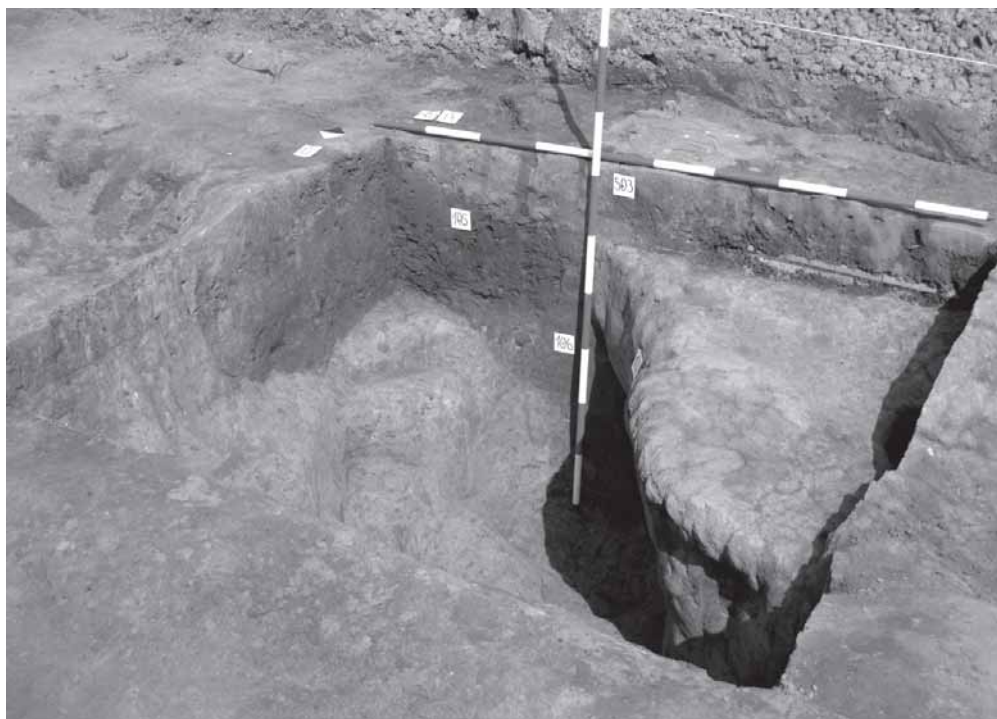
Jiná situace ovšem nastala na jižní hranici pozemku rozvodny R Hoštice, kde bylo plánováno vybudování nové pětice sloupů. Zde bylo po dohodě s investorem přikročeno k plošnému záchrannému výzkumu. Kvůli velmi specifickým bezpečnostním podmínkám (celý prostor byl situován pod vedením vysokého napětí a některá kabeláž byla umístěna také v zemi a narušovala tak daný prostor) nebylo možno v těchto místech provést strojovou skrývku až na úroveň podloží. Z těchto důvodů bylo tedy přikročeno k výzkumu, při němž byla zkoumána také zachovaná kulturní vrstva překrývající rostlý terén a do něj zahloubené objekty. Samotný prostor výzkumu pak byl rozčleněn v návaznosti na polohu budoucích sloupů do dvou sond, které byly děleny do dílčích sektorů.

Sonda S1

Sektor B: v půdoryse obdélný tvar o rozměrech stran $1,8 \times 2$ m.

V sektoru byl identifikován do podloží zahloubený lineární objekt (k. 503), relativně obdélného půdorysu, jehož nepravidelné dno se klonilo od severozápadu směrem k jihovýchodu a v některých místech bylo výrazně zašpičatělé (obr. 2). Profil objektu byl mírně kónický. Objekt byl v horní části široký 1,1 m a hluboký 1,3 m od úrovně povrchu rostlého terénu. Jeho výplň byla tvořena dvěma složkami. V horní části se nacházela hnědá prachová hlína s obsahem uhlíků a mazanice (k. 105), která překrývala žlutohnědou jílovitou hlínu s náhodným výskytem uhlíků (k. 106). Objekt byl již v minulosti výrazně narušen kabelovým vedením, a tudíž nelze říci nic bližšího o jeho charakteru či funkci. Velmi zajímavá na něm však byla zvýšená koncentrace mazanice v jeho zásypu, kdy se v některých případech jednalo o kusy průměru i deseti centimetrů. Nalezený keramický materiál pak jednoznačně náleží lidu lužické kultury.

V těsné blízkosti objektu k. 503 se nacházela drobná kulová jamka (k. 504) kruhového půdorysu (průměr 0,3 m), jejíž hloubka se pohybovala okolo 0,15 m, měřeno od povrchu rostlého terénu. Měla mírně kónický profil a vyplněna byla

Obr. 2. Velké Hoštice. Sonda S1, sektor B, objekt 503

hnědou prachovou hlinou s obsahem uhlíků a mazanice (k. 109). Nelze vyloučit, že tato kruhová jamka mohla pravděpodobně s objektem k. 503 funkčně souviset.

Sektor C: v půdoryse obdélný tvar o rozměrech stran $1,5 \times 0,45$ m.

V sektoru bylo sledováno pokračování do podloží zahloubeného objektu k. 503, kdy se potvrdilo, že objekt se směrem k jihovýchodu výrazně zhlubuje.

Objekt k. 500: do podloží zahloubený objekt k. 500 narušený na jižní straně kabeláží.

V rámci sondy S1 byl rovněž zkoumán do podloží zahloubený objekt k. 500 s výplní tvořenou hnědožlutou jílovitou hlinou s obsahem mazanice, uhlíků a říčních valounků (k. 100). Objekt měl v půdoryse zhruba kruhový tvar o průměru 0,76 m. Jeho stěny byly nepravidelné s výrazným sklonem a hruškovitým profilem. Dno bylo hladké, ploché a nacházelo se v hloubce 0,56 m od povrchu podloží. Keramický

materiál nalezený v jeho zásypu náleží jednoznačně lidu lužické kultury.

Sonda S2

Sektor A: čtvercového půdorysu o stranách $2,5 \times 2,5$ m.

Sektor byl v severovýchodním a jihozápadním koutu narušen kabeláží a přibližně uprostřed betonovým základem sloupku. Povrch tvořila novověká žlutohnědá prachová vrstva (k. 110), ve které se nacházel v sekundární poloze mladohradištní keramický fragment. Pod ní následovala tmavě hnědá prachová hlína (k. 114), jež představovala pozůstatek po kulturní vrstvě náležící lidu lužické kultury. V podloží se v tomto prostoru nezachytil žádný zahloubený objekt.

Sektor B: čtvercového půdorysu o stranách $2,5 \times 2,5$ m.

Sektor byl přibližně uprostřed profilu 19–21 narušen betonovým základem sloupku a novověkou vrstvou k. 111. Jinak se v jeho prostoru nacházela tmavě hnědá pra-

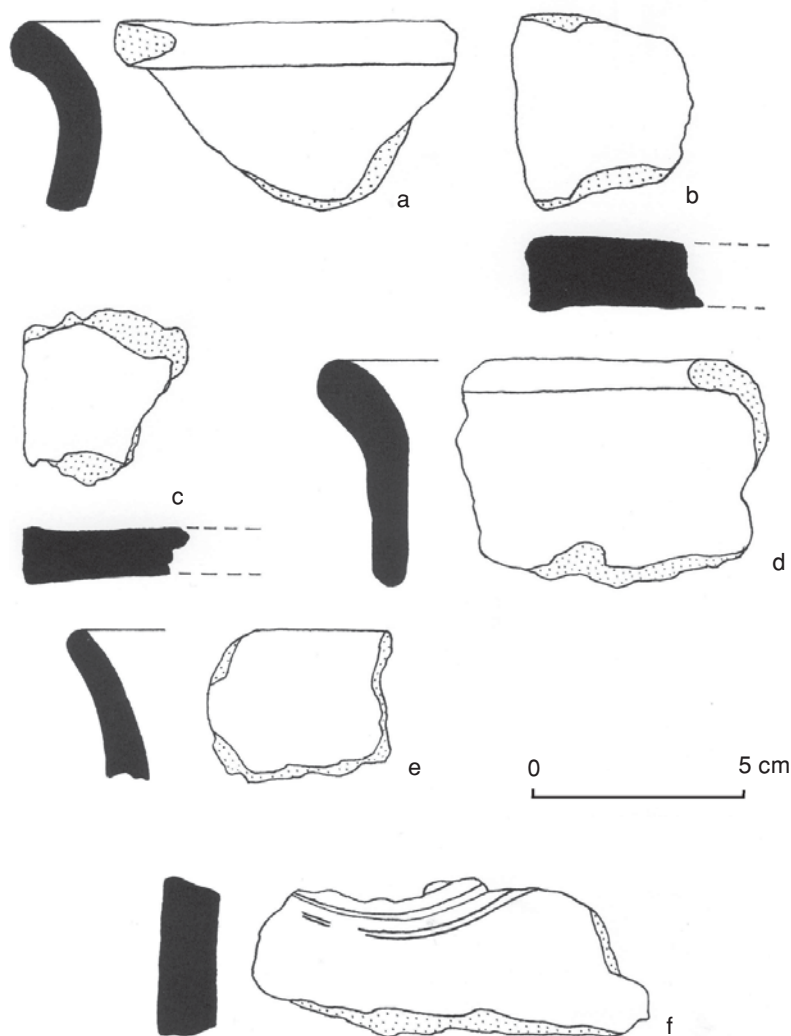
chová hlína s náhodným obsahem uhlíků a mazanice (k. 113), která představovala pozůstatek po kulturní vrstvě lidu lužické kultury.

Sektor C: čtvercového půdorysu o stranách $2,5 \times 2,5$ m.

Sektor byl u východního profilu narušen základem betonového sloupku. V prostoru sektoru se jinak nacházela hnědá prachová hlína s obsahem mazanice a oblázků (k. 117 a k. 118), která představovala pozůstatek po kulturní vrstvě lidu lužické kultury.

6. Nálezy

Nejpočetněji je mezi movitými nálezy zastoupena keramika. Z nejstaršího zachyceného sídelního horizontu, který náleží lužické kultuře, pochází několik zlomků okrajů hrncovitých či zásobnicovitých nádob (obr. 3a, d, e; 4a), ale také fragmentů tzv. talířů (obr. 3b, c). Značná torzovitost těchto nálezů však nedovoluje bližší zařazení na úrovni stupňů. Výjimku tvoří jedině fragment maximální výdutě zdobené kratšími mírně kosými rýhami (obr. 4b),

Obr. 3. Velké Hoštice. Keramické nálezy: a – k. 000, b–d – k. 105, e – k. 120, f – k. 110

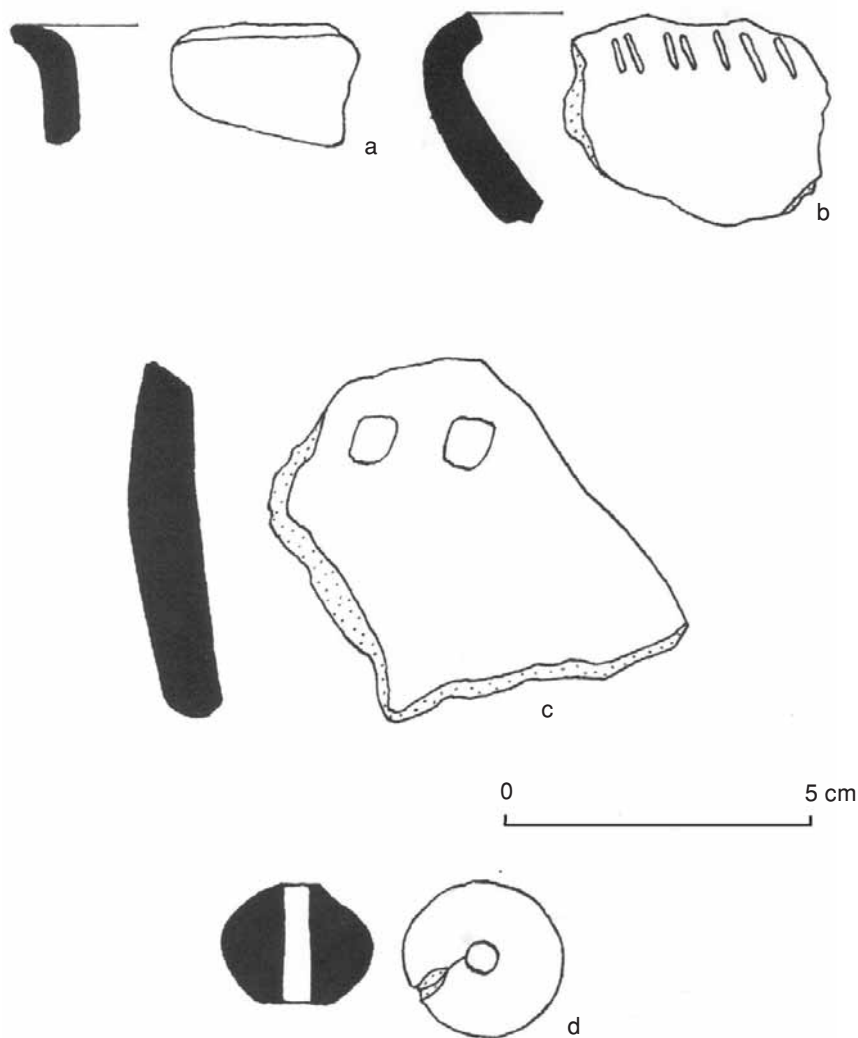
který může pocházet z okřínu a dovoluje tudíž uvažovat o osídlení v lužickém či na počátku slezského stupně zmiňované kultury. Za zmínku stojí rovněž nález drobného atypického přeslenu (obr. 4d), který rovněž pochází z „lužické” vrstvy.

Druhý sídelní horizont, který se na lokalitě podařilo potvrdit, přináleží době římské a její dobrodzieńské kultuře. Tato kultura je zde však potvrzena pouze nepřímo, neboť jeden keramický fragment jí

náležející byl nalezen v sekundárním uložení v rámci zásypu objektu k. 503.

V sekundárním uložení, v rámci novověké vrstvy k. 110, byl nalezen také keramický zlomek s výzdobou tvořenou vlnicí (obr. 3f), který datujeme do doby hradištní.

V rámci nemovitých nálezů musíme uvést trojici zahlobených objektů (k. 500, k. 503, k. 504), které lze rámcově, na podkladě materiálu nalezeného v jejich zásypu, datovat do období lužické kultury.

Obr. 4. Velké Hoštice. Keramické nálezy z k. 113

7. Závěr

Záchranný archeologický výzkum, realizovaný v předstihu před zemními pracemi v prostoru tratě U rozvodny na katastru Velkých Hoštic, potvrdil již dříve známé skutečnosti týkající se osídlení této zajímavé a v terénu výrazné polohy v období doby římské a v průběhu doby hradištní.

Novým a doposud neznámým poznatkem byl ovšem objev kulturní vrstvy, která jednoznačně avizuje osídlení lokality lidem kultury lužických popelnicových polí. Tato vrstva, která dosahovala mocnosti až 0,5 m, překrývala zahloubené objekty (k. 500, k. 503 a k. 504), které pravděpodobně této kultuře také náleží. Bohužel jejich torzovitost způsobená předchozími necitlivými zemními zásahy nedovoluje říci nic bližšího o jejich funkci a charakteru.

Archeologickým výzkumem byl pravděpodobně zachycen severní okraj osídlení této lokality. Lze tak usuzovat na podkladě faktu, že výkopové práce související s pře-

ložkou kabeláže, které byly realizovány prakticky na celé severovýchodní straně inkriminované terénní vlny, nepřinesly žádné důkazy po osídlení. Teprve v místech výstavby nových sloupů byla zachycena výše uvedená kulturní vrstva, pod kterou se nacházely do podloží zahloubené objekty. Podélný objekt 503, který se směrem k jihovýchodu výrazně zahluboval, pak pravděpodobně pokračoval do míst, kde lze předpokládat hlavní sídelní aktivitu, která se zcela logicky musela soustředit na prosluněné jižní a jihovýchodní terase.

Záchranný archeologický výzkum realizovaný v trati U rozvodny měl jednoznačný přínos při rekonstrukci osídlení na katastru obce Velkých Hoštic. Potvrdil již dříve vyslovené hypotézy, které zde předpokládaly osídlení v době římské, v průběhu doby hradištní i středověku a přinesl nové poznatky týkající se rozsahu osídlení území nynější obce v období lužické kultury.

POZNÁMKY

¹ Archív Slezského zemského muzea, položka číslo 560; L. J i s l, *Hlučínsko v pravěku*, „Český lid“ 5: 1950, s. 1–4.

² Archív Slezského zemského muzea, položka číslo 561.

³ Tamtéž, položka číslo 562.

⁴ L. J i s l, *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů*, „Časopis Slezského muzea“, série B, 1952, s. 56; P. K o u ř i l, *Slovanské osídlení českého Slezska*, Brno–Český Těšín 1994, s. 57.

⁵ Archív Slezského zemského muzea, položka číslo 562.

Jiří Juchelka

BADANIA ARCHEOLOGICZNE W WELKÝCH HOŚTICACH – „U ROZVODNY”, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

Badania archeologiczne w katastrze wsi Velké Hoštice zostały przeprowadzone przy okazji kładzenia podziemnego kabla na terenie stacji rozdzielczej R Hoštice spółki ČEZ (ryc. 1) w okresie od 3 kwietnia do 4 maja 2006 roku.

Ratownicze badania archeologiczne, poprzedzające prace ziemne na terenie

zwanym „U rozvodny” („Przy rozdzielni”) obszaru Velkých Hoštic, potwierdziły już dawniej znane okoliczności zasiedlenia tego interesującego, a w terenie wyraźnie zarysowanego obszaru w okresie rzymskim i w okresie grodziskowym.

Nowym a dotychczas niespotykanym rezultatem badań było natomiast odkrycie

jednoznacznie sygnalizujące zasiedlenie stanowiska przez ludność kultury łużyckich pól popielnicowych. Warstwa ta, osiagająca miąższość do 0,5 m, przykrywała zagłębione obiekty (k. 500, k. 503, k. 504) (ryc. 2), należące prawdopodob-

nie również do tej kultury. Ich fragmentaryczność, spowodowana wcześniejszymi znacznymi wkopami ziemnymi, nie pozwala, niestety, powiedzieć nic bliższego na temat ich funkcji i charakteru.

Jiří Juchelka

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN IN VELKÉ HOŠTICE – „U ROZVODNY”,
BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Forschungen im Kataster des Dorfs Velké Hoštice wurden bei der Anlage eines unterirdischen Kabels im Raum der Schaltanlage R Hoštice der ČEZ-Gesellschaft (Abb. 1) in der Zeit vom 3. April bis zum 4. Mai 2006 durchgeführt.

Die archäologischen Notgrabungen, die den Erdarbeiten im Raum der Schaltanlage von Velké Hoštice vorausgegangen waren, bestätigten schon früher bekannte Umstände der Besiedlung dieses interessanten und im Gelände sich deutlich ausprägen-

den Areals in der römischen Kaiserzeit und im Laufe der Burgwallperiode.

Eine neue Erkenntnis war die Kulturercheinung, die eindeutig die Besiedlung des Fundplatzes durch die Bevölkerung der Lausitzer Kultur der Urnenfelder ankündigt. Eine Kulturschicht, die bis 0,5 m mächtig war, bedeckte vertiefte Objekte (k. 500, k. 503, k. 504) (Abb. 2), die höchstwahrscheinlich auch dieser Kultur angehört hatten. Ihr Restzustand, durch frühere große Gruben verursacht, lässt leider nichts Näheres über ihre Funktion und Charakter sagen.

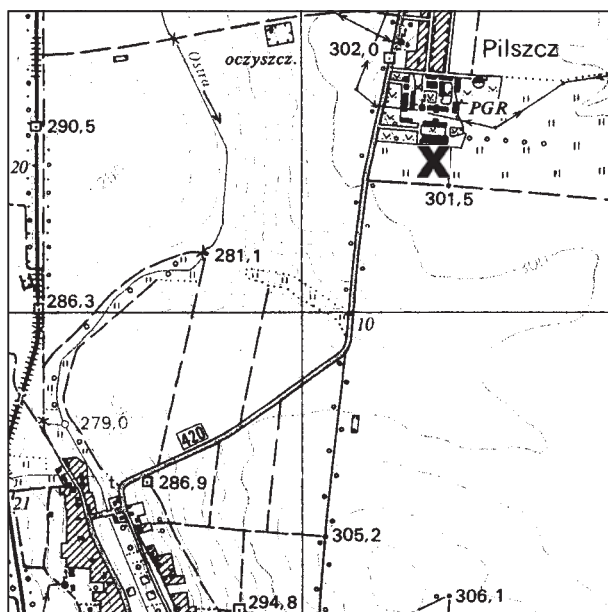
SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA CMENTARZYSKU KULTURY ŁUŻYCKIEJ (STANOWISKO 2) W PILSZCZU, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Stanowisko 2 w Pilszczu położone jest w odległości ok. 70 m na wschód od szosy Pilszcz–Kietrz, na południe od zabudowań fermy krów w Pilszczu (Kombinat Rolny Kietrz), w obrębie kulminacji wyniesienia opadającego w kierunkach południowym i zachodnim do rzeki Ostrej (ryc. 1).

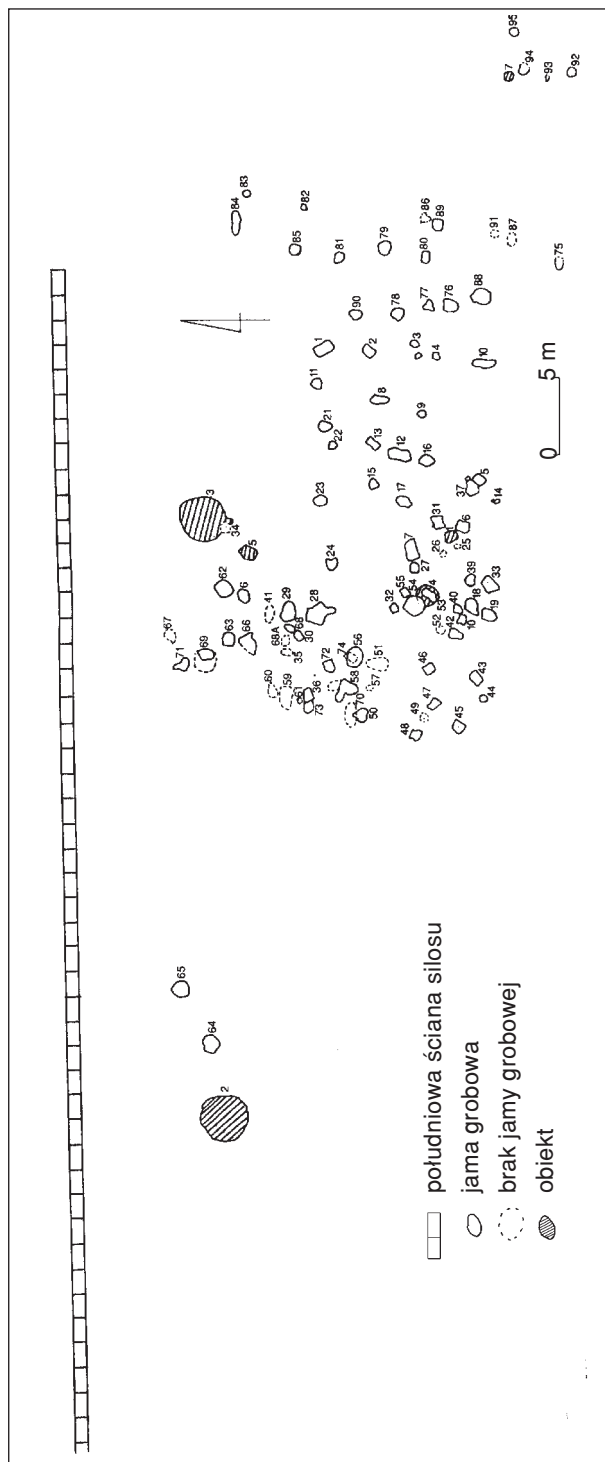
Od 1887 roku na polu należącym wówczas do mieszkańca wsi, Wernera, wyorywano naczynia gliniane i wyroby z brązu, które zostały przekazane m.in. do muzeum

w Berlinie. W latach 1997–1998, podczas budowy silosów, prawdopodobnie zniszczono północną część cmentarzyska. Świadczyły o tym znalezione w hałdzie ziemi fragmenty naczyń kultury łużyckiej. Nie udało się natomiast ustalić wielkości powierzchni i stopnia zniszczenia cmentarzyska.

Podczas badań powierzchniowych w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski, które w 2001 roku przeprowadził Marek Gedl, na polach (ok. 1,5 ha) leżących po-

Ryc. 1. Pilszcz. Lokalizacja stanowiska 2. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Pilszcz, stanowisko 2. Plan z rozmieszczeniem obiektów

między silosem wybudowanym w latach 90-tych a drogą gruntową biegnącą od szosy Pilszcz–Kietrz w kierunku wschodnim znaleziono 40 fragmentów naczyń kultury łżyckiej z epoki brązu. Stanowisku nadano numer 90 w ramach obszaru 103–57.

W dniu 21 listopada 2005 roku kierownictwo Kombinatu Rolnego Kietrz poinformowało Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Opolu o ponownym naruszeniu stanowiska podczas robót ziemnych związanych z budową kolejnego silosu, przylegającego od południa do silosu zbudowanego w latach 90-tych. W związku z tym Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków nakazał przeprowadzenie ratowniczych badań wykopaliskowych na całym terenie, z którego został usunięty humus pod fundament budowanego silosu. Badania archeologiczne finansował Kombinat Rolny Kietrz Sp. z o.o.

Badania ratownicze przeprowadziły autorki niniejszego sprawozdania w dniach od 2 maja do 26 czerwca i od 10 października do 4 listopada 2006 roku. Przeprowadzono je na powierzchni 32 arów, przy czym pozostałości pradziejowego osadnictwa stwierdzono we wschodniej części wykopu na powierzchni 13 arów

W toku badań archeologicznych wyeksplorowano 96 grobów ciepłopalnych oraz 7 jam o bliżej nieokreślonej funkcji, przy czym jedynie w wypełniku jamy 4 wystąpił materiał zabytkowy. Prawdopodobnie jamy należy łączyć z wcześniejszym zasiedleniem tego terenu przez ludność młodszej epoki kamienia. Przesłanką takiego datowania jest obecność w grobie 41 fragmentów naczyń zdobionych ornamentem sznurowym.

Poza grobami 64 i 65 oraz dużą jamą 2, które wystąpiły w pewnym odosobnieniu w zachodniej części przebadanego terenu, a także grobami 92, 93, 94, 95 w jego wschodniej części, obiekty tworzyły zwarte skupisko (ryc. 2). Jego zachodnią granicę stanowił wyraźnie wyróżniający się pas o szerokości 4 m, w którym warstwa humusu zalegała do głębokości 1,5 m. Nie stwierdzono w nim żadnych zabytków.

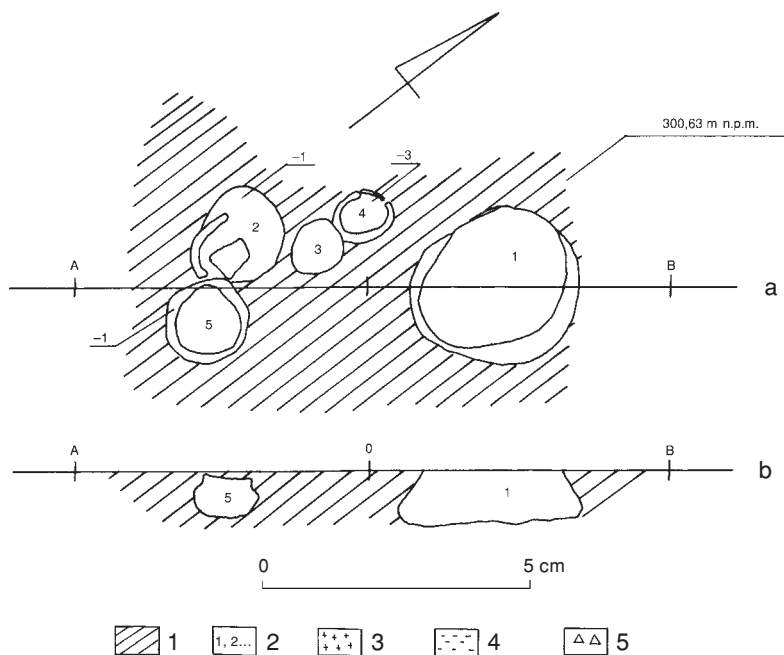
Natomiast groby 92–95 wystąpiły w odległości około 8 m na południowy wschód od wymienionego skupiska i tworzyły wyraźną, oddzielną grupę grobów, której dalsza część ciągnie się w kierunku wschodnim, o czym świadczy fakt odsłonięcia grobu 95 przy samej krawędzi wykopu, a w toku jego eksploracji tuż przy jego ścianie zarysował się niewielki fragment kolejnej jamy grobowej. Z uwagi na brak zagrożenia robotami ziemnymi zrezygnowano z poszerzenia terenu badań.

Podczas prac stwierdzono, że duża część grobów została zniszczona, częściowo zniszczona lub poważnie uszkodzona głównie podczas usuwania humusu pod fundament silosu, ale i prawdopodobnie wcześniej podczas prac ziemnych, zwłaszcza głębokiej orki, która powodowała naruszenie stropowych partii pochówków. Istotny wpływ na zły stan ich zachowania miał brak „warstwy izolacyjnej” w postaci humusu podczas długiej i mroźnej zimy.

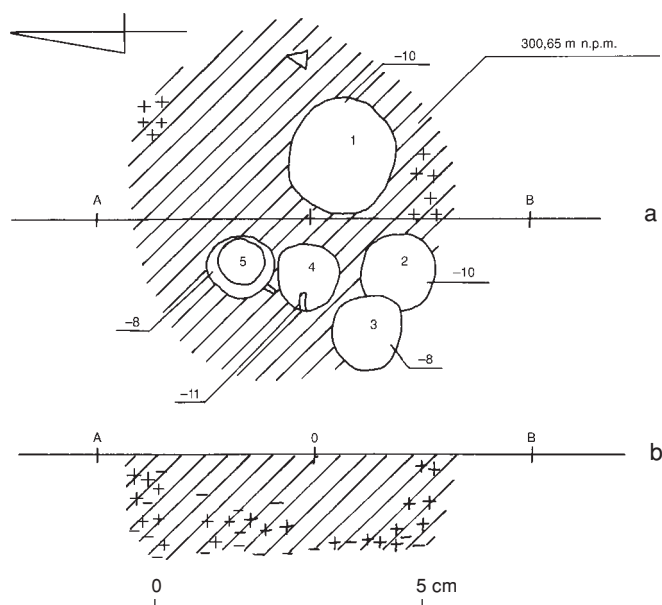
Jako dobry można określić stan zachowania jedynie 33 grobów, pomimo iż naczyń składające się na ich wyposażenie rzadko udawało się wydobyć w całości.

Na ogólną liczbę 96 grobów zarysy jam uchwyciono w 75 przypadkach. Ich kształty w poziomie nawiązywały do prostokąta (22), owalu (20), kwadratu (13), koła (7) (ryc. 3, 4). 13 jam miało kształt nieregularny, a w jednym przypadku kształt zbliżony do trapezu (grób 7). Jama grobu 28 w poziomie miała kształt krzyża. Z wyjątkiem 5 obiektów, w których nie stwierdzono spalonych kości, wystąpiły ciepłopalne pochówki w zdecydowanej większości popielnicowe (51 grobów) i popielnicowe obsypane resztkami stosu (26 grobów). W kilku przypadkach spalone kości wystąpiły w dwóch lub większej liczbie naczyń.

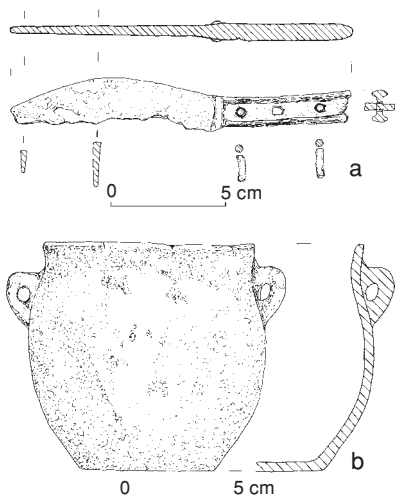
Wśród 96 zespołów grobowych większość zawierała od 3 do 6 naczyń. Większą ich liczbę (7 do 14) stwierdzono w 19 grobach, a w sześciu pochówkach wystąpiło tylko jedno naczynie. W pięciu grobach (10–12, 21, 82) znaleziono tylko fragmenty naczyń. Typowy zestaw naczyń w zdecydowanej większości zespołów grobo-

Ryc. 3. Pilszcz, stanowisko 2. Grób 13: a – rzut poziomy, b – przekrój pionowy.
 Legenda do ryc. 3 i 4: 1 – wypełnisko jamy grobowej, 2 – naczynia, 3 – przepalone kości, 4 – węgle
 drzewne, 5 – fragmenty ceramiki

Ryc. 4. Pilszcz, stanowisko 2. Grób 92: a – rzut poziomy, b – przekrój pionowy

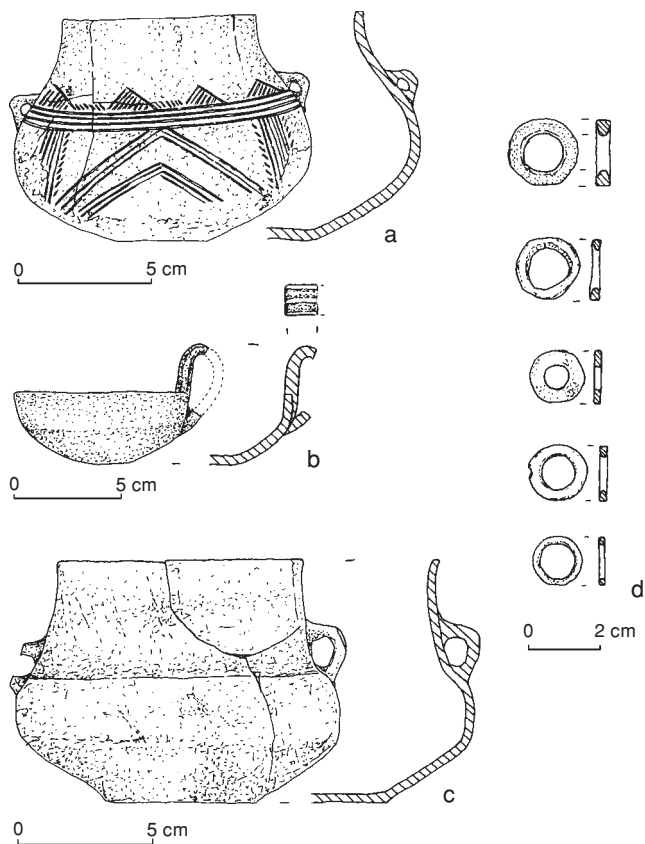

Ryc. 5. Pilszcz, stanowisko 2. Wybór zabytków:
a – grób 91, b – grób 51

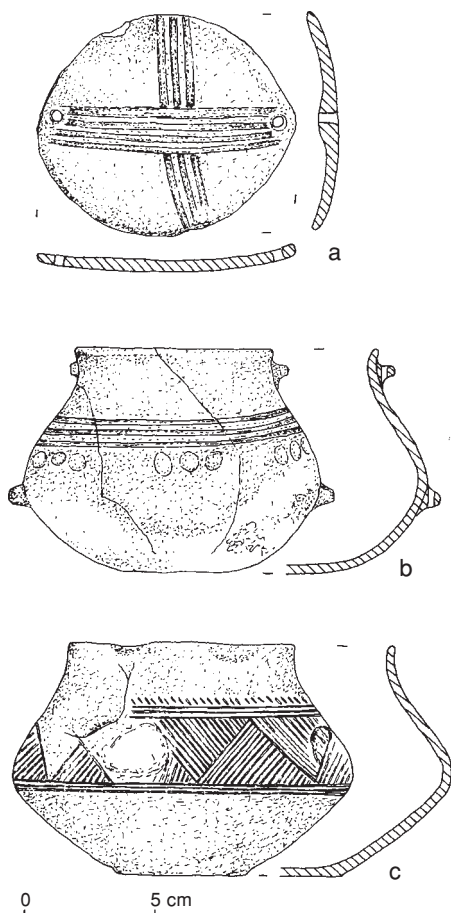
wych stanowiły: waza, wazka, czarka, czerpak, garnek oraz miska, która często nakrywała popielnicę (ryc. 5, 6, 7). Najczęściej funkcję popielnicy pełniła waza.

Z innych wyrobów ceramicznych wystąpiły: 4 przęśliki (groby 19, 38, 59), 2 pokrywki (groby 5 i 59), (ryc. 7a), grzechotka (grób 66), fragment glinianej szpulki (grób 90) oraz 5 ozdób w postaci płaskich krążków, które znajdowały się w popielnicy grobu 68 (ryc. 6d). W popielnicy grobu 66 wraz z fragmentami spirali brązowej znaleziono paciorek bursztynowy.

Przedmioty metalowe wystąpiły w 12 grobach. W grobach: 6, 15, 29 i 75, znajdowały się silnie skorodowane szpile z brązu. W grobie 66 znaleziono spiralę z drutu brązowego, a w grobie 91 nóż brązowy

Ryc. 6. Pilszcz, stanowisko 2. Wybór zabytków: a, b – grób 61, c – grób 62, d – grób 68

Ryc. 7. Pilszcz, stanowisko 2. Wybór zabytków:
a, b – grób 59, c – grób 58

Elwira Holc, Ewa Matuszczyk

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA POHŘEBIŠTI LUŽICKÉ KULTURY (LOKALITA 2) V PILSZCZI, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Lokalita 2 v Pilszczi leží ve vzdálenosti cca 70 m na východ od silnice Pilszcz–Kietrz, na jih od budov dobytčí farmy v Pilszczi – Zemědělský kombinát v Ketři (Kombinat Rolny Kietrz Sp. z o.o.), na vrcholku vyvýšeniny, spadající v jižním a západním směru ku potoku Ostrá (obr. 1). Lokalita je známa od

z dobře zachovanými nitami do mocování okladziny rękójści (ryc. 5a). W grobach 77 i 91 odkryto fragmenty nieokreślonych przedmiotów brązowych, a w grobach 38, 43, 76 znaleziono silnie skorodowane przedmioty żelazne. Przedmioty z brązu znajdowały się w popielnicach, podobnie jak 5 glinianych ozdób w postaci płaskich krążków.

Odkryte i przebadane groby są fragmentem dużego cmentarzyska, które zostało częściowo zniszczone w latach 90-tych XX wieku przez budowę silosów. W wyniku tych zniszczeń uchwycono tylko fragment zachodniej granicy cmentarzyska. Na podstawie wstępnej analizy materiału zabytkowego przebadane groby należy łączyć z kulturą łużycką z IV i V okresu epoki brązu i okresu halsztackiego. Dopiero szczegółowa analiza materiału zabytkowego pozwoli na uchwycenie ewentualnych różnic chronologicznych pomiędzy poszczególnymi partiami cmentarzyska.

roku 1887, v letech 1997–1998 byla částečně zničena. Archeologický výzkum v r. 2006 byl proveden na ploše 32 arů. Financoval ho Zemědělský kombinát v Ketři, s.r.o.

Bylů prozkoumáno 96 žárových hrobů a 7 jam blíže neurčené funkce. S výjimkou nečetných hrobů vytvářely objekty sevřenou

koncentraci (obr. 2). Větší počet hrobů byl více či méně poškozen.

Na pohřebišti se objevily v rozhodující většině popelnicové žárové hroby, event. s popelnicí obsypanou pozůstatky pohřební hranice (obr. 3, 4). Typickou sestavu nádob v převážné většině hrobů tvořily: váza, vázička, osudí, šálek, hrnek a také mísa, která často překrývala popelnici (obr. 5, 6, 7). Z jiných keramických předmětů byly objeveny: 4 přesleny, 2 pokličky, chřestítka, fragment hliněné cívky a také 5 ozdob v po-

době plochých kroužků (obr. 6d). S fragmenty bronzové spirály byl nalezen jantarový korálek. Kovové předměty byly nalezeny ve 12 hrobech: bronzové jehlice, spirála z bronzového drátu, bronzový nůž (obr. 5a), zlomky neurčených bronzových předmětů, silně korodované železné předměty.

Na podkladě předběžné analýzy nálezů je nutno prozkoumané hroby spojovat s lužickou kulturou IV. a V. periody doby bronzové a halštatského období.

Elwira Holc, Ewa Matuszczyk

EIN BERICHT AUS DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM GRÄBERFELD DER LAUSITZER KULTUR (FUNDPLATZ 2) IN PILSZCZ, WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Der Fundplatz 2 in Pilszcz liegt etwa 70 m östlich der Chaussee Pilszcz-Kietrz, südlich der Bauten einer Kuhfarm – Landwirtschaftliches Kombinat Kietrz, auf dem Höhepunkt einer Erhebung, die sich in südlicher und westlicher Richtung zum Fluss Ostra senkt (Abb. 1).

Der Fundplatz ist seit 1887 bekannt und wurde in den Jahren 1997–1998 teilweise zerstört. Die archäologischen Untersuchungen wurden im Jahre 2006 auf einer Fläche von 32 Ar durchgeführt. Sie wurden durch das Kombinat Kietrz (Kombinat Rolny Kietrz Sp. z o.o.) finanziert.

Es wurden 96 Brandgräber sowie sieben unbestimmbare Gruben freigelegt. Außer wenigen Gräbern bildeten die Objekte eine geschlossene Anhäufung (Abb. 2). Die meisten Gräber wurden mehr oder weniger zerstört.

Auf dem Gräberfeld traten Brandbestattungen auf, in größter Mehrheit Urnengräber und Urnengräber mit Brandschüttung

(Abb. 3, 4). Einen typischen Gefäßsatz in den meisten Grabkomplexen bildeten: Terrine, kleine Terrine, Tasse, Schale, Topf sowie eine Schüssel, die die Urne deckte (Abb. 5, 6, 7). Von anderen Keramikerzeugnissen konnten geborgen werden: vier Spinnwirtel, zwei Deckel, eine Rassel, ein Fragment einer Tonspule sowie fünf Schmuckstücke in Form flacher Scheiben (Abb. 6d). Mit Fragmenten einer Bronzenadel wurde auch eine Bernsteinperle gefunden.

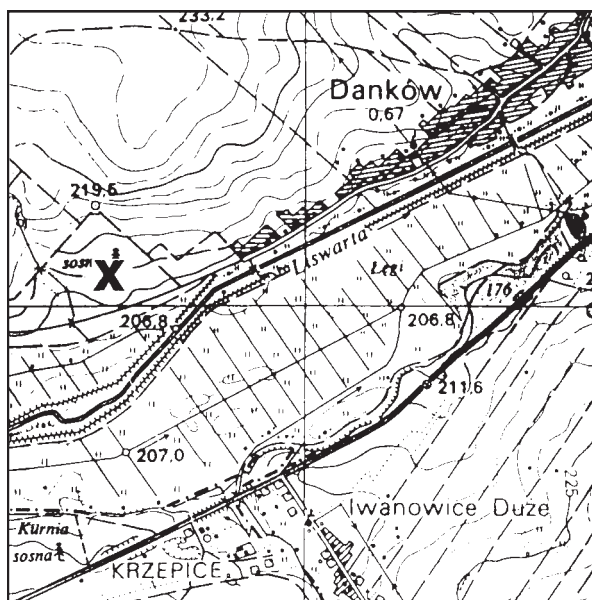
Metallgegenstände kamen in 12 Gräbern zutage: Bronzenadeln, eine bronzene Drahtspirale, ein Bronzemesser (Abb. 5a), Fragmente von unbestimmbaren Bronzegegenständen, stark korrodierte Eisengegenstände.

Aufgrund einer vorläufigen Analyse vom Befund dürfen die erforschten Gräber der Lausitzer Kultur der IV. und V. Periode der Bronzezeit und der Hallstattzeit zugewiesen werden.

WSTĘPNE WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA CMENTARZYSKU Z EPOKI BRĄZU W ZBROJEWSKU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W dniach od 28 czerwca do 19 lipca 2005 roku oraz od 29 czerwca do 19 lipca 2006 roku prowadzono stacjonarne badania wykopaliskowe na birtualnym cmentarzysku podgrupy częstochowsko-gliwickiej grupy górnośląsko-małopolskiej kultury łużyckiej w Zbrojewsku, stanowisko 3 (ryc. 1). W 2005 roku badaniami kierował prof. dr hab. Marek Gedl z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego przy współpracy mgrów Urszuli Bąk, Barbary Szybownic i Karola Dziegielewskiego.

W 2006 roku badaniami kierował K. Dziegielewski przy współpracy B. Szybownic. Był to już 45. sezon badań wykopaliskowych, rozpoczętych w 1961 roku na wielkim cmentarzysku zbrojewskim¹. Celem badań było jak najpełniejsze rozpoznanie struktury miejscowej populacji kultury łużyckiej oraz – co równie ważne – realizacja programu dydaktycznego Instytutu Archeologii UJ, zakładającego udział studentów w przynajmniej jednej praktyce terenowej nie mającej charakteru badań

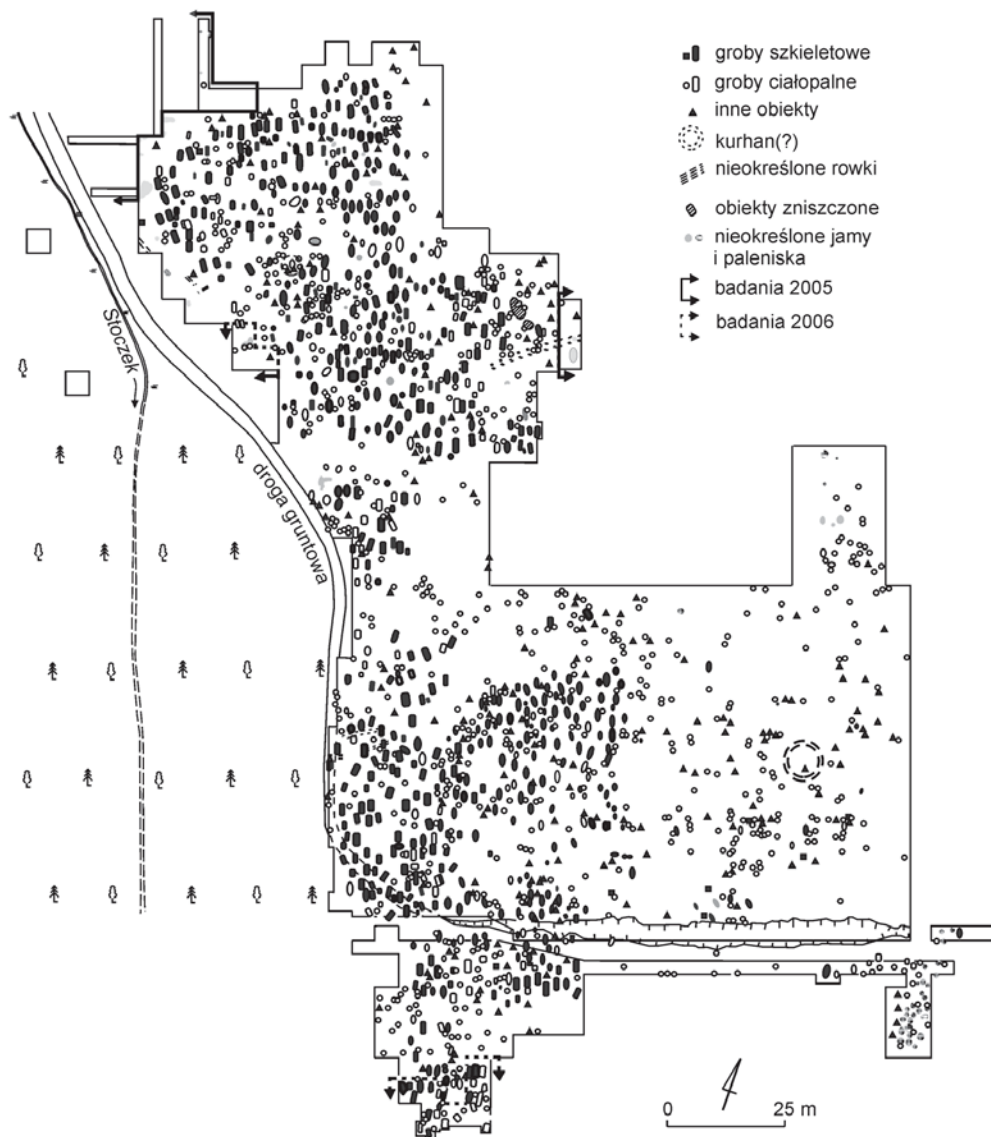
Ryc. 1. Zbrojewsko. Lokalizacja stanowiska 3. Skala 1:25 000

ratowniczych. W wykopaliskach brali udział studenci archeologii i kulturoznawstwa UJ² oraz wolontariusze i pracownicy z Lipia i Dankowa (łącznie 14 osób w 2005 r. i 21 osób w 2006 r.). W sumie w obu sezonach odsłonięto i przebadano obszar o powierzchni 5,05 ara i wyeksplorowano 44 obiekty. Ze względu na fakt, że w omawianych sezonach wykopaliska koncentrowa-

ły się w odrębnych strefach cmentarzyska (ryc. 2), omówienie wyników badań z poszczególnych lat zostanie przedstawione oddzielnie.

Badania w 2005 roku (północna część stanowiska)

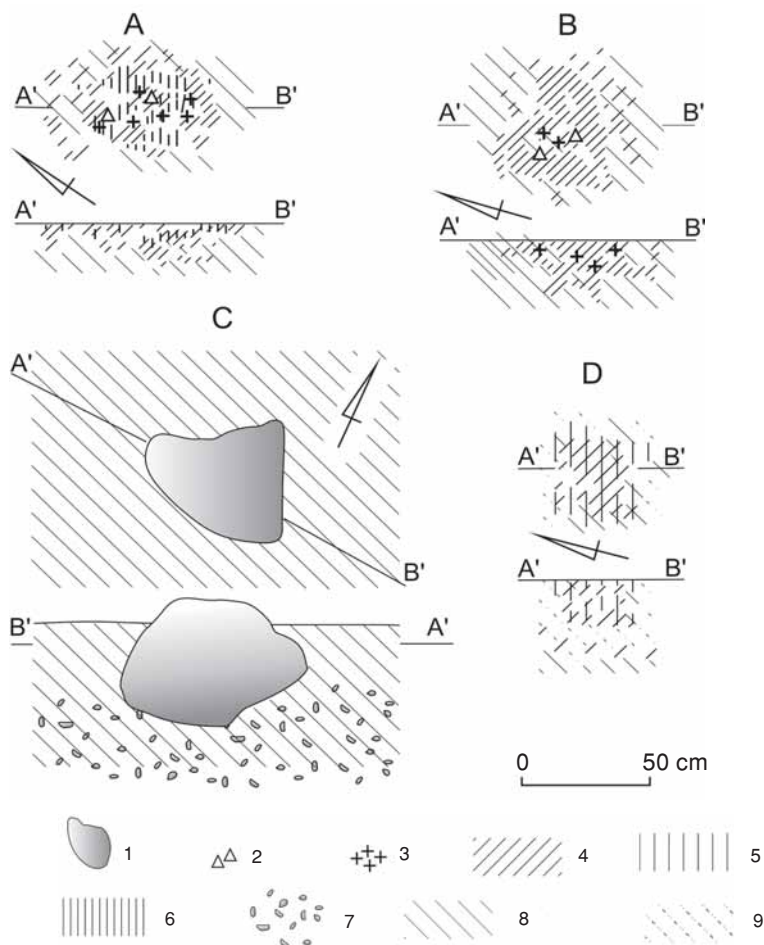
Wykopy archeologiczne koncentrowały się w północnej części cmentarzyska, za-

Ryc. 2. Zbrojewsko, stanowisko 3. Plan stanowiska z zaznaczonymi obszarami badań w latach 2005–2006

równy przy jego zachodniej, jak i wschodniej granicy (ryc. 2). Łączna powierzchnia przebadana w 2005 roku wyniosła 315 m² (w tym wykopy regularne 5 × 5 m – 200 m², sondáže – 115 m²). Zarejestrowano 11 obiektów (nr 1614–1624). Wykopy założone w części zachodniej miały na celu zweryfikowanie rysującej się od sezonów 2002–2003 północno-zachodniej granicy cmentarzyska³. W tym celu w pobliżu odcinków badanych w roku 2004 (w większo-

ści jałowych archeologicznie) założono sondáže (od południa): 1/05 (wymiary 10 × 1,5 m), 2/05 (15 × 1,5 m), 3/05 (25 × 1,5 m), 4/05 (20 × 2 m) (ryc. 2). Poszczególne 5-metrowe odcinki ponumerowane zostały zgodnie z nomenklaturą przyjętą dla całości stanowiska (sondáž 1/05: DCCVIII, DCCXIX; sondáž 2/05: DCCXX–DCCXXII; sondáž 3/05: DCCXXIII–DCCXXVII; sondáž 4/05: DCCXXXIII–DCCXXXVI).

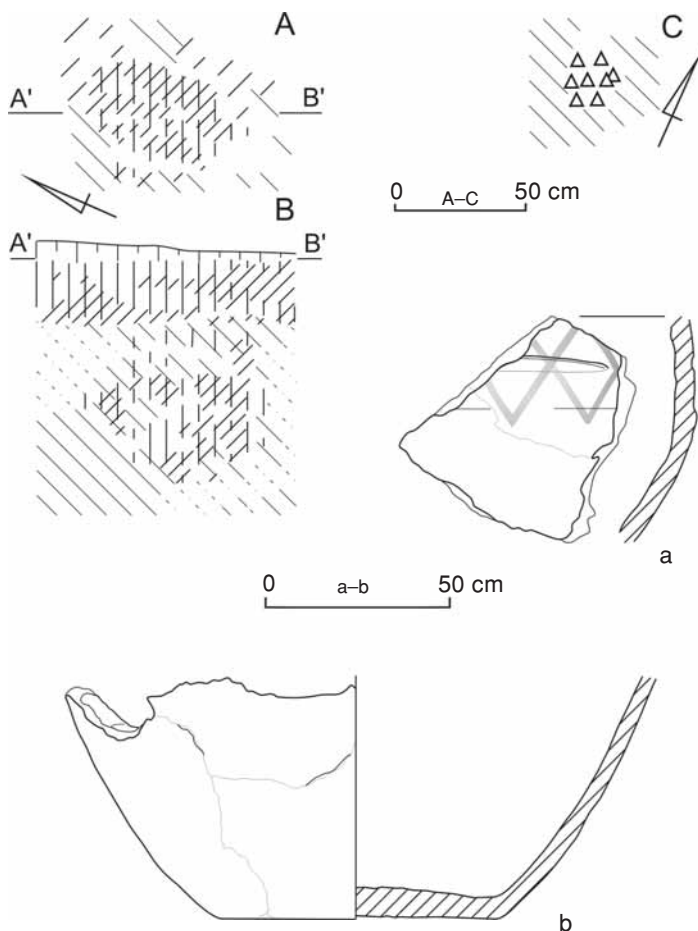

Ryc. 3. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzuty poziome i profile obiektów: A – grób 1616; B – grób 1622; C – obiekt 1619 (kamień graniczny?); D – obiekt 1623 (jama postępuwa z okresu rzymskiego).

Legenda do rycin 3–8, 11, 14–16: 1 – kamień, 2 – skorupy, 3 – przepalona kość, 4 – ziemia szara, 5 – ziemia brunatna, 6 – ziemia czarna, 7 – żwir, 8 – piasek żółty, 9 – piasek rdzawy, z orsztykami

Wykopy sondażowe w zasadzie potwierdziły domniemane granice cmentarzyska: północną i północno-zachodnią (por. przypis 3), nie wystąpiły w nich bowiem obiekty, które można by bezspornie wiązać z kulturą łużycką. To samo dotyczy dwóch pełnych odcinków założonych na północnym skraju cmentarzyska (odcinki DCCXXVIII, DCCXXIX). Odkryty w sondażu 4/05 prawdopodobnie grób 1622 (ciałopalny, bezpopielnicowy) zawierał tylko pojedynczy fragment ceramiki i nieliczne kości, co nie pozwoliło ani na pewne określenie jego funkcji jako grobu, ani tym bar-

dziej na uszczegółowienie chronologii (ryc. 3B). Natomiast obiekty 1623 (ryc. 3D) i 1624 (ryc. 4A, B), odkryte na północnym skraju badanego obszaru (odcinek DCCXXXVI), można wiązać z późnym okresem rzymskim, na co wskazuje m.in. fragment tzw. ceramiki siwej, toczzonej na kole, z ornamentem wyświecanym, znaleziony w obiekcie 1624 (ryc. 4a). Niepewny jest charakter tych obiektów. O ile obiekt 1623 może być z dużą dozą pewności określony jako jama posłupowa (ryc. 3D), to nie można wykluczyć, że obiekt 1624 był grobem ciałałpalnym. W jego wypełniku zna-

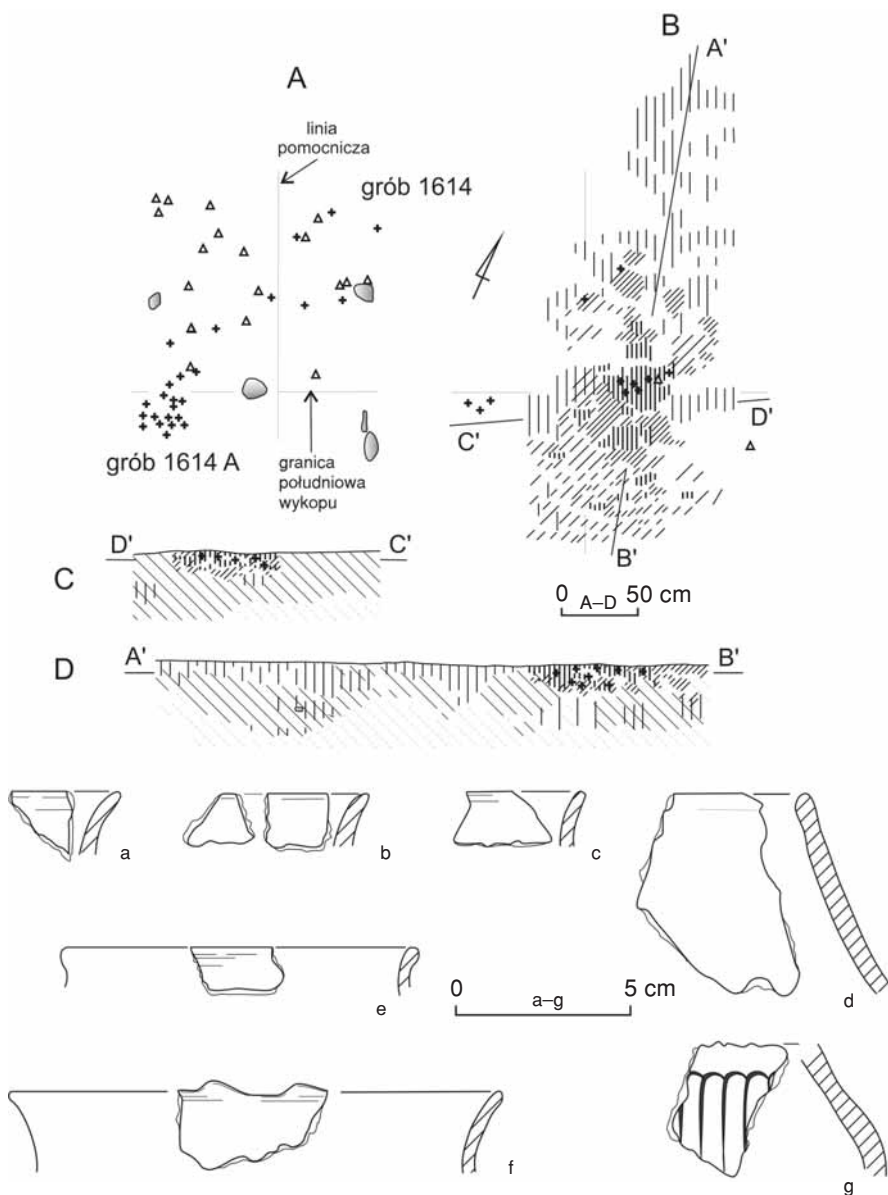

Ryc. 4. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzuty poziome oraz profile obiektów i ich inwentarz: A, B – obiekt 1624 (jama z okresu rzymskiego); C – skupisko ceramiki (obiekt 1615); a – fragment ceramiki z obiektu 1624; b – fragment naczynia glinianego ze skupiska 1615

leżono bowiem nieliczne, drobne, przepalone kości. Być może, mamy tu jednak do czynienia z materiałem kostnym redeponowanym ze starszego cmentarzyska. Obiekty 1623 i 1624, wraz ze znalezionym luźno w 2004 roku fragmentem naczynia tocznego na kole⁴, poświadczają istnienie osad-

nictwa w północnej części stanowiska w późnym okresie rzymskim.

W sondażach 1/05 i 2/05, położonych na krawędzi równiny zalewowej Stoczka, stwierdzono piaszczyste nawarstwienia aluwialne związane z tym potokiem (warstwy 11 i 12). W zachodniej części wykopu

Ryc. 5. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzuty poziome i profile grobów 1614, 1614A oraz wybór ceramiki z grobu 1614: a-g – ceramika

DCCXXII zarejestrowano niewielki fragment starorzecza tego cieku.

Pozostałe wykopy zostały założone w peryferyjnych strefach dużego skupiska grobów, położonego w północnej części stanowiska: odcinki DCCXV, DCCXVI i DCCXVII w jego części zachodniej; odcinki DCCXXX, DCCXXXI, DCCXXXII w części wschodniej (ryc. 2). Odcinki zachodnie potwierdziły zakładany bieg granic tego skupiska, w ich obrębie bowiem zanotowano jedynie trzy groby kultury łużyckiej (obiekty 1614, 1614A, 1616). Były to groby ciałopalne, jamowe, bardzo ubogo wyposażone. Obiekt 1614 nawiązywał kształtem i rozmiarami jamy, a także orientacją (północ–południe) do pochówków szkieletowych (ryc. 5A–D). W przeciwieństwie jednak do wielu tego typu obiektów ze Zbrojewska przepalone kości ludzkie nie były rozrzucone wzdłuż całej jamy grobowej, lecz koncentrowały się głównie w jednym skupisku, zawierającym także resztki stosu ciałopalnego (ryc. 5B). Obiekt 1614A był natomiast niewielkim grobem jamowym, o ile nie po prostu jeszcze jedną koncentracją kości w obrębie obiektu 1614 (ryc. 5A). Omawiane groby można datować na V okres epoki brązu, za czym przemawiają przede wszystkim fragmenty misy z występami na brzegu (ryc. 5f) i naczynia wazowatego, zdobionego pionowymi żłobkami na górnej części brzuśca (ryc. 5g), znalezione w wypełnisku obiektu 1614. Obiekt 1616 to również grób jamowy, kształtu owalnego, o wymiarach ok. 50 × 35 cm (ryc. 3A). Zawierał tylko niecharakterystyczne, nieliczne ułamki naczyń. W omawianej strefie zarejestrowano ponadto skupisko ceramiki (obiekt 1615) (ryc. 4C), zawierające fragmenty naczynia garnkowego lub wazowatego kultury łużyckiej (ryc. 4b).

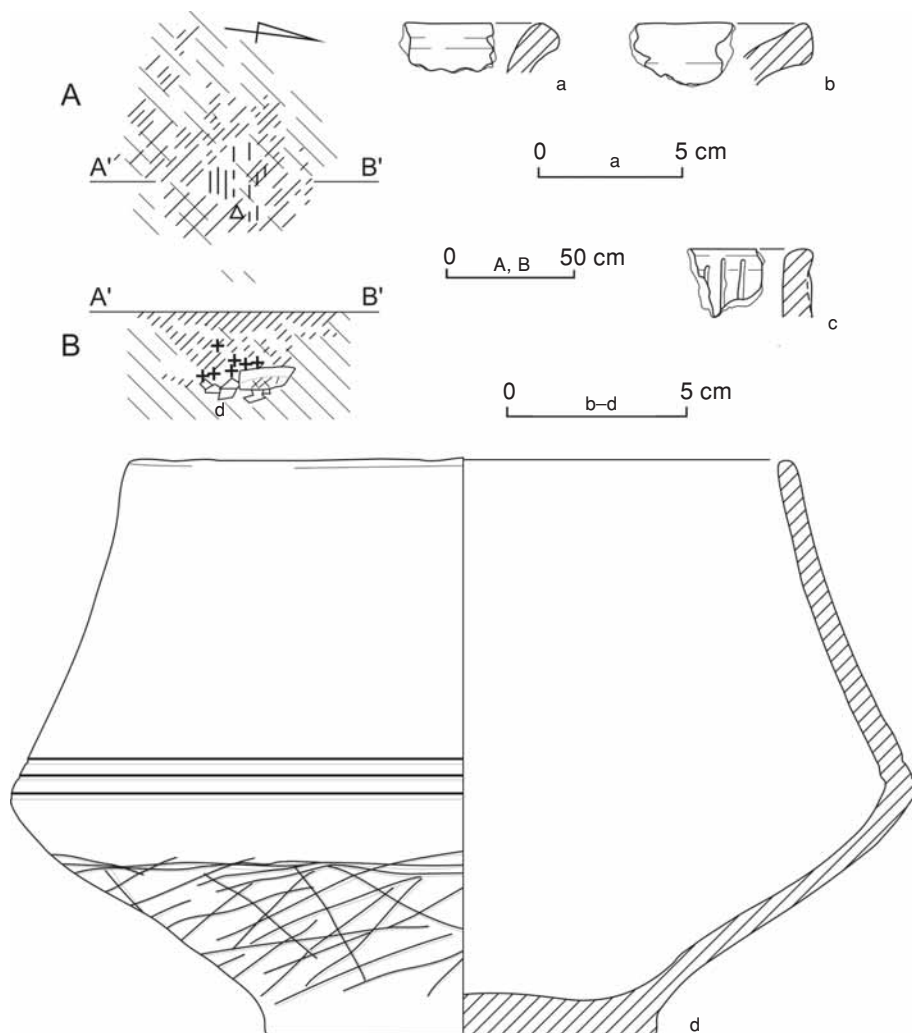
Wykopy założone we wschodniej partii cmentarzyska miały przynieść odpowiedź na pytanie o rozmiary badanego od kilku już lat zgrupowania grobów z IV okresu epoki brązu. Również w tej strefie zaobserwowano przerzedzenie grobów w stosunku do badanych wcześniej odcinków, położonych bardziej na zachód. Na trzech przebadanych w 2005 roku odcinkach od-

kryto zaledwie 2 groby (1620, 1621) oraz jamę o nieokreślonej funkcji i być może niełużyckiej chronologii (1617). Na odcinku DCCXXXI odnotowano ponadto ślady kolein nowożytniej (współczesnej?) drogi, związanej zapewne z robotami leśnymi (obiekt 1618). Numer 1619 nadano dużemu głązowi narzutowemu odkrytemu we wschodniej części odcinka DCCXXX (ryc. 3C). Zwrócono nań uwagę, gdyż podobne kamienie bądź konstrukcje kamienne były rejestrowane na północnej granicy cmentarzyska.

Grób ciałopalny popielnicowy 1621 należy datować na IV okres epoki brązu. Popielnica umieszczona była na dnie niedużej, owalnej jamy, wkopanej na ok. 40 cm w żółty piasek (ryc. 6A, B). Kości ludzkie znajdowały się w większości między ułamkami popielnicy. Popielnica z tego grobu to typowa dla IV okresu epoki brązu waza dwustożkowata, szerokootworowa, z ostrym załomem brzuśca, podkreślonym trzema dookólnymi żłobkami (ryc. 6d). Nietypową cechą jest zdobienie dolnej części brzuśca układem nieregularnych, głównie ukośnych, linii rytych. Tego typu ornament spotykany jest częściej w Wielkopolsce⁵. Oprócz popielnicy w wypełnisku grobu 1621 znajdowało się kilka ułamków ceramiki innych naczyń (ryc. 6a–c).

Obiekt 1620 to zapewne pozostałość grobu szkieletowego, o typowej orientacji wzdłuż osi północ–południe (ryc. 7A, B). Zarys jamy grobowej widoczny był bardzo słabo, kości zaś nie zachowały się. Jedynie wyposażenie grobu stanowiło małe kółko brązowe (ryc. 7a), znalezione w północno-zachodniej części jamy. Dzięki wykonywaniu planigrafii artefaktów w warstwach poza obiektami udało się przypisać do tego grobu także kilkanaście fragmentów ceramiki z wyższych poziomów⁶.

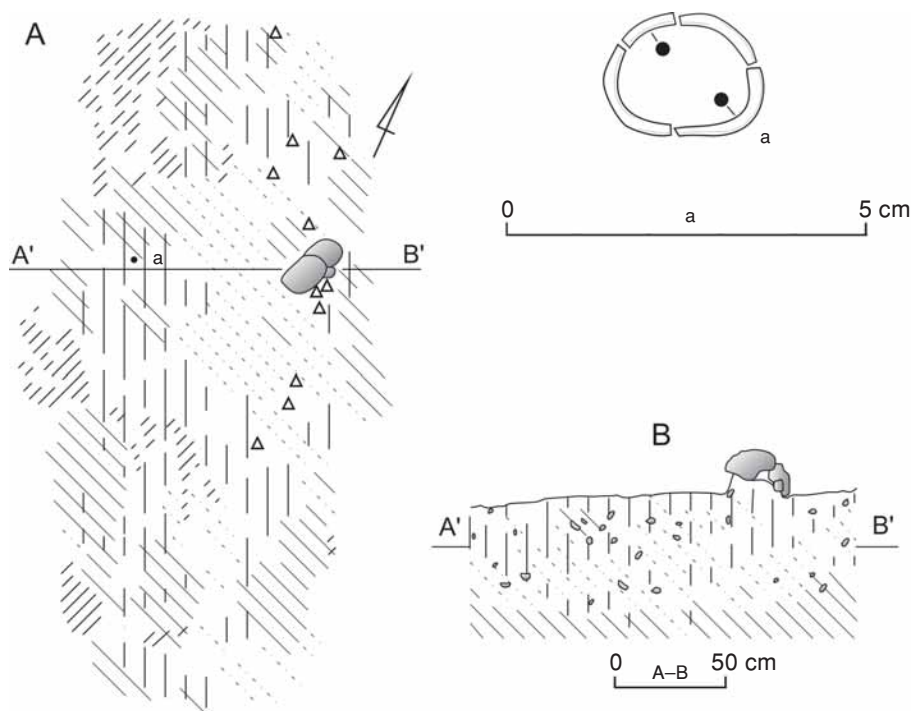
Ponadto w warstwach na przebadanym obszarze (szczególnie w eolicznej warstwie 4, w którą wkopywane były groby) odkryto kilkadziesiąt fragmentów ceramiki kultury łużyckiej. W warstwie podglebia leśnego znajdowano też nieliczne ślady nowożytnej penetracji tego obszaru (zabytki szklane, ceramiczne i żelazne).

Ryc. 6. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzut poziomy oraz profil grobu popielnicowego 1621 i jego wyposażenie: a–d – naczynia gliniane

Poza zabytkami pozyskanymi w trakcie badań wykopaliskowych zadokumentowano także fotograficznie i rysunkowo szpilę brązową, znalezioną przed kilkoma laty przez leśniczego Z. Korzekwę z Lipia w południowej części cmentarzyska w Zbrojewsku. Według odkrywcy miała się znajdować na głębokości ok. 20 cm od powierzchni, tuż pod drzewem (sosną), gdzie znalazca kopął niewielki dołek w celu pobrania próbki ziemi do badań szkodników drzew. Chociaż wskazane orientacyjnie

przez Z. Korzekwę miejsce znalezienia szpili znajduje się na obszarze już przebadanym, to jednak dokonanie takiego znaleziska tuż pod drzewem jest prawdopodobne, gdyż podczas badań archeologicznych zostawiano zawsze nienaruszone miejsca tuż przy pniach większych drzew, nie używano także detektora metali. Znalazca nie zgodził się na przekazanie zabytku archeologom. Poprzestano zatem na zadokumentowanie zabytku i nie wstępowano na drogę prawną, gdyż skutkowałoby to nieujaw-

Ryc. 7. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzut poziomy oraz profil grobu szkieletowego 1620 i jego wyposażenie: a – kółko brązowe

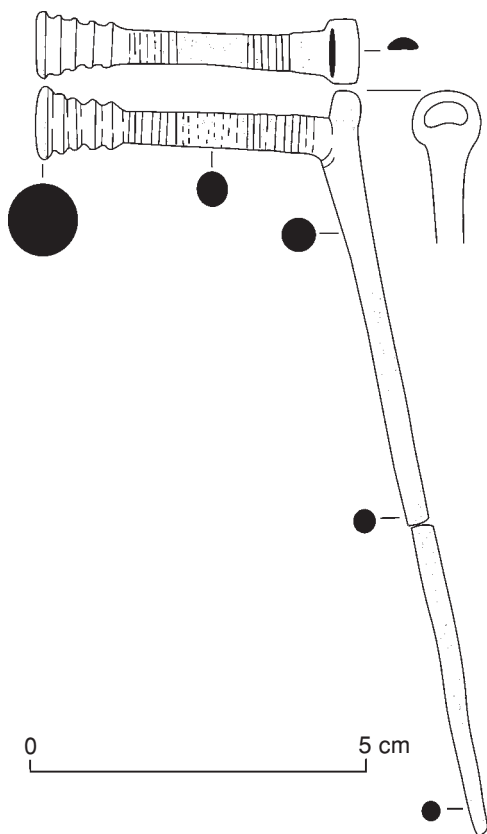
nianiem ewentualnych dalszych znalezisk tego typu dokonywanych przez leśników.

Szpila zachowana jest w dwóch fragmentach i reprezentuje młodsze odmiany szpil uchatych (ryc. 8), datowanych na III okres epoki brązu. Ma profilowaną główkę o przekroju okrągłym, zdobioną nacięciami. Taśmowate uszko, osadzone na zagięciu szpili, jest w przekroju daszkowate. Kilka okazów tego rodzaju szpil pochodzi m.in. z wczesnołużyckiej części cmentarzyska⁷.

Przeprowadzone w 2005 roku badania przyczyniły się do ustalenia północnej i północno-zachodniej granicy cmentarzyska w Zbrojewsku. Wykopy we wschodniej części potwierdziły fakt, że również w tym miejscu biegnie granica jednego z dużych skupisk grobów lub całego cmentarzyska, choć na razie nie rysuje się ona tak wyraźnie, jak na północy i zachodzie.

Badania w 2006 roku (południowa część stanowiska)

Wykopy archeologiczne w 2006 roku skoncentrowano na południowym krańcu przebadanego dotąd obszaru (ryc. 2). Przeprowadzone tu poprzednio badania⁸ wskazywały na możliwość rozpoczynania się w tej strefie kolejnego skupiska grobów, być może odrębnego w stosunku do położonych bardziej na północ, dobrze rysujących się w planigrafii nekropoli, skupisk pochodzących z młodszej epoki brązu⁹. Wyniki badań z omówionego sezonu zdają się to w pełni potwierdzać. Ujawnienie kolejnego skupiska jest o tyle interesujące, że w odległości ok. 20 m na południe od przebadanego obecnie obszaru przebiega wyraźna granica geomorfologiczna, będąca krawędzią nadzalewowego poziomu piaszczystego, na którym zlokalizowane jest omawiane cmentarzysko. W pobliżu po-

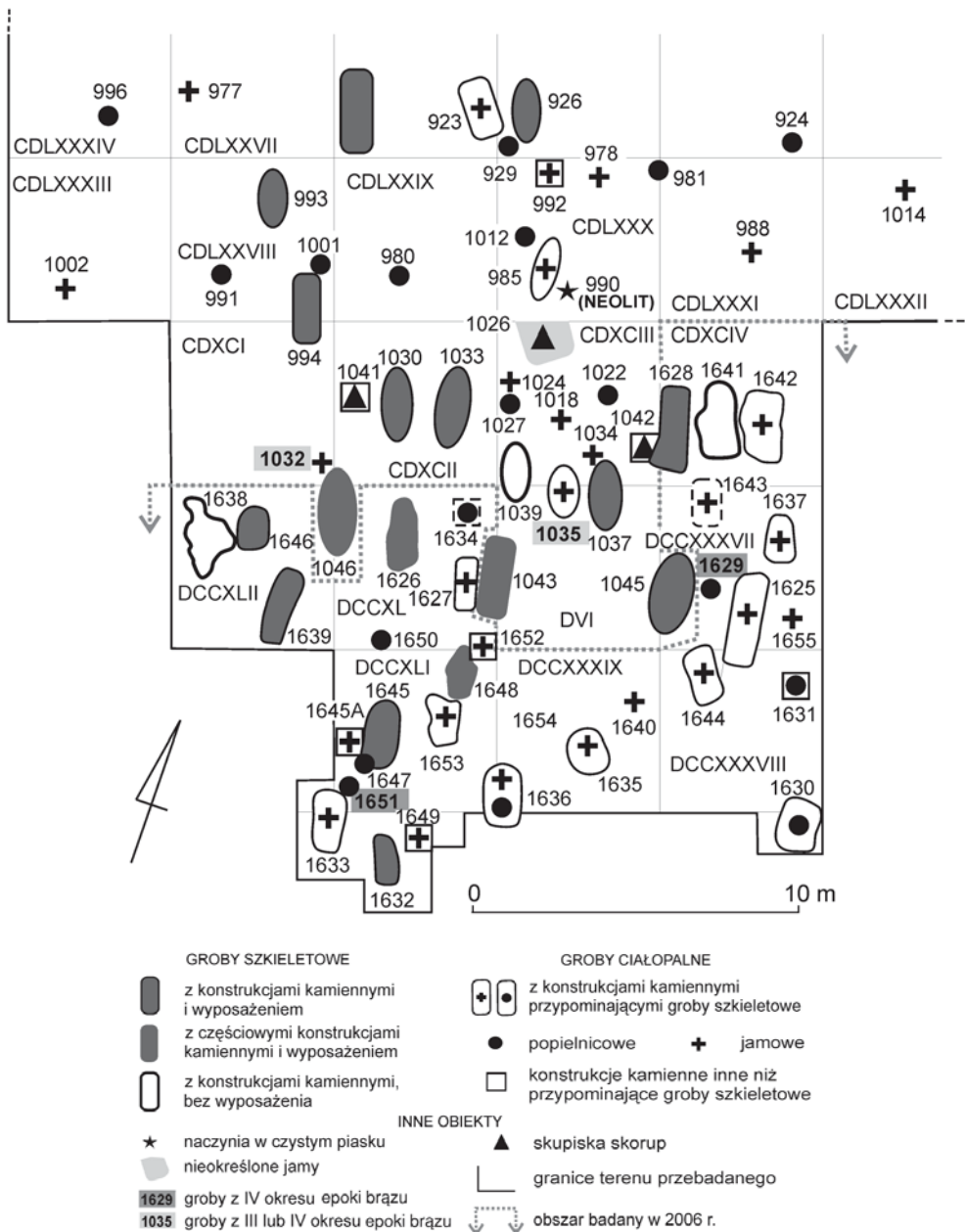
Ryc. 8. Zbrojewsko, stanowisko 3. Brązowa szpila uchata znaleziona przypadkowo w południowej części stanowiska

winna więc bieć również południowa granica cmentarzyska. W 2006 roku przebadano łącznie obszar o powierzchni 190 m² i odkryto 33 obiekty (nry od 1625 do 1655 oraz 1645A i 1649A), w tym 31 grobów, skupisko kamieni (obiekt 1638) i jamę posłupową lub ślad palika (obiekt 1649A) (ryc. 9). Wszystkie obiekty można łączyć z kulturą łużycką z młodszego i późnego okresu epoki brązu.

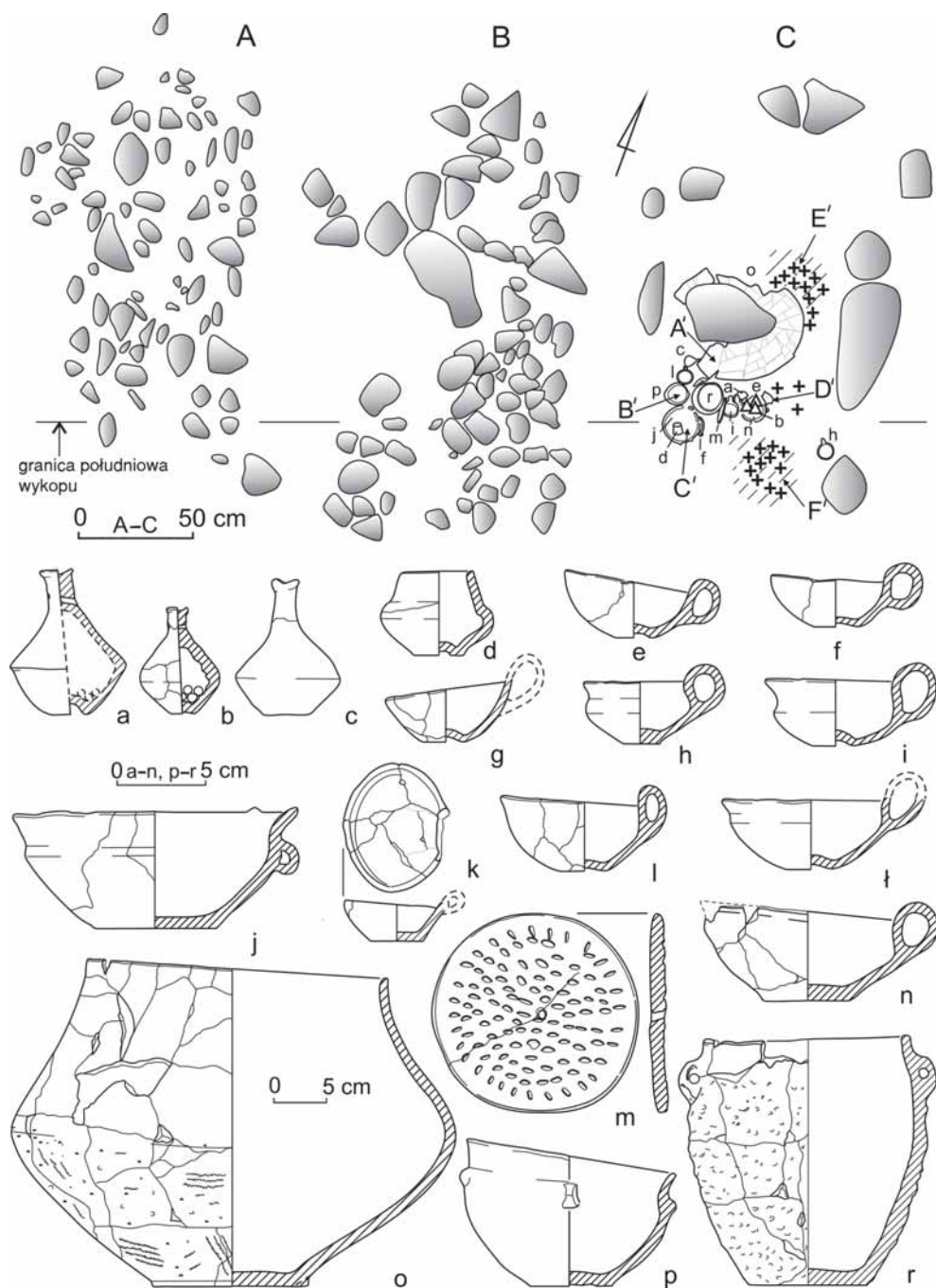
W odróżnieniu od tendencji dostrzeganych podczas wcześniejszych badań w tej strefie cmentarzyska odkryto zdecydowanie więcej grobów ciałopalnych (23) niż szkieletowych (7 lub 8). Można zauważyć wyraźne pasmo grobów ciałopalnych, rozciągające się szczególnie we wschodniej

części obszaru przebadanego w 2006 roku (ryc. 9). Większość z tych pochówków była zaopatrzona w konstrukcje kamienne (17 obiektów), najczęściej kształtem i rozmiarami przypominające konstrukcje wznoszone nad grobami szkieletowymi (11 obiektów). Konstrukcje składały się z 1–4 warstw bruku nagrobnego, złożonego z kamieni różnych rozmiarów (niekiedy dość okazałych głazów). Bruki miały najczęściej kształt prostokątny lub owalny i rozmiary od 1,6 × 0,7 m (grób 1637)¹⁰ do 2,4 × 1,3 m (grób 1642) i 2,9 × 1 m (grób 1625). Bruki grobów ciałopalnych, przypominających groby szkieletowe, były z reguły pełne, czym odróżniały się od najczęściej szczątkowych bruków innych grobów ciałopalnych. Niemal wszystkie obiekty tej kategorii miały prostokątne obstawy kamienne, wyznaczające granice komory grobowej. Niekiedy obstawy były fragmentaryczne (np. tylko od północy i południa). Wśród omawianej odmiany grobów zdecydowanie dominowała jamowa forma pochówki (10 obiektów). Przepalone kości były rozsypane przeważnie w nieckowatych zagłębieniach w środkowych i południowych częściach komór grobowych, podczas gdy w ich północnych częściach ustawione były naczynia. Tylko raz, poniżej dużej, owalnej konstrukcji kamiennej, przypominającej grób szkieletowy, wystąpił pochówek popielnicowy (grób 1630). Ponadto w grobie 1636 odnotowano zarówno jamową, jak i popielnicową formę pochówki (był to grób matki i dzieci) (ryc. 10A–C). Opisana kategoria grobów należała do najlepiej wyposażonych w naczynia ceramiczne (do 15 naczyń).

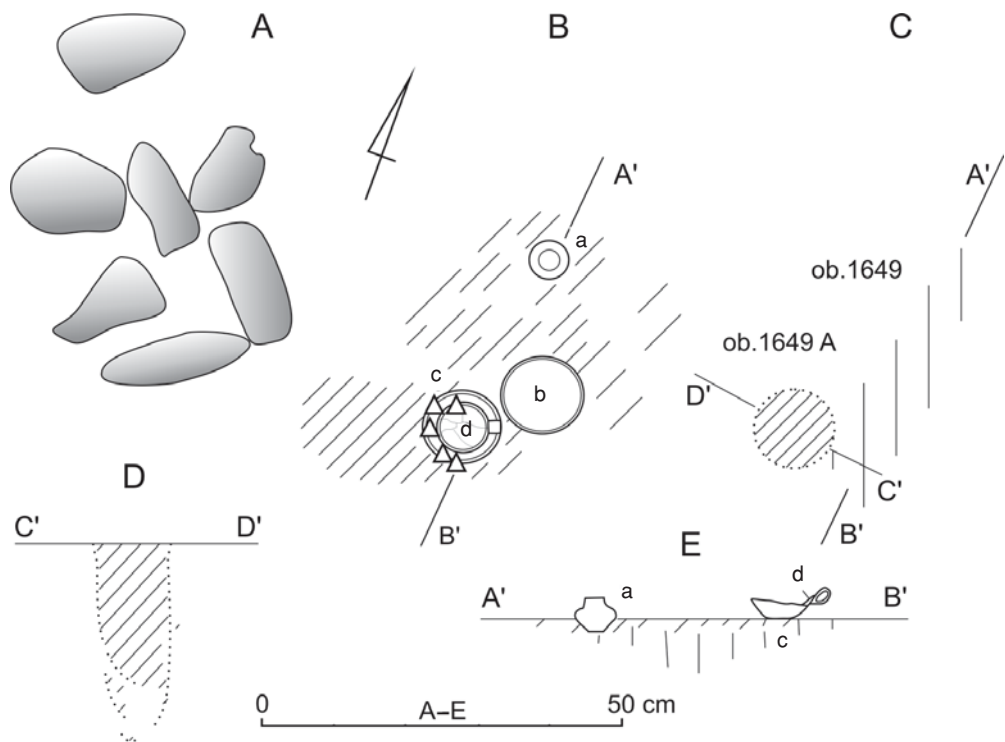
Wśród innych grobów ciałopalnych z konstrukcjami kamiennymi można wymienić groby popielnicowe z jednowarstwowymi brukami (obiekty 1630, 1634) oraz groby jamowe z niewielkimi, owalnymi i najczęściej niepełnymi brukami (grobry 1645A, 1649, 1654) (ryc. 11A). Groby te najczęściej nie miały obstaw. Ponadto odkryto 4 groby popielnicowe bez jakichkolwiek konstrukcji kamiennych. Popielnice ustawione były w niewielkich jamach, których rozmiary były dość ściśle dopasowane

Ryc. 9. Zbrojewsko, stanowisko 3. Plan szczegółowy południowo-zachodniej części cmentarzyska z zaznaczonym obszarem badań z 2006 r.

Ryc. 10. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzuty poziome grobu 1636 i jego wyposażenie: a-r – naczynia gliniane. Oznaczenia antropologiczne pochówków na planie grobu (C): A' – kobieta (20–25 lat), B' – dziecko (3–4 lata), C' – dziecko (2–3 lata), D' – dziecko (3–4 lata), E' – dziecko (2–3 lata), F' – dziecko (4–5 lat)

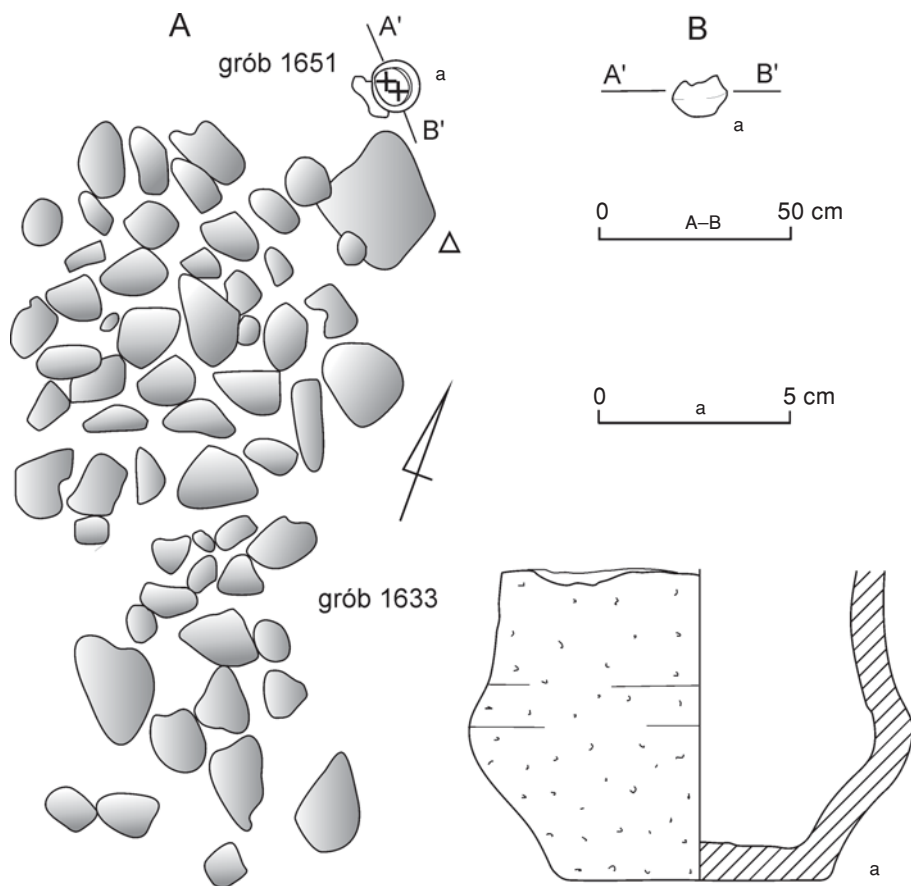

Ryc. 11. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzuty poziome oraz profile grobu 1649 i jamy posłupowej 1649A

wane do rozmiarów naczyń. Jedynie w przypadku grobów 1647 i 1650 jamy były nieco większe niż wstawione do nich popielnice, natomiast w przypadku grobu 1651 nie udało się w ogóle uchwycić granic wkopu (ryc. 12A, B). Do tej kategorii obiektów należą oba pochówki datowane na IV okres epoki brązu (grobby 1629, 1651).

Odkryto jedynie dwa groby ciałopalne jamowe, pozbawione konstrukcji kamiennych (grobby 1640, 1655). Grób 1655, z jamą słabo widoczną, nieregularnie owalną w poziomie i nieckowatą w profilu, nie miał żadnego wyposażenia. Natomiast w stropowej partii obiektu 1640 stwierdzono nieliczne ułamki ceramiki, zebrane planigraficznie z odcinka¹¹, jeszcze przed wykryciem grobu. Kości z tego ostatniego grobu nie udało się pobrać, gdyż – w opinii antropologa biorącego udział w eksploracji – miały postać pyłu kostnego.

Grobby szkieletowe skupiały się przede wszystkim w północno-zachodniej strefie badanego w 2006 roku obszaru (ryc. 9) i łączyły się ze zgrupowaniem tego rodzaju pochówków odsłoniętym w czasie badań w latach 1989–1990 (ryc. 2)¹². W związku z tym, że warunki na stanowisku nie sprzyjały zachowaniu się szczątków nie spalonych, groby te wydzielano na podstawie braku przepalonych kości ludzkich na poziomie dna jamy grobowej i obecności elementów wyposażenia. Nie można natomiast wykluczyć, że grób 1641, w którym nie znaleziono ani kości, ani darów grobowych, pełnił rolę pochówka symbolicznego. W trakcie dotychczasowych badań z reguły podobne przypadki traktowano jako groby szkieletowe bez wyposażenia¹³. Groby szkieletowe miały konstrukcje kamienne, złożone najczęściej z 2–3 warstw bryku nagrobego, o prostokątnych lub

Ryc. 12. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzut poziomy grobów 1633, 1651 i profil grobu 1633 oraz wyposażenie grobu 1651: a – naczynie gliniane

owalnych zarysach i wymiarach $1,5 \times 0,8$ m (grób 1646) i $1,7 \times 0,85$ m (grób 1632) do $2,8 \times 1,4$ (grób 1628). Obstawy kamienne, ograniczające jamę, w której składano zwłoki, były w tych grobach z reguły mniejsze o ok. 0,5 m od bruków, co pozwala stwierdzić, że najmniejsze z nich musiały być pochówkami dziecięcymi. Potwierdza to fakt, że często w takich grobach występowały jedynie małych rozmiarów naczynia (np. grób 1632).

Odkryte w 2006 roku groby szkieletowe datować można wyłącznie na V okres epoki brązu. Były ubożej wyposażone w dary ceramiczne (do 5 naczyń) niż groby ciałopalne z konstrukcjami kamiennymi, ponadto zestaw wyposażenia był w nich

bardziej zestandaryzowany (misa, garnek, 1–2 czerpaki, niewielka wazka, rzadziej kubek lub duża waza). W żadnym z omawianych pochówków nie znaleziono przedmiotów brązowych, a jedynym pozaceramycznym elementem wyposażenia była muszla z otworkiem (wykonanym intencjonalnie?) z grobu 1639. W omawianych pochówkach znacznie rzadziej niż w grobach ciałopalnych natrafiano na wyraźne ślady jam grobowych, odróżniających się kolorystyką od ciemnożółtoszarawej warstwy eolicznego piasku (warstwa 4), w którą były wkopywane. Nikłe ślady jam zarejestrowano jedynie w dwóch grobach: 1626, 1632. Groby szkieletowe, a także groby ciałopalne z konstrukcjami kamiennymi przypo-

minającymi groby szkieletowe zorientowane były wzdłuż osi północ-południe lub nieco odchyłone od tej osi na północny zachód-południowy wschód.

Pozostając przy tematyce konstrukcji grobów, należy wspomnieć o dwóch szczegółach, na które zwrócono uwagę w trakcie badań w 2006 roku. Pierwszy z nich to występowanie w brukach nagrobnych (szczególnie w ich stropowych warstwach) kamieni z licznymi drobnymi dołkami (naturalnymi wgłębieniami erozyjnymi). Mimo braku na nich śladów obróbki przez człowieka (podobnie jak w przypadku wszystkich pozostałych kamieni użytych do konstrukcji grobów), należy potraktować je jako istotne źródło archeologiczne, ze względu na ich pojawianie się – jak można sądzić – nieprzypadkowe, w eksponowanych miejscach w grobach (groby 1635, 1636, 1641, 1642). Jak można wnosić na podstawie współczesnej głębokości zalegania stropowych partii bruków (już od 5 do 10 cm od powierzchni gruntu – groby 1630, 1632, 1633), pierwotnie były one zapewne widoczne na powierzchni. Znaczenie, jakie przywiązywano do kamieni z tego rodzaju zagłębieniami, mogło być w kulturze łużyckiej analogiczne jak w tym samym czasie w nordyjskim kręgu kulturowym, gdzie podobne okazy (częściej z zagłębieniami wykonanymi sztucznie) znajdowane są jako kamienie nakrywające komory grobowe lub pełniące nieokreśloną rolę w miejscach kultowych¹⁴.

Kolejna interesująca kwestia dotyczy naziemnych oznaczeń grobów. Mimo że stropowe partie bruków były zapewne widoczne na powierzchni w czasie funkcjonowania cmentarzyska, to czas ten obejmował kilkaset lat. Sam V okres epoki brązu to ok. 150–200 lat, co jest czasem wystarczającym na całkowite zasypanie bruku. Tymczasem stosunkowo niewielka jest liczba przypadków przecinania się grobów z młodszą fazą cmentarzyska (V okres epoki brązu)¹⁵. Groby musiały być zatem w jakiś sposób dodatkowo oznaczane. Jak się wydaje, w omawianym sezonie udało się zaobserwować dwie tego rodzaju konstrukcje. W odległości 20–30 cm na północ od

bruku grobu 1630 (ciałopalnego popielnicowego z konstrukcją kamienną, przypominającą groby szkieletowe) zanotowano skupisko kamieni ułożonych na sobie w trzech poziomach (3, 1 i 2 kamienie). Ich wzajemne ustawienie sprawiało wrażenie, jakby pierwotnie podtrzymywały np. palik. W pobliżu nie odkryto żadnych innych luźnych kamieni, więc związek omawianej grupy z grobem 1630 wydaje się niekwestionowany. Druga z zaobserwowanych sytuacji dotyczy dziecięcego grobu ciałopalnego 1649, z konstrukcją kamienną w postaci niewielkiego owalnego bruku (zarejestrowanego na głębokości 20 cm) (ryc. 11A). 10 cm głębiej, nieco na południe od warstwy bruku, na tle jamy grobowej zarysował się ślad palika/słupka o ciemnoszarym, próchnicznym wypełnisku (ryc. 11B), który na głębokości 40 cm przybrał regularny kształt (średnica 17 cm) (ryc. 11C – obiekt 1649A). W profilu był lekko ukośny, przy spągu zwężał się spiczasto, a warstwa calcowego piasku (warstwa 4) przy jego ściankach nosiła ślady wyraźnych „ugięć”, świadczących o wbiwaniu palika (ryc. 11D). Nie można oczywiście wykluczyć, że był to niezwiązany z grobem młodszy palik, jednak jego usytuowanie dokładnie na granicy jamy, tuż obok bruku nagrobnego, przemawia za proponowaną interpretacją (naziemne oznaczenie grobu 1649).

Jak już wspomniano, najlepiej wyposażone w naczynia gliniane były groby ciałopalne z konstrukcjami kamiennymi przypominającymi groby szkieletowe. Najbogatszy pochówek, w którym złożono szczątki dorosłej kobiety i pięciorga dzieci (w trzech popielnicach i dwóch jamach), to grób 1636 (ryc. 10A–C). Znalezione w nim 15 naczyń i 3 grzechotki gliniane. Duża popielnica dwustożkowata o łagodnym załomie brzusca (ryc. 10o) ustawiona była w części północnej jamy i przywalona głazem z obstawy. Pozostałe naczynia przylegały do niej od południa, natomiast południowy kraniec grobu zajmowała warstwa z przepalonymi kośćmi dziecięcymi. Aż 9 naczyń należących do wyposażenia tego grobu to czerpaki, najczęściej profilowane z wgłębieniem

w dnie i z płaskim dnem (ryc. 10i, l, ł) oraz stożkowate i półkuliste z wgłębieniem w dnie (ryc. 10e–g). W skład wyposażenia wchodziły ponadto 2 misy (ryc. 10j, p), wazka miniaturowa (ryc. 10d) oraz garnek dwuuszny (ryc. 10r) i płaski talerz-krażek, ustawiony pionowo obok garnka i być może pierwotnie go nakrywający (ryc. 10m). Obstawa omawianego grobu była wykonana z wyjątkowo dużych kamieni, o przynajmniej jednym płaskim boku, którym ustawione były do wnętrza komory grobowej. Inne bogato wyposażone groby ciałopalne z konstrukcjami kamiennymi to groby 1644 (12 naczyń), 1635 (8 naczyń i grzechotka) (ryc. 13), 1627 (8 naczyń) czy 1642 (6 naczyń). Duży, płaski talerz z grobu 1644 ustawiony był pionowo we wschodniej części skupiska naczyń, w północnej części grobu, w miejscu, gdzie brakowało jednego kamienia obstawy, zatem zapewne pełnił funkcję jego substytutu.

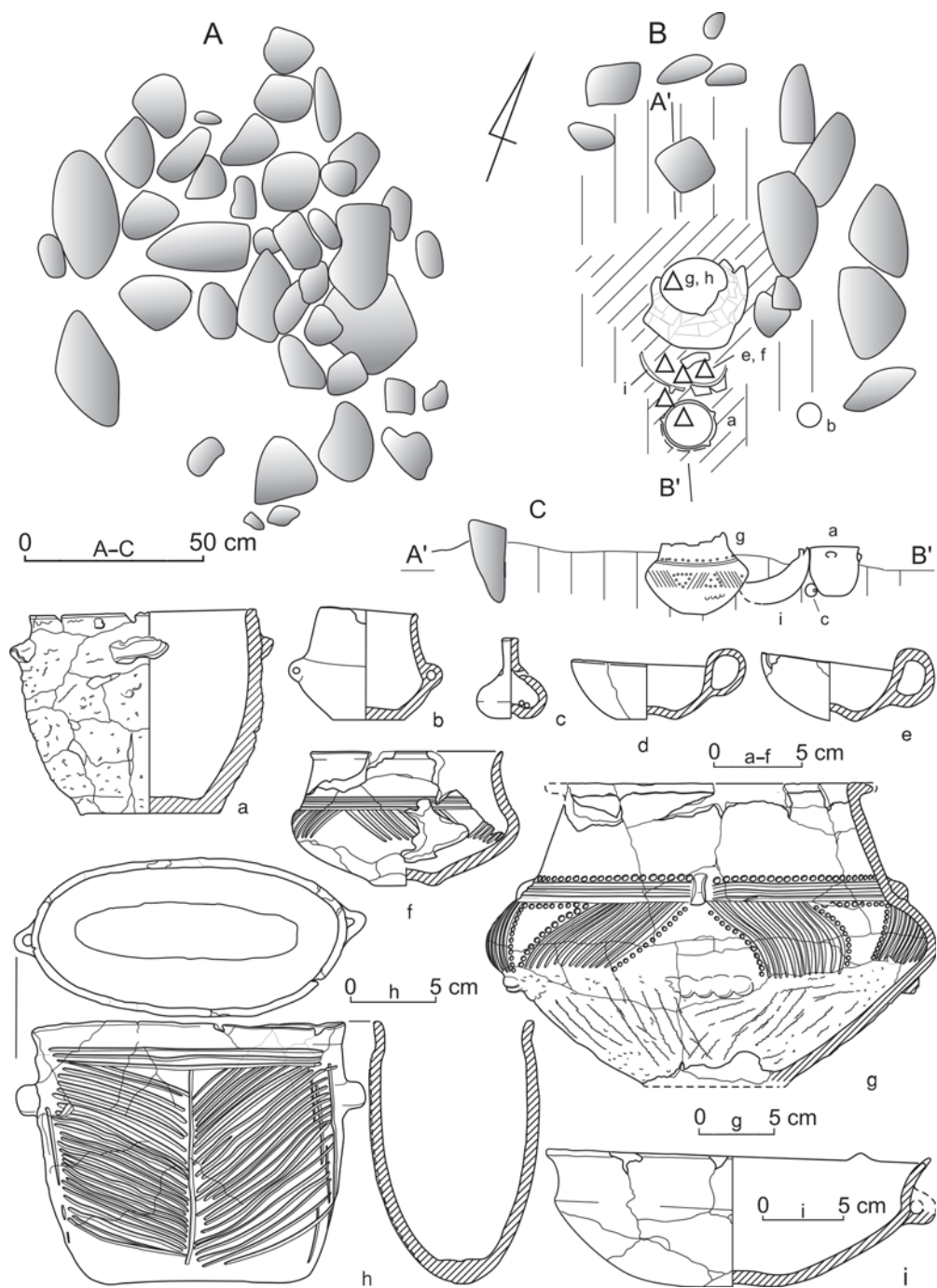
Z grobów ciałopalnych pochodzą też dwa fragmenty przedmiotów brązowych (skręt z taśmy brązowej z bruku grobu 1644 i 2 fragmenty drucika brązowego z popielnicy z grobu 1650). Były to jedyne przedmioty brązowe odkryte w 2006 roku.

Najstarsze z przebadanych grobów można datować na młodszą epokę brązu (IV okres epoki brązu) (groby 1629 i być może 1651). Były to groby ciałopalne, popielnicowe, bez konstrukcji kamiennych i nie zawierające innego poza popielnicą wyposażenia. Datowanie opiera się na stylistyce popielnic (dwustożkowate, ostro profilowane wazy). Popielnica z dziecięcego grobu 1651 (ryc. 12a), choć mieści się w stylistyce typowej dla IV okresu epoki brązu, może także reprezentować późny odcinek epoki brązu. W południowej strefie cmentarzyska w Zbrojewsku groby datowane na IV okres epoki brązu występują nielicznie i w dużym rozproszeniu. Rozmieszczenie grobów z tego okresu, odkrytych w sezonie 2006 (ryc. 9), w pełni potwierdza tę obserwację.

Pozostałe groby można odnosić do schyłku epoki brązu (V okres epoki brązu). Dwustożkowate wazy wchodzące w skład ich wyposażenia charakteryzują się łagodnymi załomami brzuśca (ryc. 10o; 13g)

i obecnością zdobień w postaci wielokrotnych linii rytych w układach krokiewkowych (ryc. 13g). W tej samej stylistyce utrzymane są także małe naczynia wazowate (ryc. 10d; 13f) oraz kubki. Misy, najczęściej profilowane, miały zwykle trzy trójkątne występy na krawędziach, przy czym środkowy występ znajdował się zawsze ponad uszkiem, dwa pozostałe zaś w niewielkiej odległości od niego, symetrycznie po obu stronach (ryc. 10j; 13i). Wymienione elementy można uznać za wyznaczniki późnej fazy. Znacznie mniej dysyngktywne chronologicznie są pozostałe naczynia, wśród nich garnki jajowate z guzkami (ryc. 13a) lub uszkami (ryc. 10r), czerpaki półkuliste (ryc. 10e, f; 13d, e) lub profilowane. Również płaskie talerze ze zdobioną jedną stroną należą do form typowych dla późniejszych faz kultury łużyckiej (ryc. 10m). Do tej pory w Zbrojewsku, mimo przebadania ogromnej liczby grobów, nie natrafiano na nie. W związku z tym interesujące jest odkrycie aż dwóch okazów w blisko siebie położonych grobach, badanych w 2006 roku (groby 1636, 1644). Być może, ich obecność wskazuje na pewne różnice chronologiczne badanego obecnie skupiska grobów w stosunku do skupisk położonych bardziej na północ. Należy podkreślić, że jak dotąd na nekropoli zbrojewskiej nie odkryto grobów, które pochodziłyby bezsprzecznie z wczesnej epoki żelaza¹⁶.

Do najciekawszych odkryć z 2006 roku należy grób ciałopalny jamowy 1635, w którym oprócz typowych naczyń znajdowała się waza z krezą, zdobiona układami linii rytych i odciskanych kółeczek na górnej części brzuśca oraz czterema listewkami z odciskami palcowymi na dolnej części brzuśca (ryc. 13g). Forma ta nawiązuje do popielnic z krezą typu H, wyróżnionych przez Z. Durczewskiego, które ów autor uważał za naśladownictwa naczyń brązowych¹⁷. W grupie górnośląsko-małopolskiej są one wyjątkowo rzadkie. Poza kilkoma okazami z podgrupy krakowskiej¹⁸ Z. Durczewski wymienia jeszcze tylko wazę z Lipia, powiat kępiński, i dwie mniejsze wazki z Dąbrowy, powiat wieluński¹⁹, a więc z zasięgu podgrupy kępińskiej grupy górno-

Ryc. 13. Zbrojewsko, stanowisko 3. Rzuty poziome i profil oraz wyposażenie grobu 1635: a-i – naczynia gliniane. Litery przy rysunkach naczyń odpowiadają literom na planie grobu

śląsko-małopolskiej. Należy zauważyć, że opisywane naczynie ze Zbrojewska nie różni się bardzo od zwykłych waz z tego okresu, podobnie jak okaz z Lipia. W przypadku obu tych naczyń nie można więc raczej mówić o naśladownictwie form brązowych.

Waza z grobu 1635 nie pełniła roli popielnicy, lecz w jej wnętrzu stało nietypowe naczynie o owalnym przekroju, z półokrągłym dnem, z dwoma uchami na węższych bokach, bogato zdobione (ryc. 13h). Ornament zajmował tylko przednią część naczynia i składały się nań: 3 poziome linie ryte tuż pod szyjką, linia pionowa, przebiegająca mniej więcej na środku naczynia, i po 26 ukośnych linii po obu jej stronach oraz fragmentaryczne linie, „zamykające” kompozycję po bokach. Wymiary naczynia: wysokość 15,5 cm, wylew: 18,5 × 9,5 cm. Naczynie niewątpliwie musiało być zawieszane, gdyż łukowato ukształtowane dno nie pozwalało na jego stawianie. Charakterystyka gliny i wypał nie różniły się w żaden sposób od pozostałych naczyń z cmentarzyska (domieszka średnioziarnistego tłucznia granitowego oraz niewielka ilość domieszki piasku; wypał brunatnoszaroczarny, plamisty).

Jak dotąd, niejasna pozostaje funkcja naczynia. Nie jest wykluczone, że stanowiło naśladownictwo jakiegoś pojemnika organicznego (np. skórzanego). Tym też można tłumaczyć brak większej liczby analogii z terenu kultury łużyckiej. Najbardziej zbliżone okazy znajdowano w wyposażeniu grobów z późnej epoki brązu na cmentarzyskach podgrupy kępińskiej w Laskach, powiat kępiński²⁰, i w Lipiu, powiat kępiński²¹. Naczynia te były jednak niezdobione i mniejsze niż okaz zbrojewski (Lipie: wysokość od 5,3 do 7 cm; Laski: od 7 do 9 cm), ponadto naczynka z Lipia miały dziurki zamiast uszek. Z. Durczewski i T. Malinowski włączyli je do grupy tzw. tabakier. Klasyczna forma „tabakier” lub „puszek z wieczkami” typowa była dla zachodnich grup kultury łużyckiej²². W grupie gómośląsko-małopolskiej były dość rzadkie, występowały głównie na terenie podgrupy kępińskiej oraz krakowskiej²³. Od wcześniej opisywanych egzemplarzy różniły się przede wszystkim płaskim dnem, wykwintnym zdobieniem,

starannością wykonania i obecnością najczęściej dwóch par uszek lub dziurek – przy wylewie i przy dnie. Trzecia para znajdowała się na towarzyszących im najczęściej pokrywkach. Na podstawie tych różnic można by uznać, że naczynie ze Zbrojewska, wraz z analogicznymi okazami z podgrupy kępińskiej, stanowi odrębny typ (również pod względem funkcji?) od tzw. tabakier. Problem jest jednak bardziej skomplikowany, gdyż na cmentarzysku w Laskach odnotowano ponadto kilka okazów²⁴ łączących w sobie cechy zarówno „tabakier” (2 pary uszek lub otworków), jak i naczyń typu zbrojewskiego (łukowato ukształtowane dno, lekkie profilowanie brzegu). Być może, na terenie podgrupy kępińskiej wykształciła się specyficzna, lokalna odmiana „tabakier”.

Obie szczególne formy ceramiczne z grobu 1635 wyraźnie nawiązują do podgrupy kępińskiej grupy gómośląsko-małopolskiej. Bliskie analogie znajdujemy na cmentarzyskach położonych w okolicach Kępna (Lipie, Laski). Również ścisły wzajemny związek w zespole (umieszczenie naczynia owalnego w wazie) może wskazywać na allochtoniczny charakter obu naczyń. Intrygujące jest przy tym, że grób 1635 należał do dziecka w wieku *Infans I* (2–3 lata).

Wykopaliska w Zbrojewsku w 2006 roku postawiły nowe problemy badawcze i potwierdziły obecność dużego (?) skupiska grobów z młodszych faz kultury łużyckiej na południowych peryferiach stanowiska (ryc. 2). Rysujące się obecnie pewne odmienności tego zgrupowania grobów w stosunku do badanych uprzednio skupisk z północnych i zachodnich części cmentarzyska mogą wynikać z niewielkiego jeszcze stopnia jego rozpoznania. Wskazane jest zatem prowadzenie dalszych badań w tej strefie, przede wszystkim na południe, w kierunku krawędzi piaszczystego poziomu nadzalewowego. Prowadzenie badań wykopaliskowych w tej strefie jest wskazane również z konserwatorskiego punktu widzenia, ze względu na notowaną tu płytkość zalegania grobów (5–10 cm od powierzchni). Gdyby teren ten poddać zalesianiu, to górne partie grobów uległyby niewątpliwie zniszczeniu.

¹ M. Gedl, *Cmentarzysko z epoki brązu w Zbrojewsku (badania 1973–1981)*, Kraków 1999, s. 8; tenże, *Wielkie cmentarzysko grupy górnośląsko-małopolskiej w Zbrojewsku, pow. Kłobuck, [w:] Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa 2002, s. 247.

² Studenci: M. Gruchała, J. Jutrznia, M. Kulig, P. Kurzawa, P. Musiela, Ł. Sobota, K. Wojczuł, R. Solski (2005 r.); J. Auguściuk, K. Bartko, M. Chmielewska, M. Cieśla, A. Głab, R. Hajduga, M. Kucharczyk, L. Plata, A. Rębisz, A. Serweta, J. Skubisz, A. Szczygieł, K. Wolnicka (2006 r.) oraz wolontariuszki J. Korzekwa i M. Sobczak (2005 i 2006).

³ U. Bąk, *Wyniki badań wykopaliskowych na cmentarzysku z epoki brązu w Zbrojewsku, województwo śląskie, [w:] Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, Katowice 2006, s. 77.

⁴ Tamże, s. 75, ryc. 16.

⁵ L.J. Łuka, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Czarnkowie z IV–V. okr. epoki brązu*, „*Fontes Praehistorici*” t. 1: 1951 (dalsze tomy: „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”), s. 92, ryc. 54d; M. Kaczmarek, *Zachodniowielkopolskie społeczności kultury łużyckiej w epoce brązu*, Poznań 2002, tabl. 13:B4.

⁶ Od sezonu 2005 stosowane jest dwuwymiarowe namierzanie (planigrafia) wszystkich artefaktów znajdujących w warstwach poza obiektami, poczynając od warstwy podglebia (warstwa 2). Pozwala to na szybsze identyfikowanie obiektów, a także na przypisywanie części materiału do obiektów wyraźnie widocznych dopiero na niższych poziomach. Zastosowano także inne metody, które poprawiły wykrywalność obiektów, a szczególnie widoczność jam grobowych, m.in. rutynowe zraszanie odczyszczanych poziomów.

⁷ M. Gedl, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Zbrojewsku, pow. Kłobuck, cz. I (Materiały z badań prowadzonych w latach 1959–1963)*, „*Materiały Archeologiczne*” t. 7: 1966, tabl. I:1; tenże, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Zbrojewsku, woj. częstochowskie, cz. IV (Materiały z badań prowadzonych w latach 1969–1972)*, „*Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne*” t. 6: 1991, tabl. V:5.

⁸ M. Gedl, *Zbrojewsko. Woiwodschaft Częstochowa, Gemeinde Lipie, Fundstelle 3 (Ein bronzezeitliches Gräberfeld)*, „*Recherches Archeologiques de 1989*”, [Kraków] 1990, s. 10–24; tenże, *Zbrojewsko. Woiwodschaft Częstochowa, Gemeinde Lipie, Fundstelle 3. (Gräberfeld aus der Bronzezeit)*, „*Recherches Archeologiques de 1990*” [Kraków] 1992, s. 25–36.

⁹ U. Bąk, B. Szybowski, *Uwagi o planigrafii cmentarzyska w Zbrojewsku, woj. śląskie w najmlodszy okresie epoki brązu, [w:] Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza w Europie. Księga poświęcona Profesorowi Markowi Gedlowi na pięćdziesięciolecie pracy w Uniwersytecie Jagiellońskim*, pod red. J. Chochorowskiego, Kraków 2007, s. 37–66.

¹⁰ Numery odcinków, na których zostały zarejestrowane omawiane groby: patrz ryc. 9.

¹¹ Por. przypis 6.

¹² Por. przypis 8.

¹³ Być może, pomocne w rozwikłaniu tego problemu będą badania próbek na zawartość fosforu z wnętrza tego rodzaju pochówków i z ich tła, które mogą pokazać różnice w stężeniu tego pierwiastka, wynikające z pierwotnego zalegania w jamach substancji organicznych. Dla porównania pobrano próbki w ten sam sposób z wszystkich „pewnych” grobów szkieletowych, tzn. zawierających wyposażenie.

¹⁴ Chodzi tu m.in. o tzw. Schalensteine (kamienie z miseczkowatymi zagłębieniami); por. np. K.W. Struve, *Zur Verbreitung, Datierung und Deutung der Schalensteine*, „*Die Heimat. Zeitschrift für Natur- und Landeskunde von Schleswig-Holstein und Hamburg*” Bd 83/4–5: 1976 [Neumünster], s. 101–107; J. Brøndsted, *Nordische Vorzeit*, Bd 2: *Bronzezeit in Dänemark*, Neumünster 1962, s. 128–130; Ø. Kock Johansen, *Bronse og makt. Bronsealderen i Norge*, Oslo 2000, s. 230.

¹⁵ W sezonie 2006: grób 1647 wkopany w 1645 oraz grób 1648 niszczący częściowo bruki grobów 1652 i 1653.

¹⁶ M. Gedl, *Wielkie cmentarzysko...*, s. 263–267.

¹⁷ Z. Durczewski, *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. I (syntetyczna)*, „*Prace Prehistoryczne*” nr 4: 1939–1946, s. 42–43; tenże, *Grupa górnośląsko-małopolska kultury łużyckiej w Polsce, cz. II (materiały)*, „*Prace Prehistoryczne*” nr 6: 1948, tabl. XXXIII:11–13. Szczególnie naczynia z Krakowa-Skotnik mają proporcje zbliżone do brązowych naczyń typu Gevelinghau-

sen-Vejo-Seddin, datowanych na okres HaB2–3; por. np. M. Gedl, *Die Bronzegefäße in Polen*, „Prähistorische Bronzefunde” Abt. II, Bd 15, Stuttgart 2001.

¹⁸ Z. Durczewski, *Grupa...*, cz. II, tabl. XXXIII: 11–12; J. Potocki, *Skarb przedmiotów brązowych z Podłęża*, „Acta Archaeologica Carpathica” t. 8: 1966, s. 166, ryc. 7.

¹⁹ Z. Durczewski, *Grupa...*, cz. II, tabl. XXXIII:13; LXVII:12; LXXX:4, 5.

²⁰ T. Malinowski, *Laski. Materiały z cmentarzyska kultury lużyckiej. Część 3*, Słupsk 1990, s. 49; tenże, *Laski. Materiały z cmentarzyska kultury lużyckiej. Część 4*, Słupsk 1991, s. 40; tenże, *Laski. Materiały z cmentarzyska kultury lużyckiej. Część 5*, Słupsk 1993, s. 32, nr 3636, s. 54, nr 6537.

²¹ Z. Durczewski, *Grupa...*, cz. I, s. 88; tenże, *Grupa...*, cz. II, tabl. LIX:50, 51; LXXXVI: 13–15.

²² B. Gediga, *Plemiona kultury lużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*, Wrocław 1967, s. 121–122.

²³ Z. Durczewski, *Grupa...*, cz. I, s. 88; tenże, *Grupa...*, cz. II, tabl. LXXVI:10–12; J. Fraś, S. Pawlikowski, *Badania archeologiczne prowadzone przez Muzeum Żup Krakowskich Wieliczka w latach 2003–2004*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” t. 24: 2005, ryc. 3j.

²⁴ T. Malinowski, *Laski...*, cz. 5, s. 28, nr 2421, s. 32, nr 3247, 3593.

Karol Dziegielewski, Urszula Bąk

PŘEDBĚŽNÉ VÝSLEDKY VÝZKUMU NA POHŘEBIŠTI Z DOBY BRONZOVÉ VE ZBROJEWSKU, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V letech 2005–2006 probíhal výzkum na birituálním pohřebišti čenstochovsko-hlivičské podskupiny hornoslezsko-malopolské skupiny lužické kultury ve Zbrojewsku, lokalita 3 (obr. 1), během něhož byla odkryta a prozkoumána plocha 5,05 aru a prokopáno 44 objektů. V roce 2005 se výzkum zaměřil na stanovení severovýchodní a severozápadní hranice pohřebiště (obr. 2). Podařilo se do jisté míry potvrdit předpoklad, že v severozápadní části tvořil hranici pohřebiště okraj údolí nevelké vodoteče (Stoczek). V pravidelných výkopech (5 × 5 m) i v sondách, položených v těch místech, byly zjištěny pouze chudé jámové žárové hroby, nacházející se však v blízkosti východní hranice výkopů (obr. 5). V jedné ze severních sond byly zachyceny dva objekty (kůlové jámy?), spojené s osídlením tohoto území v mladší době římské (obr. 4a). Nepodařilo se zjistit severovýchodní hranici pohřebiště, i když objekty zde zaznamenané byly o hodně méně početné a chudší než ty, které byly v této části dosud objeveny. Později se

zde objevovaly objekty, datované do IV. periody doby bronzové (popelnicový žárový hrob 1621, s dvoukonickou urnou s velkopolskými vlivy – obr. 6d). Byla také získána informace o náhodném nález, učiněném lesníky v jižní části lokality – šlo o bronzovou jehlici, reprezentující mladší variantu kolínkovité jehlice s výrazně členěnou hlavicí a ouškem (obr. 8), datovanou do III. periody doby bronzové.

V roce 2006 se výzkum soustředil na jižní periferii pohřebiště v blízkosti okraje terasy Liswarty. Dosavadní výzkum naznačoval, že zde může být další velká koncentrace hrobů z nejmladší části doby bronzové, analogická již poznaným koncentracím v severní a západní části pohřebiště. Objev 31 hrobů plně potvrdil tento předpoklad. Mezi prozkoumanými objekty bylo 23 žárových hrobů, nejčastěji s kamennými konstrukcemi, jakož i 7 nebo 8 kostrových hrobů (jeden snad symbolický), také opatřených kamennými konstrukcemi. Žárové hroby se objevovaly hlavně v ji-

hovýchodní části plochy, zkoumané v r. 2006 (obr. 9).

Kostrové hroby byly vybaveny dosti jednotně několika hliněnými nádobami (mísa, hrnek, 1–2 šálky, malá váza, řidčeji pohár nebo velká váza). Nebyla nalezena jiná výbava kromě keramiky. Žárové hroby byly nejčastěji jámové, s kamennými konstrukcemi, složenými z jedné až čtyř vrstev příkrovu a kamenného obložení (někdy neúplného). Jáma s rozsypanými spálenými kostmi byla vždy situována v jižní nebo střední (příp. jižní a střední) části hrobu, naopak střední a severní část zaujímaly nádoby (až 15 ks, obr. 10A–C). Jejich skladba byla rozmanitější než v kostrových hrobech (obr. 10a–r). Několik hrobů s konstrukcemi obsahovalo popelnicové pohřby (obr. 10C). K méně častým typům hrobů patří jámové pohřby bez kamenné kon-

strukce a popelnicové hroby (obr. 12). Dva popelnicové hroby lze datovat do IV. periody doby bronzové, všechny ostatní pohřby, objevené v r. 2006, do V. periody.

K nejzajímavějším objevům patří unikátní soubor nádob, objevený v hrobě 1635. Do dvoukonického osudí (obr. 13g) byla vložena atypická nádoba s oválným průřezem a zaobleným dnem (obr. 13h). Oba tvary mají blízké analogie na pohřebištích kępińské podskupiny hornoslezsko-malopolské skupiny (Laski, Lipie). Oválná nádoba byla zdobena rytým ornamentem a blíží se skupině nádob nazývaných „tabatěrky” nebo „dózy s víčkem”, které jsou běžné v západních skupinách lužické kultury. Liší se od nich ovšem tvarem dna a to by mohlo naznačovat, že plnila jinou funkci (jakou?).

Karol Dziegielewski, Urszula Bąk

VORLÄUFIGE ERGEBNISSE VON DEN GRABUNGSFORSCHUNGEN AM BRONZEZEITLICHEN GRÄBERFELD IN ZBROJEWSKO, SCHLESISCHE WOJEWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In den Jahren 2005–2006 wurden Grabungsforschungen auf einem biritualen Gräberfeld der Czerwono-Gliwice-Untergruppe der oberschlesisch-kleinpolnischen Gruppe der Lausitzer Kultur in Zbrojewsko, Fundplatz 3 (Abb. 1), geführt, bei denen ein Areal von 5,05 a freigelegt und erforscht wurde und 44 Objekte erkannt werden konnten. Im Jahre 2005 konzentrierten sich die Untersuchungen auf die Ermittlung der nordöstlichen- und nordwestlichen Grenze des Gräberfelds (Abb. 2). Es konnte relativ sicher festgestellt werden, dass die Talkante eines kleinen Gewässers (namens Stoczek) die Gräberfeldsgrenze im nordwestlichen Teil bestimmt hatte. In den regelmäßigen Grabungsflächen (5 × 5 m) und in den in diesem Bereich angelegten Sondagen konnten nur ärmlich ausgestattete Brandgrubenbestattungen ermittelt werden, die jedoch näher der östlichen Grenze der

Grabungen gelegen waren (Abb. 5). In einer der nördlichen Sondagen stieß man auf zwei Objekte (Pfostengruben?), die mit der Besiedlung dieses Raums in der jüngeren römischen Kaiserzeit verbunden waren (Abb. 4a). Die nordöstliche Grenze des Gräberfelds konnte nicht ermittelt werden, obwohl die dort aufgenommenen Objekte viel seltener und ärmlicher waren als die bisher in diesem Raum entdeckten. Weiterhin traten hier in die IV. Periode der Bronzezeit datierbare Objekte auf (Urnengrab 1621 mit einer bikonischen Urne von großpolnischen Anknüpfungen – Abb. 6d). Laut einer Nachricht wurde eine Bronzenadel, die jüngere Varianten von in die III. Bronzezeit datierten Ösenadeln vertritt (Abb. 8), von Förstern im südlichen Teil des Fundplatzes zufällig gefunden.

Im Jahre 2006 konzentrierten sich die Untersuchungen auf die südlichen Rand-

teile des Gräberfelds, in der Nähe der Überschwemmungsterrassenkante der Liswarta. Bisherige Untersuchungen wiesen hin, dass in diesem Bereich eine große Anhäufung der Gräber aus der jüngsten Bronzezeit vorhanden sein sollte, analog den bereits im nördlichen und westlichen Teil des Gräberfelds erkannten. Diese Vermutungen wurden völlig durch 31 Gräber bestätigt. Unter erforschten Objekten gab es 23 Brandgräber, meistens mit Steinkonstruktionen, sowie 7 oder 8 Körpergräber (eins vielleicht symbolisch), die auch mit Steinkonstruktionen versehen waren. Die Brandgräber traten vornehmlich im südöstlichen Teil des 2006 erforschten Areals auf (Abb. 9).

Die Körpergräber waren ziemlich standardmäßig mit einigen Tongefäßen ausgestattet (Schüssel, Topf, 1–2 Schalen, eine kleine Terrine, seltener Napf oder eine große Terrine). Außer der Keramik wurden keine Beigaben gefunden. Die Brandgräber wiesen meistens Gruben auf, mit Steinkonstruktionen, die aus einer bis vier Schichten Pflaster und einer (manchmal unvollständigen) Steinsetzung bestanden. Die Grube mit geschütteten durchgebrannten Knochen lag immer im südlichen oder/und mittleren Grabteil, den mittleren und nördlichen nahmen die Gefäße (bis 15) ein

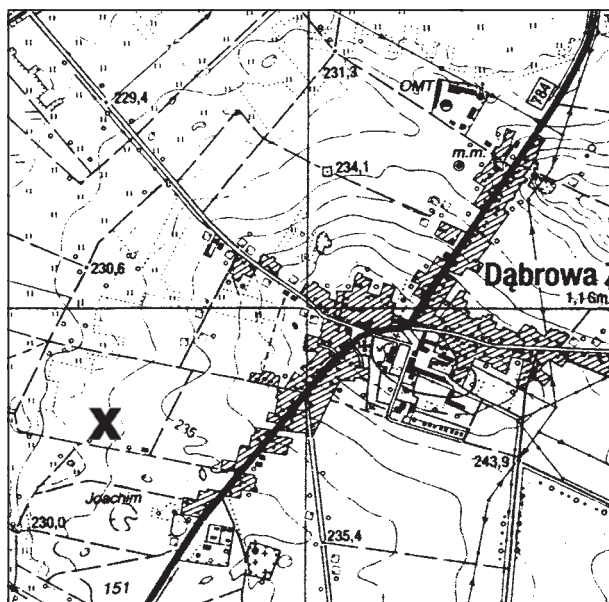
(Abb. 10A–C). Ihr Bestand war differenzierter als bei den Körpergräbern (Abb. 10a–r). Einige Gräber mit Konstruktionen enthielten Urnenbestattungen (Abb. 10C). Als nicht so zahlreiche Grabtypen erscheinen Grubenbestattungen ohne Steinkonstruktionen und Urnengräber (Abb. 12). Zwei Urnengräber dürfen wir in die IV. Periode der Bronzezeit, alle übrigen im Jahre 2006 entdeckten – in die V. datieren.

Den interessantesten Fund stellt ein einzigartiger Gefäßsatz vor, der dem Grab 1635 entstammte. In die bikonische Krausenterrine (Abb. 13g) wurde ein untypisches Gefäß von ovalem Durchschnitt und kugeligem Boden hineingelegt (Abb. 13h). Die beiden Formen finden nahe Gegenstücke auf den Gräberfeldern der Kępno-Untergruppe der oberschlesisch-kleinpolnischen Gruppe (Laski, Lipie). Das ovale Gefäß war mit einem Ritzornament verziert und knüpfte ein wenig an die Gruppe der Gefäße an, die als „Tabakdosen“ oder „Deckelbüchsen“ bezeichnet werden und in den westlichen Gruppen der Lausitzer Kultur verbreitet sind. Es unterscheidet sich jedoch durch einen anders geformten Boden, was auch ein Hinweis sein kann, dass es eine andere (zurzeit unbekannte) Funktion erfüllt hat.

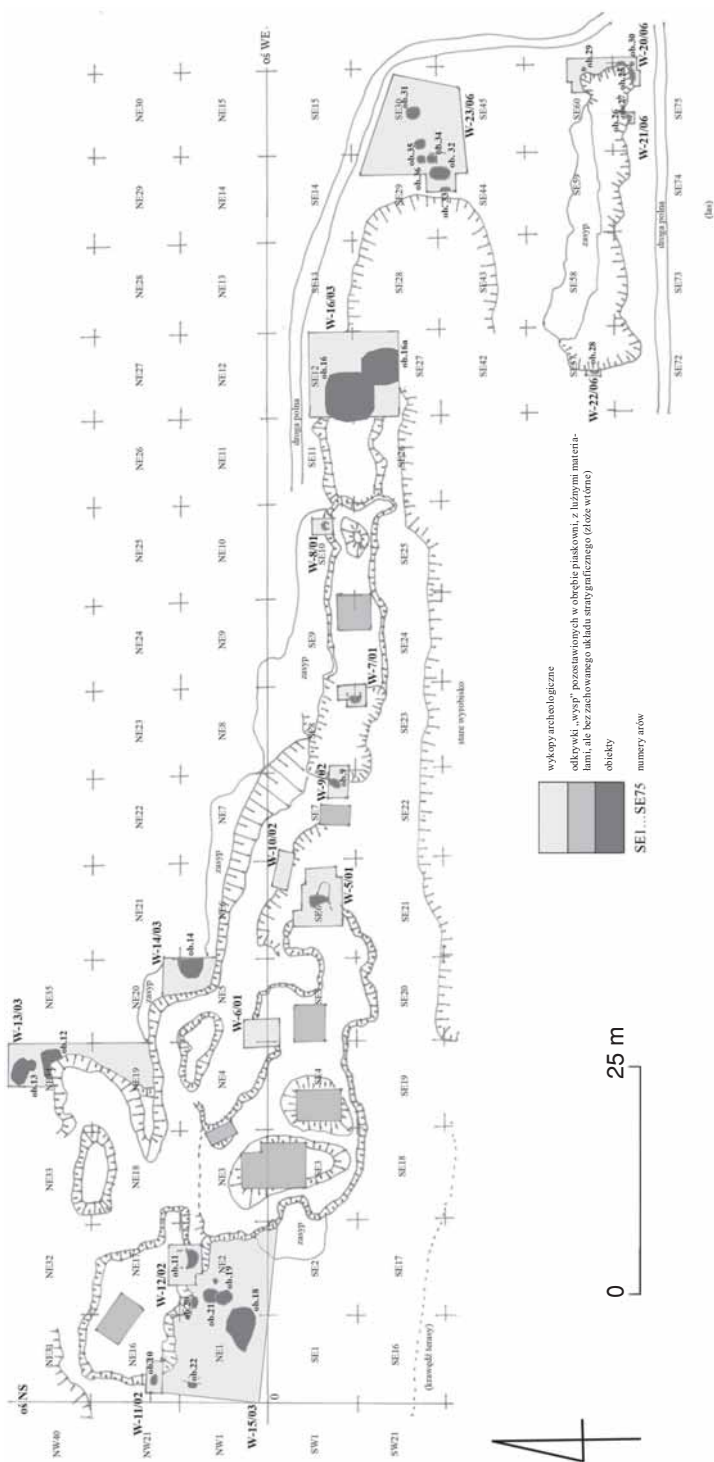
SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA WIELOKULTUROWYM STANOWISKU 10/11 Z OKRESU RZYMSKIEGO I WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA W DĄBROWIE ZIELONEJ, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Prace na stanowisku 10/11 w Dąbrowie Zielonej (ryc. 1), wykonane we wrześniu 2006 roku, były kontynuacją badań ratowniczych prowadzonych na tym niszczonego przez wybiórkę piasku stanowisku od 2001 roku. Ogólna powierzchnia tegorocznych wykopów (nr: 20/06, 21/06, 22/06 i 23/06) wyniosła 151,5 m². Wykopy ratownicze zlokalizowano w południowo-

-wschodniej partii piaskowni, na terenie w pewnym stopniu zagrożonym, ale nie naruszonym jeszcze przez wybiórkę piasku (ryc. 2). Badania prowadzono z funduszy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, program operacyjny: Dziedzictwo Kulturowe, priorytet: Ochrona zabytków archeologicznych. Był to piąty sezon badań na tym stanowisku.

Ryc. 1. Dąbrowa Zielona. Lokalizacja stanowiska 10/11. Skala 1:25 000

Wykop 20/06, o powierzchni 32 m², wytyczono w rejonie południowo-wschodniego naroża nowego wybierzyska piasku, w pobliżu południowej krawędzi rozległego cypla, będącego częścią dawnej krawędzi doliny – terasy rzecznej. W obrębie wykopu nie zachowały się żadne relikty warstwy kulturowej z czasu funkcjonowania osad z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza, natomiast zarejestrowano 3 ślady słupowe (obiekty 29/06 i 30/06 oraz fragmentarycznie zachowany ślad, który połączono z obiektem 25/06), o średnicach 30, 32 i 60 cm, wyznaczające linię o długości 5 m i przebiegu SSE–NNW. Prawdopodobnie była to wschodnia krawędź obiektu mieszkalnego (półziemianki?), z reliktoowo zachowanym wypełniskiem (obiekt 25/06), w postaci szarobrunatnej, piaszczystej ziemi, zalegającej po zachodniej stronie linii wyznaczonej przez ślady słupowe. Być może, z tym samym obiektem związane były ślady słupowe zarejestrowane w obrębie wykopu 21/06 (obiekty 26/06 i 27/06), tworzące ze śladem nr 30/06 krawędź południową o długości 6 m. Opisany domniemany obiekt mieszkalny został zniszczony w około 90% przez wybierzysko piasku. W obrębie wykopu odkryto 6 fragmentów ceramiki, w tym: 5 fragmentów w obiekcie mieszkalnym 25/06 (2 fragmenty – kultura przeworska z późnego okresu rzymskiego; 3 fragmenty – nieokreślone) oraz drobny ułamek ceramiki pradziejowej w obrębie obiektu 30/06 (ślad słupowy).

Wykop 21/06, o powierzchni 2 m², został usytuowany na krawędzi tego samego, nowego, wybierzyska piasku, 3 m na zachód od wykopu 20/06, w miejscu odkrycia obiektu w południowym profilu wybierzyska. W wykopie zarejestrowano dwa fragmentarycznie zachowane ślady: słupowy (obiekt 26/06) o średnicy 35 cm i posłupowy (obiekt 27/06) o średnicy 40 cm. Być może, wyznaczają one, wraz ze śladem słupowym nr 30 w wykopie 20/06, bieg południowej krawędzi obiektu mieszkalnego 25/06 (półziemianki?). W obiekcie 26/06 znaleziono drobny ułamek ceramiki kultury przeworskiej (?).

Wydaje się, że odkryty w wykopach 20/06 i 21/06, fragmentarycznie zachowany, obiekt

mieszkalny (półziemianka?) należy łączyć z osadą kultury przeworskiej z późnego okresu rzymskiego.

Wykop 22/06, o powierzchni 1,5 m², zlokalizowano na zachodniej krawędzi nowego wybierzyska, 33,5 m na zachód od krawędzi wykopu 20/06, w miejscu odkrycia w profilu wybierzyska wkopu – obiektu archeologicznego. W wykopie zachowała się spągowa część warstwy kulturowej (szara, zwarta ziemia piaszczysta o miąższości ok. 5 cm), związanej z czasem funkcjonowania osady z okresu rzymskiego i/lub osady wczesnośredniowiecznej. Oprócz tego zarejestrowano wkop, który naruszył wspomnianą warstwę kulturową (obiekt 28/06), fragmentarycznie zachowany, zniszczony częściowo przez wybierzysko piasku. Zasypano wkopu stanowiły przewarstwienia brunatnoszarej ziemi piaszczystej i żółtego piasku. Funkcja wkopu i jego chronologia są trudne do określenia. Z pewnością jest on młodszy od warstwy kulturowej. W obiekcie 28/06 odkryto ułamek ceramiki, pochodzący z późnego okresu rzymskiego lub wczesnego średniowiecza.

Szerokopłaszczyznowy wykop 23/06, o powierzchni 116 m², wytyczono we wschodniej części stanowiska, na terenie częściowo nie naruszonym przez wybieranie piasku, na wschód od dawniejszych wybierzysk oraz na północ od wykopów 20/06 i 21/06. W obrębie wykopu nie zachowały się żadne relikty warstwy kulturowej osad z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza. Zarejestrowano natomiast 6 stosunkowo dobrze zachowanych obiektów – reliktoów czworokątnych, kamiennych palenisk (obiekty 31/06, 32/06, fragmentarycznie zachowany obiekt 33/06, obiekty 34/06, 35/06 i 36/06). Minimalny wymiar paleniska wynosił 40 × 40 cm (obiekt 34), wymiar maksymalny – 90 × 180 cm (obiekt 32). Paleniska były ułożone z różnej wielkości kamieni eratycznych, głównie piaszkowców i zlepieńców. Głębokość posadowienia palenisk wahała się od 50 do 90 cm (pod obecną powierzchnią terenu), wszystkie były zagłębione w calcowy piasek wydmy. Różnice w głębokości posadowienia palenisk nie oznaczają jednak w tym

przypadku różnic chronologicznych: prawdopodobnie cały zespół funkcjonował jednocześnie. Warstwy intensywnej spaleni- zny pod i pomiędzy kamieniami świadczą o użytkowaniu palenisk przez pewien okres, po którym mogły zostać intencjonal- nie zasypane, o czym zdaje się informować stratygrafia najlepiej zachowanego obiektu 32/06. W wykopie zarejestrowano 6 frag- mentów ceramiki, w tym: 5 ułamków, da- towanych na okres rzymski, w stropie pa- leniska 31/06, a drobny ułamek, trudny do określenia, w palenisku 32/06.

Prawdopodobnie odkryte paleniska były częścią większego skupienia czworokąt- nych palenisk, tworzącego w tym rejonie pas o przebiegu SWW–NEE. Przypuszczał-

nie wyznaczają one krawędź osady kultury przeworskiej z późnego okresu rzymskie- go. Różnej wielkości zespoły czworokąt- nych palenisk znane są z wielu stanowisk kultury przeworskiej. Ich podstawowa funkcja nie została jeszcze definitywnie wyjaśniona. Należy podkreślić, że zespół czworokątnych kamiennych palenisk jest elementem nowym w dotychczasowych pracach badawczych w Dąbrowie Zielonej.

Prace ratownicze na stanowisku 10/11 powinny być kontynuowane z uwagi na postępujący nadal proces dewastacji, pole- gający na ciągłym wybieraniu piasku, a tak- że na zasypywaniu gruzem i śmieciami nie tylko wybierzysk, ale również ich nie na- ruszonych krawędzi.

Czesław Hadamik

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA POLYKULTURNÍ LOKALITĚ 10/11 Z DOBY ŘÍMSKÉ A RANÉHO STŘEDOVĚKU V DĄBROWÉ ZIELONÉ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V září 2006 se na lokalitě 10/11 v Dą- browie Zieloné (obr. 1) pokračovalo v zá- chranném výzkumu, prováděném na této lokalitě, ničené dobýváním písku od roku 2001. Čtyři výkopy záchranného výzkumu (č. 20, 21, 22 a 23/06) byly umístěny v ji- hovýchodní části pískovny, v místech do jisté míry ohrožených, ale ještě nenaru- šených těžbou písku (obr. 2).

Ve výkopu 20/06 se nedochovaly žádné pozůstatky kulturní vrstvy sídliště z doby římské a raného středověku, byly však zachyceny tři stopy po kulech, vyznačující linii táhnoucí se v délce 5 m ve směru od jihovýchodu k severoseverozápadu. Pravděpodobně šlo o východní okraj obytné- ho objektu (polozemnice?) se zbytky dochované výplně. Je možné, že s tímtož objektem byly spojeny stopy po kulech, zaznamenané ve výkopu 21/06. Kdyby ty vyznačovaly jižní okraj objektu, pak by měl délku 6 m. Tento případný obytný objekt (typu polozemnice?) je třeba dávat do spo-

jitosti se sídlištěm převorské kultury z po- zdní doby římské.

Ve výkopu 22/06 se dochovala spodní část kulturní vrstvy (šedá, konzistentní, písčitá hlína o mocnosti asi 5 cm), související s existencí osady z doby římské nebo raně- středověké osady.

Nejzajímavější výsledky přinesl velko- plošný výkop 23/06. Nedochovaly se v něm žádné pozůstatky kulturní vrstvy sídlišť z doby římské a raného středověku. Bylo však zachyceno 6 relativně dobře zacho- vaných objektů – pozůstatků čtyřúhelných kamenných ohnišť. Minimální rozměry ohniště byly 40 × 40 cm, maximální 90 × 180 cm. Ohniště byla sestavena z bludných kamenů různé velikosti, především pískov- ců a slepců a všechna byla zahloblena do podložního písku duny. Spálené vrstvy pod kameny a mezi nimi svědčí o tom, že ohniště byla jistý čas užívána, poté mohla být záměrně zasypána. Pravděpodobně byla částí většího uskupení čtyřúhelných ohnišť,

která v těchto místech vytvářela pás ve směru jihozápadozápad-severovýchodovýchod, snad vyznačující okraj sídliště převorské kultury z pozdní doby římské. Různě veliké soubory čtyřuhelných ohnišť jsou známy z mnoha lokalit převorské kul-

tury. Jejich základní funkce nebyla ještě definitivně objasněna. Je třeba zdůraznit, že soubor čtyřuhelných kamenných ohnišť je novým prvkem, zjištěným při dosavadních výzkumech v Dąbrowie Zieloné.

Czesław Hadamik

EIN BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM MEHRSCHICHTIGEN
FUNDPLATZ 10/11 AUS DER RÖMISCHEN KAISERZEIT
UND DEM FRÜHMITTELALTER IN DĄBROWA ZIELONA,
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die auf dem Fundplatz 10/11 in Dąbrowa Zielona (Abb. 1) im September 2006 ausgeführten Arbeiten setzten die Rettungsgrabungen fort, die auf dem durch den Sandabbau gefährdeten Fundplatz seit 2001 geführt wurden. Vier Rettungsgrabungen (Nr. 20, 21, 22 und 23/06) wurden im südwestlichen Teil der Sandgrube angelegt, im bedrohten, doch durch den Sandabbau noch nicht gestörten Gelände (Abb. 2).

Im Bereich der Grabungsfläche 20/06 blieben keine Überreste von Kulturschichten der kaiserzeitlichen und frühmittelalterlichen Siedlungen erhalten, es wurden dagegen Spuren von drei Pfosten erkannt, die eine 5 m lange südsüdöstlich-nordnordwestlich verlaufende Linie bestimmten. Wahrscheinlich war es die Ostkante eines Wohnobjekts (Halbgrubenhaus) mit restlicher Verfüllung. Mit demselben Objekt waren vielleicht innerhalb der Grabungsfläche 21/06 aufgenommene Pfosten Spuren verbunden. In diesem Fall wäre die Südkante des Objektes 6 m lang. Dieses vermutliche Wohnobjekt (etwa Halbgrubenhaus?) ist mit der Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der römischen Spätkaiserzeit in Verbindung zu setzen.

In der Grabungsfläche 22/06 blieb die Sohle der Kulturschicht erhalten (graue, dichte Sanderde etwa 5 cm dick), die von der Bestehungszeit der kaiserzeitlichen und/oder frühmittelalterlichen Siedlung stammte.

Das interessanteste Ergebnis brachte die breit angelegte Grabungsfläche 23/06. Darin blieben keine Überreste der Kulturschicht von kaiserzeitlichen und frühmittelalterlichen Siedlungen erhalten. Es konnten hingegen sechs relativ gut erhaltene Objekte – Überreste von rechteckigen, steinernen Feuerherden aufgenommen werden. Der kleinste Herd maß 40 × 40 cm, das maximale Ausmaß betrug 90 × 180 cm. Die Feuerherde wurden aus unterschiedlich großen Findlingen, vornehmlich von Sandstein und Konglomerat, hingelegt. Alle waren in den gewachsenen Dünensand eingetieft. Intensive Brandschichten unterhalb der Steine und zwischen ihnen belegten, dass die Feuerherde eine Zeit lang benutzt waren, worauf sie absichtlich zugeschüttet werden konnten. Wahrscheinlich gehörten sie einer größeren Anhäufung rechteckiger Feuerherde an, die an dieser Stelle einen südwestlich-nordostöstlich verlaufenden Streifen bilden konnte, der den Siedlungsrand der Przeworsk-Siedlung der römischen Spätkaiserzeit bestimmte. Unterschiedlich große Anhäufungen rechteckiger Feuerherde sind von vielen Fundplätzen der Przeworsk-Kultur bekannt. Ihre Grundfunktion wurde bisher noch nicht eindeutig erörtert. Es ist zu betonen, dass die Anhäufung von rechteckigen, steinernen Feuerherden ein neues Element in den bisherigen Forschungsarbeiten in Dąbrowa Zielona ist.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ NA WCZESNOŚREDNIOWIECZNYM GRODZISKU NA GÓRZE ZAMKOWEJ W BĘDZINIE (STANOWISKO 1), WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W dniach 1–26 sierpnia 2005 roku przeprowadzono uzupełniające badania sondażowe na Górze Zamkowej w Będzinie, pomyslane jako zakończenie trwających od 1991 roku prac na tym stanowisku (ryc. 1). Badania miały na celu wyjaśnienie sposobu i ustalenie stopnia przekształcenia terenu wokół fosy zamkowej w okresie budowy obiektu oraz wpływu tych prac na stan substancji zabytkowej wcześniejszego grodziska.

Eksplorowano trzy sondáže o łącznej powierzchni 34 m². Dwoma z nich przecięto skarpe poniżej zachodniego muru ogrodów parafialnych. Mur ten, co wyjaśniono w latach ubiegłych, jest założeniem całkiem nowym. Podczas badań prowadzonych po jego drugiej stronie, w ogrodzie parafialnym, okazało się, że pierwotny poziom terenu bardzo się w rejonie muru obniża, a obecny poziom powstał poprzez nadsypanie znacznej ilości gruzu wapien-

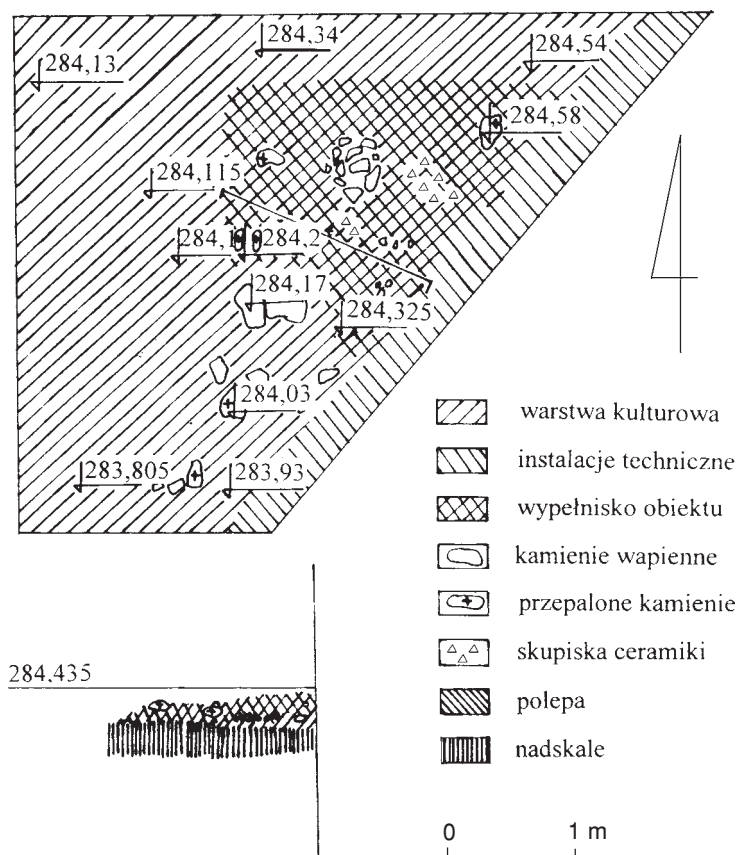

Ryc. 1. Będzin. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

nego. Gruz ten miejscami przemieszany był z ciemną ziemią zawierającą ceramikę wczesnośredniowieczną, stąd przypuszczenie, że pochodzi z terenu grodziska i że został nasypany w czasie prac ziemnych związanych z budową zamku. Badania tegoroczne potwierdziły te supozycje. Okazało się, że zagłębienie nie jest sztucznie drążoną fosą grodową, bo takie przypuszczenia też się pojawiły. Jest natomiast naturalnym stokiem wzgórza z czasów sprzed budowy zamku i ma kontynuację po zewnętrznej stronie muru jako łagodnie opadający stok. W części południowej badanego terenu skarpa została nadsypiana do obecnego poziomu ponad 4-metrową warstwą gruzu. Gruz został pozyskany w trakcie drążenia fosy zamkowej, o czym świadczą znajdujące w nim zabytki. W przymieszkach

ciemnej warstwy osadniczej, która również w nim występuje, znajdowano zarówno ceramikę wczesnośredniowieczną, jak i łupkę na wtórnym złożu, co świadczy, że ziemia ta została przemieszczona z terenu grodziska. Wyniki pomiarów dokonanych w tegorocznych sondażach wskazują, że gruzu wapiennego i ziemi z miejsca, gdzie powstała zamkowa fosa, „pozbywano się”, podwyższając jej zewnętrzne brzegi. Mniej tego nadkładu wykryto na kulminacji wzgórza – do 2 m, znacznie więcej w partiach niższych – ponad 4 m.

Na kulminacji wzgórza, w założonym tu ponad fosą zamkową sondażu, odkryto w warstwie kulturowej pod gruzem resztki wczesnośredniowiecznego obiektu typu produkcyjnego (ryc. 2). Obiekt miał kształt nieregularnego prostokąta. Nie bez znacze-

Ryc. 2. Będzin, Góra Zamkowa. Plan i profil obiektu 1

nia jest fakt, że to kolejny odkryty na wzgórzu obiekt produkcyjny. Nie odkryto tutaj obiektów mieszkalnych, jeżeli założyć, że odkryta na stoku południowym słupowa chata była rzeczywiście sezonowa¹.

Obiekt o wymiarach 2 × 2,5 m (ten drugi niepełny, ponieważ nie odkryto całości) jawi się jako warstwa gliniastej, zbitej ziemi z pozostałościami spaleniska w postaci węgla drzewnego i drobnych, przepalonych kamieni. Prócz tego z wypełniska wydobyto: rudę żelaza, grudki fioletowawej, ziarnistej substancji, grudy polepy i fragmenty ceramiki. Próbkę rudy i nieznanej substancji pobrano i oddano do analizy geochemicznej na Wydziale Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego w Sosnowcu. Ruda żelaza okazała się w przeważającej części hematytem z pewnym, niewielkim udziałem maghemitu, co mogłoby wskazywać na działanie ognia, a więc przepażenie surowca. Ziarnista substancja to żużel hutniczy, a ponieważ znaleziono tego spore ilości, dlatego należałoby wnioskować, że nie są to resztki odpadu przeniesione z wytopionym żelazem na miejsce dalszej obróbki, ale że to właśnie opisywany obiekt był piecem do wytopu żelaza². Dwa wyraźne zagłębienia pozostałe w podłożu po eksploracji obiektu w okolicach jego narożników zdają się wskazywać, że mógł być zadaszony. Pobraną z pieca próbkę węgla drzewnego wysłano do

laboratorium Instytutu Geochemii Ukraińskiej Akademii Nauk w Kijowie. Przeprowadzone badanie metodą C¹⁴ pozwoliło określić wiek obiektu na lata 760–990, a więc na okres funkcjonowania grodu plemiennego³. Obiektu nie wyeksplorowano w całości ze względu na obecność wyasfaltowanej alejki parkowej, stąd przypuszczenie, że jego długość przekraczała zapewne 2,5 m.

Tegoroczne badania potwierdziły kilka z poczynionych wcześniej obserwacji dotyczących grodziska. Budowa fosy zamkowej zniszczyła całkowicie tę część grodu. Widoczne dzisiaj formy terenu wokół fosy powstały w wyniku spiętrzenia gruzu wapiennego podczas tej budowy. Użytkowanie terenów na kulminacji wzgórza miało charakter gospodarczy. Było to produkcyjne zaplecze grodu. Natrafia się tam najczęściej na obiekty produkcyjne, gdzie proces produkcji związany jest z użyciem ognia, co też przemawiałoby za zamysłem „odsunięcia” ich od miejsc zamieszkałych. Badania na terenie grodziska zostały ukończone. Nie wyklucza się prób podjęcia badań na terenie domniemanego podgrodzia u podnóża Góry Zamkowej po stronie południowej. Spalenie się budynków w tej części kwartału przyrynkowego oraz istniejące projekty zagospodarowania tych terenów w celach sportowo-rekreacyjnych mogłyby uczynić ten zamysł realnym.

PRZYPISY

¹ A. Rogaczewska, *Wyniki badań na wczesnośredniowiecznym grodzisku na Górze Zamkowej w Będzinie, województwo śląskie. Stanowisko 1*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, Katowice 2006, s. 142–143, ryc. 2.

² G. Bzowska, *Analiza mineralogiczna próbek archeologicznych z Będzina oraz L. Lewińska-Preis, Analiza geochemiczna próbek archeologicznych z Muzeum Zagłębia w Będzinie*, Sosnowiec 2005, archiwum Muzeum Zagłębia w Będzinie, maszyn.

³ M.M. Kovalyukh, *Rezultaty radiouglegevogo datuvan'ja*, Kyiv, 2005, archiwum Muzeum Zagłębia w Będzinie, maszyn.

ZPRÁVA O VÝZKUMU NA RANĚSTŘEDOVĚKÉM HRADISKU
NA ZAMECKÉ HOŘE V BĚDZINU (LOKALITA 1), SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Doplňující sondážní výzkum na Zámecké hoře v Bědzinu uzavřel archeologické aktivity, které na lokalitě probíhaly od r. 1991 (obr. 1). Cílem výzkumu bylo objasnit povahu a stanovit rozsah změn terénu okolo hradního příkopu v době výstavby tohoto objektu a vlivu výstavby na stav dochování pozůstatků někdejšího hradiska.

Byly položeny tři sondy. Dvě z nich přešly svah v místech pod západní stěnou farských zahrad. V jižní části zkoumaného terénu byl svah zvýšen do dnešní úrovně nasypáním více než 4 metrové vrstvy rumoviska. Rum byl získán při hloubení zámeckého příkopu, o čemž svědčí nalezené pozůstatky. V útržcích tmavé sídlištní vrstvy, která v něm také vystupuje, byla nalezena v sekundárním uložení jak raněstředověká, tak i lužická keramika, což svědčí o tom, že tato hlína sem byla přemístěna z území hradiska. Méně této nadložní vrstvy – do mocnosti 2 m – přikrývalo vrchol kopce.

Na vrcholu, v sondě položené zde na úrovni příkopu, byly pod rumem objeveny zbytky raněstředověkého výrobního objektu (obr. 2). Objekt měl tvar nepravidelného obdélníku. Z výplně byly získány: dřevěné uhlí, přepálené kameny, železná ruda, hrudky nafialovělé, zrnité hmoty, hroudy mazanice a fragmenty keramiky. Vzorky rudy a neznámé hmoty byly předány ke geochemické analýze na Fakultu přírodních věd Slezské univerzity (Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego) v Sosnowci. Převážnou část železné rudy představoval hematit. Zrnitá hmota je hutnickou struskou a popisovaný objekt druhem pece na tavení železa. Vzorek dřevěného uhlí z pece byl poslán do laboratoře Ústavu geochemie Ukrajinské Akademie věd v Kyjevě. Analýza, provedená metodou C¹⁴, určila stáří objektu mezi léta 760–990.

Výstavba hradního příkopu úplně zničila tuto část hradiska. Využívání terénu na vrcholku kopce mělo hospodářský charakter. Bylo zde výrobní zázemí hradiska.

Aleksandra Rogaczewska

EIN BERICHT VON DEN FORSCHUNGEN AM FRÜMITTELALTERLICHEN
BURGWALL AUF DEM SCHLOSSBERG (GÓRA ZAMKOWA) IN BĚDZIN
(FUNDPLATZ 1), SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Ergänzende Sondagegrabungen auf dem Schlossberg (Góra Zamkowa) in Bědzin wurden zum Schluss der Arbeiten durchgeführt, die auf diesem Fundplatz seit 1991 stattfanden (Abb. 1). Die Forschungen setzten sich zum Ziel die Ermittlung, auf welche Weise und inwieweit die Errichtung des Schlosses das Gelände um

den Schlossgraben herum bei dem Bau des Objekts umgestaltet hatte sowie wie jene Maßnahmen den Zustand der Fundsubstanz der früheren Burg beeinflusst hatten.

Es wurden drei Sondagegrabungen angelegt. Zwei davon schnitten die Böschung unterhalb der westlichen Mauer der Pfarreigärten durch. Im südlichen Teil des er-

forschten Arealen war die Böschung bis zum heutigen Niveau mit einer 4-Metermächtigen Schuttschicht überschüttet worden. Der Schutt stammte aus dem ausgehobenen Schlossgraben, was die dort gewonnenen Funde belegen können. In der beigemischten dunklen Siedlungsschicht, die dort auch auftritt, konnte sowohl mittelalterliche als auch die verlagerte Lausitzer Keramik gefunden werden, was beweisen kann, dass die Erde von der Burg übertragen wurde. Eine kleinere Menge dieser Überschüttung wurde im Höhepunkt des Bergs entdeckt – bis 2 m.

Auf dem Berggipfel konnten in der oberhalb des Schlossgrabens angelegten Sondagegrabung unter Schutt Überreste eines Produktionsobjektes (Abb. 2) entdeckt werden. Das Objekt wies die Form eines unregelmäßigen Rechtecks auf. Aus seiner Verfüllung stammten: Holzkohle, durchgebrannte Steine, Eisenerz, Klumpen

von violetter, körnigem Stoff, Lehmbewurfbrocken und Keramikfragmente. Die Proben von Eisenerz und unbekanntem Stoff wurden entnommen und einer geochemischen Analyse an der Fakultät der Erdkunde der Schlesischen Universität in Sosnowiec unterzogen. Das Eisenerz erwies sich in überwiegender Teil Hämatit, der körnige Stoff Eisenschlacke und das angesprochene Objekt war einer Art Verhüttungssofen. Eine entnommene Probe Holzkohle wurde ans Laboratorium des Instituts für Geochemie der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in Kiew geschickt. Die Untersuchung mit der ^{14}C -Methode ließ die Zeitstellung des Objekts in die Jahre 760–990 setzen.

Der ausgehobene Schlossgraben zerstörte vollständig diesen Teil der Burganlage. Das Gelände am Berggipfel wurde wirtschaftlich, als Produktionsbasis der Burg benutzt.

SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA WCZESNÓŚREDNIOWIECZNEJ OSADZIE W WILKOWIE (STANOWISKO 18), WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Stanowisko 18 w Wilkowie położone jest na piaszczystym wzniesieniu we wschodniej części wsi, w odległości około 750 m na północ od szosy Namysłów–Oleśnica i około 375 m na wschód od głównej drogi biegnącej przez Wilków w kierunku Idzikowic i Pągowa, przy południowej krawędzi piaskowni (ryc. 1). Stanowisko to zostało odkryte przypadkowo w grudniu 2003 roku, kiedy to dwaj uczniowie szkół

średnich, mieszkańcy Wilkowa, przekazali pracownikom Muzeum Archeologicznego Oddział Muzeum Miejskiego we Wrocławiu materiał zabytkowy zebrany u podnóża ściany piaskowni znajdującej się niedaleko drogi biegnącej od środka wsi w kierunku wschodnim. W wyniku kwerendy archiwalnej, przeprowadzonej przez pracownika muzeum, stwierdzono, że stanowisko nie było znane przed rokiem 1945.

Ryc. 1. Wilków. Lokalizacja stanowiska 18. Skala 1:25 000

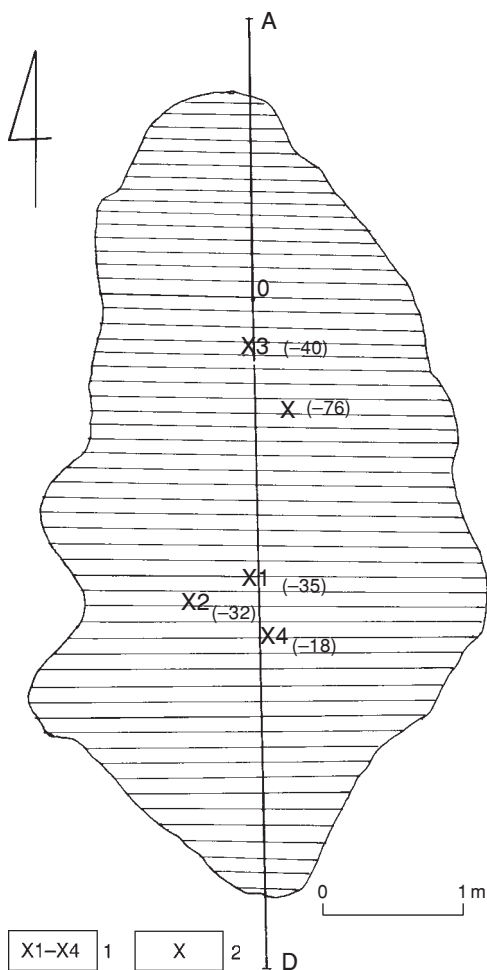
Również w archiwaliach powojennych brak jakiegokolwiek informacji na jego temat. W dniu 24 stycznia 2004 roku zabytki: 76 fragmentów naczyń wczesnośredniowiecznych, zostały przekazane Wojewódzkiemu Urzędowi Ochrony Zabytków w Opolu.

Podczas inspekcji stwierdzono, że prawdopodobnie została naruszona jama, bądź jamy, w południowej ścianie piaskowni, w której obecnie wybierany jest piasek dla celów gospodarczych. Informacje uzyskane już w trakcie badań ratowniczych mówiły o eksploatacji piasku w tym miejscu na dużą skalę w latach 50-tych ubiegłego wieku i niewykluczone, że już wówczas doszło do zniszczenia pewnej partii stanowiska.

Badania ratownicze przeprowadziły autorki niniejszego sprawozdania, w dniach 13 sierpnia – 24 września 2005 roku, na zlecenie Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Ich głównym celem było wyeksplorowanie obiektu, lub obiektów, naruszonego podczas wybierania piasku. Po oczyszczeniu południowej ściany wybierzyska, na odcinku o długości 15 m, stwierdzono, że w ścianie rysowała się tylko pozostałość jednej jamy, którą oznaczono numerem 1. Wzdłuż stoku, który dokładnie oczyszczono i wyeksplorowano, na powierzchni 20 m² zalegała jej zawartość, która runęła podczas wybierania piasku. W odległości 11–1,4 m od ściany wybierzyska zarysowała się pozostałość dolnej części jamy, co pozwoliło na określenie jej maksymalnej głębokości, która wynosiła 1,7 m licząc od stropu.

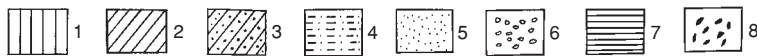
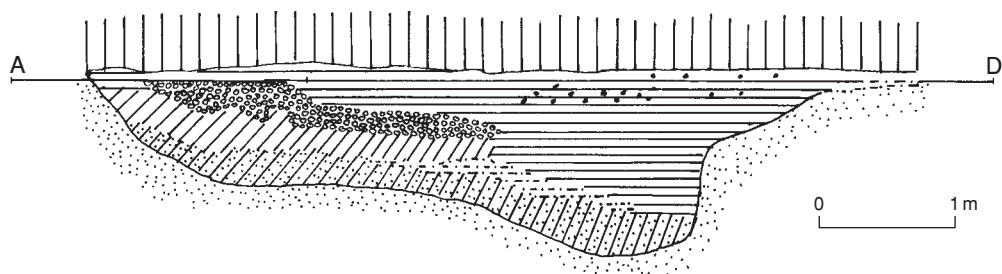
Prawdopodobnie z jamy 1 pochodziły fragmenty naczyń znalezione przez uczniów w 2003 roku. W celu wyeksplorowania ewentualnych kolejnych obiektów znajdujących się przy krawędzi piaskowni, które mogłyby ulec zniszczeniu podczas dalszej, dzięki eksploatacji piasku, założono wykop I usytuowany osią dłuższą wzdłuż krawędzi wybierzyska. Wykop I, o początkowych wymiarach: 2,5–2,8 × 10 m, poszerzono następnie o 4 m w kierunku południowym, na odcinku 3 m, w związku z odsłonięciem w jego wschodniej części kolejnej jamy, oznaczonej numerem 2 (ryc. 2, 3). Tym samym łączna powierzchnia wykopu I wyniosła 36 m².

Wykop I założono tylko w obrębie nieużytku, położonego wzdłuż krawędzi wybierzyska, ponieważ nie uzyskano zgody właściciela na prowadzenie badań w obrębie działki uprawnej, przylegającej do nieużytku od południa.

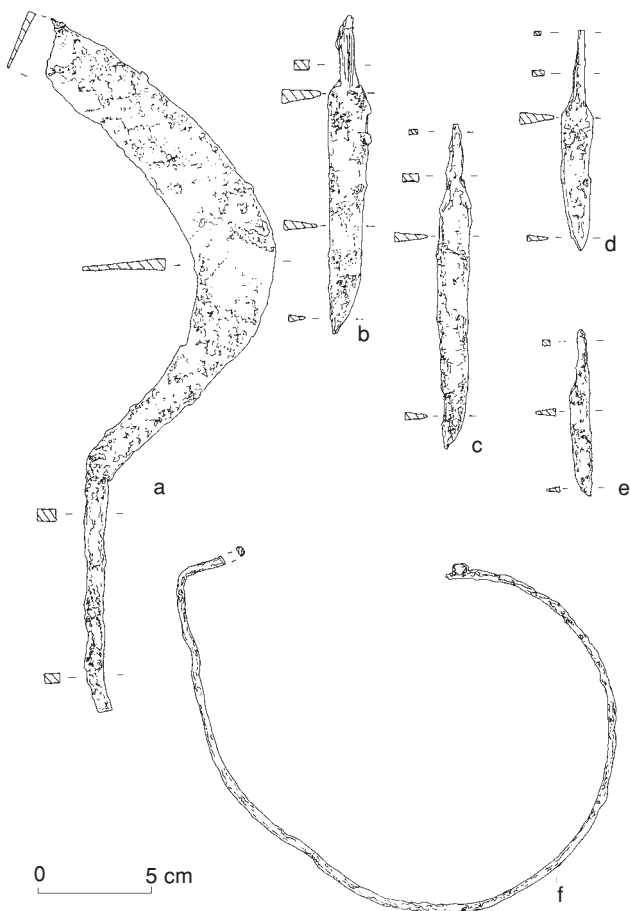

Ryc. 2. Wilków, stanowisko 18. Jama 2. Rzut poziomy na głębokości 0,3 m. Legenda: 1 – noże, 2 – sierp

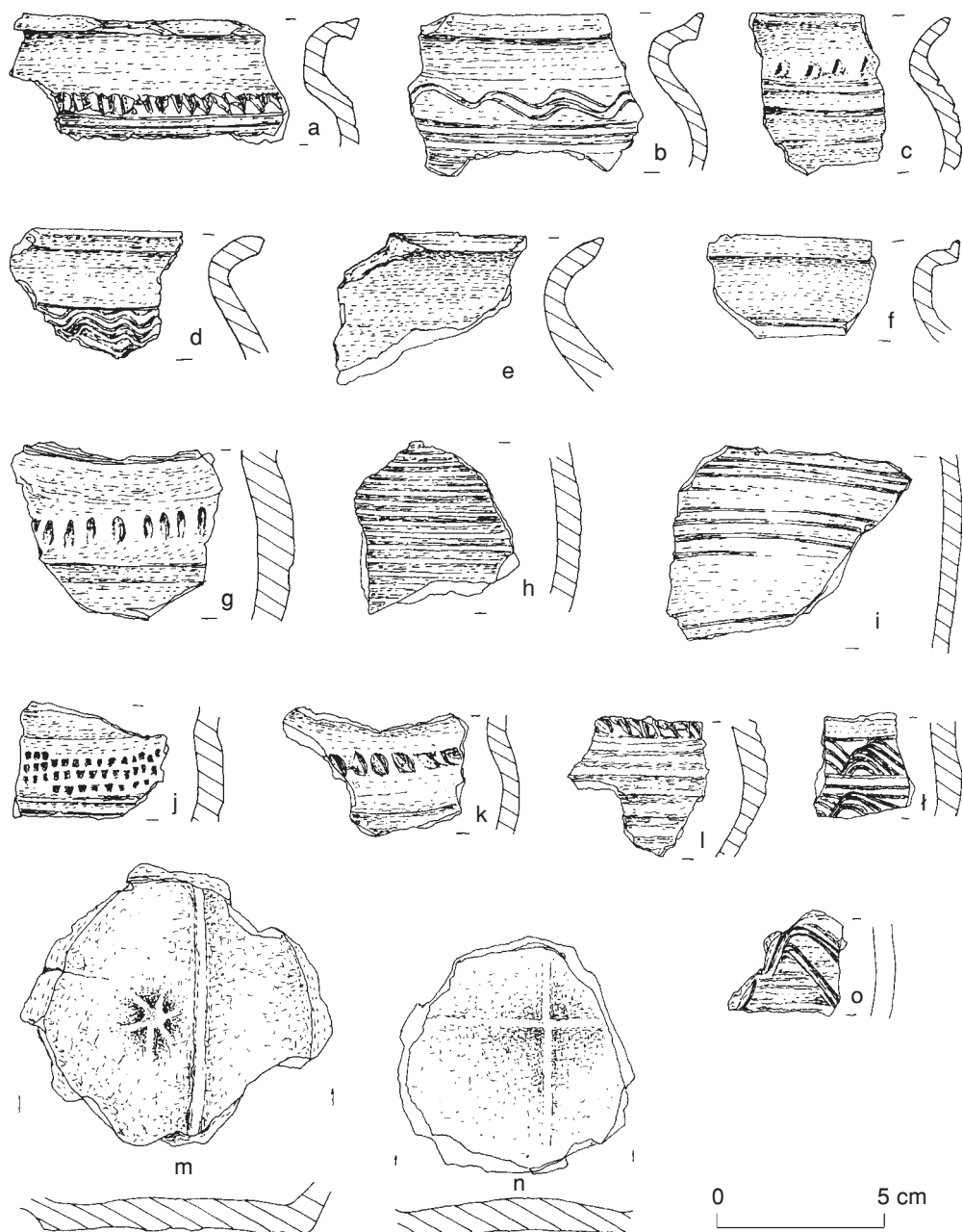
Zarówno zachowany fragment jamy 1, jak i jama 2 zalegały poniżej warstwy zbitego, porośniętego perzem humusu o miąższości około 0,3 m. Obydwie jamy zinterpretowano jako pozostałości obiektów gospodarczych.

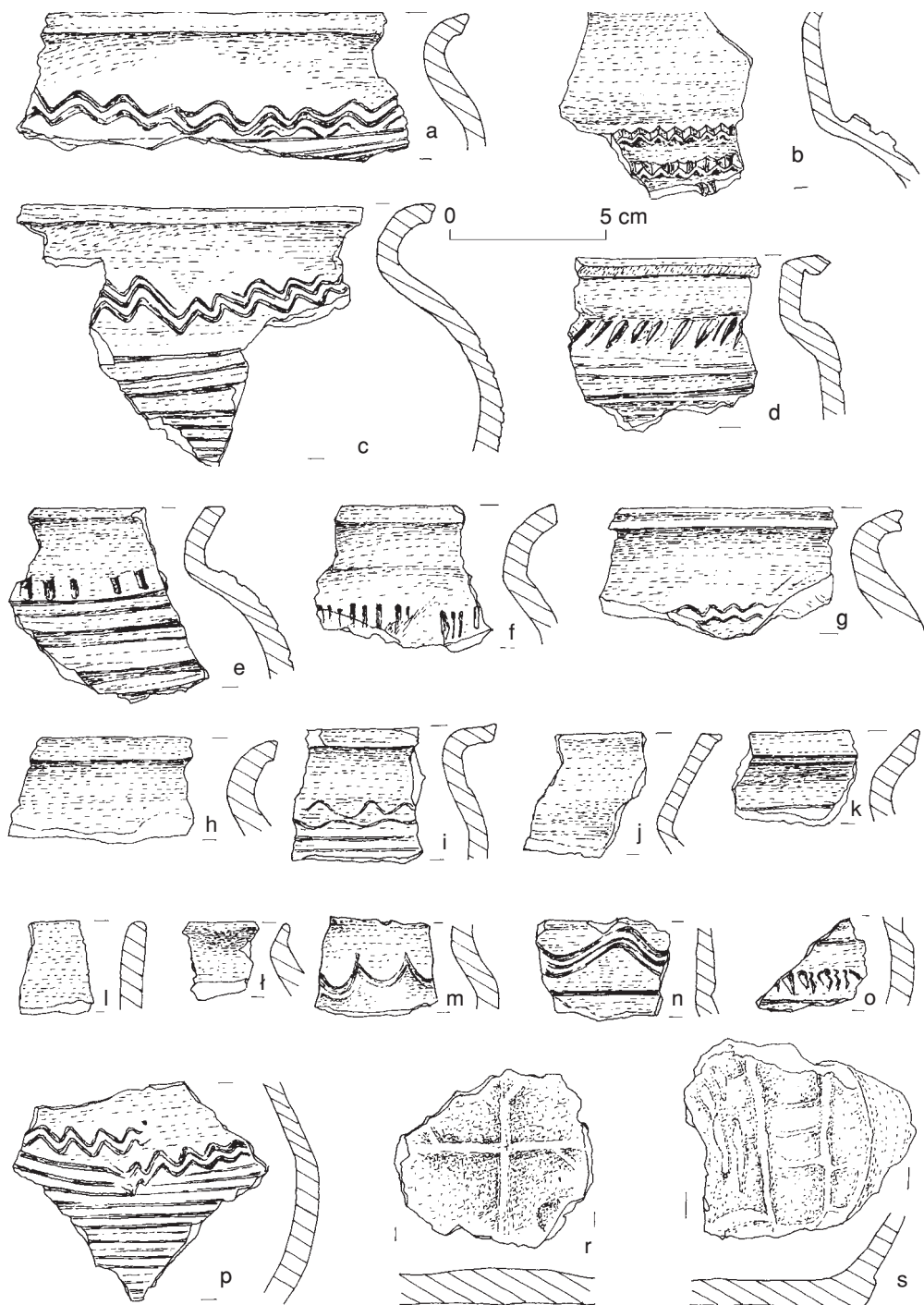
Ryc. 3. Wilków, stanowisko 18. Jama 2. Przekrój pionowy na linii północ-południe. Legenda: 1 – warstwa orna, 2 – zbita, szarobrunatna próchnica, 3 – szarobrunatna próchnica z dużą domieszką piasku, 4 – piasek z niewielką domieszką próchnicy, 5 – calec, 6 – żwir, 7 – ciemnobrunatna próchnica z niewielką domieszką piasku, 8 – grudki polepy

Ryc. 4. Wilków. Stanowisko 18. Jama 2: a – sierp żelazny, b–e – noże żelazne, f – obręcz żelazna

Ryc. 5. Wilków, stanowisko 18. Jama 1. Wybór ceramiki

Ryc. 6. Wilków. Stanowisko 18. Jama 2. Wybór ceramiki

W wyniku badań pozyskano ponad 2000 fragmentów naczyń wykonanych przy użyciu koła garncarskiego, zdobionych dookólnymi liniami rytymi, liniami falistymi oraz ornamentem stempelkowym (ryc. 5, 6), 4 noże żelazne, żelazną obręcz, sierp żelazny (ryc. 4), fragment przęślika oraz dużą ilość kości zwierzęcych.

Odkryte podczas badań ratowniczych jamy są pozostałościami wczesnośredniowiecznej osady, która została usytuowana na piaszczystym wzniesieniu w pobliżu niewielkiej rzeczki Jaskółki przepływającej u jego podnóża od stron północnej i zachodniej. Uzyskany w wyniku badań materiał zabytkowy datuje osadę na XI–XII wiek.

Elwira Holc, Ewa Matuszczyk

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA RANĚŠTŘEDOVĚKÉM SÍDLIŠTI VE WILKOWĚ (LOKALITA 18), OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Lokalita 18 ve Wilkowě se nachází na písčité vyvýšenině ve východní části vsi, ve vzdálenosti cca 750 m na sever od silnice Namysłów–Oleśnica a cca 375 m na východ od hlavní cesty, běžící přes Wilków směrem na Idzikowice a Pağów, u jižního okraje pískovny (obr. 1).

Lokalita byla náhodně objevena v prosinci 2003. Tehdy dva středoškolské studenty, obyvatelé Wilkova, odevzdali pracovníkům Archeologického muzea – oddělení Městského muzea ve Vratislavi (Muzeum Archeologiczne – Oddział Muzeum Miejskiego we Wrocławiu) nálezy, sebrané u paty stěny pískovny, nacházející se nedaleko cesty, která vede ze středu vsi východním směrem.

Cílem záchranného výzkumu, provedeného v roce 2005, bylo prozkoumat objekt či objekty, narušené během těžby písku. Po začistění jižní stěny písečníku bylo zjištěno, že na úseku stěny v délce 15 m se

rysoval pouze pozůstatek jedné jámy (č. 1). Na svahu ležela její výplň, která se zřítíla během dobývání písku.

S cílem prozkoumat případné objekty, nacházející se u okraje pískovny, které by mohly být zničeny během další „divoké“ těžby písku, byla položena sonda, situovaná delší osou podél okraje písečníku. V její východní části byla odkryta další jáma (č. 2) (obr. 2, 3). Obě jamy byly interpretovány jako pozůstatky hospodářských objektů.

Při výzkumu bylo získáno více než 2000 fragmentů nádob, vyrobených na hrnčířském kruhu, zdobených obvodovými liniemi, vlnicemi a kolkovaným ornamentem (obr. 5, 6), čtyři železné nože, obruč, železný srp (obr. 4), fragment přeslenu a velké množství zvířecích kostí.

Jámy, objevené během výzkumu, jsou pozůstatkem raněštrodoověkého sídliště. Nálezy získané při výzkumu datují sídliště do 11.–12. stol.

EIN BERICHT VON DEN RETTUNGSGRABUNGEN
AUF DER FRÜHMITTELALTERLICHEN SIEDLUNG IN WILKÓW
(FUNDPLATZ 18), WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Der Fundplatz 18 in Wilków liegt auf einer sandigen Erhebung im östlichen Teil des Dorfs, in einer Entfernung etwa 750 m nördlich der Chaussee Namysłów-Oleśnica und etwa 375 m östlich der Hauptstraße, die über Wilków in Richtung Idzikowice und Pagów verläuft, an der südlichen Kante einer Sandgrube (Abb. 1).

Der Fundplatz wurde im Dezember 2003 zufällig entdeckt, als zwei Schüler der Oberschulen, Einwohner von Wilków, den Mitarbeitern des Archäologischen Museums des Stadtmuseums Breslau am Fuß der sich nicht weit von der Straße, die von der Dorfmitte in östlicher Richtung verläuft, befindlichen Sandgrubenwand gesammelte Funde überwiesen.

Die im Jahre 2005 durchgeführten Rettungsgrabungen setzten sich zum Ziel, das eine oder die beim Sandabbau gestörten Objekte zu erkennen. Nachdem die Südwand der Sandgrube in einem Abschnitt von 15 m geputzt worden war, erwies sich, dass darin Überreste nur einer Grube (Nr. 1) sichtbar wurden. Am Abhang entlang lag

ihre Füllung, die beim Sandabbau herabgestürzt ist.

Um die eventuellen weiteren Objekte an der Sandgrubenkante, die beim späteren wilden Sandabbau vernichtet werden könnten, zu erkennen, wurde eine Grabungsfläche mit der Achse längs der Grubenkante angelegt (Abb. 2, 3). In ihrem östlichen Teil kam eine weitere Grube (Nr. 2) zum Vorschein. Die beiden Gruben sind als Überreste von Wirtschaftsobjekten zu deuten.

Im Ergebnis der Untersuchungen konnten über 2000 Fragmente auf einer Töpferscheibe gedrehter Gefäße geborgen werden, die mit umlaufenden Ritzlinien, Wellenlinien sowie Stempelornament verziert waren (Abb. 5, 6), überdies vier Eisenmesser, ein Reifen, eine Eisensichel (Abb. 4), ein Fragment eines Spinnwirtels sowie eine Menge von Tierknochen.

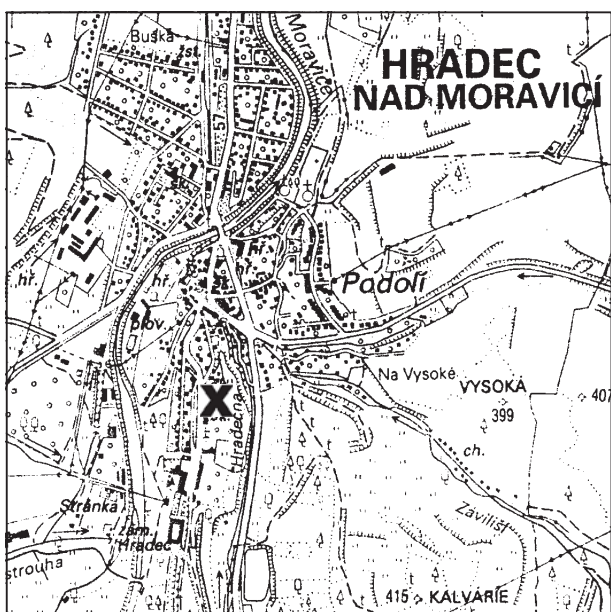
Die bei den Untersuchungen freigelegten Gruben sind Überrest einer frühmittelalterlichen Siedlung. Der Befund lässt die Siedlung ins 11.–12. Jh. datieren.

VÝZKUM NA OSTROŽNĚ V HRADCI NAD MORAVICÍ
– DÍLČÍ POZNATKY K PRAVĚKÉMU A SLOVANSKÉMU
OSÍDLENÍ NA PARCELE 1414/1 U CÍRKEVNÍ
ŠKOLY SV. LUDMILY, OKRES OPAVA

1. Poloha lokality, geomorfologický a geologicko-pedologický popis

Zkoumaná lokalita se nalézá na vysoké a protáhlé ostrožně, orientované delší osou ve směru sever–jih, která je ze západní strany obtékána vodním tokem řeky Moravice a ze strany východní potokem zvaným Hradečná. Komunikacně je tato poloha v současnosti přístupná od severu (v tomto místě se opyš, která je dnes přírodními vlivy i lidskou činností značně erodovaná, sklání do

inundace obou vodotečí), po ulici Zámecké. Areál Církevní školy se nachází při její východní straně a v těsném jižním sousedství od místa, kde do této ulice ústí úzká ulička Na hrobkách (obr. 1). Geomorfologicky patří hradecká ostrožna do provincie Česká vysočina, soustavy Sudetské, pod-soustavy Východní Sudety, celku Nizký Jeseník a podcelku Vítkovská vrchovina¹. Geologický fundament zkoumané lokality vznikl v období prvohor (spodní karbon)

Obr. 1. Hradec nad Moravicí – Cirkevní škola sv. Ludmily. Poloha lokality. Měřítko 1:25 000

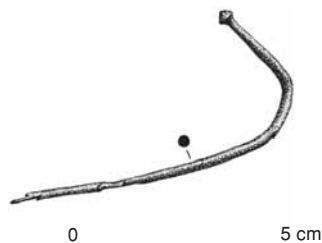
a je tvořen souvrstvím hradeckých drob s podílem břidlic. Podloží je překryto chudou hlinitopísčitou půdou převážně hnědého zbarvení, jejíž mocnost je v závislosti na terénních podmínkách značně proměnlivá, obecně však výjimečně překračuje 30–35 cm. Místně se v ní vyskytují jílovité souvky.

2. Historie naleziště

Většina archeologických výzkumů, které byly v minulosti na hradecké ostrožně prováděny, se vztahovala k prostoru dnešního zámekového komplexu, který překryl původní přemyslovské hradiště a středověký hrad. Tato poloha je však od lokality při Církevní škole poměrně značně vzdálená jižním směrem a nachází se v terminální části ostrožny, která zde pozvolna přechází v hřbet jednoho z výběžků Nízkého Jeseníku. Známé výzkumy zde byly prováděny od druhé půle 50. let², sporadicky v následujících deceniích³, hlavně však v souvislosti s rozsáhlou rekonstrukcí tzv. Bílého zámku v 80. a 90. letech minulého století⁴. Tyto výzkumy zásadním způsobem přispěly zejména k poznání fortifikačních struktur slovanského hradiště a pozdějšího přemyslovského hradu. Byly objeveny do skály vytesané příkopy – tři v prostoru mezi Červeným a Bílým zámkem, jeden v nádvoří Bílého zámku a jeden 126 m na jih od jižního křídla Bílého zámku. Vedle těchto pěti příkopů, které nebyly současné (jeden identifikován jako halštatský – P4, tři patrně slovanské bez bližšího chronologického upřesnění – P2, P3, P6, jeden slovanský – mladohradištní – P5), uveďme ještě příkop dodnes dochovaný v jižním sousedství kostela sv. Petra a Pavla (pravděpodobně pravěký – P1) a potom poněkud problematický příkop P7, který je situován poměrně daleko na jih od „hradní“ polohy, u nějž není ani jisté, zda nejde pouze o přírodní útvar.

Archeologické výzkumy se však v minulosti dotkly i míst v blízkém okolí Církevní školy. Nejdříve to byly blíže nedatované (snad 20. léta minulého století) terénní úpravy v prostoru ulice Na hrobkách, při nichž byl údajně zachycen slo-

vanský kostrový hrob bojovníka. Informaci o tom přinesl v roce 1973 Jiří Pavelčík, kterému několik nálezů – mj. hrot železného kopí a dvě kování, údajně z rakve – předal ředitel místní základní školy, pan J. Holuša⁵. Následoval výzkum Borise Novotného v roce 1956, který položil svou sondu III na sousedním, severněji ležícím pozemku. Výsledkem 20 m dlouhé sondy byl objev do skalního podloží zahloubené obdélníkovité struktury o rozměrech 550 × 200 cm, kterou Novotný na základě keramiky ze zásypu interpretoval jako slovanskou zemnici z 10. století. Lze jen litovat, že sonda nebyla pečlivěji zaměřena, a tak jsme odkázáni pouze na publikovaný schematický plánec a autorovo sdělení, že se sonda nalézala „ve vzdálenosti 470 m severovýchodně od průčelí zámekové budovy“.⁶ V roce 1997 pak byla zkoumána přímo parcela 1414 u církevní školy⁷. Přes poměrně

Obr. 2. Hradec nad Moravicí – Církevní škola sv. Ludmily. Bronzová jehlice

rozsáhlý, dopředu neohlášený, devastáční zásah v ploše budovaného sportovního hřiště, podařilo se při následném záchraném archeologickém výzkumu zachytit a zdokumentovat část narušených situací. Kromě keramických zlomků z kulturní vrstvy náležející do slezské fáze lužických popelnicových polí a bronzové jehlice z dvojkonickou hlavicí z téhož období (obr. 2), zde byly zachyceny stopy intenzivního slovanského osídlení ze středohradištního i mladohradištního období. Vedle bohatých kulturních souvrství tu byly zachyceny i objekty – dvě pece (jedna středohradištní a druhá patrně z období popelnicových polí), ohniště s kamenným obložением, čtyři kúlové jámy a zejména hrob sedmi až osmiletého dítěte, pohřbeného bez

hrobové výbavy, který byl podle keramického střepu v zásypu datován do mladohradištního období.

V letech 1999 a 2000 byl na sousední, jižní parcele 1411 proveden rozsáhlý plošný předstihový výzkum, který kromě zdokumentování dalších (slovanských i z doby popelnicových polí pocházejících) aktivit přinesl vynikající nález kompletně vybaveného středohradištního bojovníckého hrobu⁸.

3. Archeologické situace a učiněná zjištění

Akce 50–06 opavského pracoviště Archeologického ústavu AV ČR v Brně byla na pozemku Církevní školy sv. Hedviky vyvolána výstavbou nového oplocení parcely 1414/1, která v současnosti slouží jako sportovní hřiště. Dokumentované situace se nacházely v prostoru nově budovaného plotu, tedy přesně na hranici mezi parcelami č. 1414/1 a 1411.

Práce na výstavbě nového oplocení započaly odebráním humusovitého krytu celého hřiště, aby nebyl zbytečně znehodnocen pojiždějící těžkou technikou. Jelikož tato plocha byla prozkoumána již v roce 1997 a kryt nad podloží je recentní navážkou, nehrozilo při této činnosti žádné narušení intaktních archeologických situací. Pozornost byla věnována přednostně obvodu parcely, kde pro horší přístupnost techniky bylo i v roce 1997 zachyceno nejvíce pozůstatků archeologických souvrství a na severní straně dokonce i objekty (pece, hrob). Protože k severu klesající svah ostrožny byl již v minulosti terasovitě planýrován a sousední (jižní) parcela 1411 je proti dotčené parcele 1414/1 podstatně výše, byl na této straně pletivový plot postaven na kamenné zídce, tvořené z nasucho poskládaných kamenných bloků. Po odstranění pletiva a rozebrání místy zborcené základové zídky vznikl na rozhraní parcel díky rozdílným výškám povrchu přirozený profil, který byl archeologicky začištěn a prozkoumán. Jižní hranice parcely 1414/1 byla jediným místem, kde bylo možno provádět průzkum, neboť na straně východní (svah do údolí potoka Hradečná)

byl terén nově zpevňován schodovitým terasováním (zeminy zde byly naopak přísypávány) a na straně severní byly jen vrtány malé díry pro zabetonování nových plotových sloupků. Na jižní straně parcely byla u plotu v roce 1997 shrnutá a nepotřebná zemina zformována do terasovitého valu, který kopíroval jižní hranici a v podstatě z vnitřní strany fixoval bortící se plotovou zídku. Mocnost tohoto násypu narůstala směrem západním (tedy k zadnímu traktu budovy školy), naopak směrem východním dlouhým spádem vyklíňoval do okolního terénu. Protože nově budována kamenná zídka byla technicky řešena složitěji, bylo nutno zmíněný násyp v celé délce snížit o cca 50 cm. Přestože bylo jasné, že případný dochovaný archeologický materiál se v tomto tělese nalézá v sekundárním uložení, byly tyto práce bedlivě sledovány. Jednak aby byly případné nálezy vysbírány, jednak proto, že v oblasti začátku násypu došlo k jeho úplnému odstranění a bylo možno prozkoumat situaci pod ním. Hypoteticky zde mohla být náspelem zakonzervována archeologická situace, která v roce 1997 unikla zničení.

Z toho důvodu byly v těchto místech před úplným odebráním zmíněné navážky položeny dvě menší archeologické sondy S1 a S2 o rozměrech 120 x 100 cm. Z hlediska nemovitých objektů však byly obě sondy negativní, podle předpokladu vydaly jen keramické nálezy rozličného stáří v sekundárním uložení, s výjimkou vrstvičky těsně nad podloží, která dle očekávání obsahovala sporadické keramické zlomky náležející halštatské fázi lužických popelnicových polí. K vyhledávání případných kovových artefaktů byl nasazen i detektor kovů, vzhledem k značnému množství zlomků z rozpadlého pletiva bylo však jeho využití značně problematické a nepřineslo žádný relevantní nález.

Situace na profilu, který byl odhalen po destrukci původní kamenné zídky, byla po jeho začištění následující: prakticky v celé délce byl zásyp materiálově i barevně téměř totožný – hnědošedá písčitá hlína byla silně prorostlá kořeny thují, které na sousední parcele vytvářely živý plot, místně byla

prostoupěna většími kameny z původní zidky či dřívějších terasových úprav a na některých místech doplněna stavebním odpadem, pocházejícím z novověkých úprav blízké zástavby. Homogenita svrchní vrstvy terénu je nepochybně důsledkem dřívějšího zemědělského využívání pozemku. Pouze na třech místech byly na profilu zaznamenány nápadné zahloubeniny do linie podloží. Zda se však jedná o pozůstatky zahloubených objektů, či přirozené deprese, nelze bez plošného výzkumu jednoznačně rozhodnout. Zahloubeniny obdržely evidenci čísla 500, 501 a 502.

Objekt 500 je z hlediska své morfologie nejproblematictější. Na profilu se jevil jako dlouhá (cca 440 cm), velmi zvolna se prohlubující deprese bez zřetelnějších lomů stěn. Nad jeho maximální hloubkou dosahovala mocnost kulturní vrstvy cca 55 cm, zatímco při západním i východním „vyústění“ jen asi 34, respektive 24 cm. Obrys objektu nebyl patrnější ani v začistěné ploše před profilem. Dvě zahloubeniny zachycené v tomto prostoru byly svým charakterem značně odlišné. Zatímco západnější připomínala regulérní křivou jámu o průměru 40 cm a hloubce 30 cm, východní připomínala spíše přirozenou terénní depresi. Střed zahloubeniny se na profilu nacházel ve vzdálenosti 1620 cm od jihovýchodního nároží školní budovy. V zásypu nalezený keramický materiál nebyl chronologicky jednotný, vedle vrcholně středověkých střepů a novověké kontaminace se zde v poměrně bohaté míře vyskytovala keramika, kterou lze na základě známých analogií z blízkého okolí datovat do 10.–11. století.

Objekt 501 se na profilu jevil jako trychtýřovitá zahloubenina s povlovnými stěnami, do podloží zahloubená maximálně 30 cm. Její dno, které bylo v podloží patrné i před profilem, dosedalo na pevný skalnatý podklad a jeho průměr činil 39 cm. Ústí zahloubeniny bylo na profilu široké cca 120 cm. Střed objektu se nacházel v linii parcelní hranice ve vzdálenosti 580 cm od jihovýchodního nároží školy. Stratigrafie objektu byla velmi jednoduchá: pod 5–10 cm mocnou vrstvou drnu se nacháze-

la šedohnědá hlinitopísčítá půda, promísená drobnými i většími kameny, zlomky cihel a popele. Mocnost této vrstvy činila cca 75–80 cm. Na rozhraní mezi ní a spodní tmavší kulturní vrstvou, která vyplňovala i vlastní objekt, se vyskytovala výrazná kumulace větších kamenů. Vzhledem k existenci rozvolněné kamenné zidky v tomto místě není jejich příslušnost k objektu zcela jistá. Kulturní příslušnost objektu není jednoznačná, ale vzhledem k obsahu zásypu (keramika lužická i mladohradištní) lze uvažovat o tom, že objekt vznikl v rozmezí 10.–12. století a při jeho tvorbě byla narušena kulturní vrstva z období lužických popelnicových polí.

Objekt 502, tak jak se projevoval na profilu, připomínal regulérní zahloubený archeologický objekt nejvíce z celé skupiny. Měl šikmé stěny a cca 70–80 cm široké mísovité dno. Část jeho nepravidelně oválného půdorysu byla zřetelná i ve 130 cm široké začistěné ploše před profilem. Na něm bylo ústí objektu široké 160 cm. Do podloží byl zahlouben asi 30 cm. I zde na kulturní vrstvu nasedala v mocnosti kolem 65 cm víceméně jednotná nadložní vrstva. Střed objektu byl od jihovýchodního nároží školy vzdálen 2445 cm. Keramický inventář objektu je vzácně jednotný a s výjimkou dvou střepů, které lze patrně přiřknout halštatské fázi lužických popelnicových polí, se hlásí do 11.–12. století.

Movitě nálezy získané při archeologickém výzkumu jsou zastoupeny především keramickými zlomky. Převážně šlo o drobnější fragmenty, podstatná část rekonstruovatelné nádoby nebyla zjištěna. Chronologicky se kolekce keramického materiálu z lokality rozpadá do následujících skupin:

- 1) keramika období KLPP – slezská a halštatská fáze;
- 2) slovanská keramika – středohradištní a mladohradištní;
- 3) keramika vrcholného středověku;
- 4) keramika novověká;
- 5) keramika recentní.

Vlivem intenzivního obdělávání a terasování okolních pozemků, ale i vlivem přirozeného transportu zemin (splachy), je ve svrchních nadložních vrstvách kerami-

ka uvedených skupin silně promíšena. Ve výplních objektů vypadá situace následovně: v největší zahloubenině (objekt 500), byla keramika KLPP až vrcholně středověká, vyskytlo se zde dokonce i několik zástupců keramiky novověké (kontaminace). Tato skutečnost by mohla svědčit o tom, že zahloubenina (pokud vůbec není přírodního původu) vznikla nejdříve v období vrcholného středověku. O něco jednoznačnější je situace v případě obou dalších zahloubenin – 501 a 502. V prvním případě byl keramický soubor zpoloviny tvořen keramikou KLPP a zpoloviny kera-

mikou mladohradištní. Objekt tady nevznikl (nebyl zaplněn) pravděpodobně později než v 11.–12. století. V případě druhého objektu 502 byla keramika téměř výlučně mladohradištní. Protože slovanští osadníci při svých výkopech běžně narušovali starší kulturní vrstvu, je výskyt pravěkých střepů ve výplních zdejších objektů logickým a běžným jevem.

Ostatní třídy nálezů – mazanice, železo a sklo jsou kvantitativně i chronologicky bezvýznamné – v případě železa se převážně jedná o drobné fragmenty hřebů a sklo je bez výjimky recentního původu.

POZNÁMKY

¹ T. C z u d e k, *Geomorfologické členění ČSR*, „Studia Geographica” 23, Brno 1972, s. 32–37, 125–131.

² B. N o v o t n ý, *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*, „Přehled výzkumů”, Brno 1956, s. 59–63.

³ J. P a v e l č í k, *Slovanské objekty v Hradci u Opavy (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1970, Brno 1971, s. 54.

⁴ Viz např. P. K o u ř í l, *Mitellalterliche und neuzeitliche Funde in Hradec nad Moravicí (Bez. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1981, Brno 1983, s. 59; V. J a n á k, *Archeologický výzkum v Hradci nad Moravicí (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1985, Brno 1987, s. 60–61; P. K o u ř í l, V. J a n á k, *Záchranné archeologické výzkumy v Hradci nad Moravicí (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1988, Brno 1991, s. 53–54.

⁵ J. P a v e l č í k, *Pravěké nálezy z Hradce nad Moravicí (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1972, Brno 1973, s. 96.

⁶ B. N o v o t n ý, *Archeologický výzkum Hradce u Opavy*, „Slezský sborník” 57 (17), Opava 1959, s. 447–463.

⁷ P. S t a b r a v a, *Hradec nad Moravicí (o. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1997–1998, Brno 1999, s. 326–327; též P. S t a b r a v a, *Záchranný archeologický výzkum na lokalitě Hradec nad Moravicí – Církevní škola sv. Ludmily, okres Opava*, In: *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, Katowice 2000, s. 165–171.

⁸ M. K i e c o ň, *Předběžná zpráva o záchranném archeologickém výzkumu na Zámecké ulici č. 58 v Hradci nad Moravicí*, in: *Výroční zpráva Památkového ústavu v Ostravě za rok 1999*, Ostrava 2000, s. 116–119; též P. K o u ř í l, *Raně středověký bojovníkový hrob z Hradce nad Moravicí*, „Slovenská archeológia” LII, Nitra 2004, s. 55–76.

BADANIA NA OSTROGU W HRADCU NAD MORAWICĄ –
CZĘŚCIOWE WYNIKI BADAŃ PREHISTORYCZNEGO I SŁOWIAŃSKIEGO
OSADNICTWA NA PARCELI 1414/1 OBOK SZKOŁY CERKIEWNEJ ŚW. LUDMIŁY,
POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

Badania archeologiczne obok Szkoły Cerkiewnej św. Ludmiły w Hradcu nad Morawicą (ryc. 1) nawiązywały do poprzednich badań tego stanowiska, prowadzonych w latach 1997 i 1999–2000. Podczas prac budowlanych na granicy między parcelami 1414/1 a 1411 uchwycono na odsłoniętym profilu terenu trzy wyraźne zagłębienia sięgające do calca, oznaczone jako obiekty 500, 501 i 502. Ponieważ okoliczności w wymienionym miejscu wykluczały założenie szerokopłaszczyznowego wykopu ratowniczego, nie jest pewne antropogeniczne pochodzenie tych zagłębień. Według zawartości ceramicznej ich zasypiska należy przypuszczać, że obiekt 500 powstał w okresie pełnego średniowiecza, a obiekty 501 i 502 były

niewiele starsze – pochodziły najwyraźniej z XI–XII stulecia. Omawiane badania, wraz z przeprowadzonymi na sąsiedniej parceli 1411, potwierdziły, że północna, a więc niższa część cypla została zasiedlona i była użytkowana znacznie wcześniej niż część wierzchołkowa wokół dzisiejszego zamku. Mimo iż szerszą okolicę ul. Zámeckej (Zamkowej) i pobliskiej ul. Na hrobkách (Na grobowcach) dotknęły już w przeszłości znaczne zmiany budowlane i terenowe, to z archeologicznego punktu widzenia jest wciąż nadzwyczaj istotnym obszarem, którego zbadanie może w przyszłości znacznie rozszerzyć naszą wiedzę i przynieść nowe informacje na temat życia i aktywności dawnych społeczeństw.

Pavel Stabrava

UNTERSUCHUNGEN AUF DER SPORNANLAGE IN HRADEC
AN DER MORAVICA – TEILERGEBNISSE ZUR VORGESCHICHTLICHEN
UND SLAWISCHEN BESIEDLUNG DER PARZELLE 1414/1
AN DER LUDMILA-KIRCHSCHULE, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Untersuchungen an der Kirchschule der hl. Ludmila in Hradec an der Moravica (Abb. 1) knüpften an die früheren Forschungen dieses Fundplatzes, die in den Jahren 1997 und 1999–2000 geführt wurden, an. Bei den Bauarbeiten an der Grenze zwischen den Parzellen Nr. 1414/1 und 1411 wurden am enthüllten Geländeprofil drei sichtbare Vertiefungen freigelegt, die bis zum Untergrund reichten und als Objekte Nr. 500,

501 und 502 markiert wurden. Da die Umstände am genannten Platz eine breitflächige Notgrabung ausgeschlossen haben, ist eine anthropogene Herkunft der genannten Vertiefungen nicht sicher. Die in ihrer Verfüllung enthaltene Keramik lässt vermuten, dass das Objekt 500 im Hochmittelalter entstand, und die Objekte 501 und 502 ein wenig älter waren – sie stammten offenbar aus dem 11.–12. Jh. Samt mit den auf der benachbarten Parzelle Nr. 1411 durchge-

fürten ergaben die angesprochenen Untersuchungen, dass der nördliche, also niedrigere Teil des städtischen Hochplateaus, viel früher besiedelt und benutzt war, als der obere Teil um das heutige Schloss herum. Obwohl die breitere Umgebung der Zámecka-Straße (Schlossstraße) und der Na hrobkách-Straße (Auf den Grabmälern)

bereits in der Vergangenheit großen Bau- und Geländeänderungen unterlag, ist sie vom archäologischen Gesichtspunkt ein ungeheuer wichtiges und empfindliches Areal, dessen Erforschung unser Wissen bedeutend erweitern und neue Nachrichten zu Leben und Aktivität früherer Gemeinschaften bringen kann.

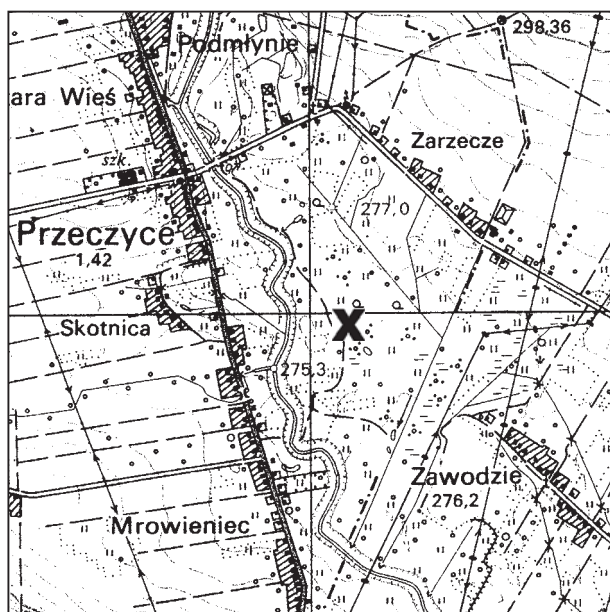
SPRAWOZDANIE Z BADAŃ RATOWNICZYCH NA OSADZIE WZESNOŚREDNIOWIECZNEJ (STANOWISKO 7) W PRZECZYCACH, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W dniach 9 czerwca–4 lipca 2006 roku ekspedycja kierowana przez mgra Andrzeja Wójcika i mgra Andrzeja Bartczaka przeprowadziła ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 7 w Przeczycach¹. Zostały one zlecone przez oddział katowicki Stowarzyszenia Naukowego Archeologów Polskich, a finansowała je w całości firma „Strabag”.

Stanowisko to zostało odkryte w maju 2006 roku przez dra Dominika Ałtamo-

wicza podczas nadzoru archeologicznego prowadzonego przy pracach ziemnych związanych z budową drogi ekspresowej S1 Pyrzowice–Podwarpie, na odcinku 10+560–10+710 km tej drogi. Jest ona zlokalizowana w dolinie Czarnej Przemszy na niewielkim wyniesieniu (ok. 1 m ponad dno doliny) znajdującym się na lewym brzegu rzeki² (ryc. 1).

Ze względu na duże znaczenie inwestycji dla regionu śląskiego oraz brak możliwo-

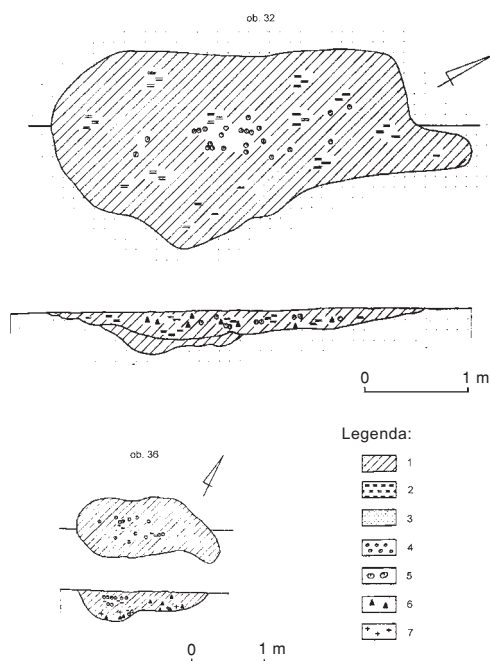
Ryc. 1. Przeczyce. Lokalizacja stanowiska 7. Skala 1:25 000

ści wstrzymania jej na dłuższy czas zaistniała konieczność przeprowadzenia badań archeologicznych w bardzo krótkim terminie. W momencie ich rozpoczęcia powierzchnia stanowiska była już odhumusowana przez ekipy inwestora przy użyciu sprzętu ciężkiego. W celu przyspieszenia prac w badaniach zastosowano koparkę podsiębierną wyposażoną w bezzębną łyżkę (tzw. skarpiówkę), którą zdejmowano górne warstwy naruszone przez gąsienice spychaczy. Dalszą eksplorację prowadzono metodami tradycyjnymi przy użyciu łopat i szpachelek.

Obszar stanowiska podzielono na odcinki o wielkości 1 ha oznaczone cyframi rzymskimi od I do IV. Każdy hektar podzielono na ary i oznaczono cyframi arabskimi od 1 do 100. Ary w sposób tradycyjny podzielono na ćwiartki a, b, c, d. Siatka arowa nawiązywała do osi budowanej drogi wytyczonej przez inwestora.

Badaniami archeologicznymi objęto łącznie obszar 42 arów, na którym odkryto 56 obiektów archeologicznych³ oraz warstwę kulturową zalegającą głównie w centralnej, południowej i wschodniej części stanowiska.

Odslonięte obiekty koncentrowały się przeważnie w rejonie występowania wymienionej warstwy kulturowej. Uwagę zwraca osiem obiektów oznaczonych numerami: 21a, 21b, 21c, 31, 32, 35, 36, 40 (ryc. 2). Stanowiły one prawdopodobnie relikty otwartych palenisk, w których prostą metodą wytapiano ołów. W rzucie prezentowały one kształty nieregularne, zbliżone do owalu o wymiarach od 0,6 x 1,5 m (obiekt 40) do 4,42 x 3 m (obiekt 21c). Ich przekroje miały formę nieckowatych zagłębień o miąższości od 0,17 m (obiekt 40) do 0,47 m (obiekt 32 – ryc. 2). W wypełniskach licznie występowały węgle drzewne i przepalane, rozkruszone kamienie granitowe, grudki ołowiu, bryłki żużla ołowianego oraz fragmenty naczyń wczesnośredniowiecznych. Tego typu paleniska nazywane są sztosami⁴. Skupisko pięciu podobnych obiektów o takiej samej funkcji odkryte zostało na osadzie z początku XII wieku w odległych o ok. 16 km Strzemieszyczach Wielkich⁵.

Ryc. 2. Przeczyce, stanowisko 7. Obiekty 32 i 36 – rzuty i profile. Legenda: 1 – piaski próchnicze; 2 – węgle drzewne; 3 – piasek (calec); 4 – przepalone kamienie; 5 – kamienie; 6 – ceramika; 7 – kości

Na uwagę zasługuje także studnia odkryta w południowo-zachodniej części stanowiska (obiekt 56 – ryc. 3). Najniższą partię studni, sięgającą ok. 2 m poniżej obecnej powierzchni gruntu, stanowił pionowo ustawiony, wydrążony pień drzewa o długości 0,66 m, średnicy zewnętrznej ok. 0,8 m i grubości ścianek ok. 6 cm. Nad górną krawędzią tej cembrowiny znajdował się wieńiec o średnicy ok. 1,2 m ułożony z kamieni wapiennych. Analiza dendrologiczna wykazała, że wydrążona kłoda wykonana została z drewna lipowego i w związku z tym niemożliwe jest uzyskanie dat dendrochronologicznych⁶.

Zdecydowana większość studni z terenów Polski datowanych na wczesne średniowiecze reprezentuje formę drewnianych skrzyń o konstrukcji zrębowej lub rzadziej sumikowo-łątkowej. Kładową studnię, podobną do odsloniętej w Przeczycach, odkry-

Ryc. 3. Przeczyce, stanowisko 7. Cembrowina studni – obiekt 56

to na grodzisku w Jurowie. Datowana jest ona jednak na początek XIV wieku⁷.

Wśród pozostałych obiektów odkrytych na stanowisku 7 w Przeczycach wyróżniono jamy zasobowe lub magazynowe (obiekty 6, 7, 10 i 37) oraz jamy śmietniskowe (obiekty 12, 51, 52 i 53). Niezwykle rzadko występują dołki posłupowe (obiekty 49 i 50). Funkcja pozostałych obiektów jest trudna do ustalenia, gdyż w większości przypadków zachowały się tylko ich partie spagowe.

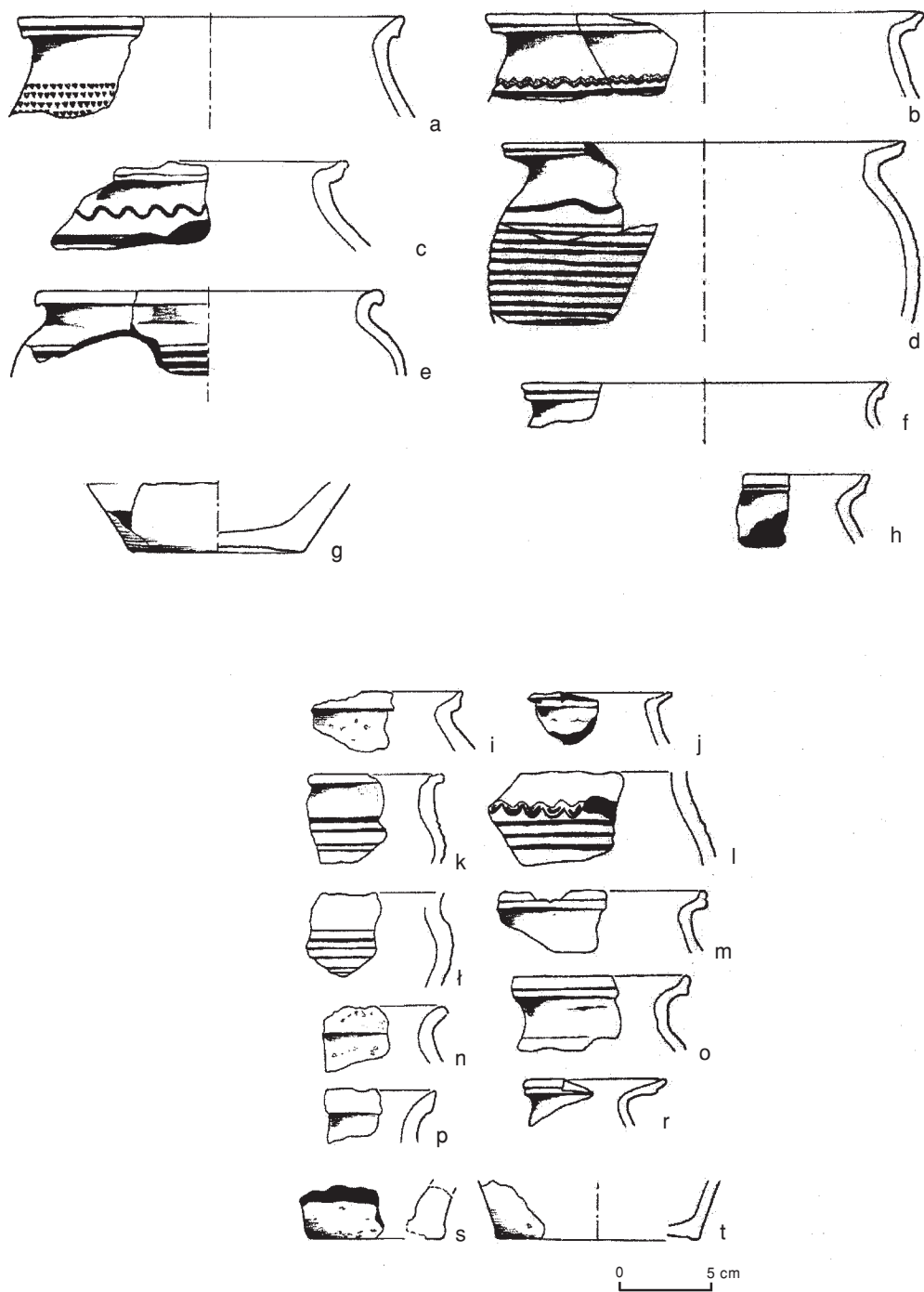
Najliczniejszą grupę wśród zabytków ruchomych stanowi zbiór liczący 7234 fragmenty ceramiki naczyniowej z wczesnego średniowiecza⁸ (ryc. 4). Jest on w dużym stopniu rozdrobniony, co utrudnia jego analizę pod względem cech metrycznych i morfologicznych. Dominowały w nim niewielkie fragmenty środkowych partii naczyń (5951 sztuk), w znacznie mniejszym stopniu reprezentowane były krawędzie naczyń (805 fragmentów), dna (459 fragmentów) i pokrywki (19 fragmentów). Udało się zrekonstruować zaledwie jeden garnek.

Do produkcji naczyń używano glin żelazistych (zapewne z miejscowych złóż) schudzonych średnio- i gruboziarnistym

piaskiem przeważnie z dodatkiem tłucznia o zróżnicowanej ilości i grubości. Zauważono stosowanie gruboziarnistego tłucznia wapiennego.

Naczynia wykonywano w technice taśmowo-ślizgowej, a następnie całkowicie obtaczano na kole garncarskim. Na dnach widoczne były ślady stosowania podsypki w postaci drobno- i średnioziarnistego piasku. Występowały też ślady podważania i odcinania den od tarczy koła garncarskiego. Dominował wypał w atmosferze utleniającej (97,5%), a pojedyncze ślady wypału w atmosferze redukcyjnej były zapewne efektem przypadkowym. W kolorystyce powierzchni przeważały barwy brązowo-szare i brunatne. Przelamy były przeważnie wielobarwne, co może świadczyć o niedoskonałości wypału.

Ornament stwierdzono na 42% fragmentów naczyń, najczęściej wykonany był rylcem lub grzebykiem, a niekiedy stempelkiem. Dominował ornament ryty, głównie w formie dookólnych żłobków (około 90% naczyń zdobionych), rzadziej linii falistych o ostrych załomach. Motywy dwuwątkowe tworzyły najczęściej dookólne żłobki w połączeniu z motywem pojedynczej lub wielokrotnej linii falistej.

Ryc. 4. Przeczyce, stanowisko 7. Wybór ceramiki wczesnośredniowiecznej

Na 195 fragmentach naczyń, co stanowiło 2,7% całego zbioru ceramiki, stwierdzono szklwienie powierzchni. Było to szklwienie typu ołowiowego o różnych odcieniach koloru oliwkowego. Pokrywało głównie zewnętrzne powierzchnie naczyń, choć było widoczne także na 25 fragmentach wewnętrznych powierzchni naczyń (przeważnie wylewy). Najczęściej pokrywało środkowe partie naczyń (68%), tworząc niekiedy formę zacieków lub rozmazań. Ceramika szklwiona datowana na młodsze fazy wczesnego średniowiecza znana jest z niewielu stanowisk w Polsce⁹. Występowała w Krakowie, Sandomierzu, Opolu-Ostrówku, Wrocławiu i Kruszwicy w nawarstwieniach datowanych od XI wieku. Z terenów bliższych stanowiska w Przeczycach znaczne jej ilości wydobyto na stanowiskach 2 i 8 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, na cmentarzysku i osadzie w Dąbrowie Górniczej-Strzemieszycach Wielkich, na stanowisku 21 w Tucznawie-Przymiarkach oraz w Bytomiu¹⁰.

Jedynie na niespełna 5% den z Przeczycy widoczne były wypukłe znaki garncarskie w postaci: krzyża, krzyża wpisanego w czworokąt, swastyki oraz gwiazdy. Są to typowe motywy występujące we wczesnym średniowieczu.

Zbiór naczyń był mało zróżnicowany pod względem morfologii i form. Najczęściej występowały naczynia o profilu esowatym (83%), rzadziej naczynia z wyodrębnioną szyjką, naczynia cylindryczne i słabo profilowane.

Ceramika ze stanowiska 7 w Przeczycach stanowi zwarty zespół zarówno pod względem technologii wykonania naczyń, stosowanej masy ceramicznej, jak i morfologii form notowanych powszechnie w okresie wczesnośredniowiecznym. Jego cechy w odniesieniu do analogicznych zespołów, głównie z sąsiednich stanowisk z Dąbrowy Górniczej-Łosienia i z Dąbrowy Górniczej-Strzemieszyc Wielkich, pozwalają ustalić jego chronologię na 2. połowę XI i 1. połowę XII wieku.

Oprócz fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej na badanym stanowisku odkryto także 61 fragmentów naczyń no-

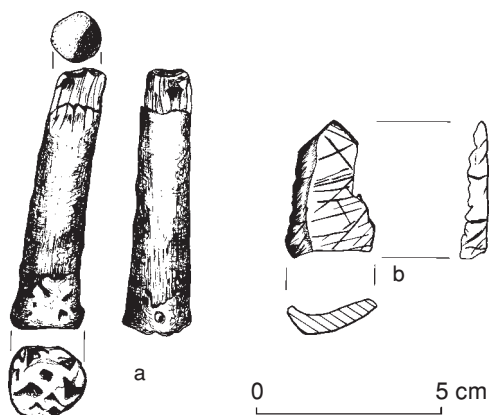
wożytnych występujących w spągu humusu i stropie warstwy kulturowej. Materiał ten datowany jest od XVII wieku po czasy współczesne.

Licznie też występowały fragmenty kości zwierzęcych (łącznie 654 sztuki), wśród których dominowały szczątki bydła (53,6%), świni (30,9%) oraz owcy/kozy (11,5%)¹¹.

Wśród znalezisk pozyskanych podczas badań na stanowisku 7 w Przeczycach niezwykle interesującą grupę stanowią 473 zabytki pochodzące z różnych faz wytopu ołowiu¹². W trakcie badań używano wykrywacza metali, co pozwoliło zlokalizować nawet najmniejsze zabytki ołowiane. Najliczniejszy zespół zabytków związanych z wytopem ołowiu stanowiło 256 półproduktów zanieczyszczonego ołowiu lub jego związków. Większość z nich to ułamki płytek o grubości od 1 do 3 cm. Były efektem wstępnej fazy wytopu rudy ołowiu.

Często też występowały żużle ołowiane (137 sztuk), które przeważnie miały formę nieregularnych brył o zróżnicowanej wadze dochodzącej do 1,6 kg. Najliczniej wystąpiły w zasypisku studni (obiekt 56), gdzie odkryto ich 68. Na badanym stanowisku odkryto także 78 bryłek czystego ołowiu występującego w formie nieregularnych grudek, a rzadziej tzw. kleksów lub form spłaszczonych – na jednej z nich widoczne są ślady krzyżujących się nacięć (ryc. 5b).

Ponadto uzyskano dwa przedmioty ołowiane, które może są odważnikami. Pierwszy z nich, o wadze 146,9 g, ma kształt zbliżony do walca o długości 6,9 cm (ryc. 5a). Jeden jego koniec jest pogrubiony (średnica 2 cm), a na jego obwodzie wybito (odciśnięto?) pięć słabo widocznych równoramiennych trójkątów. Na płaszczyznach bocznych jego drugiego końca (1,38 cm) widoczne są ślady zestrugiwania ostrym narzędziem. Drugi odważnik, o wadze 40,8 g, ma kształt nieregularnej, spłaszczonej bryłki ołowiu, na której wybito trójkąt równoramienny. Można przypuszczać, że trójkąty umieszczone na odważnikach znamięnowały ich wagę według jakiegoś, bliżej nieokreślonego, systemu wagowego.

Ryc. 5. Przeczycze, stanowisko 7. Przedmioty z ołowiu: a – odważnik, b – bryłka z nacięciami

Bardzo duża ilość zabytków pochodząca z różnych faz wytopu ołowiu pozwala przypuszczać, że badane stanowisko jest pozostałością osady produkcyjnej, w której przetwarzano rudę ołowiu, uzyskując czysty metal.

Na podstawie badań metaloznawczych na 8 przeczyckich próbkach z różnych faz wytopu ołowiu wykonanych w Zakładzie Metalurgii Metali Nieżelaznych Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie wynika, że mamy do czynienia z wytopem ołowiu z tzw. rud utlenionych – cerusytowych, których główny składnik stanowi węglan ołowiu ($PbCO_3$)¹³. Rudy te były łatwo dostępne w niewielkiej odległości od Przeczyc. Występowały w płytko zalegających złożach w okolicach Wojkowic Kościelnych koło Siewierza¹⁴.

Badania wykazały, że już w temperaturze powyżej 300°C przebiega rozkład termiczny węglanu ołowiu. Powstały w wyniku tej reakcji tlenek ołowiu jest natychmiast redukowany za pomocą tlenku węgla

lub węgla (w wyższych temperaturach) i w ten sposób powstaje metaliczny ołów. Reakcja ta zachodziła w wyniku prażenia cerusytowej rudy ołowiu. Procesy takie mogły przebiegać w warunkach otwartego paleniska (tzw. sztosu) opalanego drewnem, a pożądane temperatury można było uzyskać bez sztucznego nawiewu powietrza. W tym przypadku prawdopodobną wydaje się nasza interpretacja opisanych wcześniej palenisk (sztosów) jako miejsc po prymitywnym wytopie rud ołowiu. Jak już wspomniano, paleniska tego samego typu zostały odkryte na pobliskiej osadzie w Dąbrowie Górniczej-Strzemieszycach Wielkich. Duży ośrodek hutnictwa rud ołowiu odkryto także na stanowiskach 2 i 8 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, gdzie odsłonięto cały zespół pieców hutniczych datowanych na stulecia XI–XII¹⁵. Wytapiano w nich jednak inny rodzaj rud ołowiu, tzw. galenę (PbS). W tym przypadku wytop odbywał się w zamkniętych piecach przy temperaturze przekraczającej 1000°C, a jako reduktora używano żużla i złomu żelaznego.

Ratownicze badania archeologiczne przeprowadzone na stanowisku 7 w Przeczycach pozwalają uznać je za osadę hutniczą z wieków XI–XII, zamieszkiwaną przez ludność trudniącą się wytopem ołowiu z wykorzystaniem pobliskich złóż. Razem z położonymi w niewielkiej odległości osadami produkcyjnymi w Dąbrowie Górniczej-Łośniu i Dąbrowie Górniczej-Strzemieszycach Wielkich tworzyły one silny ośrodek hutnictwa ołowiu. W wiekach XI–XII wchodził on zapewne w skład dużego centrum osadniczego, które można utożsamiać z kasztelanią bytomską¹⁶.

PRZYPISY

¹ Wyniki archeologicznych badań ratowniczych przeprowadzonych w roku 2006 na stanowisku 7 w Przeczycach, gm. Mierzęcice, woj. śląskie, pod red. A. Wójcika, Katowice 2006, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach, maszyn.

² Równolegle z badaniami archeologicznymi prowadzone były badania paleograficzne. Patrz Z. Śnieśko, *Warunki środowiskowe określające lokalizację XII-wiecznej osady „przemysłowej”*

w Przeczycach, Katowice 2006, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach w Katowicach, maszyn.

³ Obiekty 1–5 odsłonięte w północnej części stanowiska po konsultacjach geomorfologicznych uznane zostały za naturalne. Patrz J. Sikora, *Opis obiektów nieruchomych*, [w:] *Wyniki archeologicznych badań ratowniczych...*, s. 3–31.

⁴ D. Rozmus, R. Bodnar, *Wczesnośredniowieczne ślady hutnictwa w Dąbrowie Górniczej-Łośniu oraz na obszarach pogranicznych*, [w:] *Archeologiczne i historyczne ślady górnictwa i hutnictwa na terenie Dąbrowy Górniczej i okolic*, Kraków 2004, s. 53.

⁵ A. Rogaczewska, *O początkach hutnictwa metali nieżelaznych na terenie Strzemieszy Wielkich*, [w:] *Archeologiczne i historyczne ślady...*, s. 70, rys. 2.

⁶ Informacja ustna od Marka Krapca z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

⁷ S. Hocznyk-Sikowa, J. Kowalczyk, *Studnie wczesnośredniowieczne na Lubelszczyźnie*, [w:] *Przez prądzę i wczesne średniowiecze*, pod red. J. Libery, A. Zakosić i Inej, Lublin 2004, s. 365–370.

⁸ A. Nierychlewska, *Ceramika z okresu wczesnego średniowiecza ze stanowiska nr 7 w Przeczycach, gm. Mierzęcice, woj. śląskie*, [w:] *Wyniki archeologicznych badań ratowniczych...*, s. 32–58.

⁹ A. Żaki, *Archeologia Małopolski wczesnośredniowiecznej*, Kraków 1974, s. 216.

¹⁰ D. Rozmus, S.B. Szmoniewski, *Wczesnośredniowieczna ceramika szkliviona z Dąbrowy Górniczej-Łośnia. „Skarb hutnika”*, Dąbrowa Górnicza 2006, s. 6–20, tam: pozostała literatura.

¹¹ R. Abłamowicz, *Zwierzęce szczątki kostne z wykopalisk w miejscowości Przeczycze, stanowisko 7, woj. śląskie*, Katowice 2006, archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Katowicach, maszyn.

¹² A. Bartczak, J. Świącicki, *Relikty hutnictwa ołowiu odkryte na stanowisku 7 w Przeczycach, gm. Mierzęcice*, [w:] *Wyniki archeologicznych badań ratowniczych...*, s. 59–85.

¹³ P. Jarosz, C. Malinowski, S. Małecki, *O polskiej metalurgii ołowiu w średniowieczu*, [w druku].

¹⁴ J. Cabala, *Występowanie cerusytu i stopień utlenienia siarczoków ołowiu w rudach Zn–Pb rejonu olkusko-zawierciańskiego*, Gliwice 1996, s. 223–242.

¹⁵ D. Rozmus, R. Bodnar, *Wczesnośredniowieczne ślady hutnictwa...*, s. 9–60.

¹⁶ T. Kosmala, *Dzieje osadnictwa w okolicach stanowiska 7 w Przeczycach, gm. Mierzęcice, woj. śląskie w świetle źródeł pisanych*, [w:] *Wyniki archeologicznych badań ratowniczych...*, s. 85–88.

Andrzej Bartczak

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA RANĚŠTŘEDOVĚKÉM SÍDLIŠTI (LOKALITA 7) V PRZECZYCÍCH, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Ve dnech 9. června–4. července roku 2006 prováděla expedice pod vedením mgr. Andrzeja Wójcika a mgr. Andrzeja Bartczaka záchranný archeologický výzkum na lokalitě 7 v Przeczycích. Ta se nachází na nevelkém návrší v údolí Černé Přemši (obr. 1).

Výzkum zaujal plochu o rozloze 42 arů, na které bylo objeveno 56 archeologických objektů a s nimi spojená kulturní vrstva. Pozornost přitahuje osm plochých, neckovitě zahluobených objektů přibližně oválného tva-

ru, pravděpodobně pozůstatky po otevřených ohništích, sloužících k tavbě olova z rud (obr. 2). Analogická ohniště byla odkryta již dříve na sídlišti v Strzemieszycích Wielkich.

Na zmíněné lokalitě byla objevena také studna (objekt 56), jejíž vyložení tvořil uvnitř vydlabaný lipový kmen (obr. 3).

Nejpočetnější skupinu mezi movitými nálezy tvoří soubor keramiky, čítající 7234 fragmentů nádob, datovaných do 2. poloviny 11. a 1. poloviny 12. stol. (obr. 4). Početné byly také úlomky zvířecích kostí,

mezi nimiž převládají pozůstatky hovězího dobytka (53,6%), prasete (30,9%) a ovce/kozy (11,5%).

Nejzajímavější skupinu nálezů představuje 473 ks pozůstatků z různých fází tavby olova – hrušky olova, polotovary a olověná struska. Byly objeveny také dva olověné předměty, které snad byly závažími (obr. 5a).

Na základě provedených metalografických analýz vyplývá, že olovo bylo

získáváno z místních sekundárních cerusitových rud. Jejich jednoduchá tavba byla možná již od teploty nad 300°C.

Záchranný archeologický výzkum v Przeczycích dovoluje interpretovat lokalitu jako pozůstatek výrobního sídliště z 11.–12. stol., kde bylo získáváno olovo z místních rud. Spolu s nedalekými sídlišti v Dąbrowé Górniczé-Łośni a v Dąbrowé Górniczé-Strzemieszycích, vytvářela centrum intenzivního hutnictví olova.

Andrzej Bartczak

EIN BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN
AUF DER FRÜHMITTELALTERLICHEN SIEDLUNG (FUNDPLATZ 7)
IN PRZECZYCE, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In den Tagen 9. Juni – 4. Juli 2006 führte ein Grabungsteam unter der Leitung von Mag. Andrzej Wójcik und Mag. Andrzej Bartczak archäologische Notgrabungen auf dem Fundplatz 7 in Przeczycze. Dieser liegt auf einer kleinen Erhebung im Flusstal der Czarna Przemsza (Abb. 1).

Die Untersuchungen nahmen eine Fläche von 42 a ein, auf der 56 archäologische Objekte mit der sie begleitenden Kulturschicht entdeckt wurden. Beachtenswert sind acht flache, beckenförmige Vertiefungen von annähernd ovaler Form, die wahrscheinlich Überreste von offenen Feuerstellen, den sog. Stößen, die zum Schmelzen von Blei aus Erzen gedient haben (Abb. 2). Analoge Feuerstellen wurden früher auf der Siedlung in Strzemieszyce Wielkie entdeckt.

Auf dem angesprochenen Fundplatz kam auch ein Wasserbrunnen zutage (Objekt 56), dessen Einfassung aus einem ausgehöhlten Lindenstamm gefertigt wurde (Abb. 3).

Unter den Funden ist die Gefäßkeramik mit 7234 Fragmenten am zahlreichsten; sie wird in die zweite Hälfte des 11. und die erste des 12. Jh. gesetzt (Abb. 4). Ganz

zahlreich traten auch Fragmente von Tierknochen, unter denen Knochenreste von Vieh (53,6%), Schwein (30,9%) und Schaf/Ziege (11,5%) vorherrschen.

Die interessanteste Fundgruppe bilden 473 Stücke aus Bleiverhüttung – Bleiklumpen, Halbprodukte und Bleischlacke. Es kamen auch zwei Bleifunde zutage, die vielleicht Bleigewichte waren (Abb. 5a).

Aufgrund der durchgeführten metallkundlichen Untersuchungen kann man feststellen, dass in den angesprochenen Feuerstellen Blei aus hiesigen oxidierten Erzen – Cerussit gewonnen wurde. Deren einfaches Schmelzen war bereits bei der Temperatur über 300°C möglich.

Die archäologischen Notgrabungen in Przeczycze lassen den Fundplatz als Relikt einer Produktionssiedlung aus dem 11.–12. Jh. ansprechen, wo die örtlichen Bleierze verhüttet wurden. Zusammen mit in einer kleinen Entfernung gelegenen Siedlungen in Dąbrowa Górnicza-Łosień und in Dąbrowa Górnicza-Strzemieszyce Wielkie bildeten sie ein starkes Zentrum der Bleiverhüttung.

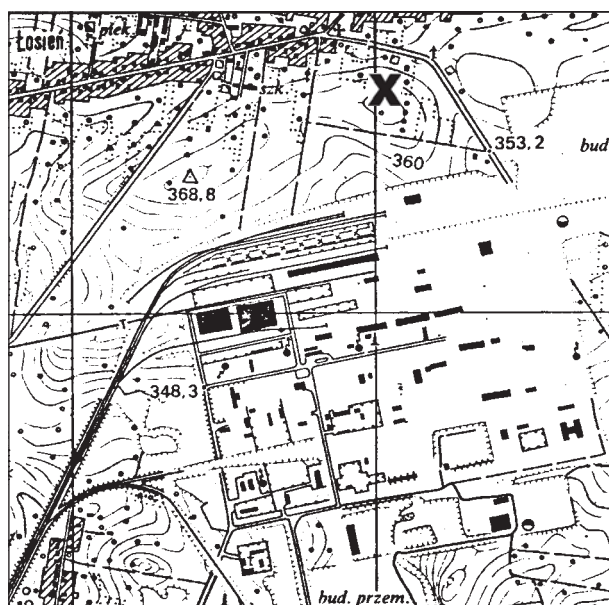
*Leszek Krudysz, Dariusz Rozmus,
Bartłomiej Szymon Szmoniewski*

BADANIA ARCHEOLOGICZNE WCZESNOŚREDNIOWIECZNEJ OSADY HUTNICZEJ W DĄBROWIE GÓRNICZEJ-ŁOŚNIU (STANOWISKO 8), WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W sezonach 2005 i 2006 kontynuowano badania archeologiczne na stanowisku 8 w Dąbrowie Górniczej-Łośniu (ryc. 1)¹. Ze względu na możliwość wzniesienia w przyszłości budynku mieszkalnego na terenie stanowiska poszerzono badany obszar. Dotychczasowe prace koncentrowały się w partii południowej działki należącej do państwa Wójcików. W tej też części stanowiska odkryto wczesnośredniowieczną osadę hutniczą. W roku 2005 badano

również obszar stanowiska przylegający bezpośrednio do ul. Ornej. Jest to północna część działki nr 1569.

Na planie w publikacji obrazującej badania z lat 2003–2004 kształty obiektów były nieco uproszczone². Po badaniach z lat 2005–2006 plan zbiorczy obiektów jest zbyt duży, aby go przedstawić w niniejszym raporcie. Będzie on publikowany w przygotowywanej pozycji książkowej.

Ryc. 1. Dąbrowa Górnicza-Łośń. Lokalizacja stanowiska 8. Skala 1:25 000

Ze względu na zakończenie numeracji literowej poszerzeń sondy 7 rozpoczęto nową numerację literową związaną z sondą 8, a następnie w roku 2006 sondą 9. Trzeba zaznaczyć, że sondy 7, 8, 9 są oznaczeniem kontynuacji tego samego stanowiska archeologicznego na posesji państwa Wójcików. Do końca sezonu 2004 obiekty mają roboczą, ciągłą numerację od 1 do 58. W roku 2005 rozpoczęto numerowanie obiektów ponownie od 1, 2 ... n z „łamaniem” przez dany rok. Podobnie postąpiono w roku 2006. Przykładowo, rozpoczęto numerowanie: sonda 8/2005 poszerzenie A/2005, B/2005, C/2005, D/2005... z wariantami A1/2005 i E1/2005, obiekt 2/2005... itp.

Jak już wspomniano, w roku 2005 kontynuowano badania również w celu określenia zasięgu osady hutniczej. Ze wspomnianych względów ratowniczych podjęto badania w północnej części działki państwa Wójcików. Przebadano kompleksowo obszar położony przy granicy działki i drogi (ul. Orna), która obecnie nakłada się na jedną z odnóg średniowiecznego traktu siewierskiego.

Według źródeł z XV wieku Łosień był zamożną wsią będącą własnością biskupów krakowskich³. Należał on wówczas do tzw. Klucza Sławkowskiego. Był mieszkańców późnośredniowiecznego Łośnia oparty był na górnictwie kruszcowym. Około roku 1550 wymieniana jest kopalnia „Kraków”. Być może, związana z nią jest nazwa: Krakówka (ewentualnie: Kraków Łosieński) przysiółka Łośnia⁴. Wspomniana już ul. Orna wiedzie w tym właśnie kierunku.

Sezon 2005

W północnej partii badanego odcinka stwierdzono skomplikowaną sytuację stratygraficzną. Na ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego nałożyło się osadnictwo średniowieczne oraz nowożytnie i współczesne.

Do ciekawszych obiektów wczesnośredniowiecznych należał obiekt 5/2005, wyróżniony na głębokości 25 cm, będący jamą pokrytą brukiem kamiennym z dużą ilością gliny i polepy. Pod kamieniami bruku,

w jamie zagłębionej w marglu, znaleziono zuchwę konia. W trakcie eksploracji obiektu, wokół którego stwierdzono kilkanaście dołków posłupowych, pozyskano dużą ilość ceramiki (w tym szkliwionej), fragmenty kości zwierzęcych, kościaną igłę i ciężarek ołowiany. Materiał zabytkowy datuje obiekt na wczesne średniowiecze.

Trzeba zaznaczyć, że w tym rejonie stanowiska odkryto kolejne dwa ciężarki ołowiane: jeden w formie zbliżony do ciężarków stożkowatych, o wadze 146 g, natomiast drugi w formie niewielkiego walca (pionka) bez otworu wewnętrznego, o wadze 18,3 g. Dotychczas na stanowisku 8 znaleziono 25 zabytków, o różnej formie, zaliczanych do kategorii ciężarków ołowianych oraz dwa odważniki żelazne w „koszulkach” z brązu. Jeden z nich, o wadze blisko 40 g, odkryto w roku 2003, drugi, o wadze 40,5 g, pozyskano w 2006 roku, obecnie znajduje się w konserwacji⁵.

W północnej części stanowiska eksplorowano również obiekty 1/2005, 2/2005, 3/2005 oraz 4/2005. Obiekt 3/2005 okazał się współczesnym, kolistym w górnych partiach, wkopem we wcześniejsze średniowieczne warstwy kulturowe.

Obiekt 1/2005 rozpoznano pierwotnie jako warstwę kulturową stanowiącą spąg wypełniska prawdopodobnie chaty lub budynku gospodarczego. Świadczą o tym m.in. ciemna ziemia oraz bardzo dużo drobnych kamieni. Z obiektu pozyskano znaczne ilości ceramiki, w tym szkliwionej i bogato ornamentowanej (m.in. z motywem sznura), oraz kilka zabytków ołowianych, w tym 2 małe pałeczki, o identycznych wymiarach, i mały placek wytopionego ołowiu. W południowo-wschodnim rogu eksplorowanego poszerzenia w obrębie obiektu 1/2005 wystąpił zwarty bruk. Okazał się związany z brukiem eksplorowanym w następnym sezonie badawczym w roku 2006. Pod brukiem na głębokości 45 cm stwierdzono kolejne jamy o starszej chronologii bądź związane z obiektem 1/2005. Z humusu w tej części poszerzenia A/2005 pochodzi fragment ostrogi, którą można datować na stulecia XIII–XIV. Generalnie obiekt 1/2005 jest późnośredniowieczny. Pod brukiem na

większej głębokości można wyróżnić jamy, z których część może być wczesnośredniowieczna. Materiał zabytkowy w tej części stanowiska jest jednak w większości przemieszany. Podobny charakter ma również obiekt 2/2005 odkryty w narożniku wykopu A/2005. Można przypuszczać, że oba obiekty mogą stanowić pozostałości średniowiecznej warstwy kulturowej pokrytej nieregularnie ułożonym brukiem kamiennym podobnym do odkrytego podczas badań w roku 2006 na wschód od obiektu 7/2005. Pozostałości bruku odkryte nad obiektem 5/2005 mogły też być ułożone w średniowieczu. Sam obiekt 5/2005 był niewątpliwie jamą wypełnioną materiałem wczesnośredniowiecznym. Działalność ogrodnicza w czasach nowożytnych zniszczyła i rozwlekła większą część bruku.

Największym odkryciem okazała się chata oznaczona jako obiekt 7/2005, którego zarys pojawił się w ćwiartce południowo-zachodniej wykopu A/2005 na poziomie 25 cm. Ze względu na niemożność eksplorowania do sierpnia części uprawnej ogrodu prace prowadzono w dwóch etapach: I etap do początku maja, II etap od 10 sierpnia w obrębie wykopu A1/2005.

W pierwszej fazie eksplorowano część obiektu w ćwiartce wykopu A/2005 oraz w niewielkim (150 × 150 cm) wcięciu w narożniku południowo-zachodnim. Natrafiono na warstwy kamieni pochodzące z zawaliska obiektu, pod którymi znaleziona została ostroga z bodźcem gwiaździstym typu III według klasycznej typologii Z. Hilczerówny, jak się później okazało – pokryta warstwą srebra⁶. Pod kamieniami wystąpiły też kości zwierzęce i pochodzący z tej części wykopu, znaleziony na hałdzie, pierścioneł z brązu z ornamentem roślinnym (ryc. 4d).

Obiekt 7/2005 był kwadratem o lekko zaokrąglonych narożach, którego wymiary wynosiły 6 × 6 m. W narożniku południowo-zachodnim odsłonięto zejście do piwnicy flankowane kamieniami. Pod kamieniami z obstawy zejścia znaleziono czaszkę krowy. Również w wypełnisku obiektu na poziomie 100 cm znaleziono całą czaszkę krowy. Bez wątpienia budynek ten rozciągał się jeszcze w kierunku zachodnim

od obszaru poddanego badaniom. Najprawdopodobniej w tym rejonie nie był podpiwniczony. Ze względu na współczesną zabudowę eksploracja w tym kierunku jest już niemożliwa.

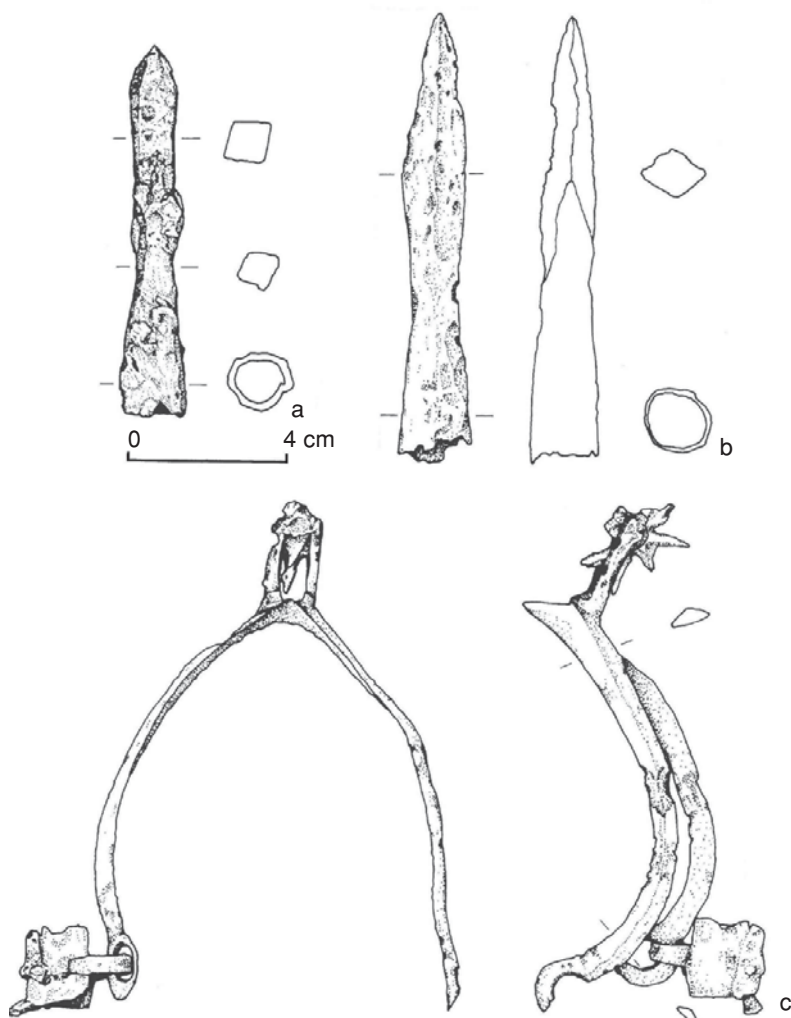
W następnych etapach eksploracji potwierdzone zostało występowanie na dnie piwnicy o konstrukcji drewnianej. Jej pozostałości wystąpiły na poziomie 120–140 cm. Były to negatywy belek dochodzących do pionowo wbitych słupów, po których pozostały dołki o średnicy 20–25 cm, tworzących konstrukcję ścian i podpierających strop piwnicy. W jednym przypadku można sądzić, że otwór w poziomej belce służył do włożenia w nią pionowego elementu na zacios. Najlepiej fragmenty belek zachowały się od stron zachodniej i północnej. W partii północno-wschodniej wykopu na zwęglonych reliktach belki leżało na głębokości 140 cm żelazne zgrzebło do czesania koni⁷. Tuż obok przy profilu z zachowanym negatywem kolejnej belki na głębokości 130 cm tkwiła pod belką bryła ołowiu o wadze 5 kg. Odległości między słupami nośnymi stanowiły odcinki średnio 230- i 250-centymetrowe. Ślady po słupach wskazywałyby na konstrukcję szkieletową budowli odkrytą na poziomie dna piwnicy. Podczas eksploracji obiektu znaleziono pewną ilość kamieni. Mogą one być związane z podwaliną ścian zewnętrznych budynku. Najprawdopodobniej ściany budynku również do pewnej wysokości były obłożone wspomnianymi nie spajanymi zaprawą kamieniami. Jest ich jednak zbyt mało, aby mówić o ścianach zbudowanych z kamienia. Dodatkowo są one nieobrobione. Być może, tylko sam dół ścian był obłożony kamieniami.

Ślady zniszczeń wskazują na kilka etapów destrukcji budowli. Najpierw spłonęły górne partie budowli, w tym dach, który zawalił się do środka budynku, przebijając podłogę i pozostawiając centralny ślad sprężonej gliny i piasku na dnie pośrodku piwnicy. Następnie waliły się obłożone kamieniami ściany. Część z nich (te z górnych partii okładziny) opadła w środkowych partiach zniszczonego budynku, pozostałe zsunęły się wraz z obrywaniem się dolnych partii ścian budynku i jego piwnicy. W jednym przypad-

ku uchwycono ślad sprężynowania deski najprawdopodobniej z okładziny ścian piwnicy, o którą oparł się zsuwający się kamień.

Chronologię obiektu potwierdzają zabytki: ostroga oraz moneta, brakteat guziczkowy, datowany na początek XIV wieku. Obiekt 7/2005 został zniszczony i doszczętnie spalony podczas zbrojnego napadu prawdopodobnie na przełomie XIII i XIV wieku. Świadczą o tym m.in. ślady zniszczenia oraz odnalezione militaria, takie jak bełty kusz (ryc. 2a–b).

W obiekcie 7/2005 oraz w partiach stanowiska przebadanych w 2006 roku wyraźnie związanych z wymienionym powyżej obiektem (bruk kamienny odkryty już w roku 2005 – obiekt 1/005 oraz studnia-wywierzyisko – obiekt 4/2006) znaleziono wiele interesujących zabytków. W sprawozdaniu przedstawiamy tylko wybrane z nich (ryc. 2–4). Inne są jeszcze w opracowaniu. Zabytki możemy przyporządkować do kilku kategorii, takich jak militaria (ryc. 2), narzędzia gospodarskie (ryc. 3), ozdoby

Ryc. 2. Dąbrowa Górnicza-Losień, stanowisko 8. Ostroga i bełty kusz znalezione w obiekcie 7/2005

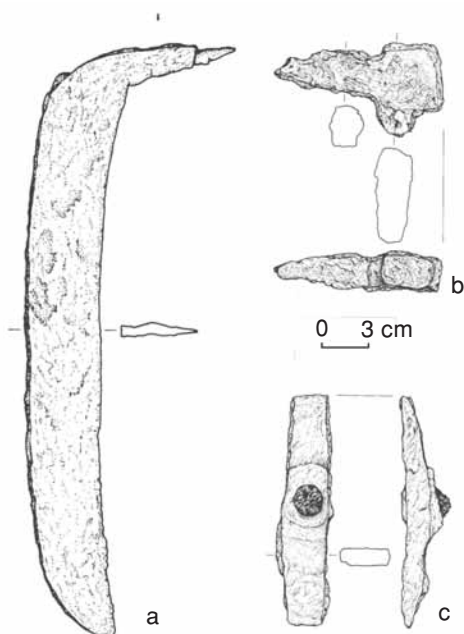
(ryc. 4) i monety. W ostatnim przypadku chodzi o brakteat, który udało się nam określić przy pomocy prof. Stanisława Suchodolskiego. Zdaniem S. Suchodolskiego jest to „moneta śląska z XIII w. Podobny (brakteat) występuje w podstawowej pracy F. Friedensburga, *Schlesiens Münzgeschichte im Mittelalter*, Breslau 1887, nr 124. W późniejszej pracy tenże autor przydzielił ten typ do księstwa nyskiego i datuje ok. 1300 r. (*Die schlesischen Münzen des Mittelalters*, Breslau 1931, nr 432, il. 763).” Ozdoby ołowiane zostały oddane do konsultacji historykowi sztuki prof. dr. hab. Janowi Samkowi. Według jego opinii możemy mówić w tym przypadku o zabytkach z końca XIII lub początku XIV wieku.

Oczywiście, znaczny procent znalezisk stanowi ceramika. Z narzędzi gospodarskich ciekawymi zabytkami są wspomniane zgrzebło do czesania konia (obecnie w konserwacji) oraz półkosek (ryc. 5a). Półkosek to narzędzie składające się z wydłużonej części tnącej oraz kolca do umocowania drewnianej rączki. Kąt nachylenia ostrza półkoska w stosunku do uchwytu jest rozwart, co odróżnia to narzędzie od kosi, której kąt nachylenia jest ostry. Narzędzia tego rodzaju były używane w różnych okresach, licznie jednak występowały we wczesnym i późnym średniowieczu⁸.

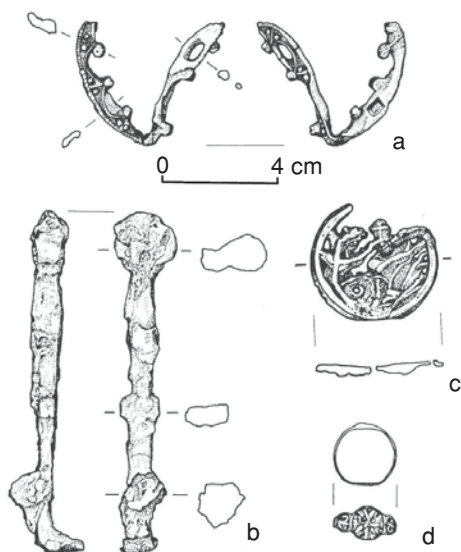
W odległości 1,5 m w kierunku południowo-zachodnim od wejścia do piwnicy pod obiektem 7/2005 na głębokości 50 cm natrafiono na najprawdopodobniej średniowieczny pochówek krowy wiążący się niewątpliwie z praktykami mającymi zapewnić urodzaj (ryc. 6). Cały szkielet zwierzęcia zachowany był w porządku anatomicznym. Zwierzę ułożone było na boku, nogi miało podkurczone, a czaszkę skreconą w kierunku zadu. Tak jak już wspomniano, krowią czaszkę odkryto też pod kamieniami zejścia do piwnicy.

Po raz kolejny odkryto ślady nieomal współczesnych praktyk, być może o charakterze magicznym. Na głębokości poniżej 50 cm odsłonięto wkopane naczynie z kamieniem w środku.

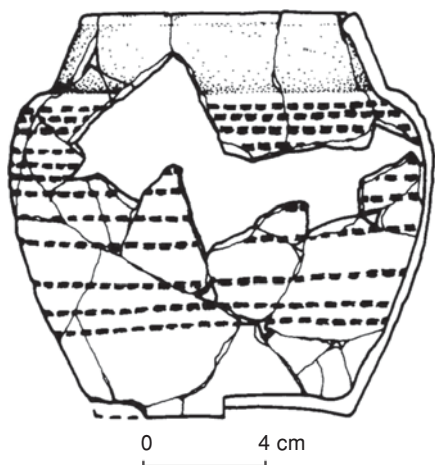
Równocześnie z wykopem A/2005 w sezonie 2005 prowadzono również prace w wykopach w południowej części stano-

Ryc. 3. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Narzędzia gospodarskie znalezione w obiekcie 7/2005

Ryc. 4. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Ozdoby oraz jeden z gotyckich kluczy znalezione w obiekcie 7/2005

Ryc. 5. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Naczynie, w którym złożono depozyt monet i placzków srebra

wiska, oznaczonych jako wykopy B/2005 i D/2005, o łącznej powierzchni 95 m². Nawiązano do poszerzeń w ramach sondu nr 7 z 2004 roku. Usytuowano je w nieprzebadanym pasie pomiędzy obszarami eksplorowanymi w latach 2002 i 2003 oraz 2004. Dodatkowo na południe od obiektu 56/2004 wytyczono wykop C/2005 o wymiarach 12 × 5 m, w którym nie stwierdzono warstwy kulturowej.

W wykopach tych odkryto zagłębienia wczesnośredniowiecznej warstwy kulturowej (11/2005, 12/2005, 13/2005, 16/2005). Pozyskano liczne zabytki: wytopki ołowiu, bryłki czystego metalu, fragment noża żelaznego oraz duże ilości wczesnośredniowiecznej ceramiki. Do najciekawszych należy wytopek ołowiu z nacięciami na powierzchni.

Ogólnie zestaw znalezisk w południowej partii badanego stanowiska odpowiadał charakterowi znalezisk odkrytych do tej pory. Do obiektów związanych z wytapieniem metalu z rud zaliczyć należy obiekty 14/2005, 15/2005 i 17/2005. Obiekty 14/2005 i 15/2005 były piecami do wytopu ołowiu. W trakcie eksploracji większego i lepiej zachowanego obiektu 14/2005 odkryto na poziomie 80 cm jamę przypieczową połączoną z paleniskiem otworem o średnicy 15 cm. Na głębokości 120 cm znaleziono

fragment dyszy nadmuchowej potwierdzającej funkcję obiektu. Dno obiektu osiągnięto dopiero na głębokości 130 cm, pozyskując stamtąd bryłę tlenku ołowiu i przepalony fragment rdzenia krzemienego. Podczas eksploracji obiektu 15/2005 znaleziono dobrze zachowaną łyżkę odlewniczą (w konserwacji). W warstwie żużli związków ołowiu odkrytych w tym obiekcie tkwiła dysza.

Obiekt 17/2005 stanowił skupisko kamieni w warstwie przepalanej ziemi, był prawdopodobnie służebny w stosunku do obiektów 14/2005 i 15/2005, podkreślając produkcyjny charakter tej części stanowiska.

Sezon 2006

Podczas badań w roku 2006 skoncentrowano się na obszarze na wschód od przebadanego w 2005 roku obiektu 7/2005. Odsłonięto kamienny bruk pokrywający zwarcie powierzchnię ok. 20 m². Jego fragment odkryto już podczas badań w 2005 roku. Wydobyto dużą ilość ceramiki średniowiecznej. W spągowej partii badanego odcinka wystąpiła też domieszka ceramiki wczesnośredniowiecznej. Ciekawym odkryciem było odsłonięcie częściowo obudowanego obstawą kamienną wywierzyska spełniającego rolę poidła i jednocześnie studni. Liczne dołki posłupowe pochodzą najprawdopodobniej z różnych okresów i nie tworzą w obecnej chwili jasnego zarysu umożliwiającego rekonstrukcję jakiegokolwiek budowli. Część z nich niewątpliwie wiąże się z drewnianym „dworem” (obiektem 7/2005) oraz jego obejściem.

Bezpośrednio przy ul. Ornej wytyczono kolejny wykop, oznaczony jako B/2006. Podczas jego eksploracji odkryto relikty najprawdopodobniej prostokątnego, w przebadanym odcinku, zabudowania gospodarczego z wczesnego średniowiecza. Znaleziono w nim ceramikę oraz brykiety związków ołowiu. Częściowo był on zniszczony równoległym do ul. Ornej starym wkopem pod kabel.

W południowej części stanowiska wytyczono kontrolnie dwa wykopy: C/2006 oraz D/2006, w rejonie odkrycia w 2004 roku denara Władysława Wygnańca. W tym

Ryc. 6. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Wykop E1/2005 – pochówek krowy

rejonie odkryto dwa placki lanego srebra oraz jedną monetę. Pierwszy z odkrytych placków ma postać bryłki srebra o grubości ok. 0,6 cm i powierzchni 5 cm². Placek srebra tkwił w piasku barwy brunatnej. W późniejszym okresie w wykopie D/2006 znaleziono jeszcze dwa srebrne placki oraz jedną monetę.

Odkrycie skarbu

Wkop, w którym umieszczono garniec z monetami, oznaczono jako obiekt 10/2006, wyróżniony w wykopie C/2006 (C1/2006). Skarb odkryto na głębokości zaledwie 25 cm. Znajdował się w naczyniu, na którym zachowały się ślady glazurowania (ryc. 5). Górna część naczynia została zniszczona podczas prac polowych. Wtedy też część skarbu została rozwleczona. Planigrafia monet odkrytych poza naczyniem dość jasno umożliwia odtworzenie zasięgu rozrzutu skarbu.

Dzięki pomocy prof. S. Suchodolskiego wiemy, że w prezentowanym skarbie, liczącym 1066 monet, znajdują się następujące emisje monet: Władysława II Wygnan- ca (typ: II – 4 egz., typ: III – 1 egz., typ: IV

– 173 egz. wg typologii S. Suchodolskiego⁹) (ryc. 8c), Bolesława Kędzierzawego (typ: I – 404 egz., typ: II – 302 egz., typ: III – 177 egz., typ: IV – 3 egz. wg typologii S. Suchodolskiego¹⁰) (ryc. 7). W skład skarbu wchodzi również denar krzyżowy (ryc. 8a) oraz denar Bolesława Krzywoustego (ryc. 8b). W naczyniu wystąpiły także placki i bryłki srebra o łącznej wadze ponad 1,72 kg. W pobliżu skarbu zostały znalezione srebrna sprzączka o kształcie lirowatym (być może, import wschodni) oraz 33 inne monety, głównie emisji Bolesława Kędzierzawego, które należy – jak wskazuje wspomniana planigrafia – wiązać ze skarbem¹¹.

Odkrycie skarbu dodatkowo potwierdza tezę o gwałtownym końcu osady hutniczej w Łosniu. Według wstępnych ustaleń prof. S. Suchodolskiego omawiany skarb został ukryty pomiędzy latami 1160 a 1165. Oczywiście samo ukrycie skarbu nie musi być bezpośrednim dowodem napadu na osadę łosieńską, niemniej jednak ten fakt w powiązaniu z innymi przedstawionymi powyżej zdecydowanie uprawomocnia tezę o zniszczeniu osady hutniczej w latach 60-tych XII wieku.

Ryc. 7. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Wybór monet Bolesława Kędzierzawego ze skarbu

a

b

c

Ryc. 8. Dąbrowa Górnicza-Łosień, stanowisko 8. Wybór monet ze skarbu

Należy przypuszczać, że z obiektem 10/2006 (skarbem) wiązą się obiekty 7/2006, 8/2006, 11/2006, 12/2006 oraz 14/2006 (dołek posłupowy). Wszystkie zostały rozpoznane w tej części badanego stanowiska w wykopie C/2006 na granicy ziemi ornej i podglebia, nie głębiej niż 25 cm od powierzchni gruntu.

Obiekt 7/2006 był owalnym zagłębieniem warstwy kulturowej. Na jego obrzeżu znaleziono trzy monety oraz dwie srebrne bryłki należące do depozytu odkrytego 13 lipca 2006 roku.

Obiekt 8/2006 miał kształt trapezu z zaokrąglonymi narożnikami, o wymiarach 250×175 cm i miąższość 55 cm. W obiekcie na głębokości 20 cm odsłonięto dołek posłupowy kształtu prostokąta o zaokrąglonych narożach. Znalezione w nim dwa skoble i okucie drzwi świadczą o tym, że jest to pozostałość po przegłębieniu warstwy powstałej w budynku typu gospodarczego.

Obiekt 11/2006 był zagłębieniem warstwy kulturowej, prawdopodobnie pozostałością dolka posłupowego. Tuż przy obiekcie, lub może nawet w jego szerzej zakreślonym obrębie, odkryto monetę Bolesława Kędzierzawego oraz fragment noża żelaznego.

Obiekt 12/2006 miał kształt nerkowaty i wymiary 150×70 –50 cm oraz miąższość do 40 cm. Natrafiono w nim na dużą ilość (ok. 1 kg) rudy żelaza i ceramikę wczesnośredniowieczną. Obiekt sięgał do głębokości 55–60 cm. Miał pokaźne rozmiary, płaskie dno, być może stanowił zagłębienie, w którym zgromadzono rudę żelaza potrzebną do redukcji tlenku ołowiu. Natrafiono w nim również na duże fragmenty glazurowanego naczynia grubościennego, wykonanego techniką obtaczania.

Obiekt 13/2006 okazał się niewielkim współczesnym wkopem. Natomiast obiekt 14/2006 był dużym dołem posłupowym.

Należy przyjąć, że w rejonie, w którym znaleziono skarb, znajdowała się drewniana budowla, której resztki odkrywamy tylko w postaci zagłębień warstwy kulturowej zauważalnych już na granicy humusu i podglebia, stanowiących resztki rozwleczonego poziomu użytkowego. Duża ilość rudy świadczy, że był to budynek gospodarczy.

Odtworzenie jego rozmiarów nie jest w tej chwili możliwe. Dlatego też nie można stwierdzić, czy depozyt monet i srebrnych placków został schowany pod „podłogą” tego budynku, czy też obok którejś ze ścian. Nie stwierdzono natomiast śladów spaleniowy, która mogłaby świadczyć o zniszczeniu tego domniemanego budynku w wyniku pożaru. Prawdopodobnie opuszczony po napadzie na osadę uległ naturalnemu procesowi zniszczenia. Późniejsza orka rozwlekła resztki po polu.

W 2006 roku znaleziono w pobliżu obiektów 9/2006 i 15/2006 usytuowanych w wykopie D/2006 (poszerzonym i oznaczonym D1/2006, D2/2006 i D3/2006) dwa groty strzał z tulejką i zadziornami (w konserwacji). Formą nawiązują one do typu I według klasycznej typologii A. Nadolskiego¹². Bardzo podobne egzemplarze możemy oglądać na rycinach zamieszczonych w artykule o systemie militarnym Sanoka we wczesnym średniowieczu¹³. Oba zabytki odkryto w ułożeniu wskazującym na ostrzał z kierunku północno-wschodniego. Jest to kolejna przesłanka świadcząca o napadzie na hutniczą osadę łosieńską.

Jak już wspomniano, dwie monety (jedna w 2004 r., druga w 2006 r.) zostały odnalezione nieopodal siebie. Pierwsza w obiekcie 58, a druga około 2 m od wspomnianego obiektu w wykopie D/2006. Również trzy placki srebra (w tym jeden opisany wcześniej) pochodziły w tym roku z wykopu D/2006, którego odległość od wykopu C/2006 (najbliżej siebie leżące narożniki) wynosi 35 m. Czy aż tak daleko rozwłócone były zabytki ze srebrnego depozytu, czy też są to zabytki, których nie należy z nim łączyć i przypisać im oddzielny kontekst, wykażą, być może, przyszłe badania.

W tym miejscu trzeba więcej uwagi poświęcić odkrytym w wykopie D/2006 obiektom 9/2006 oraz 15/2006. Być może, obiekt 9/2006 jest pozostałością drewnianego budynku gospodarczego o konstrukcji wieńcowej, po którym pozostał tylko odcisk belek tworzących północno-wschodni narożnik budynku. Dokładnie w narożniku znaleziono wspomnianą monetę z XII wieku, której nie łączymy ze skarbem. Znaj-

dujący się na wschód od niego obiekt 15/2006 jest najprawdopodobniej pozostałością paleniska gospodarczego. Znalezione w nim co prawda kości zwierzęce, ale wydobyto z niego m.in. duży wytoppek ołowiu o wadze ok. 0,5 kg. Trudno przyjąć, żeby ludzie piekli mięso w tych samych paleniskach, które używano do produkcji ołowiarzkiej. Wrzucane do ognia pokonsumpcyjne resztki organiczne służyły raczej podtrzymaniu ognia.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że ślady wczesnośredniowiecznej osady w Strzemieszycach Wielkich (badane przez Aleksandrę Rogaczewską z Muzeum w Będzinie), osada hutnicza w Łośniu oraz wspomniane powyżej badane przed wojną cmentarzysko również w Strzemieszycach Wielkich tworzą wyraźny strzemieszycko-łosiński mikroregion osadniczy¹⁴.

Zarówno placki srebrne, jak i denary charakteryzują się bardzo wysoką próbą srebra. Świadczył o tym doskonały stan zachowania metalu, srebro tylko w kilku przypadkach było pokryte siarczkami. Wykonane w miesiąc później, po lipcowym odkryciu skarbu, analizy wykazały srebro próby 890,900 (monety), a nawet 890,960 (placki).

Warto dodać, że dotychczas przeprowadzono kilkadziesiąt analiz składu chemicznego zabytków ołowianych, placków związków ołowiu i już w roku 2006 placków „łanego srebra” oraz dwóch monet. Starano się też porównać je z wynikami analiz chemicznych składu pierwiastków niektórych zabytków o wcześniejszej chronologii. Przykładowo lunula z grodziska w Naszacowicach (2. połowa IX w. lub 1. tercja wieku X) nawiązuje składem chemicznym do przecież nieco młodszych zabytków z Łośnia¹⁵. Otwiera to drogę do hipotetycznego założenia istnienia wcześniejszych obiektów hutniczych koncentrujących się na metalurgii srebra i ołowiu, bazujących na złożach w rejonie Olkusza, Chrzanowa i Zagłębia Śląsko-Dąbrowskiego. Być może, jest tylko kwestią czasu odkrycie IX- lub X-wiecznej huty ołowiu na obszarach występowania rud tego pierwiastka, które w swoim składzie zawierają tak pożądane w średniowieczu srebro.

Bardzo podobny skład chemiczny ma też bulla z czasów Bolesława Krzywoustego znaleziona przez małżeństwo Androłajców¹⁶. Jest to już co prawda horyzont czasowy odpowiadający hutom łosińskim, jednak odnalezienie jej w Wielkopolsce świadczy o zasięgu handlu ołowiem z południowej Polski.

Po pięciu latach badań na stanowisku w Dąbrowie Górniczej-Łośniu możemy stwierdzić:

1. **Wczesne średniowiecze** – od 2. połowy XI wieku do czasów panowania księcia Bolesława Kędzierzawego, czyli do 2. połowy XII wieku. W tym okresie wzniesiono hutę wytopu srebra i ołowiu, zniszczoną podczas zbrojnego napadu. Wtedy też ukryto wydobyty w 2006 roku „skarb hutnika”. Zarówno znalezienie skarbu, typologia chronologiczna zabytków, a także wyniki badań C¹⁴, wskazujące na okres pomiędzy latami 1039 i 1211, stanowią elementy wzajemnie zalegające się układanki. Tak więc z dużym prawdopodobieństwem możemy określić czas funkcjonowania huty na wiek XII. Początki mogą sięgać 2. połowy wieku XI. Po zniszczeniu huty podczas najazdu najprawdopodobniej na kilkadziesiąt lat osadnictwo na tym terenie zaniknęło.

2. **Późne średniowiecze** – osadnictwo tego okresu tylko częściowo nakłada się na osadnictwo z wczesnego średniowiecza. Omija ono, co jest niezwykle istotne, obszar wczesnośredniowiecznej huty. Tylko obiekt 41, odkryty w 2004 roku, znajdujący się w południowej części stanowiska, ma charakter ewidentnie późnośredniowieczny.

W XIII wieku zbudowano w południowo-wschodniej partii badanego obszaru drewniany podpiwniczony dwór o konstrukcji szkieletowej i ścianach do pewnej wysokości obłożonych kamieniami. Być może, ściany budynku miały również kamienną podwalinę. Od wschodu stwierdzono bruk kamienny związany z tym „dworem” oraz obudowany na kształt studni-wywierzyska lub źródła wody. „Dwór”, jak można sądzić, pomimo pewnego prymitywizmu konstrukcyjnego, był w posiadaniu dość zamożnej osoby ze stanu rycerskiego (właściciela

stać było na posrebrzane ostrogi), o czym świadczą odnalezione w nim zabytki, w tym liczne przedmioty zbytku. Brak jednak śladów fosy i wału. Uniemożliwia to naszym zdaniem przyporządkowanie budowli do kategorii wież mieszkalno-obronnych. Doszczętnie zniszczono i spalono tę budowlę podczas zbrojnego napadu na przełomie wieków XIII i XIV.

3. **Okres nowożytny** – ludzie powrócili na ten teren w XVII wieku. Świadczą o tym znaleziska monet tzw. boratynek oraz no-

wożytna ceramika. Od tego czasu trwa tutaj nieprzerwanie osadnictwo. Okres II wojny światowej zaznaczył się wyraźnie na tym obszarze. Odkryliśmy łuski pocisków artyleryjskich, przestrzelony niemiecki hełm (stanowisko 2), a także ślady po grobach żołnierzy radzieckich ekshumowanych w latach 50-tych ubiegłego wieku. Pożoga wojenna jednak tym razem nie zniszczyła, jak to stało się wcześniej, osadnictwa ludzkiego.

PRZYPISY

¹ Na temat wyników badań w Dąbrowie Górniczej-Łośniu ukazało się kilka pozycji podsumowujących wyniki badań z lat 1998–2004, m.in.: R. B o d n a r, D. R o z m u s, *Wczesnośredniowieczne ślady hutnictwa w Dąbrowie Górniczej-Łośniu oraz na obszarach pogranicznych*, [w:] *Archeologiczne i historyczne ślady górnictwa i hutnictwa na terenie Dąbrowy Górniczej i okolic*, pod red. D. R o z m u s a, Kraków 2004, s. 9–60; *Z dziejów przemysłu dąbrowskiego. Archeologia – przemysł*, pod red. D. R o z m u s a, A. R y b a k a, R. B o d n a r a, Dąbrowa Górnicza–Kraków 2005; R. B o d n a r, D. R o z m u s, B.S. S z m o n i e w s k i, *Hutnictwo srebra i ołowiu we wczesnym średniowieczu w świetle odkryć w Dąbrowie Górniczej-Łośniu (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Osadnictwo średniowieczne nad Przemszą i Brynicą*, pod red S. W i t k o w s k i e g o, J. S p e r k i, Sosnowiec–Cieszyn 2005; T. K a l i c k i, D. R o z m u s, B.S. S z m o n i e w s k i, *Man and Environment on the Example of Strzemieszyce-Łosień Region S. Poland*, [w:] *12th Annual Meeting EAA Abstract book*, pod red. H. D o b r z a ń s k i e j, B.S. S z m o n i e w s k i e g o, K. R y b y, Kraków 2006, s. 142–142; T. K a l i c k i, D. R o z m u s, B.S. S z m o n i e w s k i, *Człowiek i środowisko na przykładzie rejonu strzemieszycko-łosieńskiego*, [w druku]; R. B o d n a r, L. K r u d y s z, D. R o z m u s, B.S. S z m o n i e w s k i, *Wczesnośredniowieczna ceramika szklwiona z Dąbrowy Górniczej-Łośnia „Skarb hutnika”*, „Zeszyty Łosieńskie” t. 1: 2006.

² R. B o d n a r, D. R o z m u s, *Badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym stanowisku hutniczym w Dąbrowie Górniczej-Łośniu, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, Katowice 2006, s. 150–165.

³ S. I n g l o t, *Stan i rozmieszczenie uposażenia Biskupstwa Krakowskiego w połowie XV wieku. Próba odtworzenia zaginionej części Liber Beneficiorum Długosza*, Lwów 1925, s. 24 i 78; por. też B. K u m o r, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. I, Kraków 1998, s. 185.

⁴ R. i D. A b ł a m o w i c z o w i e, *Studium historyczne miasta Dąbrowa Górnicza, woj. katowickie*, t. V: *Archeologia*, cz. I: *Tekst zestawienia*, Katowice, 1998, archiwum Działu Archeologii Muzeum Miejskiego „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej, maszyn., s. 4–5.

⁵ R. B o d n a r, D. R o z m u s, *Odważniki żelazne i „ciężarki ołowiane z Łośnia i Okradzionowa*, [w:] *Archeologiczne i historyczne ślady górnictwa...*, s. 61–68; D. R o z m u s, *Beczulkowaty odważnik z żelaza w „koszulce” z brązu*, [w:] *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w.*, Kraków 2006, s. 424. K. Wachowski słusznie zauważył, że w literaturze archeologicznej odczuwalny jest brak definicji pojęcia „odważnik” i w związku z tym listy cech, która pozwalałaby je wyróżnić z całej grupy podobnych przedmiotów. Najwięcej komplikacji sprawiają okazy wykonane z ołowiu (por. K. W a c h o w s k i, *Wagi i odważniki na Śląsku wczesnośredniowiecznym na tle porównawczym*, „Przegląd Archeologiczny” t. 22: 1974, s. 173). *Internetowy słownik języka polskiego* definiuje pojęcie „odważnik” jako „metalowy przedmiot o ustalonym ciężarze, służący do ważenia ciężarów na wadze szalkowej” i pojęcie „ciężarek” jako „kawałek metalu służący do obciążania czegoś” (<http://sjp.pwn.pl>). W artykułach poświęconych stanowisku w Dąbrowie Górniczej-Łośniu stosujemy zamiennie nazwy „odważnik” i „ciężarek” ze względu na trudności interpretacyjne w przypadku niektórych form ołowianych.

⁶ Z. Hilczernowa, *Ostrogi polskie z X–XIII w.*, Poznań 1956, s. 62–69. Obecność srebra potwierdził dr Marcin Biborski podczas konserwacji zabytku.

⁷ Ponieważ w tym miejscu mamy do czynienia z lekkim skłonem, w kierunku północnym, stoku działki 1569, reliktów spalonych belek wystąpiły w partii północnej obiektu 7/2005 na głębokości względnej 140 cm, natomiast na południowym krańcu wkopu piwnicznego 30–40 cm głębiej.

⁸ Z. Podwińska, *Techniki uprawy roli w Polsce średniowiecznej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1962, s. 157–162, 314–328; S. Moździoch, *Castrum munitissimum Bytom. Lokalny ośrodek władzy w państwie wczesnopiastowskim*, Wrocław 2002, tam literatura.

⁹ S. Suchodolski, *Chronologia monet Władysława II i Bolesława Kędzierzawego*, „Wiadomości Numizmatyczne” t. 5: 1961, z. 2–3, s. 114–118.

¹⁰ Tamże, s. 118–123.

¹¹ Konieczne wydaje się wydanie monografii źródłowej „skarbu hutnika”. Próbuje obecnie zdobyć stosowne środki, aby wykonać dokumentację fotograficzną monet, zważyć je i pomierzyć.

¹² Z. Żygułski jr, *Broń w dawnej Polsce*, Warszawa 1982, tabl. 40, I, s. 85.

¹³ P.N. Kotowicz, *System militarny Sanoka we wczesnym średniowieczu*, [w:] *Acta Militaria Mediaevalia*, pod red. J. Machnika, W. Banacha, P.N. Kotowicza, t. 1, Kraków–Sanok 2006, ryc. 11A, B, s. 74.

¹⁴ Pojęcie to do literatury wprowadziła dr E. Foltyn.

¹⁵ M. Biborski wspomina o podobieństwie wyników analiz zabytków z Łośnia i Naszacowice. M. Biborski, *Metallographische Untersuchungen ausgewählter frühmittelalterlicher Funde aus dem Burgwall von Naszacowice*, [w:] J. Poleski, *Naszacowice. Ein frühmittelalterlicher Burgwall am Dunajec. I: Stratigraphie, Chronologie, Architektur*, Kraków 2004, s. 257–259.

¹⁶ M. Biborski, A. Biborski, *Wyniki składu chemicznego bulli wczesnośredniowiecznej z miejscowości Głęboke, gm. Kiszkowo, woj. małopolskie*, [w:] M. i M. Andrałojć, *Bulla Bolesława księcia Polski*, Poznań 2006, s. 100 (por. zwłaszcza stwierdzenie o podobieństwie do składu chemicznego złóż galeny z niecki bytomsko-chrzanowskiej) oraz D. Rozmus, *Uwagi o produkcji ołowiu w Polsce w XI–XII w.*, [w:] M. i M. Andrałojć, *Bulla...*, s. 109 oraz zestawienie R. Bodnara na s. 110.

Leszek Krudysz, Dariusz Rozmus, Bartłomiej Szymon Szmoniewski

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM RANĚSTŘEDOVĚKÉ HUTNICKÉ OSADY V DĄBROWÉ GÓRNICZÉ-ŁOŚNI (LOKALITA 8), SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V letech 2005–2006 pokračoval archeologický výzkum lokality 8 v Dąbrowé Górniczé-Łośni (obr. 1).

V roce 2005 byl prováděn výzkum se záchranným zřetelem v severní části lokality, přiléhající bezprostředně k Orné ulici. Byla zde zjištěna komplikovaná stratigrafická situace, protože raněstředověké osídlení zde překrývají výrazné stopy vrcholněstředověké zástavby. Nejzajímavějším objevem se ukázal objekt č. 7/2005, který byl podsklepenou dřevěnou budovou přibližně čtvercového půdorysu o stranách 6 x 6 m. Vlastnila ho zámožná osoba rytířského sta-

vu, která si mohla dovolit postříbřené ostruhy s ozubeným kolečkem. Skutečnost, že kolem budovy nebyly valy ani příkop, naznačuje, že to nebyla budova obranná.

Památky, nalezené v objektu 7/2005, můžeme zařadit do několika kategorií, jako jsou militaria (obr. 2), hospodářské nářadí (obr. 3), ozdoby (obr. 4). V posledním případě jde o brakteát, který se za pomoci prof. S. Suchodolského podařilo určit jako slezskou minci, datovanou nejspíše na konec 13. a přelom 13. a 14. stol. (mince z nízkého knížectví, datovaná okolo r. 1300).

Shrneme-li, chronologii objektu potvrzují následující nálezy: ostruha s ozubeným kolečkem a mince, zmiňovaný brakteát se zesíleným okrajem, datovaný do počátku 14. stol., a také středověká keramika. Objekt 7/2005 byl zničen a zcela spálen během ozbrojeného útoku pravděpodobně na přelomu 13. a 14. stol. Svědčí o tom mj. stopy destrukce a nalezená militaria jako střely do kuší. V sezóně 2006 bylo zkoumáno okolí objektu 7/2005, byla odkryta dlažba a vydřevený pramen.

V roce 2005 pokračoval rovněž výzkum v jižní části lokality, v místech objevu hutnických pecí. Podobně jako v předchozích letech byly objeveny přinejmenším dva objekty, mající charakter pecí či ohnišť, spojených s hutnictvím. Jsou to objekty 14/2005 i 15/2005. Z posledního byl získán nález, který je nejpravděpodobněji exemplářem slévačské lžíce.

V roce 2006 pokračoval výzkum zázemí objektu 7/2005 a také jiných hutnických objektů v jižní části lokality 8. Tam byl také v hloubce 25 cm objeven v glazovaném hrnku (obr. 5) depot stříbrných mincí z 11. a 12. stol. a vytavených placiček čistého stříbra.

Díky pomoci prof. S. Suchodolského víme, že v tomto pokladu čítajícím 1066 ks se nacházejí následující emise mincí: Vladislava II. Vyhnance (podle typologie S. Suchodolského typ: II – 4 ks, typ: III – 1 ks, typ: IV – 173 ks) (obr. 8c), Boleslava Kadeřavého (podle typologie S. Suchodolského typ: I – 404 ks, typ: II – 302 ks, typ: III – 177 ks, typ: IV – 3 ks) (obr. 7). V pokladu je rovněž křížový denár (obr. 8a) a také denár Boleslava Křivoústého (obr. 8b). V nádobě byly též nalezeny placky a hrudky stříbra v celkové váze více než 1,72 kg. V blízkosti pokladu byla nalezena stříbrná přezka lyrovitého tvaru (snad východní import) a také 33 dalších mincí, hlavně emisí Boleslava Kadeřavého, které musíme spojit s pokladem.

Objev pokladu dodatečně potvrdil hypotézu o násilném konci hutnické osady v Łośni. Podle předběžných závěrů prof. S. Suchodolského byl poklad ukryt mezi léty 1160 a 1165. Dodatečně byly objeveny hroty střel s křídélky. Při současném stavu výzkumu neexistuje chronologická kontinuita mezi hutnickou osadou, zničenou na konci 12. stol., a „dvorcem“, zničeným na přelomu 13. a 14. století v severní části zkoumané lokality.

Leszek Krudysz, Dariusz Rozmus, Bartłomiej Szymon Szmoniewski

ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN
EINER FRÜHMITTELALTERLICHEN VERHÜTTUNGSSIEDLUNG
IN DĄBROWA GÓRNICZA-ŁOSIEŃ (FUNDPLATZ 8),
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In den Jahren 2005–2006 wurden die archäologischen Untersuchungen des Fundplatzes 8 in Dąbrowa Górnicza-Łosień fortgesetzt (Abb. 1).

Im Jahre 2005 führte man die Rettungsausgrabungen im nördlichen Teil des Fundplatzes 8, der unmittelbar an die Orna-Straße angestoßen hat. An dieser Stelle wurde eine komplizierte Schichtenlage festgestellt, indem deutliche Spuren

spätmittelalterlicher Bebauung eine frühmittelalterliche Besiedlung überlagerten. Als interessanteste Entdeckung erwies sich das Objekt Nr. 7/2005, das ein unterkellertes Holzbau von annähernd quadratischem Grundriss und Seiten 6 × 6 m war. Er war im Besitz eines wohlhabenden Menschen ritterlichen Stands, der sich versilberte Sporen mit Sternrädern hatte leisten können. Fehlende Wälle und Graben um den

Bau herum belegen, dass er nicht wehrhaft gewesen war.

Die im Objekt 7/2005 geborgenen Funde dürfen wir einigen Kategorien zuweisen, so wie Militaria (Abb. 2), Haushaltsgeräte (Abb. 3), Schmuck (Abb. 4). Im letzten Fall geht es um einen Brakteat, das mit Hilfe von Prof. S. Suchodolski als eine schlesische Münze bestimmt werden konnte, höchstwahrscheinlich ins ausgehende 13. Jh. und die Wende zum 14. Jh. datiert (Münze des Fürstentums Nysa, zeitlich um 1300 zu setzen).

Zusammenfassend: die Chronologie des Objekts belegen folgende Funde: ein Sporn mit Sternrad sowie die Münze, das genannte Knopfbrakteat, in den Beginn des 14. Jh. datiert, wie auch die Keramik von mittelalterlichem Gepräge. Das Objekt 7/2005 war bei einem Überfall zerstört und niedergebrannt worden, wahrscheinlich an der Wende zum 14. Jh. Dies belegen u.a. Vernichtungsspuren sowie gefundene Militaria wie Armbrustbolzen. In der Grabungskampagne 2006 wurde die Umgebung des Objekts 7/2005 erforscht und ein Pflaster sowie eine ummauerte Abbaugrube freigelegt.

Im Jahre 2005 wurden auch Untersuchungen im südlichen Teil des Fundplatzes fortgesetzt, an der Stelle, wo die Verhüttungsöfen zutage gekommen waren. Wie in den früheren Jahren konnten zwei Objekte entdeckt werden, die als Verhüttungsöfen und Feuerstellen zu deuten sind. Es sind die Objekte 14/2005 und 15/2005. Im letzteren konnte ein Fund geborgen werden, der wahrscheinlich ein Gusslöffel war.

Bei im Jahre 2006 fortgesetzten Untersuchungen des Umlands des Objekts 7/2005 sowie anderer Verhüttungsobjekte im südlichen Teil des Fundplatzes 8 konnte in ei-

ner Tiefe von 25 cm in einem glasierten Topf (Abb. 5) ein Depotfund von Silbermünzen aus dem 11. und 12. Jh. sowie von geschmolzenen Scheiben von purem Silber geborgen werden.

Dank der Hilfe von Prof. S. Suchodolski wissen wir, dass im vorliegenden Depotfunde von 1066 Münzen folgende Münzprägungen vorhanden sind: von Wladislaw II. von Opole (Typ: II – 4 St., Typ: III – 1 St., Typ IV – 173 St. nach Typologie von S. Suchodolski) (Abb. 8c), Boleslaw Kraushaar (Typ: I – 404 St., Typ: II – 302 St., Typ: III – 177 St., Typ: IV – 3 St. nach der Typologie von S. Suchodolski) (Abb. 7). Dem Depotfund gehörten auch ein Kreuzdenar (Abb. 8a) sowie ein Denar von Boleslaw Schiefmund an (Abb. 8b). Im Topf wurden auch Silberscheiben und -Brocken von über 1,72 kg Gesamtgewicht gefunden. In der Nähe des Depotfunds lagen auch eine leierförmige Silberschnalle (vielleicht ein Import aus Osten) sowie 33 andere Münzen, vorwiegend der Prägung von Boleslaw Schiefmund, die auch dem Depotfund angehören.

Der Depotfund belegt zusätzlich die Annahme eines gewaltigen Endes der Verhüttungssiedlung in Łosień. Nach den vorläufigen Ermittlungen von Prof. S. Suchodolski war der angesprochene Schatz zwischen 1160 und 1165 verborgen worden. Überdies wurden doch Pfeilspitzen mit Widerhaken gefunden. Auf jetziger Etappe und an dem Ort der Untersuchungen gibt es keine chronologische Kontinuität zwischen der im ausgehenden 12. Jh. vernichteten Verhüttungssiedlung und dem an der Wende zum 14. Jh. zerstörten „Hof“, der im nördlichen Teil des untersuchten Fundplatzes entdeckt wurde.

WYNIKI BADAŃ SONDAŻOWYCH W ZESPOLE ZAMKOWO-PAŁACOWYM W STRZELCACH OPOLSKICH, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Zachowany w ruinie zespół zamkowo-pałacowy w Strzelcach Opolskich usytuowany jest wzdłuż południowej krawędzi obecnej, śródmiejskiej zabudowy miasta, w północnej części rozległego parku krajobrazowego (ryc. 1). Plan omawianego kompleksu z uwagi na oryginalną zabudowę nie znajduje odpowiednika wśród śląskich założeń rezydencjalnych i w swoich fazach młodszych zdeterminowany był warunkami morfologii terenowej oraz specy-

ficznego stanu własnościowego. Budowla ta ukształtowana została zgodnie z wymaganymi kryteriami istotnymi dla funkcjonowania tego typu obiektu. Obecny zespół pałacowy składa się bowiem z centralnego trzonu tzw. korpusu rezydencjalno-mieszkalnego w formie czworokąta o lekko trapezowatym rzucie, zbudowanego z czterech skrzydeł zamykających dziedziniec wewnętrzny oraz z dwóch skrzydeł bocznych, łukowato uformowanych, dostawionych od

Ryc. 1. Strzelce Opolskie. Lokalizacja zespołu zamkowo-pałacowego. Skala 1:25 000

wschodu i zachodu do skrzydła północnego bramnego. W odległości ok. 8 m na północ od korpusu usytuowane jest równoległe skrzydło północno-wschodnie połączone ze skrzydłem wschodnim. Oba skrzydła zamykają wydłużony, trójkątny dziedziniec. Niewykluczone – co sugeruje plan miasta z roku 1811 – że analogiczna zabudowa pałacu istniała po stronie zachodniej. Od północy na wysokości budynku bramnego korpusu pałacu stoi ściana parawanowa z przełotem bramnym i dwiema furtami. Przestrzeń zawarta pomiędzy budynkiem bramnym a arkadową ścianą parawanową stanowi tzw. dziedziniec honorowy, na którym witano gości. Wszystkie skrzydła boczne spełniały w tym układzie funkcje obiektów zaplecza gospodarczo-usługowego (pokoje gościnne, mieszkania dla służby, kuchnia, magazyny, łaźnia, lamusy itp.).

Po raz pierwszy o zamku w Strzelcach Opolskich wspomniął w 1844 roku K.A. Müller¹, który pisał, że w roku 1234 był tu gród, a murowany zamek książęcy wzmiankowany w latach 1324–1356 był położony być może w miejscu, gdzie dziś wznosi się pałac. W tym czasie zamek był też przedmiotem zainteresowania archeologów niemieckich, którzy w bliżej nieustalonym miejscu na terenie pałacu w wykopie sondażowym dokonali odkrycia trzech warstw spalonego drewna, co ich zdaniem potwierdzało istnienie wcześniejszego grodu o konstrukcji drewniano-ziemnej. Naszym zdaniem wspomniany wykop sondażowy z uwagi na ówczesny stan zagospodarowania obiektu mógłby być założony jedynie po północnej stronie budynku bramnego lub też w obrębie nasypu ziemnego, usytuowanego w parku na wschód od korpusu pałacu, obecnie częściowo przykrywającego murowaną lodownię pałacową. Tego rodzaju kopce, zwane w terminologii archeologicznej gródkami stożkowatymi, już od XIII wieku związane były z książęcymi nadaniami dóbr rycerskich, a stożkowaty gródek z wieżową budowlą mieszkalną był od tego czasu siedzibą obdarowanego. Sądzymy, że wzmiankowanego odkrycia warstw spalonego drewna dokonano raczej na wspomnianym obiekcie.

Pierwszą monografię zespołu zamkowo-pałacowego o charakterze studium historyczno-architektonicznym opracował w 1963 roku Kazimierz Rainczak². W roku 1977 pracownicy Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej Stanisław Medeksza i Jerzy Kościuk wykonali inwentaryzację zespołu oraz dokonali rozwarstwienia jego murów³.

W roku 1979 Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska PP PKZ O/Wrocław przeprowadziła kompleksowe badania archeologiczne pałacu w Strzelcach Opolskich w celu ostatecznego wyjaśnienia zabudowy średniowiecznej zamku. Po zrealizowaniu I etapu badań i odkryciu zabudowy kamiennej wieży z przełomu XIII i XIV wieku⁴ dalsze badania z uwagi na brak środków finansowych zostały przerwane.

Prezentowane w dalszej części sprawozdania wyniki są zatem konsekwencją aktualnej realizacji wcześniejszego programu badawczego. W tym miejscu podkreślamy, że przedmiotem naszego opracowania są wyłącznie odkryte w 2005 roku relikty zabudowy zamku średniowiecznego.

Najbardziej istotnym punktem programowym była potrzeba weryfikacji obrysu założenia średniowiecznego zamku, który autorzy najwcześniejszych powojennych opracowań zamku widzieli jako tożsamy z korpusem obecnego pałacu. W celu wyjaśnienia powyższego na obrysie lica zewnętrznego korpusu założono cztery wykopy. Dwa wykopy usytuowano przy narożach, dwa pozostałe na przebiegu lica zewnętrznego ściany wschodniej.

Na podstawie spostrzeżeń dokonanych w wykopach 1–4 sformułowano następujące ustalenia badawcze:

1 – Mur ściany południowej i ściany wschodniej korpusu są murami jednorodnymi, zbudowanymi z łamanego kamienia wapiennego z dodatkiem fragmentów cegieł układanych na zaprawie piaskowo-wapiennej. Naroże południowo-wschodnie korpusu wzmocnione jest ukośnie skarpowaną przyporą stabilizacyjną, stosowaną w przypadku budowy na mało stabilnym gruncie, tutaj w obrębie dawnej fosy, co

później zostało stwierdzone w wykopach wewnątrz korpusu.

2 – Mury korpusu posadowione są w wykopie fundamentowym przecinającym wszystkie warstwy rozpoznane do poziomu lustra wody.

3 – Odkryty w licu ściany wschodniej korpusu portal otworu odpływowego wód gruntowych z obrębu zabudowy korpusu zbudowany jest z cegieł gładkich o wymiarach $30 \times 14 \times 7$ cm, charakterystycznych dla budownictwa baroku.

Powyższe ustalenia wykluczają identyfikację aktualnych murów zewnętrznych korpusu z murem ewentualnej zabudowy kurtynowej czy też mieszkalnej ze średniowiecza.

Negatywny rezultat poszukiwań wspomnianych elementów zabudowy średniowiecznego zamku wzdłuż zabudowy zewnętrznej korpusu pałacu uzasadnił celowość podjęcia dalszych rozpoznawczych w jego wnętrzu. W związku z tym zaplanowano ciąg 4 wykopów usytuowanych na jego osi północ-południe, w skrzydle południowym, na dziedzińcu i w wieży średniowiecznej.

Na podstawie spostrzeżeń dokonanych w trakcie wykonywania analiz układów stratygraficznych, strukturalnych, pomiarów wysokościowych w tych wykopach sondażowych sformułowano następujące ustalenia badawcze:

1 – Nieckowato wyprofilowany poziom calca stwierdzony w wykopie 7, płaski jego strop i obecność na nim nasypu z kruszywa spajanego gliną w przebiegu wykopu 6 oraz jego obniżenie w wykopie 5 daje podstawę do przyjęcia za pewne, że na rozpoznanym odcinku terenu biegnie pasmo fortyfikacji ziemnych w postaci fosi wewnętrznej, wału ziemnego i fosi zewnętrznej.

2 – Potwierdzenie obecności fosi wewnętrznej i kierunku jej przebiegu uzyskano w profilach wykopów 10 i 11.

3 – Współczesność chronologiczną fosy wewnętrznej i zewnętrznej, jak też pośrednio wału ziemnego pomiędzy nimi potwierdza warstwa A, datująca wymienione obiekty na XIII wiek.

4 – Warstwa B, zalegająca bezpośrednio nad warstwą A, jest tworzywem pochodzącym z wykopu fundamentowego wykonanego dla wieży mieszkalnej I fazy zamku średniowiecznego. Pozyskane z jej obrębu fragmenty ceramiki naczyniowej z późnego okresu epoki brązu i epoki żelaza (badania w roku 1979) oraz z późnego okresu rzymskiego dowodzą wcześniejszego, już od około 800 lat p.n.e., funkcjonowania na północ od fosi wewnętrznej trwałego osadnictwa.

5 – Mur kamienny wieży mieszkalnej z I fazy zamku, którego wkop fundamentowy przecina warstwę A z XIII wieku, ale też jest przykryty warstwą C z końca XIII wieku i początku wieku XIV, ma taką samą, jak warstwa C metrykę.

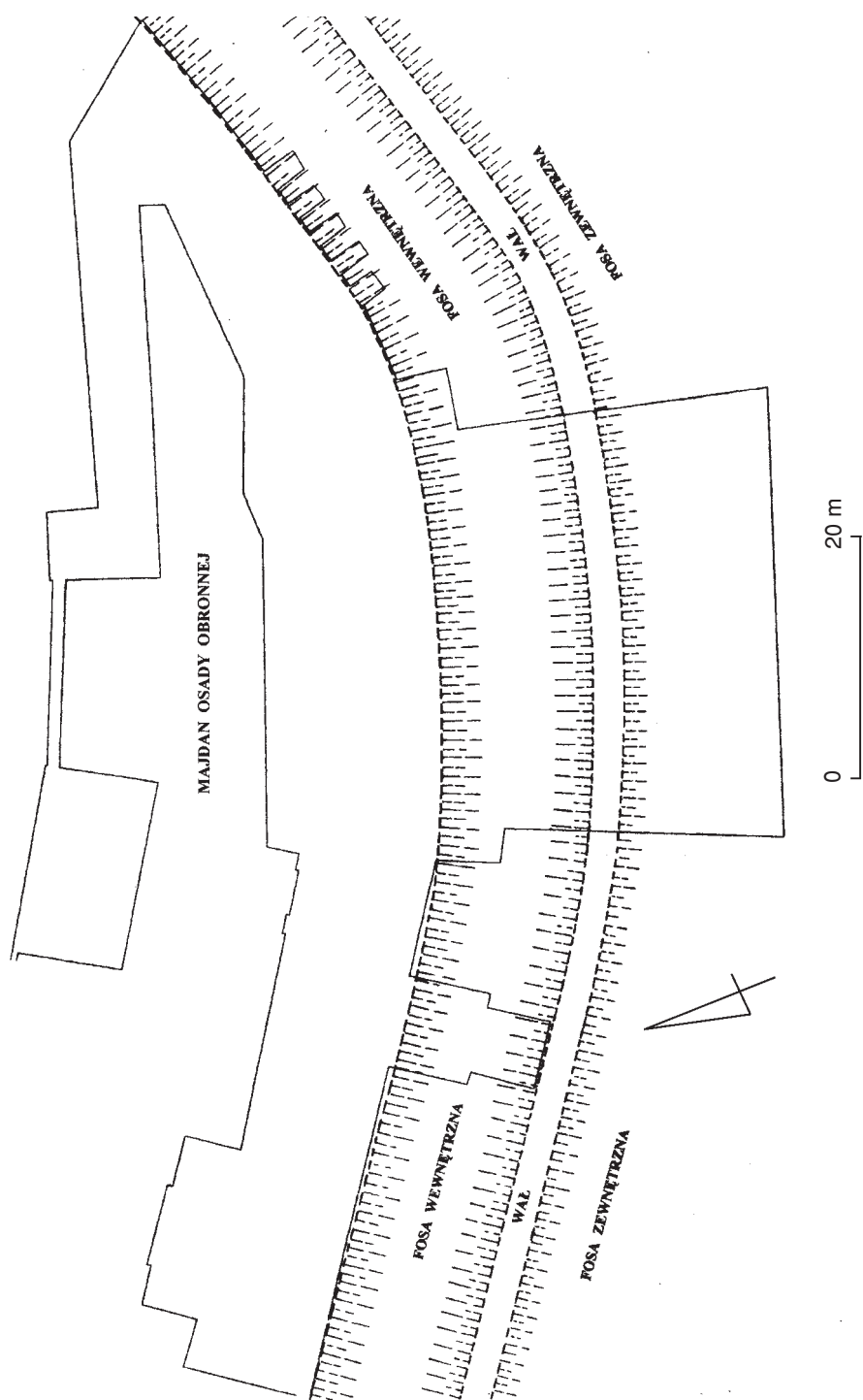
6 – Mur kamienny usytuowany w północnych częściach wykopów 5 i 11 oraz w południowej części wykopu 9 jest murem związanym z II fazą zamku średniowiecznego.

7 – Warstwa bruku z otoczków oraz warstwa D związane są z funkcjonowaniem w XIV i XV wieku zamku (faza I).

Opierając się na sformułowanych ustaleniach badawczych i rozpoznaniach architektonicznych, wydzielono trzy fazy zagospodarowania terenu dzisiejszego zespołu pałacowo-zamkowego.

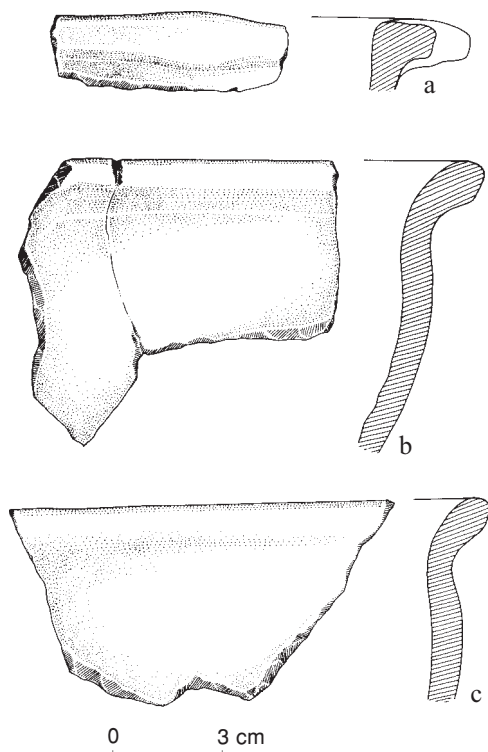
FAZA A (ryc. 2)

Pozostałością fazy A jest odkryte w korpusie pałacu pasmo fortyfikacji ziemnych, składające się z fosi wewnętrznej i fosi zewnętrznej, oddzielonych wałem zbudowanym z kruszywa wapiennego spajanego gliną. Fosa wewnętrzna w partii calcowej ma szerokość nie mniejszą niż 11 m i głębokość 1,5 m. Wał środkowy u podstawy ma szerokość 7 m i wysokość w partii ponadcalcowej ok. 1,2 m. Łącznie zachowana głębokość fosi wewnętrznej liczona od jej dna do zachowanej korony wału wynosi ok. 2,7 m. Fosa zewnętrzna wg tego pomiaru jest o 0,7 m płytsza. Jej szerokość nie została ustalona i wynosi nie mniej niż 10 m. Ten zespół fortyfikacji funkcjonował do 2. połowy XIII wieku, tj. do budowy wieży mieszkalnej z II fazy średniowiecznego zamku.

Ryc. 2. Strzelce Opolskie. Pozostałości osady obronnej na tle obecnej zabudowy zespołu zamkowo-pałacowego

Fragmenty ceramiki naczyniowej z późnego okresu epoki brązu (800 lat p.n.e.), z epoki żelaza (500 lat p.n.e.) i późnego okresu rzymskiego (III–IV wiek) odkryte w warstwie B pozwalają też przypuszczać, że fortyfikacje mogą być związane z osadnictwem ludności kultury łużyckiej, która na tym terenie budowała w celach bezpieczeństwa wielkie grodziska i osady obronne (ryc. 3).

Ryc. 3. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 7. Fosa wewnętrzna. Warstwa B. Ceramika naczyniowa: a – późna epoka brązu, b, c – późny okres rzymski

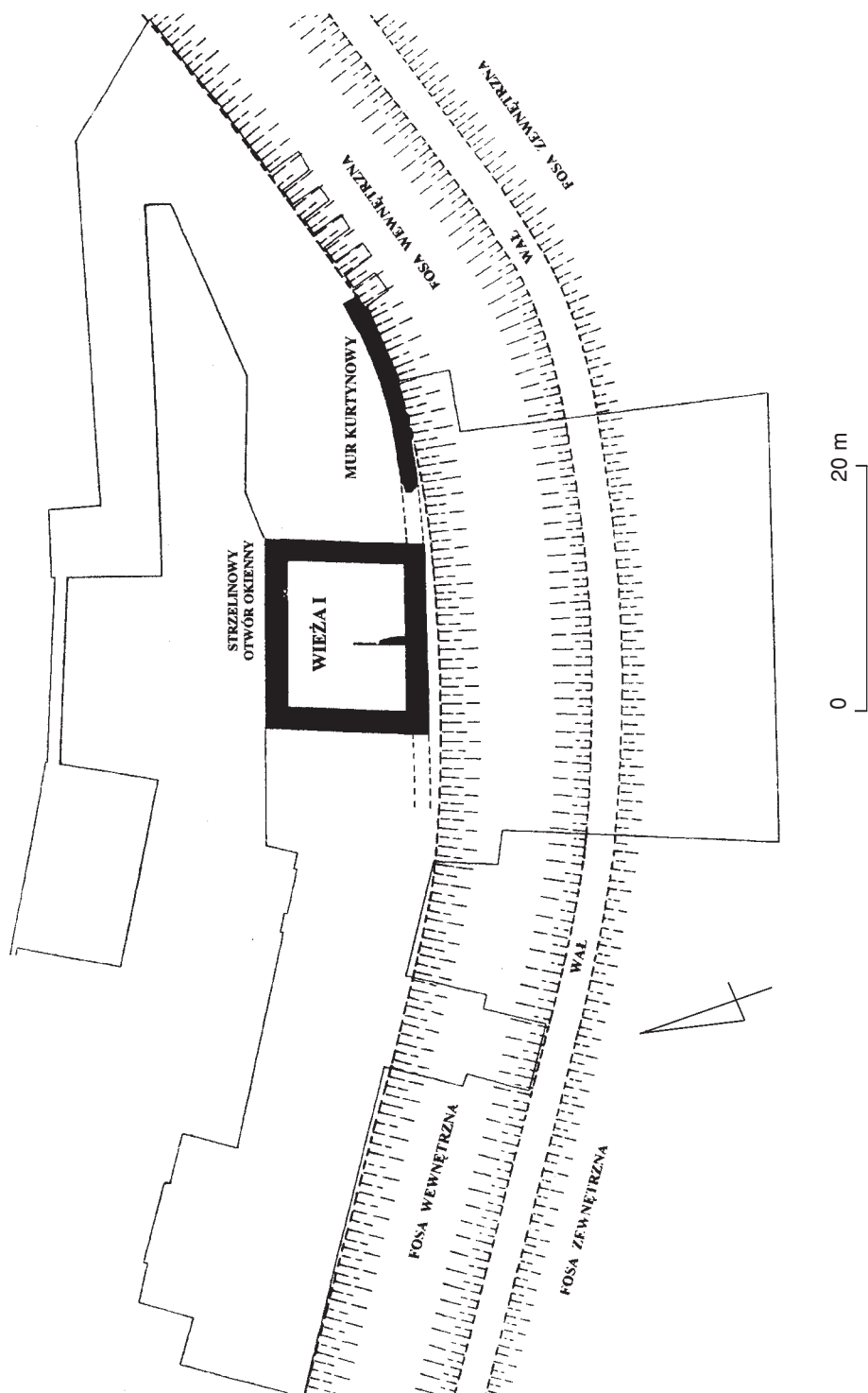
FAZA B – I FAZA ZAMKU

Z tą fazą – jak wykazały ustalenia stratygraficzne – związana jest kamienna wieża mieszkalna fazy I średniowiecznego zamku (ryc. 4). Zbudowana jest na planie prostokąta o wymiarach 13,9 × 16,1 m. Grubość jej ścian waha się od 1,75 m do

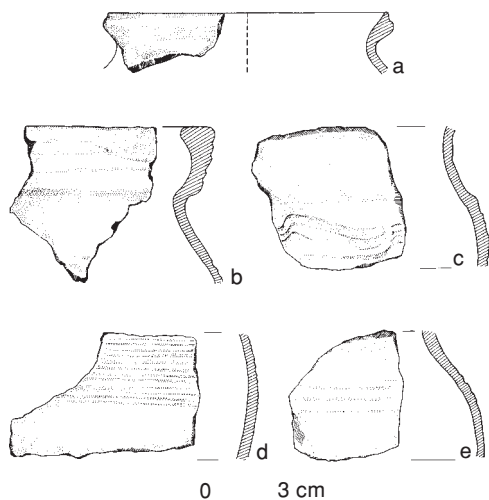
1,85 m. Wnętrze wieży jest dwuprzestrzenne, podzielone symetrycznie ścianą działową, biegnącą poprzecznie w stosunku do osi dłuższej obiektu. W ścianie północnej traktu wschodniego wieży znajduje się szczelinowy otwór okienny o szerokości 9 cm i wysokości 0,98 m, o szeroko od wewnątrz rozglifionych ościeżach. W ścianie wschodniej obiektu znajdują się dwa gniazda służące do osadzenia legarów podłogi lub stropu kondygnacji piwnicznej. Mury wieży zbudowane są z łupanych płytek wapienia spajanych słabą zaprawą piaskowo-wapienną. Jak do tej pory, nie zlokalizowano klatki schodowej, umożliwiającej komunikację pomiędzy poszczególnymi kondygnacjami obiektu oraz wejścia do jego wnętrza. Urbarz z 1534 roku⁵ wspomina o kręconych schodach (Wendeltreppe) w starszej części zamku. Należy przypuszczać, że była to klatka o grubości muru ze spiralną schodnią.

Południowa ściana wieży posadowiona jest na krawędzi północnej fosi wewnętrznej. Jej wkop fundamentowy przecina XIII-wieczną warstwę A (ryc. 5, 6), natomiast mur wieży jest współczesny warstwie C – datowanej na koniec XIII wieku i początek wieku XIV. Wieża zatem zbudowana została w 2. połowie XIII wieku (ryc. 7, 8, 9). Zaprezentowana rekonstrukcja wieży i jej dachu oparta jest na pomiarach wież funkcjonujących do tej pory w Siedlęcinie i Świnach. Ich wysokości od przyziemia do okapu dachu są o ok. 10% wyższe od długości ich ścian dłuższych. W związku z tym wieża mieszkalna z I fazy zamku miała wysokość ścian ok. 17 m i dach czterospadowy z krótką kalenicą na osi dłuższej (ryc. 10, 11).

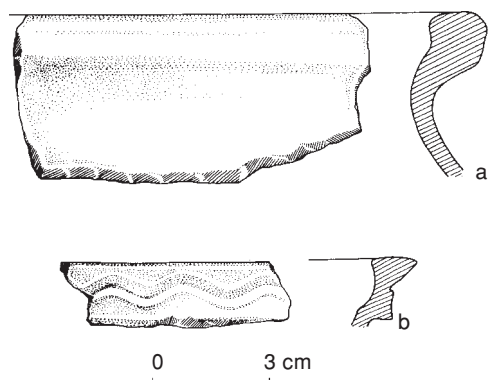
Z omawianą wieżą – jak sądzimy – związany jest wschodni odcinek muru kurtynowego, którego łukowaty zarys zabudowy zdeterminowany jest obrysem północnej krawędzi fosi wewnętrznej. Taka lokalizacja kurtyny, właściwie najbardziej praktyczna, całkowicie wyjaśnia jego formę i z gruntu mylną jego identyfikację z pozostałością miejskiego muru obronnego. Przede wszystkim wszystkie inwestycje książęce w sąsiedztwie osad przedlokacyjnych realizowa-

Ryc. 4. Strzelce Opolskie. Rozpoznana I faza zamku na tle obecnej zabudowy zespołu zamkowo-pałacowego

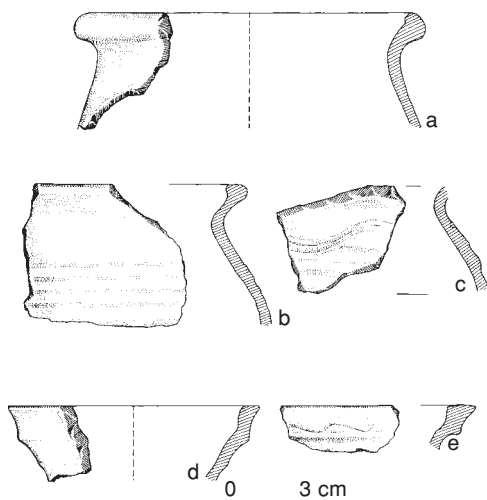

Ryc. 5. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 5. Fosa zewnętrzna. Ceramika naczyniowa z XIII w.

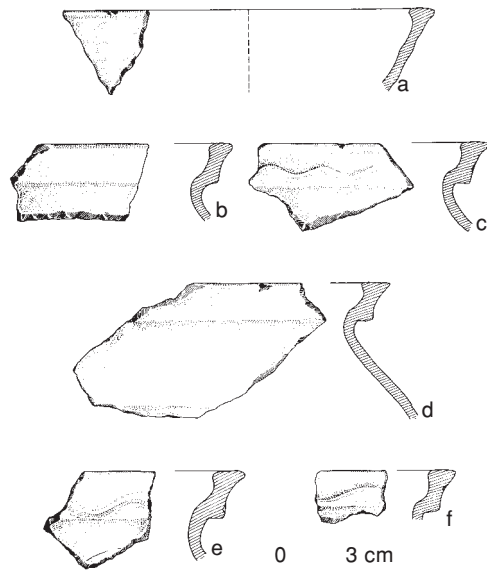

Ryc. 6. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 7. Fosa wewnętrzna. Warstwa A. Ceramika naczyniowa z XIII w.

ne były na terenach własnych i z zasady wszystkie te budowle z racji swoich funkcji były z powodu swej lokalizacji oddalone od administrowanego przez ich właścicieli osadnictwa. Ponadto na planie z roku 1811 dostrzegamy wyraźny załom pomiędzy zewnętrznym obrysem zabudowy miasta i zabudowy zamku, co potwierdza nasz pogląd. Jeszcze wcześniej, bo na panoramie z lat 1536 i 1537, widzimy różnicę w wysokościach muru miejskiego i muru zamku, który jest niższy, ponadto mur miejski wy-

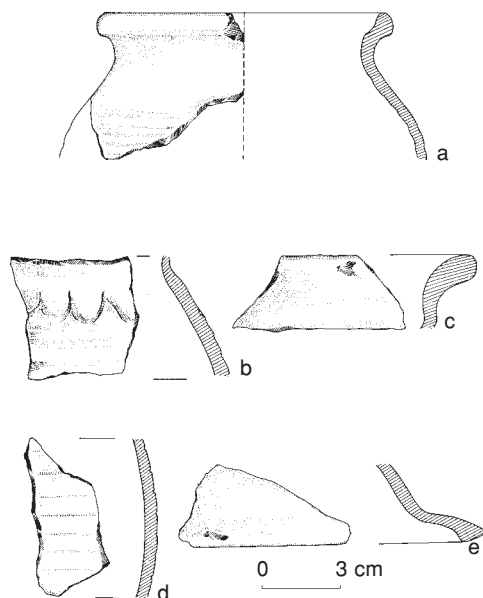

Ryc. 7. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 5. Fosa zewnętrzna. Ceramika naczyniowa z 2. połowy XIII w. i początku XIV w.

Ryc. 8. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 5. Fosa zewnętrzna. Ceramika naczyniowa z 2. połowy XIII w. i początku XIV w.

rażnie omija wieżę fazy I zamku. Ta ikonografia potwierdza zatem odrębność zabudowy miasta i zamku, nie dając jednak odpowiedzi na pytanie o chronologię obu obwodów obronnych.

Ryc. 9. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 7. Fosa wewnętrzna. Warstwa C (nad wkopem fundamenowym wieży z fazy I). Ceramika naczyniowa z końca XIII w. i początku XIV w.

Budowla w postaci wolno stojącej wieży o różnych formach fortyfikacji zewnętrznych jest w świetle wyników badań prowadzonych przez nas na zamkach w Głogówku, Koźlu, Niemodlinie i Ujeździe Śląskim modelem stosowanym standardowo w ramach tzw. inwestycji lokacyjnych. Pełniła funkcję siedziby namiestnika książęcego, który w jego imieniu sprawował władzę administracyjną.

Wieże mieszkalne wznoszone były również jako wolno stojące, stosownie ufortyfikowane wokół, siedziby rodów rycerskich. Takim przykładem są wspomniane wcześniej wieże mieszkalne w Siedlęcinie i w Świnach.

FAZA C – II FAZA ZAMKU (ryc. 13)

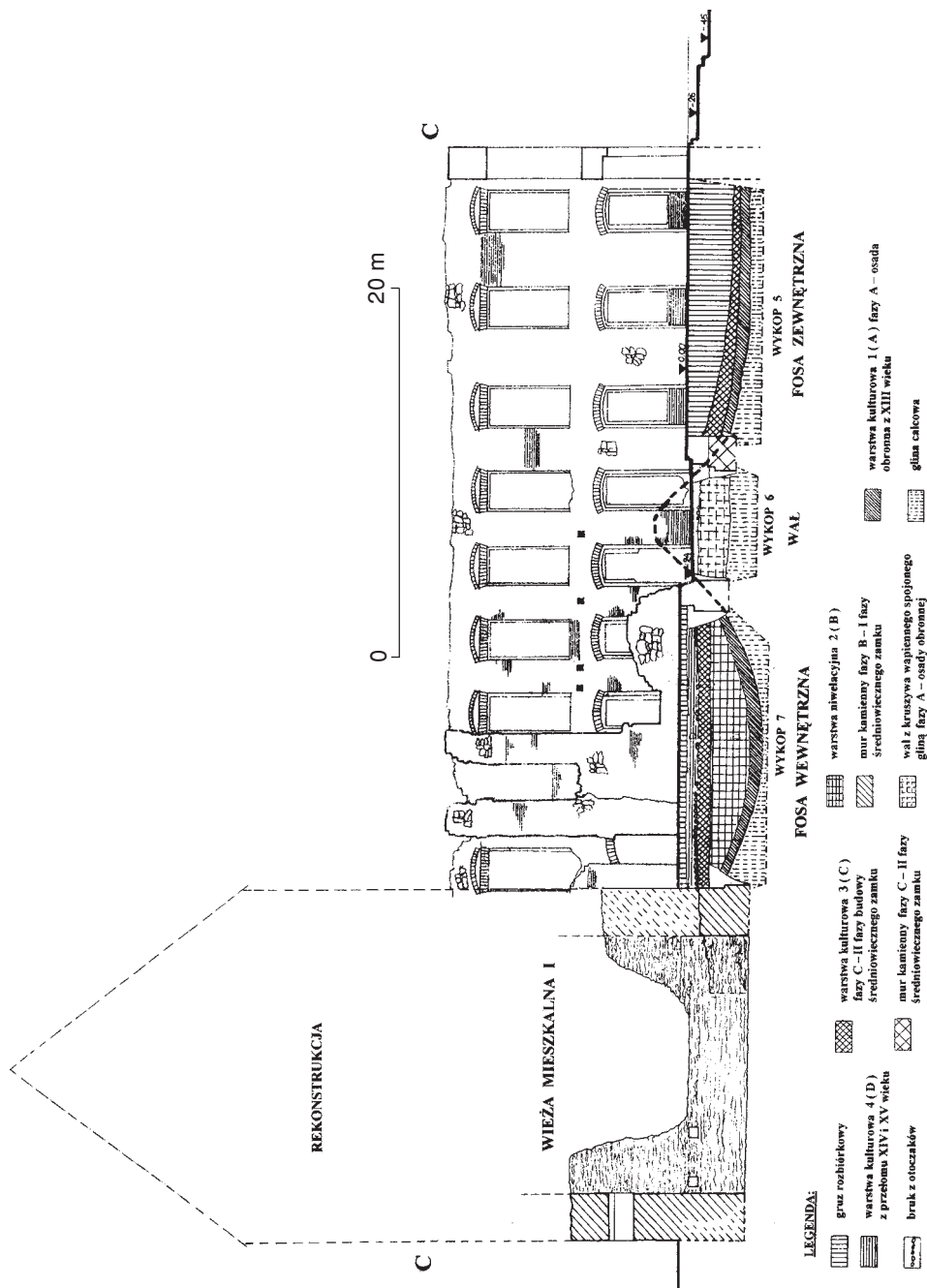
W dalszym ciągu funkcjonuje wieża mieszkalna fazy I. W celu umożliwienia rozbudowy zamku w kierunku południowym na odcinku nie mniejszym niż 35 m zasypano fosę wewnętrzną aż do wału środ-

kowego. Obiektami nowymi, wzniesionymi w tej fazie, były: druga wieża mieszkalna, wybudowana przy murze kurtynowym, jako dostawiona do jego lica północnego, usytuowana w odległości 4 m na wschód od wieży z fazy I, mur kurtynowy od strony południowej, w odległości 10,5 m od południowego lica wieży fazy I i muru kurtynowego, czteroarkadowy mur zachodni skrzydła wschodniego oraz studnia.

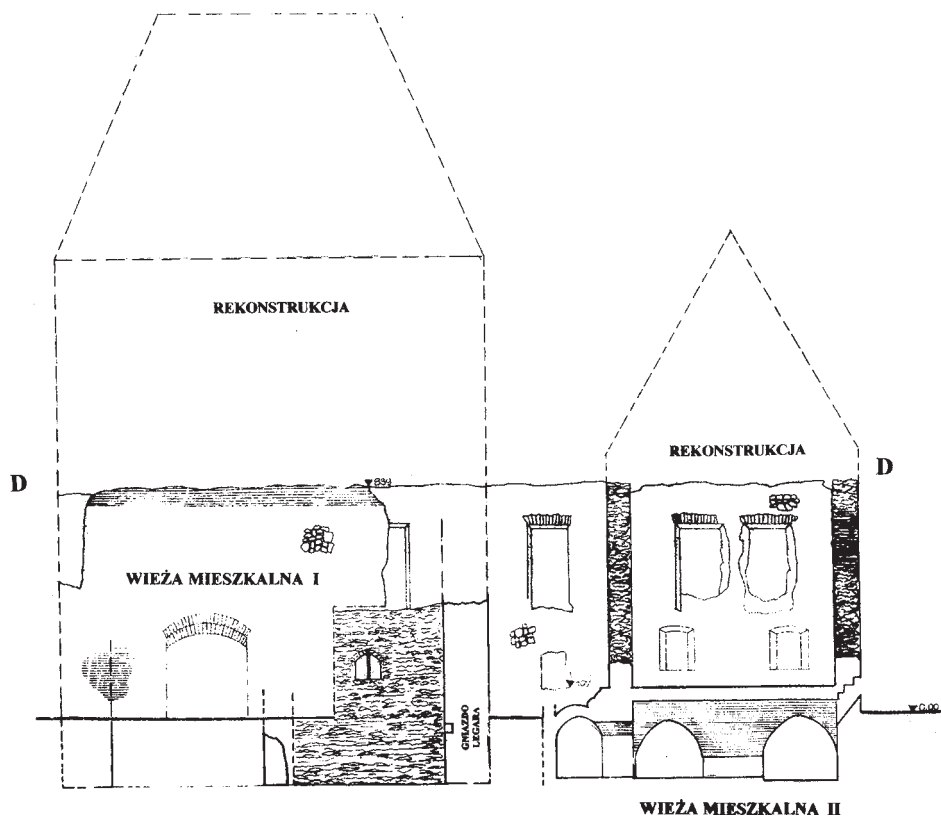
Po nowo wybudowanej wieży obecnie pozostała dobrze zachowana kondygnacja najniższa oraz do różnej wysokości zachowane mury kondygnacji wyższych. W rzucie poziomym ma zabudowę trapezową o wymiarach $9,6 \times 13,5$ m. Zachowana kondygnacja jest jednoprzestrzenna, przykryta czterościnkowym sklepieniem kolebkowym i lekko ostrołukowym wspartym na masywnym filarze środkowym. Do pomieszczenia prowadzi łamany w rzucie korytarz z ostrołukowo sklepieniem wyłotem w licu południowym muru kurtynowego fazy I zamku (ryc. 12). Mury wieży mieszkalnej fazy II zamku zbudowane są z łamanego kamienia wapiennego o większej grubości niż płytkowo ukształtowany kamień użyty do budowy wieży fazy poprzedniej.

Południowa część zamku, po zasypaniu odcinka fosi wewnętrznej, została wyznaczona murem kurtynowym, biegnącym 10,5 m na południe od lic południowych obu wież.

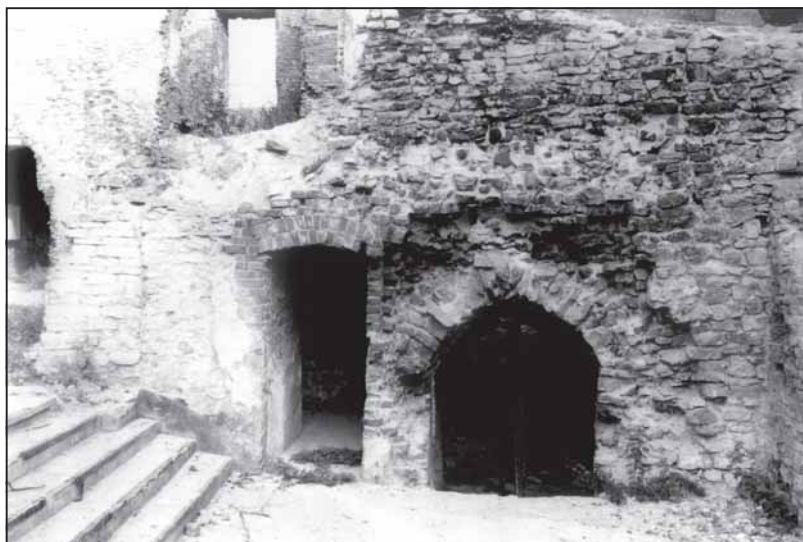
Na przedłużeniu ściany wschodniej wieży I, aż do południowego muru kurtynowego, wybudowany został czteroarkadowy mur skrzydła wschodniego. W roku 1963 dwie arkady były jeszcze dobrze zachowane. Zachowane filary tego muru mają szerokość 1,3 m i długość od 1,2 do 1,35 m. Rozpiętość arkad wynosi od 3 do 3,5 m. Mur arkadowy skrzydła wschodniego i wolny od zabudowy południowy mur kurtynowy wyznaczają wschodni obszar dziedzińca zamkowego, w którego narożu południowo-wschodnim znajduje się studnia zamkowa. Dziedziniec – jak stwierdzono w trakcie badań – został w tej fazie wybrukowany granitowymi otoczkami rzecznyymi. Na rekonstrukcji tej fazy zabudowy po-

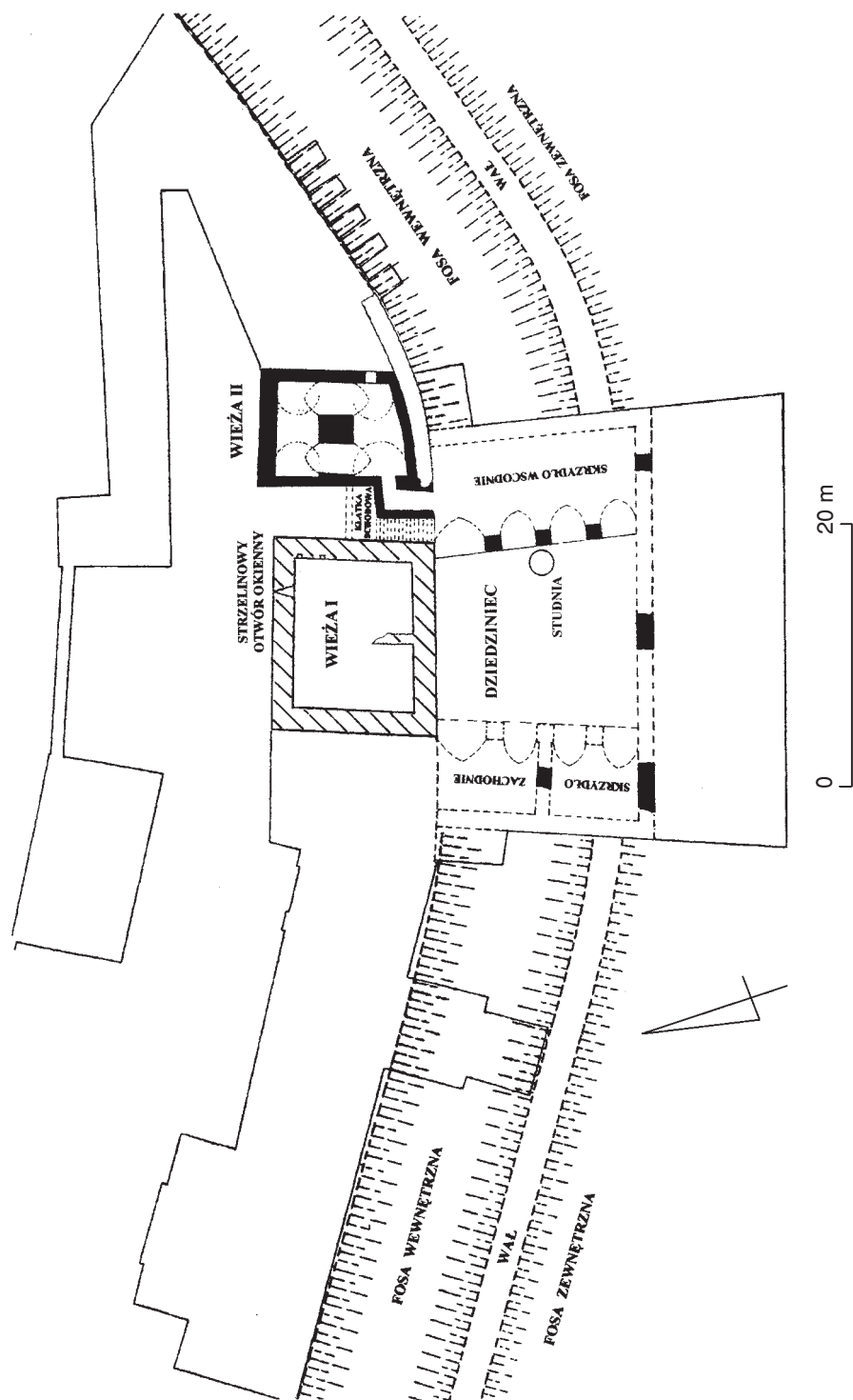
Ryc. 10. Sirzelce Opolskie. Zespół zamkowo-palacowy. Przekrój fazy I zamku przez wieżę, fosę i wał środkowy

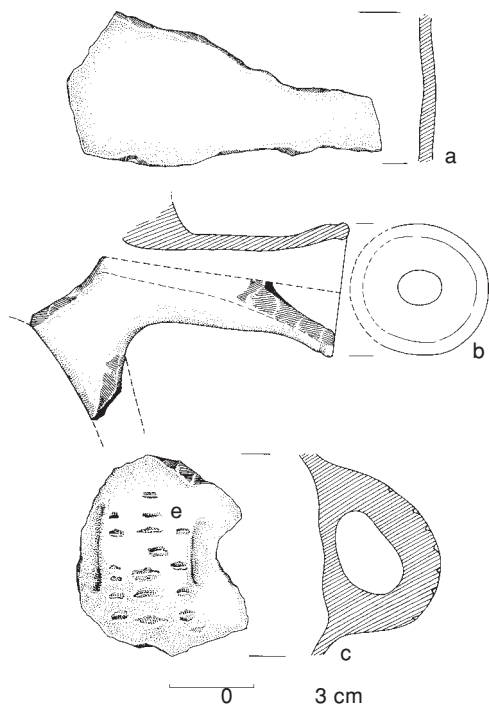
Ryc. 11. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Przekrój przez wieże zamkowe

Ryc. 12. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Widok na ostrołukowo sklepione wejście do wieży zamku z fazy II

Ryc. 13. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Plan zamku z fazy II na tle obecnej zabudowy pałacu

Ryc. 14. Strzelce Opolskie. Zespół zamkowo-pałacowy. Wykop 7. Fosa wewnętrzna. Warstwa D. Ceramika naczyniowa z końca XIV w. i początku XV w.

między wieżami mieszkalnymi usytuowaliśmy szybową klatkę schodową, po której wprawdzie nie stwierdzono żadnego śladu, jednak taka jej lokalizacja jest najbardziej prawdopodobna, spełnia bowiem wszystkie funkcjonalne warunki. Wejście do niej znajduje się w zadaszonym obiekcie skrzy-

dła wschodniego zamku. Poziom użytkowy tego skrzydła pełni funkcję podestu międzykondygnacyjnego, z którego możliwa jest komunikacja z piwnicą wieży II z jej piętrami. Wydaje się pewne, że na wysokości podestów funkcjonowała komunikacja pomiędzy oboma wieżami. Z warstwy kulturowej D, zalegającej nad warstwą bruku, pozyskano materiał datujący ją na przełom XIV i XV wieku (ryc. 14). W tym miejscu należy zaznaczyć, że ceramika odkryta w tej warstwie nie może być traktowana jako całkowicie miarodajny wyznacznik chronologiczny. Reprezentuje ona jedynie niewielki wycinek czasowy użytkowania obiektu. Należy pamiętać, że dziedziniec był sprzątnięty, a zatem ta ceramika stanowi – jak sądzimy – tylko jeden z wielu wyznaczników.

Początek fazy II zamku należy widzieć w I. ćwierci XIV wieku. Zamek po śmierci Bolesława I w roku 1313 z pewnością nie był przygotowany do pełnienia funkcji zamku stołecznego księstwa strzeleckiego. Jego modernizację rozpoczęto od dostosowania jego nowej zabudowy do standardów ogólnie przyjętych. Z tego powodu nowy suweren księstwa książę Albert dopiero w roku 1323 zaczął pełnić swoje powinności.

Zabudowa tej fazy zamku, przedstawiona wraz z ideową rekonstrukcją zachodniej części dziedzińca, nosi cechy wyraźnie reprezentacyjnego założenia rezydencjalnego. Sądzymy zatem, że jest to założenie funkcjonujące w okresie istnienia księstwa strzeleckiego.

PRZYPISY

¹ K.A. Müller, *Vaterländische Bilder, oder Geschichte und Beschreibung sämtliche Burgen und Ritterschlösser Schlesiens*, wyd. II, Glogau 1844.

² K. Rainczak, *Studium historyczno-architektoniczne zamku w Strzelcach Opolskich*, PP PKZ O/Wrocław, 1963, archiwum Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, maszyn.

³ J. Kościuk, S. Medeksza, *Inwentaryzacja ruin zamku w Strzelcach Opolskich*, 1977, archiwum Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, maszyn.

⁴ J. Romanow, W. Piszczatowski, *Zamek w Strzelcach Opolskich. Wyniki archeologicznych badań rozpoznawczych*, 1977, archiwum Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, maszyn.

⁵ K. Rainczak, *Studium...*, s. 9.

VÝSLEDKY SONDÁŽNÍHO VÝZKUMU V HRADNÍM A PALÁCOVÉM KOMPLEXU V STRZELCÍCH OPOLSKÝCH, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Na základě zjištění při výzkumu byly rozlišeny tři fáze ve využívání terénu dnešního hradního a palácového komplexu (obr. 1).

Pozůstatkem nejstarší fáze, označené jako fáze A, je pás fortifikace, sestávající z vnitřního a vnějšího příkopu, oddělených valem, vybudovaným z úlomků vápence, spojených hlínou (obr. 2). Tento fortifikační komplex – jak usuzujeme z keramiky (obr. 3a), objevené v příkopu a pocházející z pozdní doby bronzové – byl spjat s osídlením lidu lužické kultury, která, demograficky cizí na tomto území, budovala kvůli bezpečí velká hradiska a hrazené osady. Tento fortifikační komplex byl dále využíván osídlením v době římské a fungoval do 2. pol. 13. stol., tj. do doby stavby obytné věže fáze I středověkého hradu.

Fáze B je spojena se stavbou pravoúhlé, volně stojící obytné věže fáze I středověkého hradu ve 2. pol. 13. stol. Měla

rozměry 13,9 m x 16,1 m a byla postavena z plochých kusů lomového vápence (obr. 4). Dále fungovala opevnění fáze A.

Ve fázi C – fázi II středověkého hradu – fungovala věž fáze I (obr. 13). Na východ od ní byla vystavěna další volně stojící věž s jednoprostorovou komorou s jedním pilířem v nejnižším podlaží. Aby byla umožněna výstavba hradu směrem k jihu, byl zasypán vnitřní příkop až po úroveň koruny středového valu. Na získané ploše bylo postaveno východní křídlo hradu s arkádovou západní stěnou a jižní a západní kurtinové zdi, obíhající reprezentační nádvoří zámku se studní v jihovýchodní části. Počátek II. fáze hradu je třeba hledat v 1. čtvrtině 14. stol., kdy po smrti opolského knížete Boleslava I. byl zámek přichystán k plnění rezidenční funkce v hlavním městě nově vzniklého knížectví střeleckého.

Jerzy Romanow

ERGEBNISSE VON DEN SONDAGEUNTERSUCHUNGEN IM SCHLOSSKOMPLEX IN STRZELCE OPOLSKIE, WOJWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Aufgrund der gemachten Ermittlungen wurde die Geländeerschließung des heutigen Schlosskomplexes in drei Phasen untergliedert (Abb. 1).

Ein Überrest der ältesten, die als Phase A gilt, ist eine Befestigungsanlage, die aus dem Innen- und Außengraben besteht, die ein mit Lehm verbundener Wall aus Kalkstein trennt (Abb. 2). Jene Anlage ist – wie wir aufgrund der im Graben gebor-

genen spätbronzezeitlichen Gefäßkeramik (Abb. 3a) schließen dürfen – mit der Besiedlung der Lausitzer Kultur in Verbindung zu bringen, die in diesem Gebiet demographisch fremd, aus Sicherheitsgründen große Burgen und Wehrsiedlungen errichtet hatte. Diese Wehranlage wurde auch in der römischen Kaiserzeit benutzt und bestand bis zur zweiten Hälfte des 13. Jh., d. i. als der Wohnturm der

II. Phase der mittelalterlichen Burg erbaut wurde.

Die Phase B verbindet sich mit dem Bau eines im Grundriss von $13,9 \times 16,1$ m rechteckigen, frei stehenden Wohnturms der ersten Phase der mittelalterlichen Burg, der aus gebrochenen Kalksteinplatten in der zweiten Hälfte des 13. Jh. errichtet wurde (Abb. 4). Weiterhin bestanden die Anlagen der Phase A.

In der Phase C – zugleich der II. Phase der mittelalterlichen Burg – bestand der Turm der I. Phase (Abb. 13). Östlich davon wurde ein weiterer frei stehender Turm mit einem Einpfeilerraum im untersten Geschoss errichtet. Um die Burg in

südlicher Richtung erweitern zu können, wurde der bisherige Innengraben bis an die Krone des mittleren Walls zugeschüttet. Auf dem so gewonnenen Gelände wurde der Ostflügel des Schlosses mit der westlichen Rundbogenwand und Mantelmauern von Süden und Westen, die den Ehrenhof des Schlosses mit dem Wasserbrunnen umgaben, errichtet. Der Anfang der II. Phase des Schlosses ist ins erste Viertel des 14. Jh. zu sehen, als nach dem Tod des Herzogs von Opole Boleslaw I. das Schloss zu einer herzoglichen Residenz in der Hauptstadt des neu entstandenen Herzogtums Strzelce eingerichtet wurde.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM DROBNÉHO STŘEDOVĚKÉHO OPEVNĚNÍ V ZÁVADĚ, OKRES OPAVA

1. Poloha lokality a geomorfologický popis

Hrádek je situován na katastru obce Závada (obr. 1) vlevo od silnice Bohuslavice–Píšť v prostoru Panského lesa v trati Na valech poblíž kóty 268,3 m.

Lokalita se nalézá v provincii Středoevropské nížiny, soustavy Středopolských nížin, podsoustavy Slezská nížina, celku Opavská pahorkatina a podcelku Hlučínská pahorkatiny.

2. Geologický a pedologický popis

Podklad zde tvoří kvartérní, především pleistocenní sedimenty kontinentálního zalednění, které jsou překryty sprašovými hlínami. Místy se vykytují písčité hlíny a písek.

3. Popis lokality¹

Hrádek je umístěn v mírně zvlněné krajině tvořené Hlučínskou pahorkatinou. Je vsazen na malé terénní vlně a k jeho navýšení, jak již předpokládali P. Kouřil

Obr. 1. Závada. Lokalizace hrádku. Měřítko 1: 25 000

a R. Žáček, bylo využito i materiálu získaného při budování jeho příkopů. Ty má tato středověká fortifikace dva. Hloubka obou příkopů se pohybuje mezi 7–8 m. Šířka prvního, který se obtáčí kolem jádra, je 14 m při vrcholu a přibližně 2 m při dně, druhý příkop, jež obklopuje celý prostor včetně níže položené plošiny, má šíři 10 m a 1,5 m. Oba jsou výrazně kónického řezu s relativně rovným dnem. Mezi příkopy se nalézal val 10 m široký, který na jihozápadní a jihovýchodní straně vytváří rovnou plošinu. Celý prostor je pak sevřen ještě jedním menším valem táhnoucím se po celém obvodu. Vlastní jádro má rozměry 26 × 22 m.

4. Historie naleziště

Poprvé byla tato lokalita odborně publikována v roce 1930² a zmínka o ní pochází také z roku 1941³. V roce 1953 zde provedl drobný sondážní zjišťovací výzkum L. Jisl, který potvrdil předpoklad ze třicátých let, že se jedná skutečně o středověkou lokalitu⁴. V letech 1979⁵ a 1980⁶ vedl na lokalitě P. Kouřil výzkum v rámci soupisu drobných středověkých opevnění. Na hrádce bylo z důvodu neexistence vhodného datovacího materiálu umístěno několik zjišťovacích sond (S1–S4) o rozměru 2 × 0,8 m. Výzkumem byl zachycen vanovitý „objekt“ vyplněný šedožlutou hlínou s obsahem uhlíků. V hloubce 60–95 cm se táhla černá propálená vrstva o síle cca 5 cm. Pod ní v hloubce 150 cm byla objevena lebka psa, několik keramických fragmentů a železný hřebík s příčnou T – hlavici⁷. Celkem zde bylo nalezeno sedm nezdobených kusů keramiky, které autor výzkumu datoval do 14.–15. století⁸. Lebka psa byla rovněž podrobena analýze. Z. Kratochvíl z Archeologického ústavu AV ČR v Brně určil, že se jedná o pozůstatek necelého skeletu jedince starého více než 10 let. Pes měl obroušené přední strany dolních špičáků, což dokládá, že v přední straně tlamy, mezi špičáky a řezáky „něco“ nosil, nebo zde byl nějakým způsobem uvazován. Tato fakta i s přihlédnutím k vysokému věku psa vedla autora analýzy k závěru, že se jednalo o jedince používaného ke zvláštním účelům

souvisejícím pravděpodobně s kejklřstvím⁹. Jedna ze sond (S4) byla vedena i přes první příkop na jihozápadní straně tělesa fortifikace. V hloubce 60–80 cm byla objevena do červena propálená vrstva (3 cm mocná) s uhlíky, jež sledovala dno příkopu. Nad ní byla dle autora výzkumu¹⁰ nalezena železná obroučka s hřebíky.

5. Archeologický výzkum a popis archeologických situací

Zjišťovací archeologický výzkum se zaměřil na centrální plato. Zde byla v návaznosti na předchozí práce¹¹ umístěna u jeho jihozápadního okraje sonda S1 (obdélného půdorysu o stranách 170 × 1460 cm) orientovaná přibližně severojižním směrem. Její lokalizace byla plánována tak, aby co nejlépe zachytila možné sídelní aktivity. Začátek byl tedy volen na hraně příkopu a konec u okraje „sníženiny“ na jižní straně oválného jádra.

Na povrchu sondy S1 se nalézala tmavě hnědá prachová hlína (drn – k. 104), po jejímž odstranění se objevila zajímavá situace. U jižního okraje sondy byla identifikována trojice drobných kulových jamek (k.105/obj. 500, k. 106/obj. 501, k. 107/obj. 502) vhloubených do vrstvy k. 115. Nejzachovalejší z nich (k.105/obj. 500) měla kruhový půdorys o průměru cca 40 cm a byla hluboká více než 80 cm. Její výplň, a to i v případě zbylých dvou, byla tvořena hnědou prachovojilovitou hlínou s obsahem zlomků mazanice a uhlíků. Bohužel v nich nebyl nalezen archeologický materiál vhodný k jejich bližší dataci. Dále na sever se nalézal více jak 2,5 m hluboký, lineární, v řezu mírně kónický objekt (obj. 506) (byla zachycena pouze jeho část v rámci sondy). Na povrchu byl široký 1,4 m a u rovného dna cca 1 m. Jeho výplň byla tvořena dvěma složkami. V horních partiích to byl k. 123, jenž představoval šedou prachovojilovitou hlínu s obsahem uhlíků a keramických zlomků nádob. Pod ním následoval k. 124 odstínů žluto-šedo-hnědé barvy písčitojilovité hlíny s obsahem uhlíků. Tento objekt proťal všechny následující vrstvy a byl ještě zahlouben v písčitém podloží (k. 114), jež přecházelo od 2,3 m do šedavého jílu

(k. 125). Na severní straně sondy byl zachycen jiný lineární, v řezu mírně kónický objekt (obj. 507) s výplní tvořenou k. 112 šedo-hnědé barvy s obsahem uhlíků. Tento objekt byl hluboký cca 1, 20 m. Na povrchu byl široký 1 m a u rovného dna cca 50 cm. Ani on nebyl zachycen celý, neboť pokračoval mimo prostor sondy. Interpretace této situace není jednoduchá, ale je pravděpodobné, že oba zmíněné objekty (obj. 506 a 507) mohou představovat pozůstatek po základech jedné blíže nespecifikované stavby rozměrů dosahujících 7 m. V každém případě by se jednalo o velmi masivní a mohutnou stavbu, čemuž by odpovídala i hloubka jejího případného založení.

Prostor mezi těmito objekty, a také prostor na severní hraně centrálního plata, byl vyplněn písčitohlinitou vrstvou (k. 108) mocnosti cca 0,3 m. Po jejím odtěžení se v rámci k. 110 tvořeného pískem objevil objekt 503 mísovitého profilu s výplní načervenalé barvy (k. 109). Ten obsahoval uhlíky a přepálenou hlínu. V jeho případě se nejednalo o nijak výrazně hluboký objekt, neboť jeho hloubka nepřekračovala 40 cm. Po odstranění písčitého souvrství (k. 110) následovala vrstva (k. 113 a k. 122) tvořená prachovojílovitou hlínou s nápadným obsahem uhlíků, přepálené hlíny, mazanice, keramických fragmentů a kovových (železných a měděných) předmětů. Vrstva se rozprostírala prakticky v celé ploše sondy a nápadně se svažovala k severovýchodu. Nebyla nijak výrazně mocná, její tloušťka dosahovala maximálně 40 cm. V jejím případě se může jednat o kulturní vrstvu vzniklou zřejmě v souvislosti s výstavbou hrádku, k čemuž nás vede fakt, že dosedá přímo na písčité podloží (k. 114) a navíc byla porušena i dvojicí lineárních objektů (obj. 506 a 507). Neméně závažný je také fakt, že za těmito objekty je situace diametrálně odlišná. Na jižní straně byl identifikován již od povrchu patrný k. 115 s výše popisovanými kůlovými jamkami. Situace se zde se „středem“ sondy ztotožňuje právě až od úrovně povrchu k. 122. Na severní straně se pod vrstvou k. 110, a tedy na úrovni vrstev k. 113 a k. 122, objevila do černa spálená vrstva tvořená uhlíky a prachovou hlínou (k. 111), která dosedala na písčité podloží (k. 114).

6. Nálezy

Nejpočetněji je mezi movitými archeologickými nálezy zastoupena keramika (obr. 2), představovaná keramickými zlomky nádob. Z keramických tvarů lze identifikovat především hrnce (obr. 2j, k) a pokličky (obr. 2n, o). Mezi okraji převládá okruží (obr. 2b–f, h, i, p) či kyjovitě zesílený okraj (obr. 2a). Keramika byla zdobena rytým dekorem sestaveným vesměs z rytých obvodových linií (obr. 2s–w, y). Na lokalitě byla objevena také keramická výduť zdobená složitějším dekorem tvořeným svislými obdélnými vpichy a čtveřicí hrotitých vpichů směřujících hrotem k sobě (obr. 2x). Jedno nalezené ucho bylo zdobeno širokou dvojitou vlnovkou (obr. 2q). Keramiku lze datovat do průběhu 13.–14. století.

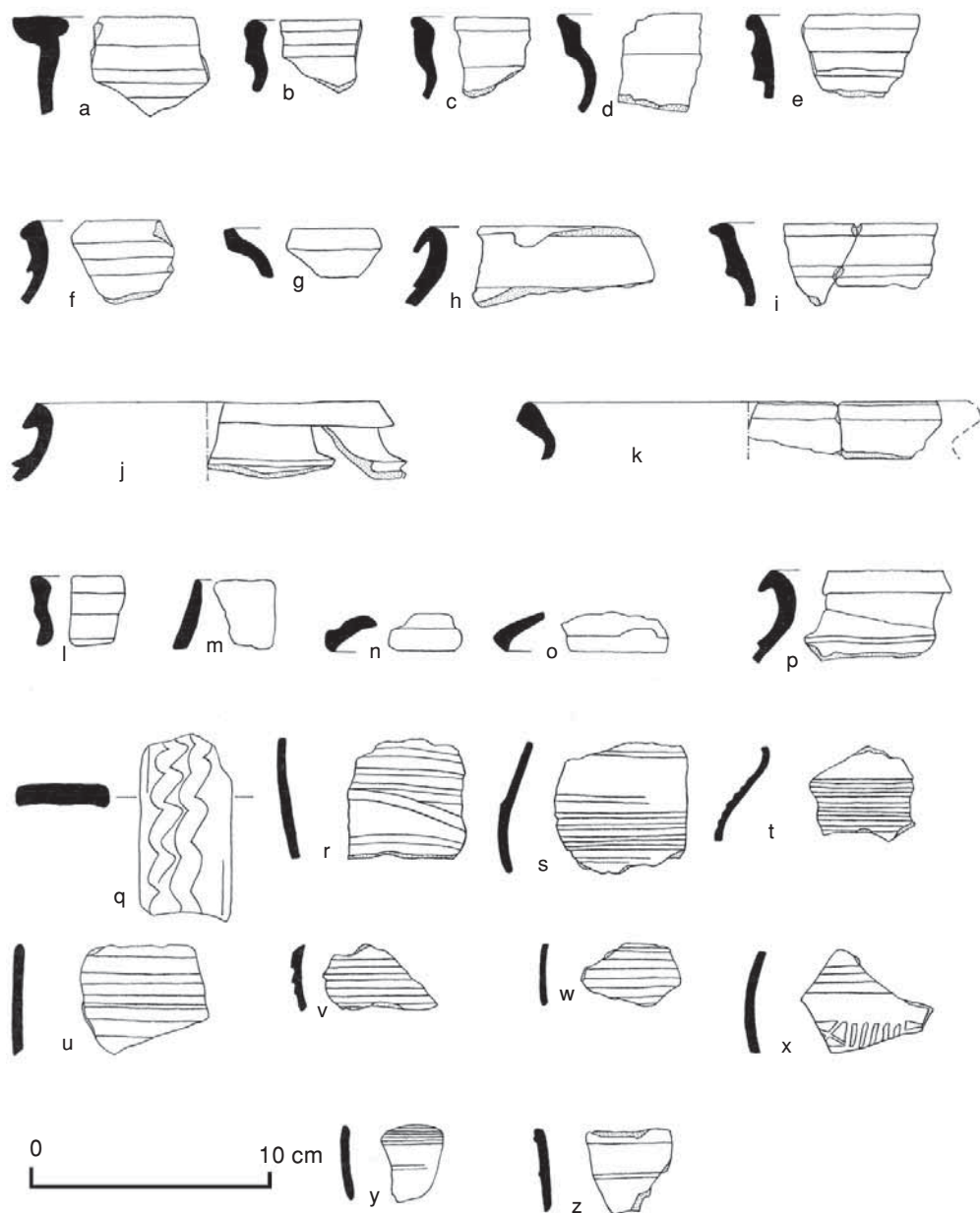
V sekundárním uložení byl ve vrstvě k. 104 nalezen i jeden pravěký střep (okraj) náležející pravděpodobně kultuře lidu lužických popelnicových polí (obr. 2m).

Mezi železnými předměty převládají hřebíky s příčnou T hlavicí (obr. 3a), kterých byla na lokalitě nalezena celá desítka. Rovněž zde byly nalezeny tři srpy – tzv. kosáky s odsazeným trnovým řapem (obr. 3b–d). Z vrstvy k. 122 byl vyzvednut měděný deformovaný plíšek.

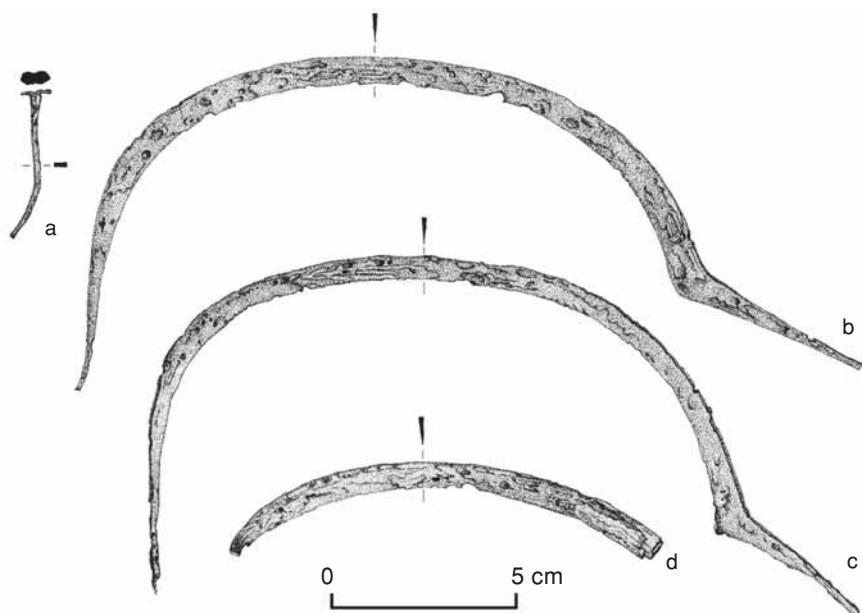
Přínosné jsou rovněž zlomky mazanice, z nichž některé nesou stopy po otiscích kůlů či negativy proutěných výpletů stěn dřevohlinitých staveb.

7. Zhodnocení a závěr

Zjišťovací archeologický výzkum na drobné středověké fortifikaci u obce Závady přinesl několik významných nových poznatků o této lokalitě. Předpoklad vyslovený již P. Kouřilem a R. Žáčkem¹² o zvýšení středověho plata materiálem získaným při hloubení příkopů, se dle nových poznatků zdá být oprávněný. Předpoklad se opírá především o nález písčitohlinité a písčité vrstvy (v sondě S3 to jsou k. 108 a k. 110), která obsahovala i skromný archeologický materiál. Dvouvrství překrývalo jinou a výrazně odlišnou vrstvu s obsahem přepálené hlíny, mazanice a uhlíků. Ta dosedala na podloží, tvořené opět pískem.

Obr. 2. Závrada – hrádek. Keramické nálezy z výzkumu v roce 2005. Vrstva k. 104: f, h, l–n; vrstva k. 108: b, e, g, i–k, o–s, x a y; vrstva k. 109: a; vrstva k. 110: z; vrstva k. 112: w; vrstva k. 113: c a u; vrstva k. 115: v; vrstva k. 122: d a t

Obr. 3. Závrata – hrádek. Železné předměty z výzkumu z roku 2005. Vrstva k. 104:c; vrstva k. 108:b a d; vrstva k. 112:a

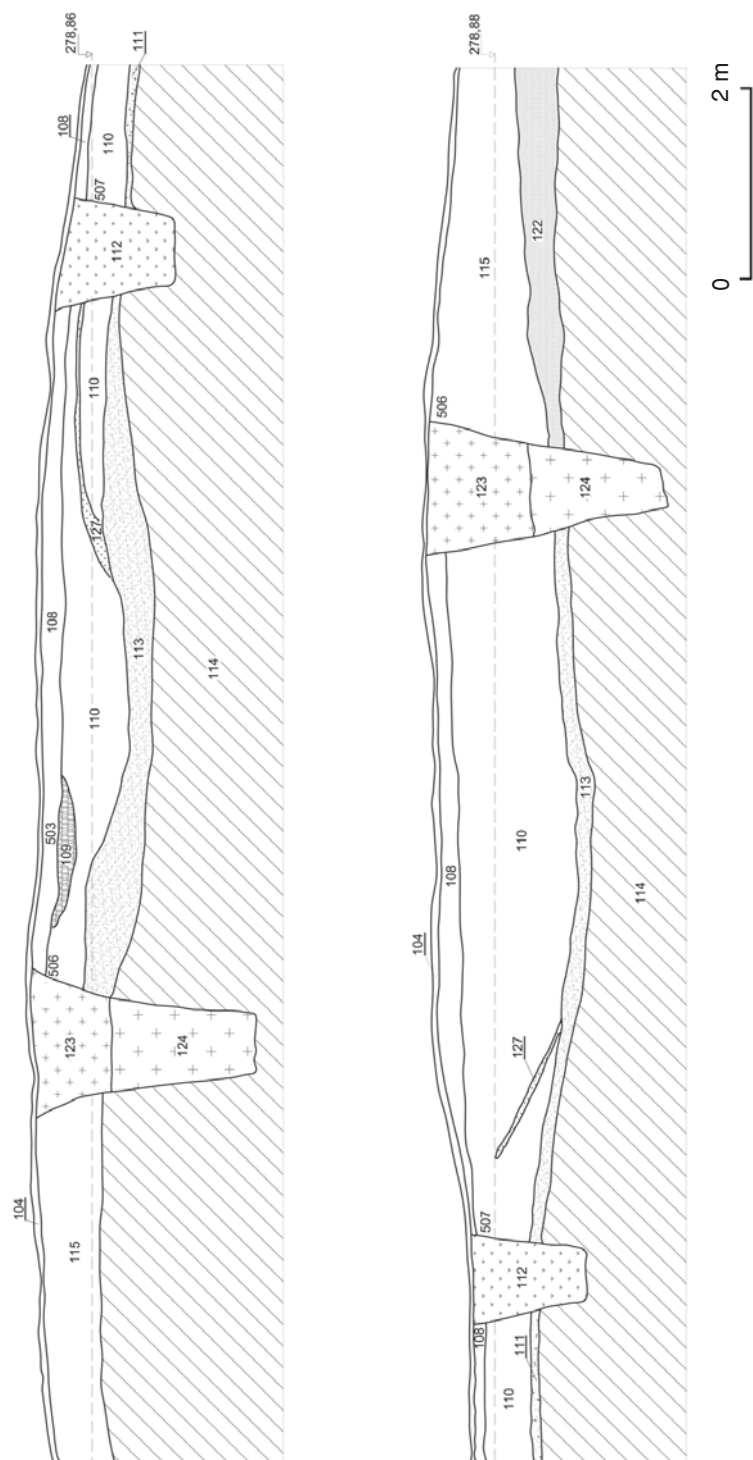
Z daných faktů lze usuzovat, že tato tmavá vrstva představovala první „sídelní“ horizont fortifikace. Důležitá je skutečnost, že „padala“ pod výrazným sklonem k severovýchodu. Zde vyvstává úvaha, že svým spádem kopírovala tvar původního terénu. K domněnce svádí i charakter okolí, které se skutečně daným směrem kloní. Aby došlo k vyrovnání terénní nerovnosti, bylo využito právě písčitého materiálu získaného při kopání z těles příkopů (ony již výše zmiňované k. 108 a 110). O možné dvoufázovosti „vyrovnávky“ svědčí objekt 509 (s výplní k. 109), jenž se nalézal na bázi vrstvy k. 108 a povrchu již několikrát zmiňované k. 110.

Když byl celý terén zarovnan, přistoupilo se k budování zástavby. V kapitole o archeologickém výzkumu (kap. 5) byla již specifikována mohutnost založení možné nadzemní konstrukce o velikosti dosahující v půdoryse rozměru až 7 m. Lze se jen domnívat, jakého byla tato stavba charakteru (věž či jen přízemní budova). Každopádně na podkladě nálezových okolností můžeme říci, že se jednalo o stavbu dřevěnou, dle

nalezených zlomků mazanice kůlovou, se stěnami tvořenými proutěným výpletem. Spoje mezi jednotlivými dřevěnými prvky byly prováděny železnými hřeby.

Poněkud jiného charakteru byla vrstva k. 115. Ta byla situována mimo prostor možné „zástavby“ a byly do ní zapuštěny kůlové jamky (obj. 500, 501, 502). Rovněž jiný charakter má i severní strana, kde byla objevena tmavě černá spálená vrstva s uhlíky (k. 111), nacházející se na samém okraji centrálního pláta. Můžeme pouze usuzovat, že se jedná o destrukci lehké obvodové konstrukce uzavírající jádro hrádku. Pro možnost existence palisády nebyly na lokalitě nalezeny žádné dostačující důkazy.

Co se týká intenzity a délky trvání osídlení závratského hrádku, musíme v tomto případě opět potvrdit předpoklad P. Kouřila a R. Žáčka¹³ o jeho krátkodobém charakteru. Poté, co byla zbudována mohutná fortifikace a postavena ona již několikrát zmiňovaná stavba, nenalzáme už na lokalitě jiné archeologické vrstvy, které by potvrdily její další využívání. Tomu by odpovídala i „výpověď“ písemných pramenů,

Obr. 4. Závada – hrádek. Sonda S1. Nahoře jihozápadní profil, dole severovýchodní profil

které o existenci šlechtického sídla ve vsi Závada mlčí¹⁴. Je možné se tedy domnívat, že již postavený (či skoro postavený) hrádek byl opuštěn naprosto nevyužit, a to již někdy v průběhu 1. pol. 14. století.

I když se jedná o lokalitu, na které nedošlo k intenzivnímu osídlení, je závadský hrádek velmi důležitou ukázkou staveb-

ního vývoje fortifikací obdobného charakteru. Mohutné příkopy a valy zůstaly díky své těžké přístupnosti zachovány až do dnešních dnů prakticky neporušeny. Z tohoto hlediska je lokalita neocenitelným „modelem“ při zodpovězení otázek týkajících se výstavby a techniky výstavby těchto drobných středověkých opevnění.

POZNÁMKY

¹ Dle P. Kouřil, R. Žáček, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Vlastivědný věstník moravský” 35: 1983, s. 342.

² *Neue Bodenfunde Meldung vom 1. Februar bis 31. März 1930*, „Altschlesische Blätter” 5: 1930, s. 47.

³ G. Raschke, *Burgen im Ratiborer Land*, „Ratiborer Heimatkalender” 1941, s. 75.

⁴ L. Jisl, *Slovanský kmen Holasiců ve světle archeologických nálezů*, „Časopis Slezského muzea” II, série B, 1952, s. 42, pozn. 85.

⁵ P. Kouřil, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1979, 1981, s. 47.

⁶ P. Kouřil, *Sondagegrabung auf dem mittelalterlichen Hausberg in Závada (bez. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1980, 1982, s. 47.

⁷ P. Kouřil, R. Žáček, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Vlastivědný věstník Moravský” 35: 1983, s. 342.

⁸ P. Kouřil, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1979, 1981, s. 47; P. Kouřil, *Sondagegrabung auf dem mittelalterlichen Hausberg in Závada (bez. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1980, 1982, s. 47; Více v P. Kouřil, R. Žáček, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Vlastivědný věstník moravský” 35: 1983, s. 342.

⁹ P. Kouřil, R. Žáček, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Vlastivědný věstník moravský” 35: 1983, s. 345, pozn. 6.

¹⁰ Tamtéž, s. 342.

¹¹ Archiv Slezského muzea v Opavě – list Závada; P. Kouřil, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1979, 1981, s. 47; P. Kouřil, *Sondagegrabung auf dem mittelalterlichen Hausberg in Závada (bez. Opava)*, „Přehled výzkumů” 1980, 1982, s. 47.

¹² P. Kouřil, R. Žáček, *Středověký hrádek v Závadě (okr. Opava)*, „Vlastivědný věstník moravský” 35: 1983, s. 342.

¹³ Tamtéž, s. 343.

¹⁴ Tamtéž, s. 344.

Jiří Juchelka

BADANIA ARCHEOLOGICZNE NIEWIELKICH FORTYFIKACJI ŚREDNIOWIECZNYCH W ZÁVADZIE, POWIAT OPAWSKI

(Streszczenie)

W miesiącach letnich 2005 roku na gródku w Závadzie (powiat opawski) przeprowadzono ratownicze badania archeologiczne (ryc. 1). Ich celem było zbadanie centralnego majdanu tej niewielkiej fortyfikacji średniowiecznej. Na południowo-zachodnim skraju majdanu centralnego został założony sondaż S1 nawiązujący do wcześniejszych prac i przebiegający w przybliżeniu w kierunku północno-południowym (ryc. 4). Jego lokalizacja została zaplanowana w sposób pozwalający najlepiej uchwycić większość zjawisk archeolo-

gicznych. Na początek sondażu wybrano krawędź fosy, a na koniec krawędź „obniżenia” po południowej stronie jądra gródka. Badania wykazały, że majdan centralny został sztucznie wyrównany materiałem uzyskanym z wykopania fosy. Wykazano również, że fortyfikacje nie były długo używane po wybudowaniu i prawdopodobnie bardzo szybko zostały opuszczone. Powstanie fortyfikacji należy datować na podstawie materiału ceramicznego na 1. połowę XIV wieku (ryc. 2).

Jiří Juchelka

ARCHÄOLOGISCHE FORSCHUNGEN KLEINER MITTELALTERLICHER BEFESTIGUNGEN IN ZÁVADA, BEZIRK OPAVA

(Zusammenfassung)

In den Sommermonaten des Jahres 2005 wurden auf einer kleinen Burg in Závada (Bezirk Opava) archäologische Notgrabungen durchgeführt (Abb. 1). Diese setzten sich zum Ziel die Erforschung des Zentralhofes jener kleinen mittelalterlichen Befestigung. Hier wurde am südwestlichen Rand des Zentralhofes die Sondage S1 angelegt, die an die früheren Arbeiten anknüpfte und annähernd in Nord-Süd-Richtung verlief (Abb. 4). Ihre Lage wurde so geplant, damit sie die meisten archäologischen Erscheinungen erfassen ließ. Zum Anfangspunkt der Sondage

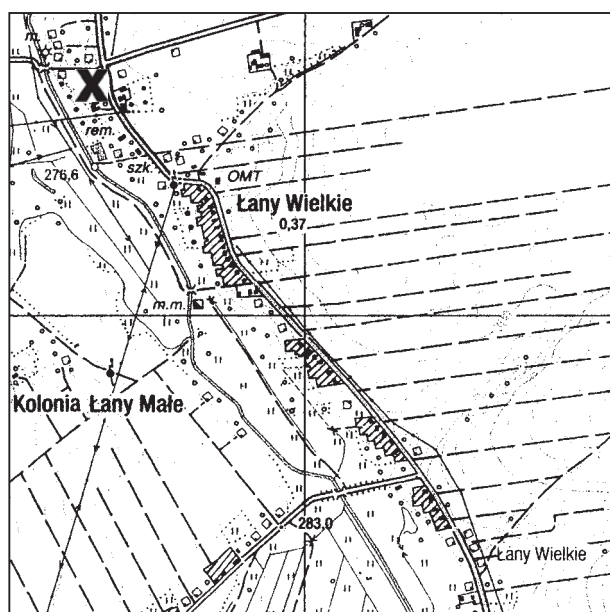
wurde der Grabensrand gewählt und als Endpunkt die Kante der „Niederung” an der südlichen Seite des Burgkerns. Die Untersuchungen wiesen nach, dass der Zentralhof nachträglich mit dem vom Graben ausgehobenen Stoff eingeebnet worden war. Es konnte auch ermittelt werden, dass die Befestigung nicht lange nach deren Aufbau benutzt worden war und wahrscheinlich kurz darauf aufgegeben wurde. Die Entstehung der Befestigung ist aufgrund des keramischen Materials in die Zeit der 1. Hälfte des 14. Jh. zu setzen (Abb. 2).

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH W KOŚCIELE ŚW. WOJCIECHA W ŁANACH WIELKICH, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Kościół pod wezwaniem św. Wojciecha w Łanach Wielkich, w gminie Żarnowiec, należy do najstarszych kościołów w województwie śląskim. Usytuowany jest na wzniesieniu, na skraju wsi, przy trakcie z Żarnowca do Szczekocin, w odległości około 200 m na wschód od rzeki Pilicy (ryc. 1). Nie zachowały się żadne dokumenty datujące erekcję kościoła.

Wielokrotne przebudowy kościoła zatarty jego pierwotne cechy stylistyczne. Jego wezwanie skłoniło niektórych badaczy do

datowania początków kościoła w Łanach Wielkich na wiek XII¹. Część z nich uważa, że najstarszą fazę stanowi krótkie, czworoboczne prezbiterium z półkolistą apsydą od strony wschodniej oraz prostokątną nawą od strony zachodniej. Wiąże ten kościół ze stylem romańskim². Faza druga to późniejsze, z lat około 1785–1790, przebudowy przedłużające nawę w kierunku zachodnim, początkowo ścianami drewnianymi, a około roku 1850 murowanymi. Wówczas powstała również murowana

Ryc. 1. Łany Wielkie. Lokalizacja kościoła św. Wojciecha. Skala 1:25 000

dzwonnica³. Około 1889 roku od strony północnej dostawiono kaplicę z przedsionkiem pod wezwaniem Matki Boskiej Częstochowskiej, a istniejącą od południa kruchtę przerobiono na zakrystię.

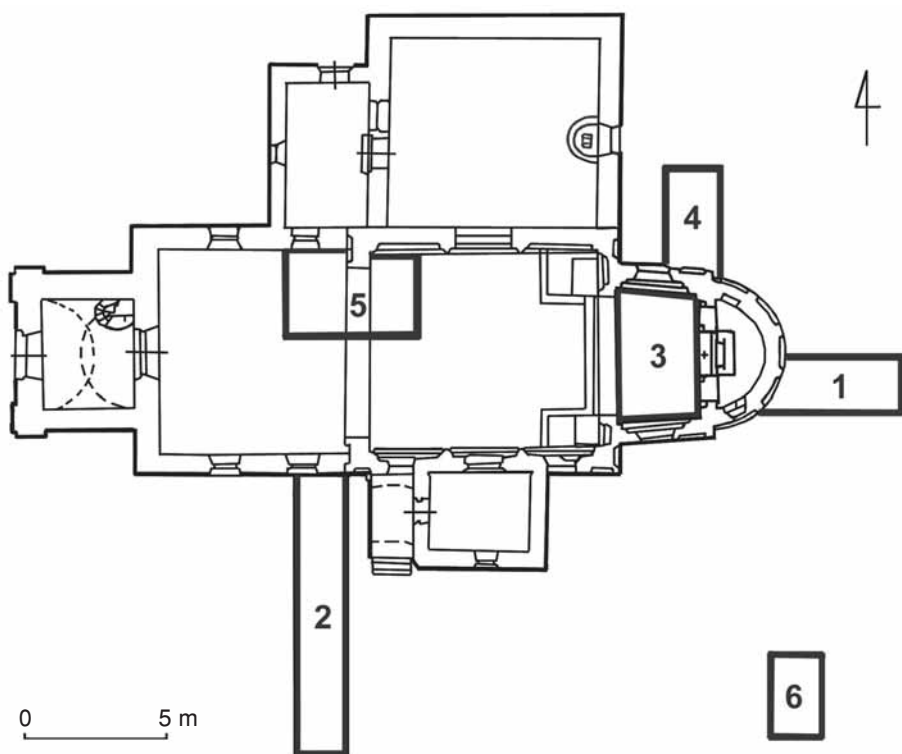
W ostatniej ćwierci XV wieku wnętrze kościoła zostało pokryte malowidłami, które odkryto w roku 1962. Pomiarów kościoła dokonał w 1993 roku R. Kunkel.

W związku z pracami konserwatorskimi, jakie zostały podjęte w obrębie kościoła, zaistniała konieczność wykonania badań wykopaliskowych. Prace badawcze prowadzono od 9 do 30 września 2005 roku na zlecenie parafii rzymskokatolickiej w Łanach Wielkich.

Założono sześć wykopów, w tym cztery na zewnątrz kościoła (1/05, 2/05, 4/05, 6/05) i po jednym w prezbiterium (3/05) oraz w nawie (5/05) (ryc. 2). W wykopach 1/05–5/05 odkryto łącznie 52 groby szkieletowe, natomiast w wykopie 6/05 tylko

luźne kości ludzkie. Wśród pochówków rozróżnić można groby pochodzące ze średniowiecza oraz z czasów nowożytnych (XVI–XVII wiek). Pochówki średniowieczne odkryto w wykopach 1/05, 3/05 i być może w wykopie 4/05.

Groby średniowieczne wyróżniono na podstawie stratygrafii, gdyż cechuje je prawie całkowity brak wyposażenia (poza jedną obrączką z grobu 33). W wykopie 1/05 cztery pochówki niszczy fundament apsydy kościoła (groby 1–4), a w wykopie 3/05 filar południowo-wschodni spoczywa na grobie 46. Pochówki te są zatem starsze od kościoła i pochodzą zapewne z 1. połowy XIV wieku lub nawet z 2. połowy XIII wieku, za czym mógłby przemawiać kabłączek skroniowy, odkryty w wykopie 4/05 w pobliżu grobu 40. Również groby odkryte w obrębie prezbiterium kościoła – 24–37 oraz 42–47 – uznać można za pochówki średniowieczne. Znaczna ich część – groby

Ryc. 2. Łany Wielkie. Kościół św. Wojciecha. Lokalizacja wykopów archeologicznych

Ryc. 3. Łany Wielkie. Kościół św. Wojciecha. Grób 38

Ryc. 4. Łany Wielkie. Kościół św. Wojciecha. Grób 41

24–30, 35–37 oraz groby 42, 44 i 45 – została zniszczona przez groby nowożytne z XVI względnie XVII wieku.

Pochówki średniowieczne zalegały na dwóch (wykop 1/05 na zewnątrz kościoła – groby 1–4), trzech (wykop 3/05 – północno-zachodnia partia wykopu w obrębie prezbiterium – grób 24 zalegał nad grobem 33, a ten z kolei nad grobem 47) lub nawet czterech poziomach (wykop 3/05 – północno-wschodnia część wykopu w prezbiterium – grób 26 zalegał nad grobem 25, ten z kolei nad grobem 34, a ten nad grobem 42).

Pozostałe groby, odkryte w wykopie 1/05 (nr 5–9), w wykopie 2/05 (nr 10–23), w wykopie 3/05 (nr 48–51), w wykopie 4/05 [groby 38 (ryc. 3), 39] oraz w wykopie 5/05 (grób 52) na podstawie wyposażenia w postaci monet, medalików, medalionów wstępnie datować można na XVI i XVII wiek.

Niejasna jest chronologia grobów 40 i 41 (ryc. 4), które mogą być średniowieczne, o ile kabłączek skroniowy odkryty w pobliżu grobu 40 byłby z nim związany.

Analizę anatomo-antropologiczną szczątków ludzkich z odkrytych grobów wykonali dr H. Głab i dr K. Szostek z Zakładu Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego⁴.

Fundamenty apsydy, prezbiterium i nawy kościoła wykonane są z kamienia polnego i wapiennego i zalegają w przeważającej mierze na cienkiej warstwie szarej

próchnicy. Tylko w niektórych miejscach stopa fundamentowa spoczywa bezpośrednio na skale macierzystej.

Ciekawym odkryciem jest odsłonięcie w nawie, w miejscu połączenia się części gotyckiej kościoła z jego częścią XVIII-wieczną, szerokiego fundamentu (wykop 5/05). Fundament ten, o szerokości ok. 1,8 m, jest bardzo płytko posadowiony i ma przebieg półkolisty. W miejscu tym spodziewano się raczej prostej ściany, zamykającej od strony zachodniej gotycki kościół. Prawdopodobnie była to wieża kościelna z wejściem od strony zachodniej.

Niezmierznie interesującym spostrzeżeniem jest to, że kościół w swej najstarszej partii stoi bezpośrednio na starszym cmentarzysku średniowiecznym lub nawet z końca wczesnego średniowiecza.

Obecność starszego cmentarzyska pod kościołem sugeruje, że kościół, którego fundamenty odsłonięto w czasie badań, nie zawiera w sobie elementów romańskich i pochodzi najprawdopodobniej z 1. połowy XIV wieku. Niewykluczone, że ufundowała go Adelajda, żona Kazimierza Wielkiego, w 1355 roku.

W trakcie prac badawczych prowadzonych zarówno w kościele, jak i poza nim nie natrafiono na relikty starszego kościoła, który byłby związany z odkrytym cmentarzyskiem.

Tabela 1

Chronologiczne zestawienie grobów wraz z wyposażeniem

Nr grobu	Wykop	Chronologia	Wyposażenie
1	1	średniowiecze	
2	1	średniowiecze	
3	1	średniowiecze	
4	1	średniowiecze	
5	1	okres nowożytny	
6	1	okres nowożytny	brązowa blaszka ozdobna, medalion z Matką Boską
7	1	okres nowożytny	
8	1	okres nowożytny	
9	1	okres nowożytny	
10	2	okres nowożytny	
11	2	okres nowożytny	
12	2	okres nowożytny	
13	2	okres nowożytny	moneta (nieczytelna)

cd. tab. 1

Nr grobu	Wykop	Chronologia	Wypożyczenie
14	2	okres nowożytny	
15	2	okres nowożytny	moneta (nieczytelna)
16	2	okres nowożytny	
17	2	okres nowożytny	
18	2	okres nowożytny	
19	2	okres nowożytny	
20	2	okres nowożytny	
21	2	okres nowożytny	
22	2	okres nowożytny	krzyż z kółkiem
23	2	okres nowożytny	
24	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
25	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
26	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
27	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
28	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
29	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
30	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
31	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
32	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
33	3 (prezbiterium)	średniowiecze	obrączka (miedź lub brąz)
34	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
35	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
36	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
37	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
38	4	okres nowożytny	moneta pruska Albrechta Hohenzollerna (1. połowa XVI w.), krzyż
39	4	okres nowożytny	
40	4	średniowiecze ?	
41	4	średniowiecze ?	
42	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
43	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
44	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
45	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
46	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
47	3 (prezbiterium)	średniowiecze	
48	3 (prezbiterium)	okres nowożytny	
49	3 (prezbiterium)	okres nowożytny	
50	3 (prezbiterium)	okres nowożytny	
51	3 (prezbiterium)	okres nowożytny	60 paciorków różańca, prostokątny fragment materiału (filc) z naszytym dwuramiennym brązowym krzyżem
52	5 (nawa kościoła)	okres nowożytny	moneta (miedź), półkolistą blaszka miedziana z otworkiem, koralik, 3 fragmenty żelaznych przedmiotów, nit brązowy, okucie brązowe lub miedziane, 8 paciorków różańca

PRZYPISY

¹ W.J. Jaskłowski, *Żarnowiec i jego okolica. Zarys historyczno-etnograficzny*, Lwów 1910, s. 66; J. Augustyniak, *Trzy kościoły*, „Spotkania z zabytkami” nr 1: 1998, s. 19.

² M. Kornecki, *Zabytki sztuki regionu olkuskiego*, [w:] *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. II, pod red. F. Kiriya i R. Kołodziejczyka, Warszawa–Kraków 1978, s. 480.

³ J. Augustyniak, *Trzy kościoły...*, s. 20.

⁴ H. Głąb, K. Szostek, *Analiza anatomo-antropologiczna szczątków ludzkich z Łanów Wielkich (gm. Żarnowiec)*, Zakład Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2005, maszyn.

Marian Pawliński, Jacek Pierzak

ZPRÁVA O ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU V KOSTELE SV. VOJTĚCHA V ŁANECH WIELKÝCH, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V době od 9. do 30. září roku 2005 probíhal archeologický výzkum v prostoru kostela sv. Vojtěcha v Łanech Wielkých (obr. 1), středisková obec Żarnowiec, předcházející konzervátorské zásahy, předpokládané na tomto památkově chráněném sakrálním objektu. Kostel se nachází na vyvýšenině při silnici z Żarnowce do Szczekocin. Jeho nejstarší část tvoří čtvercový presbytář s půlkruhovou apsidou na východní a obdélníkovou lodí na západní straně.

Položeno bylo šest sond, z nich čtyři vně kostela, jedna v presbytáři, jedna v lodi (obr. 2). Během výzkumu bylo objeveno 52 hrobů, datovaných do středověku a novověku (16.–17. stol.) (obr. 3, 4). Středověké hroby byly vyčleněny na základě stratigrafie a byla pro ně typická úplná absence výbavy (kromě kroužku z hrobu 33). V některých novověkých hrobech se objevily drobné předměty jako medailonky, mince, medailony, korály z růžence. Byla provedena antropologická analýza veškerého kosterního materiálu.

Marian Pawliński, Jacek Pierzak

EIN BERICHT AUS DEN ARCHÄOLOGISCHEN UNTERSUCHUNGEN IN DER ADALBERTKIRCHE IN ŁANY WIELKIE, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In der Zeit vom 9. bis zum 30. September 2005 wurden archäologische Untersuchungen in der Gegend der Adalbertkirche in Łany Wielkie (Abb. 1), in der Gemeinde Żarnowiec durchgeführt, die den vorzunehmenden konservatorischen Maßnahmen in diesem historischen Sakralobjekt vorausgegangen waren. Die Kirche liegt auf einer Erhebung am Wege von Żarno-

wiec bis Szczekociny. Ihren ältesten Teil bildet der viereckige Chorraum mit einer halbkreisförmigen Apsis von Osten sowie rechteckigem Langhaus vom Westen.

Es wurden sechs Grabungsflächen angelegt, wobei vier außerhalb der Kirche, eine im Chorraum und eine im Langhaus (Abb. 2). Bei den Untersuchungen konnten 52 ins Mittelalter und die Neuzeit

(16.–17. Jh.) datierte Gräber ermittelt werden (Abb. 3, 4). Die mittelalterlichen Gräber konnten aufgrund der Stratigraphie ausgesondert werden, denn sie kennzeichneten sich durch fast vollständig fehlende Ausstattung (außer einem Fingerring im

Grab 33). In einigen neuzeitlichen Gräbern traten kleine Funde auf, denen kleine Medaillons, Münzen, Medaillons und Rosenkranzperlen angehörten. Für die gesamten Skelettreste wurden anthropologische Analysen durchgeführt.

WYNIKI BADAŃ RATOWNICZYCH NA PODZAMCZU WSCHODNIM ZAMKU KSIĄŻĘCEGO W KĘDZIERZYNIE-KOŹLU, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

W roku 2005 w związku z kładzeniem instalacji medialnych na potrzeby obsługi parkingu zaprojektowanego na podzamczu wschodnim zamku książęcego w Koźlu realizowany był kolejny etap ratowniczych badań archeologicznych (ryc. 1).

Podobnie jak w latach 2003–2004 również w tym sezonie w różnych rejonach tego obszaru stwierdzono relikty zabudowy murowanej związanej funkcjonalnie z średniowiecznym zamkiem. Dotychczasowe

odkrycia dokonane na terenie zamku i jego podzamcza prezentowane są w dwóch publikacjach¹.

W trakcie badań w roku 2005 prowadzono poprzedzające archeologiczne prace ratownicze w południowej części podzamcza wschodniego, w strefie projektowanych niwelacji aktualnego poziomu terenu, oraz w dwóch węzłach architektonicznych zespołu obronnego zamku, a mianowicie jego skarpowanej baszty narożnej i muru kurtynowego.

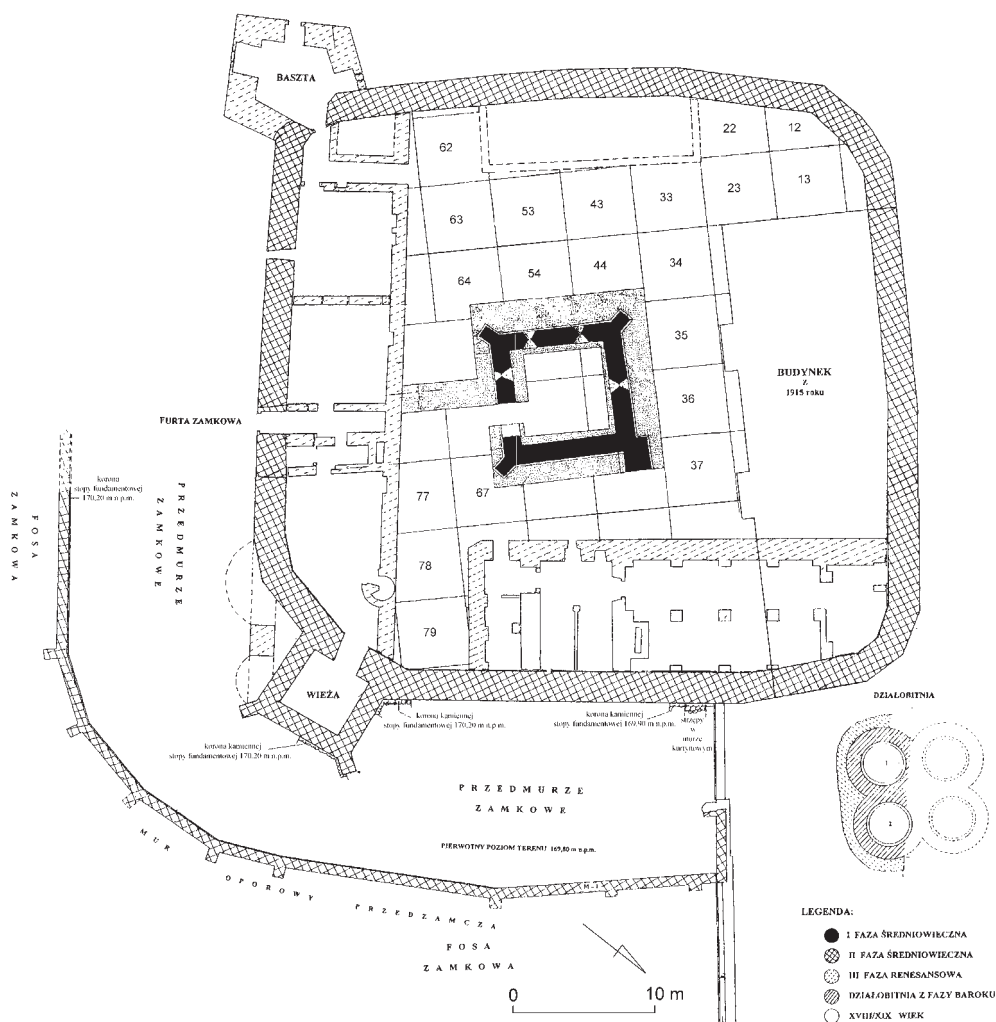

Ryc. 1. Kędzierzyn-Koźle. Lokalizacja zamku. Skala 1:25 000

W części południowej podzamcza wschodniego dokonano odkrycia dalszych odcinków ceglano-murów oporowych przedmurza zamku zbudowanego z cegieł palcówek, układanych na silnej zaprawie piaskowo-wapiennej w wątku gotyckim (ryc. 2). Najwyżej zachowana korona muru znajduje się na głębokości ok. 1,5 m poniżej aktualnego poziomu terenu. Mur ma grubość ok. 0,7 m i spoczywa na również ceglano-murze stopie fundamentowej o szerokości 0,8 m, której korona znajduje się na poziomie 170,2 m n.p.m. Stopa fundamen-

towa od strony zamku wystaje spod posadowionego na niej muru zasadniczego w postaci ciągłej odsadzki o szerokości ok. 0,1 m. Odsłonięto 6 dalszych, kolejnych odcinków opisywanego muru o łącznej długości ok. 47 m. W węzłach łączących poszczególne odcinki murów oporowych, od jego strony zewnętrznej, znajdują się przypory.

Omawiany mur oporowy stanowi dalszą część murów oporowych odkrytych w trakcie badań w roku 2003 na północnej części podzamcza wschodniego. Podobnie jak tamten usytuowany jest w średniej odległo-

Ryc. 2. Kędzierzyn-Koźle, zamek. Planigrafia odkrytych obiektów

ści ok. 12–13 m od lica zewnętrznego muru kurtynowego zamku. W strefie pomiędzy obu murami rozpoznano ówczesny poziom użytkowy terenu przedmurza, usytuowany na wysokości 169,8 m n.p.m. Na powierzchni terenu przedmurza stwierdzono warstwę budowlaną w postaci zaprawy wapiennej przykrytej warstwą piasku i warstwą humusu ogrodowego nad nią. Powyższe ustalenie zmienia nasz dotychczasowy pogląd o poziomie średniowiecznego przedmurza czy – jak to określiliśmy – dziedzińca podzamcza. Piasek pod brukiem z otoczków przy przyporze południowej wieży oraz przy kurtynie wschodniej nie jest – jak sądzono – piaskiem calcowym, lecz piaskiem znajdującym się na wtórnym złożu, usytuowanym na gotyckim gruzie zapewne pochodzącym z destrukcji średniowiecznego zamku i z odpadów budowlanych powstałych w trakcie renesansowej zabudowy jego obwodu kurtynowego. Prawdopodobnie pochodzi z wykopów fundamentowych skrzydeł renesansowych zamku, wzniesionych przez Johanna von Oppersdorfa, skąd usunięty został na teren przedmurza i odpowiednio rozplantowany². Część grubej warstwy piasku odkrytej na obecnym dziedzińcu pochodzi również z wykopu fundamentowego budynku pałacowego, usytuowanego w południowej części podzamcza. Bruk z otoczków zatem wiązać należy z renesansową fazą funkcjonowania podzamcza. Na zewnątrz, w kierunkach południowym i wschodnim od linii zabudowy muru oporowego przedmurza, pierwotny poziom terenu opada poniżej wysokości 169,5 m n.p.m. i zapewne znajduje się już w strefie meandru starorzecza Odry.

Programowe wykopy badawcze założone zostały przy ścianie czołowej wieży, w jej północnym węźle z murem kurtynowym i na wysokości strzępów w licu zewnętrznym muru kurtynowego. Na podstawie spostrzeżeń dokonanych w obrębie wymienionych wykopów stwierdzono, że ceglane mury wieży i kurtyny zamkowej są ze sobą konstrukcyjnie powiązane. Są posadowione na wspólnej, usytuowanej na tym samym poziomie 170,2 m n.p.m. kamiennej stopie fundamentowej, zbudowanej z granitowych

dużych eratyków, układanych warstwowo na zaprawie wapiennej w wykopie bez szalowania. Stopa fundamentowa ma wysokość stałą, wynoszącą 1 m, i jest posadowiona w wykopie bez szalowania na warstwie szlamowanej gliny o miąższości ok. 0,2 m. Korona kamiennej stopy fundamentowej wyłożona jest wyrównawczą warstwą zaprawy piaskowo-wapiennej, która w postaci wycisków wypełnia całą powierzchnię wykopu. W wykopie założonym na wysokości strzępów w licu zewnętrznym muru kurtynowego stwierdzono 0,3 m niżej usytuowaną koronę kamiennej stopy fundamentowej. Jej wysokość jednak pozostaje niezmienna i wynosi 1 m. W kamiennym licu stopy fundamentowej stwierdzono konsekwentnie, podobnie jak w murze ceglanym powyżej, wyprowadzone na zewnątrz strzepy kamienne. Można zatem wnosić, że w tym miejscu zaplanowany został nie zrealizowany ostatecznie mur, być może arkadowy, prowadzący w zamierzeniu do danskera, jak np. w zamkach krzyżackich. We wszystkich omówionych przypadkach kamienna stopa fundamentowa wystaje spod posadowionego na niej muru ceglanego w postaci odsadzki o szerokości od 0,2 do 0,4 m. Jak stwierdzono, partia ceglana muru kurtynowego do poziomu ganku bojowego miała wysokość ok. 10,7 m, natomiast rekonstruowana wysokość kurtyny ceglanej do poziomowi korony zęba krenelaża wynosiła 12,1 m.

W trakcie badań rozpoznano ostatecznie właściwą zabudowę wieży zewnętrznej. Stwierdzono przede wszystkim, że wieża ta jest bez żadnych wątpliwości sprzężona konstrukcyjnie z gotyckim murem kurtynowym. Świadczy o tym identyczny dla obu obiektów poziom warstw cegieł, na styku zachodzących na siebie w wyniku wiązania w trakcie ich równoczesnej budowy. Lica zewnętrzne murów obu obiektów są identycznie dekorowane tzw. elementem krzyżykowym uzyskanym w wyniku stosowania na ciemno wypalonych główek cegieł. Otwory maczulcowe (po konstrukcji rusztowania), zachowane w licu muru kurtynowego i wieży, usytuowane na tym samym poziomie, co 10 warstw cegieł, są roz-

mieszczone w odległościach ok. 1,6 m od siebie. W obrębie wieży stwierdzono pozostałości ceglanego sklepienia o bliżej nieokreślonym profilu, rozpiętego na wymo-

delowanych wsporach ścian bocznych. Sklepienie przykrywało najniższą kondygnację wieży o powierzchni użytkowej ok. 20 m².

PRZYPISY

¹ J. Romanow, *Zamek książęcy w Koźlu*, [w:] *Szkice Kędzierzyńsko-Kozielskie*, t. X, Opole 2005, s. 17–31; tenże, *Wyniki nadzorów i ratowniczych badań archeologicznych na wschodnim podzamczu zamku w Kędzierzynie-Koźlu, województwo opolskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2003–2004*, Katowice 2006, s. 179–185.

² J. Romanow, *Zamek książęcy...*, s. 21, ryc. 2c.

Jerzy Romanow

VÝSLEDKY ZÁCHRANNÉHO VÝZKUMU NA VÝCHODNÍM PODHRADÍ KNÍŽECÍHO HRADU V KĘDZIERZYNIE-KOZŁÍ, OPOLSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V jižní části východního podhradí (obr. 1) byly objeveny další úseky cihlové opěrné zdi předhradbí (parkánu) hradu, vystavěné z prstovaných cihel, kladených na písčito-vápennou maltu gotickým způsobem (obr. 2). Nejvýše dochovaný vrchol zdi se nalézá v hloubce asi 1,5 m od současného povrchu terénu. Zeď má tloušťku asi 0,7 m a spočívá na rovněž cihlové předzákladové zídce o šířce 0,8 m, jejíž koruna se nachází v nadmořské výšce 170,2 m n.m. Předzákladová zídka vystupuje zpod zdi na ní posazené ve směru od hradu v podobě souvislého odskoku v šířce asi 0,1 m. Bylo odkryto 6 dalších úseků popisované zdi v celkové délce 47 m. V místech spojení jednotlivých úseků opěrné zdi se nacházejí na její vnější straně přípory.

Popisovaná opěrná zeď představuje další část opěrné zdi, objevené při výzkumu v roce 2003 v severní části východního předhradí. Podobně jako ona je situována v průměrné vzdálenosti asi 12–13 m od vnějšího líce obvodové hradby. V prostoru mezi oběma zdmi byl zjištěn povrch tehdejšího terénu parkánu, nalézající se ve výšce 169,8 m n.m.

Byla na něm nalezena „stavební“ vrstva v podobě vápenné malty, přikryté vrstvičkou písku a vrstvou humusu nad ní. Výše uváděná zjištění mění naše dosavadní znalosti o úrovni středověkého předhradbí, čili – jak jsme to nazvali – nádvoří podhradí. Písek pod oblázkovou dlažbou u jižní přípory věže a u východní kurtiny není, jak se dosud soudilo, pískem podložním, ale pískem v druhotném uložení, nacházejícím se na gotickém rumu, jistě pocházejícím z destrukce středověkého hradu a ze stavebního odpadu, vzniklého během renesanční zástavby obvodu hradu. Pravděpodobně pochází ze základových výkopů, odkud byl přesunut na parkán a podle potřeby využit při planýrování. Část hrubé vrstvy písku, objevené na současném nádvoří, pochází rovněž ze základového výkopu palácové stavby, situované v jižní části podhradí. Oblázkovou dlažbu je proto třeba spojovat s renesanční fází existence podhradí. Vně, v jižním a východním směru od linie opěrné zdi parkánu, klesá původní úroveň terénu pod výšku 169,5 m n.m. a zřejmě se nachází již v místech meandru původního řečiště Odry.

ERGEBNISSE VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DER ÖSTLICHEN VORBURG
DES FÜRSTENSCHLOSSES IN KĘDZIERZYN-KOZŁE,
WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Im südlichen Teil der östlichen Vorburg (Abb. 1) wurden weitere Abschnitte einer Stützmauer der Schlossvormauer, die aus gotischen Ziegeln mit starkem Sand-Kalkmörtel im gotischen Verband errichtet wurde (Abb. 2). Die höchste erhaltene Mauerkrone liegt in einer Tiefe von 1,5 m unter dem heutigen Geländeniveau. Die Mauer ist etwa 0,7 m dick und steht auf einem Fundamentfuß aus Backstein von 0,8 m Breite, dessen Krone in einer Höhe von 170,2 m ü.d.M. liegt. Der Fundamentfuß von der Schlossseite steht unter der Hauptmauer in Form eines stetigen Maueransatzes von etwa 0,1 m Breite hervor. Es wurden sechs weitere Abschnitte der angesprochenen Mauer von gesamter Länge von etwa 47 m freigelegt. An den Verbindungsstellen einzelner Mauerabschnitte gibt es von seiner Innenseite Strebepfeiler.

Die angesprochene Stützmauer bildet einen weiteren Teil derselben Mauer, die bei den Untersuchungen im Jahre 2003 im nördlichen Teil der östlichen Vorburg entdeckt wurde. So wie diese liegt sie etwa 12–13 m von der äußeren Mauerflucht der Mantelmauer des Schlosses entfernt. Im Bereich zwischen der beiden Mauern wurde das damalige Nutzniveau der Vormauer in einer Höhe von 169,8 m ü.d.M. erkannt. An der Oberfläche der Vormau-

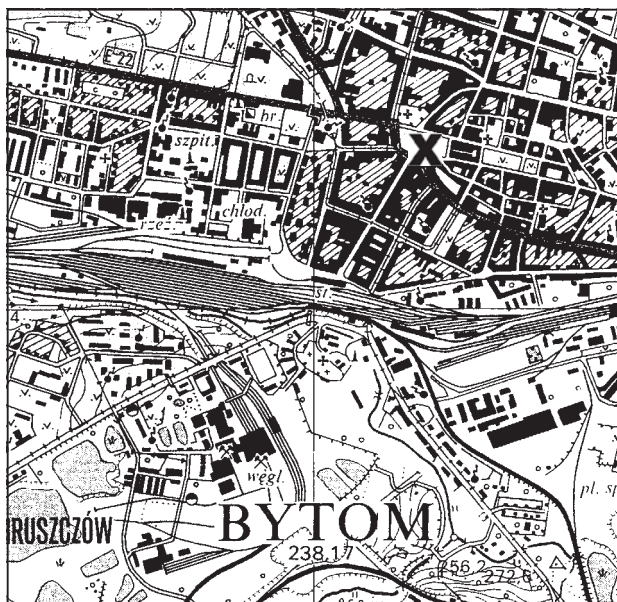
er wurde eine Bauschicht in Form des Kalkmörtels ermittelt, die eine Sandschicht mit einer Schicht Gartenhumus überlagerten. Jene Ermittlungen lassen unsere Ansichten zur Höhenlage der mittelalterlichen Vormauer, oder – wie wir es bezeichnet haben – des Vorburghofs ändern. Der Sand unterhalb des Geröllpflasters am Strebepfeiler des Nordtores sowie an der östlichen Mantelmauer ist kein gewachsener Sand, wie man es angenommen hat, sondern es ist verlagert und deckt den gotischen Schutt wohl von zerstörter mittelalterlicher Burg und vom Bauabfall, der bei der renaissancezeitlichen Bebauung des Mantelmauerbereichs entstanden ist. Es stammt wahrscheinlich von den Fundamentgruben, woher er auf den Vormauerraum beseitigt und dort planiert wurde. Die dicke Sandschicht im heutigen Hof stammt auch aus der Fundamentgrube für das Schlossgebäude, das im südlichen Teil der Vorburg liegt. Das Geröllpflaster sei demnach mit der renaissancezeitlichen Vorburg zu verbinden. Außerhalb des Schlosses senkt sich das ursprüngliche Geländeniveau in südlicher und östlicher Richtung von der Stützmauerflucht bis unter eine Höhe von 169,5 m ü.d.M. und liegt wohl im Bereich eines Altwassermäanders der Oder.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA PLACU TADEUSZA KOŚCIUSZKI W BYTOMIU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

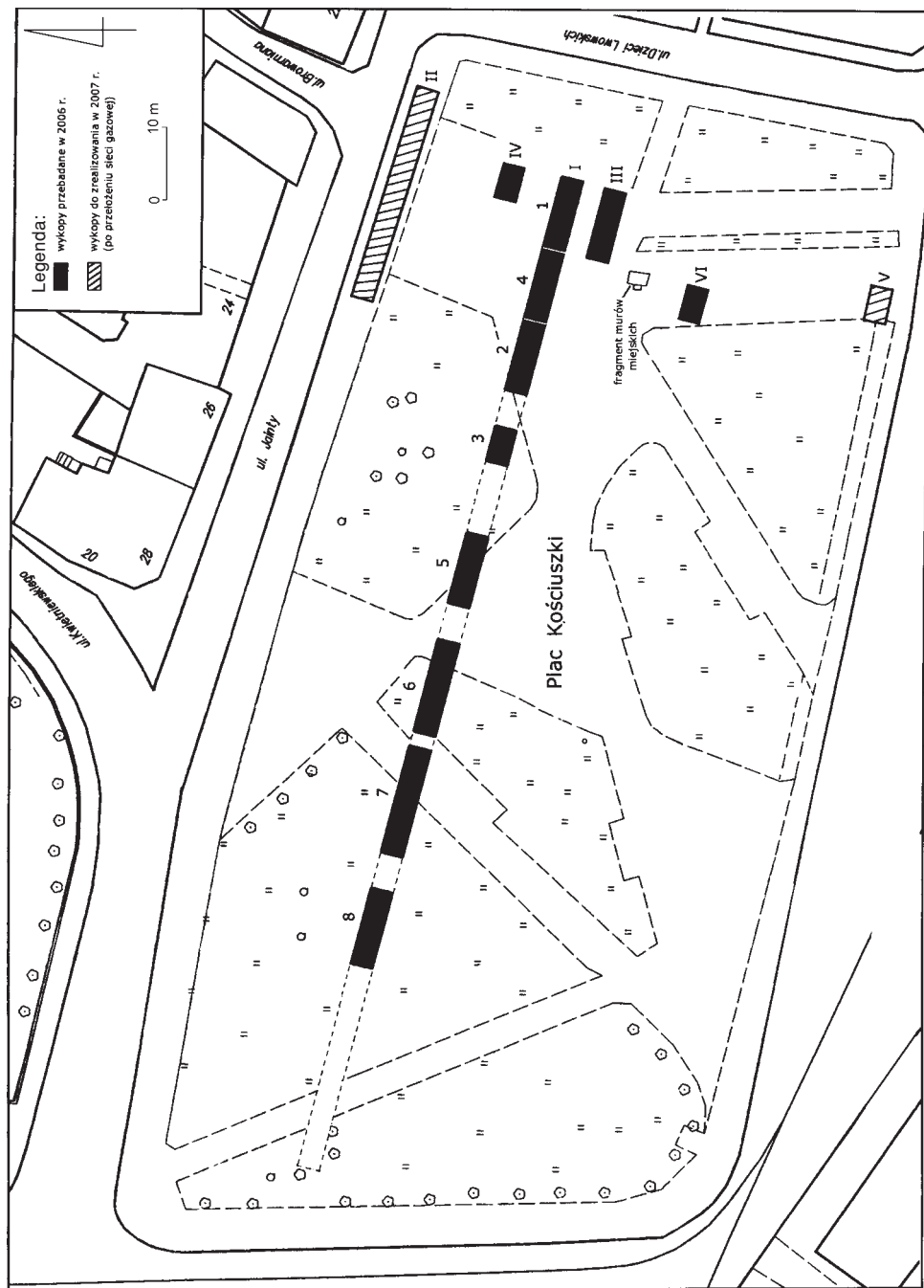
W okresie od 6 września do 16 grudnia 2006 roku pracownicy Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu prowadzili badania wykopaliskowe na placu T. Kościuszki w Bytomiu (ryc. 1). Prace wykonywano na zlecenie firmy Braaten + Pedersen & Partners, która wygrała przetarg na zakup placu Tadeusza Kościuszki z zamiarem realizacji inwestycji pod nazwą „Zabudowa kwartału pomiędzy ulicami: Jainty, Dzieci Lwowskich, Piekarską i Placem Kościuszki w Bytomiu”.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach określił zakres prac archeologicznych. Polecono założenie pięciu wykopów badawczych, określając ich lokalizację w terenie (ryc. 2):

- wykop I (na linii wschód–zachód, centralna część pl. T. Kościuszki) o łącznej długości 140 m i szerokości 2,5 m (przy czym do badań przewidziano siedemnaście odcinków o wymiarach $5 \times 2,5$ m), który pozwoliłby na prześledzenie całości średniowiecznego

Ryc. 1. Bytom, pl. T. Kościuszki. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Bytom, pl. T. Kościuszki. Lokalizacja wykopów

systemu obronnego miasta w części zachodniej,

- wykop II (na linii wschód–zachód, północna część pl. T. Kościuszki) w rejonie wylotu ul. Browarnianej, o długości 30 m i szerokości 2,5 m, który pozwoliłby na uchwycenie reliktywów dawnej Bramy Pyskowickiej i przedbramia,
- wykop III (na linii wschód–zachód, na południe od wykopu I) o długości 10 m i szerokości 2,5 m, mający na celu uchwycenie reliktywów muru obronnego,
- wykop IV (pomiędzy wykopem I a II) o długości 5 m i szerokości 2,5 m, mający na celu uchwycenie reliktywów muru obronnego,
- wykop V (południowa część pl. T. Kościuszki) w rejonie wylotu ul. Józefczaka, mający na celu uchwycenie reliktywów dawnej Bramy Gliwickiej.

Teren obecnego placu T. Kościuszki znajdował się poza murami obronnymi, z wyjątkiem niewielkiego fragmentu w części wschodniej, który usytuowany był w obrębie średniowiecznego układu urbanistycznego. Na najstarszym, z 1756 roku, zachowanym planie Bytomia teren na zachód od murów miejskich, pomiędzy drogami do Pyskowic i Gliwic, nie był zabudowany, z wyjątkiem kilku domostw usytuowanych w znacznej odległości od umocnień miejskich¹.

W związku z postępującym rozwojem miasta i rozszerzaniem się zabudowy poza obszar Starego Miasta rozpoczęto ok. 1800 roku wyburzanie murów i bram miejskich². Proces urbanizacyjny postępował stosunkowo szybko, o czym może świadczyć fakt, że na planie Bytomia z 1888 roku obszar obecnego pl. T. Kościuszki był już zabudowany³. Mieściły się tu okazałe kamienice zdobione ciekawymi detalami architektonicznymi.

W 1975 roku Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Bytomiu wydało decyzję o wyburzeniu kamienic w związku z fatalnym ich stanem zachowania oraz postępującymi szkodami górniczymi. Pięć lat później wyburzono wszystkie kamienice, a po wywiezieniu gruzu teren wyrównano.

Prace archeologiczne miały na celu weryfikację stanu zachowania reliktywów śre-

dniowiecznego systemu obronnego miasta Bytomia.

Wykop I/1, o wymiarach 3 × 10 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Do głębokości 35–50 cm zalegała warstwa żużlowo-cementowa związana z budową obecnej nawierzchni placu. We wschodniej części wykopu odsłonięto fragment zachodniego fundamentu kamienicy z 2. połowy XIX wieku, który wykonany był z łamanego kamienia wapiennego. Stopa fundamentowa sięgała do głębokości 2,7 m (272,3 m n.p.m.) i zalegała na calcowej glinie. W trakcie odsłaniania i czyszczenia fundamentu kamienicy pozyskano materiał ceramiczny datowany na późne średniowiecze i okres nowożytny (ryc. 6b). W północnej części wykopu na odcinku o długości 4,6 m i szerokości 1 m odsłonięto fragment zagruzowanej piwnicy. W ceglany zasypisku wystąpił materiał współczesny. W profilu zachodnim leżał gruz ceglany oraz dosyć jednorodna warstwa brunatnej, spiaszczonej gliny zawierająca kamienie i fragmenty cegieł. Poniżej wystąpiła żółta, calcowa glina. W profilu południowym pod żużlowo-cementową podsypką zalegały warstwy zasypiskowe powstałe w trakcie prac ziemnych związanych z zabudową placu T. Kościuszki w 2. połowie XIX wieku, jak również ukształtowane w trakcie prac niwelacyjnych prowadzonych po wyburzeniu kamienic. W profilu południowym na głębokości ok. 1,8 m (około 2,6 m od południowo-wschodniego narożnika wykopu) pojawiły się fragmenty spróchniałego drewna. Po pogłębieniu wykopu do głębokości ok. 2,8 m okazało się, że jest to szyb górniczy (obiekt 1) związany z eksploatacją dolomitów kruszczonych (ryc. 3). By uchwycić całość obiektu, wykop poszerzono w kierunku południowym. Szyb miał kształt kwadratowy, o boku długości ok. 150 cm. Oszalowany był grubymi deskami ułożonymi pionowo, o długości 150–155 cm i szerokości 20–23 cm, które miały prostokątne wycięcia na dwóch krótszych bokach.

W zasypisku szybu, który eksplorowano do głębokości 4,7 m poniżej obecnej powierzchni, wystąpiły fragmenty cerami-

Ryc. 3. Bytom, pl. T. Kościuszki. Obiekt 1 (szyb górniczy)

ki (ryc. 7c–e), wyroby drewniane (ryc. 9), żużel i kości zwierzęce. Analiza dendrochronologiczna wykazała, że jest to obiekt jednofazowy, wykonany z drewna dębowego, datowany na rok 1347 lub 1348⁴.

Wykop I/2, o wymiarach 3×10 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Do głębokości 30 cm zalegała warstwa żużlowo-cementowa, a poniżej rumosz ceglany i żółta, calcowa glina. W północno-zachodniej części wykopu oraz w profilu północnym odsłonięto fragmenty murów zagruzowanej piwnicy z 2. połowy XIX wieku. W profilu południowym wystąpiły relikty trzech murów kamiennych, o szerokości 70 cm, 76 cm i 110 cm, zagłębione do 120 cm i 80 cm poniżej dzisiejszego poziomu. Jeden z murów miał ceglana dobudowę i zachowane fragmenty średnowiecznej zaprawy. Odsłonięte mury nie miały kontynuacji w profilu północnym.

Wykop I/3, o wymiarach 3×5 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

W profilach północnym, południowym i wschodnim, poniżej warstwy zasypiskowej o miąższości 70–80 cm, złożonej z piasku, gliny, humusu i żwiru, zalegał gruz ceglano-kamienny z materiałem współczesnym, natomiast w profilu zachodnim odsłonięto na całej szerokości ceglany mur piwnicy. Na głębokości 2,1 m poniżej dzisiejszego poziomu wystąpiła betonowa posadzka.

Wykop I/4, o wymiarach 3×10 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Odsłonięto ceglane i kamienne mury piwnicy z 2. połowy XIX wieku. Stopa fundamentowa wystąpiła na głębokości 2,2 m poniżej dzisiejszego poziomu. W zasypisku piwnicy zalegał materiał współczesny: cegły, kamienie, fragmenty betonu.

Wykop I/5, o wymiarach 3×10 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

W górnej części wykopu, do głębokości 60–90 cm, zalegała warstwa nasypowa związana z niwelacją terenu po wyburzeniu kamienic, poniżej której występował

gruz ceglano-kamienny, o miąższości 50–80 cm, z materiałem współczesnym. Pod warstwą gruzu ceglano-kamiennego odsłonięto na odcinku o długości 5,4 m ceglana posadzkę, wykonaną z cegły dziurawki, zalegającą na głębokości 1,4–1,5 m poniżej dzisiejszego poziomu. Po usunięciu posadzki ukazały się dwa mury kamienne stojące w poprzek wykopu na linii północ-południe. Mur usytuowany bliżej profilu wschodniego miał szerokość 60 cm, wysokość 20–25 cm i wykonany był z nieregularnych kamieni łączonych zaprawą wapienną, posadowionych na warstwie calcowej gliny. Drugi mur, o szerokości 70 cm i wysokości 55 cm, stał na warstwie drobnego gruzu ceglano-kamiennego, o miąższości 40 cm, poniżej której znajdowała się żółta, calcowa glina. Nieco odmienna stratygrafia widoczna była w zachodniej części wykopu (bliżej profilu zachodniego), gdzie poniżej warstw nasypowych związanych z pracami niwelacyjnymi leżała warstwa gruzu kamiennego z fragmentami cegieł, dochodząca do głębokości 2 m poniżej obecnego poziomu placu. Pod gruzem kamiennym znajdował się ciemnoszary żużel (hutniczy) o miąższości 50 cm, który to materiał posłużył prawdopodobnie do wyrównania i utwardzenia terenu. Żużel zalegał nad warstwą szarej gliny, której spąg w profilu zachodnim znajdował się na głębokości 3,5 m. Warstwę tę uchwycono wcześniej w profilach północnym i południowym (w odległości ok. 2,9 m od profilu zachodniego) na głębokości 2,5 m poniżej obecnego poziomu placu (272,3 m n.p.m.). W profilu zachodnim pomiędzy żużlem a ciemnoszarą gliną tkwiły duże kamienie wapienne o nieregularnym układzie.

Wykop I/6, o wymiarach 3 × 12 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Do głębokości 50–60 cm zalegała warstwa niwelacyjna złożona z humusu, piasku, gliny i drobnego żwiru. Poniżej warstw niwelacyjnych odsłonięto fragment zagruzowanej piwnicy, z ceglanym stropem i ceglana posadzką. Posadzka piwnicy znajdowała się na głębokości 2,4–2,5 m. Od 2,5 m do 2,9 m zalegała beżowa, spiaszczona glina, a poniżej, od 2,9 m, widoczna

była warstwa szarej gliny z drobnym rumoszem kamiennym, która w dolnym odcinku miała barwę ciemnoszarą. Spąg tej warstwy wystąpił na głębokości 4,3 m. Poniżej zalegała calcowa glina. Z warstwy szarej gliny, na głębokości 3,6 m, pozyskano kilka fragmentów ceramiki, podkowę żelazną (ryc. 8), gwóźdź i fragmenty kości zwierzęcych. Odkryta podkowa jest zbliżona do okazu znalezionej w Pszczynie. Jest to typ VI/4 wg J. Kaźmierczyka. Podkowy tego typu datowane są na XIV wiek i I. połowę XV wieku⁵. Wykop eksplorowano do głębokości 4,5 m poniżej obecnego poziomu.

Na obecnym etapie prac trudno jednoznacznie stwierdzić, czy warstwa szarej gliny o miąższości 1,4 m, uchwycona w wykopie I/6 na odcinku o długości 5 m i wcześniej w wykopie I/5 na odcinku o długości 2,9 m, to relikty dawnej fosy miejskiej, czy też warstwa namuliskowa stawu, którego lokalizację w tym miejscu potwierdza plan Bytomia z 1756 roku⁶.

Wykop I/7, o wymiarach 3 × 15 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Poniżej humusu przemieszanego z piaskiem i drobnym żwirem zalegały warstwy niwelacyjno-zasypiskowe o różnej miąższości, z dużą domieszką gruzu ceglano-kamiennego. Niewielkie relikty kamiennych murów odsłonięto w profilach południowym i zachodnim. Wykop eksplorowano do calca. W profilu północnym, na odcinku o długości 4,4 m, odsłonięto drewniany rynsztok o szerokości 40 cm, zagłębiony w calcową glinę (obiekt 2) (ryc. 4). Obiekt ten zalegał na głębokości 1,3–1,65 m i usytuowany był na linii wschód–zachód, z lekkim spadem w kierunku zachodnim. Wykonany był z pionowo układanych dranic o wysokości ok. 20 cm i grubości 8 cm. Wzmocniono go od wewnątrz palikami długości kilkudziesięciu centymetrów, o zaostrzonych końcach, wbitymi pionowo lub ukośnie w calcowe podłoże. Jeden z palików zachowany był w całości. Miał długość 95 cm i średnicę 9 cm. Z warstwy zalegającej powyżej rynsztoka pozyskano fragmenty ceramiki nowożytniej, fragmenty przedmiotów szklanych (ryc. 7) i kości zwierzęce. Dokładna chronologia tego

Ryc. 4. Bytom, pl. T. Kościuszki. Obiekt 2 (rynsztek)

obiekty będzie znana po wykonaniu badań dendrochronologicznych.

Wykop I/8, o wymiarach 3×11 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Poniżej humusu przemieszanego z piaskiem i drobnym żwirem zalegała warstwa gruzu ceglano-kamiennego o miąższości 30–60 cm, która przykrywała warstwę szarej, spiaszczonej gliny, przewarstwionej beżowo-żółtą gliną, zawierającą drobne kamienie i fragmenty węgla drzewnego. Z warstwy tej (z głębokości 1,4–1,55 m) pozyskano fragmenty ceramiki nowożytniej oraz fragmenty przedmiotów szklanych (ryc. 10). Poniżej zalegała żółta, calcowa glina.

We wschodniej części wykopu znajdowała się niewielka, zagruzowana piwnica, o ceglanych ścianach i betonowej posadzce. Relikty zagruzowanego pomieszczenia

piwnicznego o ceglanych ścianach i betonowej posadzce odsłonięto również w zachodniej części wykopu.

Wykop III, o wymiarach 3×10 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Do głębokości ok. 0,4 m zalegała warstwa żużlowo-cementowa związana z budową obecnej nawierzchni placu. We wschodniej części wykopu odsłonięto fragment zachodniego fundamentu kamienicy z 2. połowy XIX wieku, który wykonany był z łamanego kamienia wapiennego. Po między kamieniami widoczne były niewielkie fragmenty cegieł. W tej części wykopu eksplorowano do głębokości 2,8 m w celu uchwycenia stopy fundamentowej. Stopa fundamentowa wystąpiła na głębokości 2,7 m (272,1 m n.p.m.) i posadowiona była na warstwie szarozółtej gliny. W odległo-

ści ok. 2 m na zachód od fundamentu kamienicy odsłonięto fragmentarycznie zachowaną warstwę bruku o szerokości ok. 1,4 m, uformowaną z niewielkich kamieni, zalegającą na głębokości ok. 1,3 m poniżej obecnej powierzchni placu. Bruk został częściowo zniszczony przy budowie kanalizacji, która biegła w poprzek wykopu. W profilu północnym odsłonięto mur ceglany o szerokości 50 cm, natomiast w profilu południowym widoczny był wkop pod cementową studzienkę kanalizacyjną oraz fragment nowożytnego muru kamiennego o szerokości 38 cm, w którym poszczególne kamienie łączone były zaprawą cementowo-wapienną. W południowo-zachodnim narożniku wykopu odkryto mur kamienny o szerokości 45 cm, przebiegający na linii północny zachód-południowy wschód. Po poszerzeniu wykopu mur ten uchwycono na odcinku o długości 2,3 m. Od strony połu-

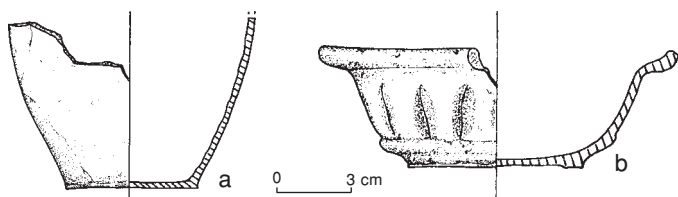
dniowo-wschodniej pokryty był zaprawą cementowo-wapienną. W profilu zachodnim do głębokości 1,9 m zalegała warstwa rumoszu wapiennego, kamieni i brunatnej gliny, w obrębie której nie zlokalizowano materiału zabytkowego. W części wykopu do głębokości 1,3–1,4 m zalegały warstwy zasypiskowe powstałe w trakcie prac budowlanych, prowadzonych w 2. połowie XIX wieku. Podczas ich eksploracji odkryto fragmenty ceramiki, kafli, szkła, kości zwierzęce oraz drobne przedmioty metalowe, który to materiał ogólnie można datować na stulecia XVII–XIX.

Wykop IV, o wymiarach 3×5 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

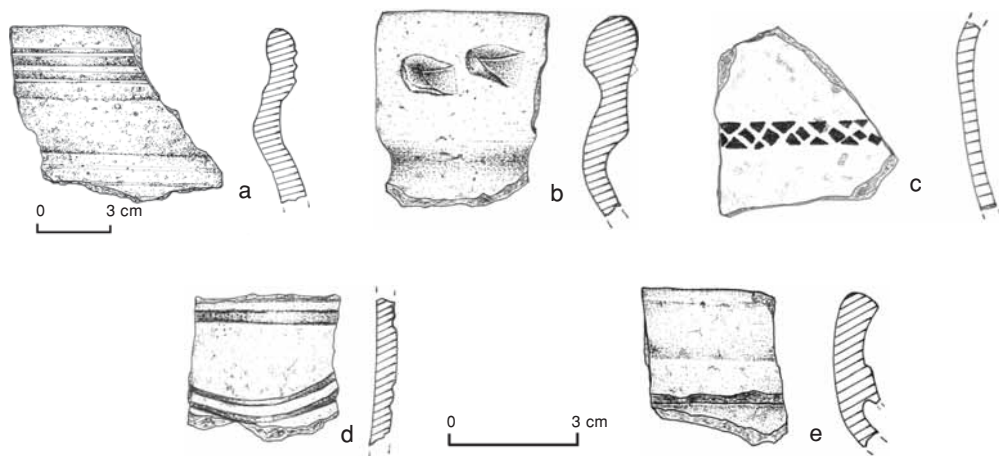
We wschodniej części wykopu odsłonięto fragment zachodniego fundamentu kamienicy z 2. połowy XIX wieku, wykonany z łamanego kamienia dolomitowego (ryc. 5). Pomiędzy kamieniami widoczne

Ryc. 5. Bytom, pl. T. Kościuszki. Wykop IV, profil wschodni

Ryc. 6. Bytom, pl. T. Kościuszki. Wybór zabytków: a – dolna część garnka, b – miseczka gliniana

Ryc. 7. Bytom, pl. T. Kościuszki. Fragmenty ceramiki

Ryc. 8. Bytom, pl. T. Kościuszki. Podkowa

Ryc. 9. Bytom, pl. T. Kościuszki. Zabytki drewniane z szybu górniczego

Ryc. 10. Bytom, pl. T. Kościuszki. Fragmenty naczyń szklanych

były fragmenty cegieł. W tej części wykop eksplorowano do głębokości 3,3 m w celu uchwycenia stopy fundamentowej. Stopa fundamentowa wystąpiła na głębokości 3,2 m poniżej obecnej powierzchni (271,85 m n.p.m.) i posadowiona była na calcowej glinie. Przed fundamentem od strony zachodniej widoczny był wkop pod kanalizację. Zalegały w nim na głębokości ok. 1,9 m kamionkowe rury kanalizacyjne. Do głębokości około 45 cm występowała warstwa żużlowo-cementowa związana z budową obecnej nawierzchni placu. Poniżej widoczne były warstwy zasypiskowe z materiałem współczesnym, powstałe w trakcie niwelacji terenu po wyburzeniu kamienic. Pod warstwą niwelacyjną zalegał brunatny, zgliniony piasek z fragmentami cegieł i kamieni. Warstwa ta sięgała do głębokości ok. 1,6 m. Z niej pozyskano materiał zabytkowy w postaci fragmentów ceramiki, kafli, szkła, przedmiotów metalowych oraz kości zwierzęce. Zabytki te ogólnie można datować na stulecia XVII–XIX. Poniżej zalegała szara gliniasta warstwa z drobnymi fragmentami węgielków drzewnych. W północno-zachodniej części wykopu, na głębokości ok. 1,8–1,9 m, w warstwie szarego piasku przemieszanego z próchnicą wystąpiły fragmenty ceramiki datowane na schyłek XIV–początek XV wieku (ryc. 6a, 7a–b). Wykop eksplorowano do calca.

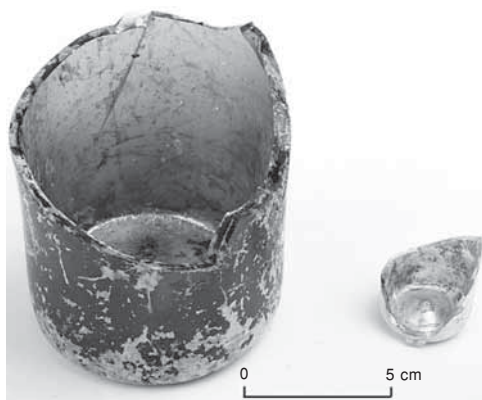
Wykop VI, o wymiarach 3 × 5 m. Dłuższy bok na linii wschód–zachód.

Wykop założono w odległości 5–8 m na południe od miejsca, w którym w 1980 roku odkryto relikty średniowiecznych murów obronnych⁷. W północnej, wschodniej oraz południowej części wykopu odsłonięto zagruzowaną piwnicę z 2. połowy XIX wieku z relikami kamiennych i ceglanych murów. Wykop eksplorowano do głębokości 2,6–2,8 m.

Stopy fundamentowe wystąpiły na głębokości 2,7 m (271,85 m n.p.m.) i posadowione były w calcowej glinie.

W trakcie badań archeologicznych poprzedzających inwestycję nie natrafiono na relikty dawnych murów miejskich. Zostały one rozebrane na początku XIX wieku, a materiał zapewne wykorzystano do budowy fundamentów nowych kamienic stawianych w tym miejscu.

Ciekawym odkryciem jest średniowieczny szyb górniczy, związany z eksploatacją dolomitów kruszczośnych. Sądzić należy, że w trakcie zakrojonych na szeroką skalę prac budowlanych w 2007 roku mogą zostać odsłonięte podobne obiekty średniowiecznego górnictwa.

Ryc. 11. Bytom, pl. T. Kościuszki. Fragmenty szklanych butelek

PRZYPISY

- ¹ K. Bimler, *Planung und Befestigung der mittelalterlichen Stadt Beuthen OS.*, Bytom 1943, s. 9.
² Z. Jedynak, *Rozwój przestrzenny miasta do końca XVIII w.*, [w:] *Zabytki Bytomia. Magazyn Bytomski*, t. 7, Bytom 1988, s. 19.
³ K. Bimler, *Planung und Befestigung...*, s. 13; J. Drabina, *Plac Tadeusza Kościuszki*, [w:] *Bytomskie zabytki*, pod red. J. Drabiny, Bytom 2001, s. 52.
⁴ M. Krąpiec, *Wyniki analiz dendrochronologicznych prób drewna z obiektu 1 odkrytego w 2006 r. przy pl. Kościuszki w Bytomiu*, Kraków 2006, archiwum Działu Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, maszyn.
⁵ J. Kaźmierczyk, *Podkowy na Śląsku w X–XIV wieku*, Wrocław 1978, ryc. 30, s. 102–103.
⁶ K. Bimler, *Planung und Befestigung...*, s. 9.
⁷ *Bytom, ul. Zaulek*, [w:] *Informator Archeologiczny. Badania 1980*, Warszawa 1981, s. 188–189; J. Pierzak, *Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiego Konserwatora ds. Zabytków Archeologicznych na woj. Katowice za rok 1980*, „Silesia Antiqua” t. 24: 1982, s. 155–157.

Marian Pawliński

ZPRÁVA O ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU NA NÁMĚSTÍ TADEUSZE KOŚCIUSZKA V BYTOMI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V období od 6. září do 16. prosince 2006 pracovníci Archeologického oddělení Hornoslezského muzea v Bytomě (Dział Archeologii Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu) provedli výzkum na náměstí Tadeusze Kościuszka v Bytomě, financovaný firmou Braaten + Pedersen & Partners (obr. 1).

Vojevodský úřad pro ochranu památek (Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków) v Katowicích stanovil rozsah archeologických prací, jejichž cílem bylo ověřit stav zachování pozůstatků středověkého obranného systému města Bytomě (obr. 2).

Prostranství současného Kościuszkova náměstí se nacházelo již vně hradebních zdí, s výjimkou nevelkého úseku ve východní části, který byl situován v obvodu středověkého urbanistického celku. Náměstí bylo vybudováno po zboření zdí a městských bran, které brzdily výstavbu města. To se stalo po r. 1800. Proces urbanizace postupoval poměrně rychle. Na plánu Bytomě z r. 1888 bylo prostranství dnešního nám. T. Kościuszka už zastavěno. Byly zde umístěny okázalé domy, zdobené architektonickými prvky. Pravděpodobně k stavbě těchto domů (zvláště základů) byl použit

i kámen z rozebraných hradebních zdí. V r. 1975 schválilo vedení města rozhodnutí o zboření všech domů, situovaných v obvodu nám. T. Kościuszka. Záměr byl realizován v r. 1980.

V archeologických výkopech sahaly značně hluboko zásypové vrstvy s velkým podílem cihlovo-kamenného rumu; vznikly jak během zemních prací, spojených s výstavbou ve 2. polovině 19. století, tak i během vyrovnávacích prací, realizovaných po zbourání domů.

Ve výkopu I/1 byl objevena těžná šachta (objekt 1), související s exploatací rudonosných dolomitů (obr. 3). Objekt měl kvadratickou podobu se stranou v délce 150 cm. Byl bedněn hrubými, svisle uloženými deskami o délce 150–155 cm a šířce 20–23 cm. Šachta byla těžena do hloubky 4,7 m. V jejím zásypu se objevily fragmenty keramiky (obr. 7c–e), dřevěné předměty (obr. 9), struska a zvířecí kosti. Analýza ukázala, že jde o jednofázový objekt, zbudovaný z dubového a jedlového dřeva, datovaný do roku 1347 nebo 1348.

Ve výkopu I/5 v hloubce 2,5–3,5 m a také ve výkopu I/6 v hloubce 2,9–4,3 m

ležela vrstva šedé hlíny, která je buď pozůstatkem někdejšího městského příkopu, nebo vrstvou nánosů z rybníka, jehož existenci v těchto místech potvrzuje plán Bytomi z r. 1756. Z této vrstvy byla mj. získána železná podkova (obr. 8), datovaná do 14. stol.–1. poloviny 15. stol.

Ve výkopu I/7 byl v délce 4,4 m odkryt dřevěný kanál o šířce 40 cm, zahloubený

do podložní hlíny (objekt 2). Ležel v hloubce 1,3–1,65 m. Byl proveden ze svisle ukládaných šindelů o výšce 20 cm a tloušťce 8 cm. Zevnitř byl zesílen kolíky v délce několika desítek centimetrů, zatlučenými do podloží.

V průběhu prováděných prací nebyly pozůstatky středověkých hradebních zdí zachyceny.

Marian Pawliński

EIN BERICHT VON DEN ARCHÄOLOGISCHEN UNTERSUCHUNGEN AM TADEUSZ-KOŚCIUSZKO-PLATZ IN BYTOM, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In der Zeit vom 6. September bis zum 16. Dezember 2006 führten die Mitarbeiter der Archäologischen Abteilung des Oberschlesischen Museums (Muzeum Górnośląskie) in Bytom im Auftrag der Firma Braaten + Pedersen & Partners Grabungsforschungen am Tadeusz-Kościuszko-Platz in Bytom (Abb. 1).

Das Wojewodschafts-Bodendenkmalpflege-Amt in Katowice bestimmte den Umfang der archäologischen Maßnahmen, die sich zum Ziel setzten, den Erhaltungszustand der Relikte von mittelalterlichen Stadtbefestigungen von Bytom zu überprüfen (Abb. 2).

Das Gelände des heutigen Kościuszko-Platzes lag außerhalb der Stadtmauer, mit Ausnahme eines kleinen Fragments im östlichen Teil, das sich im Bereich der mittelalterlichen städtebaulichen Anordnung befand. Der Platz wurde bebaut, nachdem die Stadtmauer mit den Stadttoren, die die Erweiterung der Stadt verhinderten, abgerissen worden waren. Dies erfolgte nach 1800. Der Urbanisierungsprozess ging relativ rasch voran. Auf dem Stadtplan von Bytom von 1888 ist das Gebiet des heutigen Kościuszko-Platzes bereits bebaut. Es gab hier ansehnliche Bürgerhäuser, mit architektonischen Details verziert. Für den Bau von Häusern (besonders Fundamenten) wurde

Stein von der abgebrochenen Wehrmauer angewandt. 1975 fasste die Stadtbehörde einen Entschluss, sämtliche Häuser im Bereich des Kościuszko-Platzes abzutragen. Dieses Vorhaben wurde bis 1980 vollzogen.

In den archäologischen Grabungsflächen lagerten bis zu einer beträchtlichen Tiefe Schuttschichten mit einem großen Anteil von Ziegel-Stein-Grus, die bei den Erdarbeiten bei der Bebauung des Platzes in der 2. Hälfte des 19. Jh., sowie bei den Planierungsarbeiten nach dem Abbruch der Häuser entstanden.

In der Grabungsfläche I/1 kam ein Bergbauschacht zum Vorschein (Objekt 1), der mit dem Abbau von erzhaltigen Dolomiten verbunden war (Abb. 3). Das Objekt wies einen quadratischen Grundriss mit den 150 cm langen Seiten auf. Es wurde mit senkrecht gestellten dicken Brettern von 150–155 cm Länge und 20–23 cm Dicke verkleidet. Der Schacht wurde bis zu einer Tiefe von 4,7 m ausgehoben. In seiner Verfüllung traten Keramikfragmente (Abb. 7c–e), Holzzeugnisse (Abb. 9), Schlacke und Tierknochen auf. Eine dendrochronologische Analyse wies nach, dass es sich um ein einmaliges Objekt handelt, das aus Eichen- und Tannenbaum gebaut war und ins Jahr 1347 oder 1348 datiert werden kann.

In der Grabungsfläche I/5 in einer Tiefe von 2,5–3,5 m und in der Grabungsfläche I/6 in einer Tiefe von 2,9–4,3 m lag eine Schicht von grauem Lehm, entweder Überrest des einstigen Stadtgrabens oder eine Schlammsschicht von einem Teich, dessen Lage eben an dieser Stelle der Stadtplan von Bytom aus dem Jahre 1756 belegt. In dieser Schicht konnte u.a. ein Hufeisen (Abb. 8), ins 14.–1. Hälfte des 15. Jh. datiert, geborgen werden.

In der Grabungsfläche I/7 in einem 4,4 m langen Abschnitt wurde eine Holz-

gasse von 40 cm Breite freigelegt (Objekt 2), die in den gewachsenen Lehm in einer Tiefe von 1,3–1,65 m lag (Abb. 4). Sie wurde aus senkrecht auf die Kante gestellten Bohlen bis etwa 20 cm Höhe und 8 cm Dicke ausgeführt. Von außen wurde sie mit einige zwanzig langen, in den gewachsenen Grund eingeschlagenen Pflöcken befestigt.

Bei den geführten Arbeiten konnten keine Relikte der mittelalterlichen Stadtmauer ermittelt werden.

WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH MIEJSKIEGO MURU OBRONNEGO W OPOLU

W roku 2005, na zlecenie Urzędu Miasta Opola i Miejskiego Konserwatora Zabytków, przystąpiono do badań archeologicznych miejskiego muru obronnego Opola w rejonie ulic Nadbrzeżnej, Łangowskiego, pl. św. Sebastiana i ul. Księcia Władysława II Opolczyka, w rejonie zabudowy zamku górnego (ryc. 1). Badania te prowadzono w dwóch etapach. Prace badawcze zrealizowane zostały według założeń programowych. Założenia te przewidywały rozpoznanie tektoniki, konstrukcji i tworzy-

wa budowlanego partii fundamentowej muru, ustalenie jego posadowienia w stosunku do poziomu terenu pierwotnego, a także do stratyfikacji warstw osadniczych wewnątrz miasta i w ewentualnej fosie oraz pozyskanie zabytkowego materiału datującego powyższe relacje. Założenia zrealizowano metodą wykopaliskową, przy wykonaniu wykopów sondażowych w tzw. węzłach architektonicznych obiektu, tj. w jego załamaniach, powiązaniach lub stykach z różnymi elementami zabudowy.

Ryc. 1. Opole. Lokalizacja badań. Skala 1:25 000

Ulica Nadbrzeźna

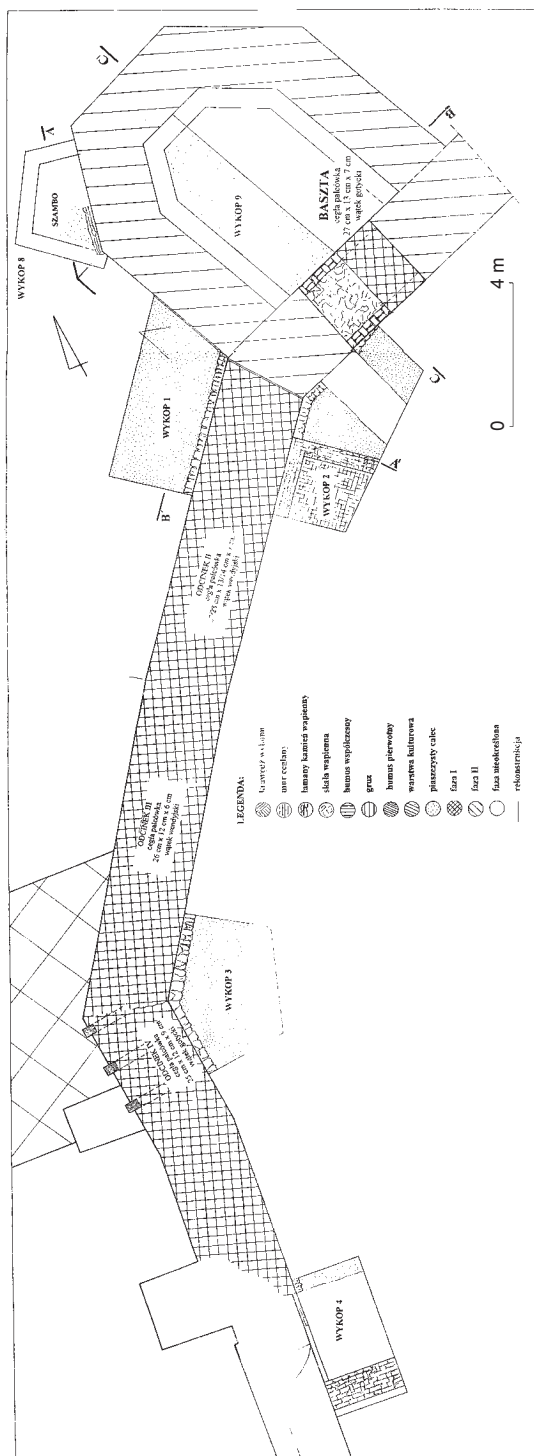
Zachowany fragment muru obronnego to sześcioboczna baszta sprzężona z kilkoma odcinkami muru kurtynowego, połączonymi ze sobą konstrukcyjnie pod różnymi kątami. Dla ułatwienia opisu obiektu poszczególne odcinki o przebiegu liniowym prostym zostały kolejno ponumerowane.

Wykop 1. Usytuowany jest na zewnątrz muru obronnego, w miejscu jego połączenia z sześcioboczną basztą. W wykopie tym rozpoznano posadowienie zarówno muru obronnego (odcinek II), jak też wieży. Mur obronny, zbudowany z cegieł palcówek, o wymiarach $27/28 \times 13/14 \times 7$ cm, układanych w warstwach w wątku wendyjskim, spoczywa na stopie fundamentowej, zbudowanej z łamanego kamienia wapiennego, układanego warstwowo na zaprawie piaskowo-wapiennej. Stopa fundamentowa w tym miejscu ma wysokość 0,35 m i spoczywa na piaszczystym calcu, lekko przebarwionym na kolor szary, na wysokości 153,7 m n.p.m. Kamienna stopa fundamentowa wysunięta jest spod partii ceglanej muru, tworząc odsadzkę o szerokości 0,25 m. Zachowana powyżej kamiennej stopy fundamentowej ceglana partia muru obronnego ma wysokość 7,25 m. Odcinek II muru obronnego, od strony północno-wschodniej, nie jest powiązany konstrukcyjnie z sześcioboczną basztą. Baszta stoi na poziomie 153,2 m n.p.m., a zatem o 0,5 m niżej niż mur obronny. Mur baszty posadowiony jest również na stopie fundamentowej o wysokości 0,6 m, wysuniętej spod niego na ok. 0,1 m. Górna część stopy fundamentowej baszty zbudowana jest z dwóch warstw cegieł i kamieni polnych, tzw. otoczków. Powyżej stopy fundamentowej mur baszty zbudowany jest z cegieł palcówek o wymiarach $27 \times 13 \times 7$ cm, układanych w warstwach w wątku gotyckim. Od posadowienia do wysokości 2,6 m mur ceglany baszty jest dostawiony do lica zewnętrznego miejskiego muru obronnego, jego odcinka II, zatem baszta jest obiektem wybudowanym później.

Profile wykopu, wolne od zabudowy, na całej wysokości od obecnego poziomu terenu aż do stropu piaszczystego calca wy-

pełnione są gruzem ceglanym przemieszany z próchnicą. Obecność tego gruzu jest rezultatem rozbiórki zabudowy przy murze, zapewne z połowy XIX wieku, po częściowej likwidacji fortyfikacji miejskich. Teraz w licu muru widoczne są gniazda po legarach stropowych bliżej nieokreślonej zabudowy murowanej. Teren przedmurza w wyniku niwelacji zniszczonej zabudowy podniesiony został na ok. 1,2 m powyżej poziomu związanego z funkcjonowaniem muru obronnego. W części południowej badanego muru obronnego, w obrębie odcinka IV muru, przy jego styku z odcinkiem III, w jego licu zewnętrznym na wysokości 161,2 m n.p.m., odpowiadającej aktualnej wysokości partii ceglanej w wykopie 1, odkryto trzy pojedyncze, kamienne kroksztyny, rozstawione co 0,95 m. W przekroju poprzecznym kroksztyny mają szerokość 0,25 m i wysokość 0,2 m. Sądzymy, że stanowią one pozostałość machikuły, składającej się przynajmniej z trzech belek kamiennych, odpowiednio wysuniętych spod siebie.

Wykop 2. Usytuowany został naprzeciwko wykopu 1, po drugiej stronie muru obronnego, w miejscu połączenia jego odcinka I z odcinkiem II. W profilu północnym wykopu rozpoznano aż do posadowienia lica muru obronnego obu odcinków. Podobnie jak w wykopie 1, mur obronny zbudowany jest z dwóch elementów, a mianowicie z partii ceglanej, posadowionej na kamiennej stopie fundamentowej, wykonanej z łamanego kamienia wapiennego, układanego na wapienno-piaskowej zaprawie. Kamienna stopa fundamentowa w obu wykopach posadowiona jest na tym samym poziomie, jednak w omawianym wykopie ma wysokość większą o 0,45 m, wynoszącą 0,85 m. Z powyższego wynika zatem, że od strony fosy mur miejski posadowiony jest o 0,45 m wyżej od muru od strony miasta. Stopy fundamentowe obu odcinków muru I oraz II mają wysokości identyczne i są ze sobą konstrukcyjnie powiązane. Pod partią ceglana odcinka muru II i częściowo odcinka I stopa fundamentowa występuje spod nich, w postaci odsadzki o szerokości 0,25 m, natomiast w dalszej części odcinka

Ryc. 2. Opole, ul. Nadbrzeżna. Mur obronny. Plan badanego odcinka

I licuje się z położonym powyżej murem ceglany. Partia ceglana obu odcinków muru zbudowana jest z cegieł o wymiarach $27-28 \times 13-14 \times 7$ cm, układanych w warstwach w układzie wendyjskim. W miejscu kąтового styku partii ceglanych odcinków I oraz II do wysokości 1,7 m powyżej korony kamiennej odsadzki stwierdzono ich wzajemne konstrukcyjne powiązanie. Dalszy ciąg odcinka I muru obronnego odsłonięto pod ścianami sześciobocznej baszty łupinowej, wyznaczającymi wejście do jej wnętrza. Powyżej wysokości 1 m w kątowym styku pomiędzy odcinkiem II muru obronnego a murem baszty stwierdzono szew rozdzielający obie budowle. Powyżej tego poziomu oba obiekty różni format użytych do ich budowy cegieł i ich układ w warstwach. Odcinek II muru obronnego zbudowany jest z cegieł o wymiarach $27-28 \times 13-14 \times 7$ cm, układanych w wątku wendyjskim, natomiast mur baszty wzniesiony jest z cegieł o wymiarach $27 \times 13 \times 7$ cm, układanych w wątku gotyckim. Oba obiekty reprezentują zatem różne fazy budowlane i chronologiczne, a stojąca pomiędzy nimi baszta jest obiektem wybudowanym później. Zachowana wysokość partii ceglanej muru obronnego powyżej korony kamiennej stopy fundamentowej wynosi 7 m.

W wykopie 2, w jego licu wschodnim, stwierdzono następujący układ stratygraficzny: 1 – wkop kamiennej stopy fundamentowej przecina warstwę humusu pierwotnego o grubości 0,4 m oraz piaszczystego calca, do głębokości 0,45 m poniżej jego stropu; 2 – nad warstwą humusu pierwotnego znajduje się warstwa kulturowa o miąższości 0,35 m z czarną próchnicą, w której znaleziono dwa fragmenty różnych naczyń, datowanych na 1. połowę XIV wieku; 3 – powyżej warstwy kulturowej zalega warstwa gruzu z dużą zawartością próchnicy i piasku o miąższości 1,4 m; 4 – nad warstwą gruzu zalega 25-centymetrowa warstwa ziemi ogrodowej. Wnioskując z powyższego układu nawarstwień, możemy przypuszczać, że średniowieczny poziom użytkowy z okresu początku funkcjonowania muru obronnego znajdował się tuż nad humusem pierwotnym w obrębie

stwierdzonej warstwy kulturowej. W wykopie odkryto ponadto fragment naroża bliżej nieokreślonej nowożytniej budowli ceglanej z posadzką wewnątrz, fundamentowanej do poziomu korony kamiennej stopy muru obronnego, oraz betonową obudowę magistrali energetycznej, przechodzącej przez odcinek muru I.

Wykop 3. Usytuowany został w miejscu kąтового połączenia odcinka III z odcinkiem IV muru obronnego. Podobnie jak w wykopach poprzednich rozpoznane zostało posadowienie badanego obiektu. W wykopie 3 korona kamiennej stopy fundamentowej odcinka III oraz IV muru znajduje się na tym samym poziomie, lecz o 0,5 m poniżej korony odcinka II muru obronnego. Sądzymy, że obniżenie korony stopy fundamentowej nastąpiło pomiędzy odcinkiem II a odcinkiem III. Stwierdzono natomiast różnice w wysokości stóp obu odcinków. Stopa fundamentowa odcinka III ma wysokość większą, wynoszącą 1,05 m, natomiast stopa odcinka IV jest niższa i ma wysokość 0,7 m. Pomimo różnic w wysokościach obu stóp są one wzajemnie konstrukcyjnie powiązane. Obie stopy wkopane są w piaszczysty calec. Spod zalegających nad nimi ceglanych murów występują w postaci odsadzek o szerokości 0,35 m – odcinek III i 0,25 m – odcinek IV. W miejscu styku kąтового partii ceglanych muru odcinka III i odcinka IV odsłonięto szew dylatacyjny, powstały w wyniku połączenia murów zbudowanych z cegieł o różnych wymiarach. Odcinek III muru zbudowany jest z cegieł palcówek o wymiarach $26 \times 12 \times 7$ cm, układanych w wątku wendyjskim, natomiast odcinek IV wzniesiony został z cegieł palcówek o wymiarach $25 \times 12 \times 9$ cm, układanych w porządku gotyckim. Jego zachowana wysokość powyżej korony kamiennej stopy fundamentowej wynosi 7,4 m. W profilach wolnych od zabudowy od poziomu calca zwzwyż odkryto drobny gruz wapienny i ceglany, zaprawę z dużą domieszką piasku i próchnicy.

Wykop 4. Wykop usytuowany został w miejscu, gdzie średniowieczny wątek muru obronnego traci swój charakter i prze-

chodzi w odcinek o bardzo chaotycznym układzie wątku ceglanego.

W wykopie osiągnięto posadowienie odcinka V muru obronnego. Jego kamieńna stopa fundamentowa, wykonana z łamanego wapienia, posadowiona jest w piaszczystym calcu na tej samej wysokości, co stopa fundamentowa odcinka IV, oraz ma taką samą wysokość. Występuje spod partii ceglanej w postaci odsadzki o szerokości 0,2 m. Partia ceglana muru zbudowana jest z cegieł palcówek o wymiarach $25 \times 12 \times 9$ cm, układanych w warstwach w wątku gotyckim. Zachowana powyżej korony kamiennej stopy partia ceglana muru ma wysokość 3,3 m. Dalsza, południowa część muru obronnego wykonana jest z cegieł o różnych wymiarach, układanych w warstwach w sposób chaotyczny. Jest to mur związany z późniejszą zabudową, postawioną po likwidacji fortyfikacji miejskich.

Ustalenia badawcze:

1. Badany odcinek średniowiecznego muru obronnego skonstruowany jest z dwóch elementów, a mianowicie z kamiennej stopy fundamentowej oraz spoczywającej na niej partii ceglanej.

2. Kamienna stopa fundamentowa zbudowana jest z łamanego kamienia wapiennego układanego na zaprawie piaszkowo-wapiennej.

3. Korona kamiennej stopy fundamentowej na badanych odcinkach muru usytuowana jest na dwóch różnych wysokościach. Różnica wynosi 0,5 m i spowodowana została naturalnym spadkiem w kierunku doliny Odry. W konsekwencji powyższego występują różnice w poziomie posadowienia. Występują też różnice w wysokości stóp fundamentowych niektórych odcinków, co stwierdzono w zabudowie muru obronnego od strony miasta. Niemniej jednak stopy pod kolejnymi odcinkami są z sobą konstrukcyjnie powiązane, co dowodnie świadczy o ich realizacji na tym samym etapie budowlanym.

4. W przekroju poprzecznym, co stwierdzono w wykopach 1 i 2, kamienna stopa o szerokości ok. 2,7 m ma koronę na tej sa-

mej wysokości, lecz różne wielkości, mniejszą od strony fosy oraz większą w kierunku miasta. Różnica ta wynosi 0,45 m. Sądzymy, że spowodowane to było potrzebą zrównoważenia statyki budowli fundamentowanej w gruncie sypkim i koniecznością proporcjonalnego wyrównania jej masy, od strony zewnętrznej bowiem mur dodatkowo obciążony był krenelażem.

5. Wkop kamiennej stopy fundamentowej odcinka II muru obronnego przecina warstwę humusu pierwotnego i zagłębiony jest na ok. 0,45 m poniżej stropu piaszczystego calca. Obecnie nad wkopem i koroną stopy w wykopie 2 zalega zachowana do 0,3 m warstwa kulturowa, dochodząca również do partii ceglanej muru. Warstwa ta, datowana przez fragmenty naczyń ceramicznych na 1. połowę XIV wieku, wyznacza początek funkcjonowania badanego muru obronnego.

6. Partie ceglane odcinków I–V muru obronnego mają szerokości od 2,2 m do 2,3 m. Najwyżej zachowana jest partia ceglana odcinka II, która sięga 7,3 m powyżej korony kamiennej stopy fundamentowej. Jednak funkcjonalną wysokość muru należy liczyć dopiero od spągu warstwy kulturowej, która przyrastać zaczęła już w trakcie jego funkcjonowania. W tak niewielkim wykopie z wkopanymi obiektami nowożytnymi nie jesteśmy w stanie stwierdzić, czy odkryta miąższość warstwy kulturowej stanowi całkowity przyrost poziomów osadniczych w trakcie funkcjonowania badanych fortyfikacji. Z pewnym zastrzeżeniem przyjmujemy jednak, że warstwa ta zachowała się w całości. Przyrost nad nią w postaci drobnego gruzu wapiennego i ceglanego z dużą domieszką piasku i próchnicy jest efektem akumulacji urobku z wykopów pod piwnice domów zabudowy miejskiej. Taki mechanizm stwierdzamy we wszystkich ufortyfikowanych miastach średniowiecznych, w których utrudnienia transportowe na zewnątrz zmuszały do zagospodarowywania ziemi z wykopów w ich obrębach. Przyrosty poziomu w obrębie miasta w najmniejszym stopniu nie wpływały negatywnie na sprawność obronną fortyfikacji, przeciwnie – wręcz

ułatwiała komunikację z poziomami bojowymi murów obronnych.

7. Odcinki I, II, III ceglanych partii muru obronnego o grubości od 2,2 m do 2,3 m – jak zaznaczyliśmy – zbudowane są z cegieł palcówek, układanych warstwowo w wątku wendyjskim. Wymiary cegieł w odcinkach I i II są identyczne, wynoszą $27-28 \times 13-14 \times 7$ cm, natomiast cegły w odcinku III mają wymiary $26 \times 12 \times 7$ cm. Inne wymiary, a mianowicie $25 \times 12 \times 9$ cm, i układ gotycki w warstwach mają partie ceglane odcinków IV i V. Pomiędzy odcinkiem II i IV odkryto szew dylatacyjny wynikający z różnic w wymiarach cegieł, niemniej jednak wszystkie te wymienione odcinki wybudowane zostały na wspólnej, powiązanej konstrukcyjnie stopie fundamentowej, lecz w różnych, kolejno następujących etapach budowlanych, realizowanych przez różne strzechy muratorów, mających dostęp do różnych cegielni.

8. Zachowane w koronie odcinka IV muru obronnego trzy, proporcjonalnie zestawione, dolne kamienne kroksztyny sugerują obecność w tym miejscu machikuły wspartej na konsolach, złożonych tradycyjnie z trzech belek kroksztynowych.

9. Sześcioboczna baszta ceglana, zbudowana z cegieł palcówek o wymiarach $27 \times 13 \times 7$ cm, układanych w warstwach w wątku gotyckim, przy zastosowaniu dekoracyjnej główkowej zendrówki, jest obiektem, którego dolna część jest dostawiona do odcinka I muru obronnego, natomiast na wysokość 1,7 m nadbudowanym na nim. Omawiana baszta jest dziełem fortyfikacyjnym postawionym już w dobie funkcjonowania broni palnej, co mogło nastąpić w końcu średniowiecza (zendrówka) lub we wczesnym okresie renesansu.

10. Na podstawie pozyskanego materiału ceramicznego badany odcinek muru miejskiego można datować na schyłek XIII wieku, najpóźniej na 1. połowę wieku XIV. Podobne datowanie przyjmują autorzy *Studium historyczno-urbanistycznego miasta Opola*, którzy sugerują, że miejskie mury wznosił książę Bolesław I w latach 1281–1313. Po raz pierwszy mury zostały wymienione w dokumencie z roku 1391¹.

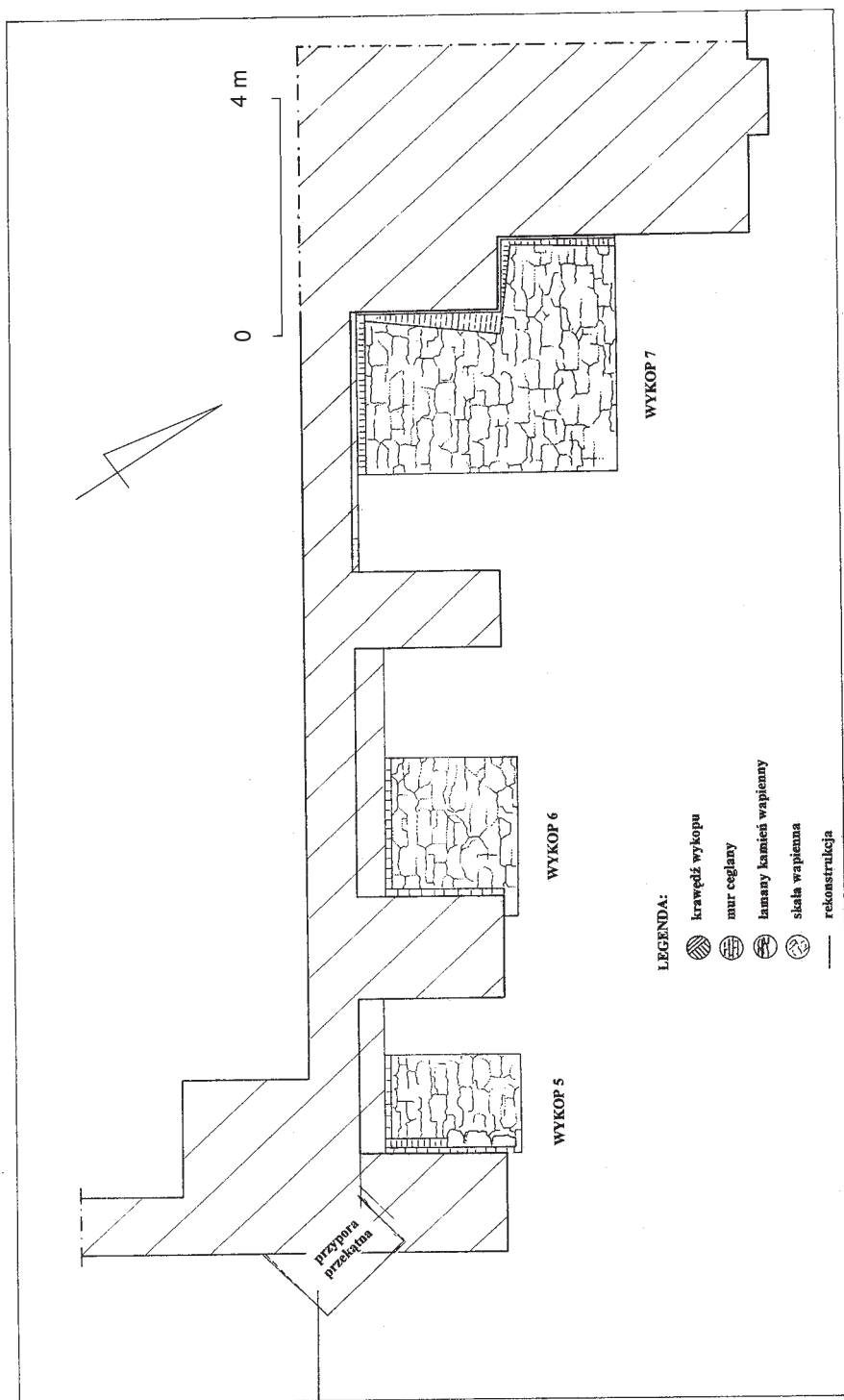
11. Badane odcinki muru obronnego w rejonie ulicy Nadbrzeżnej w pierwszej fazie funkcjonowania pozbawione były baszt. Sądzymy, że w tym okresie jedynym eksponowanym dziełem obronnym była machikuła, usytuowana na odcinku IV badanego muru. Sugestia², jakoby baszta sześcioboczna założona została na fundamentach dawnej czworobocznej baszty łupinowej, sprzężonej konstrukcyjnie z murem obronnym, w świetle prezentowanych wyników badań nie znajduje potwierdzenia.

Ulica Księcia Władysława II Opolczyka – tzw. zamek górny

W dotychczasowej literaturze badany zespół, składający się ze skarpowanego muru kurtynowego i sprzężonej z nim czworokątnej wieży, identyfikowany jest jako pozostałość zamku na Górcie. „Młodszy (w odróżnieniu od zamku na Ostrówku) zamek na Górcie powstał prawdopodobnie w późnym średniowieczu. Zadaniem jego była kontrola miasta. Ulokowany został prawdopodobnie w miejscu drewnianego dworu książęcego, funkcjonującego być może już w połowie XIII wieku. Sądzić można jednak, że murowane czworoboczne założenie z wieżą czworoboczną wznosił w latach 1382–1387 Władysław II Opolczyk. Pierwszy przekaz o zamku pochodzi z roku 1387.”³ W roku 1615 pożar miasta poważnie uszkodził zamek⁴.

Badania realizowane były metodą sondaży archeologicznych, usytuowanych we wszystkich dostępnych niewralgicznych węzłach architektonicznych obiektu.

Wykop 5. Usytuowany został w narożu przypory I i muru kurtynowego. Wykop prowadzony był do posadowienia obu murów. Ściana zachodnia przypory I spoczywa na odsadzkach wykonanych z cegieł o różnych wymiarach, a mianowicie z rozbiórkowej palcówki o wymiarach $27 \times 13 \times 7,5-8$ cm i cegieł gładkich o wymiarach $29 \times 14 \times 6$ cm oraz dużych otoczków. Mur kurtynowy o licu ukośnie szpałdowanym ceglami o wymiarach $29 \times 14 \times 6$ cm również spoczywa na odsadzce ceglanej. Odsadzki obu murów posadowione są bezpośrednio na skale wapiennej.

Ryc. 3. Opole, ul. Księcia Władysława II Opolczyka. Planigrafia wykopów badawczych

W licu ściany wschodniej przypory I odkryto pionowy szew, w którym po poszerzeniu odsłonięto fragment lica ściany czołowej przypory usytuowanej przekątniowo w stosunku do naroża muru kurtynowego. Lico tej przypory zbudowane jest z cegieł palcówek o wymiarach $26 \times 12 \times 9$ cm (ryc. 3).

Wykop 6. Wykonany został w narożu pomiędzy ścianą zachodnią przypory II a murem kurtynowym. Podobnie jak w wykopie 5 mury obu obiektów spoczywają na odsadzkach wykonanych z cegieł gładkich, lecz już o identycznych wymiarach, a mianowicie $29 \times 14 \times 6$ cm. Odsadzki posadowione są bezpośrednio na skale wapiennej, na tej samej głębokości, co odsadzki murów w wykopie 5.

Wykop 7. Założony został w narożu muru kurtynowego i baszty czworobocznej, obejmując swym zasięgiem również przyporę IV. Stwierdzono, że mury wszystkich obiektów spoczywają na odsadzkach wykonanych z cegieł gładkich o wymiarach $29 \times 14 \times 6$ cm, posadowionych na skale wapiennej o 0,4 m niżej niż w wykopach poprzednich.

Ustalenia badawcze:

1. W narożniku muru kurtynowego, w obrębie prostej przypory I, odkryto przyporę usytuowaną przekątnie, wykonaną z cegieł gotyckich, o formie charakterystycznej dla budownictwa średniowiecznego.

2. Mury wszystkich przypór oraz baszty w wykopach posadowione są na odsadzkach wykonanych z cegieł nowożytnych, gładkich o wymiarach $29 \times 14 \times 6$ cm. Lica zewnętrzne tych obiektów, zapewne wcześniej mocno zniszczone, zostały oszpałdowane w celu zabezpieczenia. Takim zabezpieczeniem jest przypora IV w narożu muru kurtynowego i baszty. Jest to przykład nie spotykany w zabudowie gotyckiej. Ten fakt uniemożliwia rozpoznanie pierwotnej struktury badanej zabudowy, niewątpliwie o pochodzeniu średniowiecznym, o czym świadczy obecność przypory przekątniowej.

3. Naszym zdaniem brak dostatecznych danych, aby omawiany obiekt identyfiko-

wać z zamkiem na Górcie. Na najstarszej dostępnej reprodukcji miasta poza zamkiem na Ostrówku brak innego obiektu o formie ewentualnej budowli zamkowej. Brak także określenia „zamek górny” na późniejszych planach miasta.

Wytyczenie wykopów 8 i 9, przy ulicy Nadbrzeżnej, podyktowane było potrzebą zweryfikowania sugestii autorów *Studium historyczno-urbanistycznego miasta Opoli*⁵ przekonanych o tym, że sześcioboczna baszta, usytuowana na linii murów przy ulicy Nadbrzeżnej, zbudowana została na fundamentach dawnej baszty kwadratowej, która jakoby z tymi murami sprzężona była konstrukcyjnie. Wykop 10 przy ulicy J. Łągowskiego zaplanowany został w miejscu przypuszczalnej lokalizacji wielobocznej baszty narożnej. Wykop miał umożliwić rozpoznanie zabudowy baszty, ustalenie jej struktury budowlanej, kontekstu konstrukcyjno-stratygraficznego w stosunku do muru obronnego oraz konstrukcji muru obronnego.

Lokalizację wykopu 11 zaplanowano na północno-wschodnim zapleczu oficyny 5 przy placu św. Sebastiana. Celem badań w tym rejonie było rozpoznanie obiektu o rzucie prostokątnym, zbudowanego z dużych eratyków granitowych, z narożną przyporą przekątniową i przyporą prostą ściany bocznej. Jest to obiekt z racji swej wielkości (długość ściany bocznej powyżej 11 m), użytego do jego budowy budulca oraz formy architektonicznej zasadniczo odmienny od zachowanych obiektów fortyfikacji miejskich.

Wykop 8 – ulica Nadbrzeżna

Wykop 8 usytuowany został na zewnątrz, na przedłużeniu ściany zachodniej baszty, wyprowadzonej prostopadle znad i od muru obronnego. Tuż pod powierzchnią obecnego poziomu terenu odkryto szambo murowane z cegieł, natomiast pod jego betonową posadzką warstwę humusu pierwotnego, usytuowanego na piaszczystym calcu. W wykopie nie stwierdzono żadnej wcześniejszej zabudowy. Odsłonięty fragment drugiego wielobocznego odcinka ściany baszty posadowiony jest na tym samym poziomie, co jej odcinek pierwszy.

Ściana tego odcinka w odróżnieniu od ściany odcinka pierwszego spoczywa na trzech wysuniętych na zewnątrz, spoza jej zabudowy odsadzkach: dwóch górnych wykonanych z otoczków i najniższej położonej, zbudowanej z łamanego kamienia wapiennego.

Wykop 9 – ulica Nadbrzeżna

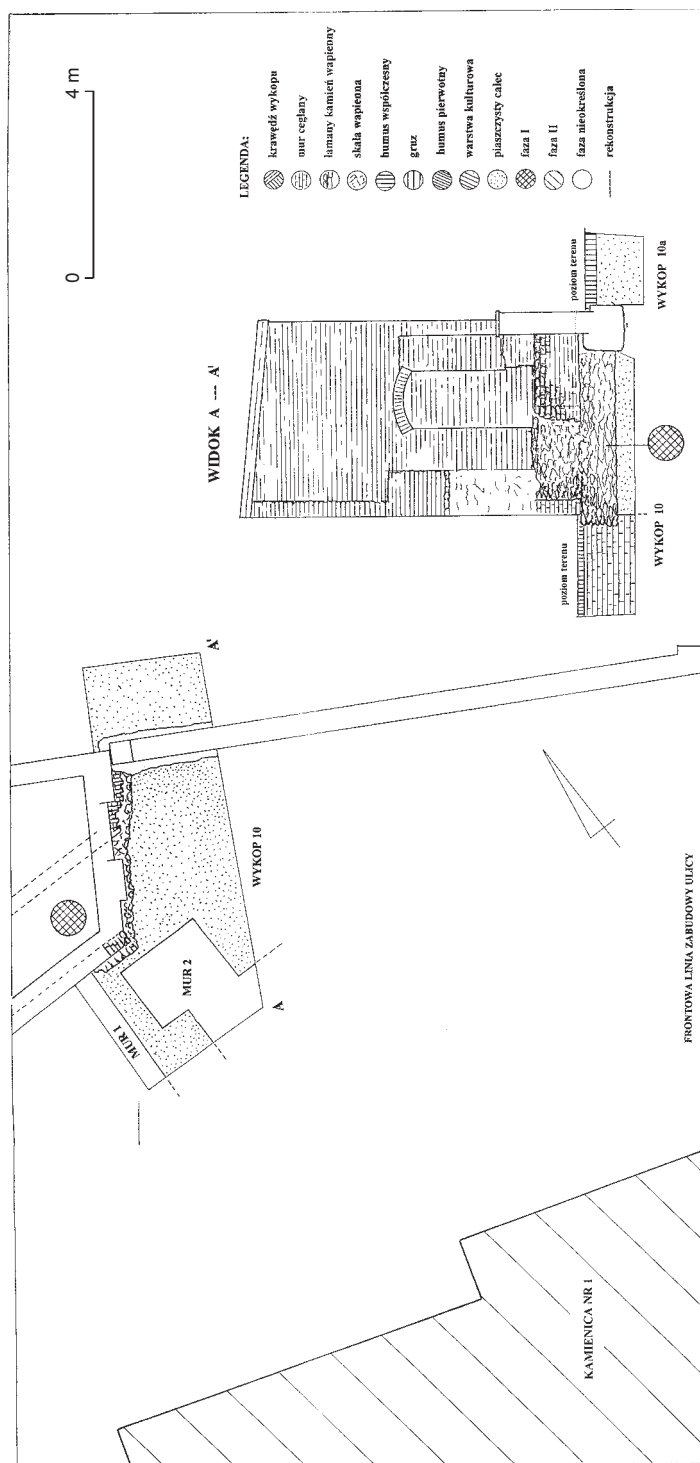
Wykop 9 założony został w zachodniej części baszty. W wykopie stwierdzono przede wszystkim zniszczenie jego funkcjonalnej stratygrafii nawarstwień w wyniku instalacji betonowego kolektora osłonoowego dla podziemnej magistrali prądu wysokiego napięcia. W związku z tym nie pozyskano spodziewanego ruchomego materiału zabytkowego, co uniemożliwia datowanie baszty. Rozpoznano natomiast ukrytą do tej pory partię fundamentową obiektu. Stwierdzono mianowicie, że jej pięciopięcienna zabudowa, usytuowana poza murem obronnym, spoczywa na odpowiednio pięciobocznym, ceglany murze fundamentowym, występującym spod lic wewnętrznych ścian w postaci odsadzki o średniej szerokości ok. 0,5 m. Odkryty mur fundamentowy zbudowany jest z cegieł palcówek o wymiarach $27 \times 13 \times 7$ cm, układanych w warstwach w wątku gotyckim. Ceglana partia fundamentowa baszty spoczywa na zlicowanej z nią kamiennej stopie fundamentowej wykonanej z otoczków.

W trakcie badań odsłonięto również poziom wejścia do baszty, którego pozbawiony obecnie nawierzchni próg stanowi obniżony w tym celu odcinek miejskiego muru obronnego. Potwierdzono wcześniejsze ustalenie: „Zachowane fragmenty murów wzniesione są z kamienia oblicowanego cegłą gotycką o układzie krzyżowym, a miejscami jeszcze nawet w pobliżu baszty o układzie wendyjskim.”⁶ W konkretnym przypadku muru obronnego, w tym miejscu o grubości całkowitej 2,2 m, zbudowany jest z dwustronnych, pionowych warstw licowych wykonanych z cegieł palcówek o wymiarach $27-28 \times 13-14 \times 7$ cm, układanych na odkrytym poziomie w wątku gotyckim. Sądzymy, że taki układ to przypadek, ponieważ bowiem w licu zewnętrznym

występuje układ wendyjski. Oblicówki mają grubość równą długości wozówki, tj. 28 cm. Pomiędzy oblicówkami znajduje się mur z kawałków kruszonego kamienia wapiennego zalany zaprawą wapienną.

Wykop 10 – ulica J. Łangowskiego

Wykop 10 usytuowany został na przedłużeniu wschodnim zachowanego odcinka muru obronnego (ryc. 4). W badanym wykopie stwierdzono, że tuż pod powierzchnią terenu, na głębokości 0,1 m, znajduje się korona kamiennej stopy fundamentowej muru obronnego, zbudowanej z łamanego płasko wapienia. Kamienna stopa fundamentowa ma wysokość 0,75 m i spoczywa na piaszczysto-żwirowatym calcu. Występuje w postaci odsadzki o szerokości ok. 0,2 m spod posadowionego na niej licowanego ceglami muru obronnego. Oblicowanie muru obronnego od strony miasta wykonane jest cegieł palcówek o wymiarach $28 \times 13-14 \times 7$ cm, układanych w warstwach w wątku wendyjskim. Grubość oblicówki wynosi od 0,28 cm do 0,35 cm. Grubość przeciwległej oblicówki w zasadzie nie jest możliwa do wydzielenia z obrębu ceglanoego muru o grubości przekraczającej 1,8 m i spoczywającego na kamiennej, jednorodnej stopie fundamentowej. Przestrzeń pomiędzy murami ceglanyimi stanowi wypełnisko w postaci muru z pokruszonej skały wapiennej zalanej zaprawą. Powyższe fakty jednoznacznie wskazują, że w tym miejscu mamy do czynienia z pozostałością węzła konstrukcyjnego budowli ceglanoej, sprzężonej z ceglanoją, zewnętrzną oblicówką muru obronnego, posadowionej podobnie jak on na wspólnej kamiennej stopie fundamentowej. W związku z tym należy przyjąć za w pełni prawdopodobne, że mamy do czynienia z pozostałością poszukiwanej baszty narożnej. Baszta ta figuruje na wszystkich prezentowanych planach staromiejskich Opola. W sąsiednim wykopie 11a nie stwierdzono dalszego ciągu jakichkolwiek murów. Cały okoliczny teren został, niestety, wielokrotnie przekopany i obecnie jest nasycony siecią instalacji wodno-kanalizacyjnych, a ponadto w kierunku ulicy J. Łangowskiego został wcześniej zniwelowany do poziomu

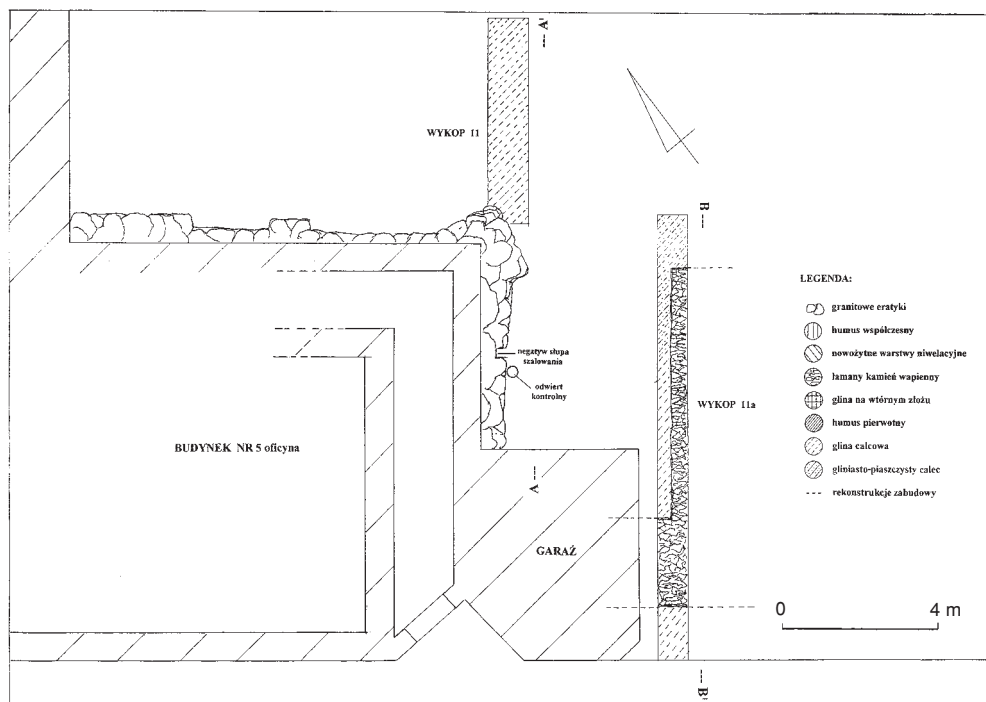
Ryc. 4. Opole, ul. J. Łangowskiego. Plan badanego odcinka i widok A-A'

położonego poniżej obecnego posadowienia muru obronnego. W wykopie 11 stwierdzono również, że do muru obronnego od strony miasta przylegały niegdyś zbudowane z nowożytniej cegły podpiwniczone zabudowania.

Wykopy 11 i 11a – plac Sebastiana 5, oficyna (ryc. 5)

Na badanym terenie, pod ścianami północno-wschodnią i południowo-wschodnią budynku oficyny, wykorzystanymi obecnie jako ich fundamenty, stoi prostokątne naroże kamiennej budowli o zachowanych ścianach o długości ponad 5 m i ponad 11 m. Do naroża obiektu przystawiono przyporę przekątniową, do jego ściany północno-wschodniej przyporę wyprowadzoną prostopadle. Budowla ta wzniesiona jest z dużych granitowych eratyków, układanych poziomymi warstwami (ryc. 6). Warstwy kamieni spajane silną zaprawą wapienną w trakcie budowy obiektu układane były w drewnianym szalowaniu z dranic przybijanych do słupów

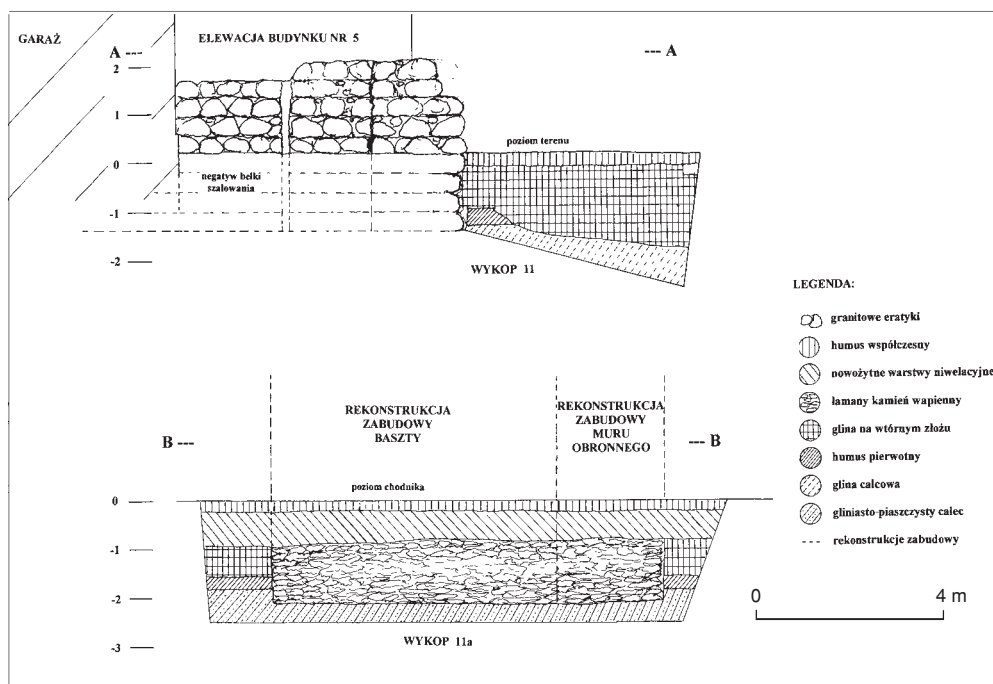
usytuowanych w obrębie wykopu fundamentowego. Negatyw takiego słupa znajduje się w południowo-wschodnim odcinku ściany obiektu (ryc. 5, 7). Grubość ścian omawianej budowli pozostaje nieokreślona w związku z częściową rozbiórką jej lica wewnętrznego związaną z budową nowożytnego obiektu mieszkalnego. Obecnie zachowana wysokość całkowita kamiennej budowli wynosi ok. 3,5 m. W profilu wykopu 12 fundament kamiennej budowli posadowiony jest na gliniastym calcu tuż pod poziomem warstwy humusu pierwotnego. Spoczywa na krawędzi celowo wykonanego w poziomie ówczesnego terenu obniżenia, będącego najprawdopodobniej pozostałością suchej fosy. W bliżej nieokreślonym czasie fosa wraz z 80-centymetrową partią przyziemia kamiennej budowli została zasypana gliną przewarstwowaną soczewkami próchnicy. Gлина ta – jak przypuszczamy – pozyskana w trakcie drażenia fosy i zwałowana po jej zewnętrznej stronie po odpo-

Ryc. 5. Opole, plac Sebastiana 5, oficyna. Plan badanego odcinka

Ryc. 6. Opole, plac Sebastiana 5. Widok na pozostałości obiektu zbudowanego z granitowych eratyków

Ryc. 7. Opole, plac Sebastiana 5, oficyna. Przekrój A-A i przekrój B-B

wiednim wymodelowaniu pełniła w swoim czasie funkcję wału obronnego, związanego z kamiennym obiektem. Skutkiem likwidacji tego wału było zasypianie fosy i podniesienie pierwotnego terenu przy kamiennej budowlu.

Wykop 11a usytuowany został prostopadle do hipotetycznego biegu muru obronnego. Założony został w celu umożliwienia rozpoznania zarówno biegu muru obronnego, jak też jego wymiarów i konstrukcji. W poziomie wykopu oraz jego profilach rozpoznano negatywy dwóch obiektów: negatyw muru obronnego o szerokości 2,2 m oraz połączony z nim pod kątem prostym negatyw ściany o długości 6,1 m drugiego obiektu. Negatywy obu obiektów wypełnione są wapiennym krušzywem bez cegieł. Analiza profili wykopu 11a wykazała, że fundamenty obu obiektów posadowione zostały na tym samym poziomie poniżej humusu pierwotnego w obrębie gliny calcowej. Oba te obiekty funkcjonowały jeszcze w okresie rozplantowywania gliny z dawnego wału, glina ta bowiem stanowi ściany ich negatywów. Sądzymy, że negatyw obiektu drugiego jest pozostałością kwadratowej baszty wysuniętej poza linię zabudowy muru obronnego.

Ustalenia badawcze:

1. Sześcioboczna baszta jest budowlą posadowioną ścianą wejściową na murze obronnym, a jej zabudowa przed murem, na własnej, również wielobocznej, ceglanej ścianie fundamentowej, tworzącej z nią odsadzkę i spoczywającej na kamiennej stopie fundamentowej.

2. Pod zabudową baszty nie stwierdzono żadnej wcześniejszej zabudowy.

3. Warstwa humusu pierwotnego, przecięta przez wkop stopy fundamentowej,

opada w kierunku północno-zachodnim do krawędzi fosy miejskiej.

4. Mur obronny ma grubość 2,2 m i zbudowany jest z dwustronnych, pionowych warstw licówek, wykonanych z cegieł o wymiarach 27–28 × 13–14 × 7 cm, układanych w warstwach w wątkach wendyjskim i gotyckim, a przestrzeń pomiędzy nimi wypełniona jest murem kamiennym z łamanego wapienia zalanego chudą zaprawą. Jest to mur typu *opus emplectum*.

5. W wykopie 10, założonym na przedłużeniu zachowanego odcinka muru obronnego przy ul. J. Łangowskiego, odkryto pozostałości sprzężonej z nim konstrukcyjnie baszty narożnej, posadowionej na wspólnej kamiennej, wykonanej z płasko łamanego wapienia stopie fundamentowej. Zachowany odcinek muru obronnego wykonany jest w technice *opus emplectum*.

6. Usytuowane na zapleczu placu Sebastiana naroże kamiennej budowli, zaopatrzone w przyporę przekątniową i prostopadłą w ścianie bocznej, wzniesione z dużych granitowych erytyków, warstwowo układanych na silnej zaprawie wapiennej, jest pozostałością obiektu nie związanego z fortyfikacjami miejskimi, wybudowanymi z cegieł w technologii *opus emplectum*. Budowla ta, o znacznej zabudowie – jak na to wskazują fakty – otoczona była suchą fosą i wałem. Był to obiekt wolno stojący wybudowany przed ufortyfikowaniem miasta. Budulec użyty do wzniesienia obiektu – granitowe erytyki – nie występuje w okolicy i musiał być sprowadzony z dalszej okolicy, z rejonu Przedgórze Sudeckiego. Niewykluczone, że jest to pozostałość po dawnym zamku, określanym jako zamek górny. W okresie późniejszym został on włączony w system fortyfikacji miejskich.

¹ *Studium historyczno-urbanistyczne miasta Opola*, 1990, archiwum Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, maszyn., s. 46.

² Tamže, s. 49.

³ L. K a j z e r, S. K o ł o d z i e j s k i, J. S a l m, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2001, s. 354.

⁴ *Studium...*, s. 43.

⁵ Tamže, s. 49.

⁶ Tamže.

Jerzy Romanow

VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU MĚSTSKÉ HRADBY V OPOLÍ

(Résumé)

Zkoumaný úsek středověké hradební zdi sestává ze dvou konstrukčních částí: předzákladové zdi z lomového kamene a na ní spočívající cihlové nadzemní části. Kamenná předzákladová zeď je vybudována z lomového vápence, kladeného na písečno-vápennou maltu. Její koruna je na zkoumaných úsecích hradby situována ve dvou různých výškových úrovních. Rozdíl představuje 0,5 m a byl způsoben nutností přizpůsobit se při stavbě existujícímu, přirozenému spadu terénu směrem do údolí Odry.

Cihlové části I.–V. úseku hradby mají šířku od 2,2 m do 2,3 m a jsou po obou stranách lícovány svislými vrstvami z obkládacích cihel o rozměrech 27–28 × 13 × 7 cm; prostor mezi nimi je vyplněn kamennou zdí z lomového vápence zalitého řídkou maltou. Jde o zeď typu *opus emplectum*. Nejvýše je dochována cihlová část úseku II, která sahá 7,3 m nad korunu kamenné předzákladové zdi. Tři kamenné, pravidelně rozmístěné dolní konzoly, zachované na koruně IV. úseku hradby, vyvolávají představu, že v těchto místech byla umístěna *machikula*, spočívající na konzolách, tradičně sestávajících ze tří vzpěracích trámů. Ve výkopu 10, položeném na prodloužení zachovaného úseku hradby na ul. J. Łangowského, byly objeveny pozůstatky s ní spjaté nárožní bašty, posazené na společné předzákladové zdi,

vystavěné z ploše lámaného vápence. Zachovaný úsek hradby je proveden rovněž v technice *opus emplectum*. Na základě získané keramiky lze zkoumaný úsek hradby datovat na sklonek 13 stol., nejpozději do 1. pol. 14. stol. Podobné datování zastávají rovněž autoři *Historicko-urbanistické studie města Opole* (*Studium historyczno-urbanistyczne miasta Opola*), kteří předpokládají, že městské hradby vystavěl kníže Boleslav I. v letech 1281–1313. Poprvé jsou hradby zmiňovány v dokumentu z roku 1391.

Šestihranná cihlová bašta je vybudována z prstovaných cihel o rozměrech 27 × 13 × 7 cm, ukládaných gotickým způsobem, s použitím ozdobné cihly „zvonivky“. V dolní části je přistavěna k I. úseku hradby až do výše 1,7 m nad kamennou předzákladovou zeď (obr. 2). Bašta byla vystavěna až v době užívání palných zbraní. Mohlo se tak stát na konci středověku (užití „zvonivky“) nebo v rané renesanci.

Na rohu kurtinové zdi komplexu, označovaného jako „horní hrad“, v místech přímé přípory I, byla objevena diagonálně situovaná přípora z gotických cihel ve tvaru, typickém pro středověké stavitelství. Zdi všech přípor i pravouhlé branské bašty ve výkopech jsou stabilizovány na odsazeních, vystavěných z hladkých novověkých cihel o rozměrech 29 × 14 × 6 cm (obr. 3). Vnější líce těchto objektů, dříve jistě silně poničené, byly zabezpečeny ohlazením.

Podle našeho názoru scházejí dostatečné podklady pro to, aby řečený objekt byl ztožněn s hradem na Górcce. Na nejstarším zachovaném vyobrazení města není kromě hradu na Ostrówku jiný objekt ve tvaru případné hradní stavby. Schází zde také označení „horní hrad“ na pozdějších plánech města.

Nároží kamenné stavby, situované v okolí nám. sv. Šebestiána (obr. 5, 6), opatřené diagonální příporou a kolmou příporou v boční stěně, vystavěné z velkých granitových bludných kamenů, po vrstvách

pokládaných na hustou vápennou maltu, je zcela jistě pozůstatkem objektu, který nebyl spojen s původním městským opevněním, vybudovaným technikou *opus emplectum*. Tato budova značných rozměrů byla, jak ukazují zjištění, obehnaná suchým příkopem a valem. Jistě se jedná o objekt, izolovaně vystavěný před městským opevněním. Nelze vyloučit, že je to pozůstatek po někdejším horním hradu. V pozdější době byl pojat do městského fortifikačního systému.

Jerzy Romanow

ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN UNTERSUCHUNGEN DER STADTMAUER IN OPOLE

(Zusammenfassung)

Der untersuchte Abschnitt der mittelalterlichen Stadtmauer ist aus zwei übereinander gestellten Konstruktionselementen aufgebaut: aus einem steinernen Fundamentfuß sowie einer überbauten oberirdischen Backsteinmauer. Der Fundamentfuß wurde aus mit Sand-Kalkmörtel verbundenem Kalkbruchstein gelegt. Die Fußkrone liegt an den untersuchten Mauerabschnitten in unterschiedlichen Höhen. Der Unterschied beträgt 0,5 m und ergibt sich aus der Notwendigkeit, die zu errichtende Mauer an das natürliche Geländegefälle zum Odertal hin anzupassen.

Die Backsteinteile der Abschnitte I–V der Stadtmauer sind von 2,2 bis 2,3 m breit und aus beiderseits aufgeführten Wänden aus senkrecht gestellten Vormauerziegeln von Ausmaßen 27–28 × 13 × 7 cm errichtet und der Raum dazwischen mit Steinbruch vermischtem magerem Mörtel verfüllt. Es ist die Mauer vom Typ *opus emplectum*. Der höchste erhaltene Ziegelteil des Abschnitts II erreicht 7,3 m über der Krone des steinernen Fundamentfuß. Die in der Krone des Abschnitts IV der Stadtmauer erhaltenen drei regelmäßig angebrachten Kragsteine legen einen Gusserker

(Pechnase) an dieser Stelle nahe, der sich traditionell auf die aus drei Kragträgerbalken bestehenden Konsolen gestützt hat. In die Grabungsfläche 10, die in Verlängerung der erhaltenen Stadtmauer an der J. Łangowskiego-Straße angelegt wurde, kamen Überreste einer damit konstruktiv verbundenen Eckbastei zutage, die auf den gemeinsamen, aus dem flach gebrochenen Kalkstein ausgeführten Fundamentfuß gesetzt worden war. Der erhaltene Abschnitt der Stadtmauer wurde auch als *opus emplectum* aufgeführt. Aufgrund des gefundenen keramischen Materials kann man den untersuchten Mauerabschnitt ins ausgehende 13., spätestens in die erste Hälfte des 14. Jh. setzen. Eine ähnliche Zeitstellung nehmen auch die Autoren des *Historisch-Städtebaulichen Studiums der Stadt Opole* an, die der Meinung sind, dass die Stadtmauer von Herzog Boleslaw I. in den Jahren 1281–1313 errichtet worden ist. Die Stadtmauer wurde zum ersten Mal in der Urkunde aus dem Jahr 1391 erwähnt.

Die sechseckige Bastei aus gotischem Backstein von Ausmaßen 27 × 13 × 7 cm im gotischen Verband, mit Verwendung von Ziegeln mit glasierten Köpfen errich-

tet, wurde im unteren Teil an den Abschnitt I der Wehrmauer angebaut, wie auch über der letzteren in einer Höhe von 1,7 m von ihrem steinernen Fundamentfuß überbaut (Abb. 2). Die Bastei ist ein Befestigungswerk, das bereits zur Zeit der Feuerwaffe erbaut wurde, was im ausgehenden Mittelalter (glasierter Ziegel) oder in der frühen Renaissancezeit erfolgen konnte.

In der Ecke der Mantelmauer der Anlage, die als „Oberschloss“ bezeichnet wird, kam im Bereich des geraden Strebepfeilers I auch ein anderer, diagonal gestellter, zutage, der aus gotischem Backstein und in einer für die mittelalterliche Bauweise charakteristischen Form ausgeführt worden war. Die freigelegten Mauern aller Strebepfeiler sowie der rechteckigen Torbestei sind auf die Mauerabsätze aus neuzeitlichen, glatten Ziegeln von Ausmaßen 29 cm × 14 cm × 6 cm gesetzt (Abb. 3). Die Außenoberflächen dieser Objekte, wohl früher stark zerstört, wurden ausgespachtelt, um sie zu sichern.

Meines Erachtens gibt es keine ausreichenden Angaben, um das angesprochene

Objekt mit der Burg auf der Górká (dt. etwa: auf dem Hügel) zu identifizieren. Auf den ältesten bildnerischen Darstellungen der Stadt gibt es außer dem Schloss auf Ostrówek kein anderes Objekt von eventueller Burg/Schlossform. Es tritt auch die Bezeichnung „Oberschloss/burg“ auf den späteren Stadtplänen nicht auf.

In der Nähe des Sebastian-Platzes befindet sich ein Steinhaus mit einer Ecke (Abb. 5, 6), die einen diagonalen und einen rechtwinkligen Strebepfeiler aufweist, die aus großen, schichtweise auf starkem Kalkmörtel gelegten Granitfindlingen errichtet wurde und ist Überrest von einem Objekt, das mit voller Sicherheit ursprünglich nicht mit den Stadtbefestigungen verbunden war, da sie als *opus emplectum* erbaut wurden. Jener Bau, wie es die Angaben zeigen, war mit einem Trockengraben und einem Wall umgeben. Das Objekt war mit voller Sicherheit als frei stehend aufgebaut, bevor die Stadt befestigt wurde. Es ist nicht ausgeschlossen, dass es ein Überrest von der früheren Oberburg gewesen ist. In der späteren Zeit wurde sie in die Stadtbefestigungen eingefügt.

ZAMEK GÓRNY W OPOLU. ARCHEOLOGICZNE BADANIA SONDAŻOWE W OBRĘBIE FOSY ZAMKOWEJ

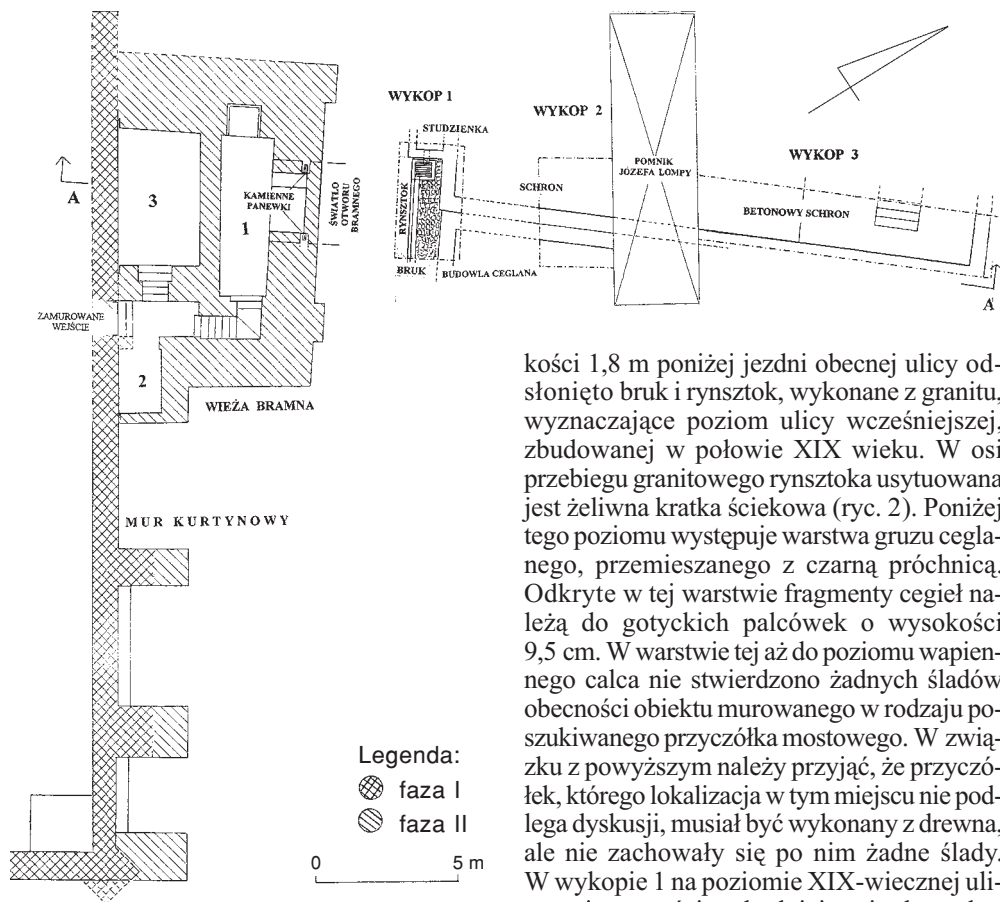
W trakcie prac konserwatorskich prowadzonych w roku 2006 w obrębie wieży bramnej domniemanego zamku górnego w Opolu (ryc. 1) udokumentowano m.in. w świetle jej otworu bramnego parę kamiennych panewek, stanowiących łożyska osi funkcjonującego niegdyś mostu zwodzonego. Po jego przeciwwadze do naszych czasów zachowały się ślady otarć w postaci koncentrycznych wyłobień w licu łuku konstrukcyjnego ściany bocznej, zachod-

niej, obiektu. Naturalną konsekwencją tego odkrycia stała się potrzeba poszukiwania na osi wylotu bramnego, w obrębie zasypanej obecnie fosy, przyczółka mostu zwodzonego oraz ewentualnych fundamentów filarów części stałej przeprawy mostowej.

W związku z realizacją powyższego zamierzenia we wrześniu 2006 roku wykonano na przedłużeniu osi wylotu bramnego trzy wykopy sondażowe, sięgające w założeniu aż do poziomu calca.

Ryc. 1. Opole. Lokalizacja zamku. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Opole, ul. Księcia Władysława II Opolczyka, zamek górny. Przekrój A–A'

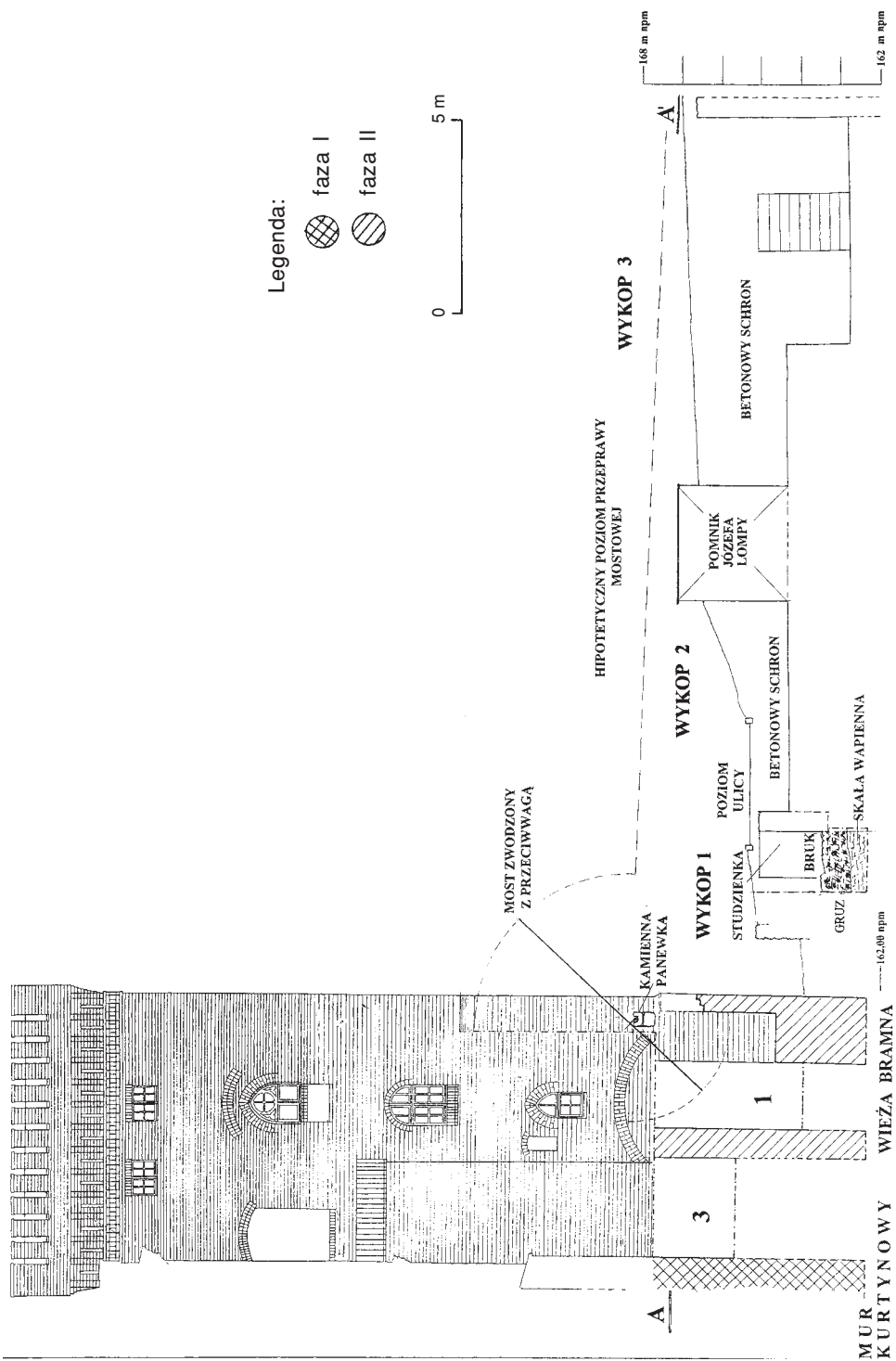
Wykop 1

Wykop usytuowany został w odległości 2,7 m od osi obrotowej przeciwwagi dawnego mostu zwodzonego i swoim zasięgiem obejmował wyliczoną hipotetycznie lokalizację ewentualnego przyczółka mostowego. Maksymalna odległość przyczółka od osi obrotowej musiała być mniejsza od długości jezdni mostu, której długość 3,8 m wyznacza wysokość wnętrza bramnej. Wykop sięgał do poziomu calca, który w postaci marglu i zwietrziałej skały wapiennej wystąpił na głębokości 162,7 m n.p.m. i około 2,5 m poniżej obecnej ulicy Księcia Władysława II Opolczyka (ryc. 2, 3). W wykopie na głębo-

kości 1,8 m poniżej jezdni obecnej ulicy odsłonięto bruk i rynsztok, wykonane z granitu, wyznaczające poziom ulicy wcześniejszej, zbudowanej w połowie XIX wieku. W osi przebiegu granitowego rynsztoka usytuowana jest żeliwna kratka ściekowa (ryc. 2). Poniżej tego poziomu występuje warstwa gruzu ceglano-przemieszanego z czarną próchnicą. Odkryte w tej warstwie fragmenty cegieł należą do gotyckich palcówek o wysokości 9,5 cm. W warstwie tej aż do poziomu wapiennego calca nie stwierdzono żadnych śladów obecności obiektu murowanego w rodzaju poszukiwanego przyczółka mostowego. W związku z powyższym należy przyjąć, że przyczółek, którego lokalizacja w tym miejscu nie podlega dyskusji, musiał być wykonany z drewna, ale nie zachowały się po nim żadne ślady. W wykopie 1 na poziomie XIX-wiecznej ulicy, w jego części zachodniej stwierdzono betonową, czworoboczną studnię z rurowym odpływem do kratki ściekowej rynsztoka i związanym z nią konstrukcyjnie narożem południowym betonowego schronu. Od strony południowo-wschodniej do betonowego naroża schronu dostawione jest kolejne naroże, lecz już budowli ceglanej. Obie odkryte budowle zaopatrzone są w solidną betonową posadzkę, występującą na poziomie 164,4 m n.p.m.

Wykop 2

Założony został na przedłużeniu północno-wschodnim wykopu 1. Stwierdzono w nim dalszy ciąg obu budowli odkrytych w wykopie 1. Ich posadzki znajdują się na dotychczasowym poziomie. Wszelkie próby przebicia posadzek zakończyły się niepowodzeniem.

Ryc. 3. Opole, ul. Księcia Władysława II Opolczyka, zamek górny. Przekrój A-A'

Wykop 3

Usytuowany został na przedłużeniu obu omawianych wcześniej wykopów. Stwierdzono w nim dalszy ciąg budowli betonowej, która rozpoznana została na długości 10,5 m. Dotychczasowa posadzka obiektu w połowie jego długości jest obniżona o 1,6 m, a więc do poziomu poniżej stropu calca odkrytego w wykopie 1. W tej sytuacji jakiegokolwiek ewentualne pozostałości filarów dawnej przeprawy mostowej zostały bezpowrotnie zniwelowane.

Obie odkryte budowle nie figurują na przedwojennych planach Opola. Budowla betonowa ma całkowitą długość 10,5 m. Jej budowa została zaniechana na poziomie ścian pierwszej kondygnacji. Powyżej zachowały się wystające pręty żelaznego zbrojenia. Sądzę, że w tym przypadku mamy do czynienia z pozostałością niezrealizowanego schronu z czasu ostatniej wojny.

Brak odkryć w postaci przyczółka mostu zwodzonego oraz ewentualnych filarów pozostałej partii przeprawy stacjonarnej, spowodowany likwidacją tych elementów w trakcie późniejszej zabudowy, pozostawia w sferze domysłów ich ówczesną konstrukcję i użyty do ich wzniesienia materiał budowlany. Natomiast w żadnym przypadku nie wyklucza konieczności wzniesienia w przyszłości przeprawy funkcjonalnie związanej z istniejącą wieżą bramną i zachowanymi w niej elementami konstrukcji obrotowej mostu zwodzonego.

W dalszym ciągu moje wątpliwości budzi uporczywe, nie uzasadnione stosownymi faktami wiązanie wspomnianego obiektu jako wieży bramnej zamku górnego¹. Czesław Lasota i Andrzej Legendziewicz ustalili budowę wieży na lata 1382–1387. Jako wykonawca badań sondażowych w roku 2005 w rejonie wieży i związanego z nią muru, identyfikowanego do tej pory jako mur fortyfikacji miejskich, wyraziłem swoje zastrzeżenia co do identyfikowania obu obiektów jako pozostałości tzw. zamku górnego². W swoim opracowaniu z jednej strony podkreśliłem brak na wszystkich istniejących planach miast określenia „zamek górny” odniesionego do omawianego zespołu obiektów, który jest zadziwiający,

zważywszy na stosunkowo późną metrykę jego budowy, z drugiej zaś strony zwróciłem uwagę na moim zdaniem starszą metrykę domniemanego muru miejskiego z racji występowania w jego narożu przypory przekątnej, charakterystycznej raczej dla obwodów kurtynowych budowli indywidualnych, a więc być może właśnie zamku. Obecnie mając dostęp do wyeksplorowanego wnętrza wieży, mogę powiedzieć, że moje wątpliwości zostały w znacznym stopniu potwierdzone.

Po przeprowadzeniu rozpoznania powierzchniowego w wieży stwierdzono, że wieża na poziomie drugiej kondygnacji jest swoimi ścianami zewnętrznymi bocznymi i ścianą działową wewnętrzną dostawiona do lica muru kurtynowego, zaopatrzonego w narożu południowo-wschodnim w przyporę przekątną (ryc. 4–7).

Ryc. 4. Wieża bramna, pomieszczenie 2. Widok na lico ściany muru kurtynowego (z prawej) oraz na dostawioną do niego ścianę zewnętrzną, wschodnią ścianę wieży bramnej

Ryc. 5. Wieża bramna, pomieszczenie 3. Widok na lico muru kurtynowego (po prawej) oraz dostawioną do niego ścianę wschodnią pomieszczenia 3

Ryc. 7. Wieża bramna. Widok na zachodnią, kamienną panewkę osi obrotowej mostu zwodzonego

Ryc. 6. Wieża bramna, pomieszczenie 3. Widok na lico ściany muru kurtynowego (po lewej) oraz na dostawioną do niego ścianę zewnętrzną, zachodnią ścianę wieży bramnej

Jej dostawienie jest ewidentne. Stwierdzono bowiem zarówno brak wiązania pomiędzy ścianami obu obiektów, jak też mijające się poziomy warstw cegieł. Ponadto rzuca się w oczy różnica pomiędzy ścianami obu obiektów. Lico muru kurtynowego jest jaśniejsze i jest dekorowane zendrówkami z motywem krzyżykowym, a zatem pierwotnie było eksponowane na zewnątrz, natomiast lica dostawionych murów wieży tej dekoracji są pozbawione. Z powyższego wynika, że wieża bramna została dobudowana do wcześniejszego muru kurtynowego. Data jej budowy: 1382–1387, staje się w tej konfiguracji architektonicznej dyskusyjna. Jestem przekonany, że wieża bramna wybudowana została w tym samym czasie, kiedy postawiono mur drugiego obwodu miejskiego z barbakanem od strony Bramy Bytomskiej. Kiedy to nastąpiło i w jakim celu – odpowiedź na te pytania winny przynieść dalsze badania.

PRZYPISY

¹ C. Lasota, A. Legendziewicz, *Zamek Górny w Opolu. Wyniki badań architektonicznych oraz wytyczne konserwatorskie*, Wrocław–Opole 2006, archiwum Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, maszyn., s. 1–26.

² J. Romanow, *Mur obronny w Opolu. I etap badań archeologiczno-architektonicznych w roku 2005*, Opole 2006, archiwum Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Opolu, maszyn., s. 17–18.

Jerzy Romanow

HORNÍ HRAD V OPOLÍ. ARCHEOLOGICKÝ SONDÁŽNÍ VÝZKUM V OKOLÍ HRADNÍHO PŘÍKOPU

(Résumé)

Absence objevů zhlaví svoditého mostu i případných pilířů stacionární části přemostění, způsobená likvidací těchto prvků při pozdější zástavbě, ponechává jejich někdejší konstrukci a použitý stavební materiál v oblasti hypotéz. V žádném případě to ovšem nevylučuje nezbytnost vybudovat v budoucnosti přemostění, funkčně spjaté s existující branskou věží a v ní zachovanými prvky otočné konstrukce svoditého mostu.

V souvislosti s tím znovu ožívá diskuse o funkci a chronologii samotné branské věže. Jako vedoucí sondážního výzkumu, prováděného v roce 2005 v místech věže a s ní spojené zdi (obr. 1), označované dosud jako zeď městského opevnění, jsem vyjádřil ve zpracování výsledků výzkumu pochybnosti, pokud jde o určení obou objektů jako pozůstatků tzv. horního hradu. V současné době prozkoumaný vnitřek věže mi dovolil potvrdit tyto pochybnosti. Ve svém zpracování jsem na jedné straně zdůraznil, že na žádném z existujících plánů města nemá označení „horní hrad“ vztah ke zmíněným objektům, což je udivující, vezmeme-li v úvahu poměrně po-

zdní datum jejich stavby, totiž léta 1382–1387. Na druhé straně jsem upozornil na – podle mne – starší původ údajné městské obranné zdi z toho důvodu, že v jeho rohu vystupuje diagonální přípora, typická spíše pro hladké obvodové zdi samostatných staveb.

Dovolil jsem si provést povrchový průzkum uvnitř věže, který zjistil, že věž je v úrovni druhého podlaží všemi vnějšími bočními stěnami i vnitřní dělicí stěnou přistavěná k lici kurtinové zdi, opatřené v jihovýchodním rohu diagonální příporou (obr. 2, 4–7).

Její přistavění je evidentní. Byla též zjištěna absence vazby mezi stěnami obou objektů a také, že vodorovné vrstvy cihel v nich se míjejí. Z toho vyplývá, že současná branská věž byla přistavěna k dříve již existující hladké zdi. Ovšem její stavba v letech 1382–1387 se stává diskutabilní. Jsem přesvědčen, že branská věž byla vystavěna ve stejné době, jako zeď druhého městského obvodu s barbakanem ze směru Bytomské brány. Kdy a proč se tak stalo, musí zodpovědět další výzkum.

DAS OBERE SCHLOSS IN OPOLE. ARCHÄOLOGISCHE SONDAGEGRABUNGEN
INNERHALB DES SCHLOSSGRABENS

(Zusammenfassung)

Fehlende Spuren vom Kopf einer Zugbrücke sowie eventueller Pfeiler von übrigen Teil eines festen Übergangs, die durch die spätere Bebauung abgelöst wurden, lassen die Konstruktion der ersten und ihren Baustoff nur vermuten. Es schließt jedoch keinesfalls eine Notwendigkeit aus, einen Übergang, der mit dem bestehenden Torturm und darin erhaltenen Elementen der Drehvorrichtung der Zugbrücke verbunden wäre, in der Zukunft einzurichten.

In diesem Zusammenhang wird die Funktion und Chronologie des Torturms erneut zur Debatte gestellt. Als Leiter der Sondagegrabung von 2005 in der Gegend des Tores und einer Mauer (Abb. 1), die bisher als die Stadtmauer galt, brachte ich in der Bearbeitung der Forschungsergebnisse meine Zweifel zum Ausdruck, inwieweit die beiden Objekte als Überreste vom so genannten oberen Schloss angesprochen werden können. Das zurzeit erforschte Tortinnere ließ mich in meinen Zweifeln bekräftigen. In meiner Bearbeitung betonte ich einerseits fehlende Bezeichnung „oberes Schloss“ auf allen bestehenden Stadtplänen in Bezug auf den angesprochenen Baukomplex, was erstaunlich ist, wenn wir seine relativ späte Bauzeit in den Jahren 1382–1387 beachten, andererseits machte ich auf meines Erachtens ältere Abstam-

ung der vermeintlichen Stadtmauer aufmerksam, da in ihrer Ecke ein diagonalen Strebebfeiler auftritt, der eher für die Mantelmauer einzelner Bauwerke kennzeichnend ist.

Ich erlaubte mir, eine Prospektion innerhalb des Turms durchzuführen und stellte dabei fest, dass der Turm im zweiten Geschoss mit allen äußeren Seitenwänden und der inneren Trennwand an die Mauerflucht der in der südöstlichen Ecke mit einer diagonalen Strebe versehenen Mantelmauer angebaut worden war (Abb. 2, 4–7).

Der Anbau ist evident. Es konnte nämlich Fehlen an Bindung zwischen den Wänden der beiden Objekte, wie auch Verschiebung der Ziegelschichten gegeneinander ermittelt werden. Demzufolge darf man schließen, dass der Torturm an die bereits früher bestehende Mantelmauer angebaut worden ist. Dessen Errichtung in den Jahren 1382–1387 wird fraglich. Ich bin überzeugt, dass man den Torturm in der gleichen Zeit erbaute, als die Mauer des zweiten städtischen Mauerrings mit der Barbakane vonseiten des Beuthener Tores (Brama Bytomska) errichtet wurde. Wann dies geschehen ist und mit welchem Zweck, soll erst bei den weiteren Untersuchungen erörtert werden.

VÝZKUM V PROSTORU ULIC KOMENSKÉHO, PRASKOVA A SNĚMOVNÍ. PŘÍSPĚVEK K PROBLEMATICE OPAVSKÉHO HRADU

1. Poloha lokality a geomorfologický popis

Výzkum byl situován v prostoru vymezeném ulicemi Praskovou, Sněmovní a Komenského, jež se nacházejí na pravobřežní terase řeky Opavy (obr. 1).

Lokalita se nalézá v provincii Středoevropské nížiny, soustavy Středopolských nížin, podsoustavy Slezská nížina. Je součástí celku Opavské pahorkatiny, podcelku Poopavské nížiny a okrsku Opavsko-moravické nivy.

2. Geologický a pedologický popis

Předkvartérní sedimenty jsou zde reprezentovány vrstvami vápnitých šedomodrých tortonských jílů (neogén–miocén) s polohami písků. Nadloží je reprezentováno kvartérními sedimenty. Vespod to jsou glaciolakustrinní písky z postupového stádia sálského zalednění následované vrstvami glaciofluvialních štěrkopísků. Poslední vrstvy uložené na lokalitě jsou sprašové hlíny resedimentované do deluvialních a fluvialních písčitých hlín.

Obr. 1. Opava. Poloha lokality. Měřítko 1:25 000

3. Popis lokality

Jednotlivé sondy (obr. 2) byly z archeologického hlediska situovány na velmi zajímavém místě v blízkosti bývalého opavského hradu¹ a v těsném sousedství dnes již neexistujícího městského opevnovacího systému. Z důvodu neexistence jakýchkoliv archeologických dokladů a nálezů z prostoru opavského hradu² byla tato záchranná akce velmi důležitým počinem, jež mohl vnést alespoň částečně jasno do problematiky této městské fortifikace. Neméně důležitou záležitostí byla také sondáž v prostoru situovaném vně hradeb středověkého města, kde se předpokládá existence řemeslnických dílen, jež nemohly být z bezpečnostních důvodů umísťovány uvnitř středověkých aglomerací (např. železářská výroba, práce s otevřeným ohněm apod.).

4. Účel a cíl výzkumu

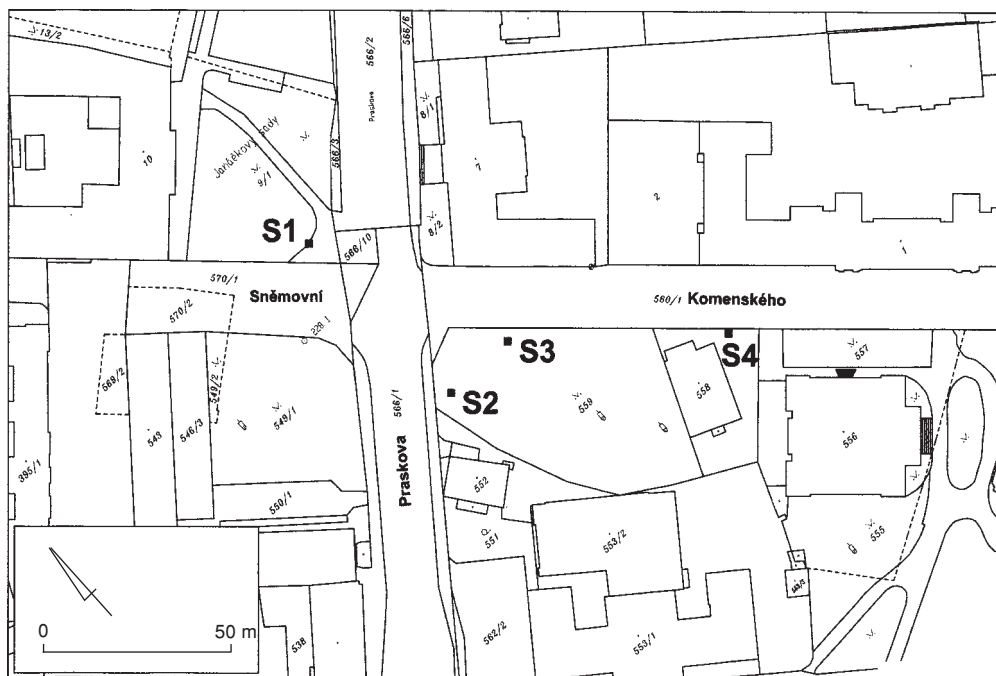
Záchranná archeologická akce (22.7–30.8.2005) proběhla v souvislosti se zemními pracemi spojenými s rekonstrukcí trolejového vedení křižovatky ulic Praskova,

Sněmovní a Komenského, při které měly být v daném prostoru umístěny čtyři nové sloupy. Tato činnost měla být spojena se zemními pracemi spojenými s hloubením základů. V místech těchto budoucích sloupů byly vytýčeny sondy (S1–S4) a následně zde byl proveden záchranný archeologický výzkum.

5. Archeologický výzkum a popis archeologických situací

Sonda S1 (obr. 5) – sonda byla umístěna v bezprostřední blízkosti křižovatky ulic Praskova a Sněmovní jihovýchodně od budovy Zemského archivu. Sonda byla obdélného půdorysu s rohovými body E, F, G a H, o stranách 2, 1 × 2 m.

V sondě bylo sledováno mohutné souvrství převážně novověkého charakteru. První horizont byl tvořen výrazně novodobými vrstvami (k. 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 113, 114, 122, 120, 126), dosedajícími na žlutou jílovitou vrstvu přemístěného podloží (k. 115), která se, na rozdíl od předěšlých, výrazně svažovala k jihovýchodu.

Obr. 2. Opava. Poloha sond S1–S4 na výseku katastrální mapy

du a obsahovala větší množství archeologického materiálu (zlomky kachlů, kosti, keramika, uhlíky). Pod ní následovala hnědožlutá jílovitá hlína (k. 123), jež se klonila stejným směrem. Tyto dvě vrstvy, tvořící druhý horizont, odpovídající 18.–19. století, dosedaly na jílovité přemístěné podloží (k. 131), jež překrývalo šedohnědou jílovitou hlínu s obsahem uhlíků, kostí a keramiky (k. 130). Obě posledně jmenované pak představovaly středověký horizont odpovídající přibližně závěru 14. století a počátku 15. století.

Sonda S2 (obr. 6) – v parčíku západně od budovy muzea a východně od budovy Katastrálního úřadu v Opavě, v těsné blízkosti Praskovy ulice, byla umístěna sonda čtvercového půdorysu o straně 2 m, s rohovými body M, N, O a P.

Po odstranění travnatého drnu (k. 111) se objevil mohutný násyp tvořený stavební sutí (k. 112 a k. 118), jež se pod mírným sklonem svažoval k jihovýchodu. Ten překrýval hnědou prachovo – hlinitou vrstvu (k. 127), která obsahovala jak středověký, tak i výrazně novověký materiál. V tomto případě se může jednat o přemístěnou středověkou situaci, jež překryla dva zahloubené objekty (502 resp. 503 a 504). O charakteru objektu 502 (resp. 503) nelze říci nic bližšího vzhledem k tomu, že se nalézal v těsné blízkosti profilu P–O, za jehož hranici pak zcela nepochybně pokračoval. Byl vhlouben do podloží a jeho výplň byla tvořena hnědou prachovou hlínou s obsahem uhlíků a oblázků (k. 140 resp. 141). Západně od něj byl situován lineární objekt 504, jež byl na východě ohraničen podloží a na západě vrstvou přemístěného podloží (k. 138), jehož výplň tvořila hnědá prachová hlína (k. 142), která překrývala zetlelá dřeva (k. 143). Dále na západ, prakticky u hrany profilu M–N, se nacházel další do podloží zahloubený objekt (505), jehož výplň tvořil k. 146. Ani o něm nelze říci nic bližšího, neboť jeho větší část se nacházela již mimo zkoumanou plochu vymezenou hranicemi námi vytýčené sondy. V případě dřev (k. 143) lze předpokládat spojitost s jedním (obj. 502 resp. obj. 503) či druhým (obj. 504) zahloubeným objektem. Usuzovat lze také, že všechny tři tvořily

součást jedné konstrukce, ovšem ze zkoumané situace nelze danou problematiku zcela zodpovědně vyřešit. Nabízí se zde však velmi logická spojitost s vyvýšeným palisádovým plotem situovaným v předpolí opavského hradu, jež byl obrácený k městu a opatřený suchým příkopem³.

Sonda S3 (obr. 7) – sonda čtvercového půdorysu o hraně délky 2 m s rohovými body I, J, K a L byla umístěna západně od budovy Slezského zemského muzea v těsné blízkosti ulice Komenského.

Všechny vrstvy v této sondě se klonily pod mírným úhlem k jihovýchodu. Po odstranění drnu (k. 116) se objevila hnědá vrstva tvořená prachovou hlínou (k. 117). Pod ní následovala hlinito-prachová vrstva šedohnědé barvy, jež obsahovala kousky cihel, lomové kameny a omítku (k. 119). Níže se nacházela mohutná vrstva hnědé barvy, jež mimo keramický materiál obsahovala kousky cihel, omítku a oblázky (k. 125). Ta překrývala hnědou prachovo-hlinitou vrstvu (k. 129) s větší koncentrací lomových kamenů a oblázků. Po odstranění tohoto kontextu se na profilech J–L, K–I a L–K objevil dutý prostor (obj. 501), jež mohl být pozůstatkem zaniklé konstrukce. Výše uvedené vrstvy pak tvořily novověký horizont, kdy máme dataci nepřímo potvrzenou nálezem dvojice mincí z vrstev k. 117 a k. 119, které nesly data ražeb 1689 a 1739. Pod nimi se již nacházel horizont středověký odpovídající 14. a 15. století. Nejvýše byla situovaná žluto-šedo-hnědá prachovo-jílovitá vrstva (k. 133 resp. 135), jež se částečně nacházela také v duté prostře, kam se dostala pravděpodobně sekundárně. Pod ní se nalézal kontext 134 šedohnědé barvy s obsahem uhlíků, který mohl tvořit výplň zahloubeného objektu se svislými stěnami. Tento objekt, jež se projevil na profilech I–J a J–L, byl vhlouben do žlutohnědé jílovité hlíny (k. 137), která překrývala hnědou prachovo-hlinitou vrstvu (k. 147) s obsahem keramiky a uhlíků. Ta již dosedala na podloží.

Poněkud jiná stratigrafie se projevila pod místem dutého prostoru (obj. 501). Ten byl vyplněn, jak již jsme výše předeslali, k. 133 (resp. 135). Pod ním byla šedá pra-

chovo-hlinitá vrstva (k. 136), jež obsahovala uhlíky, zvířecí kosti, oblázky, ale i lomové kameny. Dále následovala žluto-šedo-hnědá prachovo-jílovitá hlína (k. 139), která se do objektu 501 dostala v důsledku zřícení stropu dutého prostoru. Níže byl kontext 145, jenž představoval samotný pozůstatek zhroutčeného stropu objektu 501. Byl tvořen ztrouchnivělým dřevem, ale i zachovalejšími trámy, které se dochovaly i v délce větší než dva metry (k. 153). Vrstva pak překrývala roh dřevěné konstrukce tvořené vodorovnými trámkami (k. 154, k. 149, k. 156) a svislými sloupky (k. 152 a k. 157). Vodorovné prvky byly spojeny srubovou technikou a vně i uvnitř objektu pak byly v koutě zpevněny svisle postavenými v řezu obdélnými sloupky se zašpičatělými konci, jež byly vetknuty do podloží. Jiný spojovací materiál nebyl nalezen. Výplň uvnitř dřevěné konstrukce byla tvořena hnědou prachovo-hlinitou vrstvou (k. 150), pod kterou následovala valounková vrstva (k. 155).

Sonda S4 (obr. 8) – sonda obdélného půdorysu o stranách 1,8×1,2 m, s rohovými body A, B, C a D byla situována v zahradě budovy archeologického oddělení (Müllerův dům) Slezského zemského muzea v těsné blízkosti Komenského ulice.

Sonda byla situována u líce hradební zdi (k. 901), která tvořila prakticky celý jeden profil, označený jako C–D. Hradba byla zbudována z lomového kamene spojovaného na maltu. Směrem dolů se líc zdiva kónicky rozšiřoval. Základ byl rozšířen cca 30 cm. Na povrchu samotné sondy S4 se po odstranění drnu (k. 106) objevila hnědo-žlutá prachovo-jílovitá hlína obsahující maltu, kousky cihel a uhlíky. Pod ní se objevil mohutný zásyp stavební suti (k. 108) a cihlové zdivo (k. 900), jež bylo omítnuto cca 2 cm mocnou omítkou, která byla překryta maltou. Z toho důvodu je zcela zřejmé, že se jedná o vnitřní část stěny. Toto zdivo nebylo s hradební zdí rovnoběžné. Jeho orientace byla severovýchod–jihozápad. Jeho dochovaná výška se pohybovala okolo 1,5 m. Na úrovni rozšířeného základu hradební zdi se projevila šedá prachovo-hlinitá vrstva s obsahem

uhlíků (k. 110), jež dosedala na písčito-jílovité podloží. Všechny archeologicky zkoumané vrstvy v této sondě byly výrazně novověkého rázu (19. století) a vznikly pravděpodobně v souvislosti s rozsáhlou demolicí opavského zámku prováděnou v prosinci 1891 až dubnu 1892.

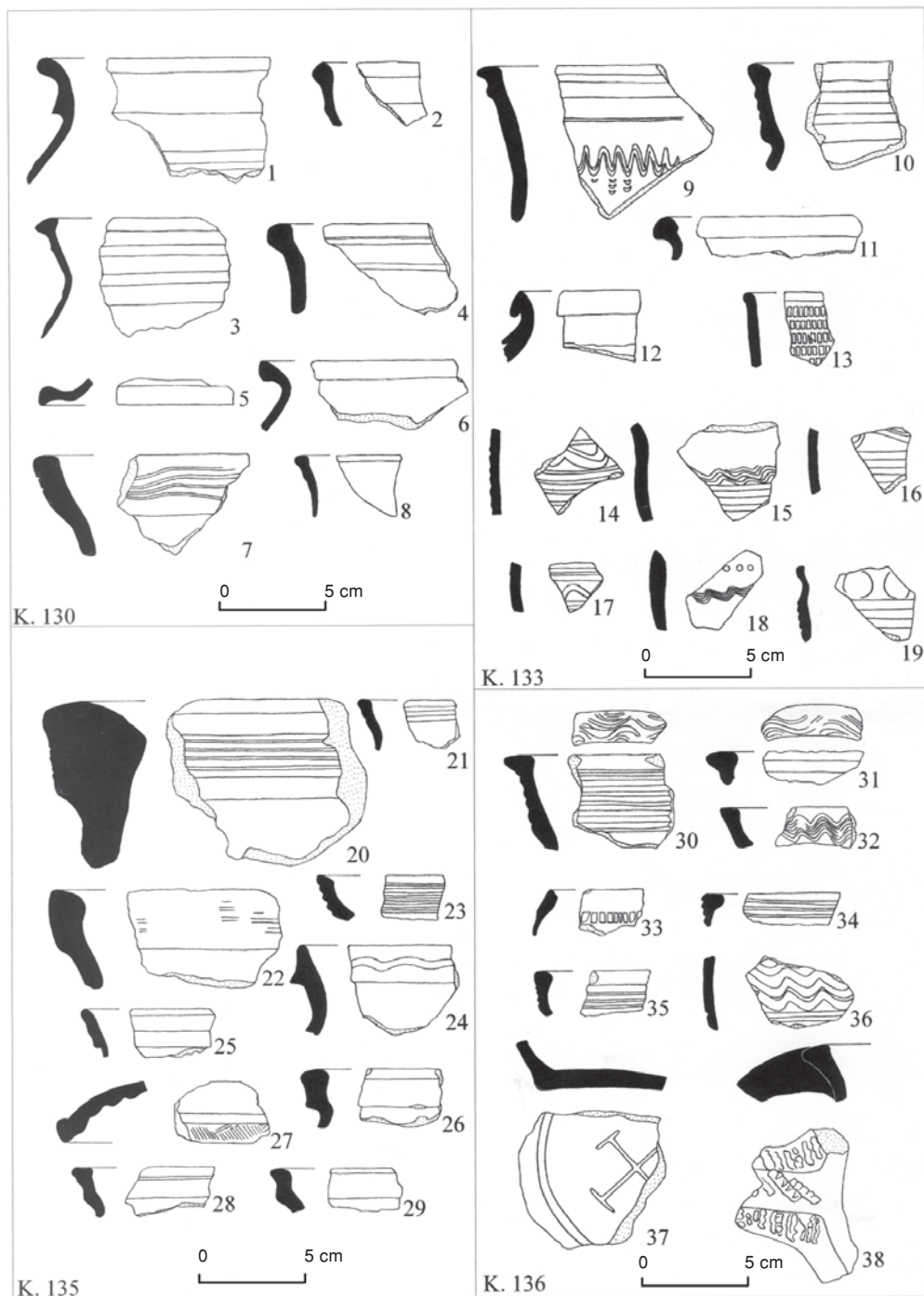
6. Nálezy

Mezi movitými archeologickými nálezy převládají keramické zlomky. Nejčastěji jsou zastoupeny hrncovité nádoby, objevují se zde také fragmenty pokliček (obr. 3:5; 3:27; 4:2), trojnožek, mís s rozšířeným podkrajím či džbánků (3:8). U středověké keramiky, která je velmi kvalitně vypálená do modrých lesklých odstínů, převládá mezi okraji okruží (obr. 3:1–3, 10, 24 apod.), ale objevuje se zde také okraj římsovitý či zesílený okraj zásobnic (obr. 3:20). Dna některých nádob byla opatřena značkami (obr. 3:37). Novověká keramika bývá vně i uvnitř polévaná a mísy z rozšířeným podkrajím jsou zdobené malovaným dekorem. V novověkých vrstvách byla objevena i celá řada komorových kachlů se zdobenou čelní stěnou a nalezeno bylo i několik neúplných hlavic dýmek, z nichž jedna nesla složitý dekor sestavený z figurálních a heraldických motivů.

V archeologických situacích se rovněž vyskytovaly kovové předměty. Vesměs se jednalo o rozličné železné hřebíky či skoby. Nalezeny však byly také mince a drobný kovový materiál v podobě jehliček či špendlíků.

Své místo mezi archeologickými nálezy zauímají také kostěné předměty. Mezi ty nejzajímavější náleží drobná hrací kostka (obr. 4:19) a plochý hrací kámen (obr. 4:17), jež byly vyrobeny z vřetenní či holenní kosti tura domácího. Neméně zajímavý je také středověký kostěný hřeben (obr. 4:16) a kostěný knoflík (obr. 4:18), které byly oproti předcházejícím vyrobeny z lopatky tura domácího (za určení děkuji RNDr. Miriam Nývltové-Fišákové z Archeologického ústavu AV ČR v Brně v.v.i.).

V neposlední řadě bychom neměli opomenout ani zlomky skleněných nádob či jiných předmětů ze skla, a také na nálezy železářských lup nalezených ve vrstvách v sondě S3.

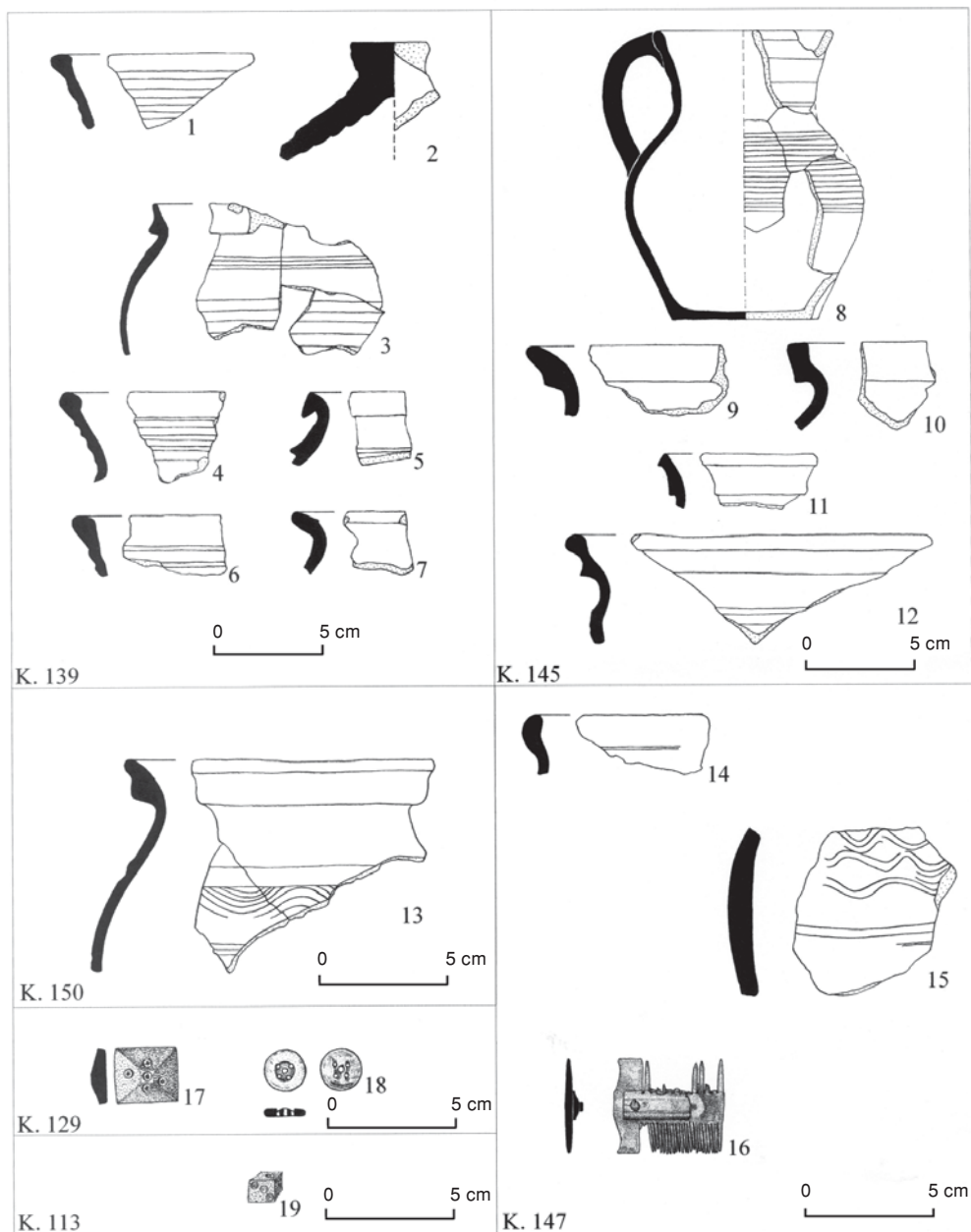

Obr. 3. Opava. Keramické nálezy z vrstev k. 130, k. 133, k. 135 a k. 136

U nemovitých archeologických nálezů si naši pozornost v první řadě zasluhuje hradba (k. 901) objevená v sondě S4 (obr. 8). Jednalo se o kamenné zdivo vystavěné z lomového kamene spojovaného na maltu. Líc

se směrem dolů mírně kónicky „rozevíral“. Základ byl rozšířen o 30 cm. Dochovaná výška zdiva se pohybovala okolo 3,2 m.

Při určování, zda se v případě této fortifikace jedná o městské opevnění či o součást

Obr. 4. Opava. Keramické a kostěné nálezy z vrstev k. 139, k. 145, k. 150, k. 129, k. 113 a k. 147

hradu, musíme vycházet z několika předpokladů. První z nich je orientace a poloha. Zdivo probíhá východo-západním směrem, čili kolmo k městu. Z tohoto hlediska se nepochybně jedná spíše o součást opevnění hradu, neboť zdivo zcela zřetelně neakceptuje předpokládaný průběh městského opevnění⁴. V patrnosti ovšem musíme vést také fakt, že opavský hrad byl včleněn do městského fortifikačního systému⁵. V tom případě můžeme předpokládat, že se jedná o spojovací zeď fortifikace mezi městem a hradem samotným⁶.

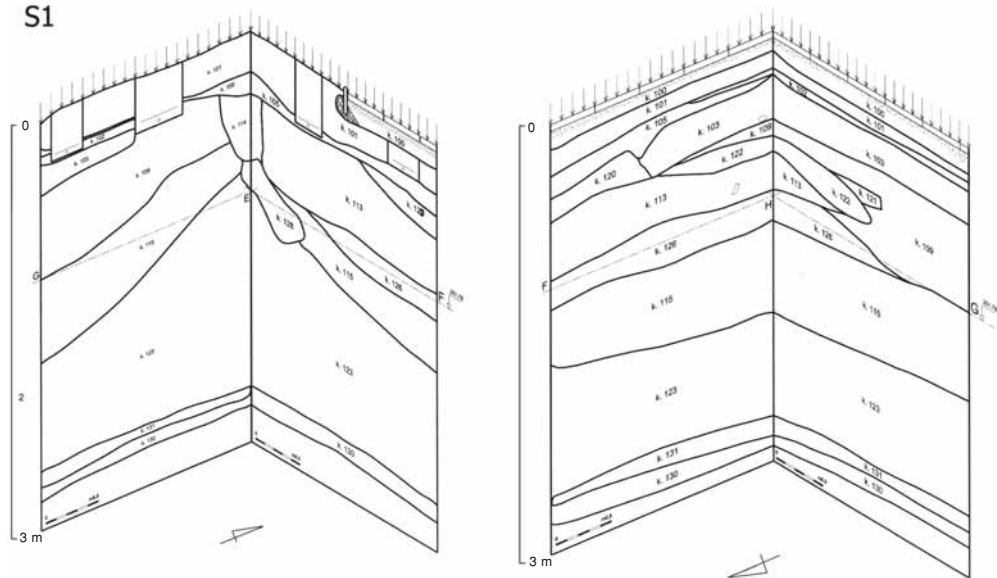
Součástí fortifikace opavského hradu se zdá být také situace objevená v sondě S2.

Odkryty zde byly části dvou podélných, do podloží zahluubených (zachycená hloubka cca 0,9 m) objektů (obj. 502 resp. 503 a obj. 505) s výrazně příkrymi stěnami (obr. 6), mezi kterými bylo vytvořeno cca 1,1 m široké plato. Uprostřed této plošky se nalézal poměrně mělce zahluubený (cca 30 cm) lineární objekt (504), na jehož dně se nacházely pozůstatky po dřevěné konstrukci v podobě zetlelých dřev. Celá zde zachycená situace velmi připomíná palisádu zobrazenou na panoramatickém

plánu okolí Ratibořské brány z poloviny 17. století⁷. Na plánu je patrný palisádový plot umístěný na vyvýšeném valu, kdy směrem k městu je daný opevňovací systém doplněn ještě suchým příkopem. Všechny předložené indicie pak dovolují předpokládat, že v sondě S2, která polohově více méně odpovídá zobrazenému průběhu palisády, byl skutečně zachycen pozůstatek onoho jednoduchého fortifikačního prvku.

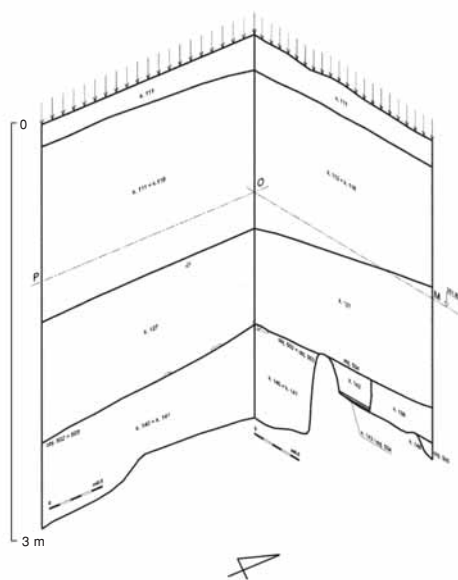
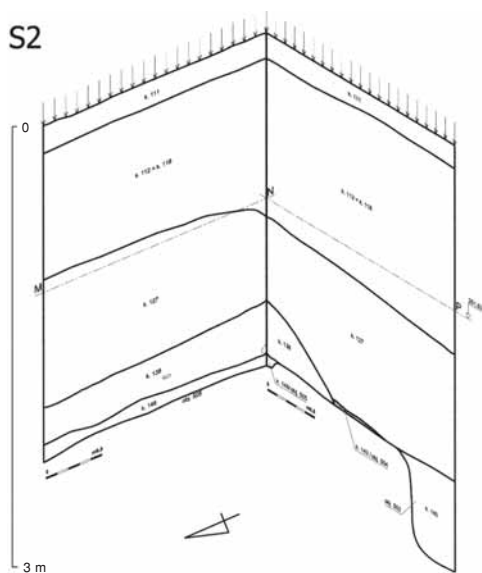
Neméně zajímavý je také objev pozůstatku rohu dřevěné budovy v sondě S3. Ta byla zachována v jedné řadě vodorovných prvků v podobě trámů obdélného průřezu (15 × 13 cm), které byly mezi sebou spojovány srubovou technikou. Celá konstrukce byla vně i uvnitř zafixována svislými sloupky obdélného půdorysu (20 × 18 cm a 10 × 8 cm), jejichž spodní konce byly zašpičatěny. Vzorky odebrané z jednoho z těchto sloupků (k. 152) byly J. Škojcem z Archeologického ústavu AV ČR v Brně v.v.i. podrobeny dendrochronologické analýze, která přinesla data 1323–1325. Objekt měl nepochybně dřevěný strop, který se zřítíl a následovně vyplnil jeho horní dochovanou část (k. 145).

S1

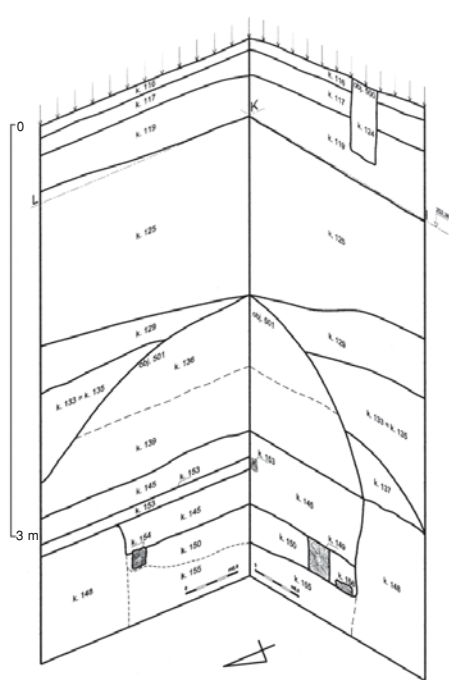
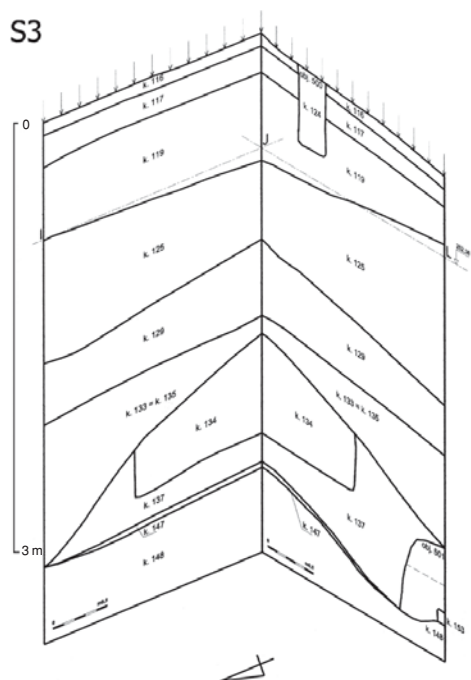
Obr. 5. Opava. Sonda S1. Profily G–E–F–H–G

S2

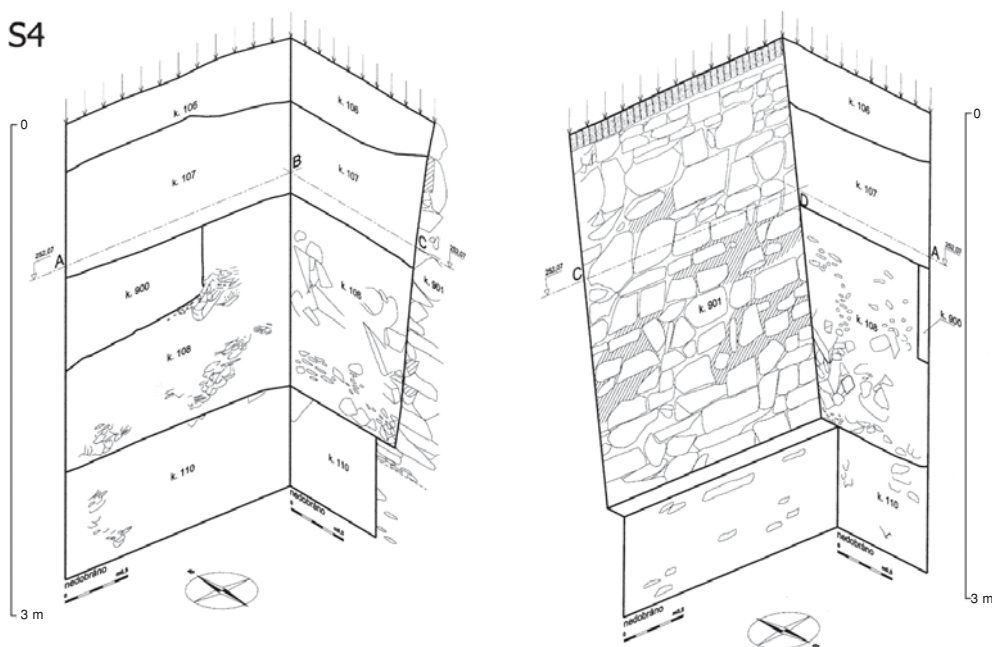

Obr. 6. Opava. Sonda S2. Profily M-N-P-O-M

S3

Obr. 7. Opava. Sonda S3. Profily I-J-L-K-I

Obr. 8. Opava. Sonda S4. Profily A–B–C–D–A

Z odkryté situace nelze říci nic bližšího o jeho charakteru ani využití. Nápadná je koncentrace železářských lup v jeho zásepku, které se zde však mohly dostat až sekundárně po zřícení stropu. Dřevo použité na výstavbu objektu pocházelo z jedle.

Za zmínku také stojí nález cihlové zdi (k. 900) v sondě S4, umístěné v zahradě budovy archeologického oddělení Slezského zemského muzea (tzv. Müllerův dům) a jež byla pravděpodobně součástí zástavby v tomto prostoru. K její destrukci pak patrně došlo v rámci asanace Opavy v prosinci 1891 až dubnu 1892⁸.

7. Zhodnocení a závěr

Záchranný archeologický výzkum realizovaný v souvislosti s rekonstrukcí trolejového vedené křižovatky ulic Praskova, Komenského a Sněmovní přinesl velmi důležitá a především nová zjištění. V první řadě je to objev hradby, která byla buď součástí fortifikace samotného hradu či spojnicí mezi opevňovacím systémem města a hradu. Tento objev přináší nové poznatky týkající se její podoby a průběhu, neboť opavský hrad

a s ním spojené další náležitosti byly kompletně destruovány v rámci asanace města v prosinci 1891 až dubnu 1892⁹.

Výzkum přinesl také doklady o průběhu předsunutého opevnění hradu tvořeného příkopem a valem, jež bylo nastaveno směrem proti městu. Toto předsunuté opevnění, které obepínalo hospodářské předhradí, bylo kolem roku 1650 zpevněno palisádou¹⁰. K období následujícím po tomto datu se pak pravděpodobně také vztahuje námi objevená situace v sondě S2.

Bezesporně významný je také objev dřevěného objektu v sondě S3, který přináší jednoznačné doklady o zástavbě v této části středověké Opavy v první polovině 14. století. Hledat spojitost mezi opavským hradem a touto dřevěnou zástavbou je diskutabilní. Pokud by se jednalo o hospodářské zázemí hradu, museli bychom jeho vznik posunout až do první poloviny 14. století, což je nesmysl, neboť až do roku 1383 byl sídelním hradem vévody Přemka I. Opavského Hradec u Opavy. Výstavba opavského hradu je spojována až s léty 1383/85–1404¹¹, kdy první písemná zmínka o hradu pochází

z 17.8.1404¹². Zcela nepochybně pak tato námi odkrytá situace představuje pozůstatek po zástavbě, jež předcházela vzniku opavského hradu, v místech jeho budoucího hospodářského předhradí¹³.

Rovněž velmi důležitý je objev středověké vrstvy (k. 130) v sondě S1 situované v předpolí Dolního náměstí, která potvrzuje osídlení v této části Opavy v průběhu 14.–15. století.

POZNÁMKY

¹ P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Hrady českého Slezska*, Brno–Opava 2000, s. 284–292.

² Tamtéž, s. 289.

³ Srovnej s P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Městské hrady v českém Slezsku*, „Archaeologia historica” 22/97: 1997, s. 254; podoba vyvýšené palisády je velmi patrná na panoramatickém plánu okolí Ratibořské brány z 17. století (dle P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Hrady českého Slezska*, Brno–Opava 2000, obr. 190).

⁴ Srovnej např. s G. S t u m p f, *Die Entwicklung des Stadtbildes von Troppau*. „Die Heimat-Blätter zur Vertiefung des Heimatsgefühles” 1: 1923, s. 43–45, s plánkem na s. 44.

⁵ P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Městské hrady v českém Slezsku*, „Archaeologia historica” 22/97: 1997, s. 254.

⁶ Velmi patrná je tato zeď na panoramatickém plánu okolí Ratibořské brány z poloviny 17. století (srovnej dle P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Městské hrady v českém Slezsku*, „Archaeologia historica” 22/97: 1997, obr. 3 na s. 251).

⁷ P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Hrady českého Slezska*, Brno–Opava 2000, obr. 190.

⁸ Tamtéž, s. 285.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž, s. 289.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, s. 284.

¹³ P. K o u ř i l, D. P r i x, M. W i h o d a, *Městské hrady v českém Slezsku*, „Archaeologia historica” 22/97: 1997, s. 249–272.

Jiří Juchelka

BADANIA NA OBSZARZE ULIC: KOMENSKÉHO, PRASKOVA I SNĚMOVNÍ. PRZYCZYNEK DO PROBLEMATYKI GRODU OPAWSKIEGO

(Streszczenie)

Archeologiczne badania ratownicze były prowadzone od 22 lipca do 30 sierpnia 2005 roku w związku z przebudową instalacji trolejbusowej skrzyżowania ulic Praskowej, Sněmovní i Komenského (ryc. 1), przy którym zamierzano umieścić cztery nowe podpory. Czynność ta miała wiązać się z pracami ziemnymi spowodowanymi

pogłębieniem fundamentu. W miejscu owych przyszłych podpór wyznaczono sondaże (S1–S4) (ryc. 2), a następnie przeprowadzono tam ratownicze badania archeologiczne. Badania przyniosły świadectwa zasiedlenia tej części Opawy w wiekach XIV–XIX.

Jiří Juchelka

DIE UNTERSUCHUNGEN IM AREAL DER STRASSEN: KOMENSKÉHO,
PRASKOVA I SNĚMOVNÍ.
EIN BEITRAG ZUR PROBLEMATIK DER BURG VON OPAVA

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Notgrabungen wurden in der Zeit vom 22. Juli bis zum 30. August 2005 durchgeführt und hängen mit dem Umbau der Obusleitung an der Kreuzung der Straßen: Komenského, Praskova und Sněmovní zusammen (Abb. 1), wo vier neue Masten aufgestellt werden sollten. Die dafür nötigen Erdarbeiten wur-

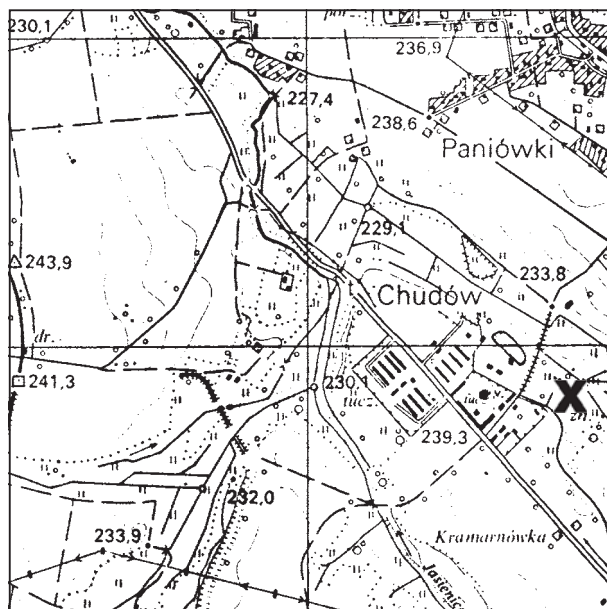
den durch die Vertiefung der dazugehörenden Fundamente verursacht. An der Stelle der künftigen Stützen wurden die Sonden (S1–S4) (Abb. 2) angelegt und anschließend archäologische Notgrabungen durchgeführt. Die letzteren erbrachten Belege für die Besiedlung dieses Teils von Opava im Laufe des 14.–19. Jh.

BADANIA NA ZAMKU W CHUDOWIE, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

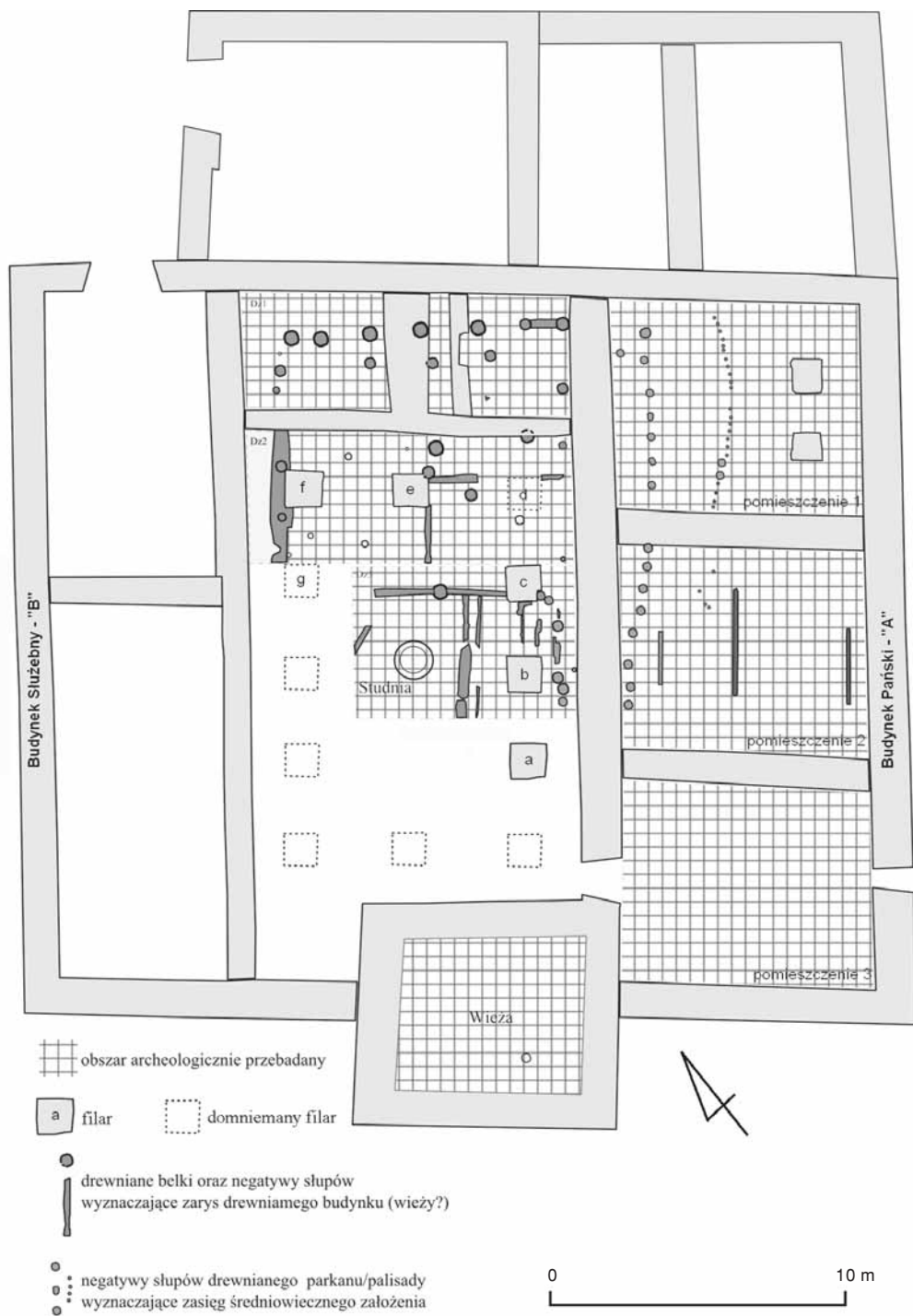
Badania archeologiczne na zamku (ryc. 1) prowadzone są nieprzerwanie od 2001 roku, niniejszy komunikat prezentuje rezultaty z lat 2005–2006¹.

W wyniku dotychczasowych prac (2001–2005) ustalono wewnętrzne rozplanowanie zamku², odsłaniając m.in. fundamenty budynków mieszkalnych na dziedzińcu, w tym tzw. budynku pańskiego „A”, budynku służebnego „B”, a także zabudowań przy murze kurtynowym dziedzińca, gdzie zlokalizowano fundamenty

kolejnego budynku – „C” (ryc. 2). Już w trakcie pierwszych prac udało się ustalić, iż zamek murowany powstawał co najmniej w dwóch fazach. W wykopie zlokalizowanym na styku wieży i budynku „A” odsłonięto fundamenty obu założen, z których fundament budynku „A” spoczywał częściowo na odsadzce fundamentowej wieży, będąc do niej wtórnie domurowany. To pozwoliło wnioskować, że pierwotnie wzniesiono samą wieżę, do której następnie (prawdopodobnie w bardzo krót-

Ryc. 1. Chudów. Lokalizacja zamku. Skala 1:25 000

Ryc. 2. Chudów. Zamek. Plan zamku z odkrytymi obiektami

kim czasie) dostawiono pozostałe budynki mieszkalne.

W trakcie prac na dziedzińcu (sondaż wzdłuż budynku „A”) odsłonięto fundamenty i części przyziemne trzech kamiennych filarów o wymiarach około 120 × 120 cm, które prawdopodobnie wchodziły w skład konstrukcji krużganków, okalających dziedziniec zamkowy. Ważnym odkryciem były również negatywy drewnianych słupów, które wiązano od początku z relikтами założenia średniowiecznego.

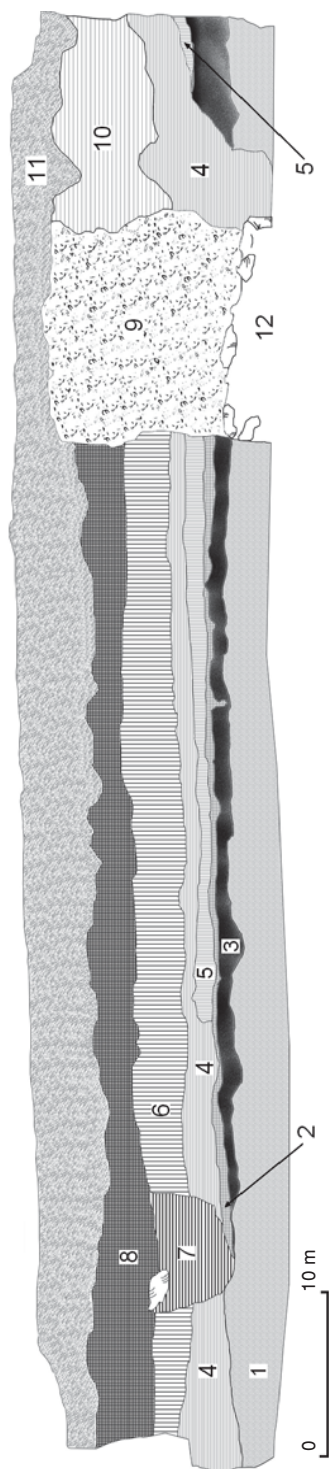
W sezonach 2005–2006 skoncentrowano się na pracach wykopaliskowych prowadzonych na dziedzińcu. W tym celu jego obszar podzielono na cztery kwartały (Dz I–Dz IV), eksplorowane kolejno od ściany północno-wschodniej dziedzińca (muru kurtynowego) w kierunku wieży. Do najważniejszych obiektów odkrytych w trakcie tych prac należy zaliczyć fundamenty i części przyziemne trzech kolejnych filarów („d”–„f”), zlokalizowanych wzdłuż północno-wschodniej granicy dziedzińca (około 120 cm od ściany niedużego budynku gospodarczego „C”), oraz czytelny w południowo-zachodnim profilu wkop rabunkowy – ślad po zniszczeniu kolejnego z filarów (g). Filary „f” i domniemany „g” potwierdziły ponadto, że konstrukcja na nich oparta wznosiła się również równolegle do ściany budynku służebnego „B”, w odległości około 100 cm od jego ściany, wyznaczając w ten sposób północno-zachodnią krawędź zamkowego dziedzińca. Lokalizacja nowo odkrytych obiektów potwierdziła więc, że wcześniejsza hipoteza o powiązaniu obiektów „a”–„c” z konstrukcją krużganków okalających dziedziniec była słuszna.

W układzie stratygraficznym badanych wykopów dominowały warstwy zasypiskowe, powstałe podczas budowy zamku oraz późniejszej, XIX-wiecznej, przebudowy (ryc. 3). Już podczas badań w pierwszym kwartale można było stwierdzić, iż pierwotnie wyspa zamkowa była wyraźnie mniejsza.

Najniższą stratygraficznie jednostkę, noszącą ślady działań antropogenicznych, stanowi warstwa naniesionego piasku, rów-

nającego i zapewne powiększającego plateau, na którym później wzniesiono zamek. Opisywana warstwa miała różną miąższość, regularnie zwiększającą się w miarę oddalania się od centrum dziedzińca (co było efektem powiększenia wyspy). Ponad opisywaną warstwą piasku zalegała czarna ziemia z licznymi węglami drzewnymi, powstała przed budową zamku murowanego. Warstwa ta, określana w dokumentacji polowej jako jednostka 3, miała strop naruszony późniejszymi działaniami, które podjęto podczas wznoszenia zamku murowanego. Podczas eksploracji warstwy 3 pozyskano liczne, ale mocno rozdrobnione fragmenty ceramiki naczyniowej, datowanej wstępnie na wiek XV. Jak można przypuszczać, była to warstwa kulturowa odłożona w czasie funkcjonowania średniowiecznej, drewnianej siedziby, łączonej z osobą Jana Chudowskiego. W opisywanej warstwie obecne były liczne węgle, co może wskazywać na pożar, a w konsekwencji kres funkcjonowania całego założenia. Materiał węglowy z trzech wybranych słupów przekazany został do badań laboratoryjnych. Uzyskane daty C^{14} potwierdziły średniowieczną metrykę, wskazując kolejno wiek: 420 ± 30 BP, 380 ± 30 BP, 475 ± 30 BP³. Dotychczas nie udało się ostatecznie określić wielkości oraz rozplanowania tej rezydencji. W trakcie badań odkrywano są liczne negatywy dołów posłupowych, a nierzadko również całe belki. Są to jednak relikty pochodzące z różnych faz i okresów użytkowania wyspy, a ostateczne wnioski będzie można wyciągnąć dopiero po zakończeniu badań.

Nad warstwą 3 odłożyła się warstwa zasypiska, powstała podczas budowy zamku murowanego. Jak już wspomniano, jednostka ta częściowo naruszyła strop warstwy niższej. Podczas badań wiele trudności nastroczało właściwe rozgraniczenie zalegających na sobie warstw, które odłożone zostały ponad warstwą średniowieczną. Wiąże się to z podobnym charakterem i działaniami, które podjęto przy ich budowie. Wszystkie te warstwy stanowiły zasypisko, powstałe podczas kolejnych przebudów. Za każdym razem także nowa

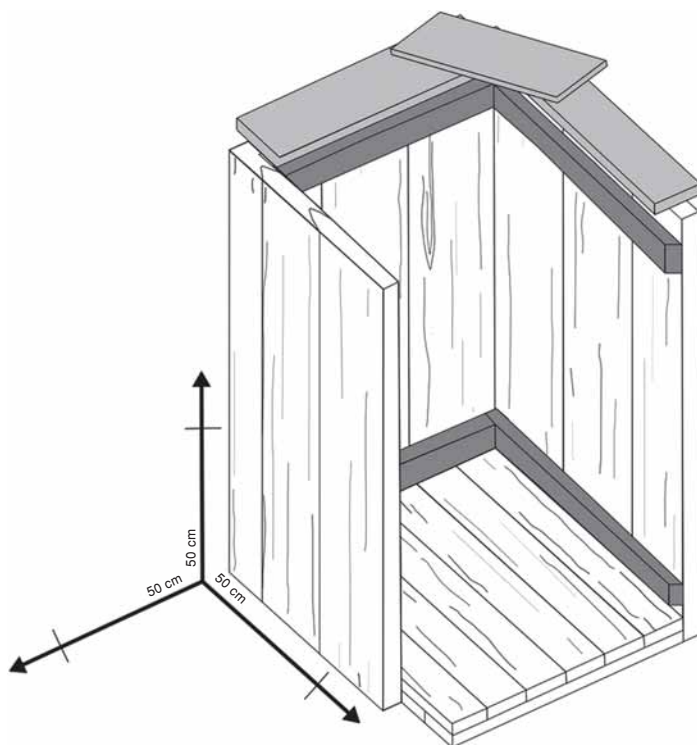

Ryc. 3. Chudów. Zamek. Profil SW wykopu Dz II: 1 – warstwa piasku stanowiąca jednostkę niwelacyjną, powstała podczas powiększania plateau wyspy, bez materiału zabytkowego; 2 – warstwa szarego piasku z drobinami węgla drzewnych; 3 – warstwa ciemnobrązowej, przy stopie czarnej ziemi, z dużą zawartością węgla drzewnych (jednostka na podstawie zabytków datowana na okres średniowiecza i łączona z najstarszym, drewnianym założeniem); 4 – warstwa zasypiska z dużą ilością zaprawy wapiennej, węglami drzewnymi oraz drobnymi kamieniami; 5 – warstwa jasnego piasku z nielicznymi soczewkami surowej gliny, bez zabytków; 6 – warstwa niwelacyjna: piach z wyraźnym warstwowaniem, powstałym podczas zasypywania; 7 – wkop; 8 – warstwa szarego piasku; 9 – zasypisko z gruzu kamiennego i wapiennej zaprawy po rozbiorze filara (g); 10 – warstwa zasypiska z dużą ilością kamieni; 11 – warstwa współczesnej próchnicy, w partii spagowej liczne ślady po korzeniach; 12 – pozostałości częściowo rozebranego, kamiennego filara (g)

jednostka zasadniczo naruszała wcześniejsze układy. Z tego też względu materiał zabitykowy odkrywany podczas badań był w kolejnych warstwach w miarę homogeniczny. Były to liczne fragmenty ceramiki nowożytniej oraz niezwykle bogate ułamki kafli piecowych.

Podczas badań kwartału Dz III w centralnej części odkryto konstrukcję zamkowej studni, wstępnie zlokalizowanej podczas badań sondażowych zamku w 2001 roku. W toku prac ustalono, iż odsłonięta studnia pod względem konstrukcji należy do studni ramowo-słupowych (ryc. 4), w których wyodrębniono co najmniej cztery poziomy konstrukcyjne (fazy budowlane). W pierwszym etapie wykonano wykop i wbito pionowe dranice, tworzące dolną cembrowinę studni. Użyte przy budowie dranice miały szerokość dochodzącą do 34 cm i grubość około 5 cm. Drewno użyte do budowy to dąb, łączenie między dranicami wykonano na wpust i własne pióro. Powsta-

ła ściana miała szerokość około 0,9 m i głębokość 1,3 m. Po tym etapie następowało częściowe obsypanie cembrowiny i wkladowanie do środka drewnianej ramy, którą tworzyły cztery belki, tzw. ramiaki, połączone ze sobą w sposób ramowo-naładowy. Rama umieszczona została bezpośrednio przy górnej krawędzi cembrowiny. Kolejnym etapem było zbudowanie dna studni, którą tworzyły przycięte na szerokość cembrowiny i ułożone płasko dranice o różnej szerokości, zbliżonej do 0,2 m. Stwierdzono dwa poziomy dranic, układane naprzemianległe. Nad ułożonym z dranic dnem wkladowano drugą ramę. Czwarty poziom konstrukcyjny polegał na ostatecznym obsypaniu i ustabilizowaniu gruntu wokół drewnianej cembrowiny. W tym celu wokół zbudowanej cembrowiny ustawiono drewnianą ramę składającą się z poziomo ułożonych dranic. Wysokość tego oszalowania wynosiła około 0,5 m, przestrzeń między ramą (szalunkiem) a cem-

Ryc. 4. Chudów. Zamek. Aksonometria studni – cembrowina drewniana

brownią wypełniono kamieniami na zaprawie glinianej.

W studni chudowskiej stwierdzono też piąty poziom konstrukcyjny, w którym do cembrowiny dolnej (drewnianej) dodano część naziemną (kamienną). Cembrowina górna zbudowana została z piaskowca łączącego słabo wiążącą zaprawą wapienną. Bloki kamienne zostały dość starannie dobrane, lico wewnętrzne ze śladami obróbki przygotowawczej. Światło studni wynosiło 0,9 m, grubości ścian nie udało się ostatecznie ustalić, mogły wynosić około 0,5 m. Podczas badań odkryto tylko trzy rzędy kamieni, ułożonych na górnych grzbietach dranic cembrowiny dolnej. Dla większej stabilności pomiędzy cembrowiny dolną a górną wstawiono poziomo ułożone dranice, na których bezpośrednio ułożono kamienie cembrowiny górnej.

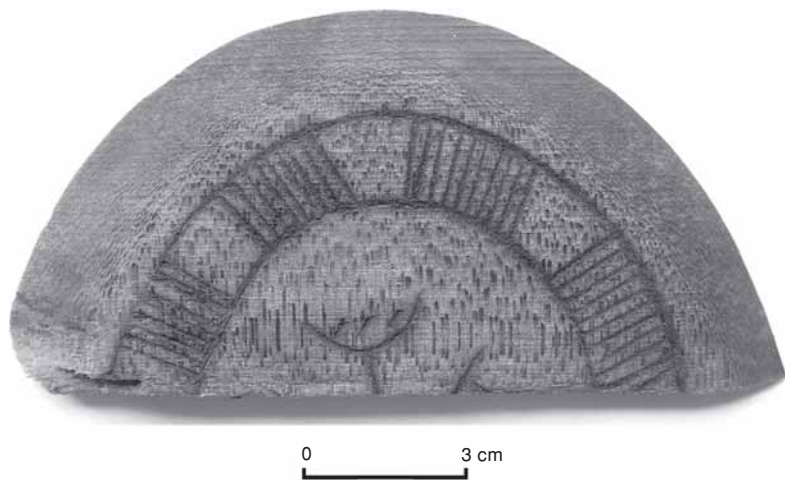
Zasypano wnętrza studni pozbawione było jakichkolwiek zabytków ruchomych poza wtórnie zdeponowanymi dwoma fragmentami szesnastowiecznych kafli z przedstawieniem św. Jerzego⁴. Analiza stratygrafii pozwala jednoznacznie stwierdzić, że studnię zasypano dopiero w XIX wieku, a czynność ta miała charakter nagły i jednorazowy. Dno studni osiągnięto na poziomie 232,91 m n.p.m (około 2,5 m poniżej poziomu gruntu).

Do niezwykle interesującego odkrycia doszło po ściągnięciu dna studni. Pod jedną z dranic odkryto niewielki, drewniany półdysk, wykonany z drzewa bukowego, o średnicy ok. 13,5 cm (ryc. 5). Jak się wydaje, był to fragment drewnianej pokrywy wykonanej z dwóch części. Na krawędzi styku zachowały się dwa otwory połączenia czopowego. Jedna z powierzchni ma ornament ryty w postaci podwójnej linii biegnącej dookoła, w którą wpisano znaki kreskowe przedstawiające liczby (8, 9, 10, 11). Znalezisko można uznać za kalendarz (?), a zdeponowanie pod dnem studni tłumaczyć można jako dar zakładzinowy.

Niewielka głębokość studni nie jest zaskoczeniem. Należy pamiętać, że zamek wzniesiono na niedużej wyspie otoczonej wodami rzeki Jasienicy i mokradłami, a poziom wód podpowierzchniowych był dość wysoki.

Datowanie obiektu przypada na wiek XVI i wiąże się z działalnością inwestycyjną Jana Gierałtowskiego. Dokładna chronologia ustalona zostanie po wykonaniu badań dendrochronologicznych.

Zdecydowanie najciekawszym znaleziskiem pozyskanym podczas badań w 2006 roku była bryłka, składająca się z około 100 brakteatów, sklejonych ze sobą w wyniku procesów utleniających. Monety umiesz-

Ryc. 5. Chudów. Zamek. Fragment naczynia klepkowego z ornamentem rytym na powierzchni (część pokrywy)

czono pierwotnie w sakiewce, o czym świadczyły odciski na powierzchni bardzo drobne pozostałości materiału. Skarb przykryty deską złożono we wkopie zlokalizowanym przy jednym z filarów odsłoniętych w wykopie Dz III. Wstępna analiza numizmatów wskazuje, że olbrzymią ich większość stanowią brakteaty opolskie, prawdopodobnie z okresu panowania Mikołaja I opolskiego. Poza wymienionymi, zidentyfikowano także brakteat guziczkowy⁵ z przedstawieniem krzyża maltańskiego (ryc. 6d), brakteat z mennicy świdnickiej z przedstawieniem dzika z dwoma kłami (ryc. 6e) oraz monetę z dużą literą T pośrodku, być może z mennicy w Toszku (ryc. 6c). Wśród wszystkich monet zdecydowanie najliczniejszą grupę stanowią brakteaty opolskie, spośród których znalazły się egzempla-

rze z przedstawieniem półorla – półkrzyża (ryc. 6a) oraz orła (ryc. 6b)⁶.

Roboczo można założyć, że skarb monet złożony został w 2. połowie XV stulecia, być może w związku z przejściem przez te ziemie wojsk króla węgierskiego Macieja Korwina, co na razie traktować należy jedynie jako wstępną hipotezę, wymagającą dalszych badań⁷.

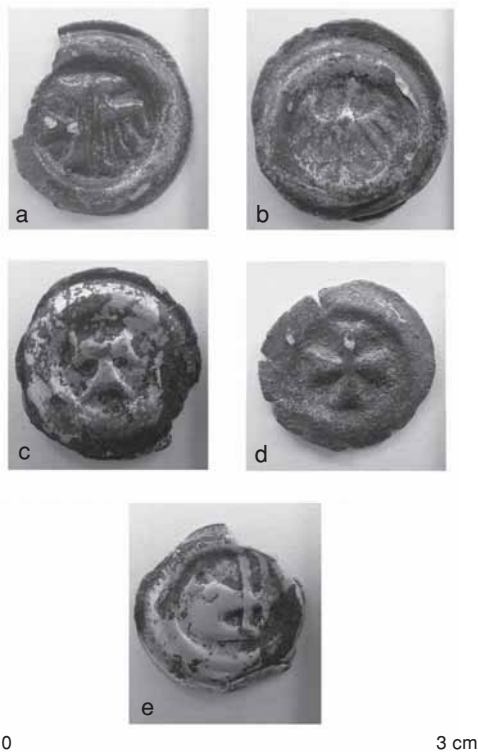
Poza odkrytymi monetami wśród innych zabytków na szczególną uwagę zasługują wyjątkowe przykłady XV- i XVI-wiecznych kafli piecowych. Podczas badań na zamku odsłonięto dotychczas ponad 15 000 fragmentów tych zabytków, wśród których wytypowano kilkadziesiąt różnych wzorów ornamentacyjnych. Tak bogaty zbiór pozwolił na wyodrębnienie kilku kompletnych urządzeń grzewczych. Tematyka ogrzewnictwa na zamku w Chudowie stanie się tematem osobnej pracy, w tym miejscu należy jednak zwrócić już uwagę na wyjątkowość i niepowtarzalność pozyskanego zbioru.

Z uwagi na nieprzerwanie trwające badania archeologiczne prezentowane opracowanie nosi raczej charakter komunikatu ze wstępną jedynie analizą wyników. Do najważniejszych ustaleń należy wszak zaliczyć:

1. Odkrycie dalszych średniowiecznych śladów osadnictwa na wyspie zamkowej, które łączone jest z pierwszym historycznie potwierdzonym właścicielem wsi – Janem Chudowskim.

2. Ustalenie co najmniej dwóch etapów budowy zamku murowanego. Jak się obecnie wydaje, fundatorem założenia był Jan Gierałtowski, który w latach 30-tych XVI wieku wznosił prawdopodobnie samą wieżę. Do niej w krótkim czasie dostawiono budynki mieszkalne, które otoczone były od dziedzińca drewnianymi gankami. Taką kolejność potwierdzają odsłonięte ławy fundamentowe oraz architektura samej wieży. Swoim programem nawiązuje ona do wolno stojących wież mieszkalnych, jeszcze o stylistyce późnogotyckiej z wyraźnymi elementami obronnymi (jak np. grube mury, wąskie otwory okienne).

3. Potwierdzenie dużej zmiany stylistycznej w obrazie zamku, dokonanej jednorazowo w XIX wieku podczas przebudowy. Fakt

Ryc. 6. Wybrane egzemplarze z odkrytego skarbu brakteatów: a–b – mennica opolska, c – brakteat toszecki (?), d – brakteat guziczkowy, e – mennica świdnicka

ten w wykopaliskach potwierdza liczny materiał zasypiskowy, w którym odnajdywane są pierwotne elementy wyposażenia zamku szesnastowiecznego (m.in. fragmenty renesansowej kamieniarki okiennej).

Elementy te również odnajdywane są w innych budynkach (w otoczeniu zamku),

gdzie zastosowano je jako wtórny materiał budowlany.

Prace wykopaliskowe w obrębie dziedzińca zamku zamierza się kontynuować w roku 2007, co powinno pozwolić na odsłonięcie reliktyw zabudowy najstarszego, średniowiecznego, założenia mieszkalnego.

PRZYPISY

¹ W badaniach zamku od początku czynny udział brał pan Andrzej Sośnierz, któremu autorzy w tym miejscu składają podziękowania za niesłabnące zaangażowanie i cenne uwagi.

² A. T a r a s i ń s k i, P. N o c u ń, *Badania archeologiczno-architektoniczne zamku w Chudowie, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 2001–2002*, Katowice 2004, s. 245–252.

³ Badania wykonano metodą AMS w Laboratorium Radiowęglowym w Poznaniu.

⁴ W typie kafli znanych z zamku w Raciborzu. Podczas badań archeologicznych zamku w Chudowie wyodrębniono trzy rodzaje kafli z przedstawieniem św. Jerzego walczącego ze smokiem. Jedna z nich jest identyczna z kafłami znanymi z zamku w Raciborzu i z tego względu została określona jako typ raciborski; B. M u z o l f, *Rekonstrukcja późnogotyckiego pieca kaflowego z zamku w Raciborzu*, [w:] *Materiały z Sesji Muzealno-Konserwatorskiej, Muzeum w Raciborzu*, Racibórz 2002, s. 11–17.

⁵ W. K o p i c k i, *Polskie brakteaty guziczkowe. 2. połowa XIII w. – 1. połowa XIV w. Próba interpretacji*, Warszawa 1997, tabl. IX.

⁶ B. P a s z k i e w i c z, *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000.

⁷ Szczegółowa analiza zabytków stanie się przedmiotem osobnej publikacji.

Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocuń

VÝZKUM NA ZÁMKU V CHUDOVĚ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Výzkum v období 2005–2006 se soustředil na nádvoří. Celý prostor byl rozdělen na čtyři čtvrtiny (Dz I – Dz IV), zkoumané postupně od severovýchodní stěny nádvoří (obr. 2). V průběhu výzkumu byly objeveny další kamenné pilíře, které byly konstrukcí ochozů, obíhajících nádvoří. V stratifikaci zkoumaných výkopů dominovaly zásypové vrstvy, vzniklé během stavby nebo přestavby zámku (obr. 3). Důležitá byla kulturní vrstva, která vznikla v době funkce dřevěného středověkého objektu. Z objevených dřevěných kůlů, připisovaných středověké stavbě, byla provedena analýza série 3 radiouhlíkových vzorků a získána data 420 ± 30 BP, 380 ± 30 BP, 475 ± 30 BP.

Během výzkumu čtvrtiny Dz III byla objevena konstrukce zámecké studny (obr. 4). Bylo zjištěno, že se skládala z dřevěného vyložení dolní části a z nadzemní části, postavené z kamene. Pod dřevěným dnem studny byl nalezen fragment nádoby z dužin – polovina pokličky (?), na které se nalézaly ryté linie, tvořící pravděpodobně počty 8, 9, 10, 11. Nález se interpretuje jako fragment kalendáře, uloženého pod studnou coby základový dar (obr. 5).

Studna je datována do 16. stol. a pojí se s investorskými aktivitami Jana Gierałtowského.

Během výzkumu byly získány rovněž četné fragmenty kachlů, mezi nimi exempláře „ratibořského” typu. Rozhodně nej-

zajímavějším nálezem se ukázal objev pokladu středověkých mincí, sestávající z cca 100 brakteátů. Podle předběžné analýzy jsou objevené mince hlavně opolské brakteáty, pravděpodobně z doby vlády Mikuláše I. Opolského (obr. 6). Kromě nich byl zjištěn také brakteát se zesíleným okrajem s obrazem rovnoramenného kříže, brakteát ze svídnické mincovny s obrazem

kance se dvěma kly a mince s velkým písmenem T uprostřed, snad z mincovny v Toszku.

Pracovní hypotéza je, že poklad mincí byl uložen ve 2. polovině 15. století, snad v souvislosti s tažením vojsk uherského krále Matyáše Korvína.

Pokračování prací na nádvoří se plánuje na rok 2007.

Arkadiusz Tarasiński, Przemysław Nocui

UNTERSUCHUNGEN AUF DEM SCHLOSS IN CHUDÓW, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die Untersuchungen der Kampagne 2005–2006 konzentrierten sich auf den Schlosshof. Das gesamte Gelände wurde in vier Viertel gegliedert (DzI–DzIV), die der Reihe nach von der nordöstlichen Wand des Hofes in Richtung des Tors exploriert wurden (Abb. 2). Bei den Untersuchungen konnten weitere Steinpfeiler entdeckt werden, die von einem Kreuzgang um den Hof herum stammten. In der Schichtenlage der Grabungsflächen herrschten Schuttschichten vor, die beim Auf- oder Umbau des Schlosses entstanden waren (Abb. 3). Von großer Bedeutung war die Kulturschicht, die in der Bestehungszeit eines Holzobjektes (aus dem Mittelalter) entstanden war. Von den entdeckten Holzpfeilern, die der mittelalterlichen Anlage zugerechnet werden konnten, wurde eine Serie von drei Radiokarbonproben gemacht, die folgende Daten ergaben: 420 ± 30 BP, 380 ± 30 BP, 475 ± 30 BP.

Bei den Untersuchungen des Viertels Dz III kam die Konstruktion des Schlossbrunnens zum Vorschein (Abb. 4). Es wurde ermittelt, dass sie aus einer unteren Holzauszimmerung sowie einem ebenerdigen mit Steinen ausgemauerten Teil bestanden hatte. Unter dem Holzboden des Brunnens wurde ein Fragment eines Daubengefäßes – ein halber Deckel (?) gefunden, an dem Ritzlinien, die wohl die Zahlen 8, 9,

10 und 11 bildeten, zu sehen waren. Dieser Fund wird als Fragment eines Kalenders gedeutet, das unter dem Brunnen als Grundopfer hingelegt worden ist (Abb. 5).

Die Datierung des Brunnens fällt ins 16. Jh. und hängt mit der Investitionstätigkeit von Jan Gierałowski zusammen.

Bei den Untersuchungen konnten auch mehrere Kachelfragmente geborgen werden, darunter Exemplare vom Racibórz-Typ. Am interessantesten erwies sich ein entdeckter Depotfund von mittelalterlichen Münzen, der aus etwa 100 Brakteaten bestand. Eine vorläufige Analyse ergab, dass die entdeckten Münzen vorwiegend Brakteaten aus Opole sind, wahrscheinlich unter Nikolaus I. von Opole geprägt (Abb. 6). Außer den erwähnten konnten auch ein Knopfbrakteat mit gleicharmigem Kreuz, ein Brakteat aus der Münze von Świdnica (Schweidnitz) mit dem Bild eines Wildschweins mit zwei Hauen sowie eine Münze mit einem großen Buchstaben T in der Mitte, wahrscheinlich von der Münze in Toszek erkannt werden.

Man dürfte vorläufig annehmen, dass das Münzendept in der 2. Hälfte des 15. Jh. hingelegt worden war, vielleicht bei einem Einfall der Truppen des ungarischen Königs Matthias Corvinus in dieses Land.

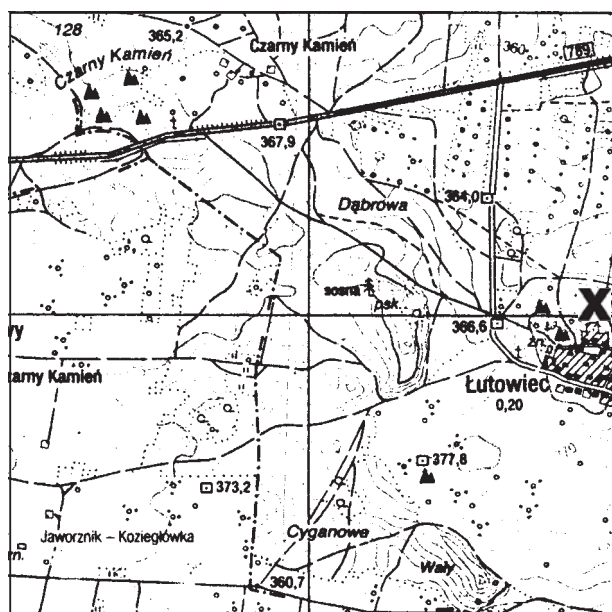
Die Untersuchungen auf dem Hof sollen im Jahre 2007 fortgesetzt werden.

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA TZW. STRAŻNICY Z PÓŹNEGO ŚREDNIOWIECZA (STANOWISKO 1) W ŁUTOWCU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Badania archeologiczne w rejonie reliktów tzw. strażnicy w Łutowcu prowadzono w dniach 1–15 sierpnia 2005 roku oraz w dniach od 28 sierpnia do 2 września 2006 roku. Były to drugi i trzeci sezon badań na tym stanowisku. Prace w 2005 roku finansowała Fundacja Ekologiczna Wychowanie i Sztuka „Elementarz” z Katowic. W tymże roku wykonano również plan sytuacyjno-wysokościowy reliktów wraz z otoczeniem (Jacek Błaszczyk), zlecony przez

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Katowicach, który finansował również prace wykopaliskowe w 2006 roku.

Nikłe pozostałości murowanego założenia obronnego w Łutowcu zostały odkryte w 1961 roku przez prowadzącego prospekcję powierzchniową w rejonie Żarek Włodzimierza Błaszczyka. Obiekt nie był wzmiankowany w znanych nam źródłach historycznych. Relikt obiektu, określanego w literaturze przedmiotu jako strażnica,

Ryc. 1. Łutowiec. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

położony jest na północ od centralnej części wsi, w szczytowej partii skały wapiennej – ostańca, wyniesionej na wysokość ok. 392 m n.p.m. (ryc. 1). Jest to jedna z kilku skał, które wyrastają na krawędzi doliny biegnącej po północnej stronie wsi. Jedyłą widoczną na powierzchni pozostałością założenia obronnego jest fragment muru z kamienia łamanego na zaprawie wapiennej, o długości około 3,5 m, grubości maksymalnej 70 cm, dostawionego do skały na wschodniej krawędzi ostańca. W 1961 roku został on poddany pracom konserwacyjnym, a w 1963 roku zinventaryzowany przez Włodzimierza Błaszczyka.

Badania w 2005 roku

Prace prowadzone w 2005 roku miały zweryfikować kilka wątków wynikających z wcześniejszych badań.

Wykop 5/05 wykonany u podnóża północnej ściany ostańca skalnego, o wymiarach 2,1 × 5,2 m, miał na celu sprawdzenie wcześniejszych hipotez, wysuwanych m.in. przez W. Błaszczyka, o możliwości istnienia podgrodzia od strony północnej ostańca. W wykopie odkryto wyłącznie warstwy próchnicze oraz warstwy zawierające elementy destruktu założenia, które istniało na szczycie ostańca. Te ostatnie nawarstwienia zostały zdeponowane głównie w okresie destrukcji budowli znajdujących się w partii szczytowej. Zalegały one na warstwie pierwotnej próchnicy, która w tym rejonie była jałowa kulturowo, jakkolwiek z tego nawarstwienia mogą pochodzić fragmenty ceramiki pradziejowej (kultury pucharów lejkowatych i kultury łużyckiej). Zapewne na skutek procesów postdepozycyjnych znalazły się one w warstwach destrukcyjnych. Wykop dostarczył dużej ilości materiałów ruchomych, które zalegały wyłącznie w warstwach próchnicznych i zasypanych. Ogółem w wykopie zebrano 1070 fragmentów ceramiki naczyniowej z wszystkich faz użytkowania terenu, począwszy od pradziejów, domniemany fragment kafla garnkowego (?), 2 fragmenty kafla płytowych (niecharakterystyczne ułamki komór kafla z gliny żelazistej i kaolinitowej), 5 fragmentów przedmiotów

żelaznych (w tym fragment trzpienia gwoźdza o przekroju czworokątnym), a także 49 fragmentów kości zwierzęcych, w tym kość z przewierconym otworem. Zdecydowaną większość materiału ceramicznego można przypisać prawdopodobnie okresowi funkcjonowania założenia obronnego i okresowi jego destrukcji (XV i XVI w.) – grupy A, AD, B, C, Dc, Db. Wydaje się, że wyniki badań wykluczają istnienie w tym rejonie podgrodzia. Nie natrafiono na żadne rezydualne nawarstwienia kulturowe, które można by powiązać z późnym średniowieczem.

Wykop 6/05, o wymiarach 0,9 × 12 m, wycyzono na wschodnim przedpołu ostańca, w odległości ok. 5 m na wschód od południowej części wykopu 1/04, w obniżeniu terenowym – niecce, sugerującej istnienie w tym rejonie zniwelowanej fosy. W obrębie wykopu zarejestrowano warstwy próchnicze i spływowe o miąższości sięgającej 100 cm. Nie natrafiono na ślady fosy ani innych nawarstwień czy urządzeń, które można by uznać za ślady podgrodzia związanego z późnośredniowiecznym założeniem obronnym. Jedyłą rezydualną warstwą kulturową była warstwa 7, zawierająca ślady osadnictwa kultury łużyckiej. W obrębie wykopu 6/05 zebrano łącznie 608 fragmentów ceramiki naczyniowej, 4 fragmenty kafla płytowych (wczesnonowożytnych i nowożytnych) oraz 68 fragmentów kości zwierzęcych. Materiały ruchome odkryto w warstwach próchnicznych i spływowych. W warstwie 7 znaleziono ułamek płacka ceramicznego kultury łużyckiej. Nieco ponad połowę ogólnej ilości fragmentów ceramiki naczyniowej stanowiły ułamki grup AD, B, C, Dc i Db, pochodzące z okresu funkcjonowania i destrukcji założenia obronnego na szczycie ostańca (XV–XVI w.). Duża ilość materiałów grup Ec, Eb i F łączy się z użytkowaniem terenu w okresie nowożytnym i późnonowożytnym, przeważającą ich część znaleziono w warstwach próchnicznych.

Wykopy 5/05 i 6/05 zdają się świadczyć, że od stron północnej i wschodniej ostańca nie istniało podgrodzie związane z obiektem obronnym na szczycie skały.

Dwa niewielkie sondáže w szczytowej partii ostańca skalnego miały zweryfikować możliwość zachowania reliktów murów założenia obronnego. Ten sam cel przyświecał poszukiwaniom wszczętym na ścianach ostańca, szczególnie na ścianach północnej i wschodniej. Te ostatnie prowadzono z użyciem specjalistycznego sprzętu wspinaczkowego.

Wykop 7/05, o wymiarach $0,7 \times 1$ m, założono w północno-zachodniej części plateau ostańca. Jego celem było poszukiwanie reliktów lub śladu posadowienia północno-zachodniego naroża (północnej ściany?) budowli obronnej. W związku z tym oczyszczono powierzchnię skały macierzystej w wykopie, na której zalegała tylko jedna warstwa: czarniawa, próchnicza ziemia piaszczysto-gliniasta – współczesna dań. Powierzchnia skały nie wykazywała żadnych śladów urabiania, jedynie pokrywająca ją próchnica zawierała grudki zaprawy wapiennej, znaleziono też kamień z zaprawą. Brak jednak przesłanek, aby w wykopie lokalizować nie istniejący już mur i w tym sensie wynik poszukiwań był negatywny. W wykopie 7/05 znaleziono tylko fragment ceramiki grupy Dc, a także 2 ułamki naczyń kultury łużyckiej z epoki brązu. Te ostatnie świadczą o tym, że w okresie funkcjonowania osady pradziejowej wykorzystywano w jakiś sposób szczytową partię ostańca.

Wykop 8/05 (1×1 m) wytyczono w środkowej części plateau ostańca, w miejscu, gdzie znajduje się częściowo odsłonięta niewielka „półka” skalna. Stwierdzono, że została ona intencjonalnie skuta i wyrównana pod posadowienie muru – prawdopodobnie południowej ściany budowli, zajmującej północną, najwyższą część plateau. Jej szerokość w wykopie wynosi 60–80 cm i co najmniej taka mogła być szerokość ściany w tym rejonie. Nie natrafiono natomiast na relikt samego muru *in situ*. Wydaje się, że zalegająca na skale, przykryta późniejszymi nawarstwieniami, czarna ziemię piaszczysto-gliniastą z dużą ilością rumo-szu kamiennego i grudkami zaprawy wapiennej można identyfikować z warstwą próchniczą, zdeponowaną w okresie budo-

wy i funkcjonowania założenia obronnego. W wykopie 8/05 odkryto 3 fragmenty ceramiki naczyńowej, w tym 2 fragmenty zaliczono do grupy Dc, ułamek – jeden do grupy F (fragment kamionki), oprócz tego fragment żelaznego ćwieka, grudki zaprawy wapiennej i polepę. Te ostatnie znaleziska można zapewne łączyć z procesem destrukcji budowli na szczycie ostańca.

Półka skalna na ścianie północnej ostańca, o szerokości średnio 30 cm, na wysokości kilkunastu metrów od podnóża, została spenetrowana metodami alpinistycznymi, z użyciem specjalistycznego sprzętu wspinaczkowego. Penetracja polegała na skontrolowaniu warstwy ziemi zalegającej na powierzchni półki. Celem prac było w pierwszym rzędzie zbadanie, czy półka stanowiła podstawę pod posadowienie „doklejonego” do ściany północnej ostańca muru. Penetracja przyniosła wynik negatywny. Nie zarejestrowano danych, które mogłyby świadczyć o wykorzystaniu półki pośredniej do budowy północnego muru założenia obronnego. W warstwie czarnej, gliniasto-piaszczystej ziemi zalegającej na półce znaleziono 2 fragmenty ceramiki grup Dc i Eb.

Metodą wspinaczkową spenetrowano również naroże ścian północnej i wschodniej oraz wschodnią ścianę ostańca skalnego. W szczelinach skalnych odkryto tutaj dwa nikle fragmenty murów, prawdopodobnie fragment ściany wschodniej budowli głównej, w postaci kilku kamieni *in situ* ze śladami związania zaprawą (odkrywką 1/05 i 2/05). Wydaje się, że wyznaczają one linię zewnętrznego lica wschodniej ściany budowli. W swojej części środkowej była ona prawdopodobnie oparta o wyrastającą około 1,5 m ponad powierzchnię plateau skałę, wysuniętą w kierunku wschodnim. Dwie inne skałki, wydłużone i wysunięte w kierunkach wschodnim i północno-wschodnim, mogły być podstawą posadowienia przypór narożnych budowli. Dowodnie stwierdzono to w przypadku skały w narożu północno-wschodnim, która wyrasta ponad powierzchnię plateau na około 1,5 m. Została ona celowo uformowana przez wykucie niewielkiej półki, prawdo-

podobnie właśnie z myślą o posadowieniu północno-wschodniej przypory narożnej. Wspomniana półka (o szerokości ok. 50 cm) została uformowana ok. 0,5 m powyżej powierzchni plateau. Na jej oczyszczonej powierzchni stwierdzono resztki żółtej zaprawy wapiennej.

Dwie wydłużone skałki, silnie wysunięte w kierunku zachodnim, znajdują się po stronie zachodniej ostańca skalnego, w przybliżeniu na linii opisanych skałek, wysuniętych w kierunku wschodnim. Jak się wydaje, również skałki zachodnie mogły być wykorzystane jako podstawy pod przypory narożników południowo-zachodniego i północno-zachodniego budowli głównej założenia obronnego.

Badania w 2006 roku

Głównym celem badań prowadzonych w 2006 roku było zlokalizowanie, w miarę możliwości terenowych, węzłowych punktów głównej budowli założenia obronnego na plateau ostańca skalnego, dlatego wysiłek badawczy został skoncentrowany właśnie w tym rejonie. Poszerzono tutaj na zachód i wschód wykop 8/05, w którym w poprzednim sezonie odkryto fragment intencjonalnie skutej i wyrównanej (najprawdopodobniej pod posadowienie muru) powierzchni skalnej. Wykonano również trzy kolejne wykopy (10/06, 11/06 i 12/06) zlokalizowane w miejscach domniemanych narożników budowli. Ich celem było sprawdzenie hipotez wysuniętych po ubiegłorocznych pracach. Drugim celem prac było sprawdzenie kolejnej hipotezy o istnieniu domniemanego podgrodzia, otoczonego fosą, na tzw. półce pośredniej, po stronie południowej ostańca skalnego. Hipotezy o istnieniu obronnego podgrodzia, towarzyszącego założeniu głównemu na plateau ostańca, wynikały z miejscowej tradycji oraz obserwacji morfologii terenu.

Aby sprawdzić możliwość istnienia fosy otaczającej półkę pośrednią, wykonano przekop sondażowy na SSW od ostańca (wykop 9/06), o wymiarach 1×10 m, usytuowany wzdłuż linii wschód–zachód, u południowego podnóża ostańca. Zachodni kraniec wykopu oparty został o relik

muru fundamentowego nowożytnego budynku, który funkcjonował jeszcze w 2. połowie XX wieku (według informacji mieszkańców była tutaj szkoła). Powierzchnia terenu opadała w kierunku wschodnim, tworząc łagodną nieckę. W wykopie stwierdzono stosunkowo ubogą stratyografię, na którą składały się współczesna próchnica i ściółka oraz warstwa spływowa (szarobrunatna ziemia piaszczysta z drobnym rumoszem kamiennym). Ta ostatnia zalegała bezpośrednio na pomarańczowej, zwartej glinie z rumoszem kamiennym – zwietrzelinie skały macierzystej. W zachodnim krańcu wykopu odkryto wkop fundamentowy pod wschodnią ścianę nowożytnego budynku, sięgający stropu calcowej zwietrzeliny, na której oparty był mur fundamentowy, zachowany do wysokości ok. 50–60 cm. Mur zbudowany był w archaicznej technice, z dużego i średniego, niesortowanego kamienia wapiennego, spojenego żółtą zaprawą gliniasto-wapienną. Mimo tych archaicznych cech obiekt należy łączyć z budynkiem nowożytnym, co potwierdzają materiały ruchome, które odkryto w tym rejonie (łącznie 134 fragmenty ceramiki naczyniowej). Pośród fragmentów ceramiki przytłaczającą większość stanowiły ułamki grup Ec, Eb oraz F. Fragmenty grup B, C i Db zarejestrowano wyłącznie w górnej warstwie próchnicznej, co świadczy o wtórnym ich zaleganiu. W wykopie 9/06 nie odkryto relików ani nawarstwień, które można by łączyć z fosą czy innym obwodem obronnym, nie znaleziono też żadnych śladów rezydualnej warstwy kulturowej z późnego średniowiecza. Nie wyklucza to jeszcze możliwości funkcjonowania podgrodzia po stronie południowej ostańca, toteż wskazany jest w następnym sezonie jeszcze jeden szurf sondażowy, w kierunku północ–południe.

Pozostałe wykopy sezonu 2006 usytuowano na plateau ostańca skalnego. Celem wykopów 8/05–06, 10/06 i 11/06 (powierzchnia łączna ok. 12 m^2) było pełne rozpoznanie biegu południowej ściany budowli głównej założenia obronnego, której miejsce posadowienia sondażowo zlokalizowano w 2005 roku (wykop 8/05). Wykop

12/06 miał odpowiedzieć na pytanie, czy w miejscu jego usytuowania znajdowało się wsparte przyporą naroże północno-wschodnie budowli głównej.

Wykop 8/05–06, o wymiarach 1×4 m, był poszerzeniem sondażowego wykopu z 2005 roku. Dno środkowej i zachodniej części wykopu stanowiła skalna „półka”, intencjonalnie skuta i wyrównana pod posadowienie środkowego fragmentu ściany południowej budowli głównej. Po stronie północnej „półki” wypreparowano rozsypisko różnej wielkości kamieni, pochodzących ze ściany południowej, a w narożu północno-zachodnim wykopu zarejestrowano gniazdo zwartej, żółtej zaprawy wapienno-gliniastej o miąższości 20–25 cm. Być może, było ono związane z budową ściany i zostało położone przy jej licu wewnętrznym (północnym), zatem rekonstruowana szerokość ściany wynosiłaby w tym miejscu ok. 80 cm, podobnie jak w środkowej części wykopu, gdzie pierwotne, nie istniejące już, lico wewnętrzne oparte było o duży okruch skalny. We wschodniej części wykopu zidentyfikowano i wypreparowano kilka warstw kamieni (przeważnie średniej i małej wielkości kamień niesortowany, łamany oraz otoczaki), tworzących pierwotnie stopę ściany południowej budowli głównej, której szerokość wynosiła w tym miejscu 80 do 90 cm. Kamienie tkwiły w czarnej, tłustej ziemi piaszczysto-gliniastej. Były pierwotnie związane żółtą wapienno-gliniastą zaprawą, która została jednak prawie całkowicie wypłukana, jako że warstwy kamieni zalegały na stosunkowo niewielkiej miąższości, pomiędzy litą skałą wapienną a cienką (ok. 10 cm) warstwą darni, były więc narażone na ciągłą i intensywną penetrację wód opadowych. Zapewne te procesy doprowadziły do niemal całkowitego wypłukania spoiwa pomiędzy kamieniami, a jego miejsce zajęła zgliniona próchnicza ziemia. O tym, że mamy do czynienia z reliktem muru, a nie z rozsypiskiem lub zwietrzeliną, świadczył jedynie warstwowy układ kamieni, z wyraźnym, intencjonalnym stykiem ze skałą, która wyrasta po południowej stronie wykopu. O tę skałę były oparte dolne fragmenty ze-

wnętrznego lica wschodniej części ściany południowej budowli głównej.

Wykop 10/06, o wymiarach $1,5 \times 2,4$ m, wytyczono 90 cm na wschód od zachodniej krawędzi wykopu 8/05–06. Jego celem było zidentyfikowanie naroża południowo-wschodniego budowli głównej w pobliżu miejsca, gdzie w 2005 roku natrafiono na nikłe relikty stopy muru, na krawędzi rozpadliny w ścianie wschodniej ostańca. W zachodniej części wykopu zarejestrowano relikty dolnej części ściany południowej budowli głównej, w postaci warstw kamieni, tkwiących w czarnej, tłustej ziemi. Na stopie kamieni zalegała nikła warstwa żółtej zaprawy wapienno-gliniastej z czarną ziemią – relikty destruktu nie istniejących, wyższych partii ściany południowej. Zewnętrzne południowe lico ściany było oparte o celowo pozostawioną skałę, wysuniętą w kierunku wschodnim poza ścianę wschodnią ostańca. Być może, opierała się na niej południowo-wschodnia przypora narożna budowli. Szerokość muru w profilu zachodnim wykopu wynosiła ok. 90 cm. Po jego stronie północnej odkryto rozsypisko luźnych kamieni, które zapewne jest częścią destruktu ścian południowej i południowo-wschodniej naroża wewnętrznego budowli. Opisane relikty znaleziono pod cienką warstwą współczesnej darni (miąższości od 5 do 20 cm). Natomiast nie zdołano zlokalizować wyraźnego naroża wewnętrznego budowli – zostało ono zupełnie zniszczone.

W północnej części wykopu odkryto ślad niewielkiego wkopu rabunkowego (pozostałość po poszukiwaczach skarbów?). W wypełnisku wkopu znaleziono 2 ułamki ceramiki grupy Db, zalegające ewidentnie na złożu wtórnym.

Wykop 11/06 założono w rejonie domniemanego południowo-zachodniego naroża budowli głównej, ok. 130 cm na zachód od zachodniej krawędzi wykopu 8/05–06. Wykop miał wymiary $1,5 \times 1,5$ m. Przy jego krawędzi wschodniej natrafiono na nikłe relikty stopy ściany zachodniej budowli, w postaci dwóch warstw kamieni w czarnej ziemi piaszczysto-gliniastej, co jest skutkiem całkowitego niemal wypłu-

kania wiążącej je pierwotnie zaprawy. Południowe lico zachodniego fragmentu ściany było oparte o grzebień skalny, wysunięty mocno poza zachodnią ścianę ostańca. Do tegoż grzebienia dobiegała również warstwa kamieni odchodząca w kierunku południowo-zachodnim od lica zewnętrznego ściany zachodniej budowli, która była zapewne reliktem przypory narożnej.

Wykop 12/06, o wymiarach $1,1 \times 1,5$ m, wytyczono w części północno-wschodniej plateau ostańca, w pobliżu miejsca, gdzie w 2005 roku natrafiono na nikły relikty muru, określony wówczas jako prawdopodobny relikty naroża południowo-wschodniego budowli głównej. Na dalszym etapie wykop został poszerzony od strony północnej o aneks-docięcie o wymiarach $0,3 \times 0,4$ m, w celu uchwycenia wewnętrznego lica stopy ściany północnej budowli. Głównym zadaniem wykopu było sprawdzenie, czy w tym miejscu zachowały się jakieś relikty naroża północno-wschodniego budowli głównej. Pod wierzchnią warstwą współczesnej darni natrafiono na lico zachodnie (wewnętrzne) stopy ściany wschodniej budowli, przy czym zachowała się tylko część muru, na miąższości dwóch warstw niesortowanego kamienia, przy czym skrajne ciągi kamieni były wyraźnie wylicowane (lico wewnętrzne budowli), aczkolwiek nie miały śladów obróbki. Zaprawa pierwotnie łącząca kamienie była – tak jak w opisanych wcześniej wykopach – zupełnie wypłukana. W poszerzeniu-docięciu po północnej stronie wykopu natrafiono na poprzecznie ułożone kamienie – relikty narożnika północno-wschodniego wnętrza budowli. Wnętrze budowli w narożu uchwycono na szerokości ok. 0,5 m. Znajdowały się tu rozsypisko kamieni, a także różnej wielkości bryły polepy ze śladami intensywnej spalenizny. Wydaje się, że w tym właśnie miejscu znajdował się nieznanej formy piec, ogrzewający pomieszczenie przyziemia, a kamienie i bryły polepy to relikty jego posadowienia. Poza tym potwierdzono obserwację z 2005 roku, że naroże północno-wschodnie miało przyporę, opartą o „półkę”, wykutą w mocno wysuniętej w kierunku północ-

no-wschodnim i wyrastającej ponad poziom plateau ostańca skałę.

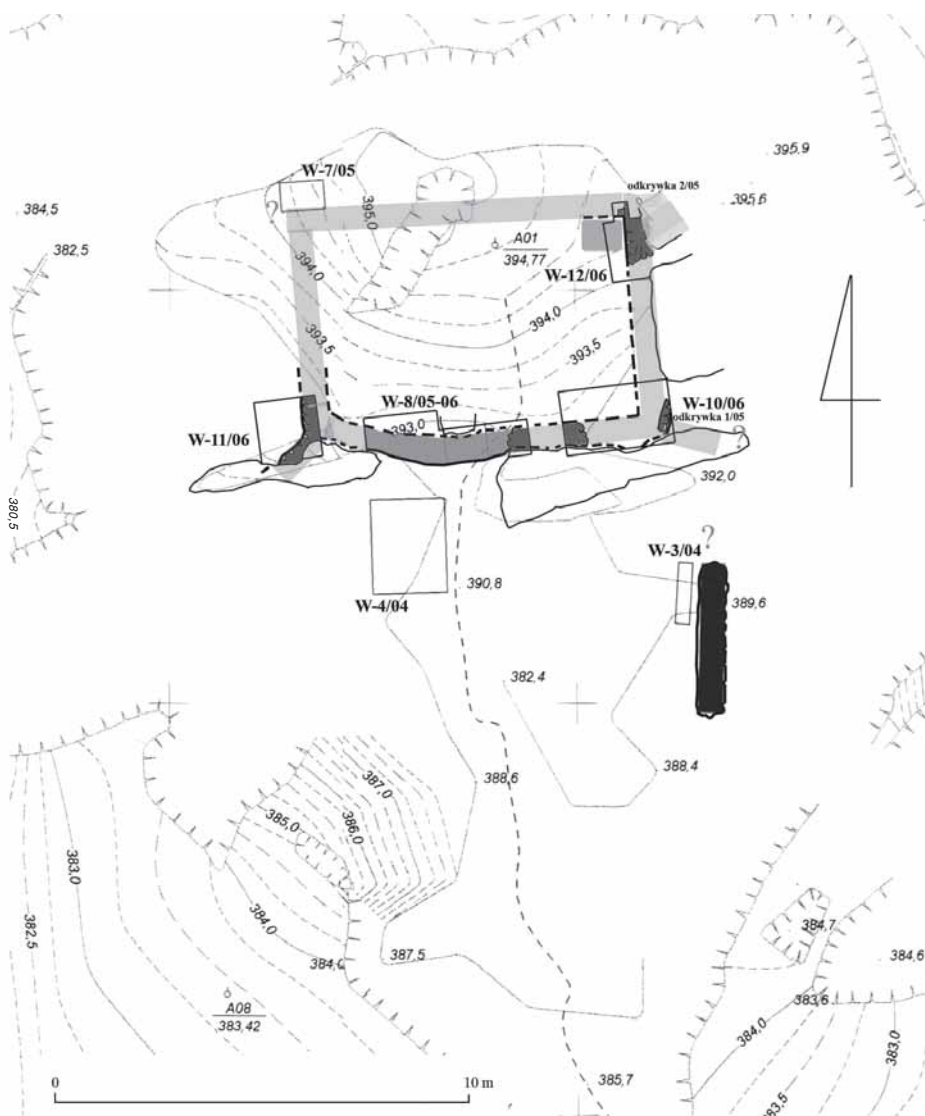
W wykopach 2006 roku zebrano łącznie 142 fragmenty ceramiki naczyniowej, ułamek kafla płytowego, kilka fragmentów szkła i kości zwierzęcych. Rozkład materiałów zabytkowych obrazują załączone do sprawozdania tabele 1–4. Z późnym średniowieczem możemy łączyć kilkanaście fragmentów naczyń ceramicznych grup B, C i Dc, znalezionych głównie w wykopie 9/06, a także w wykopach 8/05–06 i 11/06. Z wykopów zlokalizowanych w szczytowej partii ostańca skalnego zebrano jedynie 8 fragmentów ceramiki naczyniowej, a także kilka brył polepy ze spalenizną do ewentualnej analizy C¹⁴.

Wnioski

Nikłe relikty ścian budowli zidentyfikowano we wszystkich wykopach na plateau ostańca (ryc. 2). Dolne ich partie zbudowane były z różnej wielkości niesortowanego kamienia (głównie łamanego), który obecnie tkwi w czarnej gliniastej ziemi, ponieważ zaprawa budowlana, pierwotnie wiążąca kamienie, została prawie w całości wypłukana. Środkową część południowego muru fundamentowego rozpoznano dzięki celowemu skuciu i wyrównaniu powierzchni ostańca, wykonanemu pod jego posadowienie (wykop 8/05–06). Lico zewnętrzne ściany wschodniej budowli prawdopodobnie sięgało krawędzi plateau, a mały jego relikty znaleziono w małej odkrywie 1/05. W wykopie 11/06 zidentyfikowano nikły relikty przypory narożnej, opartej o wysuniętą tutaj w kierunku zachodnim skałę.

Rekonstruowana długość ściany południowej budowli głównej wynosiła ok. 9,3 m (między licami zewnętrznymi), szerokość jego części fundamentowej była zróżnicowana i zależna od konfiguracji skał, o które była na kilku odcinkach oparta. Na odsłoniętych odcinkach ściana mogła mieć 80–90 cm szerokości. Przynajmniej w środkowej części ściana mogła mieć przebieg lekko łukowaty.

Naroże południowo-zachodnie budowli wyznacza styk ściany południowej z reliktem południowo-zachodniej przypory na-

LEGENDA

- jedyny widoczny na powierzchni relikw muru obwodowego założenia
- relikw murów budowli głównej odsłonięte w wykopach archologicznych i odkrywkach sondazowych
- skała wyrównana pod posadowienie ściany południowej budowli głównej
- domniemany przebieg murów budowli głównej z lokalizacją szkarp

Ryc. 2. Łutowiec, stanowisko 1. Domniemany bieg murów budowli głównej założenia obronnego na plateau ostańca skalnego wyznaczony na podstawie wykopów z lat 2004–2006

rożnej oraz lico zewnętrzne ściany zachodniej. Relikty tych struktur odkryto w wykopie 11/06. Przypory narożne prawdopodobnie istniały również w pozostałych narożach budowli. Były one zapewne oparte na czterech skałach, wysuniętych na zachód, północny wschód i wschód poza powierzchnię plateau ostańca.

W wykopie 12/06 zidentyfikowano relikty wewnętrznego północno-wschodniego naroża budowli głównej, co pozwoliło określić hipotetyczną długość wschodniej ściany budowli na ok. 6,3 m (między licami zewnętrznymi). W tym narożu uchwycono też miejsce usytuowania pieca. Zewnętrzne północno-wschodnie naroże budowli oparte było o wysuniętą skałę, częściowo sztucznie uformowaną pod posadowienie przypory narożnej.

Rekonstruowane wymiary zewnętrzne budowli wynosiły zatem ok. $6,3 \times 9,3$ m. Lica wewnętrzne zarejestrowano w dwóch wykopach; uśredniając szerokość ścian, hipotetyczny wymiar wnętrza (na poziomie posadowienia ścian) można określić na ok. $4,5 \times 7,5$ m, powierzchnia użytkowa jednej kondygnacji budowli zbliżała się zatem do 34 m^2 .

Dotychczasowe wyniki badań w Łutowcu upoważniają do stwierdzenia, że obiektu nie należy łączyć z działalnością Kazimierza Wielkiego. Znalezione tu (w stosunkowo dużej ilości) fragmenty ceramiki naczyniowej składają się na jednorodny chronologicznie zbiór, który wiąże z wiekiem XV, a także z ostatnimi dekadami lub schyłkiem XIV stulecia. Jest jeszcze sprawa

otwartą, czy duża ilość materiałów z XVI wieku łączy się z okresem destrukcji założenia obronnego na szczycie ostańca skalnego. Treść warstw kulturowych u podnóży wschodniego i północnego skały zdaje się świadczyć, że obiekt był przez stosunkowo długi czas rozbierany, choć możliwa też jest katastrofa budowlana w postaci obsunięcia się części jego murów, posadowionych na krawędziach skały.

Jednocześnie wykopy u podnóży wschodniego i północnego ostańca potwierdziły, że nie istniało tutaj żadne podgrodzie, związane z obiektem obronnym na szczycie.

Nie jest jeszcze jasne, czy obiekt w Łutowcu trzeba traktować jako fundację książęcą czy prywatną. Założenie obronne teoretycznie mogło być wzniesione z inspiracji księcia Władysława Opolczyka, ale w grę wchodzi przede wszystkim Krystyn (I) z Koziegłów, który mógł obiekt wznieść, dokończyć lub rozbudować. Niewątpliwie mógł on funkcjonować przez większą część XV wieku, kiedy Lisowie Koziegłowscy i ich spadkobiercy byli właścicielami Łutowca, o czym świadczą liczne materiały ruchome z tego okresu, znalezione zarówno na szczycie skały, jak i u jej podnóży. Nie jest jasna funkcja obiektu i tę sprawę trzeba będzie poddać wnikliwej analizie historyczno-archeologicznej.

Przedstawione interpretacje należy oczywiście traktować jako wstępne hipotezy, które zostaną potwierdzone lub obalone w toku dalszych prac.

Tabela 1

Łutowiec, stanowisko 1. Zabytki ruchome znalezione w wykopach 2005 roku

Wykop	Warstwy	Ceramika naczyniowa	Kafle garnkowe	Kafle płytowe	Metale	Kości zwierzęce	Inne
5/05	1	83	–	–	4	13	–
	2	879	1 (?)	2	1	33	kość z otworem, polepa
	3a, 3	108	–	–	–	3	–
	Razem	1070	1 (?)	2	5	49	
6/05	1	260	–	2	–	29	fragment kości wyżłobionej
	2	174	–	1	–	12	–
	3	85	–	–	–	6	–
	4	88	–	1	–	21	–
	7	1	–	–	–	–	–
	Razem	608	–	4	–	68	
7/05	1	3	–	–	–	–	zaprawa wapienna
8/05	1	3	–	–	1	–	zaprawa wapienna, polepa
Półka skalna N		2	–	–	–	–	–
Ogółem		1686	1 (?)	6	6	117	

Tabela 2

Łutowiec, stanowisko 1. Zabytki ruchome znalezione w wykopach 2006 roku

Wykop	Warstwy	Ceramika naczyniowa	Kafle płytowe	Szkło	Kości zwierzęce	Inne
8/05–06	1	5	–	–	–	zaprawa wapienna
9/06	1	82	–	–	1	–
	1, 2, 3	52	1	2	2	–
10/06	1 wkop	2	–	–	2	zaprawa wapienna
11/06	1	1	–	–	–	zaprawa wapienna,
12/06	„piec”	–	–	–	–	polepa
Razem		142	1	2	5	

Łutowiec, stanowisko 1. Zestawienie liczbowo-procentowe grup technologicznych średniowiecznej i nowożytnej ceramiki naczyńowej z wykopów 2005 roku

Wykop	Warstwa	Grupy średniowiecznej i nowożytniej ceramiki naczyńowej																		Razem = 100 %	Fragmenty naczyni pradziejo- wych			
		A		AD		B		C		Dc		Db		Ec		Eb		F						
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%					
5/05	1	-	-	13	15,7	17	20,5	2	2,4	26	31,3	4	4,8	15	18,1	6	7,2	-	-	-	-	83	-	
	2	58	6,7	350	40,2	206	23,6	29	3,3	148	17,0	52	5,9	25	2,9	3	0,4	-	-	-	-	871	8	
	3a,3	-	-	19	18,1	23	21,9	1	0,9	41	39,1	7	6,7	13	12,4	1	0,9	-	-	-	-	105	3	
	3b	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6/05	1	-	-	3	1,2	32	12,4	9	3,5	54	20,8	47	18,1	32	12,4	80	30,9	2	0,7	259	-	259	1	
	2	-	-	4	2,3	14	8,1	6	3,4	26	14,9	24	13,8	19	10,9	81	46,6	-	-	174	-	174	-	
	3	-	-	-	-	21	25,6	1	1,2	21	25,6	9	11,0	8	9,8	22	26,8	-	-	82	-	82	3	
	4	-	-	3	3,5	9	10,5	2	2,3	19	22,0	11	12,8	1	1,2	41	47,7	-	-	86	-	86	2	
	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	6a	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7/05	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2	
8/05	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	66,7	-	-	-	-	-	-	1	33,3	3	-	3	-	
Półka skalna		-	-	-	-	-	-	-	-	1	50,0	-	-	-	-	-	1	50,0	-	-	2	-	-	
Razem	58	3,5	392	23,5	322	19,3	50	3,0	339	20,4	154	9,2	113	6,8	235	14,1	3	0,2	1666	-	1666	20	20	

Tabela 4
Łutowiec, stanowisko 1. Zestawienie liczbowo-procentowe grup technologicznych średniowiecznej i nowożytnej ceramiki naczyńowej z wykopów 2006 roku

Wykop	Warstwa	Grupy średniowiecznej i nowożytnej ceramiki naczyńowej																		Razem = 100 %	Uwagi	Fragmenty naczyni prądziow- ych
		A		AD		B		C		Dc		Db		Ec		Eb		F				
		liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%			
8/05-06	1	-	-	-	-	1	25,0	-	-	3	75,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4 zaprawa wapienna	1
	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
9/06	1	-	-	-	-	3	5,8	6	11,6	-	-	14	26,9	5	9,6	22	42,3	2	3,8	52	-	
	1, 2, 3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	59	71,9	-	-	23	28,1	82	-	
	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
10/06	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
	wkop	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	100	-	-	-	-	-	-	2 zaprawa wapienna	-	
	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	- zaprawa wapienna	-	
11/06	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	100	-	-	-	-	-	-	-	-	1 zaprawa wapienna	-	
	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	- zaprawa wapienna	-	
	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	- zaprawa wapienna	-	
12/06	1 „piec”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	polepa	-	
Razem		-	-	-	-	4	2,8	6	4,3	4	2,8	16	11,4	64	45,4	22	15,6	25	17,7	141	1	

VÝSLEDKY VÝZKUMU NA TZV. STRÁŽNICI Z VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU (LOKALITA 1) V ŁUTOWCI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Archeologický výzkum v místech pozůstatků tzv. strážnice v Łutowci (obr. 1) probíhal ve dnech 1.–15. srpna 2005 a od 28. srpna do 2. září 2006. Byla to druhá a třetí sezóna výzkumu na této lokalitě. Skrovné pozůstatky zděného opevnění v Łutowci byly objeveny v roce 1961 Włodzimierzem Błaszczykem, provádějícím povrchový průzkum na území Żarek. Objekt není ve známých písemných pramelech zmiňován.

Práce, prováděné v r. 2005, měly verifikovat několik závěrů, vyplývajících z dřívějších výzkumů.

Ve výkopu 5/05, vytyčeném u paty severní stěny toru, nebyly zachyceny žádné kulturní pozůstatky, které by bylo možno spojovat s vrcholným středověkem.

Ve výkopu 6/05, položeném na východním předpolí toru, v místech terénní sníženiny – dolinky, sugerující existenci zarovnaného příkopu v těchto místech, nebyly zachyceny zbytky příkopu ani jiných pozůstatků či zařízení, které by bylo možno interpretovat jako stopy podhradí, spojeného s vrcholněstředověkým opevněním.

Ve výkopu 7/05, umístěném v severozápadní části plateau toru, nebyly nalezeny stopy umístění zdi pevnůstky v těchto místech, pouze hlína, pokrývající skálu, obsahuje hrudky vápenné malty.

Výkop 8/05 byl vytyčen ve střední části plateau toru, v místě, kde se nalézá částečně odkrytá nevelká skalní plošina. Bylo zjištěno, že byla vyrovnána pro posazení zdi – pravděpodobně jižní stěny budovy, zabírající severní, nejvyšší část plateau toru. Relikt této zdi však nebyl dosud zachycen *in situ*.

Hlavním cílem výzkumu v roce 2006 bylo v míře možnosti, daných charakterem terénu, lokalizovat rozhodující místa hlavní stavby pevnosti na plateau skalního toru, a proto se badatelské úsilí koncentrovalo do těchto míst (obr. 2).

Druhým cílem byla verifikace navazující hypotézy o existenci údajného předhradí, obehnaného příkopem, na tzv. prostřední plošince, na jižní straně toru. Prostor byl přetnut sondou 9/06, která ovšem nedoložila v těchto místech existenci vrstev či struktur, které by mohly být pozůstatky údajného předhradí. Ostatní výkopy sezóny 2006 byly situovány na plateau toru. Ve všech byly odkryty nepatrné pozůstatky stěn stavby. Rohové přípory pravděpodobně existovaly na všech nárožích budovy. Jistě se opíraly o čtyři skaliska, vysunutá z plateau toru na západ, severovýchod a východ. Ve výkopu 12/06 byl identifikován relikt vnitřku severovýchodního nároží. V tomto nároží bylo též zachyceno místo, kde stála pec. Rekonstruované vnější rozměry stavby byly asi $6,3 \times 9,3$ m, ale hypotetické rozměry vnitřku (na úrovni založení stěn) lze určit na cca. $4,5 \times 7,5$ m, užitkový povrch jednoho podlaží budovy se tak přibližoval ke 34 m^2 .

Dosavadní výsledky výzkumu v Łutowci opravňují ke tvrzení, že objekt nelze spojovat s aktivitami Kazimíra Velikého. Úlomky keramiky, nalezené zde v poměrně velkém množství, vytváření kompaktní soubor, vážící se s 15. stol. a také s posledními dekádami nebo koncem 14. stol. Není ještě jasné, zda je třeba objekt v Łutowci interpretovat jako založení knížecí nebo soukromé. Pevnůstka mohla být teoreticky vystavěna na popud knížete Vladislava Opolského, ale do hry vstupuje především Kristián (I.) z Kozíhlav, který mohl objekt vystavět, dokončit nebo rozestavět. Nepochybně mohl fungovat po větší část 15. stol., kdy byli Liškové z Kozíhlav a jejich dědicové vlastníky Łutowce. Nejasná zůstává funkce objektu a tuto věc bude třeba podrobit intenzivní historicko-archeologické analýze.

ERGEBNISSE VON DEN GRABUNGSFORSCHUNGEN AUF DER SOG. WARTE
AUS DEM SPÄTMITTELALTER (FUNDPLATZ 1) IN ŁUTOWIEC,
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die archäologischen Grabungen in der Gegend der Relikte von der sog. Warte in Łutowiec (Abb. 1) wurden in den Tagen 1.–15. August 2005 sowie vom 28. August bis zum 2. September 2006 geführt. Es waren die zweite und dritte Grabungskampagnen auf diesem Fundplatz. Spärliche Überreste einer gemauerten Wehranlage in Łutowiec wurden 1961 von Włodzimierz Błaszczyk bei einer Geländeprospektion in der Gegend von Żarki entdeckt. Das Objekt wurde in den uns bekannten historischen Quellen nicht erwähnt.

Die im Jahre 2005 geführten Untersuchungen sollten einige aus den früheren Grabungen gezogene Schlüsse überprüfen.

In der Grabungsfläche 5/05, die am Fuße der Nordwand eines Restfelsens angelegt wurde, konnten keine übrig gebliebenen Kulturschichten ermittelt werden, die man mit dem Spätmittelalter in Verbindung bringen könnte.

In der Grabungsfläche 6/05, die am östlichen Vorfeld des Restfelsens, in der Gegend einer Geländeniederung – eines Beckens, das einen an dieser Stelle vorhandenen abgetragenen Graben nahe legte, stieß man auf keine Spuren eines Grabens oder anderer Schichten und Einrichtungen, die man als Spuren einer mit der spätmittelalterlichen Wehranlage zusammenhängenden Vorburg interpretieren könnte.

In der Grabungsfläche 7/05, die im nordwestlichen Teil des Restfelsenplateaus lag, kamen keine Spuren der Mauergründung einer Wehranlage in dieser Gegend zutage, sondern lediglich der Humus, der den Felsen deckte und Kalkmörtelbrocken enthielt.

Die Grabungsfläche 8/05 wurde im mittleren Plateauteil des Felsens angelegt, an der Stelle, wo ein teilweise freies klei-

nes Felsband liegt. Es wurde festgestellt, dass sie absichtlich gehauen und für die Mauergründung eingeebnet worden war – wahrscheinlich für die Südwand des Bauwerks, die den nördlichen, höchsten Teil des Restbergsplateaus einnahm. Es kamen jedoch keine Überreste der Mauer selbst *in situ* zutage.

Das Hauptziel der 2006 geführten Untersuchungen war die Ermittlung, je nach den Möglichkeiten im Gelände, von Knotenpunkten des Hauptbauwerks der Wehranlage auf dem Restbergplateau, deshalb wurden die Forschungsbemühungen eben auf diese Gegend konzentriert (Abb. 2).

Das zweite Ziel war, eine These über eine vermutlich auf der sog. mittleren Bergfeste südlich des Restbergs bestehende, mit einem Graben umgebene Vorburg zu überprüfen. Es wurde hier ein Sondageschnitt 9/06 ausgeführt, der jedoch keine Schichten oder Strukturen in dieser Gegend nachwies, die Überreste von der vermeintlichen Vorburg sein könnten.

Die übrigen Grabungen der Kampagne 2006 wurden auf dem Restbergplateau angelegt. In allen kamen spärliche Spuren von Bauwerkwänden zum Vorschein. Die Eckstrebebepfeiler gab es wahrscheinlich an allen Ecken des Bauwerks. Sie stützten sich wohl auf vier Felsen, die nach Westen, Nordosten und Osten über das Plateau hinausrückten. In der Grabungsfläche 12/06 wurde ein Überrest der inneren Südostecke des Hauptgebäudes erkannt. In dieser Ecke konnte die Lage eines Ofens erfasst werden.

Die rekonstruierten Außenausmaße des Bauwerks betrugen ca. $6,3 \times 9,3$ m, die hypothetischen Ausmaße des Inneren (auf dem Niveau der Wandgründung) darf man für ca. $4,5 \times 7,5$ m bestimmen; die Nutz-

fläche eines Geschosses erreichte bis 34 m².

Bisherige Ergebnisse der Untersuchungen in Łutowiec erlauben eine Feststellung, dass das Objekt nicht mit der Tätigkeit Kasimir des Großen zu verbinden ist. Die hier gefundenen (relativ zahlreichen) Fragmente der Gefäßkeramik bilden eine chronologisch einheitliche Sammlung, die meines Erachtens mit dem 15. Jh., wie auch mit den letzten Jahrzehnten oder dem Ausgang des 14. Jh. zu verbinden ist. Es bleibt noch nicht geklärt, ob das Objekt in Łutowiec als eine herzogliche oder priva-

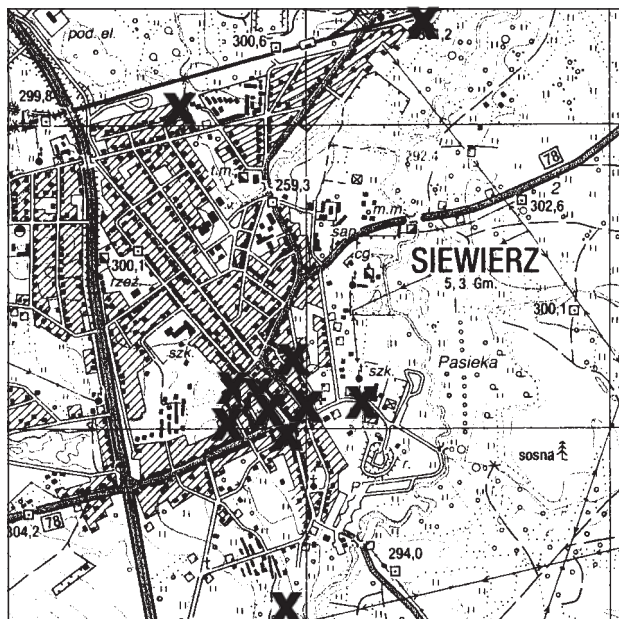
te Stiftung zu betrachten ist. Die Wehranlage kann theoretisch im Auftrag von Herzog Władysław Opolczyk (von Opole) errichtet worden sein, in Frage kommt aber auch Krystyn (I.) von Koziegłowy, der das Objekt aufbauen, vollenden oder erweitern lassen konnte. Es kann zweifellos noch den größten Teil des 15. Jh. bestanden haben, als die Familie Lis und ihre Erben Łutowiec im Besitz hatten. Die Funktion des Objekts bleibt noch im unklaren und dieser Umstand soll einer eingehenden historisch-archäologischen Analyse unterzogen werden.

SPRAWOZDANIE Z NADZORU I BADAŃ SONDAŻOWYCH W SIEWIERZU, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Od stycznia do listopada 2005 roku w Siewierzu prowadzono archeologiczne badania związane z kanalizacją miasta (ryc. 1). W celu rozpoznania układu i chronologii nawarstwień w wybranych punktach miasta wykonano – oprócz dokumentacji profili wykopów pod instalacje sieci kanalizacyjnej – dziesięć niewielkich sondaży.

W sondażu C na płycie rynku po zdjęciu warstwy asfaltu i podsypki pod asfalt pojawiła się ciemna warstwa ziemi z frag-

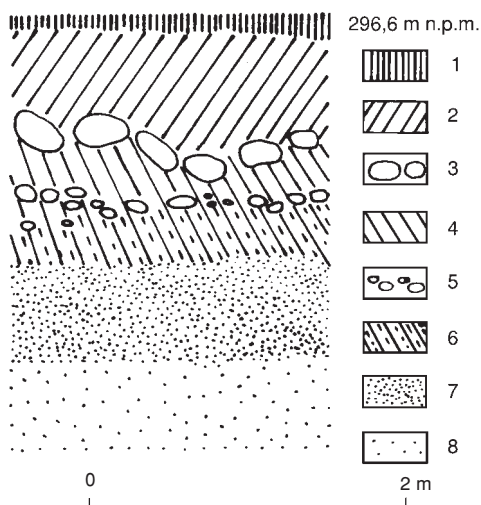
mentami ceramiki nowożytniej i współczesnej. Zalegała ona na bruku układanym z tzw. kamienia zbieranego. Bruk układany był w poprzedniej warstwie użytkowej – ciemnej ziemi z dużą ilością fragmentów ceramiki, kafli, kości i żużla żelaznego bez żadnej podsypki. Drugi poziom użytkowania rynku eksplorowany po całkowitym usunięciu bruku zawierał materiały późnośredniowieczne (XV w.) z domieszką nowożytnych. Podobnie było z trzecią warstwą zalegającą na podłożu ciemnego, zbi-

Ryc. 1. Siewierz. Lokalizacja sondaży. Skala 1: 25 000

tego piasku, którego strop wystąpił już na głębokości 0,7 m. Jako materiał starszy można potraktować jedynie kilka fragmentów ceramiki ciemnoszarej, dobrze wypalanej, cienkościennej, zdobionej poziomymi żłobkami rytymi. Ceramika ta stanowi niewielką domieszkę w warstwie późnośredniowiecznej. Pod cienką warstwą ciemnego, zbitego piachu zalegał jasny piach calcowy.

W kilku sondażach na rynku stwierdzono stratyografię zbliżoną do uprzednio opisywanej (ryc. 2).

Ryc. 2. Profil z dwoma poziomami bruków w rynku. Legenda: 1 – asfalt, 2 – ziemia przemieszana z piaskiem, 3 – bruk ze średniej wielkości kamieni, 4 – warstwa podbrukowa płytsha, 5 – bruk z drobnych kamieni, 6 – warstwa podbrukowa głębsza, 7 – ciemny, zbity piach, 8 – jasny piach calcowy

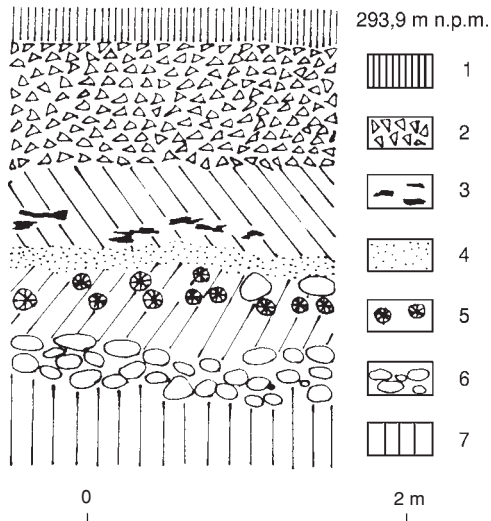
Najciekawszy układ stratygraficzny stwierdzono w sondażach przy ul. Krakowskiej. Była to jedna z najstarszych arterii komunikacyjnych. Jej pierwotny układ został zapewne wytyczony już w momencie powstania średniowiecznego rynku i jego pierzei, jako że była przedłużeniem jednej z nich i jednocześnie drogą wylotową z miasta.

W sondażu na skrzyżowaniu ul. Ludowej z ul. Krakowską dostrzeżono warstwę

pierwotnego użytkowania terenu – ok. 65 cm poniżej obecnego poziomu ulicy. Głębiej, pod 40 cm piasku, wystąpił pas bagnistej czarnej ziemi bez artefaktów – pozostałość znajdujących się tu niegdyś zalewisk rzecznych.

Podobnie wyglądała sytuacja przy zbiegu ulic Stoczkowej i Krakowskiej. Natrafiono tu, w terenie do dziś silnie podmokłym, na grubą warstwę osadów rzecznych, sięgającą w niektórych odcinkach do 1,9 m poniżej obecnego poziomu ulicy. Z wywiadu przeprowadzonego z okolicznymi mieszkańcami wynika, że w przeszłości koryto rzeki mogło mieć nieco inny bieg.

Wykop usytuowany na najdalszym od centrum odcinku ul. Krakowskiej, niedaleko wylotu ul. Stoczkowej, nie pozwolił jeszcze wyróżnić etapów użytkowania tego terenu jako drogi. Możliwość taka zaistniała z chwilą rozpoczęcia prac w rejonie kościoła pw. św. Walentego. W tym miejscu mamy do czynienia z wyraźną, sztucznie utwardzoną nawierzchnią (ryc. 3). Stanowił ją bruk z niewielkich otoczków, prawdopodobnie pochodzenia rzecznego lub more-

Ryc. 3. Profil z drogą moszczoną drewnem przed kościołem św. Walentego przy ul. Krakowskiej. Legenda: 1 – nawierzchnia, 2 – tłuczeń wapienny, 3 – ciemna ziemia z kawałkami drewna, 4 – szary piach, 5 – jasna ziemia z warstwą gałęzi, 6 – bruk kamienny, 7 – szara glina

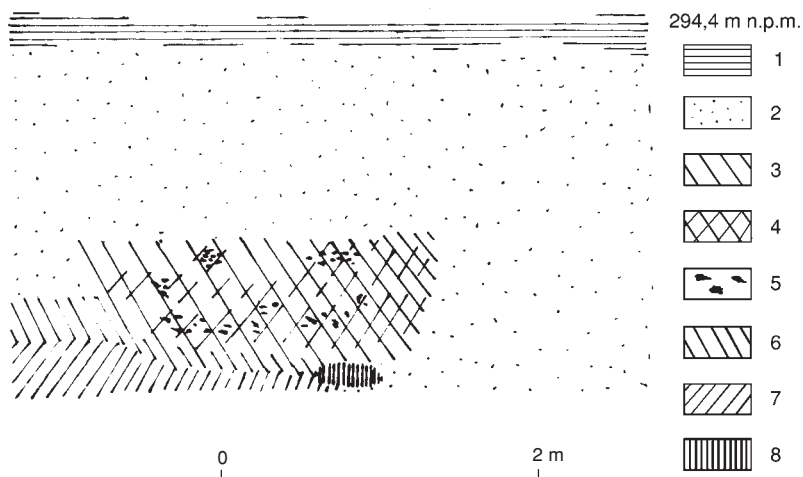
nowego, tworzących warstwę o grubości od kilkunastu do dwudziestu kilku centymetrów. Na bruku wystąpiły dodatkowo ślady moszczenia drewnem, głównie grubymi gałęziami, oraz w pewnych odstępach od siebie także grube legary (do 10 cm), umieszczone poprzecznie do osi drogi. Na bruku spoczywała warstwa użytkowania. On zaś leżał bezpośrednio na grubych pokładach gliny. Ślady opisanej konstrukcji wystąpiły tylko przy kościele. W następnych, bliższych centrum miasta, partiach wykopu mamy już tylko do czynienia z wyraźnym, ciemnym poziomem użytkowania.

Ciekawie, jeśli wziąć pod uwagę informacje o wcześniejszym wykorzystaniu terenu, przedstawiała się stratygrafia po drugiej stronie kościoła, na ul. Ludowej. Na znacznej części linii wykopów odkryto profile o dużej miąższości, o ciemnej barwie, ze znaczną ilością resztek organicznych, głównie w partiach przydennych, i z przewagą drobnego drewna. Tak było na zapleczu kościoła św. Walentego i jeszcze kilkadziesiąt metrów dalej w stronę centrum. Biorąc pod uwagę bliskość zamku, o którym wiadomo, że otoczony był wodą, nie można wykluczyć, że natrafiono na zachodnie partie wypełniska stawu zamkowego. Jednakże, jak wiadomo z literatury, także kościół

św. Walentego posiadał własne stawy rybne. Źródła nie podają ich lokalizacji, ale mogły znajdować się na zapleczu posesji, jako że teren był tu z natury podmokły.

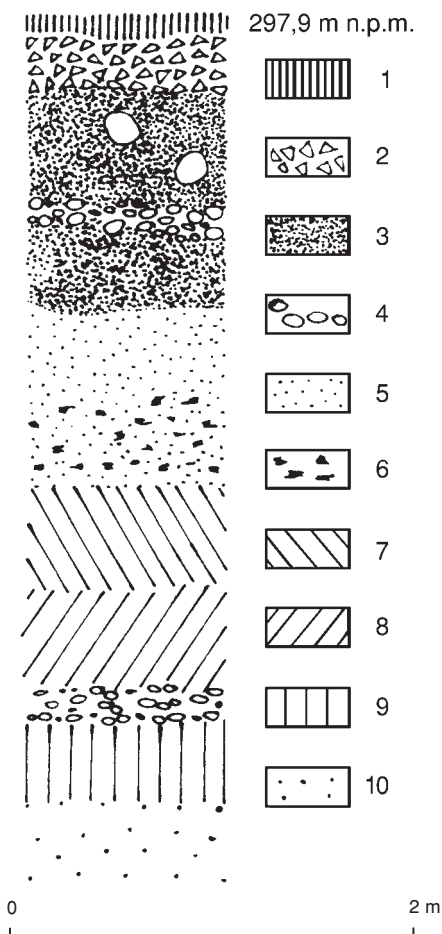
W dalszym przebiegu kanalizacji ul. Krakowską napotykamy w profilach wykopów na zmienną sytuację. Za kościołem św. Walentego na podłożu naturalnej gliny warstwowanej tlenkami żelaza widać ok. 50 cm nowożytniej warstwy użytkowania bez poziomu bruku i na tym ułożoną obecną nawierzchnię (z podsypką). Na odcinku następnym, ale jeszcze przed ul. Zieloną, w profilu widać wyraźnie dwa (oprócz obecnego) poziomy użytkowania, zalegające na brukach. Spąg opisywanych uwarstwień wystąpił na tym odcinku na głębokości 1 m. Całkiem inaczej wygląda sytuacja naprzeciw wylotu ul. Zielonej, gdzie pod asfaltem i podsypką wystąpiły: warstwa użytkowania drogi na bruku o miąższości 10 cm i piach pod brukiem aż po dno wykopu.

W jednym z przyłączy sieci kanalizacyjnej do domów przy ul. Krakowskiej natrafiono na późnośredniowieczną płaskodeną jamę. Strop obiektu wystąpił na głębokości 0,7 m od obecnego poziomu ziemi na posesji, spąg na 1,3 m. Wypełnisko zawierało oprócz ceramiki drobiny węgla drzewnego (ryc. 4).

Ryc. 4. Przekrój obiektu 1. Legenda: 1 – próchnica ogrodowa, 2 – piach, 3 – jasne partie wypełniska jamy, 4 – ciemne partie wypełniska jamy, 5 – węgiel drzewny, 6 – jasna glina, 7 – ciemnobrązowa glina, 8 – czarna, mulista ziemia

Po drugiej stronie rynku, w wykopach wzdłuż ul. Piłsudskiego, sytuacja była nieco inna. Tu także odsłonięto dwa poziomy bruki i warstwę podbrukową, różnica polega na zmianie miąższości warstw. Oba bruki dzieli odległość ponad 1 m w pionie. Materiałem wypełniającym jest w tym przypadku piach (ryc. 5). Może to być skutek znanego z literatury zasypywania miasta wydłami piaszczystymi postępującego właśnie z północy.

Ryc. 5. Profil nawarstwień w ul. Piłsudskiego. Legenda: 1 – asfalt; 2 – tłuczeń wapienny, 3 – ziemia przemieszana z piaskiem, 4 – bruk kamienny, 5 – piach, 6 – węgiel drzewny, 7 – ciemna ziemia, 8 – ciemna ziemia przemieszana z piaskiem, 9 – piaszczysta jasna ziemia, 10 – piach calcowy

Sondaż A usytuowano na ul. Długosza przed zakrętem w stronę rynku. Pod podsypką asfaltu natrafiono na warstwę brązową ziemi, miejscami przemieszanej z piaskiem. Warstwa zawierała materiały nowożytny. Podobnie następna warstwa, która pojawiła się na głębokości 1 m, w kolorze szarawym, piaszczysta. Materiał zebrany z zalegającego pod nią bruku to: duża ilość kości, ceramika nowożytna, zielone szkło butelkowe, kafle z zieloną polewą. Bruk kamienny miał dużą miąższość, wierzchnie kamienie tkwiły w piasku, który go pokrywał, dolne w następnej w kolejności odkrywania warstwie osadniczej z ceramiką i szkłem nowożytnym i z dużą ilością kości zwierzęcych. Pod warstwą z brukiem wystąpiła cienka warstewka zawierająca w stropie małą ilość materiału zabytkowego. Była to ceramika późnośredniowieczna z jasnej gliny: białawej, różowawej i szarawej, z jasną, zieloną polewą, niekiedy z pobiałką. Ceramikę wykonano z gliny schudzonej piaskiem, którego ziarna są dobrze widoczne na powierzchni naczyń. Trzy zachowane fragmenty brzegów nawiązują do średniowiecznych brzegów z okapami. Towarzyszyła jej ceramika nowożytna. Warstwę wydатовano na XV–XVII wiek. Pod nią ukazał się piach calcowy.

W sondażu B na ul. Zielonej przy zbiegu z ul. Krakowską pod asfaltem i podsypką natrafiono na cienką warstwę współczesną. Pod nią zalegał spoisty bruk z drobnych kamieni. Bruk tkwił w nowożytniej warstwie wyrównawczej, złożonej głównie z gruzu budowlanego. Pod nim natrafiono na następny bruk ułożony na podsypce z jasnego żwiru wapiennego. Pod brukiem zalegała bardzo ciemna, spoista warstwa z dużą ilością żużla żelaznego. Następna warstwa miała barwę szarawordzawą i zawierała sporą domieszkę piasku. W niej także natrafiono na resztki żużla, lecz już w znacznie mniejszej ilości oraz bardzo nieliczny materiał późnośredniowieczny i pojedyncze fragmenty ceramiki młodszej. Pod ostatnią z opisanych warstw pojawił się piaszczysty calec.

Sondaż D założono podobnie jak sondaż A i B na zapleczu zabudowy kwartału

rynkowego, ale po stronie północnej, u zbiegu Pl. Strażackiego z ul. Piłsudskiego. Do głębokości 0,65 m od obecnej powierzchni terenu zalegał współczesny gruz budowlany (wapienno-ceglany) jako warstwa wyrównawcza pod asfalt. Głębiej natrafiono na gliniastą ziemię przemieszaną z tymże gruzem w części stropowej. Warstwa ta okazała się nabrukową. Bruk ułożono z kamieni, o średniej wielkości i powierzchni w kolorze rdzy, oraz z niewielkiej ilości cegły. Na bruku miejscami zalegał piach, ale same kamienie osadzone były w gliniastej ziemi i glinie. Z bruku wydobyto: ceramikę, głównie z brązową polewą, zielono polewane kafle, zielone szkło butelkowe. Warstwa podbrukowa o dużej miąższości (do pół metra) zawierała w stropie sporą ilość luźnych kamieni. Wydobyto z niej ceramikę nowożytną, głównie z brązową polewą, i spatynowane grube szkło. Następna, szara, piaszczysta warstwa z pojedynczymi dużymi kamieniami miała taką samą zawartość. Pod nią zalegał piach z drobnymi fragmentami drewna. Następna warstwa była ciemnoszara i bardziej spoista. Okazała się warstwą nabrukową. Zawierała dużą ilość kości zwierzęcych i drobnego drewna oraz ceramikę o szerokim spektrum czasowym, co świadczy o długim okresie narastania. Ceramika miała polewę zieloną i brązową. Następny bruk, bardzo ścisły, układany był z większych kamieni. Tkwił w warstwie osadniczej datowanej na stulecie XV–XVII, sądząc po ceramice. Ceramika późnośredniowieczna wykonana z jasnej gliny miała delikatne, „oszczędne” polewy i ziarna domieszki piasku widoczne na powierzchni.

Sondaż H był usytuowany w linii prostej pomiędzy kościołem św. Macieja a zamkiem, w odległości ok. 100 m od zamku. Natrafiono tu na nawarstwienia nasympowe o miąższości powyżej 1 m od obecnej powierzchni gruntu. Zawartość nawarstwień stanowiły ceramika nowożytna, późnośredniowieczna, pojedyncze fragmenty naczyń o wypale redukcyjnym i barwie ścianek ciemnoszarej, fragmenty kafli z zieloną polewą, cegieł i żużla żelaznego. W dnie wykopu na piasku calowym na-

trafiono na warstwę gruzu budowlanego z uławkami cegieł i ceramiką nowożytną. Układ stratygraficzny świadczy o znacznym celowym podniesieniu w czasach nowożytnych zapewne niegdyś podmokłego poziomu podłoża.

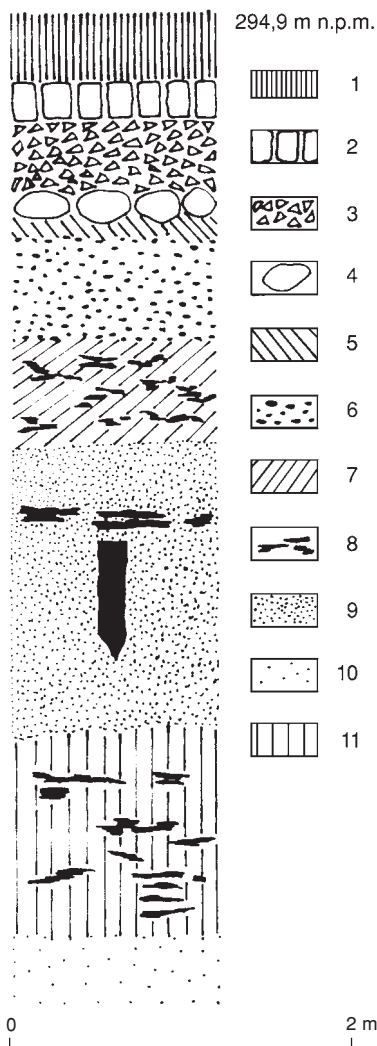
Sondaż F przed kościołem św. Macieja okazał się błędnie usytuowany. Układ warstw ziemi był całkowicie wtórny. W dnie sondażu natrafiono na rurę kanalizacji burzowej.

W położonym nieco dalej na północny wschód sondażu E układ nawarstwień był nienaruszony. Na piasku calowym zalegała tu warstwa jasnobrązowej ziemi z ceramiką nowożytną. Poniżej tego poziomu odkryto trzy jamy. W jasnym, piaszczystym wypełnisku dwóch z nich leżały duże ilości kości zwierzęcych. Wypełnisko trzeciej miało ciemną barwę i zawierało: węgiel drzewny, odpady poprodukcyjne żelaza (głównie żużel), fragmenty cegieł i ceramikę nowożytną.

Sondaż I założono przy ul. Kopernika, na skwerze obok muzeum. Układ warstw świadczy o próbach stabilizacji nadal podmokłego w tym miejscu podłoża. Pierwszą zdejmowaną warstwą była nawieziona próchnica parkowa o miąższości pół metra, pozbawiona zabytków. Pod nią zalegała ciemnoszara próchnica nowożytna z fragmentami naczyń, w tym porcelanowych, i grubym spatynowanym szkłem ręcznej roboty. W warstwie tej było sporo nowożytnego gruzu, w tym ceglanego. Następna warstwa, o barwie jasnobrązowej, również go zawierała. W jednym z narożników na poziomie 0,7 m wystąpiły także ślady spalenizny. Z warstwy wydobyto: ceramikę nowożytną, w tym nóżki patelni i fragmenty kafli z zieloną polewą. Pod nią natrafiono na ciekłą warstewkę żółtego piasku leżącą na grubej warstwie gliny, co mogło być wyrazem prób stabilizacji i utwardzania terenu. Pod opisaną konstrukcją od poziomu 1,1 m wystąpiła szara, piaszczysta ziemia zawierająca bardzo małą ilość fragmentów naczyń datowanych na stulecie XV–XVII.

W ul. Kopernika nawarstwienia, w całości nowożytne, miały znaczną miąższość,

przekraczającą 2 m. W profilach widoczne były ślady wielokrotnej penetracji wody (cienkie warstewki namulów) i prób podsypania i stabilizacji trudnego terenu (ryc. 6). Dostrzeżono szereg delikatnych

Ryc. 6. Przekrój nowożytnych konstrukcji drewnianych w ul. Kopernika. Legenda: 1 – asfalt, 2 – cegła klinkierowa, 3 – tłuczeń wapienny, 4 – bruk kamienny, 5 – glina, 6 – gruby żwir przemieszany z ziemią, 7 – brązowa ziemia, 8 – drewno, 9 – piach przemieszany z ziemią, 10 – czysty piach, 11 – intensywnie ciemna, zapiaszczona ziemia

konstrukcji drewnianych, raczej nie związanych z budownictwem mieszkalnym. Na obecność wody płynącej, przynajmniej w jakimś okresie, wskazywałoby wydobywanie ze spągu wspomnianych nawarstwień kilku otoczaków (w tym granitowy) obrobionych gładko przez wartki nurt rzeczny. I tu także wyróżniono dwie wyraźne warstwy osadnicze przedzielone piaskiem i wspomnianymi lekkimi konstrukcjami drewnianymi, a także dużą liczbę kolejnych poziomów namułu zalewowego i piachu.

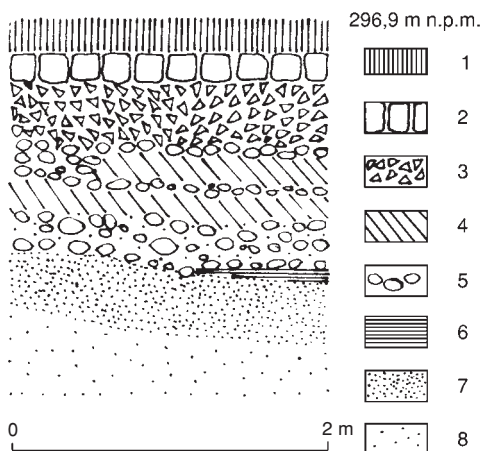
Przy przejściu z ul. Ludowej w ul. Kopernika wzrosła wyraźnie miąższość nawarstwień. W dnie wykopu pod nierzadko kilkoma różnymi warstwami wyrównawczymi i narosłymi w czasach nowożytnych pojawiła się ciemna ziemia z materiałem późnośredniowiecznym i dużą ilością drobnych fragmentów drewna. Miąższość tej warstwy była stosunkowo duża. Prawdopodobnie zostało to spowodowane przemieszczeniem materiałów z terenów położonych wyżej (rynek z obrzeżami) na skutek naturalnego spływu wód w tym kierunku. Pod wspomnianą warstwą wystąpił piach calcowy.

Sondaż G założono na przedpolu oczyszczalni. W wykopie eksplorowano dwie warstwy próchnicy: współczesną i pierwotną, rozdzielone podstawą wydmy utworzonej z lotnych piasków. W wyniku kwerendy wiadomo, że fakty te miały miejsce w okolicy i w samym mieście. Ze spoczywającej pod warstwą piasku próchnicy pierwotnej o wyraźnie ciemnym zabarwieniu (ziemia uprawna) wydobyto niecharakterystyczny fragment ceramiki wczesnośredniowiecznej. Jest to zapewne skutek rozrzutu materiałów zabytkowych z pobliskiego stanowiska 11 (AZP obszar 94-49), położonego na południe od sondażu, po drugiej stronie budynku oczyszczalni, datowanego na ten okres.

Sondaż J założono w pobliżu łąk nad Przemszą, gdzie w czasie prowadzenia badań AZP odkryto nowożytne stanowisko 13. Po zdjęciu warstwy próchnicy ukazał się piach calcowy. Materiał z sondażu był nieliczny, wyłącznie nowożytny.

Nawarstwienia w ul. Bytomskiej obserwowano od pewnego odcinka jej biegu,

oddalonego nieco od samego rynku. Jak wiadomo, jest to jedna z głównych i jedna ze starszych arterii miasta. Tymczasem warstwy użytkowania niedysyjszej drogi, bardzo charakterystyczne i łatwe do wydzielenia w dostępnych profilach, zawierały materiał zabytkowy nowożytny (ryc. 7).

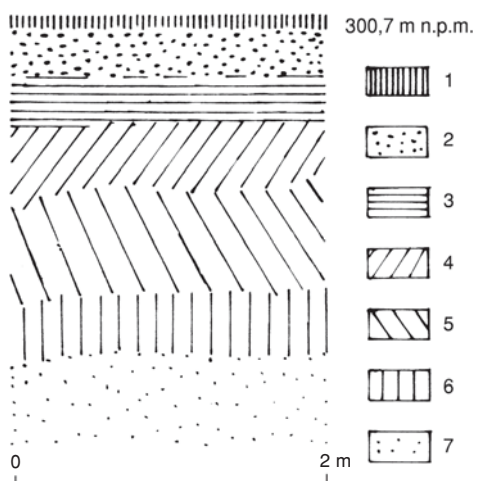
Ryc. 7. Profil nowożytnych nawarstwień w ul. Bytomskiej. Legenda: 1 – asfalt, 2 – cegła klinkierowa, 3 – tłuczeń wapienny, 4 – szara, jednolita ziemia, 5 – bruk kamienny, 6 – bardzo ciemna ziemia, 7 – zbity piach, 8 – piach

W okolicach Placu Ogrojeckiego osadnictwo dwufazowe, nowożytne, przewarstwione piachem było bardzo intensywne, jeżeli sądzić po ilości materiału zabytkowego w obu warstwach.

W ul. Żwirki i Wigury w okolicach posesji nr 58 układ warstw był bardzo ciekawy i wskazuje na dość intensywne osadnictwo w okresie nowożytnym (ryc. 8). Pod obecną nawierzchnią wystąpił bruk w formie gliny ubitej z drobnym żwirem kamiennym. Ta konstrukcja spoczywała na podsypce z brązowej ziemi przemieszanej z ciemnym piaskiem. Następna w kolejności odkrywania była gruba, piaszczysta warstwa zawierająca ceramikę nowożytną. Spoczywała na ciemnym piachu calcowym. Być może, to tutaj należałoby umiejscawiać znaną ze źródeł pisanych osadę „Zawodzie”.

W ul. Altanki w odległości 50 m od wylotu w ul. Zieloną na głębokości 1,2–1,4 m od dzisiejszej powierzchni ziemi natrafiono na ślad drogi moszczonej drewnem o luźnym układzie, bez legarów. Pokładom całkowicie zbutwiałego drewna towarzyszy liczna ceramika nowożytna z czasu użytkowania drogi.

Badania prowadzone w centrum Siewierza pozwoliły, choć w niewielkim stopniu, na wnikięcie w substancję zabytkową starożytnego miasta. Znaczna głębokość wykopów pod sieć kanalizacyjną umożliwiła, w większości przypadków, obserwację całych profili, poczynając od nawierzchni współczesnych po całe. Ich usytuowanie w linii ulic, w większości przypadków bądź to powielających narzuty dawnych szlaków komunikacyjnych, bądź wytyczonych w miejscu wcześniejszych nieużytków czy pól ornych, sprawiło, że w profilach obserwowano najczęściej poszczególne poziomy użytkowania starej drogi lub gruntów uprawnych. Wpłynęło to na wyniki prowadzonych prac i zdecydowało o fackie, że natrafiono na tylko jeden niewielki obiekt stały – jamę o bliżej nie ustalonej funkcji.

Ryc. 8. Profil nowożytnych nawarstwień w ul. Żwirki i Wigury. Legenda: 1 – asfalt, 2 – ciemny żwir, 3 – glina z drobnymi kamieniami, 4 – ciemny piach przemieszany z szarą ziemią, 5 – szara ziemia ze szczątkami organicznymi, 6 – czarna próchnica, 7 – piach calcowy

Materiał zabytkowy starszy, pomijając dużą liczbę fragmentów naczyń nowożytnych, dał się uporządkować chronologicznie. Fragment najstarszej ceramiki, wykonanej z gliny schudzonej dużą ilością średnioziarnistego piasku, z szorstką powierzchnią zewnętrzną, wypalanej w atmosferze utleniającej, datowanej na stulecia XII–XIII, wystąpił na przedpolu oczyszczalni, na łąkach nad Przemszą, w pobliżu stanowiska 11 (z obszaru 49-94 AZP) z X–XIII wieku¹. Ceramika o wypale redukcyjnym, którą można próbować datować na wieki XIII i XIV, wystąpiła w sondażu H. Ceramika późnośredniowieczna, z XV wieku, zarówno o wypale redukcyjnym (niebieskoszara), jak i utleniającym, wystąpiła na płycie rynku w sondażu C i wszędzie w jego okolicach, a także wzdłuż ul. Krakowskiej. Trzeba jeszcze wspomnieć, że w jedynym odkrytym obiekcie typu jamy przy ul. Krakowskiej również znaleziono ceramikę późnośredniowieczną.

Biorąc pod uwagę wyniki przeprowadzonej kwerendy i konfrontując je z próbami datowania pozyskanego materiału zabytkowego, należałoby wnioskować, że najstarsze położenie wczesnośredniowiecznego grodu można lokalizować w okolicach kościoła św. Jana Chrzyciela z XII wieku². Po przeniesieniu się osadnictwa 2 km dalej na północ było ono prawdopodobnie początkowo zgrupowane w okolicach łąk nad Przemszą, gdzie na przełomie XIII i XIV wieku usypano sztuczne wzgórce i założono gród – zamek z wałem obronnym i wieżą-stołpem³. Wydaje się, że *gros* osadnictwa długo rozwijała się w tych dwóch ośrodkach. Z kwerendy wynika, że kościół św. Jana jeszcze w początkach XV wieku był kościołem parafialnym, mimo że już sto lat wcześniej istniał kościół św. Macieja⁴. Jednocześnie stosunkowo duża ilość ułamków XIII–XIV-wiecznej ceramiki znalezionych w sondażu w okolicy zamku przy bardzo ubogim występowaniu tego typu materiałów w innych partiach miasta (w tym na rynku) zdaje się wskazywać, że był to następny w ciągu chronologicznym punkt rozwoju osadnictwa siewierskiego. Krótko przed połową XIV

wieku wzmiankowany był przecież zamek siewierski „cum eius districtu”⁵. Niezależnie od daty lokacji (pewne poświadczenie miasta w 1304 r.⁶) rozkład materiałów archeologicznych wskazuje na jego małą intensywność (poza opisanymi wcześniej punktami) i grupowanie się w linii: ul. Krakowska, rynek, ul. Bytomska, aż po 2. połowę XV wieku. Istnieje źródło ikonograficzne: opublikowany w wydanej na początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia monografii księstwa siewierskiego widok miasta „z lotu ptaka” rysowany sepia⁷. Patrząc na niego, można odnieść wrażenie, że jeszcze w XVIII wieku osadnictwo w tych okolicach prezentowało się dość skromnie.

Niezależnie od daty wytyczenia rynku ilość znalezionych w jego okolicach materiałów ceramicznych ze średniowiecza i podjęte próby ich datowania wskazują, że aż po 2. połowę XV wieku osadnictwo w tym rejonie było ubogie i nie wszystko, zdaniem piszącej, da się wytłumaczyć znanym zwyczajem okresowego sprzątania płyt rynku, dotyczy to bowiem także jego zaplecza. Zapewne intensywniej rozwijało się ono w starych ośrodkach: początkowo przy kościele św. Jana, a następnie w okolicach zamku.

Należy jeszcze podkreślić, że o ile większość naczyń średniowiecznych z zamku siewierskiego ma jednocześnie wręby na pokrywkę i „gotyckie” okapy, co pozwala datować je na koniec wieku XIII i na wiek XIV⁸, o tyle materiały ceramiczne z płyty rynku i jego okolic oraz ciągu komunikacyjnego: ul. Krakowska – rynek, jak wspomniano bardzo nieliczne, pozbawione są już okapów i wypalane w większości w atmosferze utleniającej, co wskazuje, że pochodzą raczej z wieku XV.

Wszystko, co napisano w niniejszym sprawozdaniu, pozwala na określenie osadnictwa średniowiecznego Siewierza jako dobrze osadzonego w pierwotnym miejscu i raczej powoli zajmującego nowe tereny lokacyjnego miasta przy rynku i wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych, a poza tym raczej jeszcze w owych czasach uboższego.

¹ Dokumentacja w archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach.

² J. P i e r z a k, *Siewierz. Kuźnica Św. Jana*, Katowice 1988, archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Katowicach, maszyn.

³ W. B ł a s z c z y k, *W starożytności i w średniowieczu*, [w:] *Siewierz, Czeladź, Koziegłowy. Studia z dziejów księstwa siewierskiego*, pod red. F. K i r y k a, Katowice 1994, s. 100.

⁴ M. Z y g m u n t, *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Siewierz. Ochrona wartości kulturowych*, Katowice, 1998, dokumentacja w Urzędzie Miasta i Gminy Siewierz.

⁵ Z. N o g a, *Słownik miejscowości księstwa siewierskiego*, Katowice 1994, s. 135; *Lehns- und Besitzurkunden Schlesiens und seiner einzelnen Fürstenthümer im Mittelalter*, pod red. C. G r ü n h a g e n a, H. M a r k g r a f a, Bd 2, Leipzig 1883, s. 625–626.

⁶ J. L a b e r s c h e k, *Z dziejów Siewierza i ziemi siewierskiej do końca XIII wieku*, [w:] *Siewierz, Czeladź...*, s. 134; *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. K u r a ś, I. S u ł k o w s k a - K u r a s i o w a, cz. I, Kraków–Wrocław 1962, s. 16.

⁷ J. S t o k s i k, *Siewierz i księstwo siewierskie w przekazach kartograficznych*, [w:] *Siewierz, Czeladź...*, s. 612, ryc. 6.

⁸ W. B ł a s z c z y k, *W starożytności i w średniowieczu*, s. 106.

Aleksandra Rogaczewska

ZPRÁVA O DOHLEDU A SONDÁŽNÍM VÝZKUMU V SIEWIERZI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Od ledna do listopadu 2005 probíhal v Siewierzi archeologický výzkum, spojený s kanalizací města (obr. 1). Kromě prohlídky a dokumentace profilů výkopů při instalaci kanalizační sítě bylo realizováno 10 sond s nevelkou výměrou, s cílem poznat charakter a stratifikace na vybraných místech ve městě a datovat je. V několika profilech, odkrytých na náměstí, byly identifikovány dvě úrovně novověké oblažkové dlažby spolu s vrstvou, vzniklou jejich užíváním, na nich ležící, a keramickými nálezy, umožňujícími datování (obr. 2). Nejzajímavější stratigrafie byla objevena na Krakovské ulici. Byla to jedna z nejstarších komunikačních tepen. V profilu na Lidové ulici u jejího vyústění do Krakovské ul. byly zachyceny pozůstatky někdejších říčních záplav. Podobně vypadla situace při vyústění ul. Stoczkowé (Sloupové) do Krakovské ul. Na Krakovské v místech kostela sv. Valentina máme co dělat s výrazným, uměle tvrzeným navršením (obr. 3). Tvoří

ho dlažba, na které se objevily stopy po dodatečném zpevnování dřevem. Za kostelem sv. Valentina je na podloží přirozené hlíny vidět novověkou vrstvu s povrchem užívaným bez dláždění. V následujícím úseku, ale ještě před vstupem do Zelené ulice, je v profilu vidět kromě současné dvě starší úrovně užívání, ležící na dlážděních. Proti vyústění Zelené ul. se objevila jedna vrstva, vzniklá při užívání cesty. V jedné z kanalizačních přípojek do domů na Krakovské ulici byla zachycena vrcholně-středověká jáma s plochým dnem (obr. 4). Na druhé straně náměstí, ve výkopech podél Piłsudského ul., byly objeveny dvě úrovně dlažby a charakteristická podlažební vrstva, obsahující vrcholněstředověké nálezy. Dlažby dělí metrová vrstva písku (obr. 5). Může to být doklad z literatury známého zasypávání města písečnými dunai, postupujícího ze severu.

V sondách v okolí náměstí (A, B, D) se objevuje pod novověkými dlažbami a na

nich spočívajícími vrstvami vzniklými užíváním na písčitém podloží nepočetný materiál z vrcholného středověku a ojedinelé úlomky mladší keramiky. Vrcholněstředověká keramika, vyrobená ze světlé hlíny, má jemnou, „úspornou“ polevu a zrnka příměsí písku jsou viditelná na povrchu. Ukazuje to, že ve vrcholném středověku bylo území náměstí a okolí využíváno pro osídlení, i když málo intenzivně. Sonda H byla položena na spojnici mezi kostelem sv. Matěje a zámekem, ve vzdálenosti asi 100 m od zámku. Byly tam navážkové vrstvy. Na dně výkopu byla na pískovém podloží zachycena vrstva stavebního rumu s úlomky cihel a novověkou keramikou. Sonda F se ukázala jako nešťastně položená, celá stratifikace v ní byla druhotná. V sondě E, položené o něco dále na severovýchod, byl sled vrstev nenarušený. Sonda I byla položena na ul. Koperníkově, v parčíku vedle muzea. Sled vrstev svědčí o pokusech o stabilizaci podloží, kdysi v těchto místech podmaččeného. Pod novověkými vrstvami se objevila hlína, obsahující velmi malý počet fragmentů nádob, datovaných do vrcholného středověku.

V Koperníkově ul. měl sled výlučně novověkých vrstev značnou mocnost, překračující 2 m. V profilech výkopu byly viditelné stopy po mnohonásobném pohybu vody (obr. 6). Na přítomnost tekoucí vody by ukazovalo několik oblázků, hladce omlutých říčním proudem, nalezených ve spodní části stratifikace. Sonda G byla položena v předpolí čističky. Ve výkopu byly prozkoumány dvě vrstvy ornice, současná a původní, oddělené spodní částí duny z vátých písků. Sonda J byla položena v blízkosti luk nad Přemšou. Materiál ze sondy byl nepočetný, výlučně novodobý. Stratifikace v Bytomské ul. byla sledována teprve od

určité části jejího průběhu, trochu již vzdálené od náměstí. Jak je známo, je to jedna z hlavních a starších městských tepen. V současnosti vrstvy, související s užíváním někdejší cesty, velmi charakteristické a lehce identifikovatelné v rámci dostupných stratifikací, obsahovaly výlučně novověké nálezy (obr. 7). V okolí náměstí Ogrojeckého bylo dvoufázové novověké osídlení, převrstvené pískem velmi intenzivní, soudě podle množství nálezů v obou vrstvách. Na ul. Żwirky a Wigury bylo zachyceno dosti intenzivní novověké osídlení (obr. 8). Snad by se sem měla lokalizovat osada Závodí (Zawodzie), známá z písemných pramenů.

Výzkum prováděný v centru Siewierze ukazuje, že nejstarší raněstředověké hradiško je možno lokalizovat do okolí kostela sv. Jana Křtitele z 12. stol. Poté, co se osídlení přemístilo o 2 km dále na sever, se na počátku pravděpodobně soustředilo v okolí luk nad Přemšou, kde bylo na přelomu 13. a 14. stol. nasypáno umělé návrší a založen hrad s obranným valem a obytnou věží. Zdá se, že většina osídlení se dlouho rozvíjela v těchto dvou střediscích. Nezávisle od data vymezení náměstí ukazuje počet středověké keramiky, nalezený v jeho okolí, a pokusy o její datování, že až do 2. pol. 15. stol. bylo osídlení v těchto místech ubohé.

Je třeba ještě zdůraznit, že ačkoli většina středověkých nádob ze siewierského hradu má zároveň žlábký na pokličkách a gotické okruží, což je umožňuje datovat do konce 13. a do 14. stol., keramické nálezy z plochy náměstí a z jeho okolí, jak již uvedeno, velmi nepočetné, nemají již okruží a vypáleny jsou většinou oxidačně, což naznačuje na to, že pocházejí spíše z 15. stol.

EIN BERICHT VON DER AUFSICHT UND SONDAGEGRABUNGEN IN SIEWIERZ,
SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Vom Januar bis zum November 2005 wurden in Siewierz archäologische Untersuchungen wegen Stadtkanalisation durchgeführt (Abb. 1). Außer Aufsichten und Aufnahme der Profile von Gruben für das Kanalisationsnetz wurden 10 kleinflächige Sondagegrabungen ausgeführt, um die Schichtenlage und Chronologie an bestimmten Punkten der Stadt zu erkennen. In einigen am Marktplatz enthüllten Profilen konnten zwei Horizonte neuzeitlicher Pflaster mit sie überlagernder Nutzschicht und datierbarem Keramikmaterial erkannt werden (Abb. 2). Die interessanteste Schichtenlage wurde an den Grabungsprofilen in der Krakowska-Straße freigelegt. Es war eine der ältesten Verkehrsadern. Im Profil der Grabung in der Ludowa-Straße bei derer Mündung in die Krakowska-Straße konnten Überreste von hier einst befindlichen Flussüberschwemmungen beobachtet werden. Ähnlich sah die Lage bei der Mündung der Stoczkowa-Straße in die Krakowska-Straße aus. In der letztgenannten, in der Gegend der Valentinskirche, haben wir es deutlich mit einer künstlich gefestigten Oberfläche zu tun (Abb. 3). Es war ein Pflaster. Auf dem Pflaster traten überdies Spuren von Holzverkleidung. Hinter der Valentinskirche kann man über dem Grundboden von natürlichem Lehm eine neuzeitliche Nutzschicht ohne Pflaster sehen. Im nächsten Abschnitt, doch noch vor dem Zugang zur Zielona-Straße waren im Profil zwei (außer dem heutigen) Nutzhorizonte zu sehen, die über den Pflastern lagen. Gegenüber der Mündung der Zielona-Straße trat eine Nutzschicht einer Straße auf. In einem der Kanalisationsanschlüsse an die Häuser in der Krakowska-Straße stieß man auf eine spätmittelalterliche Grube mit flachem Boden (Abb. 4). An der gegenüberliegenden Marktseite, in den

Grabungsflächen entlang an der Piłsudskiego-Straße, wurden zwei Pflasterhorizonte und eine Unterpflasterschicht freigelegt, die spätmittelalterliche Funde enthielt; die Pflaster werden doch von einer 1-m-dicken Sandschicht getrennt (Abb. 5). Es war wohl die Folge der von der Literatur bekannten Zuschüttung der Stadt durch Sanddünen, die eben von Norden erfolgte.

In den Sondagen in den Hinterhöfen des Marktes (A, B, D) traten unter den neuzeitlichen Pflastern und sie überlagernden Nutzschichten über dem gewachsenen Sand wenige spätmittelalterliche Funde und einzelne Fragmente jüngerer Keramik auf. Die spätmittelalterliche, aus hellem Ton gefertigte Keramik weist zärtliche, „sparsame“ Glasuren auf sowie auf der Oberfläche sichtbare Körner der Sandmagerung. Dies weist darauf hin, dass die Hinterhöfe des Markts im Spätmittelalter für die Besiedlung benutzt waren, obwohl nur wenig intensiv. Die Sondage H lag gradlinig zwischen der Matthias-Kirche und dem Schloss, etwa 100 m vom Schloss entfernt. Es waren Schuttschichten. An der Grabungssohle, über dem gewachsenen Boden, stieß man auf eine Schicht vom Bauschutt mit Backsteinbruchstücken und neuzeitlicher Keramik. Die Sondage F erwies sich falsch angelegt. Die Erdschichten darin waren gänzlich verlagert. In der ein wenig nord-östlich davon angelegten Sondage E war die Schichtenfolge völlig ungestört. Die Sondage I wurde in der Kopernika-Straße angelegt, auf der Grünanlage am Museum. Die Schichtenfolge belegt Versuche, den einst an dieser Stelle sumpfigen Grundboden zu befestigen. Unterhalb der neuzeitlichen Schichten trat die Erde auf, die eine kleine Anzahl von Fragmenten der ins Spätmittelalter gesetzten Gefäße enthielt. In der Kopernika-Straße wie-

sen die gänzlich neuzeitlichen Schichten eine beträchtliche Mächtigkeit von über 2 m auf. In den Grabungsprofilen waren Spuren von mehrmaligen Wasserüberschwemmungen sichtbar (Abb. 6). Auf das Vorhandensein von fließendem Wasser dürften einige in der Schichtensohle geborgenen, durch den raschen Flussstrom glatt bearbeiteten Geröllsteine hinweisen. Die Sondage G wurde vor der Kläranlage angelegt. Es wurden zwei Humusschichten ausgegraben: eine gegenwärtige und eine ursprüngliche, die der Fuß einer aus Flugsanden gebildeten Düne getrennt hatte. Die Sondage J wurde in der Nähe der Wiesen an der Przemsza angelegt. Das dort geborgene Material war ausschließlich neuzeitlich. Die Schichten in der Bytomska-Straße wurden ab gewisser Stelle in einer Entfernung vom Markt beobachtet. Wie bekannt, ist es eine der wichtigsten und der ältesten Verkehrsadern der Stadt. Indessen enthielten die Nutzsichten der einstigen Straße, sehr charakteristisch und an den vorhandenen Profilschnitten leicht auszu-sondern, neuzeitliches Fundmaterial (Abb. 7). In der Gegend des Ogrojecki-Platzes waren die Spuren der neuzeitlichen Besiedlung von zwei durch eine Sandschicht getrennten Phasen sehr intensiv, wie wir es aus der Menge des Fundmaterials in den beiden Schichten schließen dürfen. In der Żwirki i Wigury-Straße kamen auch ziemlich intensive neuzeitliche Besiedlungsspuren zutage (Abb. 8). Vielleicht hier

sollte man die aus den Schriftquellen bekannte Ansiedlung „Zawodzie“ (etwa „Hinter dem Wasser“) lokalisieren.

Die im Zentrum von Siewierz geführten Untersuchungen weisen hin, dass die älteste Lage der frühmittelalterlichen Burg in der Gegend der Johannes-Täufer-Kirche aus dem 12. Jh. zu suchen ist. Nachdem die Besiedlung sich 2 km weiter nach Norden versetzt hatte, gruppierte sie sich wahrscheinlich zunächst in der Gegend der Wiesen an der Przemsza, wo an der Wende zum 14. Jh. ein künstliches Hochplateau aufgeschüttet und eine Burg mit einem Wehrwall und Bergfried angelegt wurde. Es scheint, dass die meiste Besiedlung sich an diesen zwei Orten entwickelt hat. Unabhängig vom Datum, als der Marktplatz abgesteckt worden war, weisen die in seiner Gegend gefundenen wenigen mittelalterlichen Keramikfunde und die Versuche derer Datierung hin, dass die Besiedlung in dieser Region bis zur Mitte des 15. Jh. eher spärlich war.

Es sei noch zu betonen, dass wenn die meisten mittelalterlichen Gefäße von der Burg von Siewierz gleichzeitig eine Sturzkehle und gotische Kragen aufweisen, was sie ins ausgehende 13. und das 14. Jh. datieren lässt, dann fehlen die Kragen bei den, wie schon gesagt, wenigen Keramikfunden vom Marktplatz und seinen Gegenden und die Gefäße sind meistens oxidierend gebrannt, was sie eher dem 15. Jh. zuweisen lässt.

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA KOSTELNÍ ULICI V OSTRAVĚ

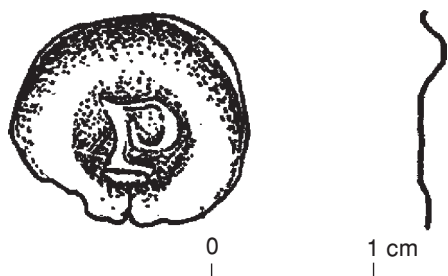
V průběhu roku 2006 byla na Kostelní ulici budována přístavba k domu č.p. 1839 (parcela 86/4) (obr. 1). Investorem celé akce bylo Sdružení Telepace. Stavební práce zahrnovaly výkopy pro základy obvodových i vnitřních zdí a výkop pro točité schodiště. V sousedství stavební plochy byl v r. 1998 proveden rozsáhlejší archeologický výzkum vedený M. Zezulou, který přinesl zajímavé informace k středověkému vývoji města¹. Práce byly navíc prováděny v místech, kde stály ostravské hradby.

Výzkum probíhal ve dvou časových úsecích. V červenci byly otevřeny sondy 1 a 2, v prosinci sonda 3. Sondy byly malého rozsahu. Buď kopírovaly samotné výkopy pro základy a schodiště, anebo byly zjišťovacího rázu (sonda 2 a rozšíření sondy 1). Při průběžném archeologickém dohledu se rovněž podařilo zdokumentovat část bašty a hradby.

Budování hradby v Ostravě mělo svůj počátek v době působení olomouckého biskupa Jana VIII. Očka z Vlašimi (1351–

Obr.1. Ostrava. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

Obr. 2. Ostrava, Kostelní ulice. Dutý halčř Přemka Opavského

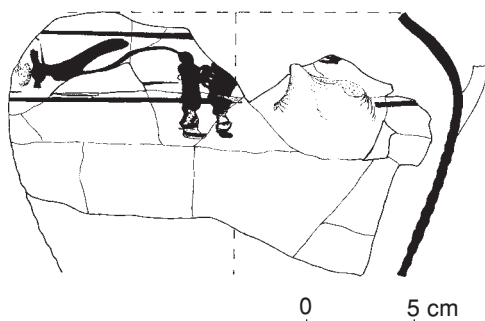
1364), její dokončení pak spadá mezi léta 1371 až 1376. Opevnění mělo tři brány a jednu výpadovou branku. Vzhledem k místu výzkumu byla nejbližší branou brána Záměstní (též Hlavní) směřující na severovýchod k mostu přes řeku na polskou (slezskou) stranu. Moravská Ostrava přicházela o svůj hradební systém postupně, snad už mezi léty 1780 až 1790. Všechny tři brány byly zbourány v roce 1830. Bašta, poblíž níž byl veden archeologický výzkum, byla odstraněna v roce 1929². Hradební zeď byla v odkrytých úsecích silná až 2 m a zřetelně oddělovala prostor vlastního středověkého jádra města od míst svažujících se k Ostravici. Stavebním materiálem byl pískovec a pojidlem vápenná malta. Sdružení Telepace ponechalo v rámci přístavby část hradeb odkrytých pod skleněnou podlahou.

Sondy 1 a 3 se rozkládaly uvnitř hradeb. Zjišťovací sonda 2 mapovala sled vrstev vně středověkého městského areálu. V sondě 2 byly zjištěny pouze recentní a novověké vrstvy s malým počtem nálezů. Výzkum se zde zastavil na stavebníkem požadované hloubce.

Největší kvantum nálezů pochází ze sondy 1. Pod vrstvami z novověku se vyrýsovala na nálezy velmi bohatá uloženina, podle všeho výplň objektu většího rozsahu. Vzhledem k sekundárnímu porušení novověkými zdmi a výkopem pro vodovodní trubku nebylo možné zachytit hranu tohoto výkopu. Sonda 1 byla proto rozšířena o 1 × 1 m. Z celého prostoru bylo vyzvednuto na 6000 keramických úlomků, několik zlomků hřebů, nůž a především dutý

halčř Přemka Opavského (1366–1433) (obr. 2). Tento typ halčře byl ražen až na sklonku života opavského vévody³, a proto je možné (předpokládáme-li, že platidlo bylo nějaký čas v oběhu) zařadit výplň výkopu, s nalezeným materiálem do 2 pol. 15. st. Keramické úlomky nesou stopy po použití (na povrchu jsou místy opálené, některé mají vrstvu sazí). Celý objekt je možné snad předběžně interpretovat jako místo, kam byl v relativně krátkém časovém údobí(?) odhazován kuchyňský odpad, především již nepoužitelné keramické nádoby. Z celého souboru vybočuje červeně malovaná keramika, která nejspíše nebude místní výroby (obr. 3). Dále bylo dokumentováno přes 300 ks kosterních pozůstatků zvířat. Mgr. Z. Šuvovou byla provedena analýza tohoto osteologického materiálu. Nejhojněji je mezi určenými fragmenty zastoupen tur domácí (54%), následuje prase (26%) a ovce/koza (8%). Z dalších domestikovaných zvířat se objevují kur a husa domácí (5 a 2%). Nechyběla ani zvířata, která byla nejspíše ulovena (celkem 4%). Konkrétně můžeme mluvit o zajáci, srnci a praseti divokém. Na základě nálezů okusu kostí (v 1% případů), můžeme předpokládat, že se ve městě pohybovali psi. Kostí dále nesly stopy po „kuchyňských“ zásazích v podobě záseků, odseků a zářezů⁴.

Podlošní vrstvy se podařilo dosáhnout pouze v sondě 3, stejně jako jedině zde bylo možné zachytit sled vrstev v prostoru u hradby. Pod novověkými vrstvami se

Obr. 3. Ostrava, Kostelní ulice. Část červeně malovaného džbánu

rozkládala spáleništní vrstva, kterou lze orientačně zařadit na rozhraní středověku a novověku. Pod ní bylo patrné zpevnění terénu říčními kameny (dlažba?), které nasadaly do písčité-jílovité vrstvy a lze předpokládat, že vrstva a kameny spolu časově souvisely. Pod nimi se rozkládala vrcholně středověká vrstva s četnými keramickými nálezy promísená uhlíky. Následovaly dvě vrstvy s velmi nízkým počtem nálezů. V sondě 3 se také vyrýsovala 48 cm hluboká křivá jamka, která je zajímavá především svou prostorovou blízkostí ke kamenným hradbám.

Výzkum na Kostelní ulici přinesl výrazné doklady středověkého osídlení především v areálu lokovaného města, uvnitř hradebního systému. Nelze samozřejmě vyloučit, že při dosažení vyšších hloubek v prostoru vně hradeb by i zde bylo možné dokumentovat pozůstatky po starších sídelních aktivitách. Lze shrnout, že osídlení je zde možné dokumentovat rámcově od 13. st. až do současnosti. Prostor na zkoumané ploše měl snad hlavně komunikační funkci, ale také byl místem, kam byl zřejmě jednorázově složen kuchyňský odpad (sonda 1).

POZNÁMKY

¹ M. Zezula, *Archeologie a počátky Moravské Ostravy (Archeologické výzkumy v historickém jádru města v letech 1998–2002)*, „Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska“ 21: 2003, s. 7–44.

² J. Bakala, *Ostrava v období vrcholného středověku (do roku 1437)*, in: *Dějiny Ostravy*, red. K. Jiřík, Ostrava 1993; M. Kroček, *Opevnění města Moravské Ostravy*, Ostrava, „Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska“ 18: 1997, s. 308–322.

³ K. Müller, R. Žáček, a kol., *Opava*, Praha 2006, s. 127.

⁴ Z. Šůvová, *Kostelní ul. Ostrava. Osteologická analýza materiálu z vrcholného středověku*, ZIP o.p.s. Plzeň, č.j. 132/07: 2007.

Zbyněk Moravec

BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA ULICY KOŚCIELNEJ W OSTRAWIE

(Streszczenie)

W lipcu i połowie grudnia 2006 roku na ulicy Kościelnej w Ostrawie prowadzono budowę jednokondygnacyjnej przybudówki do domu nr 1839 na parceli nr 86/4 (ryc. 1). Dzięki założonym trzem sondażom badania pozwoliły uchwycić średniowieczny mur obronny (zbudowany w 2. połowie XIV w.). Sondaż 2 został założony na zewnątrz obwodu muru i natrafiono w nim

na ślady warstw nowożytnych. W sondażu 1 odkryto obiekt z wielką ilością ułamków ceramicznych, który zapewne można uznać za miejsce, gdzie składano odpadki kuchenne. W sondażu 3 udało się stwierdzić ślad warstw w przymurzu. W sondażu tym odkryto głęboką jamę posłupową (48 cm), która jest interesująca przede wszystkim ze względu na bliskość lica muru obronnego.

ARCHÄOLOGISCHE GRABUNGEN IN DER KOSTELNÍ-STRASSE
IN OSTRAVA

(Zusammenfassung)

Im Juli und um die Mitte Dezember 2006 wurde in der Kostelní-Straße (Kirchstraße) in Moravská Ostrava ein eingeschossiger Anbau am Haus Nr. 1839 auf der Parzelle Nr. 86/4 gebaut (Abb. 1). Die dafür angelegten drei Sondagegrabungen ließen eine mittelalterliche Wehrmauer erkennen (in der 2. Hälfte des 14. Jh. errichtet). Die Sondage 2 wurde außerhalb der Mauer angelegt und ergab Spuren von neuzeitlichen Schichten. In der Sondage

1 kam vor allem ein Objekt mit einer großen Menge von keramischen Bruchstücken zum Vorschein, das man als eine Stelle deuten dürfte, wo Küchenabfall hingeworfen worden war. In der Sondage 3 konnte eine Spur von Schichten im Raum an der Mauer ermittelt werden. In dieser Sondage wurde eine tiefe Pfostengrube (48 cm) erkannt, die Interesse vor allem wegen ihrer nahen Beziehung zur Wehrmauerflucht weckt.

WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA RYNKU W BIELSKU-BIAŁEJ, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W okresie od lipca 2005 roku do października 2006 roku prowadzono badania archeologiczne w Bielsku na rynku oraz przyległych ulicach: Cieszyńskiej, Celnej i Piwowskiej. Prace te związane były z realizacją projektu modernizacji płyty rynku¹. Inwestycja ta zakładała wymianę instalacji podziemnych oraz przebudowę nawierzchni rynkowej z jednoczesnym uwzględnieniem ekspozycji wybranych obiektów archeologicznych: partii piwnicznej obiektu uważanego wstępnie za

budynek wagi miejskiej oraz studni kamiennej.

Prace archeologiczne miały charakter ratowniczy². Obejmowały zarówno planowe badania wykopaliskowe, jak i prace interwencyjne w ramach sprawowanego nadzoru nad robotami inwestycyjnymi.

Program planowanych badań wykopaliskowych obejmował przebadanie w zachodniej partii rynku nie podpiwniczonej części budynku odsłoniętego fragmentarycznie w 1996 roku, rozpoznanie drewnia-

Ryc. 1. Bielsko-Biała. Lokalizacja stanowiska 32. Skala 1:25 000

nej konstrukcji odkrytej w trakcie badań wykopaliskowych w 1997 roku oraz eksplorację kamiennej studni w centralnej części rynku (ryc. 2).

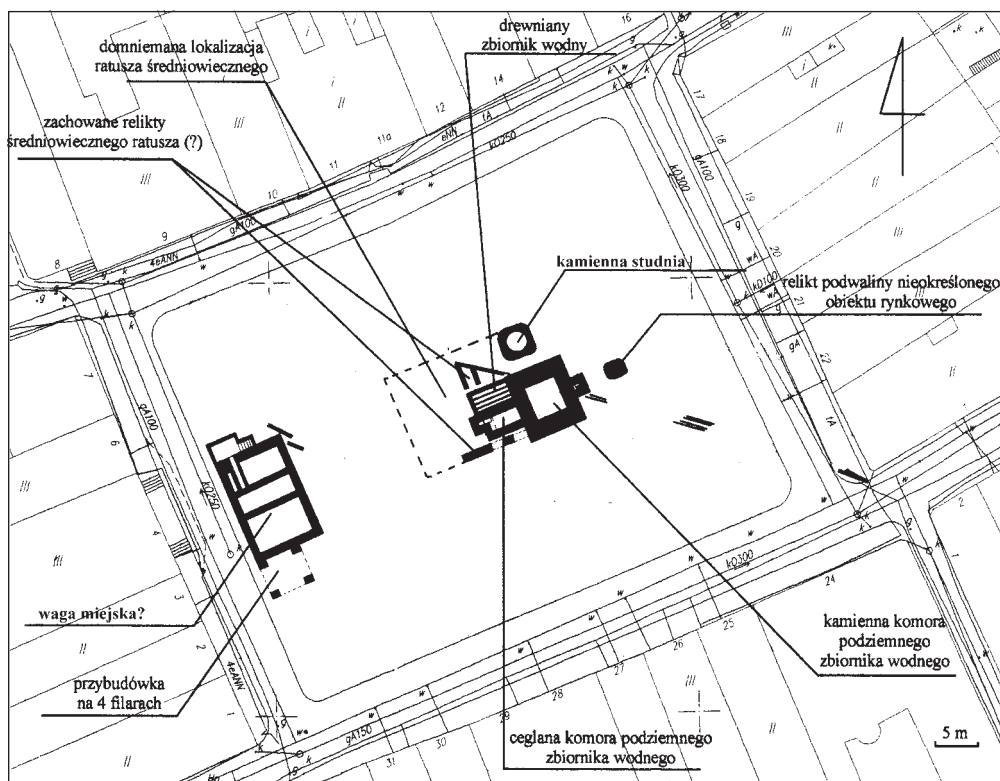
Badania budynku w zachodniej części rynku przeprowadzono w wykopie (1/2005) o wymiarach 11×15 m. Rozpoznanie konstrukcji drewnianej w partii centralnej dokonano w wykopie (2/2005) pierwotnie o wymiarach 6×3 m (odcinek A), poszerzonym ze względu na odkrycie średniowiecznych relikwów architektonicznych o odcinek prostopadły (B) o wymiarach $5 \times 3,5$ m. Ze względu na ewentualną możliwość wystąpienia dalszych relikwów zabudowy w centralnej partii rynku przeprowadzono dalsze badania interwencyjne w części przyległej od południa do podziemnego zbiornika wodnego. Wytyczono tu wykop (3/2005) o wymiarach $6 \times 2,5$ m

(odcinki A i B), poszerzony następnie o odcinek prostopadły o wymiarach $4 \times 1,5$ m (odcinek C). Czwartą wykop (4/2005), o wymiarach 9×3 m, z poszerzeniem w części wschodniej został wytyczony w partii przyległej do południowej ściany głównej komory zbiornika.

Prace o charakterze interwencyjnym prowadzono również we wszystkich wykopach ziemnych wykonanych w trakcie robót budowlanych i inwestycyjnych. Obejmowały one eksplorację i dokumentację wszystkich zarejestrowanych obiektów architektonicznych oraz układów stratygraficznych.

Stratygrafia

Najbardziej reprezentatywnych obserwacji stratygraficznych dostarczyły wykopy pod budowę instalacji kanalizacji sanitarnej i deszczowej. Przebiegały one wzdłuż

Ryc. 2. Bielsko-Biała, stanowisko 32. Rynek. Lokalizacja odsłoniętych relikwów architektonicznych

pierzei południowej, wschodniej, północnej i zachodniej. We wszystkich wykopach brak było średniowiecznych nawarstwień użytkowych. Jest to efekt przeprowadzonej deniwelacji płyty rynku. Badany układ stratygraficzny rozpoczynał poziom bruku z luźno usypanych drobnych otoczków i kamieni wapiennych posadowiony na zniewelowanym stropie calca (brak poziomów glebowych – w stropie calca widoczne były geologiczne laminacje układów wodnopolodowcowych). W niektórych partiach płyty rynku (zwłaszcza w partii północno-wschodniej) w bruku tym wystąpił XVI-wieczny materiał zabytkowy o cechach technologii późnośredniowiecznej, w pozostałych częściach rynku materiał ceramiczny jest w pełni nowożytny, datowany na stulecie XVI–XVII. W tej sytuacji należy przyjąć wiek XVI jako czas przeprowadzenia deniwelacji płyty rynku i powstania bruku nadcalcowego. Taką chronologię potwierdzają ślady destrukcji pożarowej z połowy XVII wieku na poziomie użytkowym bruku nadcalcowego.

W niektórych partiach rynku poziom bruku nadcalcowego był kilkakrotnie podsypywany kolejną warstwą otoczków. Sytuacja taka miała miejsce wzdłuż pierzei wschodniej rynku. Inna sytuacja panowała w strefie zachodniej (najwyższej), gdzie z reguły odkrywano pojedynczy poziom bruku nadcalcowego. W innych częściach rynku – wzdłuż pierzei południowej i północnej – poziom bruku nadcalcowego przykryty był kolejnymi warstwami nasypowymi lub poziomami destrukcji pożarowej (zwłaszcza wzdłuż pierzei południowej z widocznymi śladami pożarów XVII-wiecznych). Na warstwach tych występował z reguły drugi, wyższy, poziom bruku z nieco większych otoczków datowany na 2. połowę XVII–1. połowę XVIII wieku. Pokrywają go kolejne poziomy nasypowe, których sekwencję kończył poziom podsypki szlakowej pod XIX-wieczny poziom bruku. W przypadku pierzei południowej i północnej miąższość warstw nasypowych była dość znaczna i wynosiła 1–1,4 m. Szczególna sytuacja była w części południowej rynku, gdzie poniżej podsypki pod kostkę

porfirową, która do czasu przebudowy stanowiła poziom użytkowy ulicy przejazdowej przez rynek, wystąpiła warstwa żwirowa o miąższości dochodzącej do ok. 1 m. Prawdopodobnie ma to związek z wyrównywaniem tej strefy rynku na potrzeby budowy traktu cesarskiego w latach 70-tych XVIII wieku.

W niektórych rejonach rynku natknięto się na relikty obiektów zagłębionych w calec, których funkcja, z racji fragmentarycznego odsłonięcia w wykopach instalacyjnych, pozostaje niewyjaśniona. Są to jamy o kształcie nieckowatym lub workowatym, ich dna występują na głębokości 1,5–2,9 m. Obiekty te wypełnione są gliniastymi warstwami zasypiskowymi przemieszanyymi z gruzem kamiennym lub ceglanym, często ze śladami destrukcji pożarowych. Prawie wszystkie zawierają materiał nowożytny, który najczęściej należy wiązać z wiekiem XVII. Część obiektów z płaskim dnem zawierała na dnie warstwę wapna. Zlokalizowane były one z reguły wzdłuż pierzei rynkowych (z wyjątkiem pierzei zachodniej).

Szczególny rodzaj obiektów zagłębionych w calec stanowią pozostałości dawnych, drewnianych wodociągów miejskich. Wystąpiły one w zachodniej partii rynku w rejonie północno-wschodniego narożnika budynku tzw. wagi miejskiej, w centralnej części w okolicach podziemnego zbiornika wodnego oraz w południowo-wschodnim narożniku rynku. We wszystkich przypadkach mamy do czynienia z drewnianymi rurami z pni świerkowych połączonych żelaznymi złączkami. Powstanie odcinka drewnianego wodociągu w zachodniej części rynku przypada na połowę XVI wieku³.

Relikty architektoniczne

W trakcie prowadzonych badań odsłonięto pięć obiektów architektonicznych związanych z dawną infrastrukturą rynkową, dwa relikty niewielkich obiektów o charakterze podwalin punktowych oraz pozostałości kamiennych kanałów odwadniających w osi ulic Celnej, Krętej i Cieszyńskiej.

Drewniany zbiornik wodny (ryc. 3)

Konstrukcję tę odsłonięto na środku rynku na głębokości 140 cm (330,65 m n.p.m.).

Ryc. 3. Bielsko-Biała, stanowisko 32. Rynek. Wykop 2/2005. Widok na odsłonięte relikty drewnianego zbiornika wodnego oraz korytarza domniemanego ratusza

W rzucie poziomym miała zarys czworokątny. W partiach wschodniej oraz południowej została zniszczona przez budowę komory kamiennej i ceglanej podziemnego zbiornika wodnego. Jedynie w wykopie 3/2005, w partii przyległej do węższej (ceglanej) części podziemnego zbiornika, zachował się fragment południowej ściany tej konstrukcji. W zachowanej partii wzdłuż osi wschód–zachód konstrukcja ta ma długość 4,7 m. Jej szerokość na osi północ–południe wynosi 5 m.

Pobrane w trakcie badań w latach 1997 i 2005 próbki drewna z tej konstrukcji pozwoliły na ustalenie gatunku drewna oraz chronologii jego ścięcia na potrzeby budowy⁴. Belki wykonano z drewna jodłowego, a datę ścięcia dwóch z nich ustalono na lata 1539 i 1543. Pozwala to – jak się wydaje – datować powstanie tej konstrukcji na lata 40-te XVI wieku.

Ściany boczne konstrukcji tworzyły belki o wymiarach w przekroju 20×20 cm, łączone na zrąb i uszczelniane mchem. Dno miało postać podłogi z drewnianych desek o szerokości 40 cm. Wystąpiło ono na głębokości 300 cm (329,05 m n.p.m.). Konstrukcję należy uznać za drewniany zbiornik wodny (cysternę), zasilany wodą płynącą zapewne wodociągiem z drewnianych rur.

Relikty domniemanego ratusza miejskiego (ryc. 3)

Niewątpliwie najcenniejszym odkryciem jest odsłonięcie reliktyw średnio-wiecznej zabudowy domniemanego ratusza miejskiego. Wystąpiły one na środku rynku, w sąsiedztwie północno-zachodniego narożnika drewnianego zbiornika wodnego. Głównym zachowanym reliktem tego obiektu jest korytarz zejściowy do dawnej przestrzeni piwnicznej, wtórnie zaadaptowanej w latach 40-tych XVI wieku na drewniany zbiornik wodny. Przestrzeń korytarza ograniczały dwa mury kamienne o szerokości 40 cm. Jego światło wewnętrzne miało wymiary 190 cm. Mury zbudowane były z łamanego wapienia w układzie warstwowym. Spoiwo stanowiła twarda zaprawa wapienna z niewielką ilością piasku. Lica wewnętrzne były starannie wyrównane. W murze zachodnim odsłonięto strzępie sklepienia, co świadczy niewątpliwie o przesklepieniu wnętrza. Partię spadową korytarza tworzył rodzaj rampy – pochylni wykazującej wyraźny, stromy upad w kierunku południowym. Jej poziom użytkowy stanowiła cienka warstewka użytkowa siwej gliny, posadowiona bezpośrednio na calcu. Znalaziono w niej pojedyncze fragmenty ceramiki późnośrednio-wiecznej. W części południowej mury korytarza kończą się wyraźnymi strzępami. Korelują one z przebiegiem wkopu pod konstrukcję drewnianego zbiornika wodnego. Wydaje się, że budowa tego obiektu zaadaptowała dawną przestrzeń piwniczną, doprowadzając do rozbiórki murów obwodowych oraz częściowego naruszenia murów korytarza zejściowego.

Dalszym istotnym reliktem związanym z obiektem domniemanego ratusza jest od-

ciniek muru kamiennego o szerokości 90 cm, posadowiony bezpośrednio na calcu. Wystąpił on na południe i południowy zachód od ceglanej komory podziemnego zbiornika. Zachowana była jedynie jego partia przystopowa – pojedyncza warstwa kamieni wapiennych na zaprawie wapienno-piaskowej. Górna partia rozebranej korony koreluje z poziomem XVI-wiecznego bruku posadowionego na zniwelowanym calcu. Mur biegł na osi wschód–zachód. Jego układ koreluje z południową granicą domniemanej piwnicy gotyckiej. Mur ten stanowi zapewne południową elewację całej budowli. Niestety, jego dalszy odcinek w kierunku zachodnim został zniszczony przez prace niwelacyjne na rynku oraz budowę w XIX wieku postumentu pomnika św. Jana Nepomucena.

Fragmentaryczność odkrytych reliktyw omawianej budowli nie zezwala na określenie jej rozmiarów. Trudno również jednoznacznie wypowiadać się na temat partii nadziemnej budynku. Znaczna szerokość stopy muru fundamentowego nie wyklucza konstrukcji w pełni murowanej. W przypadku analogicznej konstrukcji muru elewacyjnego w domu gotyckim odkrytym na rynku

4–5 partię nadziemną stanowiła konstrukcja drewniana lub szachulcowa⁵.

Odkryte relikty należy wiązać prawdopodobnie ze średniowiecznym ratuszem. Wydaje się, że w przypadku tak niewielkiego miasta, jak średniowieczne Bielsko jedynym obiektem podpiwniczonym w centralnej partii rynku mógł być właśnie ratusz. Trudno jednocześnie określić czas budowy tego obiektu. *Terminus ante quem* jego powstania stanowi czas budowy drewnianego zbiornika wodnego w latach 40-tych XVI wieku. Pierwsze informacje o burmistrzu i radzie miejskiej pochodzą z 1424 roku⁶. Prawdopodobnie właśnie z wiekiem XV należy wiązać odkrytą budowlę, nie jest jednak wykluczone jej wcześniejsze, XIV-wieczne, pochodzenie.

Studnia kamienna (ryc. 4)

Konstrukcja ta wystąpiła w centralnej partii rynku, w odległości 160 cm na północ od muru północnego głównej komory podziemnego zbiornika wodnego. W znacznej mierze studnia ta została już odsłonięta w trakcie badań w 1997 roku⁷. W trakcie prac w 2006 roku została pogłębiona w celach ekspozycyjnych do 9 m (323,25 m

Ryc. 4. Bielsko-Biała, stanowisko 32. Rynek. Widok na odsłoniętą górną partię studni kamiennej

n.p.m.)⁸. Z poziomu tego wykonano geotechniczny odwiert kontrolny. Wynika z niego, że dno studni znajduje się na głębokości 14,2 m (318,05 m n.p.m.), licząc od powierzchni rynku.

W rzucie poziomym studnia miała obrys nieregularnego czworokąta o zaokrąglonych narożnikach. Długość boku cembrowiny wynosiła ok. 4 m. Otwór studzienny miał kształt zbliżony do koła o średnicy 2–2,05 m. Cembrowina studni zbudowana była z otoczków kamiennych oraz łamanego wapienia o wymiarach od 3 × 5 cm do 25 × 30 cm. Jej szerokość była zróżnicowana i wynosiła od 80 cm w części północnej, 120 cm w partii południowej do 140 cm w rejonie południowo-zachodniego i południowo-wschodniego narożnika. Struktura wewnętrzna wykazuje układ warstwowy spojony zaprawą glinianą, częściowo z zawartością kulturową (np. fragmentami ceramiki nowożytniej).

Konstrukcja kamienna studni wykazywała liczne ślady wtórnego naruszenia. Najistotniejszy z nich wydaje się otwór we wnętrzu studni na głębokości 270 cm, licząc od dzisiejszego poziomu rynku. Otwór ten sprawia wrażenie wykonanego wtórnie (poprzez wyjęcie kamieni z lica otworu studziennego) i służył do zainstalowania drewnianej rury, której pozostałości odkryto na przedłużeniu otworu w bezpośrednim sąsiedztwie głównej komory podziemnego zbiornika wodnego. Rura ta biegła wzdłuż osi północny wschód–południowy zachód, ze spadkiem w kierunku studni, łącząc się z wodociągiem z rur drewnianych, zasilającym komorę zbiornika wodnego.

Analiza styków układu stratygraficznego z obiektem studziennym oraz materiał zabytkowy zawarty w cembrowinie wskazują, iż studnia została zbudowana w okresie nowożytnym, najprawdopodobniej w wieku XVI lub XVII. Koniec jej funkcjonowania nastąpił w wieku XIX w wyniku zasypania (kafle XIX-wieczne oraz moneta 30-kreutzerowa z 1807 r. w zasypisku).

Podziemny zbiornik wodny

Podobnie jak w przypadku studni konstrukcja ta została odsłonięta już częściowo

wo w trakcie badań wykopaliskowych w latach 1995⁹ i 1997. Zbudowana była z trzech części: szybu wejściowego, komory głównej oraz komory węższej.

Główną partię stanowiła komora kamienna na planie kwadratu o boku 7 m, zbudowana z łamanego wapienia na zaprawie wapiennej z dużą zawartością piasku. Korona murów będąca jednocześnie górną częścią komory głównej nosiła wyraźne ślady rozbiórki. Świadczy o tym nierównomierne zaleganie jej pod dzisiejszą powierzchnią rynku. Cała konstrukcja nakryta była sklepieniem kolebkowym wspartym na murach, które w dolnej partii przybierały znaczną szerokość ok. 140 cm, w dolnej części przystopowej nawet ok. 170 cm (grubość muru określono na podstawie wewnętrznych pomiarów geodezyjnych zbiornika). Przestrzeń pomiędzy sklepieniem a górną partią muru północnego wypełniona była zamurówką kamieni wapiennych na zaprawie wapiennej. Mur powyżej dolnej odsadzki był zbudowany w szerokim wkopie fundamentowym, poniżej we wkopie wąskoprzestrzennym.

W rejonie północno-zachodniego narożnika, od strony północnej na głębokości 180 cm, poniżej współczesnego poziomu rynku wystąpił prostokątny otwór o wysokości 30 cm i szerokości 80 cm. Służył on z pewnością instalacji wodociągu zasilającego komorę główną. Świadczy o tym zachowana drewniana rura, dochodząca do zewnętrznej partii otworu.

Jak wynika z przesłanek stratygraficznych uzyskanych w toku tegorocznych badań oraz wyników badań w 1995 roku (przede wszystkim materiału zabytkowego zalegającego we wkopie fundamentowym), powstanie komory głównej zbiornika należy umieścić w 2. połowie XVIII lub w 1. połowie XIX wieku. Jej część nadziemna, którą stanowiła kamienna misa z figurą Neptuna, zwaną Jurkiem z widelcem, została rozebrana w końcu XIX wieku, najprawdopodobniej w 1891 roku, kiedy to ówczesna rada miejska podjęła uchwałę o budowie nowej studni-pompy na rynku¹⁰. W tym czasie nastąpiła rozbudowa podziemnego zbiornika o nowe ele-

Ryc. 5. Bielsko-Biała, stanowisko 32. Rynek. Widok na odsłoniętą partię nie podpiwniczoną tzw. budynku wagi miejskiej

menty: ceglana, przesklepioną komorę oraz szyb wejściowy.

Budynek tzw. wagi miejskiej (ryc. 5)

Budynek ten został częściowo odsłonięty w 1996 roku w zachodniej partii rynku (część piwniczna oraz narożnik południowo-wschodni)¹¹. W trakcie badań w 2005 roku został odkryty w całości jego fragment nie podpiwniczony, a w 2006 roku dla celów ekspozycyjnych została ponownie odsłonięta część piwniczna¹².

Partia nie podpiwniczona budynku miała kształt prostokątny, o osi dłuższej zorientowanej na linii północ-południe o długości 12,4 m i osi krótszej usytuowanej na linii wschód-zachód o długości 8,4 m. Poza zasadniczy, prostokątny obrys budowli od strony północnej wysunięta była jej część podpiwniczona z niewielką piwnicą na planie prostokąta o osi dłuższej usytuowanej na linii wschód-zachód długości 3,4 m i osi krótszej zorientowanej wzdłuż linii północ-południe długości 2,1 m. Do piwnicy tej prowadziły 6-stopniowe schody zejściowe bezpośrednio od strony rynku,

wzdłuż północnego muru nie podpiwniczonej partii budowli. Wewnątrz połączenie pomiędzy częścią piwniczną oraz zasadniczą, nie podpiwniczoną partią budowli stanowił otwór komunikacyjny.

Część nie podpiwniczona miała dyspozycję dwutraktową. Środkową oś budynku w kierunku wschód-zachód stanowiła sień o szerokości 2 m. Od strony południowej sąsiadowała ona z dużym pomieszczeniem o wymiarach $4,8 \times 7,8$ m. W tym pomieszczeniu w partii północno-zachodniej wystąpiły również czworokątne, ceglana podstawa pod piec oraz pozostałości legarów bądź ich negatywów zagłębionych w strop calca. Świadczy to o istnieniu wewnątrz budowli podłogi z desek drewnianych opartych na drewnianych legarach posadowionych bezpośrednio na zniwelowanym calcu, a w partii wschodniej zapewne na murze fundamentowym (nie zachowanym na poziomie odpowiadającym podłodze drewnianej). Od strony północnej korytarza znajdowało się pomieszczenie $2,4 \times 4,8$ m. Do muru południowego od strony zewnętrznej zostały dostawione dwa elemen-

ty, których płytki poziom posadowienia oraz odmienne spoiwo w postaci szarej zaprawy wapiennej z dużą ilością piasku wydają się wskazywać na ich wtórny charakter. Pierwszy z nich wystąpił w środkowej partii muru południowego, drugi w południowo-zachodnim narożniku budowli. Ich usytuowanie wydaje się korelować z dwiema innymi kamiennymi podwalinami o identycznej konstrukcji budowlanej. W rzucie poziomym tworzą one wraz z elementami dostawionymi do muru południowego budynku zarys czworokąta o długości 5 m wzdłuż osi północ–południe i 5 m wzdłuż osi wschód–zachód. Stanowią one prawdopodobnie reliktu nieokreślonego zadaszonego obiektu opartego na czterech narożnych filarach, wtórnie dobudowanego do zasadniczej partii budynku.

Część podpiwniczona złożona z prostokątnej piwniczki i schodów zejściowych od strony wschodniej stanowiła najbardziej wysuniętą na północ część prostokątnej budowli. Widoczne przewiązanie wiatku muru ograniczającego do zewnątrz część piwniczną z murem północnym zasadniczej partii budowli wskazuje na budowę piwnicy równocześnie z budową zasadniczej, nie podpiwniczonej części budowli. Jednak odmienny charakter budowlany piwnicy (inny rodzaj zaprawy) nakazuje ostrożność w ostatecznym formułowaniu wniosków.

Korona cienkich murów ograniczających od zewnątrz zarówno schody, jak i część piwniczną zalegała na jednakowym, prawie idealnie równym poziomie 332,73–332,76, w partii zachodniej na głębokości 1,1 m, 65 cm poniżej stropu calca. Korona ta nie wykazywała żadnych śladów rozbioru. Jednocześnie w profilach powyżej korony murów odkryto negatyw wyższego fragmentu budowli. Wydaje się to świadczyć o obecności nad zachowaną koroną murów kamiennych nadziemnej, prawdopodobnie drewnianej partii budowli.

Połączenie pomiędzy piwnicą a zasadniczą, nie podpiwniczoną partią budowli stanowił otwór komunikacyjny. Jego długość wynosiła 3,6 m. Światło otworu miało szerokość 80 cm. Jego spąg tworzył spa-

dziście uformowane w kierunku piwnicy strop calca przebiegający na głębokości 0,4–1,79 m (333,01–331,71 m n.p.m.). Po obydwu stronach otworu komunikacyjnego w przerwie muru północnego wystąpiły pojedyncze cegły stawiane na „kant”. Świadczą one o obecności konstrukcji łuku ceglanego nad tą częścią otworu. Znajdował się on ok. 140 cm powyżej spągu otworu komunikacyjnego (333,2 m n.p.m.).

Budowla funkcjonowała może już w XVII wieku, z pewnością w wieku XVIII oraz w początkach XIX. Materiał zabytkowy zalegający w warstwie przykrywającej rozebrane korony murów oraz w zasypisku części piwnicznej (m.in. monety, data 1810 na szyjce butelki) wskazuje, iż funkcjonowanie tej budowli zakończyło się w pierwszych dziesięcioleciach XIX wieku.

Fakt ten potwierdzają również źródła historyczne i ikonograficzne. Jak już zaznaczono, budowla ta jest widoczna jeszcze na rycinie z 1801 roku. Nie uwzględnia jej natomiast już najstarsza zachowana mapa katastralna miasta z 1836 roku¹³. Biorąc pod uwagę dane zawarte w źródłach historyczno-ikonograficznych oraz zabytki datujące zalegające w zasypisku piwnicy, moment likwidacji i rozbioru budowli należy umieścić pomiędzy latami 1810 i 1836. Być może, rozbioru tej budowli związana była z nową koncepcją zagospodarowania infrastruktury rynku po ostatnich, dużych pożarach miasta w 1808 lub 1836 roku¹⁴ (prawdopodobnie w tym właśnie czasie również zlikwidowano dawne podcienia w zachodniej pierzei rynku).

Rozmiary odkrytej budowli, część piwniczna wysunięta poza właściwy prostokątny zarys budowli wydają się wskazywać na jej gospodarczo-użytkowy charakter. Potwierdzać to mogą źródła pisane odnoszące się do topografii miasta z 1. połowy XIX wieku¹⁵. Wzmianki te wydają się również pozwalać na uznanie odkrytej budowli za ową wzmiankowaną w pracy Kneifla wartownię lub budynek wagi miejskiej (być może, nawet obydwu obiektów razem i tym należałoby tłumaczyć zróżnicowanie charakteru części piwnicznej i pozostałej partii budowli). Nie można również wykluczyć

innej nie wzmiankowanej w źródłach funkcji tej budowli.

Materiał zabytkowy

W trakcie badań wykopaliskowych pozyskano bardzo liczny materiał zabytkowy. Składają się na niego fragmenty naczyń ceramicznych i szklanych, fragmenty kafli, kości zwierzęce oraz nieliczne przedmioty żelazne. Znalezione także kilkanaście monet, w tym późnośredniowieczne.

Do najciekawszych zabytków pozyskanych w trakcie badań należą polichromowane kafle renesansowe datowane na wiek XVI. Do wyjątkowych okazów należą: fragmenty polichromowanych kafli herbowych cechu murarzy (postać w stroju renesansowym trzymająca tarczę herbową ze skrzyżowanymi młotkami murarskimi) oraz fragmenty kafli o rozbudowanych motywach roślinnych i architektonicznych pokrytych zieloną polewą. Szczególnym znaleziskiem jest fragmentarycznie zachowany polichromowany, renesansowy kafel z przedstawieniem herbu Bielska i patrona miasta – św. Mikołaja. Przypomina on przedstawienia na tłokach pieczętnych Bielska. Ciekawostką jest fakt, że przedstawienie orla piastowskiego w herbie miasta nawiązuje do heraldyki habsburskiej.

Licznie pozyskano fragmenty ceramiki naczyniowej, przede wszystkim nowożytnej, w mniejszym stopniu późnośredniowiecznej. Ceramika późnośredniowieczna została wykonana z surowca o składzie masy zbliżonym do II grupy surowcowej wyróżnionej przez A. Wałowy¹⁶, techniką toczenia. Szczególną formą jest pojedynczy fragment pucharka typu Loštice (charakterystyczne grudki na powierzchni spowodowane obecnością w masie ceramicznej domieszki porytu). Pucharki typu Loštice są importami z Moraw, gdzie datowane są na przełom wieków XIV i XV oraz wieki XV i XVI¹⁷.

Grupę ceramiki nowożytnej reprezentują naczynia wyłącznie toczone na kole, wypalane w atmosferze utleniającej na kolor jasnoceglasty lub jasnobrunatny, o przełamach przeważnie jednobarwnych. Najlicniejszą grupę stanowią naczynia pokryte

polewą pomarańczową, zieloną, żółtą i brunatną. W zdobnictwie spotyka się ornament płytkich, poziomych pasm żłobków pokrywających brzusiec naczynia oraz listw plastycznych. Dość licznie wystąpiły fragmenty naczyń zdobionych ornamentem linii falistych oraz pasm zygzaków malowanych farbą żółtą lub białą. Wśród naczyń ceramicznych dość licznie reprezentowane są fragmenty naczyń kamionkowych i fajansowych. Niektóre z nich, zwłaszcza tzw. miski śląskie, zdobione są wielobarwną, malowaną ornamentyką roślinną.

W trakcie prowadzonych badań odkryto kilkanaście numizmatów. W większości są to XVIII-wieczne krajcarówki Marii Terezy i Józefa II. Kilka monet reprezentuje rzadsze i znacznie starsze emisje. Do najciekawszych okazów należy XV-wieczny srebrny halerz miasta Zgorzelec. Ze średniowieczem związane są również 4 egzemplarze monet srebrnych: 2 okazy denarów Ludwika Jagiellończyka, halerz Władysława II Jagiellończyka miasta Wrocław oraz półgrosz Jana Olbrachta. Halerz Władysława Jagiellończyka leżał w gruzowisku światła korytarza rampowego domniemanego średniowiecznego ratusza na środku rynku, pozostałe monety w zasypisku drewnianego zbiornika wodnego.

Niezwykle interesującym okazem monety XVII-wiecznej jest srebrna moneta 3-krajcarowa Jerzego Wilhelma, księcia legnicko-brzesko-wołowskiego, ostatniego przedstawiciela dynastii piastowskiej na Śląsku. Moneta ta, z roku 1674, wystąpiła w warstwie nasypowej w rejonie południowej partii budynku tzw. wagi miejskiej w zachodniej części rynku.

Podsumowanie wyników badań

Przeprowadzone w latach 2005–2006 badania przyniosły ważne efekty badawcze. Najistotniejszym z nich jest odkrycie reliktów budowli, którą z dużą dozą prawdopodobieństwa należy wiązać z najstarszym średniowiecznym ratuszem miasta Bielska. Odkrycie to jest ukoronowaniem wieloletnich badań archeologicznych w rejonie bielskiego rynku, których jednym z najistotniejszych celów było zlokalizowanie tego obiektu.

Niestety, jego stan zachowania nie pozwala na bliższe rozpoznanie jego charakteru.

Z rezerwą należy odnieść się do próby ekspozycji na płycie rynku wybranych obiektów architektonicznych *in situ* odsłoniętych w trakcie badań archeologicznych. Chodzi tu o relikty studni kamiennej w środku rynku oraz piwnicę budynku tzw. wagi miejskiej (partia nie podpiwniczona została wyeksponowana jedynie w powierzchni płyty rynku). Podjęta próba,

aczkolwiek uzasadniona ze względu na dobre zachowanie reliktyw architektury kamiennej, przyniosła dość słaby efekt wizualizacji reliktyw tych obiektów, przy jednoczesnym zastosowaniu wysokonakładowych rozwiązań technicznych. Widoczne jest to zwłaszcza w przypadku reliktyw studni kamiennej. Znamienny wydaje się tu brak konsultacji przyjętych rozwiązań ekspozycyjnych z autorami badań archeologicznych.

PRZYPISY

¹ Projekt przygotowała Pracownia Architektoniczna „Nova” w Gliwicach.

² Autorzy badań pragną złożyć serdeczne podziękowania konsultantowi badań prof. dr. hab. Z. Pianowskiemu za wiele cennych uwag i wskazówek.

³ Data ścięcia drzewa na potrzeby budowy tego wodociągu przypada na lata 50-te XVI wieku (po 1553 r.). Badania dendrochronologiczne wykonał prof. dr. hab. Marek Krapiec z Katedry Stratygrafii i Geologii Regionalnej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

⁴ Badania dendrochronologiczne wykonał prof. dr. hab. Marek Krapiec z Katedry Stratygrafii i Geologii Regionalnej Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

⁵ B. Chorąży, B. Chorąży, *Wyniki nadzoru archeologicznego przeprowadzonego w trakcie odbudowy kamienicy Rynek 4–5 i przywrócenia podcieni w zachodnim bloku zabudowy przyrynekowej w latach 2003–2004*, archiwum Śląskiego Wojewódzkiego Oddziału Ochrony Zabytków, Delegatura w Bielsku-Białej, maszyn.

⁶ W. Kuhn, *Geschichte der deutschen Sprachinsel Bielitz (Schlesien)*, Würzburg 1981, aneks VI.

⁷ B. Chorąży, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na rynku Starego Miasta w Bielsku-Białej*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, Katowice 2000, s. 198 i n.

⁸ Studnia wraz z najbliższym otoczeniem została przekryta płytą szklaną i w tej formie eksponowana jest na płycie bielskiego rynku. Ze względu na brak technicznego zabezpieczenia eksploracji przez firmę prowadzącą prace nie udało się doprowadzić eksploracji wypełniska do dna studni. Wnętrze otworu studziennego wyeksplorowano do głębokości 9 m, licząc od powierzchni rynku.

⁹ B. Chorąży, B. Chorąży, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na Rynku Miasta w Bielsku-Białej*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1995 roku*, Katowice 1998, s. 148–160.

¹⁰ K. Schneider, *Bericht über die Thätigkeit des Gemeinderathes der Stadt Bielitz*, Bd I: 1868–1898, Bielitz 1898, s. 82.

¹¹ B. Chorąży, B. Chorąży, *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na Rynku w Bielsku-Białej*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1996 roku*, Katowice 2000, s. 176–186.

¹² Partia ta została wyeksponowana w przeszklonym rezerwacie archeologicznym.

¹³ Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Geodezyjno-Kartograficznej w Bielsku-Białej, kataster 1836, arkusz Miasto Bielsko wraz z przedmieściami.

¹⁴ M. Oppolsky, *Inventarium der Pfarrei Bielitz und der dazu gehörenden Kirchen*, [w:] R. Wagner, *Das Buch der Bielitz-Bialaer Chronika*, Poznań 1938, s. VII–IX.

¹⁵ Vetter, *Statistik der Herzog und Fürstenthum Bielitz*, [w:] R. Wagner, *Das Buch der Bielitz-Bialaer Chronika*, s. CLXXXI (361).

¹⁶ A. Wałowcy, *Późnośredniowieczna ceramika krakowska i zagadnienie jej chronologii*, „Materiały Archeologiczne” t. 9: 1968, s. 35.

¹⁷ Tamże, s. 92; V. Nekuda, K. Reichertová, *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*, Brno 1968, s. 128–129, 204.

VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU NA RYNKU V BIELSKU-BIALÉ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V období od července roku 2005 do října roku 2006 probíhal archeologický výzkum v Bielsku-Bialé na Rynku a v přilehlých ulicích Těšínské (Cieszyńskiej), Celní (Celnej) a Pivovarské (Piwowarskiej) (obr. 1). Byl spojen s modernizací povrchu náměstí. Cílem investice byla výměna podzemních inženýrských sítí a přestavba povrchu náměstí při současném zohlednění prezentace vybraných archeologických objektů: sklepní části objektu, považovaného za budovu městské váhy a kamenné studně.

Výzkum měl záchranný charakter a zahrnoval jak plánované vykopávky, tak i zásahy dohledu nad investičními pracemi.

Nejreprezentativnější byla stratigrafie při výstavbě sanitární a dešťové kanalizace. Ve všech výkopech nebyly zjištěny středověké vrstvy, související s užíváním náměstí. To je důsledkem prováděného vyrovnávání povrchu náměstí. Pozorovaný stratigrafický sled začínal na úrovni dlažby ze 16. stol., tvořené volně sypanými drobnými oblázky a vápencovými kameny na vyrovnaném povrchu podloží. V některých částech náměstí byly zachyceny zbytky jam, zahoubených do podloží. Speciálním druhem objektů, zahlobených do podloží, jsou pozůstatky někdejší dřevěných městských vodovodů.

V průběhu výzkumu bylo odkryto pět architektonických objektů, spojených s někdejší infrastrukturou náměstí, dva reliкty nevelkých objektů, které mají charakter bodových opěr a pozůstatky kamenných kanálů v ose ulic Celní, Točité (Krętej) a Těšínské. K nejdůležitějším objeveným objektům náleží: dřevěný vodojem, zbytky snad městské radnice, kamenná studna a stavba předběžně považovaná za budovu městské váhy (obr. 2).

Konstrukce dřevěného vodojemu byla objevena uprostřed náměstí (obr. 3). Ve

vodorovném řezu měla čtyřúhelný obrys. Konstrukci bočních stěn tvoří trámy o rozměru v průřezu 20 × 20 cm, spojené srubovou technikou a utěsněné mechem. Dno v podobě podlahy z desek o šířce 40 cm bylo odkryto v hloubce 3 m. Celou konstrukci je třeba interpretovat jako dřevěný vodojem (cisternu), plněný vodou z dřevěných rour. Trámy jsou z jehlového dřeva a datum zkácení dvou z nich bylo určeno na roky 1539 a 1543.

Nepochybně nejcenějším objevem jsou zbytky středověké zástavby pravděpodobně městské radnice (obr. 3). Byly odkryty uprostřed náměstí, v sousedství severozápadního rohu dřevěné konstrukce. Hlavním dochovaným pozůstatkem tohoto objektu je chodba, sestupující do sklepa, v 16. stol. druhotně adaptovaného pro potřeby dřevěného vodojemu. Další částí budovy radnice je úsek kamenné zdi v šířce 90 cm. Její průběh souhlasí s jižní hranicí předpokládaného gotického sklepa a vytváří pravděpodobně jižní fasádu objektu. Objevenou budovu je třeba spojovat nejpravděpodobněji s 15. stol., není však vyloučen její dřívější původ ve 14. stol.

Kamenná studna byla objevena uprostřed náměstí (obr. 4). Ze značné části byla odkryta již v roce 1997. Během výzkumu v roce 2006 byla prohloubena kvůli prezentaci do 9 m. Studna má půdorys nepravidelného čtyřúhelníku se zaoblenými rohy. Délka strany je cca 4 m. Horní otvor má kruhovitý tvar o průměru 2–2,05 m. Vyrožena je oblázky a lomovým vápencem. Studna byla zbudována v novověku, nejspíše v 16. nebo 17. stol. Přestala fungovat v 19. stol. v důsledku zasypaní.

Ve střední části náměstí, v sousedství kamenné studny, byly odkryty reliкty zděné podzemní konstrukce, podzemní vodní nádrže. Sestává ze třech částí: vstupní šach-

ty, hlavní komory a užší komory. Hlavní komora nádrže vznikla ve 2. pol. 18. nebo v 1. pol. 19. stol. Její nadzemní část, kterou tvořila kamenná mísa s figurou Neptuna, tzv. „Jura s vidličkou“, byla rozebrána na konci 19. stol., nejpravděpodobněji v r. 1891. Ke hlavní komoře byla tehdy přistavěna vstupní šachta a cihlová, zaklenutá komora.

Objekt, předběžně označený jako budova městské váhy, byl odkryt v západní části náměstí v roce 1996 (obr. 5). V průběhu výzkumu v letech 2005–2006 byla odkryta celá jeho nepodsklepená část. Mimo

základní pravoúhlý půdorys budovy je na severní straně vysunuta podsklepená část s nevelkým obdélným sklepem. Do sklepa vedou schody o šesti stupních přímo z náměstí, podél severní stěny nepodsklepené části budovy. Spojení mezi sklepní částí a hlavní, nepodsklepenou částí budovy zajišťoval průchozí otvor.

Během výzkumu byly získány velmi početné nálezy. Tvoří ho fragmenty keramických i skleněných nádob, fragmenty kachlů, zvířecí kosti a nepočetné železné předměty. Bylo také nalezeno více než deset mincí, včetně vrcholněstředověkých.

Bożena Chorąży, Bogusław Chorąży

ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN UNTERSUCHUNGEN AM MARKTPLATZ IN BIELSKO-BIAŁA, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

In der Zeit vom Juli 2005 bis zum Oktober 2006 wurden archäologische Untersuchungen in Bielsko-Biała am Marktplatz (Abb. 1) sowie in den anstoßenden Straßen: Cieszyńska, Celna und Piwowska durchgeführt. Jene Arbeiten standen mit der Modernisierung des Marktplatzes in Verbindung. Die Investition setzte den Austausch von unterirdischen Installationen sowie den Umbau der Marktoberfläche voraus bei gleichzeitiger Berücksichtigung der Ausstellung von gewählten archäologischen Objekten: der Kellerräume des Hauses, das als Stadtwage gilt, sowie eines steinernen Wasserbrunnens.

Die durchgeführten Arbeiten waren eigentlich Rettungsuntersuchungen, die sowohl geplante Grabungs- als auch Notuntersuchungen im Bereich der Aufsicht über die Bauarbeiten umfassten.

Die beste Übersicht gab die Schichtenfolge in den Baugruben für die Entwässerungskanalisation. In allen Grabungen konnten keine mittelalterlichen Nutzschichten des Marktplatzes ermittelt werden. Es ist die Fol-

ge einer Planierung der Marktoberfläche. Die beobachtete Schichtenlage fing mit dem Pflasterhorizont aus im 16. Jh. locker aufgeschüttetem kleinem Geröll und Kalkstein auf der planierten Decke vom gewachsenen Boden an. In einigen Teilen des Marktes waren Überreste von in den gewachsenen Boden eingetieften Grubenobjekten anzutreffen. Eine besondere Arte der in den gewachsenen Boden eingetieften Objekte sind Überreste von alten, hölzernen Wasserleitungen.

Bei den Untersuchungen wurden fünf Bauobjekte freigelegt, die mit der Markterschließung verbunden waren: zwei kleine Objekte, die als Punktstützen gedient hatten sowie Überreste von Steinkanälen in der Achse der Straßen Celna, Kręta und Cieszyńska. Den wesentlichsten entdeckten Objekten angehören: ein hölzernes Wasserreservoir, Überreste von vermutlichem Rathaus, ein Wasserbrunnen sowie ein Bau, der vorläufig als Stadtwage angesprochen wird (Abb. 2).

Die Konstruktion des hölzernen Wasserreservoirs kam inmitten des Marktplatzes zum Vorschein (Abb. 3). Sie war im

Grundriss viereckig. Die Wände des Reservoirs bilden 20 × 20 cm im Schnitt messende Balken, im Blockbau eingerichtet und mit Moos abgedichtet. Der Boden in Form der 40 cm breiten Holzbretter lag in einer Tiefe von 3 m. Die ganze Konstruktion dürfte vielleicht als hölzernes Wasserreservoir (Zisterne) gedeutet werden, das mit Wasser von Holzröhren versorgt war. Die Balken wurden aus Tannenholz gefertigt und das Datum, zu dem zwei davon gefällt worden waren, wurde in die Jahre 1539 und 1543 bestimmt.

Die zweifellos wertvollste Entdeckung sind Überreste der mittelalterlichen Bebauung des vermutlichen städtischen Rathauses (Abb. 3). Sie traten inmitten des Marktes, in der Nähe der nordwestlichen Ecke der Holzkonstruktion auf. Das erhaltene Hauptrelikt des Rathauses ist ein Gang zum Keller herunter, der im 16. Jh. nachträglich für das hölzerne Wasserreservoir adaptiert worden ist. Ein weiterer Teil dieses Baus ist ein Abschnitt einer 90 cm dicken Steinmauer. Sie verläuft entlang an der Südgrenze des vermutlichen gotischen Kellers und bildet wohl die Südfassade des Objekts. Das entdeckte Gebäude ist wahrscheinlich ins 15. Jh. zu setzen, ihre frühere Abstammung aus dem 14. Jh. ist jedoch nicht ausgeschlossen.

Der steinerne Wasserbrunnen wurde inmitten des Marktplatzes entdeckt (Abb. 4). Er wurde in großem Teil bereits bei den Untersuchungen im Jahre 1997 freigelegt. Im Jahre 2006 wurde er für Ausstellungszwecke bis zu 9 m vertieft. Im Grundriss weist er eine unregelmäßige viereckige Form mit abgerundeten Ecken auf. Seine Seite ist etwa 4 m lang. Die Brunnenöffnung ist annähernd rund mit einem Durchmesser von 2–2,05 m. Die Einfassung des neuzeitlichen, höchstwahrscheinlich aus

dem 16. oder 17. Jh. stammenden Brunnens wurde aus Geröll und gebrochenem Kalkstein gemauert. Der Brunnen wurde im 19. Jh. aufgegeben und zugeschüttet.

Im mittleren Marktteil, in der Nähe des Brunnens, wurden Relikte einer gemauerten Konstruktion eines unterirdischen Wasserreservoirs entdeckt. Dieses besteht aus drei Teilen: eines Eingangsschachts, der Hauptkammer sowie der engeren Kammer. Die Entstehung der Hauptkammer ist in die 2. Hälfte des 18. oder die 1. Hälfte des 19. Jh. zu setzen. Ihr oberirdischer Teil, den ein Steinbecken mit der Figur Neptuns gebildet hatte (der sog. „Georgchen mit Gabel“), wurde am Ende des 19. Jh., wahrscheinlich 1891, abgebrochen. An die Hauptkammer wurden dann der Eingangsschacht sowie eine gewölbte Backsteinkammer angebaut.

Das vorläufig als Stadtwaagehaus gedeutete Objekt kam im westlichen Teil des Marktes im Jahre 1996 zutage (Abb. 5). Bei den Untersuchungen von 2005–2006 wurde sein nicht unterkellertes Teil freigelegt. Über den rechteckigen Grundriss des Hauptkörpers hinaus rückt sein unterkellertes Teil mit einem kleinen, im Grundriss rechteckigen Keller nördlich vor. In den Keller führt eine Treppe mit sechs Stufen unmittelbar von seiten des Marktes, entlang an der nördlichen Mauer des nicht unterkellerten Gebäudeteils. Die Verbindung zwischen dem Kellerteil und dem nicht unterkellerten Hauptbau bildete eine Türöffnung.

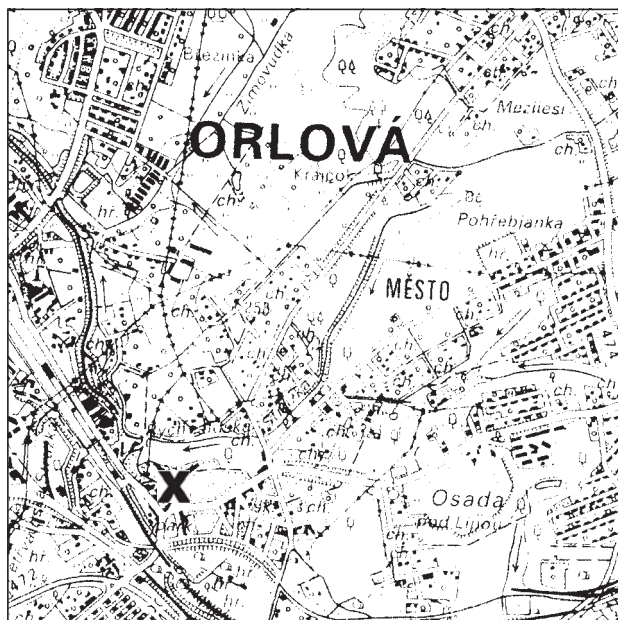
Bei den Grabungsuntersuchungen konnte eine Menge Fundmaterial geborgen werden. Dazu gehörten Fragmente von Ton- und Glasgefäßen, Kachelfragmente, Tierknochen sowie wenige Eisengegenstände. Es wurden auch einige zehn, darunter auch spätmittelalterliche Münzen gefunden.

ZÁCHRANNÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM U KOSTELA NAROZENÍ PANNY MARIE V ORLOVÉ, OKRES KARVINÁ

Ve dnech od 15.6. do 12.7.2006 byl proveden záchranný archeologický výzkum na stavbě rekonstrukce kostela Narození Panny Marie v Orlové.

Trojlodní novogotický kostel se dvěma věžemi je situován na vyvýšené plošině nad náměstím (Staré náměstí) městské části Orlová – Město. Při rekonstrukci se jednalo především o výkopové práce při pokládání drenáží a rekonstrukci kanalizace. Šířka výkopů byla cca 0,5–0,75 m. Při zemních pracích u jižní strany kostela bylo

zjištěno porušení souvrství o síle cca 80 cm. Archeologický výzkum byl proveden z důvodu nalezení lidských kosterních pozůstatků nejprve u jižní strany kostela (výkop č. 1) a následně u strany jihovýchodní a východní (výkop č. 2). Souvrství výkopu č. 1 byla tvořena několika vrstvami obsahujícími značné množství stavebních pozůstatků, jako je malta a úlomky cihel. Je velice pravděpodobné, že se jednalo o pozůstatky přestavby kostela na počátku 20. století, nebo dokonce o relikt

Obr. 1. Orlová, kostel Narození Panny Marie. Lokalizace výzkumu. Měřítko 1:25 000

mladších stavebních úprav. Podle ústního sdělení se kosterní pozůstatky do tohoto místa dostaly druhotně při dřívějších stavebních úpravách.

Jiná situace byla zjištěna ve výkopu č. 2 u jihovýchodního rohu kostela a částečně také u jeho východní strany. Zde byly zachyceny lidské kosterní pozůstatky v homogenní šedohnědé hlinito-jílovité vrstvě, v níž nebyly rozpoznatelné případné stopy po výkopech hrobových jam. Také kosterní pozůstatky byly umístěny poměrně chaoticky, v neanatomické poloze. Anatomicky se zdají být situovány pouze dlouhé kosti dolních končetin uložených napříč výkopem, které by naznačovaly možnou původní polohu těla v severojižním směru. Z rozložení dalších kosterních pozůstatků lze předpokládat, že pocházejí z několika jedinců uložených v různých časových horizontech, a patrně narušení starších pohřbů mladšími. Déle trvajícimu pohřbívání může také nasvědčovat uložení kosterních pozůstatků ve výkopu č. 2 v rozdílných hloubkách: od 40 do 100 cm pod povrchem.

Situace zjištěná u východní a jihovýchodní strany kostela nejspíše také koresponduje s historickým vývojem stavby. V této části je podle stavebně-historického průzkumu pod novogotickou přestavbou zachován presbytář původního středověkého klášterního kostela. Lze tedy usuzovat na hřbitov rozkládající se kolem tohoto kostela z roku 1466¹.

Při dalších zemních pracích nebylo již zjištěno narušení archeologických situací.

Drtivou většinu nálezů tvořily kosterní pozůstatky. Celkem jich bylo nalezeno 383

kusů. Jednalo se většinou o úlomky dlouhých kostí horních a dolních končetin, mozkovny, řidčeji žeber, pánevních kostí, zápěstních a zánartních kostí, dolní čelisti, kostí patních a čéšek. Velmi vzácně se vyskytly zlomky obratlů, kosti obličejové části lebky a zuby. Množství těchto kostí neslo stopy druhotného poškození. Byly nalezeny pozůstatky jak jedinců dospělých, tak i jedinců mladých s nekompletním chrupem.

Průvodní materiál byl chudý. Šlo o čtyři keramické úlomky (dna a okraje) a železné hřeby s pozůstatky dřeva.

Keramika byla většinou novověká, glazovaná i neglazovaná, pouze jeden úlomek okraje lze určit jako pozdně středověký či raně novověký (15.–16. století).

Hřeby s pozůstatky dřeva pochází s největší pravděpodobností z rakví, v nichž byli nebožtíci pohřbíváni, neboť byly nalezeny v bezprostřední blízkosti kostí.

Podle průvodních nálezů tedy nelze kosterní pozůstatky přesně datovat a lze předpokládat, že mrtví byli pohřbíváni v delším časovém úseku.

Nalezené kosterní pozůstatky pocházejí z původního hřbitova při klášterním kostele Narození Panny Marie, který byl na počátku 20. století rozsáhle přestavován. Někteří mrtví byli nepochybně uloženi v rakvích. Ani průvodní materiál nedovoluje bližší datování. Podle něho lze určit pouze období pohřbívání – od sklonku středověku a dále v průběhu novověku.

Bližší poznatky by přinesl pouze rozsáhlejší archeologický výzkum a antropologický rozbor kosterního materiálu.

POZNÁMKY

¹ R. Mojžíšek, *Památky okresu Karviná*, Karviná 1996.

Ondřej Tůma

RATOWNICZE BADANIA ARCHEOLOGICZNE PRZY KOŚCIELE NARODZENIA MARII PANNY W ORLOVEJ, POWIAT KARWIŃSKI

(Streszczenie)

W okresie od 15 czerwca do 12 lipca 2006 roku przeprowadzono przy kościele Narodzenia Panny Marii w Orlovej (ryc. 1) ratownicze badania archeologiczne, których celem było uchwycenie i udokumentowanie pozostałości cmentarza odkrytego podczas prac budowlanych. Pozostałości kości ludzkich wystąpiły przede wszystkim po południowej (wykop 1), południowo-wschodniej i wschodniej (wykop 2) stronie kościoła. Po stronie południowej zostały one znalezione na wtórnym złożu, nato-

miast w wykopie 2 kości ludzkie odkryto w szarobrunatnej homogenicznej warstwie ilastej. Ułożenie ich w porządku nieanatomicznym oraz znaczne wtórne uszkodzenia świadczą o długotrwałym zaleganiu w ziemi oraz o naruszeniu starszych grobów przez młodsze. Materiału przewodniego było bardzo niewiele. Ceramika pochodziła ze schyłku średniowiecza po okres nowożytny. Znalaziono ponadto kilka grobów z pozostałościami drewna, najpewniej z trumien.

Ondřej Tůma

ARCHÄOLOGISCHE NOTGRABUNGEN AN DER MARIENGEBURTKIRCHE IN ORLOVÁ, BEZIRK KARVINÁ

(Zusammenfassung)

In der Zeit vom 15. Juni bis zum 12. Juli 2006 wurden an der Mariengeburtkirche in Orlová (Abb. 1) archäologische Rettungsgrabungen durchgeführt, mit dem Ziel, die Überreste von einem bei den Bauarbeiten freigelegten Kirchhof zu erfassen und zu dokumentieren. Die Überreste von Menschenknochen traten vor allem an der südlichen (Grabungsfläche 1), südöstlichen und östlichen (Grabungsfläche 2) Seite der Kirche auf. An der südlichen Seite der Kirche wurden sie verlagert gefunden, in der

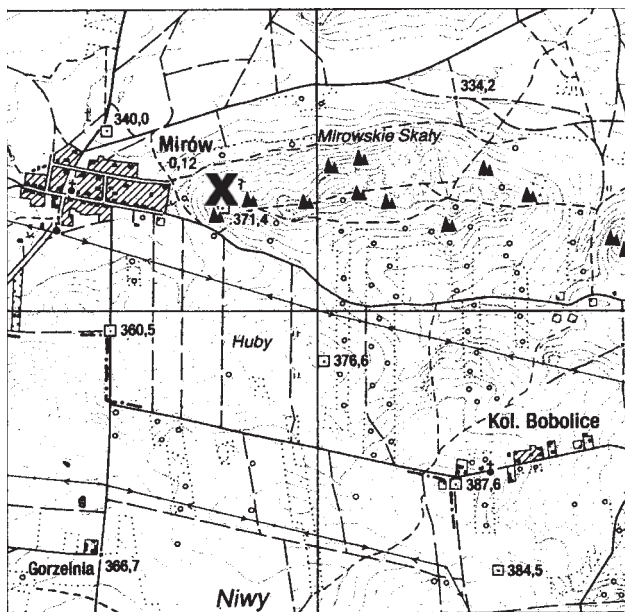
Grabungsfläche 2 konnten sie in einer homogenen graubraunen Tonschicht ermittelt werden. Ihre nicht anatomische Anordnung sowie bedeutende nachträgliche Beschädigungen belegen, dass sie eine lange Zeit in der Erde geruht haben und dass die älteren Gräber durch die jüngeren gestört worden sind. Es war nur wenig Leitmaterial vorhanden. Die Keramik stammte aus dem ausgehenden Mittelalter bis zur Neuzeit. Es konnten einige Gräber mit Holzresten, wohl von den Särgen, geborgen werden.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH ZAMKU W MIROWIE, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Badania archeologiczne zamku w Mirowie (ryc. 1) prowadzono w lipcu 2005 roku, w porozumieniu z właścicielem zamku – wspólnotą gruntową. Prace finansowała Fundacja Ekologiczna Wychowanie i Sztuka „Elementarz”.

Celem badań było odgruzowanie przyziemia wieży mieszkalno-obronnej Myszkowskich, wypełniającej południowo-wschodnie narożne dolnego zamku. Według wcześniejszych ustaleń Teresy Małkowskiej-Holcerowej (1961) oraz Marce-

lego Antoniewicza i Wojciecha Zaleskiego (1991) pięciokondygnacyjna wieża powstała w dwóch etapach: na przełomie wieków XV i XVI do wysokości trzech kondygnacji, a pod koniec XVI stulecia została nadbudowana o dwie dalsze kondygnacje. Badania geofizyczne prowadzone dla potrzeb wykonanego w 1991 roku *Studium historyczno-architektonicznego zamku* wykazały ponadto, że pod pierwszą kondygnacją jest piwnica, której dno ma się znajdować około 6–7 m poniżej

Ryc. 1. Mirow. Lokalizacja zamku. Skala 1:25 000

obecnego poziomu zagruzowania (sięga ono obecnie do wysokości stropu pierwszej kondygnacji).

Jedynie dotąd badania wykopaliskowe na zamku w Mirowie prowadził w latach 1959–1961 Włodzimierz Błaszczyk. Koncentrowały się one w rejonie bramy zachodniej dolnego zamku i na terenie domniemanego grodu, który miał poprzedzać budowę założenia murowanego.

Istnieje kilka hipotez dotyczących fazowości rozwoju przestrzennego zamku w Mirowie. M. Antoniewicz uważa, że najstarsze założenie (górny zamek) poprzedzał gród o umocnieniach drewniano-ziemnych, a następnie wzniesiona w XIV wieku strażnica, powiązana z zamkiem w Bobolicach. Jej relikty mają być dwa duże fragmenty murów, oblicowanych regularną kostką wapienną, wypełniające szczeliny skalne pod stopą muru obronnego górnego zamku. Zamek został następnie rozbudowany przez Krystyna z Kozieglów, a później przez Myszkowskich. Stanisław Kołodziejski łączył hipotetycznie powstanie zamku z osobą księcia Władysława Opolczyka, do którego Mirów należał w latach 1370–1391 (jako jeden z elementów lenna uzyskanego od Kazimierza Wielkiego). W źródłach pisanych zamek w Mirowie pojawił się po raz pierwszy w 1405 roku (wzmiankowany jest wówczas Sasin, burgrabia mirowski).

W trakcie dwutygodniowych prac w 2005 roku zostały zdjęte i zadokumentowane warstwy zagruzowania w północnej części wnętrza wieży mieszkalno-obronnej (w obrębie pierwszej kondygnacji), do poziomu wyznaczonego przez zasypisko w sklepionym otworze wejściowym od strony dziedzińca wschodniego. Średnia miąższość wybranego zagruzowania wyniosła ok. 1,5 m, na szerokości około 3,5 m od ściany północnej i na pełnej szerokości wnętrza (wzdłuż linii wschód–zachód), tj. około 7 m. Kubatura zebranej i wywiezionej poza teren zamku ziemi wyniosła więc około 37 m³. Materiał kamienny z warstw zagruzowania składowano w narożu dziedzińca wschodniego w celu wykorzystania

w przyszłych pracach remontowych na murach zamku.

Po stronach wschodniej i zachodniej wnętrza wieży, pod ścianami zachodnią i wschodnią, odsłonięto korony dwóch murów, oblicowanych przyciosywanym kamieniem wapiennym. Lico muru zachodniego było nieco odchylone w kierunku wschodnim, w stosunku do stojącej na nim zachodniej ściany wieży, będącej jednocześnie ścianą klatki schodowej. Było ono od 30 do 50 cm wysunięte w stronę wnętrza. Strzępia tego muru sięgały poziomu zagruzowania. Mur wzniesiono na żółtej zaprawie wapienno-piaskowej, różniącej się od zaprawy stosowanej wyżej, w ścianie zachodniej. Mur wschodni, którego lico było wysunięte do wnętrza około 1 m w stosunku do lica wewnętrznego ściany wschodniej wieży, miał z nią w przybliżeniu zgodny przebieg. Jego strzępia sięgały ponad poziom zagruzowania. Został on chyba wtórnie oblicowany od wewnątrz. Użyta w nim zaprawa wapienno-piaskowa różni się nieco od zaprawy w ścianie wschodniej wieży.

Interpretację odkrytych reliktyw trzeba odłożyć do czasu odsłonięcia całego wnętrza wieży, przynajmniej do poziomu dna wykopu z 2005 roku. Na razie jednakowo prawdopodobne są dwie hipotezy: 1) odkryte mury należy uważać za fundamenty ścian wieży i łączyć ich budowę w jedną fazę ze wzniesieniem budowli (na przełomie wieków XV i XVI); 2) odsłonięte relikty są starsze od stojących na nich murów zachodniego i wschodniego wieży i należy je łączyć z najstarszym założeniem lub z rozbudową zamku przez Krystyna z Kozieglów.

W kolejnym sezonie badań należy przede wszystkim dokończyć eksplorację warstw zagruzowania wewnątrz wieży, przynajmniej do poziomu dna wykopu tegorocznego. Umożliwi to właściwą interpretację murów odkrytych w 2005 roku. Wskazana jest również prospekcja badawczo-konserwatorska murów górnego zamku, co będzie wymagało pomocy specjalistycznej ekipy wspinaczkowej. Decyzja

o pełnym odgruzowaniu wnętrza wieży i dziedzińca wschodniego musi być powiązana z uzgodnioną z wszystkimi zainteresowanymi stronami koncepcją zagospodarowania obiektu. Trzeba dołożyć wszelkich

starań, aby była to koncepcja na miarę historycznego znaczenia i współczesnej rangi jednego z najwspanialszych obiektów obronnych Jury Krakowsko-Częstochowskiej.

Czesław Hadamik

ZPRÁVA O ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU NA HRADE V MIROWĚ, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Archeologický výzkum hradu v Mirowě (obr. 1) probíhal v červenci roku 2005. Cílem bylo vyčistění přízemí obytně obranné věže Myškovských, zabírající jihovýchodní roh dolního hradu. Během dvoutýdenních prací byly sejmuty a dokumentovány zásypové vrstvy v severní části vnitřku obytně obranné věže v místech prvního podlaží, až po úroveň vyznačenou zásypem v klenutém vstupu ze strany východního nádvoří. Na východní i západní straně vnitřku věže, pod západní i východní stěnou, byly odkryty koruny dvou zdí, lícovaných přitesaným vápen-

cem. Jejich líce byla poněkud vysunuta do vnitřku budovy. Interpretaci objevených pozůstatků bude třeba odložit do doby, než bude odkryt celý vnitřek věže, přinejmenším po úroveň dna výkopu z roku 2005. T.č. jsou pravděpodobné dvě hypotézy: 1. Objevené zdi je třeba považovat za základy stěn věže a spojovat jejich stavbu se stavbou této budovy na přelomu 15. a 16. stol. 2. Objevené pozůstatky jsou starší než na nich stojící západní a východní stěna věže a je třeba spojovat je s původním založením nebo rozšiřováním hradu Kristiánem z Kozíhlav.

Czesław Hadamik

EIN BERICHT VON DEN ARCHÄOLOGISCHEN UNTERSUCHUNGEN DES SCHLOSSES IN MIRÓW, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Archäologische Untersuchungen des Schlosses in Mirów (Abb. 1) wurden im Juli 2005 geführt. Sie setzten sich zum Ziel, das Erdgeschoss des Wohn-Wehrturms der Familie Myszkowski zu enttrümmern; der Turm selbst nimmt die südöstliche Ecke des unteren Schlosses ein. Bei den zwei Wochen lang dauernden Arbeiten wurden beseitigt und dokumentiert Trümmerschichten im nördlichen Teil des Turms (im ersten Geschoss) bis

zum Niveau, das die Verfüllung in der gewölbten Türöffnung vom östlichen Hof bestimmte. Auf der östlichen und westlichen Seite des Innenraums des Turms, an den entsprechenden Wänden, wurden die Kronen zweier Mauern freigelegt, die mit gehauenen Kalkstein verkleidet waren. Ihre Fluchtlinien waren ein wenig nach innen des Bauwerks vorgerückt. Eine Interpretation der freigelegten Relikte muss aufgeschoben werden, bis der gan-

ze Innenraum mindestens bis zum Boden der Grabung aus dem Jahre 2005 frei wird. Zurzeit sind jedoch zwei Hypothesen gleich wahrscheinlich: 1) die freigelegten Mauern sind als Fundamente der Turmwände anzusprechen und ihr Bau ist in eine Phase mit der Errichtung des gan-

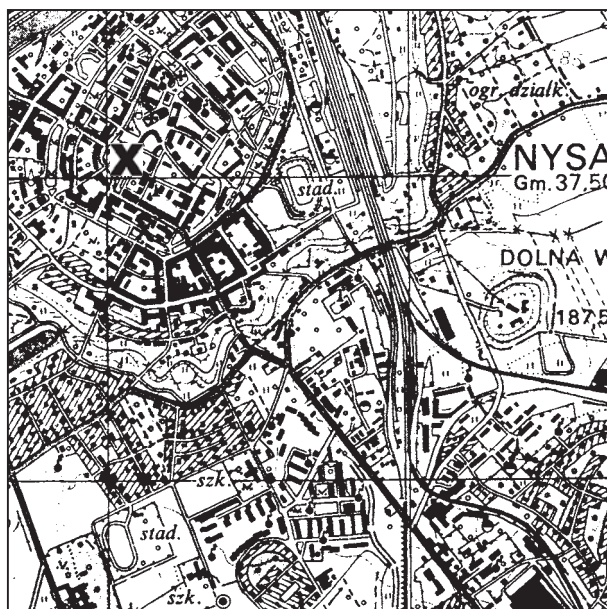
zen Bauwerks (an der Wende zum 16. Jh.) einzugliedern; 2) die freigelegten Relikte sind älter als die darauf stehenden westlichen und östlichen Turmmauern und sind mit der ältesten Anlage oder Erweiterung des Schlosses von Krystyn von Kozięłowy in Verbindung zu setzen.

RATOWNICZE BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA RYNKU W NYSIE, WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

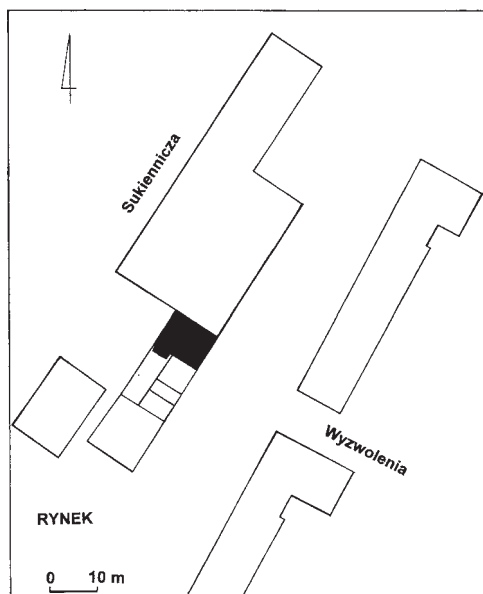
Od 23 października do końca grudnia 2006 roku archeolodzy z Muzeum w Nysie mgr Mariusz Krawczyk i mgr Wacław Romiński prowadzili nadzór i badania archeologiczne na terenie wykopu budowlanego zlokalizowanego na rynku w Nysie związane z budową obiektu mieszkalno-usługowego na działce nr 26 (ryc. 1). Prace prowadzono w miejscu zniszczonych w 1945 roku dwu kamienic, w południowo-wschodniej pierzei bloku śródmiejowego, pomiędzy istniejącym zabytkowym ciągiem za-

budowy kamienicznej graniczącym z terenem inwestycji od południa a ciągiem budynków wzniesionych w 2000 roku, których krawędź wyznacza północną granicę wykopu. Wymiary wykopu: $8,8 \times 11$ m, z niewielkim wypustem w części południowo-zachodniej, dostosowującym plan wykopu budowlanego i planowany budynek do linii istniejącej zabudowy (ryc. 2).

Wypełnisko wnętrza wykopu bezpośrednio poniżej współczesnej warstwy użytkowej stanowił zasyp gruzowiskowo-humu-

Ryc. 1. Nysa. Rynek. Lokalizacja wykopu. Skala 1 : 25 000

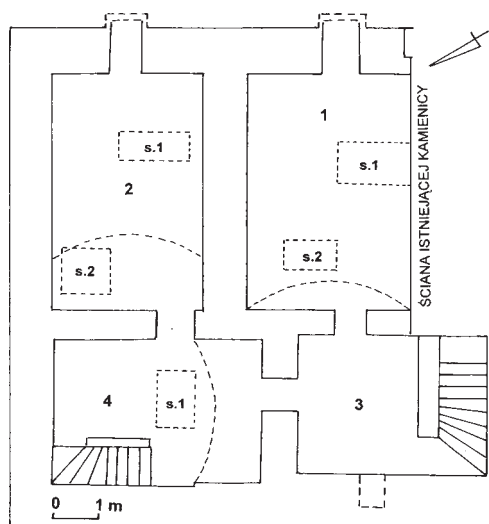
Ryc. 2. Nysa. Rynek. Pierzeja śródrynkowa z wykopem budowlanym

sowo-śmietniskowy, powstały po 1945 roku. Po usunięciu zasypiska w wykopie odsłonięto zarysy 4 pomieszczeń piwnicznych, które oznaczono kolejnymi numerami od 1 do 4 (ryc. 3). Dwie piwnice, pierwotnie sklepione, na planie wydłużonego prostokąta, zlokalizowane były od frontu pierzei i stanowiły wyznacznik istniejących tu pierwotnie kamieniczek, a na ich tyłach znajdowały się dwie kolejne piwniczki, z klatkami schodowymi; pomieszczenie 3 – kryte pierwotnie stropem, 4 – sklepione na około 1/3 długości (ryc. 4).

Wnętrze pomieszczenia oznaczonego numerem 1 miało wymiary 337×523 cm. W ścianie frontowej od strony wschodniej znajdowało się okienko z ceglany parapetem, który ostrym skosem skierowany był ku górze. Od poziomu posadzki do wysokości 44 cm w części południowej oraz do wysokości 140 cm w części północnej ściana frontowa budowana była z dużych głazów kamienia łamanego, a powyżej mu-

Ryc. 3. Nysa. Rynek. Relikty architektoniczne dawnej zabudowy

Ryc. 4. Nysa. Rynek. Rzut poziomy relikwów architektonicznych dawnej zabudowy na terenie działki 26, z zaznaczeniem sondaży archeologicznych wykonanych poniżej poziomów posadzek piwnic do nawarstwień calcowych

rowana z cegły palcówki, w wątku na ogół: główka – wozówka – główka, na zaprawie wapienno-piaskowej, barwy jasnoszarożółtej. Murowany z cegły łuk sklepienia wychodził od poziomu posadzki, a na wysokości ok. 70 cm oddzielał się od bocznych murów pomieszczenia. Strzałka zawalonego sklepienia osiągała wysokość 180–190 cm. Ścianę boczną od strony południowej stanowił mur istniejącego budynku kamiennego.

Posadzkę piwnicy tworzył bruk z kamieni otoczakowych (ryc. 5).

Pomieszczenie 2 miało wymiary i konstrukcję podobną do opisanej piwnicy. Pierwotnie sklepienie było na około 4/5 długości. Posadzka piwnicy wyłożona została ceglanyymi płytami ceramicznymi o wymiarach $23,5 \times 23,5 \times 3$ cm, jedynie przy okienku piwnicznym zostały one zastąpione płytkami marmurowymi użytymi wtórnie do naprawy zniszczonej części posadzki. Poziom posadzki był o kilkanaście do 20 cm wyższy niż w pomieszczeniu 1, z wyjątkiem północnego naroża, gdzie w posadzce było zapadlisko o głębokości 26–30 cm. W tej

części posadzka wyłożona została nowożytną cegłą maszynową.

Pomieszczenie 3 to piwnica z klatką schodową, stanowiąca zaplecze pomieszczenia 1, z którą łączy ją prostokątne przejście. Ściany pomieszczenia tynkowane, na ścianach wschodniej i południowej zaprawa piaskowo-wapienna barwy żółtej, na ścianach północnej i zachodniej nieco mocniejsza zaprawa wapienno-piaskowa ze śladami bielienia. Posadzka pomieszczenia wyłożona została ceglami. Na parter prowadziło 8 kamiennych stopni: 4 dolne schody zabiegowe wyprowadzone od naroża wewnętrznej klatki schodowej i 4 górne stopnie proste. Na wysokości posadzki parteru w ścianie istniejącej sąsiedniej kamienicy widoczne były strzępia muru ceglano zachowane na wysokość cegły, tj. 14 cm; najprawdopodobniej był to ślad sklepienia nad klatką schodową.

Pomieszczenie 4 to kolejna piwnica z klatką schodową, stanowiąca zaplecze pomieszczenia 2. Pomieszczenie przesklepienie od strony południowej na około 1/3 długości, tj. 163 cm, zachowane w pełnym

Ryc. 5. Nysa. Rynek. Pomieszczenie 1

łuku na długości 1 m. Łuk sklepienia wychodził z podstawy murów; strzałka łuku sklepienia miała wysokość jedynie 157 cm. W pozostałej części pomieszczenia brak śladów sklepienia, prawdopodobnie kryte było stropem. Ściana północna piwnicy została przebudowana w końcu XIX lub w 1. połowie XX wieku. W narożu północnym pomieszczenia istniała klatka schodowa. Posadzka pomieszczenia wykonana została z płyt ceglanych o wymiarach $22 \times 22 \times 3$ cm. Na środku odsłonięto wymodelowany z cegły podest o wymiarach 65×65 cm, wystający 2–3 cm powyżej poziomu posadzki (być może, podstawa filara, ale poniżej nie stwierdzono istnienia muru fundamentowego). Na jednej z cegieł budującej podest odcisnięty był napis firmowy „TSCHAUSCHWITZ” (Cieszanowice).

W celu ustalenia stratygrafii nawarstwień starszych i uściślenia chronologii opisanych relikwów zabudowy murowanej wykonano 5 wykopów sondażowych poniżej poziomu posadzek pomieszczeń piwnicznych. W jednym z sondaży osiągnięto poziom posadowienia muru fundamentowego istniejącej kamienicy. Fundament posadowiony był na głębokości 128 cm poniżej poziomu posadzki pomieszczenia 1, to jest 353 cm poniżej poziomu „0”, który uznać można za równoważny współczesnemu poziomowi użytkowemu. Fundament zbudowano z dużych głazów kamienia łamanego, pomiędzy którymi tkwiły cegły i ich fragmenty murowane bez określonego porządku. Nie zarejestrowano zarysów wykopu budowlanego szerszego niż grubość muru fundamentowego. Fundamenty ścian budynków posadowiono na poziomie przesiąkniętego wodą, plastycznego łu calcowego. Podwalinę fundamentu frontowej ściany zabudowy kamienicznej od strony wschodniej stanowiły pionowo white w calec, krótkie pale z drzew iglastych. Pale zastrzone od dołu, o długości około 40 cm, o niewielkich, na ogół kilkunastocentymetrowych średnicach, wbijano „w skupiskach” po kilka, kilkanaście sztuk.

Poniżej poziomu posadzki zalegały nawarstwienia kulturowe, które można okre-

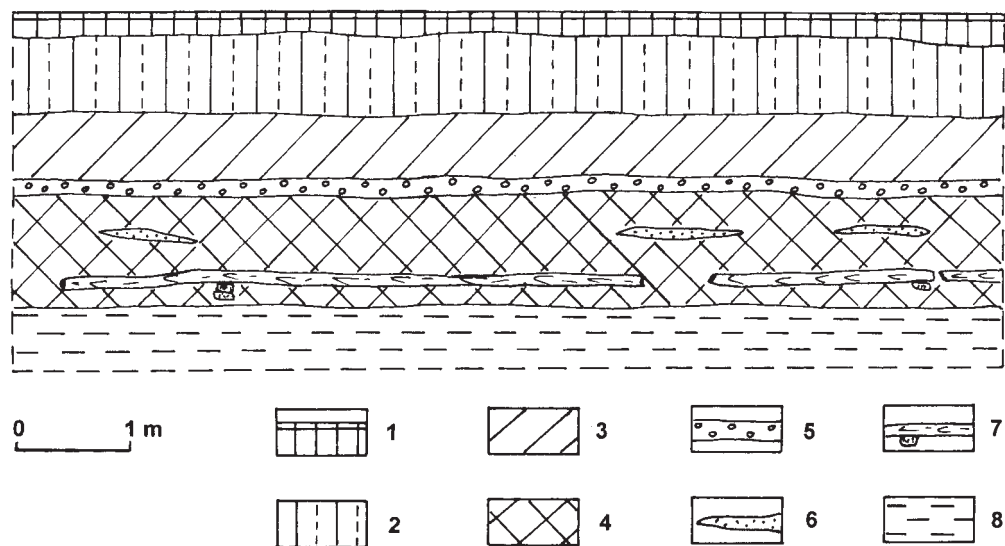
ślić jako warstwę budowlaną. Były to nawarstwienia o miąższości około 40 cm, o mało spoistej strukturze, zawierające przemieszane w różnych proporcjach: humus, łu, piasek, wapno, drobne fragmenty cegieł, drobiny spalenizny i domieszki kulturowe w postaci fragmentów kości zwierzęcych, wyrobów ze skóry i nielicznych fragmentów ceramiki datowanej na stulecia XVI–XVII. Poniżej, na poziomie około 270 cm pod poziomem „0”, zalegała warstwa ilasta barwy ciemnobrunatnej, stanowiąca przejście do calca – czystej, ilastej warstwy o brunatnożółtym zabarwieniu. W pomieszczeniach 2 i 4 poniżej poziomu posadzki ceglanej i ceramicznej stwierdzono ślady istnienia posadzki pierwotnej z kamieni otoczkowych. Sondaż wykonany w miejscu obniżonego, „zapadniętego” poziomu posadzki w narożu północnym pomieszczenia 2 wykazał, że pod warstwą cegieł tworzących tu posadzkę piwnicy zalegały nawarstwienia o łącznej miąższości 73–75 cm (piasek, humus, drobny gruz, szlaka żużlowa). Pod nimi znajdowała się pozostałość starszego poziomu posadzki wykonanej z kamieni otoczkowych. Poniżej zalegała niewielkiej miąższości warstwa „budowlana”, a pod nią nawarstwienia ilaste. Należy wnioskować, że znajdowało się tu wyłożone kamieniami obniżenie, zajmujące powierzchnię około $1,2 \times 2$ m, które mogło służyć np. jako spiżarnia-chłodnia. W wyniku przebudowy podniesiono nieco poziom posadzki w całym pomieszczeniu, zastępując kamienie otoczkowe płytami ceramicznymi, a obniżenie w narożu zasypano luźnym materiałem, co spowodowało zapadnięcie się posadzki i zastąpienie podatnych na pękanie cienkich płyt ceramicznych warstwą cegieł.

Istnienie średniowiecznych nawarstwień kulturowych stwierdzono jedynie w odsłoniętym wschodnim profilu wykopu budowlanego, bezpośrednio za zniesioną linią dawnej zabudowy kamienicznej (ryc. 6). Zalegały one na głębokości od 1,6 do około 2,55 m poniżej współczesnego poziomu użytkowego. Były to nawarstwienia jednolite w treści, o barwie intensywnie czarnej, z bardzo dużą ilością drobnych ścinków,

patyków i innych fragmentów drewna oraz zbutwiałych szczątków organicznych. W profilu tkwiły także kamienie, drobne fragmenty cegieł, kości zwierzęce oraz fragmenty ceramiki z XIV i XV wieku, zebrane z przystropowych partii tej warstwy. W partii przyspagowej tkwiły pozostałości konstrukcji drewnianych, które wyznaczały jej poziom użytkowy. Były to ciągi belek drewnianych zalegających poziomo na głębokości 2,3 m, posadowione na poprzecznych legarach, moszczących przyległą część placu rynkowego. Zalegająca około 20–25 cm nad calem konstrukcja związana jest na pewno z wczesnym okresem funkcjonowania miasta średniowiecznego (XIII lub XIII/XIV w.). Z tego poziomu nie uzyskano użytkowego materiału datującego. Kolejny wyznacznik poziomu narastającej warstwy kulturowej to ciąg soczew siwoszarej glinki ilastej na głębokości około 2 m poniżej poziomu współczesnego, stanowiących być

może ślad powodzi. Poniżej spągu nawarstwień kulturowych, na głębokości 2,55–2,6 m, znajdowały się calcowe, czyste nawarstwienia ilastej glinki barwy żółtoszarej.

W wyniku przeprowadzonych prac ziemnych odsłonięto i zarejestrowano relikty 4 pomieszczeń piwnicznych z dwiema klatkami schodowymi, należącymi do dwu kamienic, funkcjonujących tu do 1945 roku. Części nadziemne budynków, a po części także fragmenty przyziemia, ulegały przebudowom w okresie kilkuset lat istnienia tych obiektów. Mury fundamentowe cegalno-kamienne i ceglane oraz zasadnicze elementy konstrukcji, łącznie ze sklepieniami pomieszczeń 1 i 2, powstały najwcześniej na przełomie XVI i XVII wieku lub w 1. połowie wieku XVII. Pośrednio potwierdzają to także źródła pisane, które poświadczają budowę Starej Wagi – najbardziej okazałej kamienicy w bloku śródmiejowym – na początku XVII wieku. Podwa-

Ryc. 6. Nysa. Rynek. Profil wschodniej ściany wykopu budowlanego bezpośrednio za linią dawnej zabudowy kamiennej: 1 – powierzchnia współczesna – chodnikowe płyty betonowe na piaszczystej podсыpce; 2 – nasyp gruzowisko-humusowo-piaszczysty barwy brązowej; 3 – nawarstwienia gliniasto-humusowo-ilaste z kamieniami żwirowymi; 4 – warstwa barwy intensywnie czarnej z drobnymi ścinkami i fragmentami drewna, zbutwiałymi szczątkami organicznymi, także fragmentami kości zwierzęcych i fragmentami ceramiki późnośredniowiecznej; 5 – kamienie żwirowe z domieszkami piasku i humusu, 6 – soczewy siwoszarej glinki ilastej; 7 – drewniane belki; 8 – calec – plastyczna glina ilasta barwy żółtoszarej

linę murów fundamentowych od frontu stanowiły tu wbijane pionowo w podłoże kołki drewniane. Stabilizowanie drewnem murów fundamentowych w budowlach średniowiecznych i wczesnonowożytnych potwierdzono już archeologicznie wcześniej w kilku punktach centrum Nysy. Wspomniany budynek Starej Wagi według źródeł pisanych także został posadowiony na drewnianych palach olchowych.

Pierwotne posadzki piwnic wyłożone były kamieniami otoczakowymi, które zachowały się w pomieszczeniu 1. W pomieszczeniach pozostałych zostały zastąpione ceramicznymi płytami ceglanyimi lub cegłą. W pomieszczeniach 3 i 4 przebudowano też duże partie ścian, wprowadzono przewód kominowy, przebudowano klatki schodowe i zlikwidowano istniejące tu najpewniej pierwotnie sklepienia, zastępując je konstrukcją stropów.

Wzniesienie na przełomie XVI i XVII lub na początku XVII wieku budynków murowanych w centralnej części placu rynkowego, który funkcjonował od 1. połowy XIII wieku, wiązać się musiało z likwidacją istniejących tu wcześniej konstrukcji lub budowli drewnianych. Opisane konstrukcje murowane posadowione są na ilastym calcu, tak więc starsze, średniowieczne nawarstwienia zostały zniszczone w trakcie ich wznoszenia. Zachowały się jedynie nawarstwienia o charakterze „budowlanym”, pochodzące z okresu wznoszenia kamienic. Nawarstwienia średniowieczne zlokalizowano na wschodnim profilu wykopu, za linią zabudowy murowanej. Zalegają one na ilastym calcu i osiągają miąższość 90 cm, a datować je należy na okres od XIII do XV wieku.

Mariusz Krawczyk

ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA RYNKU V NISE, OPOLSKÉ VOVOODSTVÍ

(Résumé)

V roce 2006 archeologové niského muzea (Muzeum w Nysie) provedli dohled a archeologický výzkum ve výkopech, spojených se stavbou bytového objektu s provozovny služeb na Rynku v Nise (obr. 1). Výstavba se prováděla v místech dvou domů, zničených v roce 1945, na jiho-východním okraji „špalíčku” uprostřed náměstí (obr. 2). Ve výkopu byly odkryty 4 sklepní prostory, označené postupně čísly 1 až 4 (obr. 3). Dva sklepy, původně zaklenuté, ve tvaru protáhlého obdélníku, začínaly na samém okraji a vyznačovaly původně zde stojící domky. Za nimi byly 2 další sklípky, se schodištěm: sklep 3 – původně zakrytý stropem, sklep 4 – klenutý asi v 1/3 délky (obr. 4).

Odkryté prvky přízemí byly byly během několikasetleté existence těchto objektů přestavovány. Cihlovo-kamenné nebo cihlové základové zdi, jakož i základní prvky konstrukce, spolu s klenbami místností 1

a 2, vznikly nejdříve na přelomu 16. a 17. stol. nebo v první polovině 17. stol. Pod základovými zdi, počínaje od fronty, byly dřevěné kůly, svisle vbíjené do podloží. Stabilizace základových stěn středověkých a raněnovověkých domů dřevem byla archeologicky zjištěna již dříve na několika místech v centru Nisy. Původně byly podlahy sklepů vyloženy oblázky, které se zachovaly v místnosti 1 (obr. 5). V ostatních místnostech byly nahrazeny cihlovými dlaždicemi nebo cihlami. V místnostech 3 a 4 byly také přestavěny velké části stěn, zaveden kouřovod, přestavěny schody a zlikvidovány jistě zde původně existující klenby a nahrazeny stropní konstrukcí.

Výstavba zděných budov na přelomu 16. a 17. stol. nebo na počátku 17. stol. uprostřed náměstí, které fungovalo od 1. poloviny 13. stol., musela být spojena s likvidací existující dřevěných budov či staveb. Výše popisované zděné budovy

spočívají na jílovitém podloží, takže snad starší, středověké vrstvy byly zničeny během jejich stavby. Dochovaly se pouze „stavební“ vrstvy, pocházející z období budování domů. Středověké vrstvy byly

zachyceny na východním okraji výkopu, mimo linii zděné zástavby. Spočívají na jílovitém podloží, dosahují mocnosti 90 cm a je třeba je datovat do období 13.–15. stol. (obr. 6.)

Mariusz Krawczyk

ARCHÄOLOGISCHE NOTGRABUNGEN AM MARKTPLATZ IN NYSA, WOIWODSCHAFT OPOLE

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2006 führten die Archäologen vom Museum in Nysa eine Aufsicht und anschließend archäologische Grabungen am Marktplatz in Nysa in einer Baugrube für ein Wohn-Kaufhaus (Abb. 1). Die Arbeiten fanden an Stelle zweier 1945 zerstörter Bürgerhäuser statt, in der Südostseite des Mittelmarktblocks (Abb. 2). In der Grabung wurden vier Kellerräume freigelegt, die von 1 bis 4 markiert wurden (Abb. 3). Zwei Keller, ursprünglich gewölbt, mit einem länglich-rechteckigen Grundriss lagen in der Frontseite der hier errichteten Bürgerhäuser, rückwärts daran gab es zwei weitere mit Treppenhäusern; Keller 3 – ursprünglich mit einer Decke, Keller 4 – in 1/3 Länge gewölbt (Abb. 4).

Die freigelegten Erdgeschossteile waren in einigen Hundert Jahren ihres Bestehens mehrmals umgebaut. Aus Ziegel und Stein oder nur Ziegel aufgeführte Fundamentmauern sowie wesentliche Konstruktionselemente samt den Gewölben der Kellerräume 1 und 2 wurden frühestens an der Wende zum 17. Jh. oder in der 1. Hälfte des 17. Jh. errichtet. Die Grundlage für die Fundamentmauern der Frontseite bildeten senkrecht eingeschlagene Holzpflocke. Die Bodenstabilisierung durch Holz für die Fundamentmauern wurde bei den mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Häusern in Nysa bereits an einigen Stellen im Stadtkern archäologisch nachgewiesen.

Die Fußböden der Keller waren ursprünglich mit Geröllsteinen ausgekleidet, die im Kellerraum erhalten blieben (Abb. 5). In den übrigen Räumen wurden sie durch keramische Ziegelplatten oder Ziegel ersetzt. In den Räumen 3 und 4 wurden auch große Teile der Wände umgebaut, ein Rauchkanal eingerichtet, Treppenhäuser umgestaltet sowie die wohl hier früher bestehenden Gewölbe durch Decken ersetzt.

Die Errichtung der gemauerten Häuser an der Wende zum 17. oder zu Beginn des 17. Jh. im zentralen Teil des Marktplatzes, der seit der 1. Hälfte des 13. Jh. bestanden hatte, war mit der Beseitigung der hier früher schon aufgeführten Holzkonstruktionen oder Bauten verbunden. Die angesprochenen gemauerten Konstruktionen wurden auf dem tonartigen gewachsenen Boden gesetzt, somit müssen die älteren, mittelalterlichen Schichten bei deren Bau zerstört worden sein. Es sind nur „Bauschichten“ erhalten geblieben, die bei der Errichtung der Bürgerhäuser entstanden waren. Die mittelalterlichen Schichten wurden im östlichen Profil der Grabungsfläche lokalisiert, hinter der Mauerfluchtlinie. Sie lagern über dem tonartigen gewachsenen Boden und erreichen eine Mächtigkeit von 90 cm und sind in die Zeit des 13.–15. Jh. zu datieren (Abb. 6).

DVA ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY VE FRÝDKU-MÍSTKU. ULICE HLUBOKÁ A FARNÍ

1. Poloha lokality a geomorfologický popis

Frýdek se nachází ve vyvýšené poloze nad pravým břehem Ostravice (obr. 1). Centrum města zabírá rovinaté plato, které prudce spadá do nivy řeky. Na severu je prostor oddělen klesajícím úžlabím. Úzké západní čelo plata zaujal hradní – dnes zámecký – areál¹. Dle geomorfologického členění se zájmové území nachází v Podbeskydské pahorkatině, resp. v jejím podcelku Těšínská pahorkatina².

2. Geologický a pedologický popis

Celá lokalita Frýdku je situována na hranici tří geologických podloží. Při korytu řeky Ostravice to jsou fluvialní sedimenty holocénního stáří vesměs reprezentované povodňovými hlínami a štěrky nižších terasových stupňů. Nad nimi to jsou fluvialní písčité štěrky würmského stáří představující vyšší údolní terasový stupeň se sprašovými hlínami převážně würmského stáří. Výrazné jsou pak šedé prachovité vápnité jílovce podslezské jednotky reprezentující frýdecké vrstvy.

Obr. 1. Frýdek-Místek. Poloha lokality. Měřítko 1:25 000

3. Popis lokality

V roce 2006 proběhly na katastru Frýdku (obr. 1) dva výzkumy, jež byly realizovány Archeologickým ústavem AV ČR v Brně. První akce, která se uskutečnila od 5.5.2006 a trvala do 18.5.2006, proběhla na ulici Hluboké č.p. 75 na parcelách č. 112 a 111/3. Lokalita je situována v městské památkové zóně v bezprostřední blízkosti historického frýdeckého Zámeckého náměstí. Druhá akce, která proběhla od 16.10.2006 do 19.10.2006, byla rovněž situována v bezprostřední blízkosti Zámeckého náměstí, a to v prostoru Farní ulice č.p. 2 na parcele č. 38/2.

4. Historie naleziště

Drtivá většina archeologických výzkumů, které se v minulosti ve Frýdku prováděly, se doposud výhradně vztahuje k frýdeckému zámku a samotné Hluboké ulici. Na zámku byly v roce 1981 a 1985 realizovány dva nepřilíhově rozsáhlé výzkumy, které přinesly doklady o osídlení z období 14.–15. století. Další archeologická akce proběhla až v roce 1995, a to na zámeckém nádvoří, kde byly odkryty situace datované

do průběhu 15.–17. století³. Rozsáhlejší archeologický výzkum se uskutečnil v roce 2003 na severním okraji historického jádra Frýdku, kdy ve spojitosti s výstavbou supermarketu Kaufland byly odkryty významné pozdně středověké a novověké situace včetně pozůstatku hradební zdi⁴. V roce 2004 pak k drobnější záchranné akci došlo v prostoru ulice Hluboká ve dvoře č.p. 50, kde byly zachyceny především novověké situace, rámcově datované do průběhu 16. až 19. století⁵.

5. Archeologický výzkum a popis archeologických situací

A. Výzkum na Hluboké ulici č.p. 75

Plocha budoucího archeologického výzkumu byla rozdělena do tří sond (S1–S3) v návaznosti na místa, která byla dle projektu nejvíce ohrožena zamýšlenou stavební činností a také s ohledem na možnost doposud neporušených archeologických situací (obr. 2).

Sonda S1 – sonda obdélného půdorysu o rozměrech stran 3 × 1,3 m. Byla situována svou delší stranou u uliční sítě Hluboké

Obr. 2. Frýdek-Místek, ulice Hluboká. Plocha výzkumu

a kratší byla přimknuta k novostavbě sousedního domu č.p. 74.

Již při prvním zběžném zajišťování povrchu se v místech přilehlých k ulici Hluboká začal objevovat základ zdiva, představující pravděpodobně pozůstatek po štítové stěně (k. 901) v minulosti destruktovaného objektu. Jednalo se o stavební prvek složený z říčních valounků spojených na jílovitou maltu, který byl při koruně široký cca 1 m. Zdivo bylo orientováno rovnoběžně s osou ulice Hluboká, tedy severojižním směrem. Na něj se napajovalo jiné zdivo, rovněž složené z říčních valounků (k. 902), které směřovalo na východě cca 0,5 m kolmým směrem od k. 901 a pak se v pravém úhlu stáčelo k severu, a bylo tak s prvně uváděným souběžné. I tento pozůstatek základu byl spojován na jílovitou maltu a šířka zachycené koruny se pohybovala okolo 0,7 m. Oba jmenované relikt zdiva měly základovou spáru vhloubenou do jílovitého podloží (k. 107). Jiné kulturní vrstvy či situace nebyly v rámci sondy S1 zachyceny.

Sonda S2 – sonda obdélného půdorysu o rozměrech stran $3 \times 3,1$ m. Svou delší stranou byla přimknuta k obvodové zdi sousedního domu č.p. 74 a svou kratší stranu měla společnou se sondou S1.

V sondě byl sledován pokračující průběh zdiva k. 902, které bylo v jižní části reprezentováno pouze negativem tvořeným výplní k. 120. Zdivo bylo z jedné strany obklopeno prachovojílovitou hlinou s obsahem uhlíků (k. 110), která představovala první zachycený archeologický horizont mocný cca 10 cm. Tato vrstva pak dosadla na podloží. Ve východní polovině sondy na ní navazovala vrstva tvořená prachovou hlinou s obsahem kousků cihel a uhlíků (k. 111), která překrývala do podloží (k. 107) zahloubený objekt (k. 500).

V tomto případě se jednalo o plytkou (cca 0,5 m) jámu téměř kruhového půdorysu (průměr okolo 1,3 m), která měla nepravidelné stěny středního sklonu a konvexní nepravidelné dno. Objekt byl vyplněn šedočernou prachovou hlinou s obsahem mazanice, kousků cihel, kostí, parohů a drobných říčních valounků (k. 112).

V případě tohoto do podloží zahloubeného objektu se pravděpodobně jednalo o pozůstatek odpadní jámy.

Sonda S3 – sonda obdélného půdorysu o rozměrech stran $3 \times 3,7$ m. Sonda byla situována svou kratší stranou u hrany ulice Hluboká a delší strana kopírovala průběh stávající budovy sousedního domu č. p. 76.

Přibližně střední část plochy sondy byla tvořena zdivem (k. 905), které bylo v nadzemní části zachováno v jedné řadě složené z lomových plochých kamenů spojených na maltu. Tyto pak dosedaly na základ tvořený většími říčními valounky, které byly rovněž spojovány maltou. Zdivo bylo na úrovni nadzemní řady široké cca 0,63 m, rozšířený základ pak 0,75 m. Tato stěna v západní části parcely domu č.p. 75 narušila starší zdivo (k. 904) totožné s k. 901 či k. 902 (popisované v S1 a S2). U severního líce této zdi pak byla provedena preparace výplně negativu zdiva k. 904, který byl tvořen žlutohnědou prachovojílovitou hlinou s obsahem uhlíků, kousků cihel a drobných říčních oblázků (k. 119).

V místech vymezených z jižní strany profilem a ze severní zdivem k. 904 a k. 905 se nacházela černohnědá prachová hlína, která obsahovala uhlíky, zlomky mazanice a rovněž drobné železné předměty (k. 115). Tato vrstva se přimykala ke zdivu k. 904 a k. 905 a byla evidentně mladší. Po jejím odstranění se objevily dva do podloží zahloubené objekty. První s označením k. 501 měl jednoduchý zhruba obdélníkový půdorys o rozměrech stran $0,40 \times 0,35$ m a hluboký byl cca 0,1 m. Byl vyplněn na uhel spáleným dřevem (k. 118) a představoval relikt kůlové jamky. Druhý objekt (k. 503) měl rovněž téměř obdélný půdorys o rozměrech stran $0,16 \times 0,19$ m a byl narušen zdivem k. 905. Byl vyplněn žlutošedou prachovou hlinou (k. 121) a představoval pravděpodobně také pozůstatek po bližší neurčitelné svislé konstrukci.

U druhého líce bylo zdivo k. 905 obklopeno černohnědou prachovou hlinou s obsahem oblázků, uhlíků a mazanice (k. 116), která tvořila výplň úzkého cca 0,3 m širokého „kanálku“ (k. 502) respektujícího průběh zdiva, vhloubeného do podloží.

Situace v bezprostřední blízkosti objektu č.p. 76 byla v rámci sondy S3 výrazně narušena novodobými stavebními zásahy (k. 117).

B. Výzkum na Farní ulici č.p. 2

Plocha budoucího archeologického výzkumu byla rozdělena do dvou sond (S1 a S2) v návaznosti na místa, která byla dle projektu nejvíce ohrožena zamýšlenou stavební činností a také s ohledem na možnost doposud neporušených archeologických situací.

Sonda S1 – sonda obdélného půdorysu o rozměrech stran 2,1 × 3,2 m.

Sondou se podařil zachytit roh budovy tvořený zdmi k. 901 a k. 904, které současně tvořily celý průběh východního a jižního profilu výše zmiňované sondy. Odkryté zdivo bylo tvořeno říčními valouny (cca 20 až 50 cm v průměru), které byly spojovány maltou. U zdiva k. 901 pak byla identifikována základová spára (k. 107). Prostor uvnitř zdiva byl vyplněn několika novověkými vrstvami. Na povrchu, tedy vyjma asfaltové úpravy prostranství včetně makadamového „podsypu“ (k. 100), se objevila žlutošedohnědá vrstva tvořena prachovou hlínou s obsahem zlomků cihel, malty, kostí, uhlíků a mazanice (k. 101).

Tato narušovala prachovo-hlinitou tmavě hnědou vrstvu (k. 102), v níž se nacházely kousky cihel, drobné oblázky, uhlíky, mazanice a rovněž části ztrouchnivělých dřev. Tato vrstva překrývala žlutošedou jílovitou hlínu přemístěného podloží, která vedle keramiky obsahovala maltu a zlomky cihel (k. 106). U severního profilu sondy S1 (profil 3–4) se po odstranění k. 102 objevil zahloubený objekt (k. 500) s výplní tvořenou hnědožlutošedou prachovou hlínou (k. 104), po jejímž odstranění se objevily do půlkruhu umístěné oblázky. Je nepochybné, že objekt pokračoval severněji, již mimo zkoumanou plochu, a lze usuzovat, že pravidelně umístěné oblázky tvořily obrubu studny. Naprosto odlišná situace se projevila u protějšího profilu, na jižním okraji sondy S1. Zde se při preparaci vrstvy k. 106 začal projevovat téměř kruhový, ke zdivu k. 904 přimknutý objekt (k. 501) identifikovaný jako prostor tvořený zlomky cihel a valounků (k. 108), které dosedaly na propálený písčito-jílovitý podklad (k. 109). Nepochybně se v tomto případě jednalo o destrukci kuchyňské pece (obr. 3). U východního okraje sondy S1 byl předěl mezi vrstvou k. 106 a základovou spárou zdiva k. 901 (k. 107) tvořen vodorovně položeným spáleným trámem.

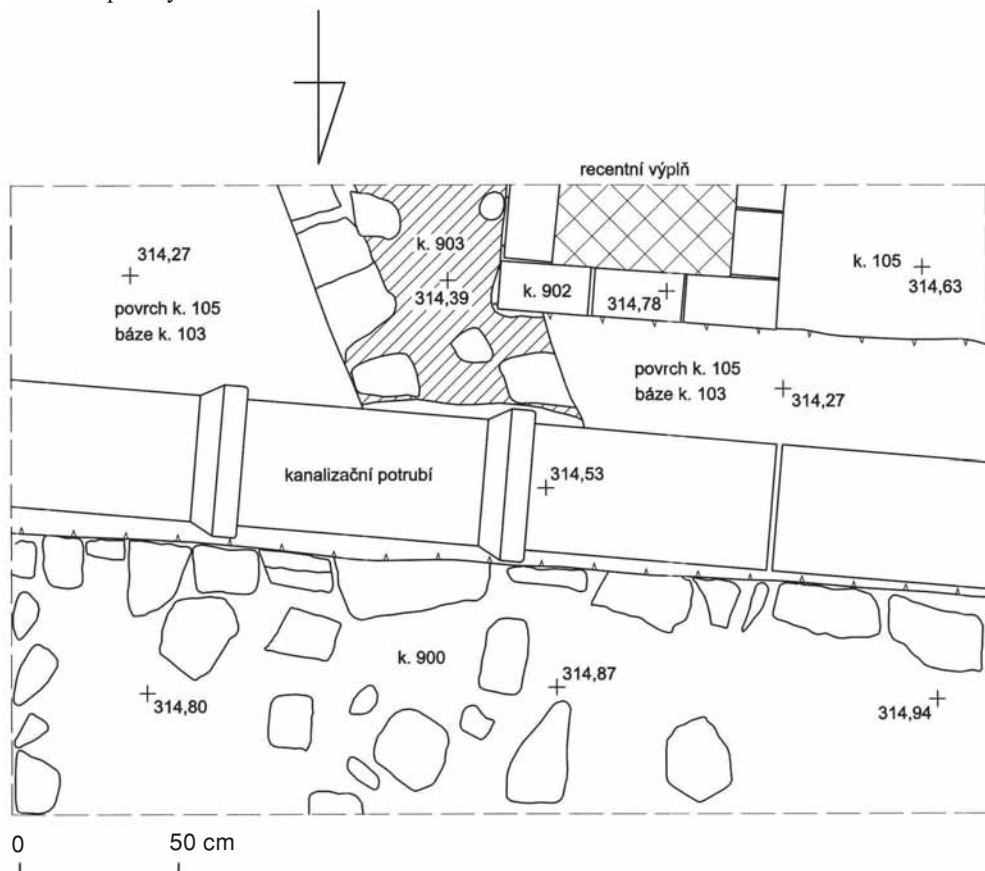

Obr. 3. Frýdek-Místek, ulice Farní. Sonda S1

Sonda S2 – sonda obdélného půdorysu o rozměrech stran $2 \times 3,1$ m.

Prostor, kde byla umístěna sonda S2, byl již v nedávné minulosti narušen zemními pracemi (obr. 4). V první řadě to byl zásah při kladení kanalizace a ve druhém případě se jednalo o základ komínu tvořeného cihlovým zdivem (k. 902). Každopádně se v sondě S2 podařilo zachytit kamenné zdivo (k. 900) spojované na maltu. Jeho čelní část, tvořící celý severní profil, byla zhotovena z lomových kamenů. Jádru zdiva pak bylo vystavěno z říčních valounků. Toto zdivo bylo kolmé k nynější Farní ulici a pokračovalo i na sever, již mimo zkoumanou plochu. Prostor mezi tímto zdivem a jižním profilem byl „vyplněn“ šedohnědou prachovou hlínou (k. 103), která částečně překrývala i zdivo samotné. Tato

vrstva dosedala na jílovité podloží a překrývala také jiné kamenné zdivo (k. 903). To bylo tvořeno lomovými kameny spojenými na maltu a bylo nápadné svým průběhem. Nerespektovalo totiž průběh ani orientaci předchozích zmiňovaných zdí včetně nynějšího průběhu Farní ulice. Zatímco jiné objevené zdi byly orientovány ve směru východ–západ, resp. sever–jih, tato zeď šla ve směru jihovýchod–severozápad. Je pravděpodobné, že se jedná o nejstarší stavební horizont v prostoru dnešní Farní ulice, který naznačuje původní orientaci samotné uliční sítě i parcel zde situovaných. Bohužel značné narušení prostoru sondy S2 necitlivými zásahy (kanalizace, zdivo komínu) nedovoluje jednoznačně určit jeho stáří.

Obr. 4. Frýdek-Místek, ulice Farní. Sonda S2

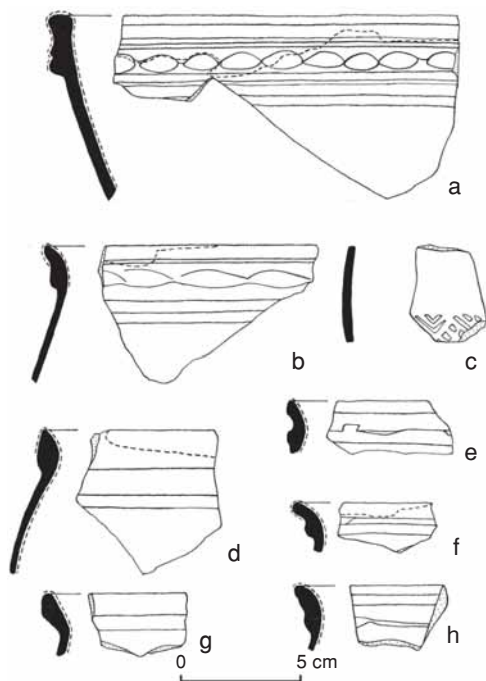
6. Nálezy

A. Hluboká ulice č.p. 75

Naprostou většinu nalezeného movitého archeologického fondu, pocházejícího z výzkumu domu č.p. 75 na ulici Hluboká, představuje keramika. Vesměs se jedná o tenkostěnný dobře vypálený materiál s drobným křemičitým ostrivem. V nalezeném souboru pak můžeme identifikovat zlomky hrncovitých nádob, pokliček, trojnožek, mís či také kachlů. Povrch střepu bývá převážně poléván jemnou transparentní polevou.

Typicky nejčastěji jsou zastoupeny dvě vyhnuté ovalené okraje, ovšem za pozornost stojí také výrazný výskyt doznívajících typů okruží (obr. 5b, e–f, h).

U výzdoby se velmi často setkáváme s jednoduchým dekorem obvodových rýh. Nápadná je pak kolková výzdoba složená buď z jednoduchých prvků či složitě kombinovaných typů „obrazců“ (obr. 5c).

Obr. 5. Frýdek-Místek, ulice Hluboká. Keramické nálezy z vrstvy k. 112

V archeologických situacích byly nalezeny také silně zkorodované zlomky či i celé kusy železných hřebů a hřebíků a z objektu k. 500 pochází kolekce zvířecího osteologického materiálu (kosti, parohy, zuby apod.).

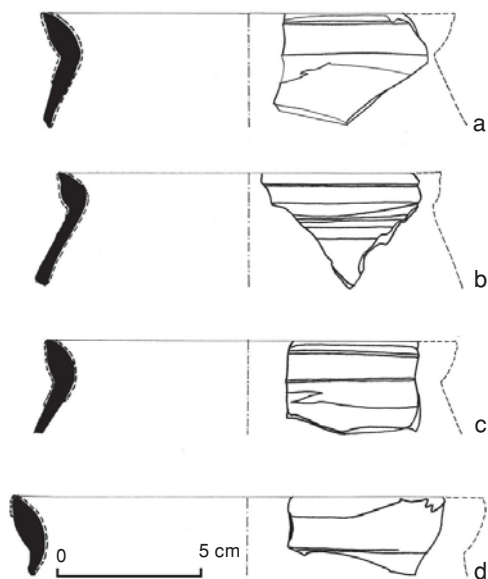
U movitých nálezů musíme zmínit pozůstatky po základu štítové stěny (k. 901) a rovněž objev dalšího kamenného zdiva (k. 905, k. 904), které se v daném prostoru domu č.p. 75 podařilo archeologickým výzkumem odhalit a zdokumentovat (obr. 2). Na podkladě těchto objevů tak můžeme říci, že základové části stěn byly tvořeny především většími říčními valouny spojovanými na jílovitou maltu. Nadzemní části zdí pak byly vyskládány z lomových plochých kamenů pojených tradiční maltou.

B. Farní ulice č.p. 2

V rámci zkoumaných archeologických situací, které se na lokalitě nacházely, bylo při záchranné akci vyzdvíženo větší množství movitých artefaktů. Nejpočetněji byly již tradičně zastoupeny zlomky nádob. Jednalo se o tenkostěnnou dobře vypálenou keramiku, která byla často opatřena transparentní glazurou. Mezi okraji převládá ovalený typ (obr. 6), ale v souboru se vyskytovala také doznívající okruží (obr. 7c). Nádob byly vesměs nezdobené, či zdobené jednoduchým obvodovým rýhováním situovaným na podhrdlí, či na hranici těla a hrdla. Ojedinele se vyskytovala také kolková výzdoba. Při typologickém posouzení lze říci, že v souboru byla zastoupena především „kuchyňská keramika“. Převládaly hrncovité tvary, objevovaly se také mísovité tvary, tzv. trojnožky, či pokličky. Zajímavý je pak nález drobné keramické dýmky opatřené glazurou, která byla zdobena plastickým rostlinným dekorem, z kontextu k. 102. Keramika časově odpovídá období 18.–19. století.

Mimo keramiku bylo z vrstev v rámci sond S1 a S2 vyzdvíženo i větší množství zlomků skla, kostí a mazanice.

V případě nemovitých archeologických nálezů se v první řadě musíme zmínit o situaci odhalené v sondě S1. Tato sonda byla situována do rohu budovy tvořené zdivem složeným z valounů spojovaných na mal-

Obr. 6. Frýdek-Místek, ulice Farní. Keramické nálezy z vrstvy k. 103

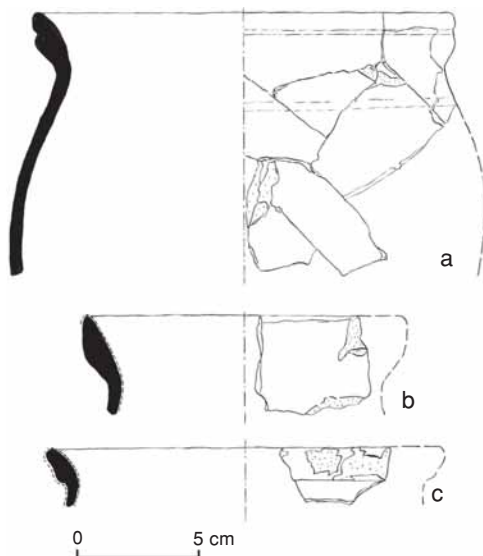
tu. Budova stála v těsné blízkosti dnešního průběhu Farní ulice, s níž byla její štítová zeď (k. 901) rovnoběžná. U zdiva (k. 904), které kolmo navazovalo na k. 901, byl objeven téměř kruhový objekt (k. 501) identifikovaný jako prostor tvořený zlomky cihel a valounků (k. 108), které dosedaly na propálený písčito-jílovitý podklad (k. 109). Nepochybně se v tomto případě jednalo o destrukci kuchyňské pece (obr. 3). U severního profilu sondy S1 se po odstranění k. 102 objevil zahloubený objekt (k. 500) s výplní tvořenou hnědožlutošedou prachovou hlinou (k. 104), po jejímž odstranění se objevily do půlkruhu umístěné oblázky. Je nepochybné, že objekt pokračoval severněji, již mimo zkoumanou plochu, a lze usuzovat, že pravidelně umístěné oblázky tvořily obrubu studny.

K neméně zajímavým objevům došlo také v prostoru sondy S2. Zde bylo objeveno zdivo (k. 900), které kolmo navazovalo na nynější průběh Farní ulice. Jeho odkrytá čelní část byla tvořena lícovanými lomovými kameny. Jádrem pak bylo dozděno valouny spojenými na maltu. Na podkladě charakteru zdiva pak můžeme

pravděpodobně vyloučit souvislost s rohem budovy odkrytým v sondě S1, jehož struktura byla naprosto odlišná (toto zdivo nemělo lícovanou čelní stěnu). Musíme tak přijmout hypotézu, že se jednalo o relikty naprosto odlišných budov. Nejdůležitějším objevem, v rámci sondy S2, je pak nepochybně zdivo k. 903, které nerespektovalo průběh Farské ulice (obr. 4), ani nenavazovalo kolmo na k. 900. Lze se domnívat, že v případě této zdi můžeme hovořit o nejstarším stavebním horizontu, který tak naznačoval původní orientaci uliční sítě v této části Frýdku.

7. Zhodnocení a závěr

Oba výše popisované výzkumy přinesly velmi zajímavá a závažná fakta týkající se vývoje Frýdku v období od počátku 16. do konce 19. století. Prvně zmiňovaný výzkum na parcele domu č.p. 75 na ulici Hluboká napověděl mnoho nového o osídlení na inkriminované komunikační tepně. Byly zde nalezeny pozůstatky základů zdi, které reprezentují jednotlivé fáze stavebního vývoje dané parcely. Významný je také objev skromných archeologických vrstev obklopujících zdi, ze kterých pochází materiál

Obr. 7. Frýdek-Místek, ulice Farní. Keramické nálezy z vrstvy k. 106

datující dané situace do období počátku 16. až 19. století.

Je až s podivem, že se při tomto záchranném archeologickém výzkumu nepodařilo zachytit žádné stratigraficky významné souvrství, což koresponduje více méně se závěry, ke kterým došel F. Kolář⁶ při výzkumu na blízkém dvoře domu č.p. 50. Ten zcela logicky celou situaci vysvětluje výrazným sklonem terénu (okolo 35°), kdy mohlo docházet ke splachům celých souvrství k patě návrší, či k jejich mechanickému odstranění. Druhá možnost se pak jeví jako opodstatněnější, neboť v rámci výzkumu supermarketu Kaufland v roce 2003⁷, jehož jedna část se soustředila právě na hraně návrší, nepřinesl žádné doklady o tom, že by se zde nacházely nesusrodé přemístěné situace.

Další archeologická akce prováděná v roce 2006 pracovníky Archeologického ústavu AV ČR v Brně proběhla na ulici Farní č.p. 2 a jednalo se o první archeolo-

gický počín v těchto místech frýdecké aglomerace. Jeho výsledky napovídaly mnoho nového o historickém vývoji této části města, kde se osídlení podle našich indicií rozvíjelo především v 18.–19. století. V té době zde pravděpodobně již existovala zástavba zděných domů z lomových kamenů či valounků, která více méně respektovala nynější orientaci zástavby. Před tímto urbanistickým uspořádáním, které bylo respektováno prakticky až do dnešních dnů, existovala v daných místech také zástavba, která měla naprosto jinou orientaci. Tuto domněnku opíráme o nález zdiva k. 903, které nebylo v žádném případě rovnoběžné s dnešním průběhem Farní ulice a naznačovalo tak původní orientaci zástavby v těchto místech Frýdku. Bohužel značné narušení situace v sondě S2 novodobými zásahy, kde se inkriminované zdivo nacházelo, nám nedovoluje určit přesné stáří zdiva, a tím také zodpovědně vyřešit otázku skutečného stáří osídlení v daných místech.

POZNÁMKY

¹ K. Kuča, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, I. díl A–G. Praha 1996.

² T. Czudek, *Geomorfologické členění ČSR*, „*Studia Geographica*” 23: 1972, s. 8–43; 125–137.

³ P. Kouřil, D. Prix, M. Wihoda, *Hrady českého Slezska*, Brno–Opava 2000, s. 115.

⁴ J. Juchelka, *Frýdek-Místek (okr. Frýdek-Místek). Ulice Na Blatnici, Hluboká, Masarykova*, „*Přehled výzkumů*” 45: 2004, s. 197.

⁵ F. Kolář, *Frýdek-Místek (okr. Frýdek-Místek). Ulice Hluboká. Novověk (16.–20. století)*, „*Přehled výzkumů*” 46: 2005, s. 281.

⁶ Tamtéž.

⁷ J. Juchelka, *Frýdek-Místek (okr. Frýdek-Místek). Ulice Na Blatnici, Hluboká, Masarykova*, „*Přehled výzkumů*” 45: 2004, s. 197.

Jiří Juchelka

DLA WYKOPY ARCHEOLOGICZNE WE FRYDKU-MISTKU.
ULICE HLUBOKA I FARNÍ

(Streszczenie)

W roku 2006 w katastrze miejscowości Frydek (ryc. 1) przeprowadzono dwa wykopy badawcze, oba realizowane przez Instytut Archeologiczny Czeskiej Akademii Nauk w Brnie. Pierwsza akcja, trwająca od 5 do 18 maja, została przeprowadzona na ul. Hlubokěj (Głębokiej) 75 na parcelach 112 i 111/3. Stanowisko znajdowało się w zabytkowej strefie miasta w bezpośrednim

sąsiedztwie historycznego placu Zamkowego. Druga akcja, trwająca od 16 do 19 października, również została przeprowadzona w bezpośrednim sąsiedztwie placu Zamkowego, w obszarze ul. Farnej 2 na parceli 38/2. Oba badania przyniosły interesujące i ważne fakty dotyczące rozwoju Frydka w okresie od początku XVI do końca XIX wieku.

Jiří Juchelka

ZWEI GRABUNGSFLÄCHEN IN FRÝDEK-MÍSTEK.
DIE STRASSEN HLUBOKA UND FARNÍ

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2006 wurden im Kataster der Ortschaft Frýdek (Abb. 1) zwei Forschungsgrabungen durchgeführt, die beiden durch das Archäologische Institut der Tschechischen Akademie für Wissenschaften in Brno realisiert. Die erste Aktion, die vom 5. bis zum 18. Mai stattfand, nahm die Parzellen Nr. 112 i 111/3 in der Hluboka-Straße in Anspruch. Der Fundplatz lag im alten Stadtteil,

in der unmittelbaren Nähe des historischen Schlossplatzes. Die zweite Aktion (16–19.10) wurde auch in der unmittelbaren Nähe des Schlossplatzes, im Gebiet der Farní-Straße Nr. 2, in der Parzelle Nr. 38/2 aufgenommen. Die beiden Forschungen erbrachten interessante und wichtige Tatsachen zur Entwicklung Frýdeks in der Zeit vom Beginn des 16. bis zum ausgehenden 19. Jh.

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH W CZELADZI, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W kwietniu 2005 roku zostały przeprowadzone badania archeologiczne w Czeladzi, w południowo-wschodniej części starego miasta. Celem tych badań, zainicjowanych i sfinansowanych przez Urząd Miasta Czeladź, było odnalezienie relikwów miejskich urządzeń obronnych¹. W części wschodniej miały to być relikty bramy miejskiej, w południowej zaś, w okolicy posesji nr 2 przy ulicy Staszica, relikty murów obronnych.

Aby zrealizować te zamierzenia, przebadano, zgodnie z sugestią architektów,

2 wykopy archeologiczne o łącznej powierzchni 30 m² i kubaturze około 50 m³. Zgromadzono zbiór ruchomych materiałów zabytkowych liczący zaledwie 6 artefaktów, w tym 3 fragmenty naczyń glinianych, żelazną podkowę, żelazny tasak i mocno skorodowaną monetę.

Przystępując do prac terenowych, natrafiono na zasadniczy problem, jakim było znalezienie odpowiedniego miejsca do wytyczenia jednostek badawczych. We wschodniej stronie miasta, w rejonie skrzy-

Ryc. 1. Czeladź. Lokalizacja wykopu. Skala 1:25 000

zowania ulic Bytomskiej, Grodzieckiej i Staszica, teren jest mocno przekształcony i prawie w całości pokryty betonowymi nawierzchniami traktów pieszych i parkingu oraz asfaltem jezdni. Dodatkowo widoczne w nawierzchni liczne studzienki różnorodnych instalacji technicznych wskazywały na prowadzone tu wcześniej prace ziemne. Dlatego też wykop założono w dwóch częściach na trawnikach rozdzielających jezdnie.

Wykop IE, o wymiarach $1 \times 8,5$ m, dłuższym bokiem na linii wschód–zachód, zlokalizowano w południowej części trawnika pomiędzy asfaltowymi jezdniami, przy skrzyżowaniu ulic Bytomskiej, Staszica i Grodzieckiej (ryc. 1), w odległości 10 m na południe od ulicy Bytomskiej. Posadowiono go na poziomie niwelacyjnym 274,09–274,21 (wszystkie niwelacje podawane będą w metrach nad poziomem morza w odniesieniu do poziomu Kronsztadt) i eksplorowano do głębokości niwelacyjnej 272,07. Celem wykopu było zlokalizowanie ewentualnych reliktyw bramy miejskiej.

Pod powierzchnią darni trawnikowej, o miąższości około 0,25 m, w środkowej części wykopu odkryto poziom betonowego kanału instalacyjnego, pokrytego od góry asfaltem. Z oczywistych względów kanału nie eksplorowano. W związku z tym podzielono wykop na dwie części, które zostaną omówione osobno. Stwierdzono, że we wschodniej części darń spoczywała na warstwie brunatnej próchnicy przemieszanej z gliną o grubości 0,6 m. Miejscami te dwie warstwy przedzielała niewielka (0,05 m) warstwa tłucznia. Dolne warstwy stanowiły odkryte na poziomie niwelacyjnym 273,55 jałowe gliny calcowe, najpierw zielonkawa (o miąższości 0,5 m), a następnie żółta.

Z kolei w zachodniej części odkryto liczne wylewki betonowe, rurę betonową o średnicy 60 cm i kolejną żelazną o średnicy 8 cm. Pomimo to w północnej części wykopu na poziomie niwelacyjnym 272,15 osiągnięto poziom calca. Wszystkie nawarstwienia ziemne to zasypiskowe warstwy próchniczo-gliniaste poprzedzielane warstwami tłucznia, co związane jest z budo-

wą kolejnych instalacji technicznych. Opisane warstwy spoczywają na niewielkiej warstwie calcowej gliny, która z kolei przykrywa skałę wapienną.

W wykopie znaleziono 2 ułamki współczesnej ceramiki naczyniowej.

Ze względu na brak technicznych możliwości kontynuowania badań po zachodniej stronie jezdni zdecydowano, że wykop IW zostanie przesunięty o 5 m na zachód i 6 m na północ od wykopu IE. Pierwotnie miał on wymiary 1×6 m, jednak w trakcie badań poszerzono go o 0,5 m na północ w części wschodniej w odległości 2,5 m od ściany wschodniej wykopu na zachód. Zlokalizowano go przy północnej krawędzi trawnika przy ulicy Bytomskiej i posadowiono na poziomie niwelacyjnym 274,58–274,66 i eksplorowano do głębokości niwelacyjnej 273,96 w części zachodniej i 272,57 w części wschodniej.

Po usunięciu warstwy darni o miąższości około 0,35 m odkryto warstwy próchnicze przemieszane z gliną i dużą ilością kamieni wapiennych. Miejscami przedzielała je (maksymalnie 0,15 m) warstewka piasku. W części zachodniej wykopu warstwy spoczywają na wapiennej skale (poziom niwelacyjny około 274,00). Natomiast w części wschodniej odkryto relikty piwnicy nowożytnego budynku. Odkryto relikty ściany północnej (1,6 m długości i 1,4 m zachowanej głębokości) oraz fragmenty ścian zachodniej (na długości 0,8 m) i wschodniej (na długości 1,4 m). Wszystkie wymurowano z łamanego kamienia wapiennego łączonego zaprawą wapienną i posadowiono na skale wapiennej. Odkryte relikty nie miały lic zewnętrznych. Spowodowane było to wykuciem w skale otworu piwnicznego i wyłożeniem ścian kamieniem wapiennym. Zachowane lica wewnętrzne, częściowo pokryte wyprawą tynkową, zbudowano dość starannie w wątku nieregularnym. W ścianie północnej odsłonięto kamienne schody o 3 stopniach (wysokość stopnia 0,3 m, szerokość stopnia 0,2 m), prowadzące do wnętrza piwnicy. Podłoga piwnicy, na poziomie niwelacyjnym 272,57, była starannie wyłożona kamieniami. Całość, jak

już wspomniano, spoczywała na calcowej skale.

W wykopie nie odkryto ruchomego materiału zabytkowego.

W południowej części miasta planowano założenie jednostek badawczych na posesji nr 2 przy ulicy Staszica. Jednak ze względu na brak zgody właścicieli działki na prace archeologiczne zdecydowano się wytyczyć wykop około 20 m na zachód od tej posesji, na terenie będącym własnością Miasta Czeladź.

Wykop II, o wymiarach 1×14 m, ułożono prostopadłe do spodziewanej linii miejskich urządzeń obronnych. Wykop jest odchylony o około 40° na zachód od linii północ-południe i poprowadzono go równoległe do schodków łączących ulicę Staszica z wyżej położoną partią miasta, w odległości 5 m na zachód od nich. Wykop oddalony jest także 5 m na południe od budynku mieszkalnego. Wytyczono go na poziomie niwelacyjnym 275,11 w części północnej i 272,29 w części południowej, eksplorowano zaś do głębokości niwelacyjnej 274,69 w części północnej i 272,00 w części południowej. Celem wykopu było zlokalizowanie ewentualnych reliktyw murów miejskich.

Po zdjęciu 0,3 m warstwy darni stwierdzono, że północną część wykopu, na długości 6 m od profilu północnego, zajmuje betonowa wylewka podłogi, pozostałość nieistniejącego już współczesnego budynku. Przylegała do niej od południa piwnica, której fragmenty ścian, wykonanych z łamanego kamienia wapiennego, odsłonięto w wykopie. Odkryto ścianę południową (długość 1,7 m, szerokość 0,6 m, korona zachowana na poziomie niwelacyjnym 273,73, stopa na głębokości niwelacyjnej 273,01) i część ścian wschodniej (dostrzeżalna długość 0,8 m, korona zachowana na poziomie niwelacyjnym 273,78, stopa na głębokości niwelacyjnej 273,01) i zachodniej (długość 1,9 m, szerokość 0,5 m, korona zachowana na poziomie niwelacyjnym 274,25, stopa na głębokości niwelacyjnej 273,06). W pozostałej, południowej, części wykopu dąb spoczywała na skale wapiennej.

W wypełnisku piwnicy odkryto ułamek współczesnej ceramiki naczyniowej, żelazną podkowę, żelazny tasak i skorodowaną monetę.

Jak już wspomniano, tegoroczne badania dostarczyły 6 artefaktów, a w tym: 3 ułamki naczyń glinianych, 2 przedmioty metalowe oraz monetę.

Dwa fragmenty naczyń (brzusiec i wylew) wykonane z gliny żelazistej wypalono w atmosferze utleniającej. Naczynia pokrywają polewy koloru oliwkowego i brązowego. Trzeci fragment to ułamek niewielkiego kamionkowego dzbanuszka-amfory z uchem, wykonanego z szarej masy ceramicznej pokrytej brązowym szkliwem.

Przedmioty metalowe to żelazna podkowa i takież tasak. Natomiast moneta prawdopodobnie miedziana okazała się niemożliwa do identyfikacji ze względu na stopień skorodowania.

W sumie bardzo niewielki zbiór ruchomości, znaleziony w całości w warstwach o charakterze zasypiskowym, datować można na czasy nowożytne lub nowoczesne i mogą pochodzić zarówno z XVIII, jak i XX wieku. Jedynym zabytkiem, którego chronologię można będzie określić precyzyjnie po zabiegach konserwatorskich, jest moneta.

Badania przeprowadzone w 2005 roku w Czeladzi miały kilka aspektów. Pierwszy dotyczył odkrycia ewentualnych reliktyw murów miejskich. Opisywane prace, podobnie jak przeprowadzone w roku 1997 w rejonie kościoła p.w. św. Stanisława Biskupa i w rejonie ulicy Kaczej, przyniosły wynik negatywny². Z dużą pewnością można postawić hipotezę, że w południowej części miasta mury nie zachowały się lub ich po prostu nie było. Być może, znaczne nachylenie stoku było wystarczającym elementem obronnym.

Drugi aspekt działań dotyczył odpowiedzi na pytanie o lokalizację znanej z ikonografii bramy miejskiej. Niestety, także i w tym przypadku wykopy przyniosły wynik negatywny, z powodu m.in. niedostępności terenu. Teren, na którym spodziewano się reliktyw bramy, nie jest dostępny do

badan, a bez długotrwałego wyłączenia go z użytkowania i poniesienia znacznych kosztów pozamerytorycznych, związanych z wycięciem, a potem odtworzeniem nawierzchni trwałych, nie można tutaj prowadzić prac archeologicznych. Jest również inny aspekt tego problemu. Są to znaczne zakłócenia pierwotnych nawarstwień poprzez wyjątkowo bogatą podziemną infrastrukturę techniczną, pozwalające sądzić, że duża część zabytkowych reliktyw mogła być zniszczona w trakcie tych prac budowlanych.

W badanych wykopach odkryto pozostałości zabudowy współczesnej. Odkryte mury wykonane zostały w technice charakterystycznej dla interesującego nas regionu. Budynki, których piwnice odsłonięto, zaznaczone są na planach z początku XX

wieku i na tenże wiek należy je datować. Z pewnością nie są one związane z historycznymi elementami infrastruktury obronnej Czeladzi.

Reasumując, z przykrością należy stwierdzić, że pomimo znacznych wysiłków włożonych przez władze miasta Czeladzi w odkrycie średniowiecznej zabudowy miejskiej, badania terenowe zakończyły się wynikiem negatywnym. Jak już wspomniano, mogą być trzy przyczyny takiego stanu rzeczy. Po pierwsze, miasto mogło nie posiadać pełnego obwodu murów miejskich. Po drugie, mury te mogły zostać rozebrane, materiał budowlany zaś został zużyty do budowy innych obiektów. Po trzecie wreszcie, relikty średniowieczne mogą znajdować się w innym, nieznanym dotychczas, miejscu.

PRZYPISY

¹ H. Dziurla, *Studium historyczno-urbanistyczne miasta Czeladzi*, Wrocław 1965, archiwum miasta Czeladź, maszyn., tamże dalsza bibliografia.

² A. Andrzejewski, T. Grabarczyk, M. Lewandowski, *Sprawozdanie z badań archeologicznych przy kościele pw. św. Stanisława Biskupa w Czeladzi, województwo katowickie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w 1997 roku*, Katowice 2000, s. 224–227.

Aleksander Andrzejewski, Mariusz Rychter

ZPRÁVA O ARCHEOLOGICKÉM VÝZKUMU V CZELADZI, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V dubnu 2005 proběhl archeologický výzkum v jihovýchodní části Czeladze (obr. 1). Cílem výzkumu, iniciovaného a financovaného Městským úřadem v Czeladzi (Urząd Miasta Czeladź), bylo nalézt zbytky městského opevnění. Ve východní části to měly být pozůstatky městské brány, v jižní, v okolí domu č. 2 na Staszicově ulici, relikty hradebních zdí.

Základním problémem bylo nalézt vhodné místo pro vytyčení výzkumových

ploch. Na východní straně města, v oblasti křižovatky ulic Bytomské, Grodziecké a Staszicovy, je terén silně přeměněný a takřka úplně překrytý betonovými deskami chodníků a parkoviště i asfaltem jízdní dráhy. Navíc v dlažbě viditelné ostrůvky různých inženýrských sítí ukazovaly na dříve prováděné zemní práce.

Během výzkumu byly prozkoumány dva výkopy s celkovým povrchem 30 m² a objemem okolo 50 m³. Získaný soubor nálezů

čítal jen šest artefaktů, a to tři fragmenty hliněných nádob, železnou podkovu, železný sekáč a silně korodovanou minci.

Výzkum, provedený v roce 2005 v Czeladzi, měl několik aspektů. První se týkal objevení případných pozůstatků městských hradeb. Popisované výkopy přinesly, stejně jako výzkum, prováděný zde v letech 1997–1998, negativní výsledek. S velkou pravděpodobností lze soudit, že na jižní straně města se hradby nezachovaly nebo zde prostě nebyly. Snad byl velký sklon svahu v těchto místech dostačujícím obranným prvkem.

Druhý aspekt se týkal zjištění lokalizace ikonograficky dosvědčené městské brány. Bohužel, také v tomto případě měly výkopy negativní výsledek, zde byl ovšem výsledkem omezených možností terénního výzkumu. Území, na němž se předpokládají

pozůstatky brány, není pro výzkum přístupné a bez jeho dlouhodobého vyloučení z provozu a značných nákladů, s výzkumem přímo nesouvisejících, spojených se zdvižením současného povrchu, nelze tady provádět archeologické práce. Je zde ještě jiný aspekt problému. Je to značné narušení původní stratifikace výjimečně hustou podzemní infrastrukturou, což dovoluje soudit, že značná část památek mohla být zničena během někdejších stavebních prací.

V sondách byly objeveny pozůstatky současné zástavby. Objevené stěny byly provedeny technikou, charakteristickou pro zájmové území. Stavby, jejichž sklepy byly odkryty, jsou zaznačeny na plánech z počátku 20. století a do tohoto století je třeba je datovat. Zcela jistě nejsou spojeny s prvky historického opevnění Czeladze.

Aleksander Andrzejewski, Mariusz Rychter

EIN BERICHT VON DEN ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN IN CZELADZ, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im April 2005 wurden archäologische Forschungen in Czeladź, im südöstlichen Teil der Stadt durchgeführt (Abb. 1). Die im Auftrag vom Stadtamt aufgenommenen Untersuchungen setzten sich zum Ziel, Relikte von städtischen Wehranlagen zu ermitteln. Im östlichen Teil sollten es Überreste des Stadtttores, im südlichen dagegen, in der Gegend der Parzelle Nr. 2 an der Staszica-Straße, Relikte der Stadtmauer sein.

Das Hauptproblem der aufzunehmenden Untersuchungen war entsprechende Stellen für zu planende Grabungsflächen zu finden. Im östlichen Teil der Stadt, in der Gegend der Kreuzung der Bytomska-, Grodziecka- und Staszica-Straße, ist das Gelände stark umgestaltet worden und fast vollständig mit Betonoberflächen der Gehwege und eines Parkplatzes sowie mit Fahrbahnasphalt bedeckt. Die überdies an der Oberfläche zu sehende Schächte unterschiedlicher techni-

scher Installationen wiesen auf hier früher geführte Erdarbeiten hin.

Bei den Arbeiten wurden zwei Grabungsflächen von insgesamt 30 m² Fläche und etwa 50 m³ Rauminhalt erforscht. Der Befund umfasste lediglich sechs Artefakte, darunter drei Gefäßfragmente, ein Hufeisen, ein eisernes Hackbeil und eine stark korrodierte Münze.

Die Untersuchungen von 2005 in Czeladź standen unter einigen Aspekten. Zum ersten gehörte die eventuell zu entdeckende Stadtmauer: die angesprochenen Arbeiten, so wie die 1997–1998 durchgeführten liefen erfolglos aus. Mit großer Sicherheit dürfen wir eine Hypothese aufstellen, dass die Stadtmauer im südlichen Teil der Stadt nicht erhalten blieb oder es sie einfach nicht gab. Ein ausreichendes Wehrelement kann vielleicht eine entsprechende Hanglage gewesen sein.

Der zweite Aspekt stand mit der zu beantwortenden Frage nach der Lage vom ikonographisch bekannten Stadttor im Zusammenhang. Auch in diesem Fall waren die Ausgrabungen erfolglos. Hierbei war das Ergebnis jedoch die Folge von beschränkten Erkennungsmöglichkeiten. Das Gelände, wo man Torüberreste zu finden erwartete, ist für die Untersuchungen unzugänglich und man kann hier keine archäologischen Arbeiten führen, ohne dass man dies vom Gebrauch ausschließt und auch bedeutende anderweitige Kosten tragen muss, die durch Beseitigung und nachher Wiederherstellung fester Oberflächen entstehen würden. Bei dieser Frage ist noch eine Sache von Bedeutung: es sind

große Zerstörungen ursprünglicher Schichten durch sehr reiche unterirdische technische Infrastruktur, die annehmen lassen, dass die früheren Überresten bei ihren Bauarbeiten teilweise vernichtet werden konnten.

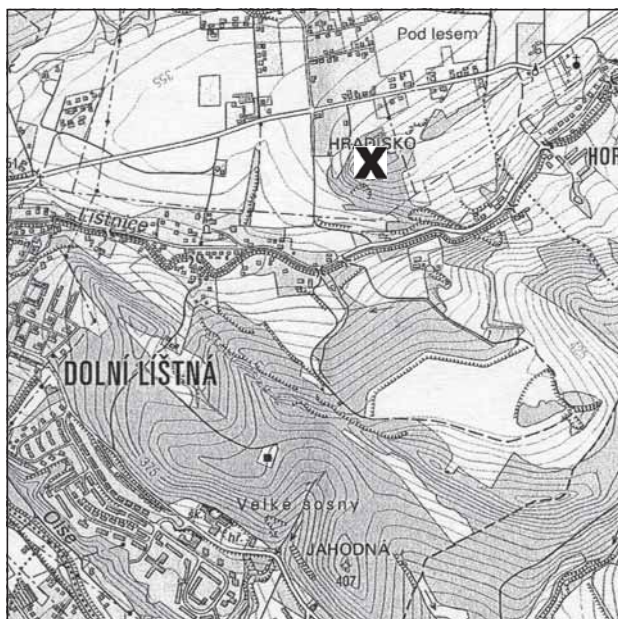
In den Grabungsflächen konnten Überreste gegenwärtiger Bebauung entdeckt werden. Die freigelegten Mauern wurden bautechnisch kennzeichnend für diese Region aufgeführt. Die Gebäude, derer Keller zutage kamen, sind auf den Plänen vom Beginn des 20. Jh. verzeichnet und sie sind eben in diese Zeit zu datieren. Mit Sicherheit stehen sie mit historischen Elementen der Wehranlagen von Czeladź in keinem Zusammenhang.

PŘEDSTIHOVÝ ARCHEOLOGICKÝ VÝZKUM NA LOKALITĚ DOLNÍ LÍŠTNÁ – „GRODISKO”, OKRES FRÝDEK-MÍSTEK

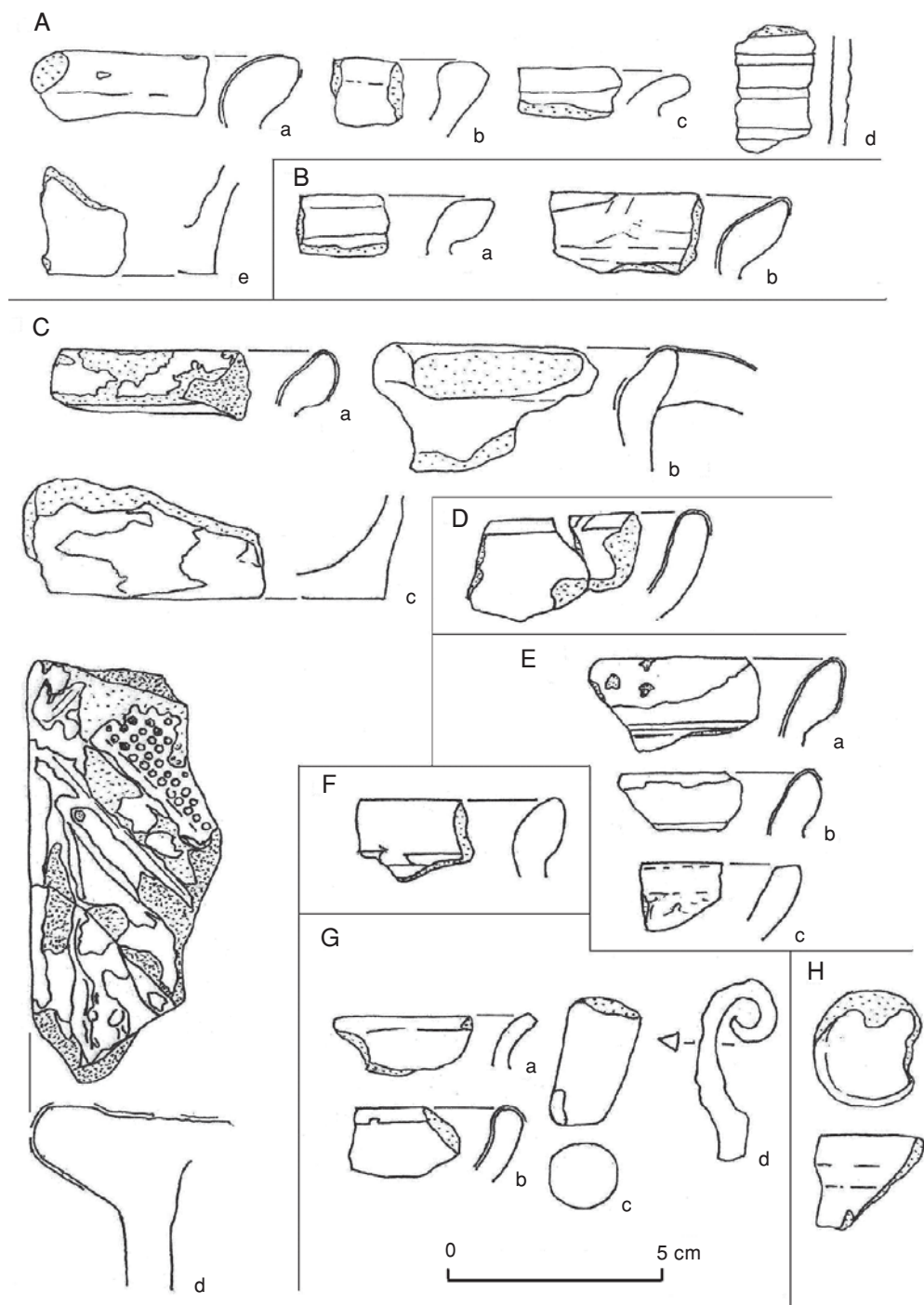
Archeologický výzkum lokality byl započat kvůli plánovaným stavebním pracím před výstavbou základnové stanice pro vysílač mobilních sítí. Samotný název lokality předznamenával možnost výskytu archeologických situací. Plocha výzkumu o rozměrech 10×15 m se nacházela na temeni výrazného kopce na pravém břehu říčky Lištnice. Nadmořská výška lokality se pohybovala okolo 402 m (obr. 1). Terénní konfigurace poukazovala na silné ovlivnění lidskou činností. Nejvýrazněji se projevila

novověká těžební činnost na severní a jižní straně, kde se nacházely pozůstatky vápencových lomů. Vrcholek kopce byl srovnán do plošiny, na níž se nacházel uměle navršený pahorek. Pod vrcholovým plató byly patrné terasy táhnoucí se po severním a jižním svahu kopce. I jihozápadní svah byl zpevněn kameny.

Vlastní plocha sondy S1 byla rozčleněna do šesti čtverců o rozměrech 5×5 m, které byly postupně odkrývány. Po odstranění drnové vrstvy byla ve většině sondy zjištěna

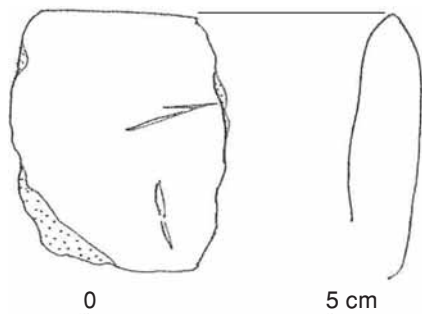
Obr. 1. Dolní Lištná – „Grodisko”. Poloha lokality. Měřítko 1:25 000

Obr. 2. Dolní Líštná – „Grodisko”. Keramické nálezy: A – S1 čtv. č. 3; B – S1 čtv. č. 6; C – S1 čtv. č. 3; D – S1 čtv. č. 1; E – S1 čtv. č. 1; F – S1 čtv. č. 5; G – S1 čtv. č. 4; H – S1 čtv. č. 4

žlutošedá jílovitá vrstva obsahující drobné úlomky novověké keramiky, cihel, skla a dalších materiálů. Pouze v severní části sondy byla do červena propálená písčitá vrstva se shlukem kamenů, v jejichž blízkosti bylo nalezeno množství fragmentů železa. Jednalo se především o různě silné a tvarované pláty zkorodovaného železa a silné pruty velmi často ohnuté do tvaru písmene V, nejspíše stavební armatury. Původ železa lze patrně hledat v nedalekých třineckých železárnách založených v první polovině 19. stol. Přibližně v hloubce 25–30 cm pod povrchem bylo již vápencové podloží.

V sondě S1 byl nalezen keramický materiál poměrně chudý. Šlo především o drobné úlomky novověké keramiky, z větší části glazované. Byly to většinou výdutě s polevou (53%), výdutě bez polevy (19%), okraje (15%), dna (7%), ucha (3%) a další části jako nožky trojnožek (1%), knoflíky pokliček (1%) a hrdla (1%). Velmi málo úlomků bylo zdobených a většinou se jednalo pouze o jednoduché vodorovné ryté linie (obr. 2).

Obr. 3. Dolní Líštná – „Grodisko”. Okraj nalezený mimo sondu na povrchu u čtv. č. 1

Kromě úlomků nádob zde byly nalezeny i fragmenty kachlů. Většinou se jednalo o jednoduché římsovitě okraje obvykle polévané šedočernou polevou (poleva neměla sklovitý charakter). Výjimku tvořil větší úlomek komorového kachle s částí čelní vyhřívací stěny zdobený plastickým, nejspíše ornamentálním motivem a polévaný bílou neprůhlednou sklovitou polevou (obr. 2).

Západně od sondy S1 byla otevřena malá zjišťovací sonda S2 o rozměrech 1,5 x 0,5 m. Touto drobnou sondáží byla zachycena situace dost odlišná od předchozí. Mocnost souvrství v tomto místě byla až kolem 1 m. Také charakter vrstev a materiál byly odlišné. Pod svrchní vrstvou lesní hlíny byla poměrně silná hnědočerná hlinitá vrstva, která byla velmi chudá na nálezy a obsahovala pouze novověkou keramiku. Pod ní se nacházela výrazně hnědá hlinitá vrstva, pod kterou byla vrstva do červena propálená obsahující kromě přepálených kamenů také zlomky hrubší neglazované keramiky a drobné úlomky mazanice (obr. 3). Tato vrstva měla mocnost cca 35 cm. Následovala již pouze žlutá jílovitá vrstvička nasedající na skalnatý vápencový rostlý terén.

Výsledek předstihového výzkumu poukazuje na to, že v místě sondy S1 nebylo zachyceno předpokládané hradiště či jiné sídliště trvalejšího charakteru. Byly však zjištěny antropogenní zásahy, které pozměnily charakter lokality. O vlivu člověka na tuto lokalitu svědčí i situace v zjišťovací sondě S2, kde jsou důkazem starší lidské činnosti propálené vrstvy a zlomky hrubší neglazované keramiky.

Ondřej Tůma

POPRZEDZAJĄCE BADANIA ARCHEOLOGICZNE NA STANOWISKU DOLNÍ LÍŠTNÁ – „GRODISKO”, POWIAT FRÝDEK-MÍSTEK

(Streszczenie)

W lipcu i sierpniu 2006 roku na stanowisku Dolní Líštná – „Grodisko” przeprowadzono badania archeologiczne. Ich po-

wodem była przygotowywana budowa fundamentów telefonicznej stacji nadawczej. Chodziło o stanowisko znajdujące się na

wyraźnym wzniesieniu na prawym brzegu rzeczki Liśtnice (ryc. 1). W okolicy badań silnie zaznaczały się ślady aktywności ludzkiej. Przede wszystkim po południowej i północnej stronie wyniesienia istniały pozostałości dwóch kamieniołomów wapiennych.

Powierzchnia badań wynosiła 10×15 m. Sondaż ów został podzielony na sześć kwadratów równej wielkości, kolejno odkrywanych. Na większości powierzchni pod cienką warstwą darni odkryto żółtoszary il, zawierający w większości glazurowaną i nieglazurowaną ceramikę nowożytną. Pod nim na głębokości do 25–30 cm znajdowało się podłoże wapienne. Jedynie w północnej części sondażu odkryto warstwę czerwonego piasku ze skupiskiem kamieni i dużą ilością

artefaktów żelaznych, najpewniej pochodzenia współczesnego.

Odmienna sytuacja była w niewielkim sondażu kontrolnym (S2) założonym na zachód od S1. Warstwy sięgały aż do głębokości 1 m. W wierzchnich ciemniejszych warstwach znajdowała się jedynie glazurowana i nieglazurowana ceramika nowożytna, podczas gdy w niższych warstwach przepalanej gliny zostały znalezione ułamki popielu i fragmenty grubszej nieglazurowanej ceramiki (ryc. 2 i 3). Mimo że na stanowisku były widoczne wyraźne ślady ingerencji ludzkiej, nie uchwyciono śladów osadnictwa na obszarze sondażu S1. O starszym osadnictwie mogłyby jednakże świadczyć przepalone warstwy w części wzniesienia położonej bardziej na zachód.

Ondřej Tůma

VORAUSGEHENDE ARCHÄOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ DOLNÍ LIŠTNÁ – „GRODISKO”, BEZIRK FRÝDEK-MÍSTEK

(Zusammenfassung)

Im Juli und August des Jahres 2006 wurden vorausgehende archäologische Untersuchungen auf dem Fundplatz Dolní Lištná – „Grodisko” (Burgwall) durchgeführt. Ihr Grund waren zu errichtende Fundamente für eine telefonische Funkstation. Es handelte sich um einen Fundplatz, der auf einer deutlichen Anhöhe am rechten Ufer des Flüsschens Lištnice lag (Abb. 1). Die Umgebung der Untersuchungen war deutlich durch Spuren menschlicher Aktivität geprägt. Vor allem an der südlichen und nördlichen Seite der Anhöhe waren Überreste von zwei Kalkbrüche vorhanden.

Die untersuchte Fläche maß 10×15 m. Die Sondage wurde in sechs regelmäßige Quadrate gleicher Größe geteilt, sie wurden dann der Reihe nach freigelegt. Auf dem meisten Areal konnte unterhalb einer dünnen Grasdecke gelbgrauer Ton entdeckt werden, der vorwiegend glasierte und unglasierte neuzeitliche Keramik enthielt. Darunter gab es in einer Tiefe von 25–

30 cm einen Kalkuntergrund. Lediglich im nördlichen Teil der Grabung konnte eine Schicht von rotem Sand mit einer großen Anhäufung von Steinen und Eisenartefakten wohl gegenwärtiger Herkunft ermittelt werden.

Eine andere Situation herrschte in einer kleinen Kontrollsondage (S2), die westlich der S1 angelegt wurde. Die Schichten ließen sich bis zu einer Tiefe von 1 m verfolgen. In den oberen, dunkleren Schichten befand sich nur glasierte und unglasierte Keramik der Neuzeit, während in den unteren Schichten von durchgebranntem Lehm Bruchstücke von Lehmewurf und Fragmente grober unglasierter Keramik zutage kamen. Obwohl auf dem Fundplatz Spuren menschlicher Aktivitäten deutlich sichtbar wurden, konnten hierbei keine Besiedlungsspuren in der Sondage S1 erfasst werden. Eine ältere Besiedlung konnten lediglich durchgebrannte Schichten im westlicher gelegenen Teil der Anhöhe belegen.

SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA STANOWISKU 1 W ŚWIERKLANACH DOLNYCH, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W 2006 roku przeprowadzono ratownicze badania archeologiczne na stanowisku 1 w Świerklanach Dolnych (AZP 103-43/5), znajdującym się na trasie planowanej budowy autostrady A1. Wykopalka została wykonana na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział Katowice, przez Muzeum Śląskie w Katowicach. Z ramienia muzeum badaniami kierowali: mgr Sławomir Chwałek oraz mgr Dariusz Majewski, przy współ-

pracy mgr. Piotra Mikulskiego oraz historyka mgr. Michała Płachetki.

Omawiane stanowisko odkryto w trakcie badań powierzchniowych prowadzonych w 2000 roku, a następnie zostało zweryfikowane sondażowo przez dr. Mirosława Furmanka oraz mgr. Sławomira Kulpe¹. W wyniku przeprowadzonych prac odsłonięto dwór na kopcu otoczony fosą, który znajdował się w pasie planowanej drogi. Wtedy też odkryto częściowo klatkę schodową prowa-

Ryc. 1. Świerklan Dolne. Lokalizacja stanowiska 1. Skala 1:25 000

dzącą do piwnicy, a także obiekt będący prawdopodobnie negatywem nieznaney konstrukcji, ale najprawdopodobniej związany z funkcjonowaniem dworu. Uchwycono również wewnętrzną krawędź fosy. Powstanie dworu można datować wstępnie na XVI wiek, jego koniec zaś na wiek XVII².

Pomimo że pierwotnie ustalona oś autostrady przesunięta została o kilkadziesiąt metrów i ominęła miejsce posadowienia dworu od strony wschodniej, fragment stanowiska dalej znajdował się w obrębie tzw. linii rozgraniczenia inwestycji, stąd konieczne było podjęcie ratowniczych badań wykopaliskowych. Ich celem było zarejestrowanie i uratowanie reliktyw osadnictwa w pasie drogowym inwestycji.

Budowa geologiczna obszaru, na którym leżą Świerklany, związana jest ze strukturą podłoża Płaskowyżu Rybnickiego, będącego częścią Wyżyny Śląskiej. Fundament płaskowyżu stanowią utwory karbońskie przykryte podkarpackimi osadami mioceniowymi, w których znajdują się złoża soli, gipsu i siarki. Utwory czwartorzędowe zalegają na osadach mioceniowych lub sporadycznie bezpośrednio na karbonie. Działalność wód polodowcowych sprawiła, że na terenie tym występują głębokie i długie jary³.

Stanowisko położone jest w dolinie potoku Szotkówki, który jest zarazem najniższym punktem w Świerklanach (nieco powyżej 240 m n.p.m.) (ryc. 1).

Ze względu na bardzo podmokłe podłoże badanego terenu oraz jego stałe zalewanie wodą przebadano 16 arów z 30 wytypowanych. Na obszarze założono siatkę arową (oznaczona cyframi arabskimi), która stanowiła podstawową jednostkę eksploatacyjną.

Najciekawszym obiektem odkrytym podczas wykopalisk była konstrukcja drewniana, na której pozostałości natrafiono w północnej części badanego terenu (ary 50–70/210–230) i której nadano numer 11.

Ze względu na podmokły teren, bliskość cieków wodnych, bezpośrednie sąsiedztwo linii rozgraniczenia autostrady A1, a także obecność drzew obiekt 11 został wyeksplorowany tylko częściowo, i to w warunkach znacznie utrudniających obserwację tere-

nową. W trakcie prac udało się odsłonić fragment konstrukcji drewnianej o długości około 11,5 m i szerokości 3,6 m. Średnia wysokość uchwytej w profilu konstrukcji (nie uwzględniając słupów) wynosiła około 0,4–0,5 m.

Eksploracji obiektu dokonywano kolejnymi poziomami konstrukcyjnymi, tak by zadokumentować stropy wszystkich elementów, również te przykryte od góry innymi fragmentami. Dzięki takiemu sposobowi dokumentacji uchwycono również skosy elementów pionowych – słupów. Generalnie wyróżniono 4, najprawdopodobniej równoczasowe, poziomy konstrukcyjne obiektu. Dwa najwyższe stanowiły ułożone podłużnie półbelki, wyznaczające kształt i rozmiary konstrukcji, trzeci – deski będące swego rodzaju „podłogą” obiektu, a czwarty – legary tworzące szkielet całości. Poniżej poziomu desek i legarów znajdowała się cienka warstwa słabo przepuszczalnej gliny i jakkolwiek jej antropogeniczne pochodzenie nie zostało na etapie wstępnego opracowania z całą pewnością ustalone, to jednak z dużą dozą prawdopodobieństwa można wnioskować, że była formowana, utwardzana lub wręcz ułożona przez budowniczych obiektu.

Jak wspomniano, szkielet konstrukcji tworzyły, ułożone na osi wschód–zachód (a więc poprzeczne w stosunku do osi obiektu), masywne legary przymocowane do pionowych słupów. W obrębie badanego fragmentu budowli odkryto dwa rzędy słupów, po sześć w każdym. Słupy te miały przekrój poziomy zbliżony do prostokąta, a często wręcz kwadratu i średnią grubość około 20 cm. Wbijano je co 1,8–2 m. Długość legarów wynosiła 3,1 m, a ich grubość ponad 20 cm. Do tak skonstruowanego szkieletu przymocowane były zewnętrzne półbelki, połączone ze słupami i biegnące wzdłuż osi północ–południe. Pomiędzy nimi ułożone były deski (ok. 7 m długości), również na osi północ–południe, ściśle do siebie dopasowane. Deski przymocowane były do legarów kutymi gwoździami (ryc. 2).

Udało się uchwycić południowy koniec konstrukcji, który stanowił drewniany próg

Ryc. 2. Świerklany Dolne. Obiekt 11. Poziom III

Ryc. 3. Świerklany Dolne. Profil wschodni obiektu 11 z widocznym kanałem

składający się z poprzecznej (na osi wschód–zachód), czworokątnej belki i krótkich (ok. 40 cm) desek łączących próg z drewnianą „podłogą”. Miejsce łączenia było obniżone w stosunku do reszty „podłogi” oraz progu i tworzyło rodzaj rynienki. W jej wschodniej części znajdował się niewielki czworokątny kanał, który wchodził w stykający się z obiektem 11 wał oddzielający go od potoku wodnego – Szotkówki (ryc. 3). W części południowo-zachodniej belki progowej znajdowały się dwa wycięcia, a w jednym z nich zachowała się deska wyznaczająca zewnętrzny bok niewielkiego pomostu stykającego się od południa z konstrukcją. Pomost ten był pochylony (obniżał się w stronę „podłogi” obiektu) i w przeciwieństwie do głównej konstrukcji był mocno zniszczony. Jego górna część położona była co najmniej 20 cm wyżej niż dolna. Z kolei około 1,2 m na południe od skrajnego słupa południowo-wschodniego odkryto nie połączony z resztą konstrukcji klin o grubości ponad 10 cm.

Nie jest jasna rola dwóch belek ułożonych poprzecznie w stosunku do osi obiektu zalegających około 8 m od południowego krańca konstrukcji. Fakt, że ułożone były dokładnie nad łączeniem półbelek podłużnych oraz że usytuowane były w stosunku do nich mniej więcej poprzecznie, mogłoby świadczyć o tym, że stanowiły one część konstrukcji. Przeczyć tej tezie mogłoby to, że nie były to belki *sensu stricto*, ale po prostu grube pnie z nieodciętymi korzeniami. Leżały one jedna na drugiej, a więc mogły się tam znaleźć przypadkowo. Wspomniane belki znalazły się dokładnie pod korzeniami rosnącego drzewa, co uniemożliwiło szczegółowe rozpoznanie.

Na zakończenie opisu konstrukcji wspomnieć należy, iż w jej części północno-wschodniej natrafiono na ślady – jak można przypuszczać – po pożarze, które będą dopiero przedmiotem szczegółowej analizy.

Przystępując do interpretacji funkcji odkrytej konstrukcji, należy zwrócić uwagę, iż znaczna część elementów ze stropowej partii obiektu zachowała się fragmentarycznie. Prawdopodobnie porozrzucane drewniane elementy mogły pierwotnie

znajdować się w innym ułożeniu. Jednakże w przypadku części *in situ* można się zastanowić nad budową konstrukcji i jej charakterem.

Słupy, które pochylały się nieznacznie do wnętrza konstrukcji, początkowo uznano za wtórny destruk, ukształtowany w wyniku procesów depozycyjnych. Na obecnym etapie z dużą dozą prawdopodobieństwa można jednak stwierdzić, iż ich pochylenie miało charakter intencjonalny.

Na wstępnym etapie analizy można przyjąć, że odkryty obiekt należy łączyć z systemem dworskich stawów hodowlanych. Znajdowały się one w obrębie historycznie potwierdzonego gospodarstwa, związanego z XIX-wiecznym dworem, usytuowanym w niedalekiej odległości od badanego miejsca.

Fakt ten potwierdza wynik analizy dendrochronologicznej jednego ze słupów budowli. W jej świetle drewno użyte jako budulec pochodzi z drzewa ściętego około 1856 roku, co pokrywa się z okresem funkcjonowania dworskiego folwarku.

Ustne relacje mieszkańców Świerklan potwierdzają istnienie stawów w interesującym nas miejscu jeszcze w okresie przedwojennym. Potwierdzeniem tego jest też mapa z 1884 roku⁷. Co ciekawe, dokładnie w miejscu odkrycia konstrukcji miał się znajdować jeden z nich, co wskazywałoby, być może, że pierwotnie znajdowała się ona na jego dnie. Tymczasem ślady spalenizny sugerowałyby, że obiekt był odsłonięty w czasie jego użytkowania lub w okresie późniejszym. Oczywiście, układ stawów z XIX wieku niekoniecznie był identyczny z przedwojennym.

Ze źródeł pisanych wiadomo, iż w połowie XIX wieku gospodarka stawowa na Górnym Śląsku dzwigała się stopniowo z upadku, który obserwować można było od końca XVIII wieku. Przewyciężenie recesji zainicjował Słowak Tomasz Dubisz, który unowocześnił stawowy chów karpia i przekształcił go w regularny system hodowlano-produkcyjny. System ten opierał się na zespole zbiorników i urządzeń wodnych, tworzących całe ciągi (uwzględniające rozwój osobniczy wspomnianego gatunku),

poczynając od tarlisk, mniejszych i większych przesadek, a kończąc na głównym stawie⁵. Jednym z jego elementów były urządzenia spustowe (najczęściej drewniane), służące do odprowadzania i doprowadzania wody do stawów. Urządzenia te, tzw. mni-chy, składały się z elementu pionowego – stojaka i poziomego – leżaka. Tradycyjne leżaki jednak miały dużo mniejsze rozmiary niż konstrukcja odkryta na stanowisku Świerklany Dolne 1, a ich największa szerokość rzadko przekraczała pół metra⁶. Dodatkowo powinny to być urządzenia o konstrukcji pochylej, umożliwiającej spływ wody. Niwelacje „podłogi” obiektu 11 wskazują, że była raczej pozioma.

Na wstępnym etapie badań wydaje się, iż odkryta w Świerklanach Dolnych konstrukcja najbardziej przypomina tzw. płuczkę służącą do przechowywania ryb. Płuczki miały najczęściej kształt prostokątnych koryt (podzielonych na komory o różnej pojemności) i były konstruowane tak, by umożliwić przepływ przez nie czystej wody. Wewnątrz płuczek znajdował się ruchomy ruszt, który można było dowolnie opuszczać lub podnosić⁷. Kształt i budowa odkrytego obiektu oraz warstwa drobnopiękistego piasku na deskach sugerują, że przepływała przez niego woda. Belki poprzeczne znalezione w centralnej części konstrukcji mogłyby ewentualnie świadczyć o istnieniu przegrody dzielącej całą przestrzeń na komory. Na obecnym etapie badań identyfikacja obiektu 11 z płuczką pozostaje jednak tylko hipotezą.

Kolejną wersję interpretacji funkcji konstrukcji zasugerował w ustnej rozmowie pan Antoni Mejza, dyrektor Rybackiego Zakładu Doświadczalnego Instytutu Rybactwa Śródlądowego w Zatorze, sygnalizując pewne podobieństwo obiektu 11 do tzw. stołów paszowych, czyli urządzeń służących do karmienia ryb. Dopiero jednak wyniki analiz (m.in. botanicznych) zweryfikują tę hipotezę i pozwolą być może jednoznacznie określić funkcję konstrukcji.

Pozostałe odkryte obiekty to spągi kilku jam gospodarczych oraz prawdopodobnie dołków postępujących, a w dwóch przypadkach rowy melioracyjne ułożone na li-

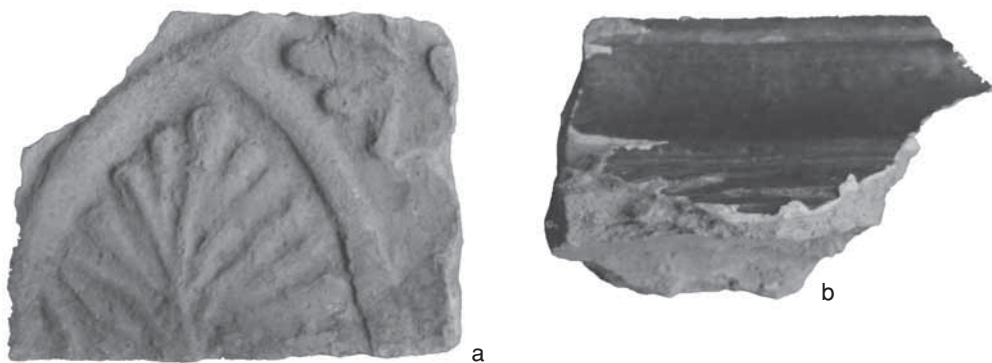
nii wschód–zachód. Wszystkie były silnie zniszczone ze względu na zalewowy charakter terenu.

Podczas badań odkryto stosunkowo niewielki materiał zabytkowy. Składają się na niego: 63 fragmenty ceramiki, 21 fragmentów cegły, 56 przedmiotów żelaznych, w tym zawias i 52 kute gwoździe, ok. 100 fragmentów obrobionego drewna (w tym słupy, deski) związanych z opisaną konstrukcją, ponadto polepa. Wszystkie zabytki należą do okresu nowożytnego od połowy XVI do XIX wieku.

Ceramika wykazuje silne ślady działania wtórnych procesów naturalnych, przede wszystkim wody, co widoczne jest na powierzchniach znalezionych fragmentów, z reguły silnie startych. Biorąc pod uwagę cechy technologiczne i morfologiczne, trzeba stwierdzić, że wszystkie fragmenty reprezentują produkcję okresu nowożytnego. Najliczniejszą grupę stanowi ceramika wypalana w atmosferze utleniającej wyprodukowana przy użyciu koła garncarskiego. Pośród zabytków widoczna jest też ceramika wypalana w atmosferze redukcyjnej reprezentowana przez fragmenty ceramiki siwej, również toczonej na kole garncarskim. Inną grupę stanowią fragmenty kamionki. Naczynia te są toczono i mają bardzo twarde ścianki. Pokrywane były glazurą barwy brązowej, szarej, żółtej⁸.

Cegły stanowią grupę wyrobów bardzo niskiej jakości i prawdopodobnie są produktem wiejskim. W większości przypadków widoczne jest ich wtórne przepalenie, nierzadko stanowią tzw. destrukty. Zanotowano kilka skupisk, które mogłyby świadczyć o istnieniu w sąsiedztwie cegielni, z której usuwano odrzuty.

Odkryto tylko dwa fragmenty kafla. Pierwszy z nich to tzw. znaleźisko luźne i należy do grupy formowanych w matrycach. Reprezentuje on typ bez szkliwa i ma motyw zdobniczy w postaci jodełki. Analogiczne lub zbliżone pod względem ornamentacyjnym okazy znane są z Czech i Moraw, gdzie datuje się je na przełom wieków XVI i XVII⁹. Drugi fragment kafla pochodzi z drewnianej konstrukcji i prezentuje typ klasycystyczny (ryc. 4). Ze wzglę-

Ryc. 4. Świerklany Dolne. Kafle: A – z XVI–XVII w., B – z XVIII w.

du na późniejsze datowanie konstrukcji jest prawdopodobne, że wspomniany zabytek stanowi domieszkę wtórną (być może, kafel ten został przyniesiony przez wodę).

Przedmioty żelazne w głównej mierze reprezentowane są przez kute gwoździe niewielkich rozmiarów, służące do łączenia drewnianych elementów opisanej wcześniej konstrukcji. Znalezione w obiekcie II zawias jest prawdopodobnie wtórnym.

Biorąc pod uwagę istnienie niewielkiego dworu na kopcu, a także pobliskiego folwarku, odkryta konstrukcja drewniana dostarcza ciekawych wiadomości o gospodarczym wykorzystaniu terenu w Świerkla-

nach w XIX wieku. Jej zapewne hydrotechniczny charakter pozwala rzucić nowe światło na funkcjonowanie ówczesnych społeczności, trudniących się rybactwem. Być może, wyniki badań analitycznych pozyskanych materiałów i obserwacji terenowych pozwolą na dokładniejsze sformułowanie związanych z tym wniosków, co z kolei zaowocuje poszerzeniem wiadomości na temat podstaw bytu i technik eksploatacji lokalnej ludności. Należy również zwrócić uwagę, że cały teren, na którym zlokalizowano dworek, folwark i opisaną budowlę, powinien być objęty ścisłą ochroną konserwatorską.

PRZYPISY

¹ M. Furmanek, S. Kulpa, *Sprawozdanie z uzupełniających, archeologicznych badań rozpoznawczo-sondażowych na stanowisku Świerklany Dolne nr 1, gm. Świerklany, woj. śląskie (Autostrada A1)*, Katowice 2000, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

² Tamże; M. Furmanek, S. Kulpa, *Badania sondażowe nowo odkrytego dworu na kopcu (stanowisko I) w Świerklanach Dolnych, województwo śląskie*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 413–419; t y c h ż e, *Nowo odkryty dwór na kopcu w Świerklanach Dolnych, stan. I, pow. Rybnik*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne” t. XLIII: 2001, s. 609–617.

³ J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 2002, s. 248.

⁴ Mapa *Kreiss Pless 1884*, wg kastratu z 1882 r. wydana w 1884 r., skala 1:25 000, zbiory Muzeum w Wodzisławiu Śląskim.

⁵ A. Nyrek, *Gospodarka rybna na Górnym Śląsku od połowy XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1966, s. 95.

⁶ H. Rzepecki, *O racjonalny typ mnicha*, „Przegląd Rybacki” 1928, s. 26–29.

⁷ J. Guziur, *Rybactwo stawowe w stawach karpiowych, urządzeniach przemysłowych oraz małych zbiornikach śródlądowych*, Warszawa 2003, s. 103–107.

⁸ A. Buko, *Ceramika wczesnośredniowieczna, późnośredniowieczna i nowożytna*, [w:] *Kleczanów. Badania rozpoznawcze 1989–1992*, pod red. A. Buko, Warszawa 1997, s. 172–217.

⁹ K. Dymek, *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Wrocław 1995, s. 46.

Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA LOKALITĚ 1 VE ŠWIERKLANECH DOLNÍCH, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V r. 2006 byl proveden Slezským muzeem (Muzeum Śląskie) v Katovicích na lokalitě 1 ve Świerklanech Dolních (obr. 1) záchranný archeologický výzkum na účet Generálního ředitelství silnic a dálnic v Katovicích (Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad, Oddział Katowice). Za muzeum řídili výzkum mgr. Sławomir Chwałek a mgr. Dariusz Majewski.

Lokalita byla objevena v r. 2000 při povrchovém průzkumu a následně byla ověřována sondážním výzkumem dr. Mirosława Furmanka a mgr. Sławomira Kulpy. V důsledku provedených prací byl zachycen dvůr na kopci, obehnaný příkopem, předběžně datovaný do 16.–17. století, který se nacházel v pásnu plánované vozovky. S ohledem na ohrožení stavbou autostrády bylo cílem záchranného výzkumu zaregistrování a záchrana pozůstatků osídlení v pásnu vozovky investičního díla.

Během výzkumu byly objeveny pozůstatky novověkých objektů. Byly to v převážné většině spodní části několika hospodářských jam a pravděpodobně kůlových jamek, a ve dvou případech meliorační rýhy, položené ve směru východ–západ. Všechny byly silně poničeny s ohledem na záplavový charakter terénu.

Pozoruhodný objekt byl objeven v severní části zkoumané plochy. Byla jím dřevěná stavba, situovaná vedle malé vodoteče. S ohledem na ztížené podmínky zkoumání, bezprostřední sousedství linie okraje dálnice A1, a také přítomnost stromů, byl objekt odkryt a dokumentován jen

částečně. Objevená část byl asi 11,5 m dlouhá a 3,6 m široká (obr. 2). Průměrná výška v profilu zachytitelné stavby (pomíname-li kůly) představovala okolo 0,4–0,5 m (obr. 3). Byly vyčleněny čtyři konstrukční úrovně objektu, velmi pravděpodobně současné. Dva nejvyšší tvořily podélně uložené půlkulany, které vyznačovaly tvar a rozměry stavby, třetí – desky, které byly svého druhu „podlahou“ objektu, a čtvrtou představovaly pražce, které tvořily kostru stavby.

V předběžných závěrech by se bylo třeba opřít o písemné prameny a mapy, které ukazují na to, že v místech stavby se nacházely v 19. stol. chovné rybníky. Proto se také předběžně zdá, bereme-li v úvahu popisy hydrotechnických staveb z 19. stol., že to bylo místo na skladování ryb, tzv. sádka. Představovala by dokonale hospodářské zázemí pro nedaleký dvůr, datovaný do 19. stol. Tuto skutečnost potvrzuje i dendrochronologická analýza jednoho ze sloupů budovy. Podle ní dřevo, použité na stavební materiál, pochází ze stromu, zkáceného kolem r. 1856, což se kryje s obdobím existence dvorského statku.

Během výzkumu byly objeveny poměrně nepočtené nálezy. Byly to fragmenty novověké keramiky, datované od 17. do 19. stol., dva kamnové kachle z přelomu 16. a 17. stol. a z 18. stol. (obr. 4), železné předměty, mezi nimi 52 kutých hřebíků a dveřní pant, asi 20 úlomků cihel a asi 100 úlomků opracovaného dřeva (vč. kůlů a desek), souvisejících s popisovanou stavbou.

Pro všechny movité nálezy, získané během výzkumu, je příznačné nekvalitní

provedení. Na keramice jsou silné stopy vlivů přírodních sil, především vody, což je vidět na povrchu nalezených fragmentů pravdělně silně otřelých. Fragmenty cihel lze většinou označit za zmetky. Bylo jich zachyceno několik koncentrací, které by mohly svědčit o existenci cihelny někde v sousedství, odkud byly zmetky odstraňovány.

Záchranný výzkum rozšířil informace o hospodářském využívání území Świer-

klan v 19. stol. Pravděpodobně až výsledky analýz získaných nálezů dovolí přesnější formulaci s tím spojených závěrů. Ty přispějí především k rozšíření znalostí lokální tematiky, například fungování hospodářského modelu Świerklan v 19. stol. Je také třeba upozornit, že celé území, na němž se nachází dvůr, statek a popsaná stavba, musí být striktně památkově chráněno.

Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski

EIN BERICHT VON DEN NOTGRABUNGEN AUF DEM FUNDPLATZ 1 IN ŚWIERKLANY DOLNE, SCHLESISCHE WOJOWDSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Jahre 2006 wurden archäologische Notgrabungen auf dem Fundplatz 1 in Świerklany Dolne (Abb. 1) im Auftrag der Generaldirektion von Landesstraßen und Autobahnen durch das Schlesische Museum in Katowice geführt. Die Leitung der Untersuchungen wurde im Namen des Museums Mag. Sławomir Chwałek und Mag. Dariusz Majewski anvertraut.

Der Fundplatz wurde im Jahre 2000 bei Geländeprospektionen entdeckt und anschließend durch Sondagegrabungen von Dr. Mirosław Furmanek sowie Mag. Sławomir Kulpa verifiziert. Die durchgeführten Untersuchungen erbrachten einen Hof auf einem Hügel, von einem Graben umgeben und vorläufig ins 16.–17. Jh. datiert, der im Bereich der geplanten Straße lag. Wegen der Bedrohung durch den Autobahnbau wurden die Rettungsgrabungen auf die Aufnahme und Sicherstellung der Besiedlungsrelikte gezielt.

Bei den Untersuchungen kamen Überreste von neuzeitlichen Objekten zum Vorschein. Es waren in erster Linie Sohlen- teile von einigen Wirtschaftsgruben sowie wahrscheinlich Pfostengruben und in zwei Fällen ost-westlich verlaufende Meliorationsgraben. Alle Relikte waren sehr zerstört wegen Überschwemmungen dieses Geländes.

Ein interessantes Objekt wurde im nördlichen Teil des untersuchten Areals freigelegt. Es war eine hölzerne Konstruktion, neben einem kleinen Gewässer gelegen. Wegen schwieriger Grabungsumstände und in Rücksicht auf die unmittelbar benachbarte Trennlinie der Autobahn A1 sowie vorhandene Bäume wurde das Objekt nur teilweise freigelegt und aufgenommen. Das aufgedeckte Fragment war etwa 11,5 m lang und 3,6 m breit (Abb. 2). Eine durchschnittliche Höhe der im Profil erkannten Konstruktion (ungeachtet der Pfosten) betrug etwa 0,4–0,5 m (Abb. 3). Es konnten vier, wahrscheinlich gleichzeitige Konstruktionshorizonte des Objekts aussondert werden. Die zwei höchstliegenden bestanden aus länglich gelegten Halbbalken, die Form und Ausmaße der Konstruktion bestimmten, der dritte waren Bretter, als eine Art „Fußboden“ des Objekts, und der vierte – Langhölzer, die ein Gerüst für die gesamte Anlage bildeten.

Für erste Schlüsse sollte man die Schriftquellen sowie Landkarten heranziehen, laut deren es im 19. Jh. an der Stelle der entdeckten Konstruktion Fischteiche gab. Deswegen scheint es bereits bei vorläufiger Erkennung, wenn man die Beschreibungen von hydrotechnischen Anlagen im 19. Jh. betrachtet, dass es eine Stelle zur Aufbe-

wahrung von Fischen, also eine sog. Fischwäsche war. Sie würde eine ausgezeichnete Wirtschaftseinrichtung für ein nicht weit entferntes, im 19. Jh. bestehendes Vorwerk bilden. Diese Tatsache bestätigt auch das Ergebnis einer dendrochronologischen Analyse von einem der Holzpfosten, nach dem das als Baustoff verwendete Holz von einem 1856 gefällten Baum stammt. Dieses Datum entspricht der Bestehungszeit des Vorwerks.

Bei den Untersuchungen kamen ziemlich wenige Funde zutage. Es waren Fragmente neuzeitlicher Keramik vom 17. bis zum 19. Jh., zwei Ofenkacheln von der Wende zum 17. und aus dem 18. Jh. (Abb. 4), Eisengegenstände, darunter 52 geschmiedete Nägel und eine Türangel, etwa 20 Stück Backstein sowie etwa 100 Fragmente von bearbeitetem Holz (darunter Pfosten und Bretter von der angesprochenen Konstruktion).

Der sämtliche Befund kennzeichnet sich durch niedrige Herstellungsqualität.

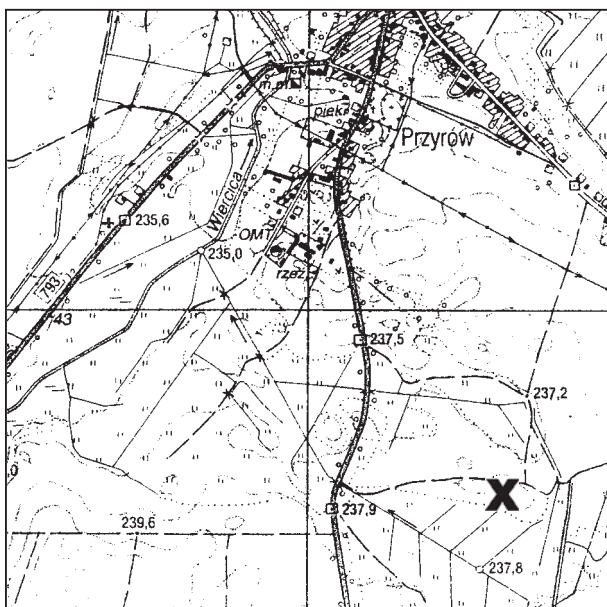
Die Keramik weist starke Spuren von Einwirkung natürlicher Prozesse, vor allem von Wasser, was an der Oberfläche gefundener, in der Regel stark verschlissener Fragmente zu sehen ist. Ziegelfragmente sind meistens Abfallstücke; es wurden einige Anhäufungen davon gefunden, die belegen können, dass es in der Nähe eine Ziegelei gab, woher solcher Abfall beseitigt worden war.

Die Notgrabungen brachten weitere Nachrichten zur wirtschaftlichen Ausnutzung der Gegend von Świerklany im 19. Jh. Erst die Ergebnisse von Analysen des gewonnenen Befunds lassen die damit zusammenhängenden Schlüsse genauer formulieren. Sie sollen die Nachrichten vor allem zu lokalen Themen, z.B. zum Wirtschaftsmodell von Świerklany im 19. Jh. erweitern. Es ist auch zu beachten, dass das ganze Gebiet mit dem Herrenhof, Vorwerk und dem angesprochenen Bau unter engen Denkmalschutz gestellt werden soll.

SPRAWOZDANIE Z RATOWNICZYCH BADAŃ WYKOPALISKOWYCH NA OSADACH Z OKRESU RZYMSKIEGO, WCZESNEGO ŚREDNIOWIECZA I OKRESU NOWOŻYTNEGO W PRZYROWIE (STANOWISKO 32), WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Prace na stanowisku wielokulturowym w Przyrowie przeprowadzone w październiku 2006 roku były pierwszymi badaniami wykopaliskowymi na tym niszczoneym przez wybiórkę piasku stanowisku, które odkryto podczas badań powierzchniowych obszaru AZP 87-52. Stanowisko położone jest na południe od zwartej zabudowy wsi. Obejmuje wschodni kraniec wydłużonego cypla, wcinającego się w dolinę niewielkiego ciek, dopływu Wiercicy (ryc. 1).

Ogólna powierzchnia wykopów (nr: 1/06, 2/06 i 3/06) wyniosła 228,7 m². Wykopy ratownicze zlokalizowano we wschodniej części piaskowni, częściowo na terenie zagrożonym, ale nie naruszonej jeszcze przez wybiórkę piasku (szerokopłaszczyznowy wykop 3/06), na południe od głównej magistrali stanowiska (wschód–zachód) (ryc. 2). Prace wykopaliskowe poprzedziło sporządzenie połowego planu sytuacyjnego wschodniej części piaskowni.

Ryc. 1. Przyrów. Lokalizacja stanowiska 32. Skala 1:25 000

Badania prowadzono z funduszy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, program operacyjny: *Dziedzictwo Kulturowe, priorytet: Ochrona zabytków archeologicznych*.

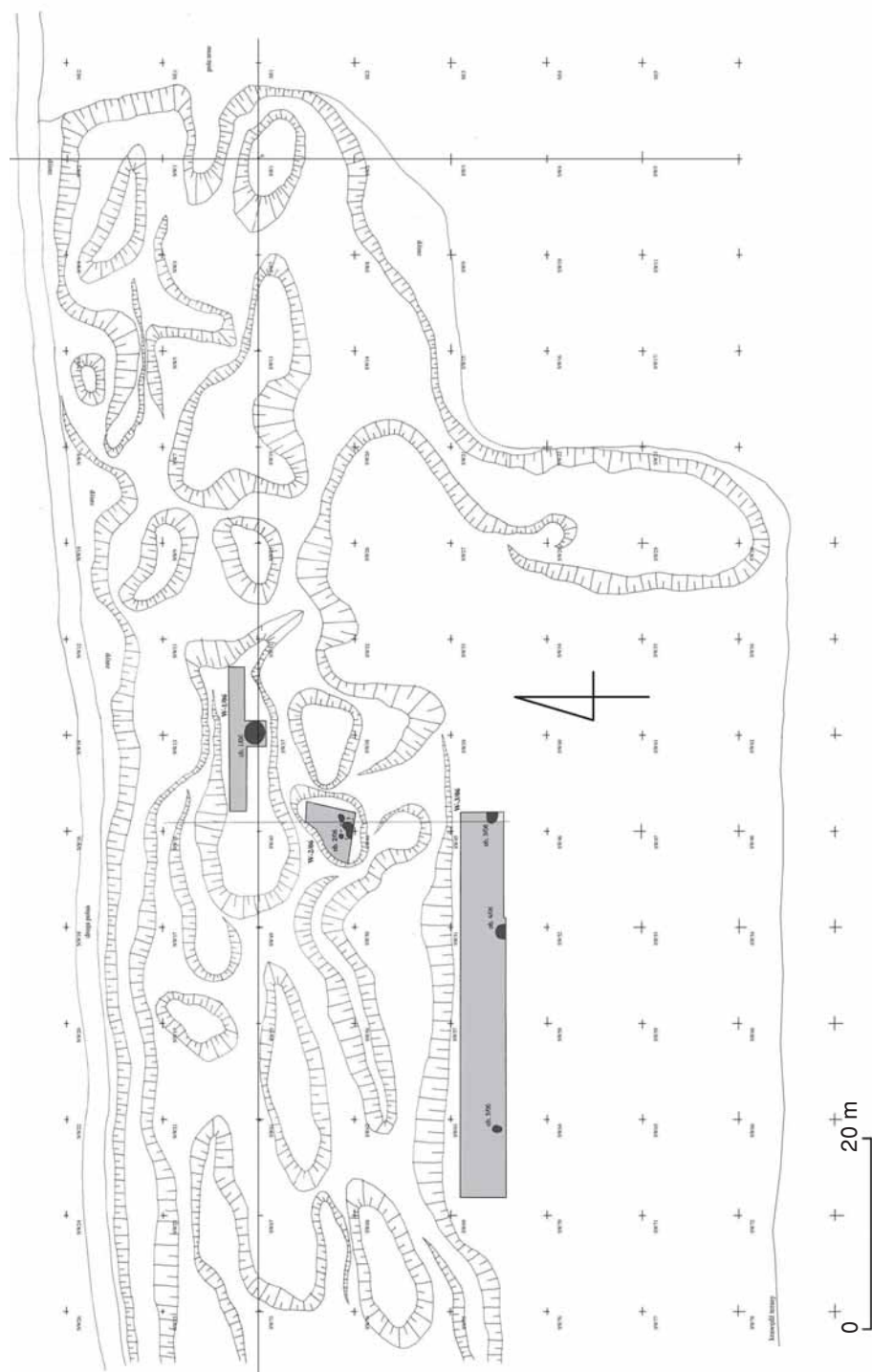
Wykop 1/06 zlokalizowano we wschodniej części rozległej piaszkowni, w obrębie jej fragmentu północnego, na pozostawionej podczas wybierania piasku „wyspie”. Znajdowano tutaj pojedyncze fragmenty ceramiki. W wykopie nie zachowały się ślady obiektów i warstwy kulturowej z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza. W środkowej części wykopu i dołączeniu-poszerzeniu odkryto dobrze zachowaną dolną część pieca (obiekt 1), zbudowanego na planie koła o średnicy wewnętrznej 170 cm, zewnętrznej – ok. 210 cm, zagłębioną w calcowy piasek wydmy na 80 cm. Ściany pieca zbudowane były z dużych głazów eratycznych, spojonych żółtą zaprawą glinianą. Chronologia i przeznaczenie tego obiektu nie zostały ostatecznie wyjaśnione. Przypuszczalnie piec należy łączyć z okresem nowożytnym, a przeznaczony był do wypalania wapna (?), chociaż nie można wykluczyć innych możliwości (np. produkcja popiołu?). W warstwie humusu odkryto 3 fragmenty ceramiki kultury przeworskiej (?), ze stropowej części obiektu 1 pochodzi fragment ceramiki, być może średniowieczny.

Wykop 2/06 wytyczono również na pozostawionej podczas wybierania piasku „wyspie”, 6 m w kierunku południowym od południowo-zachodniego naroża wykopu 1/06. W wykopie nie zachowały się ślady warstwy kulturowej z okresu rzymskiego czy wczesnego średniowiecza. W południowej części wykopu zarejestrowano dwa ślady słupowe, tworzące linię NEE–SWW, a na południe od tej linii warstwę jasnobrunatnego piasku, zagłębioną w żółty piasek calcowy, być może wypełnisko wnętrza

obiektu mieszkalnego, którego krawędź północną wyznaczają ślady słupowe (półziemianka lub chata naziemna?) – obiekt 2. W obiekcie nie znaleziono żadnych zabytków ruchomych. Nad jego stropem, w spągu warstwy próchnicy, znaleziono 2 fragmenty ceramiki średniowiecznej oraz ułamek naczynia pradziejowego, co nie przesądza chronologii obiektu. Tylko hipotetycznie można go datować na wczesne średniowiecze.

Szerokopłasczyznowy wykop 3/06 zlokalizowano w południowej części stanowiska, 10,5 m na południe od naroża południowo-wschodniego wykopu 2/06, na terenie nie naruszonym przez wybieranie piasku, około 30 m na północ od krawędzi terasy nadzalewowej dawnej doliny, będącej jednocześnie południową krawędzią rozległego cypla, stanowiącego teren stanowiska. W wykopie nie zachowały się ślady warstwy kulturowej z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza. W południowej części wykopu odkryto spągowe fragmenty trzech obiektów, w tym dwóch większych jam (o średnicach 130 i 140 cm) – obiekty 3/06 i 4/06 oraz śladu słupowego (w zachodniej części wykopu) – obiekt 5. Nieliczne materiały ruchome znalezione w obiektach nie pozwalają na jednoznaczne określenie, czy należy je łączyć z osadą kultury przeworskiej okresu rzymskiego, czy z osadą wczesnośredniowieczną.

Na terenie piaszkowni, w rejonie wykopów, znaleziono jedynie nikłe resztki obiektów pradziejowych i średniowiecznych, co zdaje się świadczyć o dużym stopniu zniszczenia stanowiska przez orkę, a później wybieranie piasku. Warto jednak kontynuować badania ratownicze, zarówno z uwagi na postępującą szybko degradację stanowiska, jak i ze względu na możliwość natrafienia na obiekty lepiej zachowane.

Ryc. 2. Przyrów, stanowisko 32. Plan sytuacyjny wschodniej części piaskowni z naniesieniem wykopów archeologicznych 2006 roku i odkrytych obiektów

ZPRÁVA O ZÁCHRANNÉM VÝZKUMU NA SÍDLIŠTÍCH Z DOBY ŘÍMSKÉ,
RANÉHO STŘEDOVĚKU A Z NOVOVĚKU V PRZYROWĚ (LOKALITA 32),
SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Výzkum na polykulturní lokalitě v Przyrowě se prováděl v říjnu roku 2006. Lokalita, ničená těžbou písku, se nachází na jih od intravilánu vsi (obr. 1). Zabírá východní okraj protáhlého jazyka, zařezávajícího se do údolí nevelké vodoteče, přítoku Wiercice. V pískovně samé, v místech výkopů, byly zachyceny jen mizivé zbytky pravěkých a středověkých objektů, což se zdá svědčit o vysokém stupni narušení lokality orbou a později těžbou písku (obr. 2). Bylo ovšem nutno pokračovat v záchranném výzkumu, s ohledem jednak na rychle postupující degradaci lokality, jednak na možnost zachytit lépe zachované objekty.

Zajímavým objektem, objeveným v průběhu výzkumu, byla dobře zachovaná dolní část kruhovitě pece s vnitřním průměrem 170 cm, vnějším asi 210 cm, zahlobená asi 80 cm do podložního vátého písku. Stěny pece byly vystavěny z velkých bludných kamenů, spojených žlutou hlinou. Datování a účel tohoto objektu zůstaly nakonec nejasné. Snad lze pec datovat do období novověku a byla určena k výpalu vápna (?), ačkoli nelze vyloučit jiné možnosti (např. výroba popela?). Kromě pece byly zaznamenány nepatrné pozůstatky sídliště z doby římské a z raného středověku.

Czesław Hadamik

EIN BERICHT VON DEN RETTUNGSGRABUNGEN AUF DEN SIEDLUNGEN
AUS DER RÖMISCHEN KAISERZEIT, DEM FRÜHMITTELALTER UND DER NEUZEIT
IN PRZYRÓW (FUNDPLATZ 32), SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Die Ausgrabungen auf dem mehrschichtigen Fundplatz in Przyrów wurden im Oktober 2006 durchgeführt. Der durch den Sandabbau bedrohte Fundplatz liegt südlich der geschlossenen Dorfbauung (Abb. 1). Er nimmt das östliche Ende einer länglichen Landeszung ein, die ins Tal eines kleinen Gewässers, Zufluss der Wiercica, vorrückt. In der Sandgrube, in der Gegend der Abbaustellen, wurden lediglich wenige Reste von vorgeschichtlichen und mittelalterlichen Objekten gefunden, was einen großen Zerstörungsgrad durch Ackerpflügen und dann Sandabbau zu belegen scheint (Abb. 2). Die Fortsetzung von Rettungsgrabungen ist jedoch zweckmäßig, da die Zerstörung des Fundplatzes immer mehr vorangeht und immer noch die Möglichkeit besteht, besser erhaltene Objekte anzutreffen.

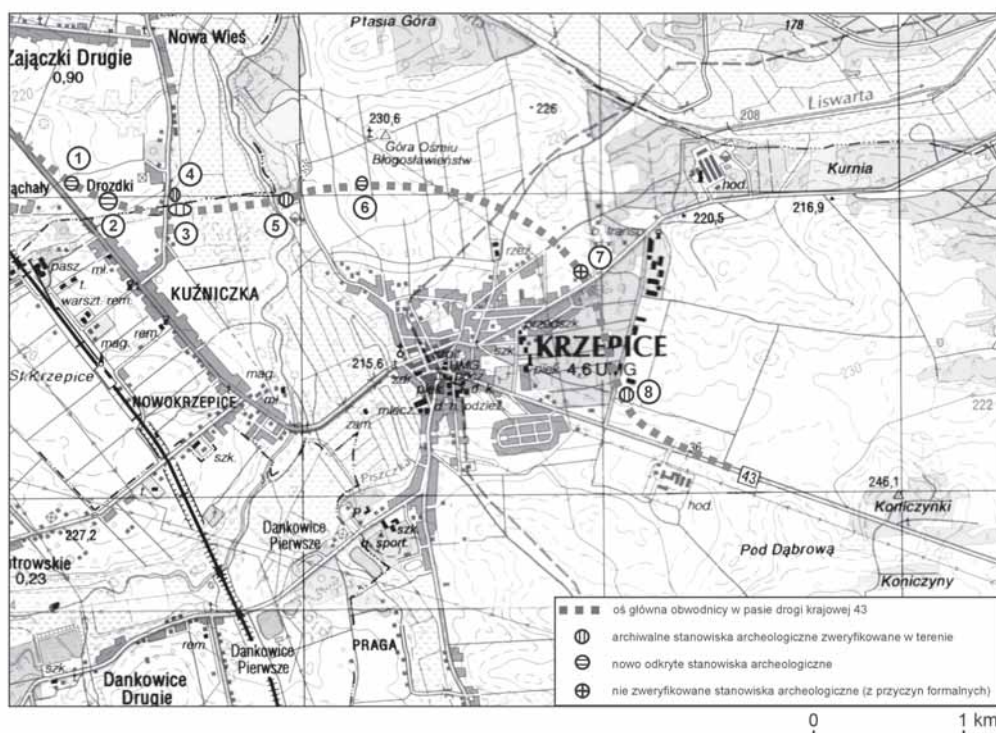
Ein interessanter Fund bei den Untersuchungen war ein gut erhaltener unterer Teil eines Ofens, der mit einem kreisförmigen Grundriss von Innendurchmesser 170 cm und Außendurchmesser – etwa 210 cm in den Dünsand bis zu 80 cm eingetieft war. Die Ofenwände waren aus großen Findlingen, die gelber Lehmörtel verband, aufgebaut. Die Chronologie und Bestimmung dieses Objektes konnten endgültig nicht erörtert werden. Vermutlich ist der Ofen mit der Neuzeit zu verbinden und kann als Kalkofen (?) gedient haben, obwohl andere Möglichkeiten (z.B. Ascheherstellung) nicht ausgeschlossen werden können. Außerdem wurden wenige Überreste der kaiserzeitlichen und frühmittelalterlichen Siedlungen aufgenommen.

WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA TRASIE BUDOWY PLANOWANEJ PÓŁNOCNEJ OBWODNICY KRZEPIC, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W maju 2006 roku przeprowadzono archeologiczne badania rozpoznawcze (powierzchniowe i sondażowe) na trasie planowanej budowy obwodnicy (KM 000+0–

6+285)¹ Krzepic, województwo śląskie, w ciągu drogi krajowej 43 (ryc. 1).

Obszar inwestycji obejmuje północne pobraża Krzepic (ryc. 1) i jest usytuowa-

Ryc. 1. Lokalizacja stanowisk archeologicznych na planowanej trasie północnej obwodnicy Krzepic. Spis stanowisk: 1) Kuźniczka stanowisko 12; 2) Kuźniczka stanowisko 13; 3) Kuźniczka stanowisko 1; 4) Kuźniczka stanowisko 2; 5) Krzepice stanowisko 5; 6) Krzepice stanowisko 49; 7) Krzepice stanowisko 18; 8) Krzepice stanowisko 23. Uwaga: bliższy opis stanowisk w tabeli 1

ny w obrębie dwóch mezoregionów fizycznogeograficznych: Wyżyny Wieluńskiej i Obniżenia Liswarty–Proсны, wchodzących w skład makroregionu Wyżyna Woźnicko-Wieluńska, zajmującego część jurajskiej płyty Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Charakterystycznym elementem krajobrazu miasta jest dolina Liswarty (dopływu Warty) z korytem w formie zakola i licznymi meandrami². Trasa inwestycji wielokrotnie przecina strefę teras rzecznych Liswarty i jej dopływu Piskarki. Rozciągają się tu przeważnie pola uprawne, łąki, ugory, miejscami wydmy, a także niewielkie skrawki lasu. W wyniku kwerendy archiwalnej stwierdzono, iż był to obszar szczególnie intensywnie penetrowany osadniczo od epoki kamienia po późne średniowiecze (też w okresie nowożytnym).

Archeologiczne badania powierzchniowe, ratownicze i wykopaliskowe (również tzw. systematyczne) rozpoczęto w rejonie Krzepic w latach 50-tych XX wieku³ i kontynuowano w następnych⁴. W ich wyniku w strefie planowanej inwestycji zidentyfikowano m.in. cmentarzysko kultury łużyckiej w Kuźniczce (stanowisko 1) oraz – nieco później – osadę na stanowisku 2 w tej samej miejscowości⁵ (tabela 1). Kolejnych odkryć dokonano podczas badań rozpoznawczych AZP w 1986 roku⁶ (tabela 1). W latach 1987–1988 badaniami wykopaliskowymi w typie ratowniczym objęto jedynie cmentarzysko kultury łużyckiej⁷ w Kuźniczce (stanowisko 1).

Wyniki badań powierzchniowych

Przed podjęciem badań uzupełniających, związanych z inwestycją, przeprowadzono uzupełniającą kwerendę archiwalną. W jej wyniku stwierdzono, że budowa w ramach tzw. linii rozgraniczenia zamyka się w północno-wschodnim wycinku obszaru AZP 83-44 oraz północno-zachodnim arkusza 83-45. Dokumentacja AZP zawierała kompletne dane archiwalne. W jej świetle stwierdzono (uwzględniając też plany inwestorskie w skali 1:1000), iż w obrębie planowanej budowy znajdują się 4 obiekty: Kuźniczka stanowisko 1, Krzepice stanowiska 5, 18 i 23 (tabela 1, nr 3, 5, 7–8).

Jeden obiekt (Kuźniczka stanowisko 2 – tabela 1, nr 4), wskazywane w decyzji konserwatorskiej jako zagrożone budową, znajduje się poza liniami rozgraniczenia nowej drogi. Jest ono jednak położone w granicach uzgodnień branżowych i może być naruszone pracami pomocniczymi, związanymi z realizacją inwestycji.

Uzupełniające prace powierzchniowe wykonywano w dniach od 16 do 17 maja 2006 roku. W ich wyniku zweryfikowano cztery z pięciu stanowisk archiwalnych: Krzepice stanowiska 5 i 23 (tabela 1, nr 5 i 8), a także Kuźniczka stanowiska 1 i 2 (tabela 1, nr 3 i 4). Ze względu na brak zgody właściciela gruntu nie zweryfikowano Krzepic stanowisko 18 (tabela 1, nr 7)⁸. Stwierdzono przy tym, że inny obiekt archiwalny (Krzepice stanowisko 39) znajduje się poza liniami rozgraniczenia inwestycji. Ponadto odkryto trzy nowe stanowiska: na prawym brzegu Piskarki były to Kuźniczka 12 i 13 (arkusz AZP 83-44; tabela 1 nr 1 i 2), a na sąsiadującym arkuszu AZP 83-45 Krzepice stanowisko 49 (tabela 1, nr 6).

Wyniki badań sondażowych

Uwzględniając dane archiwalne oraz pozytywne wyniki uzupełniających badań powierzchniowych, do rozpoznania sondażowego wytypowano 8 stanowisk archeologicznych (tabela 1). Uwzględniając niekorzystną porę roku, złe dla prac terenowych warunki pogodowe i krótki termin ich wykonania wskazany przez zamawiającego, a także bardzo niechętny stosunek właścicieli działek, zdecydowano, iż prace inwazyjne muszą być wykonane w jak najkrótszym czasie. Wykonywano je w okresie od 18 do 29 maja.

Sytuowanie wykopów sondażowych nie było do końca podyktowane potrzebami, ale wynikało z możliwości i wyników negocjacji z właścicielami działek. Bezpośrednio przed wytyczeniem wykopów dokonywano penetracji powierzchniowej, celem identyfikacji zabytków. Odhumusowania dokonywano mechanicznie, najczęściej pasami. Prospekcję i obserwacje wykonywano metodą przestrzenną, z wyjątkiem 3 stanowisk, gdzie badanie przeprowadzono odwiertami

T a b e l a 1
Wykaz stanowisk archeologicznych na trasie północnej obwodnicy (KM 0+000-6+285) Krzepic, w obrębie Krzepic i Kuźniczki, wytypowanych do badań sondażowych w 2006 roku

Nr (ryc. 1)	Nazwa miejscowości	Nr w miejscowości	Obszar AZP	Polo- żenie*	KM	Klasyfikacja kulturowo- -chronologiczna	Typ stanowiska	Zasięg (około)	Stopień zagrożenia budową	Charakter sondaży	Uwagi
1	Kuźniczka	12	83-44	949,90 218,65	0+530	okres nowożytny	ślad osadnictwa	0,5 ha	ulegnie zniszczeniu	odwarty	stanowisko nowo odkryte
2	Kuźniczka	13	83-44	949,90 218,70	0+740	kultura łużycka okres nowożytny	osada wielokulturowa	1,1 ha	jw.	mechaniczne ściągnięcie humusu; ręczne podczyszczanie	stanowisko nowo odkryte
3	Kuźniczka	1	83-44	949,82 219,20	1+060- 1+200	kultura łużycka okres nowożytny	emientarzystwo? osada	do 1 ha	jw.	mechaniczne ściągnięcie humusu; ręczne podczyszczanie	dane archiwalne; zalecenia konserwatorskie
4	Kuźniczka	2	83-44	950,00 219,25	1+100- 1+150	kultura łużycka średniowiecze	osada wielokulturowa	0,5 ha	jw.	mechaniczne ściągnięcie humusu; ręczne podczyszczanie	jw.
5	Krzepice	5	83-45	949,85 220,00	1+824- 1+943	pradzieje kultura łużycka kultura przeworska okres nowożytny	osada wielokulturowa	1 ha	jw.	mechaniczne ściągnięcie humusu; ręczne podczyszczanie	jw.
6	Krzepice	49	83-45	949,84 220,66	2+700	średniowiecze? okres nowożytny	ślady osadnictwa	0,5 ha	jw.	odwarty	stanowisko nowo odkryte
7	Krzepice	18	83-45 221,97	949,44 4+125	4+000- 4+125	średniowiecze? okres nowożytny	osada wielokulturowa?	0,5 ha	jw.	nie badane sondażowo z powodu braku zgody właścicieli gruntu	dane archiwalne; zalecenia konserwatorskie
8	Krzepice	23	83-45 222,30	948,70 5+000	4+800-	okres nowożytny	ślad osadnictwa	1 ha	jw.	odwarty	jw.

* Wg pomiaru z map topograficznych 1:10 000 w układzie „65”

z użyciem świdra (tabela 1). W przypadku natrafienia na obiekty (warstwy kulturowe) nie prowadzono ich pełnej eksploracji. Ograniczono się jedynie do pozyskania danych umożliwiających określenie funkcji stanowiska, jego przynależność kulturową i chronologiczną, a także przypuszczalny zasięg.

Kuźniczka stanowisko 12 (tabela 1, nr 1)

Stanowisko znajduje się na północny zachód od koryta Piskarki i północny wschód od drogi krajowej 43, na terasie wyższej. Usytuowane jest na stoku dużego wzniesienia, łagodnie opadającego w kierunku koryta rzeki. Ma ekspozycję południowo-wschodnią i wschodnią.

Rozpoznanie wykonano metodą odwiertów (w sumie 11). Stratygrafia wyglądała wszędzie jednolicie:

- poziom akumulacji próchnicy (głębokość 0 do ok. 0,2–0,26 m),
- piasek jasnobrązowy średnioziarnisty (miąższość ok. 0,2–0,33 m),
- piasek jasnobrązowy warstwowany jasno-żółtym (miąższość ok. 0,25–0,46 m), zalegający na żółtym, syrkim piasku średnioziarnistym.

W odwiertach nie stwierdzono występowania nawarstwień kulturowych lub zabytków. Stanowisko zakwalifikowano do ścisłego nadzoru w trakcie prac budowlanych.

Kuźniczka stanowisko 13 (tabela 1, nr 2)

Stanowisko znajduje się na północny zachód od koryta rzeki Piskarki i północny wschód od drogi krajowej 43, na terasie nadzalewowej. Usytuowane jest na stoku dużego wzniesienia, łagodnie opadającego w kierunku koryta rzeki Piskarki, poniżej stanowiska 1. Ma ekspozycję południowo-wschodnią i wschodnią.

Na stanowisku wytyczono wykopy I–II (pow. około 1 ara). Poza zaciemnieniami (wkopami) o funkcji i chronologii nieokreślonej zidentyfikowano 3 obiekty, zawierające zabytkowy materiał ceramiczny:

- obiekt 1 (wykop I) – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 1 (wykop II) – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,

– obiekt 2 (wykop II) – w stropie fragment ceramiki nieokreślonej, prehistorycznej.

Ze względu na obecność obiektów, znaczną ilość luźnego materiału zabytkowego zidentyfikowanego na powierzchni stanowiska zostało ono zakwalifikowane do poprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

Kuźniczka stanowisko 1 (tabela 1, nr 3)

Stanowisko jest usytuowane na piaszczystej wydmie, na wschód od lokalnej drogi prowadzącej do Lipia, pomiędzy zabudowaniami (posesjami 12 i 14). Materiał powierzchniowy zalegał tu na obszarze siedmiu działek prywatnych. Ostatecznie zgodę na wykonanie sondaży uzyskano od właścicieli gruntów położonych w centrum stanowiska.

W obrębie dwóch wykopów sondażowych zarejestrowano 16 obiektów archeologicznych, z których część zawierała materiał zabytkowy. Były to:

- obiekt 1 (wykop I) – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 5 (wykop I) – w stropie tłuk kamienny,
- obiekt 8 (wykop I) – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 11 (wykop I) – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 1 (wykop II) – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 3 (wykop II) – w stropie 2 skupiska ceramiki (w jednym 4 fragmenty ceramiki kultury łużyckiej, w drugim 31 fragmentów ceramiki nowożytniej),
- obiekt 4 (wykop II) – w stropie 7 fragmentów ceramiki kultury łużyckiej (z jednego naczynia?),
- obiekt 5 (wykop II) – w stropie 2 skupiska ceramiki (z jednego 7 fragmentów ceramiki pradziejowej, najprawdopodobniej kultury łużyckiej, w drugim 18 fragmentów ceramiki nowożytniej, 2 fragmenty kafla bez glazury oraz fragment kafla z motywem roślinnym).

Ze względu na obecność dobrze czytelnych obiektów archeologicznych z materiałem zabytkowym oraz informację ustną, iż podczas budowy pomieszczenia gospo-

darczego na pobliskiej działce znaleziono „naczynie z prochami”, stanowisko zakwalifikowano do ratowniczych badań wykopaliskowych.

Kuźniczka stanowisko 2 (tabela 1, nr 4)

Stanowisko znajduje się na piaszczystej wydmy, na wschód od lokalnej drogi do Lipia, między posesją 14 a „dziką” piaszczyną. Pewną ilość materiału zabytkowego zidentyfikowano na powierzchni. Ponadto w wykopach I–II natrafiono na 22 jamy. W części spośród nich (z wykopu I) znajdowały się zabytki. Były to:

- obiekt 1 – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 3 – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 4 – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 5 – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 8 – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej,
- obiekt 11 – w stropie fragment ceramiki kultury łużyckiej.

Biorąc pod uwagę znaczną liczbę odkrytych obiektów, obecność w ich wypełniiskach zabytków oraz zaleganie również na powierzchni luźnego materiału zabytkowego, stanowisko zakwalifikowano do poprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

Krzepice stanowisko 5 (tabela 1, nr 5)

Stanowisko jest zlokalizowane tuż przy prawobrzeżu koryta Liwarty. W obrębie wykopów sondażowych I–V zarejestrowano 8 obiektów archeologicznych, z których 5 zawierało materiał zabytkowy. Były to:

- obiekt 1 (wykop I) – w stropie 28 fragmentów ceramiki kultury przeworskiej, 2 grudki polepy oraz fragment kamienego rozcieracza,
- obiekt 2 (wykop I) – w stropie 30 fragmentów ceramiki kultury przeworskiej,
- obiekt 3 (wykop I) – w stropie 6 fragmentów ceramiki prawdopodobnie kultury przeworskiej i grudka polepy,
- obiekt 1 (wykop II) – w stropie 16 fragmentów ceramiki (12 prehistorycznej, 4 nowożytniej),

- obiekt 2 (wykop II) – w stropie 6 fragmentów ceramiki (5 kultury łużyckiej, 1 nowożytniej).

Ze względu na obecność w wykopach bardzo dobrze rysujących się, dużych obiektów archeologicznych, liczny materiał zabytkowy zalegający w ich stropach, znaczną ilość luźnego materiału archeologicznego pomiędzy obiektami oraz na powierzchni stanowisko zakwalifikowano do poprzedzających ratowniczych badań wykopaliskowych.

Krzepice stanowisko 49 (tabela 1, nr 6)

Stanowisko znajduje się na wschód od koryta rzeki Liwarty, około 550 m w kierunku wschodnim od stanowiska 5. Sytuuje się ono na południowym stoku wzniesienia. Wobec braku zgody właścicieli działek możliwe okazało się wykonanie tu jedynie odwiertów. W wykonanych 11 pod poziomem akumulacji próchnicy (miąższości około 0,24–0,28 m) zalegała żółto-brązowa, calcowa glina z domieszką żwiru, w niektórych miejscach bezpośrednio rdzawy żwir.

Uwzględniając małą ilość zabytków na powierzchni stanowiska (z okresu nowożytnego), brak stwierdzonych nawarstwień kulturowych, obiekt zakwalifikowano do ścisłego nadzoru w trakcie prac budowlanych.

Krzepice stanowisko 18 (tabela 1, nr 7)

Stanowisko znajduje się u zbiegu ul. Magreta i ul. Dąbrowskiego, na północny wschód od centrum Krzepic. Z powodu braku niezbędnej zgody właścicieli pól rozpoznania sondażowego nie wykonano. Obiekt zakwalifikowano do rozpoznania po wykupie gruntu przez inwestora.

Krzepice stanowisko 23 (tabela 1, nr 8)

Stanowisko znajduje się na wschód od utwardzonej płytami betonowymi ul. Rolniczej, na kulminacji wybitnego wzniesienia, znajdującego się na północ od drogi krajowej 43, przy wjeździe do Krzepic. Uwzględniając istniejące zasiewy i stan prawny terenu (działki prywatne), wykonano jedynie rozpoznanie metodą odwiertów (w sumie 11).

Poziom akumulacji próchnicy barwy ciemnoszarej wahał się od 0,2 do 0,24 m. Poniżej zalegały sypkie, jasnobrązowe piaszki, pod nimi zaś sypkie piaszki żółte. W odwiertach nie natrafiono na nawarstwienia kulturowe lub pojedyncze znaleziska. Biorąc to pod uwagę, jak również małą ilość zabytków znalezionych luzem na powierzchni (z okresu nowożytnego), stanowisko zakwalifikowano do ścisłego nadzoru w trakcie realizacji prac budowlanych.

Wyniki archeologicznych badań uzupełniających planowanej trasy północnej obwodnicy Krzepic można uznać za obiecujące. Podczas prac powierzchniowych, a zwłaszcza podczas rozpoznania sondażami, udało się pozyskać znaczną ilość zabytków ruchomych. W wykopach ziden-

tyfikowano stropy obiektów (48), w których znaleziono 318 ułamków ceramiki prehistorycznej (głównie kultur łużyckiej i przeworskiej, być może też z neolitu) oraz z czasów nowożytnych, a także wyroby krzemienne, m.in.: 3 odłupki, narzędzie na wiórowcu i fragment rdzenia ze śladami przepalenia.

Pozyskane w wyniku badań informacje stanowiły podstawę do sformułowania dla potrzeb inwestora wniosków o charakterze konserwatorskim: 5 badanych stanowisk archeologicznych kwalifikuje się do przeprowadzenia ratowniczych badań wykopaliskowych (nr 2–5 i 7 w tabeli 1), a pozostałe 3 (nr 1, 6 i 8) muszą znaleźć się pod ścisłym nadzorem w trakcie ziemnych prac inwestycyjnych.

PRZYPISY

¹ Na podstawie umowy nr 2/02/2006 z dnia 28.02.2006 roku zawartej pomiędzy Generalną Dyrekcją Dróg Krajowych i Autostrad Oddział w Katowicach i Muzeum Śląskim w Katowicach.

² J. Kondraci, *Geografia fizyczna Polski*, Warszawa 1988, s. 23–27.

³ Badania te prowadzili pracownicy Instytutu Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

⁴ W. Błaszczak, *Sprawozdanie z badań poszukiwawczych przeprowadzonych w Krzepicach, pow. Kłobuck w 1962 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w latach 1961–1962*, Katowice 1964, s. 100; M. Gedl, B. Ginter, K. Godłowski, *Pradzieje i wczesne średniowiecze dorzecza Liswarty*, cz. 1, Katowice 1970, cz. 2, Katowice 1971.

⁵ M. Gedl, *Sprawozdanie z badań poszukiwawczych nad Liswartą w latach 1957–1958*, [w:] *Biuletyn Śląskiego Instytutu Naukowego nr 10*, Katowice 1959, s. 27; tenże, *Wyniki badań poszukiwawczych w dorzeczu Liswarty w 1963 roku*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku w 1963 roku*, Katowice 1964, s. 107.

⁶ Planowana obwodnica Krzepic przebiega przez obszary AZP nr 83-45 i 83-44, przebadane przez M. Gedla wiosną i jesienią 1986 roku.

⁷ I. Młodkowska-Przepiórowska, *Cmentarzysko wczesnej fazy grupy górnośląsko-małopolskiej w Kuźniczce, gm. Krzepice, woj. częstochowskie*, „Śląskie Prace Prehistoryczne” t. 5: 1998, s. 111–158.

⁸ Ostatecznie rozpoznanie sondażowe przeprowadzono w październiku 2007 r. z wynikiem pozytywnym – stanowisko zakwalifikowano do poprzedzających badań ratowniczych.

VÝSLEDKY DOPLŇUJÍCÍHO ARCHEOLOGICKÉHO PRŮZKUMU A VÝZKUMU NA TRASE VÝSTAVBY PLÁNOVANÉHO SEVERNÍHO OBCHVATU KRZEPIC, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V květnu roku 2006 byly prováděny doplňující a zjišťovací archeologické práce (povrchové průzkumy a sondáže) na trase plánované výstavby obchvatu (KM 000+0 – 6+285) Krzepic, voj. slezské, v průběhu státní silnice č. 43 (obr. 1). Trasa stavby mnohokrát přetíná říční terasy Liswarty a jejího přítoku Piskarky. Objevují se tu převážně obdělávaná pole, louky, úhory, místy duny a také nevelké utržky spraše.

Archeologické práce prováděné v r. 2006 se realizovaly ve dvou etapách. První zahrnovala doplňující povrchové průzkumy, druhá zjišťovací sondáže na vytypovaných lokalitách s cílem získat údaje o jejich povaze, velikosti a rozsahu kolize s plánovanou stavbou.

Výsledkem povrchových průzkumů byla verifikace 4 lokalit, podchycených v archivních pramenech (číslování podle tab. 1 a obr. 1): objekt č. 5 (Krzepice, lok. 5), č. 8 (Krzepice, lok. 23), č. 3 (Kuźniczka, lok. 1) a č. 4 (Kuźniczka, lok. 2). Vzhledem k nesouhlasu vlastníka pozemku nemohl být verifikován objekt č. 7 (Krzepice, lok. 18). Bylo též zjištěno, že jiný objekt, známý z archivních pramenů (Krzepice, lok. 39) se nachází již mimo hranice

stavby. Kromě toho byly objeveny tři nové lokality: na pravém břehu Piskarky to byly objekty č. 1 (Kuźniczka, lok. 12) a č. 2 (Kuźniczka, lok. 13), a také č. 6 (Krzepice, lok. 49).

Doplňující sondáže se zaměřily na osm vytypovaných archeologických lokalit (tabulka 1, obr. 1). Nakonec se jich podařilo realizovat sedm (v jednom případě – objekt č. 7, tj. Krzepice, lok. 18 – nebyl získán souhlas majitele pozemku).

Při terénních průzkumech, a zvláště při sondážích, se podařilo získat dosti značné množství nálezů. Ve výkopech na objektech č. 2–5 (číslování podle tabulky 1, obr. 1) byly zachyceny horní části objektů (celkem 48), v nichž bylo nalezeno 318 úlomků pravěké (hlavně kultur lužické a převorské, ale snad také z neolitu?) i novověké keramiky. Informace získané při výzkumu představovaly základ pro formulaci závěrů památkového charakteru pro potřeby investora: na pěti zkoumaných archeologických lokalitách bude třeba provést záchranný výzkum (č. 2–5 a 7 na tabulce 1) a zbývající tři (č. 1, 6 a 8) musí být v průběhu investičních prací pod intenzivním dohledem.

ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN ERGÄNZENDEN UNTERSUCHUNGEN
AUF DER TRASSE DER GEPLANTEN NÖRDLICHEN UMGEHUNGSSTRASSE
VON KRZEPICE, SCHLESISCHE WOJWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Mai 2006 wurden archäologische ergänzende Untersuchungen (Prospektionen und Sondagen) zur Erkennung der Strecke vom geplanten Bau der Umgehungsstraße (KM 000+0–6+285) von Krzepice, schlesische Woiwodschaft, im Verlauf der Landesstraße Nr. 43 durchgeführt (Abb. 1). Die genannte Trasse überquert mehrmals das Gebiet der Flussterrassen der Liswarta und ihres Zuflusses Piskarka. Es kommen hier überwiegend Ackerfelder, Wiesen, Brachen, mancherorts Dünen und auch kleine Waldflächen vor.

Die archäologischen Untersuchungen von 2006 wurden in zwei Etappen angefertigt. Die erste umfasste ergänzende Geländeprospektionen, die zweite hingegen die Erkennung der ausgewählten Fundplätze mittels Sondagen, um die Angaben zu ihrem Gepräge, Areal und Kollisionsumfang mit der geplanten Investition zu bekommen.

Die Geländeprospektionen ließen vier von fünf archivalischen Fundplätzen überprüfen (Nummerierung nach der Tabelle 1 und Abb. 1): Objekt Nr. 5 (Krzepice Fdpl. 5), Nr. 8 (Krzepice Fdpl. 23), Nr. 3 (Kuźniczka Fdpl. 1 und Nr. 4 (Kuźniczka Fdpl. 2). Wegen fehlender Zustimmung des Grundbesitzers konnte das Objekt Nr. 7 (Krzepice Fdpl. 18) nicht überprüft werden. Dabei wurde festgestellt, dass ein anderes archivalisches Objekt (Krzepice Fdpl. 39) außerhalb der Trennlinien der Investition liegt. Überdies wurden drei

neue Fundplätze entdeckt: am rechten Piskarka-Ufer waren es das Objekt Nr. 1 (Kuźniczka Fdpl. 12) und Nr. 2 (Kuźniczka Fdpl. 13) sowie Nr. 6 (Krzepice Fdpl. 49).

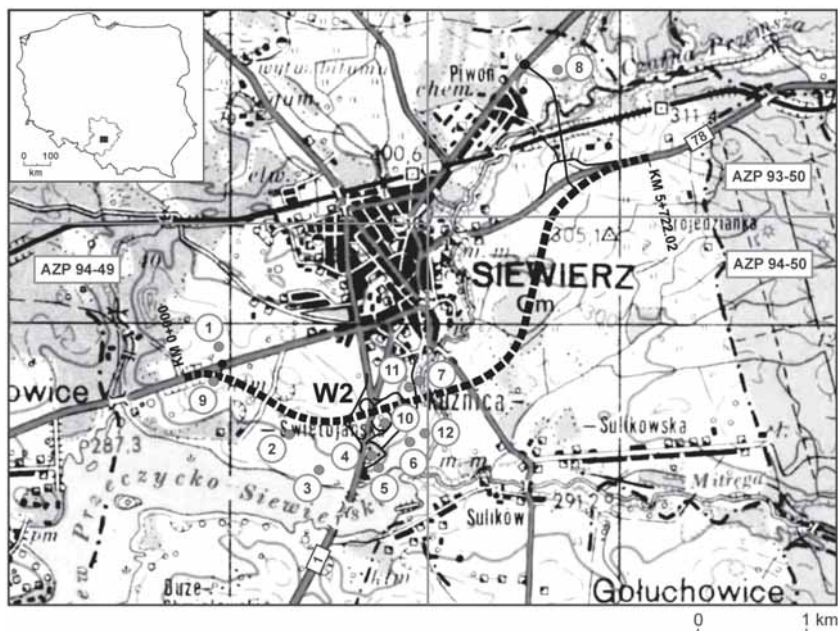
Als Ergänzung beabsichtigte man Sondageuntersuchungen auf acht ausgewählten archäologischen Fundplätzen durchzuführen (Tabelle 1, Abb. 1). Letztendlich konnten sieben erforscht werden (in einem Fall – Objekt Nr. 7: Krzepice Fdpl. 18 – wurde uns die Zustimmung des Grundbesitzers versagt).

Sowohl bei den Geländebegehungen als auch besonders bei der Erkennung durch Sondagen konnte eine ziemlich beträchtliche Zahl der Funde geborgen werden. In den Grabungen auf den Objekten Nr. 2–5 (Nummerierung nach der Tabelle 1, Abb. 1) wurden Deckenteile der Objekte (insgesamt 48) erkannt, in denen 318 Bruchstücke der vorgeschichtlichen (vornehmlich der Lausitzer und der Przeworsk-Kultur, vielleicht auch aus dem Neolithikum) und der neuzeitlichen Keramik auftraten. Die durch die Untersuchungen gewonnenen wissenschaftlichen Nachrichten bildeten die Basis, die bodendenkmalpflegerische Maßnahmen für den Bauherr beantragen ließ: fünf untersuchte archäologische Fundplätze sollten für die Notgrabungen bestimmt werden (Nr. 2–5 und 7 in der Tabelle 1) und die übrigen drei (Nr. 1, 6 und 8) sollen bei den Bauarbeiten streng beaufsichtigt werden.

WYNIKI ARCHEOLOGICZNYCH BADAŃ POWIERZCHNIOWYCH I SONDAŻOWYCH NA PLANOWANEJ BUDOWIE POŁUDNIOWEJ OBWODNICY SIEWIERZA, WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

W kwietniu i maju 2006 roku przeprowadzono archeologiczne badania powierzchniowe i sondażowe na budowie obwodnicy miasta Siewierza (KM 0+000–5+694,24)¹, mieszczącej się w ciągu drogi krajowej nr 78². Nowa droga w swym ciągu głównym będzie miała długość około 5,7 km. Poza związanymi z nią odcinkami dojazdowymi i łącznicami w sąsiedztwie czynnej drogi krajowej nr 1 (Katowice–Warszawa) przewiduje się powstanie rozległego węzła komunikacyjnego-rozjazdu (tzw. W2) o powierzchni około 20 ha.

Trasa obwodnicy przebiega przez Wyżynę Śląską, leżąc na pograniczu dwóch jej mezoregionów: Doliny Małej Panwi i Ko-

Ryc. 1. Siewierz. Lokalizacja stanowisk archeologicznych zidentyfikowanych podczas badań powierzchniowych (archiwalnych i nowo odkrytych) w obrębie planowanej, południowej obwodnicy miasta

tliny Mitregi³. W podłożu zalegają tu utwory triasu, w których miejscami występują rudy żelaza, zwłaszcza syderyty (w postaci ławic, płytów i soczewek), zawierające do 40% czystego żelaza, a także gniazdo-wo dolomity kruszczone (srebro, cynk, ołów). Rzeźba obszaru inwestycji jest w zachodniej części pagórkowata (w typie równinnego działu), we wschodniej niemal płaska, wykazując silne powiązanie z doliną Przemszy. Deniwelacje oscylują tu w przedziale ok. 20–30 m. Morfologia terenu została wymodelowana w plejstocenie (nagromadzenie żwirów, piasków), zaś ostateczną formę nadały jej czasy holocenu, wpływając generalnie na równanie powierzchni. Oś hydrograficzną interesującego nas obszaru stanowi Czarna Przemsza. W części jej koryta wybudowano Zalew Przeczycko-Siewierski (1963 r.), usytuowany nieco na południe od trasy głównej obwodnicy, w bliskim jednak sąsiedztwie. Pokrywę glebową tworzą mało urodzajne bielice, powstałe na piaskach, łatwe jednak w uprawie. Choć obecnie niektóre połacie opisywanego obszaru zajmuje zwarty las iglasty (pochodzenia antropogenicznego), pierwotnie rosły tu przede wszystkim bory mieszane sosnowo-dębowe, sosnowe i świerkowo-sosnowe, w dolinie Przemszy zapewne łągi i olsy, związane ze środowiskiem wybitnie wilgotnym. Przyjmuje się, że w bliskim sąsiedztwie koryta znajdowały się mokradła.

Siewierz należy do starszych miast w Polsce⁴. Pierwsza o nim wiadomość pochodzi z 1105 roku, w którym papież Kalikst II zatwierdził przez swego legata wszelkie posiadłości nadane, za zezwoleniem Bolesława Krzywoustego i biskupa krakowskiego Radosta, klasztorowi benedyktynów w Tyńcu. W monarchii wczesnopiastowskiej i we wczesnym okresie Polski dzielnicowej, aż po lata siedemdziesiąte XII wieku, terytorium siewierskie należało do ziemi krakowskiej. W 1179 roku Kazimierz Sprawiedliwy podarował Bytom wraz z Siewierzem i Oświęcimiem Mieszkowi Płatonogiemu, księciu raciborskiemu. Od tej pory ziemia siewierska wchodziła w skład Śląska i do 1443

roku dzieliła jego losy. Jak się przyjmuje, gród siewierski w tym czasie położony był wokół romańskiego kościoła Jana Chrzciciela (wzniesionego z fundacji Piotra Włostowica w 1138 lub 1144 r.), obecnie mieszczącego się na terenie cmentarza parafialnego⁵.

Przeprowadzona kwerenda wykazała, iż obszar inwestycji znajduje się na trzech obszarach AZP: nr 94-49 (jego część zachodnia), 94-50 (część południowo-wschodnia) i 93-50 (część północno-wschodnia)⁶. W bliskim jego sąsiedztwie znanych było osiem stanowisk archeologicznych (ryc. 1, tabela 1, nr 1–8). Wśród nich szczególne znaczenie ma stanowisko 2 – kościół romański z 2. połowy XI–1. połowy XII wieku (ryc. 2), wpisany do rejestru zabytków pod numerem 776/67. Był on związany z przedlokacyjną fazą osadnictwa; przypuszcza się, że istniał tu gród, ewentualnie osada otwarta, wzmiankowana w źródłach z XII wieku. W zasadzie kościół wraz z cmentarzem znajdują się poza liniami rozgraniczenia inwestycji, niemniej w bezpośrednim sąsiedztwie planuje się przebudowę (utwardzanie) okalającej obiekt od północy, wschodu i południa drogi polnej. Według mapowych podkładów inwestorskich przewiduje się zlikwidować istniejącą od zachodu bramę cmentarną, prawdopodobnie częściowo naruszyć (ściąć) narożnik północno-zachodni ogrodzenia, a nasypy pod drogę i łącznicę obwodnicy mają przylegać bezpośrednio do cmentarnego ogrodzenia.

Kolejne etapy rozpoznania terenowego objęły:

a) badania powierzchniowe w strefie linii rozgraniczenia inwestycji;

b) badania sondażowe na wytypowanych stanowiskach; ich celem była identyfikacja zasięgu stanowisk i określenie kolizji z planowaną inwestycją w celu wytypowania stanowisk do poprzedzających badań ratowniczych;

c) prace rozpoznawcze metodą odwierćników w celu dokonania obserwacji stratygraficznych i pobrania próbek do badań zawartości fosforu w glebie.

Badania powierzchniowe

Pod względem możliwości prospekcji powierzchniowej opisywany obszar przyszłej obwodnicy południowej Siewierza oceniono jako wybitnie niesprzyjający. W części zachodniej, pomiędzy KM ok. 0+000–1+200, znajdowało się dostępne jedno pole orne; pozostałą część terenu stanowiły nieużytki i łąki. Około KM 1+200–400 oś trasy biegła skrajem zarośniętego sosnowym lasem wyrobiska (kamieniołomu). Na dalszym odcinku znajdowały się pola

pie przydomowych-ogrodowych. W dalszej części, po przekroczeniu Przemszy (ok. KM 2+750), trasa główna biegnie początkowo podmokłymi łąkami i mokradłami, a następnie przecina las sosnowy (ok. KM 3+500–4+300). Końcowy fragment trasy głównej zajmują nieużytki, częściowo mokradła (obecne były tu niewielkie oczka wodne) i znowu nieużytki i łąki. Pomiedzy KM 4+300 a 5+692,24 nie zidentyfikowano ani jednego pola ornego. Obserwacje były również utrudnione pomiędzy końco-

Ryc. 2. Siewierz, stanowisko 2. Widok od strony północnej na wczesnośredniowieczny kościół romański pw. św. Jana Chrzciciela

orne, sięgające do ok. KM 2+280 (dochodziły do czynnej drogi nr 1) w obręb zachodniej części rozjazdu W2. Bardziej na wschód od drogi nr 1, w obrębie wschodniej części węzła W2, zidentyfikowano pojedyncze pole orne; resztę stanowiły łąki i nieużytki. Jedynie nieco na południe od stanowiska 2 i w sąsiedztwie stanowiska 12 znajdowało się kilka małych poletek, w ty-

wym odcinkiem trasy głównej a planowaną do budowy drogą łączącą z Siewierzem-Piwoniem. We wspomnianej części inwestycji pola lokalizowano jedynie ok. KM 0+800–1+100; w sąsiedztwie Siewierza-Piwonia były wyłącznie nieużytki i łąki.

Uwzględniając opisane, skrajnie niesprzyjające warunki do prac powierzchniowych, nie zidentyfikowano – poza stano-

wiskiem 2 – żadnego z pozostałych stanowisk archiwalnych. Ustalono przy tym, że stanowisko 12, posadowione na krawędzi stoku górującego nad Przemszą, zostało zniszczone w miejscu zaznaczonym na archiwalnej karcie AZP, wskutek budowy oczyszczalni ścieków.

Ostatecznie udało się zidentyfikować cztery nowe stanowiska archeologiczne, oznaczone numerami 20–23 (tabela 1, nr 9–12). W przypadku stanowiska 20 okazało się, że leży ono częściowo w liniach rozgraniczenia inwestycji. Z kolei stanowisko 21, posadowione na linii rozgraniczenia, być może pierwotnie stanowiło kompleks ze stanowiskami 2 i 12. Stanowisko 22 (wyrębisko pokopalniane-warpie) znajduje się w bliskim sąsiedztwie zidentyfikowanego w trakcie starszych badań AZP (po drugiej stronie drogi) stanowiska 12. Ponieważ obiekt ten w części zaznaczonej w dokumentacji AZP został zniszczony wskutek budowy oczyszczalni, zdecydowano o założeniu wykopów nieco na północ od wcześniej określonej granicy. Nie wykluczano przy tym, że i w tym przypadku obydwa stanowiska tworzyły kompleks osadniczo-gospodarczy.

Badania sondażowe

Uwzględniając dane archiwalne oraz wyniki badań powierzchniowych, do rozpoznania sondażowego wytypowano ostatecznie cztery stanowiska archeologiczne (tabela 1, nr: 5, 7, 9 i 10).

Wymaga przy tym podkreślenia, że z powodu fragmentacji działek w interesującym nas terenie sytuowanie wykopów sondażowych nie było do końca podyktowane potrzebami, ale wynikało z możliwości i negocjacji z właścicielami. Bezpośrednio przed wytyczeniem wykopów ponownie dokonywano penetracji powierzchniowej w celu identyfikacji zabytków. W kolejnym etapie, po wytyczeniu wykopów sondażowych (dwóch lub kilku na danym stanowisku, łącznej powierzchni oscylującej około 1 ara lub większej), przystępowano do mechanicznego odhumusowania. Odsłonięte powierzchnie wykopów podczyszczano i pogłębiano ręcz-

nie z użyciem rydli, łopat oraz skrobaczek, sporządzając opisy oraz niezbędną dokumentację fotograficzną i rysunkową. Naróżniki wszystkich sondaży namierzano w układzie '65.

Siewierz, stanowisko 12 (tabela 1, nr 7)

Dwa sondaże zostały wytyczone na łagodnej terasie Czarnej Przemszy, przy drodze polnej, łączącej się z ul. Będzińską. Łączna ich powierzchnia wynosiła 1 ar, a oznaczone były następująco: A (o wymiarach 5×11 m) oraz B (o wymiarach około 9×5 m). Ten drugi był usytuowany nieco bardziej na południe, na przewyższającym skłonie o deniwelacji około 20 m. Oba wykopy wytyczone zostały u stóp sztucznie utworzonego pagórka, powstałego podczas budowy oczyszczalni ścieków. Miejsce lokalizacji wykopów A i B znajduje się około 50 m od rzeki, której koryto ciągnące się na wschód od obszaru badań tworzy meandry.

W wykopie A już w trakcie czyszczenia powierzchni poniżej poziomu próchnicy, na głębokości 25 cm, pozyskano sporą ilość żużli (w tym fragment miseczkowaty), kilka wyrobów krzemiennych (w tym fragment rdzenia), ponadto krzemień do broni skałkowej oraz kilkadziesiąt fragmentów ceramiki nowożytniej. Podczas dalszego pogłębiania piaszczysto-gliniastych nawarstwień pojawiła się woda podskórna, która szybko wypełniła wschodnią część wykopu. W pozostałym fragmencie wykopu nie natrafiono na archeologiczną substancję zabytkową. Zidentyfikowane tu żużle mogą być związane ze znajdującymi się po przeciwnej stronie drogi polnej wyrębiskami pokopalnianymi (warpiami) – stanowisko 22.

Wykop B, położony nieco wyżej na terasie, pozwolił w trakcie czyszczenia poziomu na głębokości około 20 cm na zidentyfikowanie pewnej ilości ceramiki nowożytnej oraz zabytków średniowiecznych (skorupy, żelazny fragment grotu bełtu). Za pomocą detektora metalu znaleziono ponadto m.in. 5 monet: tzw. boratynkę Jana Kazimierza (1609–1672), okaz związany z Gustawem Adolfem (1594–1632), prawdopodobnie grosz Stanisława Augusta Poniatowskiego (1732–1798), a także bliżej

Tabela 1
Południowa obwodnica Siewierza (KM 0+000–5+692,24). Zestawienie publikskich stanowisk archeologicznych, odkrytych w trakcie badań powierzchniowych: archiwalnych (nr 1–8) i przedinwestycyjnych (nr 9–12)

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr w miejscowości	Km w pasie drogi	Klasyfikacja kulturowo-chronologiczna	Charakter stanowiska	Obszar stanowiska	Zagrożenie budową drogi
1	Siewierz	94-49	11	0+800	średniowiecze, nowożytność	osada	< 0,5 ha	poza linią rozgraniczenia
2	Siewierz	94-49	5	1+600	mezolit	obozowisko	brak danych	poza linią rozgraniczenia
3	Siewierz	94-49	15	1+770	1) okres rzymski 2) wczesne średniowiecze 3) średniowiecze, nowożytność	1) ślad osadnictwa 2) ślad osadnictwa 3) osada	< 0,5 ha	poza linią rozgraniczenia
4	Siewierz	94-49	2	2+100	1) wczesne średniowiecze 2) wczesne średniowiecze 3) późne średniowiecze	1) grodzisko? 2) kościół romański 3) ślad osadnictwa	< 0,5 ha	poza liniami rozgraniczenia; wg map 1:1000 planowane naruszenie struktury ogrodzenia od stron zachodniej i północno-zachodniej
5	Siewierz	94-49	14	2+100	1) wczesne średniowiecze 2) średniowiecze, nowożytność	1) punkt osadniczy 2) osada	< 0,5 ha < 0,5 ha	poza linią rozgraniczenia krawędź może w liniach rozgraniczenia
6	Siewierz	94-49	13	2+525	1) wczesne średniowiecze 2) średniowiecze, nowożytność	1) punkt osadniczy 2) osada	–	–
7	Siewierz	94-49	12	2+700	1) wczesne średniowiecze 2) średniowiecze	1) punkt osadniczy 2) osada	< 0,5 ha	krawędź może w liniach rozgraniczenia
8	Siewierz-Piwoń	93-50	18	5+500 (0+160)	nowożytność	osada	< 0,5 ha	poza linią rozgraniczenia
9	Siewierz	94-49	20	0+680	1) epoka kamienia? 2) późne średniowiecze 3) nowożytność	1) ślad osadniczy 2) ślad osadniczy 3) punkt osadniczy	pole otwarte	częściowo w liniach rozgraniczenia
10	Siewierz	94-49	21	2+275	1) późne średniowiecze 2) nowożytność	1) ślad osadnictwa 2) punkt osadniczy	–	pole otwarte w liniach rozgraniczenia
11	Siewierz	94-49	22	2+580	nowożytność	wyrobiska pokopalniane (warpie)	1 ha	częściowo w liniach rozgraniczenia
12	Siewierz	94-49	23	2+625	1) późne średniowiecze 2) nowożytność	1) punkt osadniczy 2) osada	pole otwarte	poza linią rozgraniczenia

nieokreślone, w tym jedną zgiętą w pół (pochodzenia obcego?). Na głębokości około 30 cm w części wykopu zidentyfikowano warstwę kulturową o brunatnym odcieniu, wyraźnie odcinającą się na tle gliniasto-piaszczystego calca. Miała zarys trójkątny i wciniała się w profil zachodni sondażu. Zidentyfikowany w jej narożniku dołek posłupowy (w centrum, w spągu ze śladami zbutwiałego drewna) przemawiał za uznaniem nawarstwienia za fragment wypełniska chaty (obiekt 1). Biorąc pod uwagę znaleziska ruchome (ułamki ceramiki, monety), nie da się wykluczyć, że pod względem funkcji była to karczma, chronologicznie związana z XVII wiekiem.

Siewierz, stanowisko 14 (tabela 1, nr 5)

Sondaże o łącznej powierzchni 1,65 ara wykonano przy południowo-wschodniej krawędzi drogi polnej, biegnącej koło muru cmentarza kościoła romańskiego (stanowisko 2). Jeden z nich (oznaczony jako A), o wymiarach $6,5 \times 15$ m, usytuowano przy narożniku wschodniego muru. Kolejny (B), o wymiarach około 17×4 m, zlokalizowano natomiast na zachód od pierwszego, na kulminacji terenu.

W pierwszym sondażu na głębokości około 25 cm stwierdzono miejscami obecność warstwy kulturowej o zróżnicowanej miąższości (do około 20 cm), barwy ciemnobrazowej. Z jej wypełniska pochodziły niezbyt liczne zabytki wczesnośredniowieczne, najwięcej ułamków ceramiki. W sondażu drugim tuż pod powierzchnią gruntu i akumulacji próchnicy (miąższości 10–15 cm) stwierdzono obecność macierzystej skały marglowej, stanowiącej budulec pagórka.

Stanowisko 14 winno być uznane za pozostałość osady wczesnośredniowiecznej, której związek z innymi okolicznymi stanowiskami (zwłaszcza ze stanowiskiem 2) jest niemożliwy do bliższego stwierdzenia.

Siewierz, stanowisko 20 (tabela 1, nr 9)

Ze względu na brak określonych granic stanowisko weryfikowano jednym podłużnym sondażem (o wymiarach $32 \times 3,5$ m), przecinającym prawie całą szerokość przy-

szłej obwodnicy. Dodatkowo wykonano 60 kontrolnych odwiertów, w celu pogłębienia obserwacji stratygraficznych oraz ewentualnego uchwycenia nawarstwień kulturowych: 20 wzdłuż osi przyszłej drogi i po 20 przy jej krawędziach południowej i północnej.

W sondażu i w większości odwiertów stratygrafia była podobna. Prawie wszędzie wydzielono trzy podstawowe jednostki stratygraficzne: gleba orna, podglebie i piaszczysty calec. W kilku miejscach poziom akumulacji próchnicy (orny) zalegał niemal bezpośrednio na glinie lub rumoszu macierzystej skały wapiennej. Nie odkryto tu nawarstwień (objektów) archeologicznych, natomiast w warstwie ornej znaleziono wiele fragmentów ceramiki naczyniowej (zwłaszcza nowożytniej, kilka średniowiecznych), ponadto ułamek szkła i bryłkę polepy⁷.

Siewierz, stanowisko 21 (tabela 1, nr 10)

Sondaże usytuowano w pobliżu punktu osadniczego zidentyfikowanego w ramach badań powierzchniowych. Prospekcją objęto obszar około 1,65 ara, w obrębie dwóch wykopów: A (o wymiarach 15×5 m) oraz B (o wymiarach 15×6 m). Już na głębokości około 30 cm, pod próchnicą, w wykopie A zidentyfikowano kilka fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, natomiast w wykopie B pojedynczy fragment brzegu naczynia, zdobiony wyłobionymi liniami równoległymi, datowany na stulecie XIII–XIII/XIV, ponadto ułamki ceramiki nowożytniej oraz żużle i wytopki, związane z produkcją ołowiu.

Podczas dalszego pogłębiania wykopu B na głębokości 40 cm w piaszczystym calcu uchwyciono niewielkie, trójkątne zaciemnienia (obiekt 1) w narożniku południowo-zachodnim. Miało ono zarys w przybliżeniu prostokątny, strukturę regularną, kolor szarobrazowy z kilkoma ciemniejszymi plamami. Z wypełniska pozyskano kilka grudek polepy, okruchy ceramiki wczesnośredniowiecznej oraz skorodowany przedmiot żelazny (prawdopodobnie krzesiwo). Uchwyczone fragmentarycznie zaciemnienie być może stanowiło pozostałość narożnika obiektu mieszkalnego (chaty).

Omawiane stanowisko, odkryte w czasie badań powierzchniowych, weryfikowane za pomocą sondaży, winno być uznane za pozostałość osady wczesnośredniowiecznej, niewykluczone, że użytkowanej w schyłku wczesnego średniowiecza i późnym średniowieczu oraz w okresie nowożytnym. Oszacowanie jego wielkości okazało się niewykonalne (brak możliwości penetracji terenu podczas uzupełniających prac powierzchniowych), problematycznie przedstawia się również kontekst współwystępowania w sąsiedztwie innych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza stanowiska 2 – oddległego o ok. 250 m na południe, stanowiska 14 – oddległego ok. 400–450 na południe), o podobnej chronologii. Nie można wykluczyć, że wyróżniane zgodnie z metodyką AZP wspomniane stanowiska tworzą w istocie jeden kompleks, zmieniający się przestrzennie, w części objęty planowanym w ramach inwestycji węzłem rozjazdowym W2 (ryc. 1).

Badania rozpoznawcze metodą odwiertów

Mając na uwadze brak uchwyconych granic stanowiska 21, jego związków z innymi śladami osadnictwa w sąsiedztwie, jak też rozległość planowanego węzła W2, zdecydowano o rozpoznaniu jego części wschodniej za pomocą odwiertów, wykonywanych do głębokości około 0,5–1 m. Ich celem były:

- próba identyfikacji nawarstwień kulturowych (obiektów),
- obserwacja stratygrafii terenu,
- pozyskanie próbek do badań fosforowych; ich podwyższone wskaźniki mogły stanowić przesłankę wniosku o rozległości stanowiska.

Ogółem wykonano 60 odwiertów wzdłuż czterech wyznaczonych ciągów (A, I–III). Na stanowisku 21 i w jego otoczeniu zidentyfikowano prawdopodobnie w kilku miejscach nawarstwienia kulturowe. W pobranych z kolei próbkach przeważała średnia i wysoka zawartość fosforu w gruncie, zapewne pochodzenia antropogenicznego. Interpretacja wyników badań nie przyniosła jednak jednoznacznej odpowiedzi na pytanie dotyczące ewentualnego zasięgu obiektów osadniczych.

Uwzględniając planowane działania, związane z budową południowej obwodnicy Siewierza, sformułowano dla potrzeb inwestora następujące wnioski o charakterze konserwatorskim:

- bezwzględny zakaz prac, które w jakikolwiek sposób mogłyby naruszyć strukturę stanowiska 2 (planowane przesunięcie muru cmentarza w części północno-zachodniej i związanej z nim skarpy drogowej); w planach zagospodarowania terenu winno się uwzględnić walory turystyczno-krajobrazowe stanowiska (kościółka);
- bez przeprowadzenia dodatkowych rozpoznawczych sondażowych części wschodniej węzła W2 niemożliwe jest przy aktualnym stanie badań oszacowanie wielkości stanowiska 21; być może, jest nim fragment większego kompleksu osadniczego (w połączeniu z innymi stanowiskami, w tym stanowiskiem 2); już na obecnym etapie rozpoznania wskazane są poprzedzające badania ratownicze;
- podejmowanie badań ratowniczych w obrębie stanowisk 12 i 14 jest warunkowane planami inwestorskimi; istnieje duże prawdopodobieństwo, że pod stropem planowanych do przebudowy dróg polnych znajdują się stanowiska archeologiczne. W przypadku, gdy plany budowlane przewidują jedynie wykonanie utwardzenia drogi, bez tzw. korytowania, wskazany jest w obu przypadkach nadzór;
- problematycznie rysuje się kwestia badań ratowniczych na stanowisku 22; w części południowej stanowiska, które ma być przecięte pasem głównym obwodnicy, znajdują się niewielkie oczka wodne oraz śmietniska; w tej części wprawie są słabiej widoczne, w przeciwieństwie do części północnej. Uwzględniając charakter obiektu, wydaje się, że po ścinie drzew i odhumusowaniu winny być podjęte prace zmierzające do uchwycenia stropów wyrobisk, w celu wykonania niezbędnych obserwacji oraz dokumentacji. W przypadku natrafienia na drewniane obudowy istnieje przy tym możliwość precyzyjnej datacji wspomnianych obiektów (możliwe, że posiadających metrykę średniowieczną).

PRZYPISY

¹ W związku z umową nr 12/04/2006 z 20.04. 2006 r., zawartą między Generalną Dyрекcją Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie Oddziałem w Katowicach i Muzeum Śląskim w Katowicach.

² D. Abłamowicz, P. Kittel, L. Krudysz, J. Święcicki, D. Rozmus, *Sprawozdanie końcowe z archeologicznych badań rozpoznawczych w zakresie rozpoznania powierzchniowego i sondażowego na trasie planowanej obwodnicy m. Siewierza woj. śląskie w ciągu drogi krajowej nr 78, KM 9+000–5+692,24*, t. 1–2, Katowice 2006, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

³ W. Nowak, *Środowisko przyrodnicze*, [w:] *Siewierz. Czeladź. Koziegłowy. Studia i materiały z dziejów księstwa siewierskiego*, pod red. F. Kiriya, Katowice 1994, s. 13–49; J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Warszawa 1998.

⁴ Prawa miejskie otrzymał około 1276 r., jednakże sam dokument lokacyjny nie zachował się do naszych czasów. Rynek wytyczono w dolinie rzeki Czarnej Przemszy, około 2 km na północ od dawnego grodu. Zapewne z lokacją należy łączyć początki siewierskiego zamku.

⁵ *Siewierz. Czeladź. Koziegłowy...*

⁶ Dwa pierwsze badane przez Jerzego Gołubkova i Elżbietę Noworytę w 1989 r., natomiast trzeci przez Jerzego Gołubkova w 1990 r.

⁷ J. Święcicki, *Sprawozdanie z archeologicznych badań rozpoznawczych – sondażowych w Siewierzu st. 20, woj. śląskie. Budowa południowej obwodnicy miasta Siewierza w ciągu drogi krajowej nr 78 (KM 0+000–5+692,24)*, Katowice, 2006, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

Dominik Abłamowicz

VÝSLEDKY POVRCHOVÉHO PRŮZKUMU A SONDÁŽÍ NA PLÁNOVANÉ STAVBĚ OBCHVATU SIEWIERZE, SLEZSKÉ VOJVODSTVÍ

(Résumé)

V dubnu a květnu 2006 proběhl povrchový archeologický průzkum a sondáže na trase plánovaného obchvatu města Siewierze (obr. 1). Po sobě jdoucí etapy zahrnovaly: 1) archivní bádání; 2) povrchový průzkum zájmového území investice; 3) sondáže na vytypovaných lokalitách; jejich cílem bylo stanovení rozsahu lokality, určení rozsahu ohrožení plánovanou investicí a vytypování lokalit pro předstihový záchranný výzkum; 4) doplňkové zjišťovací vrty (s cílem poznat stratigrafické poměry a získat vzorky pro analýzu na obsah fosforu v půdě).

V hranicích nebo v těsném sousedství plánovaného obchvatu se nalézá 12 archeo-

logických lokalit (obr. 1, tab. 1). Speciální význam mezi nimi má objekt na lokalitě 2 – románský kostel ze 2. poloviny 11. – 1. poloviny 12. stol (obr. 2). Pro předstihový záchranný výzkum byla vytypována lokalita 21 (raněstředověké sídliště) a lokalita 22 (úžce svázaná s těžbou olovené rudy). Pro případ prohlubování příjezdových cest k obchvatu rovněž lokality 12 (sídliště z vrcholného středověku a novověku) a 14 (raněstředověké sídliště). Kromě toho byl navržen bezpodmínečný zákaz stavebních prací, které by mohly jakýmkoli způsobem narušit charakter lokality 2 (plánovaný přesun hřbitovní zdi na severozápadní straně a s ní spojeného svahu náspu cesty).

ERGEBNISSE ARCHÄOLOGISCHER PROSPEKTIONEN
UND SONDAGEGRABUNGEN AM GEPLANTEN BAU DER SÜDLICHEN
UMGEHUNGSSTRASSE VON SIEWIERZ, SCHLESISCHE WOIWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im April und Mai 2006 wurden archäologische Prospektionen und Sondagegrabungen am geplanten Bau der Umgehungsstraße von Siewierz durchgeführt (Abb. 1). Die Erkennung umfasste: 1) Archivforschungen; 2) Prospektionen am angrenzenden Gebiet der Investitionen; 3) Sondagegrabungen auf den gewählten Fundplätzen mit dem Ziel, das Areal des jeweiligen Fundplatzes und Überlagerung des Fundplatzes mit der geplanten Investition sowie die Fundplätze für die vorausgehenden Notgrabungen zu bestimmen; 4) begleitende Erkennungsarbeiten durch Schürfe (um Schichtenlage zu verfolgen und Proben für die Untersuchung des Phosphorgehalts im Boden zu entnehmen).

Im Bereich oder in der nächsten Nachbarschaft der künftigen Umgehungsstraße liegen 12 archäologische Fundplätze (Abb. 1,

Tab. 1). Unter denen ist das Objekt Fundplatz 2 von besonderer Bedeutung – eine romanische Kirche aus der 2. Hälfte des 11. – der 1. Hälfte des 12. Jh. (Abb. 2). Für die vorausgehenden Rettungsgrabungen wurden bestimmt: der Fundplatz 21 (frühmittelalterliche Siedlung) und der Fundplatz 22 (Pingenhalden, die mit Bleierzabbau verbunden waren), falls auch die Nebenstraßen der Umgehungsstraße vertieft werden sollten, auch der Fundplatz 12 (spätmittelalterliche und neuzeitliche Siedlung) und der Fundplatz 14 (frühmittelalterliche Siedlung). Überdies wurde ein rücksichtsloses Verbot für jegliche Bauarbeiten formuliert, die auf eine irgendwelche Weise die Struktur des Fundplatzes 2 stören würden (geplante Verschiebung der Friedhofmauer im nordwestlichen Teil und der damit verbundenen Straßenböschung).

WYNIKI BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH NA PLANOWANEJ TRASIE AUTOSTRADY A1 W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie Muzeum Śląskie w Katowicach koordynowało w końcu 2004 i na początku 2005 roku kolejny etap¹ archeologicznych badań uzupełniających w zakresie rozpoznania powierzchniowego i sondażowego trasy przebiegu przyszłej autostrady A1 w województwie śląskim, w obrębie odcinka węzeł „Rząsawa”–Gorzyczki (km 419+650–567+223,51).

Omawiane prace podjęto z powodu uszczegółowienia dokumentacji dotyczącej przebiegu przyszłej A1. Na otrzymanych nowych podkładach² w skali 1:25 000 i 1:5000 stwierdzono lokalne zmiany (przesunięcia) osi głównej, ponadto poszerzenia linii rozgraniczenia przebiegu trasy głównej, również zmiany lokalizacji węzłów i poszerzenia w obrębie planowanych Miejsc Obsługi Podróżnych (tzw. MOP-ów). Pozyskano również nowe dane na temat nieznanymi wcześniej stanowisk archeologicznych³, które planowano objąć badaniami sondażowymi.

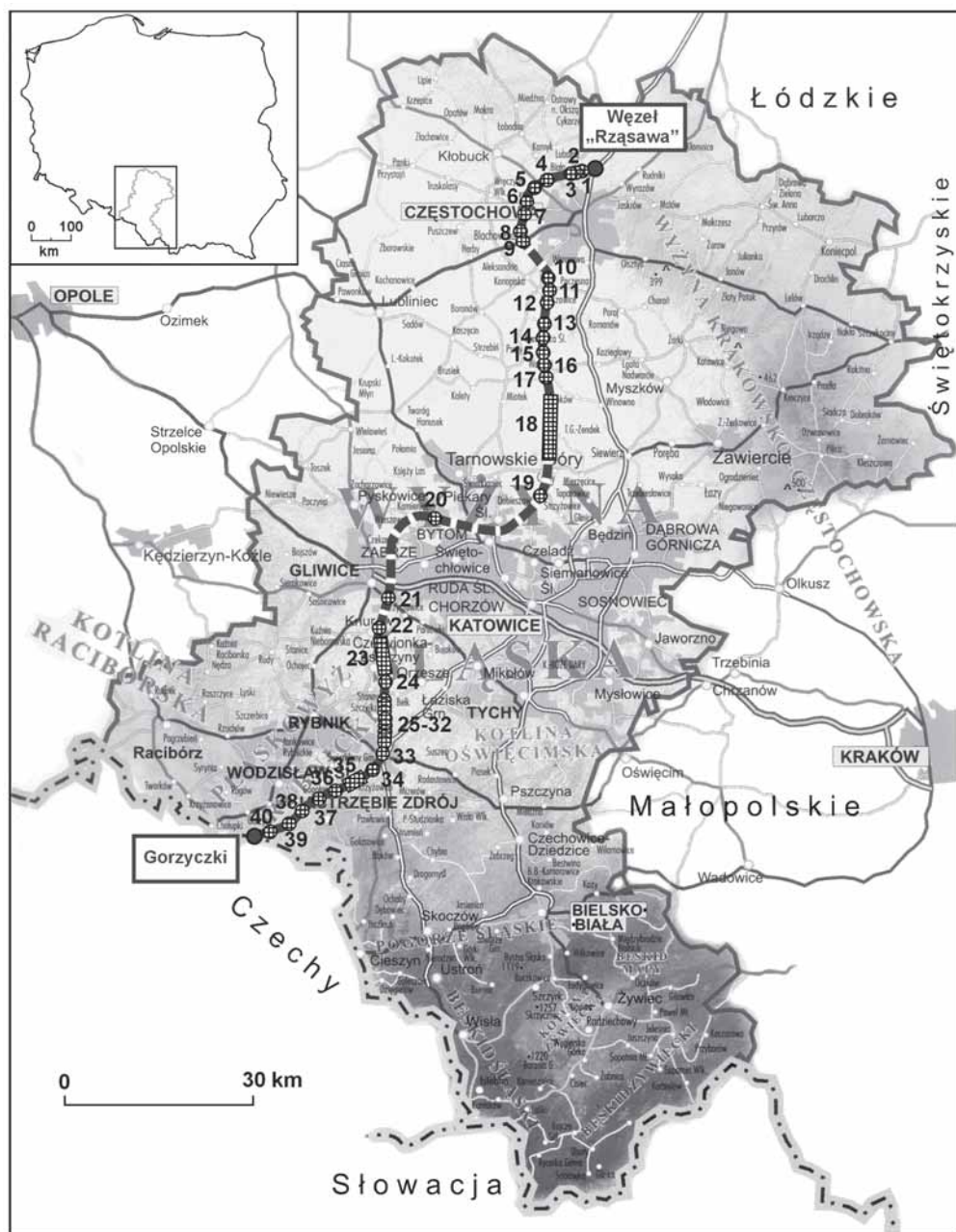
Przyszła autostrada A1 w województwie śląskim stanowi południowy fragment arterii przelotowej, która w przyszłości ma łączyć Pomorze Wschodnie (Gdańsk) z granicą polsko-czeską. Trasa przyszłej autostrady A1 w województwie śląskim rozpoczyna się od planowanego węzła, sytuowanego na północny wschód od Częstochowy, w miejscu zejścia się przyszłej autostrady z istniejącą drogą szybkiego ruchu Katowice–War-

szawa. Od tego punktu przewidywana droga ma być budowana (w kierunku generalnie południowym) od podstaw. Jej przebieg omija od północy, północnego zachodu i zachodu Częstochowę i dalej opada w przybliżeniu południkowo do wysokości Piekar Śląskich, na skraju Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. Tutaj trasa autostrady skręca na zachód, przecinając północne peryferie Bytomia, niżej zaś łukiem przechodzi granicę Zabrze i Gliwic–Sośnicy, skierowując się na południe do wysokości Żor. W dalszym fragmencie przyszła A1 ma przebiegać wschodnimi peryferiami Rybnika oraz Świerklan, opadając w kierunku południowo-zachodnim przez Połomię do Mszany. W obrębie Mszany dalsza część trasy przyszłej autostrady jest usytuowana w przybliżeniu równoleżnikowo i opada przy końcu łagodnym łukiem do granicy polsko-czeskiej na wschód od Gorzyczek nad Olzą. Tu przewiduje się budowę nowego przejścia granicznego do Czech.

Uwzględniając długość przyszłej autostrady A1 w województwie śląskim (około 147,5 km), badania archeologiczne prowadzono w obrębie dwóch ustalonych ze względów technicznych jej fragmentów, obejmujących:

1) odcinek północny: od węzła „Rząsawa” do węzła „Sośnica” (km 419+650–517+980,04);

2) odcinek południowy: od węzła „Sośnica” do Gorzyczek – granicy państwa z Czechami (km 517+980,04–567+223,51).

Ryc. 1. Autostrada A1. Odcinek węzeł „Rząsawa” – Gorzyczki (KM 419+650–567+223,51). Miejsca objęte badaniami powierzchniowymi w sezonie 2004–2005 (numeracja wg zestawienia w tabeli 1)

- Zakres prac uzupełniających obejmował:
- badania powierzchniowe w obrębie stref otwartych (z reguły ze zmienionymi lub nowymi elementami infrastruktury przyszłej A1) oraz wytypowanych stref leśnych (tabela 1, ryc. 1)⁴,
 - badania rozpoznawczo-sondażowe na wytypowanych, archiwalnych stanowiskach archeologicznych, ponadto na stanowiskach nowo odkrytych, a także w miejscach wytypowanych na podstawie analizy próbek glebowych pod kątem zawartości fosforu (tabela 2, ryc. 2).

Badania powierzchniowe realizowano zgodnie z ustaloną w tego typu przypadkach metodyką⁵. Piesza penetracja obejmowała zarówno strefy leśne, jak i elementy infrastruktury przyszłej A1, z reguły w pasie szerokości około 300 m (po 150 m od osi; tzw. strefy A i B ochrony konserwatorskiej). Dodatkowo w strefach leśnych, trudnych do penetracji powierzchniowej, pokrytych generalnie zwartą roślinnością, zdecydowano o wykonaniu odwiertów świadrem ręcznym (najczęściej do głębokości ok. 1 m)⁶. Ich celem było stwierdzenie stratygrafii, a także pobranie próbek do badań fosforowych⁷. Podwyższona zawartość fosforu w gruncie jest przeważnie wynikiem działalności antropogenicznej i świadczy o wzmożonej antropopresji na badanym obszarze. Zwiększoną zawartością fosforu w profilu glebowym na głębokości około 100 cm od powierzchni cechują się obszary użytkowane osadniczo (zwłaszcza w czasach gospodarki rolno-hodowlanej), co wiąże się z rozkładem komasowanej dla różnych potrzeb, a później wyrzucanej materii organicznej (np. szczątków roślinnych i zwierzęcych). Zasadniczym celem badań było zatem wskazanie obszarów w strefach leśnych, w obrębie górnośląskiego odcinka planowanej autostrady, które wymagają przeprowadzenia szczegółowej penetracji archeologicznej.

Lokalizując odwierty, wzięto pod uwagę m.in.:

- bliskie sąsiedztwo stanowisk archeologicznych,
- morfologię terenu (w tym kierunki ekspozycji stoków i stopień ich nachylenia),

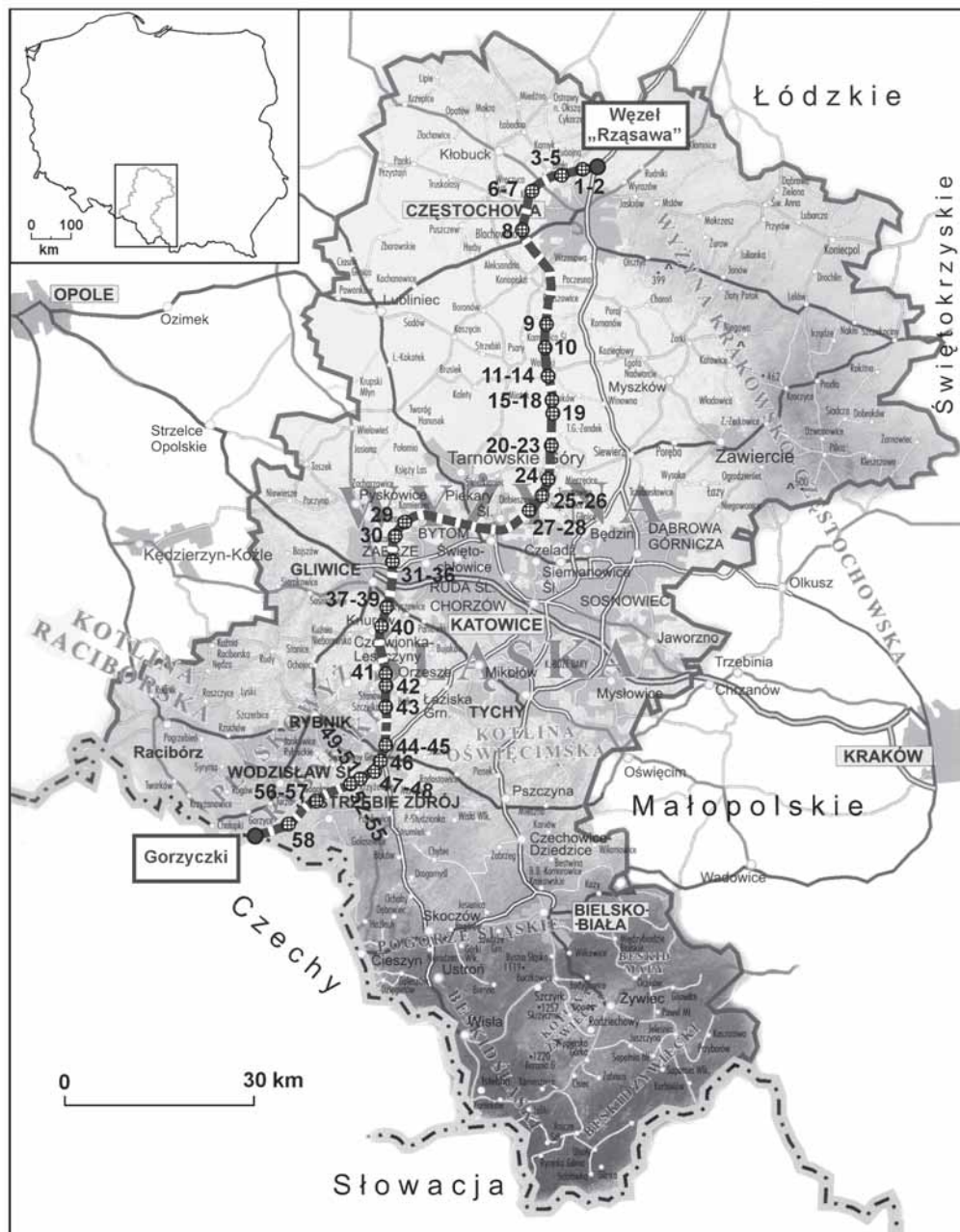
- różnicowanie pokryw glebowych,
- różnicowanie hydrograficzne.

W niektórych przypadkach odwierty wykonywano „mechanicznie”, w osi przyszłej A1, w odstępach co np. 50–100 m (nie-raz je zagęszczając), starając się pozyskać próbki z maksymalnie dużego obszaru. Pozytywne wyniki oceny zawartości fosforu w próbkach były z kolei podstawą do wytypowania obszarów w lasach, w których planowano podjęcie badań sondażowych.

Prace powierzchniowe nie wniosły istotnych nowych danych związanych z archeologicznym rozpoznaniem trasy przyszłej autostrady (tabela 1). Zwłaszcza w jej części północnej (w dawnym województwie częstochowskim) identyfikowano niezbyt liczne zabytki, łączone ze stanowiskami znanymi już z archiwów. W kilku przypadkach natrafiono na nieliczne ułamki skorup nowożytnych, z reguły bez wyraźnych koncentracji, w bliskim sąsiedztwie miejscowości (problematicznie przedstawiała się tu nawet kwestia zasadności wyróżniania stanowisk). Z kolei w części południowej (granice dawnego województwa katowickiego) odkryto tylko jedno nowe stanowisko (Mszana 4), na dodatek z nikłą ilością znalezisk, zlokalizowane w silnie podmokłej strefie dolinnej pobliskiego cieku.

Penetracja stref leśnych nie przyniosła informacji o istnieniu w nich antropogenicznych form morfologicznych, związanych ze starszym osadnictwem. W Górnośląskim Okręgu Przemysłowym, jak też w części południowej trasy przyszłej A1 natrafiano natomiast na różne pozostałości związane z eksploatacją kopalnianą z XIX i XX wieku (np. nasypy, w tym związane z niegdyś istniejącymi torowiskami, zapadliska, rowy, stawy). W odwiertach nie zlokalizowano nawarstwień kulturowych, natomiast analizy próbek pod kątem zawartości fosforu okazały się bardzo różnicowane i niejednoznaczne. Niemniej również na ich podstawie wytypowano w lasach kilkanaście miejsc dla wykonania sondaży.

Ostatecznie badania sondażowe (z reguły obejmujące jednostkowo połąć około

Ryc. 2. Autostrada A1. Odcinek węzeł „Rzasawa” – Gorzyczki (KM 419+650–567+223,51). Miejsca objęte badaniami sondażowymi w sezonie 2004–2005 (numeracja wg zestawienia w tabeli 2)

Tabela 1
Autostrada A1. Odcinek węzeł „Rząsawa” - Gorzyczki (KM 419+650–567+223,51). Wyniki badań powierzchniowych (sezon 2005)

Lp.	Obiekt	KM A1	Strefa A1 ^a	Blizsze dane	Wyniki
1	2	3	4	5	6
1	MOP Wierzchowisko	420+150	A	rejon Wierzchowiska, gm. Mykanów	Częstochowa–Rząsawa st. 123 (archiwalne): odłupek krzemowy (epoka kamienia); 2 fragmenty ceramiki (wczesne średniowiecze); 2 fragmenty ceramiki (okres nowożytny)
2	wiadukt WD-355	421+404	A	rejon Wierzchowiska, gm. Mykanów	Wierzchowisko st. 3 (archiwalne): 4 fragmenty ceramiki (okres nowożytny)
3	wiadukt WD-356	422+783	A	rejon Wierzchowiska, gm. Mykanów	Wierzchowisko st. 5 (archiwalne): fragment ceramiki (wczesny okres nowożytny); 15 fragmentów ceramiki (okres nowożytny)
4	strefa leśna	426+190–426+210	A–B	rejon Białej Dolnej, gm. Kłobuck	w jednym z odwiertów [sąsiedztwo Białej Dolnej st. 3 (archiwalne)] wysoka zawartość fosforu
5	strefa leśna	427+000–428+000	A–B	rejon Białej Dolnej i Lgoty, gm. Kłobuck	w odwiertach niska zawartość fosforu
6	węzeł Lgota	428+600–428+703	A	rejon Lgoty, gm. Kłobuck	4 fragmenty ceramiki (okres nowożytny)
7	strefa leśna	429+780–429+990	A–B	rejon Szarlejki, gm. Kłobuck	w odwiertach niska zawartość fosforu
8	wiadukt WD-369	434+424	A	rejon Łojek, gm. Blachownia	4 fragmenty ceramiki (okres nowożytny) – w części wschodniej od osi
9	węzeł Blachownia	437+063	A	rejon Brzózek i Wyrazowa, gm. Blachownia	37 fragmentów ceramiki (okres nowożytny–współczesność) – bez koncentracji, w różnych częściach węzła
10	wiadukt WD-383	442+916	A	rejon Wąsosz, gm. Konopiska	6 fragmentów ceramiki (wczesny okres nowożytny?) – bez koncentracji, blisko zabudowań
11	wiadukt WD-384	443+757	A	rejon Łażca, gm. Konopiska	fragment ceramiki (okres nowożytny) – poza linią rozgraniczenia
12	strefa leśna	445+750–446+250	A–B	rejon Nierady, gm. Stareza	w odwiertach niska zawartość fosforu
13	strefa leśna	451+500–451+750	A–B	rejon Starezy, gm. Stareza, i Huty Karola, gm. Woźniki	w odwiertach średnia zawartość fosforu
14	wiadukt WD-394	453+775	A	rejon Huty Karola, gm. Woźniki	Kamięskie Młyny st. 6 (archiwalne): 11 fragmentów ceramiki (okres nowożytny)
15	wiadukt WA-398	457+443	A	rejon Ligoty Woźnickiej, gm. Woźniki	Ligota Woźnicka st. 1 (archiwalne): fragment ceramiki (okres nowożytny)
16	węzeł Woźniki	458+619	A	rejon Woźnik, gm. Woźniki	Woźniki st. 5 (archiwalne): 2 fragmenty ceramiki (średniowiecze?–okres nowożytny)
17	strefa leśna	460+250–460+750	A–B	rejon Woźnik, gm. Woźniki	w odwiertach średnia zawartość fosforu
18	strefa leśna	462+250–472+500	A–B	rejon Woźnik-Stalku, gm. Woźniki	w odwiertach zróżnicowana zawartość fosforu
19	strefa leśna	480+000–482+000	A–B	rejon Siemoni, gm. Bobrowniki	w odwiertach średnia i wysoka zawartość fosforu

1	2	3	4	5	6
20	strefa leśna	493+750-496+000	A-B	rejon Bytomia, gm. Bytom	w odwiertach zróżnicowana zawartość fosforu (las częściowo w strefie pokopalnianej)
21	zmiana przebiegu trasy	519+500-519+900	A-B	rejon Bojkowa, gm. Gliwice	-
22	węzeł Knurow	523+000-523+900	A-B	rejon Knurowa, m. Knurów	-
23	strefa leśna	524+250-528+000	A-B	rejon Bekszy, gm. Knurów	zawartość fosforu = 0 lub niska
24	zmiana przebiegu trasy	528+100-530+100	A-B	rejon Dębińska, gm. Czerwionka-Leszczyzna	-
25	Czerwionka-Dębińska (na starszych podkładach brak)	527+750-530+500	A-B	rejon Dębińska, gm. Czerwionka-Leszczyzna	-
26	poszerzenie trasy	530+500-531+100	A-B	rejon Dębińska, gm. Czerwionka-Leszczyzna	-
27	strefa leśna	531+100-533+000	A-B	rejon Czerwionki, gm. Czerwionka-Leszczyzna	zawartość fosforu zróżnicowana, przeważnie niska
28	węzeł Belk	534+200	A-B	rejon Belku, gm. Czerwionka-Leszczyzna	-
29	strefa leśna	535+500-540+250	A-B	rejon Stanowic-Podlesia i Szczekowice, gm. Czerwionka-Leszczyzna	zawartość fosforu zróżnicowana, przeważnie niska
30	węzeł Rowień	541+100-541+800	A-B	rejon Rowienia, gm. Żory	-
31	strefa leśna; zmiana przebiegu trasy	543+300-543+750	A-B	rejon Kłokocina, gm. Rybnik	zawartość fosforu = 0 lub niska
32	strefa leśna; zmiana przebiegu trasy	544+400-546+650	A-B	rejon Żor, m. Żory	zawartość fosforu niska
33	poszerzenie trasy	546+700-548+800	A-B	rejon Świerklan Górnych, gm. Świerklany	Świerklany Górne st. 2 (archiwalne): fragment ceramiki (późne średniowiecze); 2 fragmenty ceramiki (okres nowożytny)
34	zmiana przebiegu trasy	548+800-550+500	A-B	rejon Świerklan Górnych, gm. Świerklany	-
35	zmiana (przesunięcie) przebiegu trasy głównej	551+000-554+000	A-B	rejon Połomi, gm. Mszana	-
36	węzeł Mszana	554+300-556+900	A-B	rejon Mszany, gm. Mszana	Mszana st. 4: wior i okrusz krzemienisty (epoka kamienia); 2 fragmenty ceramiki (okres nowożytny)
37	MOP Mszana	557+000-558+000	A-B	rejon Mszany, gm. Mszana	-
38	strefa leśna	560+000-560+500	A-B	rejon Krostoszwic, gm. Godów	zawartość fosforu = 0
39	zmiana przebiegu trasy	561+000-563+000	A-B	rejon Olszniczy, gm. Gorzyce, i Łazisk, gm. Godów	-
40	węzeł Gorzyce	565+200	A-B	rejon Gorzyce, gm. Gorzyce	-

^a Strefa A (zniszczeń) do 30 m od osi; strefa B (zagrożenia) do 150 m od osi

1 ara) wykonano w 58 punktach. Objęły one 45 stanowisk archeologicznych wcześniej rozpoznanych powierzchniowo⁸, a także 13 stref leśnych (ryc. 2, tabela 2). Rezultatami pozytywnymi zakończyły się rozpoznania 16 stanowisk archeologicznych oraz 2 stref leśnych. W drugim z wymienionych przypadków zidentyfikowano nieznane wcześniej stanowiska średniowieczne, najprawdopodobniej osady⁹: Siemonie, stanowisko 25 i Stanowice-Podlesie, stanowisko 1. Z poziomu akumulacji próchnicy lub zalegających tu nawarstwień kulturowych (wyróżniono m.in. dołki postłupowe) pozyskano zabytki ruchome, takie jak ułamki ceramiki i przedmioty żelazne (w tym np. fragmenty noży, gwoździ oraz podkowy).

Pozytywne wyniki badań sondażowych w lasach (w przypadku opisywanych prac skuteczność 15%)¹⁰, wykonanych wedle wskazań wcześniejszych odwiertów i analiz fosforowych, przemawiają za upowszechnieniem zastosowanej metodyki. Nie neguje się, iż prace powierzchniowe, wykonywane w ramach AZP, z reguły nie przynoszą dobrych wyników poza strefami użytkowymi rolniczo. Podobnie ze zmiennym szczęściem wykorzystuje się w podobnych przedsięwzięciach analizy zdjęć lotniczych; te ostatnie są jednak bardziej przydatne w terenie otwartym, niż pokrytym lasami. Warto przy tym podkreślić, iż wspomniane rozpoznania metodą odwiertów i analiz próbek fosforu mają kilka istotnych cech, sprzyjających ich wykonaniu:

- w zależności od typu podłoża oraz potrzeb (związanych np. z ilością próbek) możliwa jest realizacja w ciągu jednego dnia kilkunastu–kilkudziesięciu odwiertów w danym miejscu,
- analiza pobranych próbek może być wykonywana w terenie, tuż po pobraniu próbek (szybko otrzymuje się wyniki),
- realny koszt rozpoznania jest niewielki.

Wydaje się przy tym, iż celowe byłoby choćby w przypadku naszego regionu wytypowanie kilku stref do rozpoznania testowych, w obrębie przebadanych obszarów AZP, w sąsiedztwie znaczących stanowisk archeologicznych, o nierozpoznanym dotąd zapleczu osadniczym. Przykładem jest

tu unikatowy, wczesnośredniowieczny gród w Lubomi, usytuowany w lesie bukowym. Typowanie wspomnianych stref winno się opierać na wiedzy związanej z kulturowo-osadniczymi preferencjami populacji z danego czasu, w połączeniu z danymi paleogeograficznymi (np. z uwzględnieniem geomorfologii, zmian hydrografii, zróżnicowania pokryw glebowych). Wyniki rozpoznania fosforowych winny być weryfikowane – w miejscach, gdzie jego ilość wynosi powyżej średniej (naturalnej)¹¹ – metodą sondażową. Problemem bowiem nadal pozostaje wnioskowanie o czasie pochodzenia i akumulacji fosforu w glebie.

W wyniku badań archeologicznych (powierzchniowych i sondażowych) na interesującym nas odcinku autostrady A1 w województwie śląskim udało się zlokalizować kolejne stanowiska, kwalifikujące się do poprzedzających badań ratowniczych (przewidywanych na różnych etapach realizacji inwestycji) a także te, które postuluje się objąć nadzorem w trakcie prac ziemno-budowlanych.

Uwzględniając wcześniejsze rozpoznania terenu, dostępne, aktualne podkłady mapowe, utworzono listę stanowisk typowanych, która obejmuje 20 obiektów (tabela 3).

Następny etap badań archeologicznych stanowisk zagrożonych zniszczeniem wskutek budowy autostrady A1 w województwie śląskim rozpoczęto w 2006 roku. Działając na zlecenie Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad Oddziału w Katowicach, biorąc pod uwagę techniczne aspekty przedsięwzięcia i związane z tym harmonogramy, Muzeum Śląskie koordynowało ratownicze badania archeologiczne na niektórych, wytypowanych obiektach. Pracami objęto cztery stanowiska (tabela 3, nr 12, 18–20): Leszczyń-Dębieńsko stanowisko 2, Świerklany Górne stanowisko 2 i Świerklany Dolne stanowiska 1 i 6. Z uwagi na brak nawarstwień kulturowych w Leszczynach-Dębieńsku oraz w Świerklanach Górnych stanowisko 6 prace zakończono z wynikiem negatywnym¹². Z kolei informacje o pozytywnych rezultatach badań w Świerklanach Dolnych stanowisko 1 zawarte są w odrębnym opracowaniu, znajdującym się w niniejszym tomie.

Tabela 2
Autostrada A1. Odcinek węzeł „Rząsawa”–Gorzyceki (KM 419+650–567+223.51). Wyniki badań sondażowych (sezon 2004–2005)

Lp.	Miejscowość/ lokalizacja	Nr st.	KM A1	Kierujący badaniami	Blizsze dane	Chronologia	Wynik badań 2004–2005	Wskazania konserwatorskie	Uwagi
		2	3	5	6	7	8	9	10
1	Wierzchowisko	3	421+430	Iwona Młodkowska- -Przepiórowska, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa punkt osadniczy	wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny ^a	nadзор w trakcie budowy	–
2	Wierzchowisko	5	422+400	Iwona Młodkowska- -Przepiórowska, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa punkt osadniczy	wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
3	Biała Dolna	3	426+250	Maciej Kosiński, Magda- lena Wieczorek-Szmał, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	obozowisko śląd osadnictwa	paleolit schyłkowy lub mezolit epoka brązu i/lub okres halsztacki	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
4	Biała Dolna	2	426+450	Maciej Kosiński, Magda- lena Wieczorek-Szmał, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu i/lub okres halsztacki okres rzymski wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
5	Biała Dolna	1	426+510– 426+580	Maciej Kosiński, Magda- lena Wieczorek-Szmał, Maksymilian Gałan	osada osada osada	epoka kamienia i/lub epoka brązu i/lub okres halsztacki okres rzymski	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
6	Lgota	7	427+650	Maciej Kosiński, Magda- lena Wieczorek-Szmał, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa	epoka kamienia i/lub epoka brązu (kultura ceramiki sznurowej?) późne średniowiecze	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
7	Lgota	8	427+950	Maciej Kosiński, Magda- lena Wieczorek-Szmał, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres nowożytny wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8	Wyrazów	1	435+850	Maciej Kosiński, Magdalena Wiczorek-Szmal, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa osada	epoka kamienia epoka brązu i/lub okres halsztacki	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
9	Huta Karola	–	451+500	Dominik Ablamowicz, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa	nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; pod- wyższona zawar- tość fosforu w od- wiertach
10	Ligota Woźnicka	1	457+250	Iwona Młodkowska- -Przepiórska, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	śląd osadnictwa śląd osadnictwa osada śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia? epoka brązu i/lub okres halsztacki okres rzymski wczesne średniowiecze okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
11	Woźniki-Statek	–	460+400	Dominik Ablamowicz, Maksymilian Gałan, Arkadiusz Kubiacyk	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; pod- wyższona zawar- tość fosforu w od- wiertach
12	Woźniki	16	460+900	Izabela Wojtal, Radosław Zdaniewicz	osada	późne średniowiecze i/lub okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
13	Woźniki-Statek	15	461+625	Izabela Wojtal, Radosław Zdaniewicz	osada	okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
14	Woźniki	–	463+610	Jarosław Święciecki	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; pod- wyższona zawar- tość fosforu w od- wiertach
15	Dąbrowa Wielka	–	464+160	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; pod- wyższona zawar- tość fosforu w od- wiertach
16	Dąbrowa Wielka	-	464+360	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; pod- wyższona zawar- tość fosforu w od- wiertach

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17	Dąbrowa Wielka	–	464+360	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
18	Dąbrowa Wielka	–	464+600	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
19	Dąbrowa Wielka	–	469+000	Marcin Przybyła	–	–	negatywny	nadzór w trakcie budowy	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
20	Ożarówce- Podłączna	7	472+800	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa punkt osadniczy punkt osadniczy	epoka kamienia wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
21	Ożarówce	13	473+200	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia epoka brązu i/lub okres halsztacki wczesne średniowiecze okres nowożytny średniowiecze	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
22	Ożarówce	14	473+200	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa osada	okres nowożytny średniowiecze	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
23	Ożarówce	11	474+450	Teresa Kosmala	śląd osadnictwa osada osada punkt osadniczy osada	epoka kamienia okres halsztacki okres rzymski średniowiecze okres nowożytny	pozytywny	nadzór w trakcie budowy	poza liniami rozgraniczenia wg nowych podkładów
24	Sączów- Podnyszkowice	2	476+230	Teresa Kosmala	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
25	Siemonia	20	478+950	Teresa Kosmala	śląd osadnictwa osada	wczesne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
26	Siemonia	25	481,020	Jarosław Święciecki	osada	wczesne średniowiecze	pozytywny; identyfikacja stanowiska	poprzedzające badania ratownicze	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
27	Dobieszowice	6	481+330	Teresa Kosmala	osada	okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
28	Dobieszowice-Grodzie	7	482+550	Teresa Kosmala	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
29	Wieszowa	8	503+450– 503+600	Dorota Podyma	osada	okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
30	Świętoszowice-Jednota	6	505+300	Marian Pawliński	ślad osadnictwa	mezolit	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
31	Gliwice-Żerniki	–	509+500– 510+375	Jarosław Święciecki	ślad osadnictwa	–	negatywny	nadзор w trakcie budowy	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
32	Gliwice-Żerniki	18	510+530	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
33	Gliwice-Żerniki	19	510+530	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	ślad osadnictwa	okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
34	Gliwice-Żerniki	21	510+700– 510+850	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
35	Gliwice-Żerniki	22	510+870– 510+930	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	ślad osadnictwa	okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
36	Gliwice-Żerniki	23	510+910– 511+060	Sławomir Chwałek, Dariusz Majewski	osada?	okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
37	Gliwice-Bojków	6	518+450– 518+755	Małgorzata Kurgan-Przybylska, Monika Michnik	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
38	Gliwice-Bojków	1	518+450– 518+755	Małgorzata Kurgan-Przybylska, Monika Michnik	ślad osadnictwa	okres nowożytny	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
39	Gliwice-Bojków	2	519+900	Jarosław Święciecki	ślad osadnictwa	okres kamienia	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
40	Knurów	1	523+100– 523+450	Małgorzata Kurgan-Przybylska, Monika Michnik	ślad osadnictwa	okres kamienia	negatywny	nadзор w trakcie budowy	–
41	Leszczyn-Dębieńsko	2	530+100– 530+250	Dominik Ablamowicz, Jacek Koj, Arkadiusz Kubiaszczyk, Maksymilian Galan	ślad osadnictwa	okres średniowiecze	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
42	Belk	–	532+100	Jarosław Święciecki	–	–	negatywny	nadźór w trakcie budowy	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
43	Stanowice-Podlesie	1	536+570	Jarosław Święciecki	osada	późne średniowiecze	pozytywny; identyfikacja stanowiska	poprzedzające badania ratownicze	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
44	Żory-Rowień	N	541+870–541+950	Dominik Ablamowicz, Jacek Koj, Arkadiusz Kubiacyk, Maksymilian Gałan	osada	średniowiecze	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
45	Żory-Rowień	M/L	542+250–542+550	Dominik Ablamowicz, Jacek Koj, Arkadiusz Kubiacyk, Maksymilian Gałan	osada	późne średniowiecze	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
46	Rybnik-Kłokocin	A	544+050	Dominik Ablamowicz, Jacek Koj, Arkadiusz Kubiacyk, Maksymilian Gałan	ślad osadnictwa	epoka brązu i/lub okres halsztacki	negatywny	nadźór w trakcie budowy	–
47	Żory	–	544+ 910	Jarosław Święciecki	ślad osadnictwa	okres rzymski	negatywny	nadźór w trakcie budowy	strefa leśna; podwyższona zawartość fosforu w odwiertach
48	Żory-Rój	2	546+750-547+050	Dominik Ablamowicz, Jacek Koj, Arkadiusz Kubiacyk, Maksymilian Gałan	ślad osadnictwa	epoka kamienia	negatywny	nadźór w trakcie budowy	–
49	Świerklany Górze	4	548+100	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	ślad osadnictwa	średniowiecze	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
50	Świerklany Górze	1	548+450	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	ślad osadnictwa	okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–

cd. tabeli 2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
51	Świerklany Górne	5	548+650	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia (paleolit?) późne średniowiecze okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
52	Świerklany Dolne	2	550+650	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka brązu i/lub okres halsztacki późne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
53	Świerklany Dolne	6	551+000	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	epoka kamienia? wczesne średniowiecze okres nowożytny	pozytywny	poprzedzające badania ratownicze	–
54	Świerklany Dolne	5	551+000	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa śląd osadnictwa śląd osadnictwa	okres rzymski późne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
55	Świerklany Dolne	8	552+300	Dariusz Rozmus, Robert Bodnar	śląd osadnictwa śląd osadnictwa	średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
56	Połomia	1	552+550	Marcin Przybyła	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy	wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
57	Połomia	2	553+350	Marcin Przybyła	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy	wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–
58	Mszana	2	558+000	Marcin Przybyła	śląd osadnictwa śląd osadnictwa punkt osadniczy	wczesne średniowiecze późne średniowiecze okres nowożytny	negatywny	nadzór w trakcie budowy	–

^a Wynik negatywny = nie potwierdzono nawarstwień kulturowych w liniach rozgraniczenia A1.

Tabela 3

Autostrada A1. Odcinek węzeł „Rząsawa”–Gorzyczki (KM 419+650–567+223,51).
Zestawienie zbiorcze stanowisk archeologicznych przewidzianych do poprzedzających inwestycję badań ratowniczych

Lp.	Miejscowość	Nr stanowiska	KM A1	Typ stanowiska/chronologia	Uwagi
1	Biała Dolna	3	426+250	osady (obozowisko z paleolitu schyłkowego, kultura łużycka)	–
2	Biała Dolna	1	426+510–426+580	osady (epoka kamienia, kultura łużycka, kultura przeworska)	–
3	Szarlejka	1	429+550	osada (kultura łużycka)	–
4	Wyrazów	1	435+850	osady (epoka kamienia, kultura łużycka, średniowiecze, okres nowożytny)	–
5	Ligota Woźnicka	1	457+250	osady (epoka kamienia, kultura łużycka, kultura przeworska, wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	–
6	Woźniki	16	460+900	osady (średniowiecze i/lub okres nowożytny)	–
7	Woźniki	4	461+000	osady (średniowiecze i/lub okres nowożytny)	–
8	Woźniki- -Statek	15	461+625	osady (epoka kamienia, wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	–
9	Siemonia	25	481+020	osada (wczesne średniowiecze)	strefa leśna (prace po ścinie i zwózce drzew?)
10	Wieszowa	8	503+450–503+600	osada (kultura łużycka)	–
11	Gliwice- -Żerniki	23	510+910–511+060	osady (wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	–
12	Leszczyny- -Dębieńsko	2	530+100–530+250	osady (późne średniowiecze i/lub okres nowożytny)	–
13	Stanowice- -Podlesie	1	536+570	osada (późne średniowiecze)	strefa leśna (prace po ścinie i zwózce drzew?)
14	Żory-Rowień	M/L	542+250–542+550	osady (późne średniowiecze i/lub okres nowożytny)	–
15	Świerklany Górne	4	548+100	osady (epoka kamienia, wczesne średniowiecze, okres nowożytny)	–
16	Świerklany Górne	1	548+450	osady (epoka kamienia, kultura łużycka, późne średniowiecze, okres nowożytny)	–
17	Świerklany Górne	5	548+650	osady [epoka kamienia – paleolit (?) i neolit, późne średniowiecze, okres nowożytny]	–
18	Świerklany Górne	2	548+750–549+100	osada (kultura łużycka – okres halszacki?)	–
19	Świerklany Dolne	6	551+000	ślady osadnictwa (epoka kamienia), osada (wczesne średniowiecze), dwór (okres nowożytny)	–
20	Świerklany Dolne	1	551+050	dwór na kopcu (późne średniowiecze, okres nowożytny)	–

¹D. A b ł a m o w i c z, *Przebieg i wyniki archeologicznych badań uzupełniających na trasie planowanej autostrady A1 w województwie śląskim*, [w:] *Badania archeologiczne na Górnym Śląsku i ziemiach pogranicznych w latach 1999–2000*, Katowice 2002, s. 435–463.

²*Dokumentacja do wniosku o wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji autostrady A1. Odcinek węzeł „Rzqsawa”–węzeł „Woźniki”, km 419+650–459+200, woj. śląskie. III. Część rysunkowa*, Ministerstwo Infrastruktury, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Gdańsk marzec 2003; *Dokumentacja do wniosku o wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji autostrady płatnej A1. Tom II. Odcinek węzeł „Sośnica” (bez węzła) do granicy państwa z Czechami w Gorzyczkach. KM 519+374,25–567+223,51. Ochrona środowiska, dóbr kultury objętych ochroną oraz gruntów rolnych i leśnych. Aneks nr 2, woj. śląskie*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Complex Projekt Sp. s o.o., Katowice wrzesień 2002; *Dokumentacja do wniosku o wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji. Autostrada A1, województwo śląskie, odc. Woźniki–Piekary Śląskie, km 459+200–490+427. Dokumentacja techniczna*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Transprojekt Gdański spółka z o.o., Gdańsk kwiecień 2005; *Dokumentacja do wniosku o wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji. Autostrada A1, województwo śląskie, odc. Piekary Śląskie–Maciejów, km 490+427–510+530. Dokumentacja techniczna*, Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad, Transprojekt Gdański spółka z o.o., Gdańsk kwiecień 2005, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach.

³J. B e d n a r c z y k, M. I g n a c z a k, A. R o m a ń s k a, *Dane uzupełniające do lokalizacji stanowisk archeologicznych na trasie budowy autostrady A1, woj. śląskie (odcinek Rzqsawa – granica Państwa). Badania 2000–2001 r. Cz. I–II*, Poznań 2001, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

⁴I. M ł o d k o w s k a - P r z e p i ó r o w s k a, D. A b ł a m o w i c z, P. K i t t e l, *Sprawozdanie z uzupełniających badań rozpoznawczych przeprowadzonych na przebiegu planowanej autostrady A1. Węzeł „Rzqsawa” – granica d. województwa częstochowskiego. KM 419+650–471+000*, Częstochowa, 2005, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.; D. A b ł a m o w i c z, R. A b ł a m o w i c z, D. P o d y m a, I. W ó j c i k - K ü h n e l, *Sprawozdanie z uzupełniających archeologicznych badań rozpoznawczych w zakresie rozpoznania powierzchniowego trasy planowanej autostrady A1, woj. śląskie. Odcinek węzeł „Sośnica” – Gorzyczki (granica Państwa z Czechami). KM 517+980–567+223,51. Część 1 – strefy otwarte (poszerzenia trasy A1, budowa dróg dojazdowych, zmiany lokalizacji MOP, węzłów). Część 2 – strefy leśne*, Katowice, maj–lipiec 2005, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

⁵Z. B u k o w s k i, R. M a c i s z e w s k i, *Ogólnopolski program ochrony archeologicznych dóbr kultury zagrożonych planowaną budową autostrad*, „Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych”, Seria A: *Metodyka i zagadnienia prawne*, nr 1A: 1997; R. M a c i s z e w s k i (współpraca merytoryczna prof. dr hab. Z. Bukowski), *Archeologiczne badania ratownicze. Poradnik Inwestora*, „Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych”, Seria: *Metodyka i zagadnienia prawne*, nr 3A: 1998 (egzemplarz nieodpłatny tylko do użytku wewnętrznego).

⁶Odwierty namierzano za pomocą aparatu GPS eXplorist 100 Magellan, o dokładności $\pm 1,5$ m.

⁷W sumie wykonano 266 odwiertów w strefach leśnych (209 w lasach byłego województwa częstochowskiego i 57 w byłej części województwa katowickiego); P. K i t t e l, *Sprawozdanie z polowych oznaczeń zawartości fosforu w gruncie na odcinku planowanej autostrady A1, woj. śląskie, Węzeł „Rzqsawa”–Gorzyczki (km 419+650–567+223)*, Łódź – wrzesień 2005, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

⁸Z powodu lokalizacji poza liniami rozgraniczenia (wg najnowszych podkładów mapowych planowanego przebiegu A1) sondaży nie wykonano na preliniowanych obiektach: Lgota stanowiska 5 i 9, Ożarówce-Podłączna stanowiska 12, Ożarówce stanowiska 8 i 10, Bytom-Stolarzowice stanowisko A i Gliwice-Żerniki stanowiska 18–20.

⁹J. Ś w i ě c i c k i, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie rozpoznania sondażowego domniemanych stanowisk archeologicznych w strefach leśnych zagrożonych zniszczeniem wskutek budowy autostrady A-1, woj. śląskie. Odcinek węzeł „Sośnica”–Gorzyczki (granica Państwa z Czechami. KM 517+980–567+223,51*, Katowice – lipiec 2005; t e n ż e, *Sprawozdanie z badań archeologicznych w zakresie rozpoznania sondażowego domniemanych stanowisk archeologicznych w strefach le-*

śnych zagrożonych zniszczeniem wskutek budowy autostrady A1, woj. śląskie. Odcinek Woźniki–Piekary Śląskie. KM 459+200–490+427, Katowice – październik 2005, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

¹⁰ W pozostałych przypadkach sondażami różnej wielkości, różnie też rozlokowanymi w terenie, być może po prostu nie trafiono w pozostałości nawarstwień kulturowych, ewentualnie tkwiące w ziemi struktury znajdują się poza liniami rozgraniczenia. Inną sprawą jest to, że 100% penetrowanych, objętych rozpoznaniem lasów ma pochodzenie antropogeniczne (w większości nowożytne lub współczesne?), nasza zaś wiedza na temat wcześniejszego użytkowania ich obecnych połaci jest nikła.

¹¹ Innym problemem jest posiłkowanie się metodą fosforową (również zdjęciami lotniczymi pod kątem antropogenicznych anomalii glebowych) w celu identyfikacji archeologicznej przestrzeni reliktovej w strefach intensywnie eksploatowanych gospodarczo, czasami w dłuższych odcinkach czasu, np. w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym.

¹² A. Bartczak, A. Wójcik, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na stanowisku Leszczyny-Dębieńsko nr 2*, Łódź 2006; M. Przybyła, *Sprawozdanie z badań archeologicznych na stanowisku Świerklany Górne nr 6*, Kraków 2006, archiwum Działu Archeologii Muzeum Śląskiego w Katowicach, maszyn.

Dominik Ablamowicz

VÝSLEDKY ARCHEOLOGICKÉHO PRŮZKUMU A VÝZKUMU NA PLÁNOVANÉ TRASE DÁLNICE A1 VE SLEZSKÉM VOJVODSTVÍ

(Résumé)

Na účet Generálního ředitelství silnic a dálnic ve Varšavě (Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad w Warszawie) koordinovalo Slezské muzeum v Katowicích (Muzeum Śląskie w Katowicach) na konci roku 2004 a na počátku roku 2005 další etapu povrchových průzkumů a sondážních výzkumů na trase budoucí dálnice A1 ve slezském vojvodství, na úseku uzel „Rzasawa”–Gorzyczki (km 419+650–567+223,51). Tyto práce vyvolalo upřesnění dokumentace, týkající se jejího průběhu. Na obdržených nových podkladech v měřítku 1:25000 i 1:5000 byly zjištěny lokální změny (přesuny) hlavní osy, kromě toho rozšíření linie, vymezující průběh hlavní trasy, rovněž změny lokalizace uzlů a rozšíření v místech plánovaných Míst služeb cestujícím (Miejsce Obsługi Podróżnych – MOP). Byly rovněž získány nové údaje o dřívě neznámých archeologických lokalitách, kde měly být provedeny doplňující sondážní výzkumy.

Doplňující práce zahrnovaly:

– povrchový průzkum na otevřených plochách (pravidelně se změněnými nebo novými prvky infrastruktury budoucí A1) i na lesních plochách – dohromady 40 míst (tab. 1, obr. 1);

– zjišťovací sondážní výzkumy na vytypovaných archeologických lokalitách, známých z archivních pramenů nebo nově objevených a kromě toho v místech vybraných na základě fosfátových analýz půdních vzorků – dohromady 58 míst (tab. 2, obr. 2).

Pozitivní výsledky sondážních výzkumů v lesích, prováděných na základě signálů, získaných ve vrtech, a fosfátových analýz (v případě prací úspěšnost 15%; objeveny 2 lokality – tab. 2, č. 26 a 43), mluví pro zobecnění použité metodiky. Zdá se, že cílem by mělo v našem regionu být vytypování několika okrsků k testům na územích, prozkoumaných v rámci Archeologické topografie Polska (Archeologiczne Zdjęcie Polski, AZP) v sousedství významných archeologických lokalit s dosud nepoznaným sídlištním zázemím (např. hradiska v Lubomi, které se dnes nachází v bukovém lese).

Se zřetelem na dosavadní znalost terénu a dostupné, aktuální mapové podklady obnáší seznam archeologických lokalit na trase dálnice A1 ve slezském vojvodství, vytypovaných pro záchranný výzkum, 20 položek (tab. 3). Se záchrannými výzkumy se začalo v roce 2006. Obsáhly čtyři lokality (tab. 3, č. 12, 18–20): Leszczyny-Dębieńsko,

lokalita 2, Świerklany Górne, lokalita 2, Świerklany Dolne, lokalita 1 a 6. Vzhledem k absenci kulturních pozůstatků byly práce v Leszczynach-Dębieńsku a ve Świerklanach

Dolních, lokalita 6, zakončeny s negativním výsledkem. Informace o pozitivních výsledcích ve Świerklanech Dolních, lokalita 1, obsahuje jiný příspěvek v tomto svazku.

Dominik Ablamowicz

ERGEBNISSE DER ARCHÄOLOGISCHEN FORSCHUNGEN AUF DER GEPLANTEN STRECKE DER AUTOBAHN A1 IN DER SCHLESISCHEN WOIWODSCHAFT

(Zusammenfassung)

Im Auftrag der Generaldirektion der Landesstraßen und Autobahnen in Warschau koordinierte das Schlesische Museum in Katowice am Ende von 2004 und zu Beginn von 2005 eine weitere Etappe von archäologischen Sondagen und Prospektionen im Verlauf der künftigen Autobahn A1 in der schlesischen Woiwodschaft auf der Strecke Abfahrt „Rzasała”–Gorzyczki (km 419+650–567+223,51). Die angesprochenen Arbeiten wurden aufgenommen, um die Dokumentation zu ihrem Verlauf detaillierter zu erarbeiten. Anhand neuer Messstichblätter im Maßstab 1:25 000 und 1:5000 wurden lokale Veränderungen (Verschiebungen) der Hauptachse sowie Änderungen in der Lage der Ausfahrten und Erweiterungen innerhalb der geplanten Raststätten festgestellt. Es wurden auch neue Angaben zu früher unbekannten archäologischen Fundplätzen gewonnen, die dann ergänzenden Sondagegrabungen unterzogen werden sollten.

Der Umfang von ergänzenden Maßnahmen umfasste:

- Geländeprospektionen in ausgewählten offenen Flächen (in der Regel mit geänderten oder neuen Erschließungselementen der künftigen A1) sowie in Waldflächen – insgesamt 40 Stellen (Tabelle 1, Abb. 1),
- Erkennungs-Sondageuntersuchungen auf ausgewählten archäologischen Fundplätzen: vom Archiv bekannten und neu entdeckten, überdies an den Stellen, die aufgrund einer Phosphatanalyse von Bodenproben bestimmt wurden – insgesamt 58 Stellen (Tabelle 2, Abb. 2).

Positive Ergebnisse der Sondagegrabungen in den Wäldern, die nach den Angaben der früheren Bohrungen und Phosphatanalysen ausgeführt wurden (im Fall der angesprochenen Arbeiten – Effektivität 15%; 2 Fundplätze entdeckt – Tabelle 2, Nr. 26 und 43), sprechen für eine Verbreitung der angewandten Methodik. Es scheint, dass es in unserer Region zweckmäßig wäre, einige Zonen für Testerkennungen zu bestimmen: in den erforschten Gebieten der Archäologischen Aufnahme Polens, in der Nachbarschaft bedeutender archäologischer Fundplätze mit bisher nicht erkanntem Siedlungsumfeld (z.B. des frühmittelalterlichen Burgwalls in Lubomia, zurzeit in einem Buchenwald).

In Rücksicht auf die frühere Erkennung des Geländes und zugängliche aktuelle Messstichblätter umfasst die völlige Liste der archäologischen, für die Notgrabungen bestimmten Fundplätze auf der geplanten Strecke der Autobahn A1 in der schlesischen Woiwodschaft 20 Objekte (Tabelle 3). Jene Maßnahmen wurden im Jahre 2006 eingeleitet. Die Untersuchungen nahmen vier Fundplätze in Anspruch (Tabelle 3, Nr. 12, 18–20): Leszczyny-Dębieńsko Fundplatz 2, Świerklany Górne Fundplatz 2, Świerklany Dolne Fundplätze 1 und 6. In Hinsicht auf fehlende Kulturschichten in Leszczyny-Dębieńsko und in Świerklany Dolne Fundplatz 6 wurden die Arbeiten erfolglos aufgegeben. Die Nachrichten über positive Ergebnisse in Świerklany Dolne Fundplatz 1 gibt es im anderen Beitrag des vorliegenden Bandes.

AUTORZY

Dr Dominik Ablamowicz
Wydział Nauk o Ziemi
Uniwersytetu Śląskiego
ul. Będzińska 60
41-200 Sosnowiec
Muzeum Śląskie
al. Korfantego 3
40-005 Katowice
e-mail: d.ablamowicz@muzeumslaskie.pl

Mgr Aleksander Andrzejewski
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Pomorska 96
91-402 Łódź

Mgr Andrzej Bartczak
„Barta” Pracownia Archeologiczno-Konser-
watorska
ul. Boksytowa 49
91-360 Łódź
bartczak_a@wp.pl

Mgr Urszula Bąk
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Gołębia 11
30-051 Kraków
e-mail: ula_bak@o2.pl

Mgr Dariusz Bobak
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego
ul. Hoffmanowej 8
35-016 Rzeszów
e-mail: deni@lithics.eu

Mgr Bogusław Choraży
Muzeum Okręgowe
ul. Wzgórze 16
43-300 Bielsko-Biała
e-mail: archor@poczta.onet.pl

Mgr Bożena Choraży
Muzeum Okręgowe
ul. Wzgórze 16
43-300 Bielsko-Biała
e-mail: archor@poczta.onet.pl

Mgr Sławomir Chwałek
ul. Monterska 4
30-655 Kraków
e-mail: firma.meander@wp.pl

Mgr Karol Dzięgielewski
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Gołębia 11
30-051 Kraków
e-mail: dk@argo.hist.uj.edu.pl

Mgr Czesław Hadamik
Regionalny Ośrodek Badań i Dokumentacji
Zabytków
ul. Zamkowa 3
25-009 Kielce
e-mail: cehadamik@wp.pl

Mgr Elwira Holc
Muzeum Śląska Opolskiego
ul. św. Wojciecha 13
45-023 Opole
e-mail: holce@wp.pl

Mgr Paweł Jarosz
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział w Krakowie
ul. Sławkowska 17
31-016 Kraków
e-mail: jarosz@archaeo.pan.krakow.pl

Mgr Jiří Juchelka
Archeologický ústav AV ČR v Brně, v.v.i.
pracoviště Opava
Nádražní okruh 33
746 00 Opava
e-mail: juchelka@iabrno.cz

Mgr Mariusz Krawczyk
Muzeum w Nysie
ul. Biskupa Jarosława 11
48-300 Nysa
e-mail: markraw@poczta.fm

Mgr Leszek Krudysz
Muzeum Miejskie „Szttygarka”
ul. Legionów Polskich 69
41-300 Dąbrowa Górnicza

Mgr Dariusz Majewski
ul. Na Szaniec 8/54
31-560 Kraków
e-mail: dmajewski1@op.pl

Mgr Ewa Matuszczyk
Muzeum Śląska Opolskiego
ul. św. Wojciecha 13
45-023 Opole
e-mail: rychlik15@wp.pl

Mgr Zbyněk Moravec
Ostravské muzeum, p.o.
Masarykovo náměstí
728 41 Ostrava
email: moravec@ostrmuz.cz

Dr Przemysław Nocuń
Fundacja „Zamek Chudów”
ul. Wybickiego 45
40-756 Katowice

Mgr Marian Pawliński
Muzeum Górnośląskie w Bytomiu
pl. Jana III Sobieskiego 2
41-902 Bytom
e-mail: m_pawlinski@poczta.onet.pl

Dr Jacek Pierzak
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków
w Katowicach
ul. Francuska 12
40-015 Katowice

Dr Marta Połtowicz-Bobak
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Rzeszowskiego
ul. Hoffmanowej 8
35-016 Rzeszów
e-mail: martap@univ.rzeszow.pl

Mgr Aleksandra Rogaczewska
Muzeum Zagłębia
ul. Świerczewskiego 15
42-500 Będzin
e-mail: arogaczewska@wp.pl

Dr Jerzy Romanow
ul. Karola Miarki 16/5
50-306 Wrocław
e-mail: jerzyromanow@wp.pl

Dr Dariusz Rozmus
Muzeum Miejskie „Szttygarka”
ul. Legionów Polskich 69
41-300 Dąbrowa Górnicza
e-mail: rozmus@poczta.onet.pl

Mgr Mariusz Rychter
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Pomorska 96
91-402 Łódź

Mgr Pavel Stabrava
Archeologický ústav AV ČR v Brně, v.v.i.
pracoviště Opava
Nádražní okruh 33
746 00 Opava
e-mail: stabrava@centrum.cz

Dr Anita Szczepanek
Zakład Antropologii
Uniwersytetu Jagiellońskiego
ul. Ingardena 6
30-060 Kraków
e-mail: szczep@zuk.iz.uj.edu.pl

Mgr Bartłomiej Szymon Szmoniewski
Instytut Archeologii i Etnologii
Polskiej Akademii Nauk
Oddział w Krakowie
ul. Sławkowska 17
31-016 Kraków

Mgr Arkadiusz Tarasiński
Fundacja „Zamek Chudów”
ul. Wybickiego 45
40-756 Katowice

Bc. Ondřej Tůma
Muzeum Těšínska, p.o.
Hlavní třída 15
737 01 Český Těšín
e-mail: archeolog@muzeumet.cz

Mgr Magdalena Wieczorek-Szmal
Muzeum Częstochowskie
al. Najświętszej Marii Panny 45A
42-200 Częstochowa
e-mail: muzeum.archeologia@interia.pl

ARCHEOLOGIA